

PROMOCIJAS DARBS

RĪGA, 2013

LATVIJAS UNIVERSITĀTE

MĀRIS VECVAGARS

PROMOCIJAS DARBS FILOZOFIJĀ
FILOZOFIJAS VĒSTURES APAKŠNOZARĒ

Antīkās filozofijas recepcija Latvijā

Promocijas darba vadītāja *Dr. phil., asoc. prof.* ELLA BUCENIECE, LU FSI vadošā pētniece,
Zinātniskās padomes priekšsēdētāja

Promocijas darbs izstrādāts ESF projektā *Atbalsts doktora studijām Latvijas Universitātē*

№ 2009/0138/1DP/1.1.2.1.2/09/IPIA/VIAA/004

LATVIJAS
UNIVERSITĀTE
ANNO 1919

IEGULDĪJUMS TAVĀ NĀKOTNĒ

Rīga, 2013

Izmantotie apzīmējumi un saīsinājumi	5
Ievads	9
Prolegomenas	10
1. Promocijas darba tēma un tās ierobežojumi	13
1.1. Nepielīdzinātās līdzteces	15
1.2. Vendenē tulkotais Boētijs vācu valodā	21
1.3. Romiešu ‘satura’ un Juvenāls Mītavā	24
1.4. Pirmās iesaistes	28
1.5. Sekundārās iesaistes	35
1.6. Promocijas darba satura ierobežojumu rezultāts	43
2. Pētījuma hipotēze, mērķis un uzdevumi	45
3. Promocijas darba tēmas aprobācija	46
3.1. Grāmatas un raksti, kas saistīti ar promocijas darba tematiku	47
3.2. Piedalīšanās konferencēs ar referātiem, kas saistīti ar promocijas darba tematiku	49
4. Pētnieciskās novitātes un darbā izmantotās metodes	49
5. Izmantoto avotu un literatūras apskats	55
5.1. Avoti	55
5.2. Sekundārā literatūra	55
6. Promocijas darba struktūra	56
6.1. Ievads	56
6.2. Pirmā nodaļa	56
6.3. Otrā nodaļa	57

I. nodaļa. Filoloģiskie un literatūrzinātniskie antīkās domvides recepcijas meklējumi latviešu valodā: personālijas un avoti

1. Eduards Kurcs (1845 – 1925). Bizantologs Latvijā	59
--	----

1.1. Dzīves meti	61
1.2. Zinātnība kā dzīvesveids	68
2. Kārlis Straubergs (1890 – 1962). Arī antikvitātēm ir tiesības būt	74
2.1 Lancenieku skolas iespaidi dzīvē	75
2.2. Zinātne un vērtējumi	80
3. Erihs Dīls (1890 – 1952). Skitija pie Baltijas jūras	83
3.1. Daugavpils klasiķis	83
3.2. ‘Вечный мальчик’ в матроске под тужуркой	91
4. Pēteris Čiķauka (1886 – 1967). Akadēmiski pedagoģiskā darbošanās un zinātne	97
4.1. Izzinot neredzētas rakstu zīmes	97
4.2. Pedagoģiskās aktivitātes un zinātne	107
II. nodaļa. Filozofiskie antikās domvides recepcijas meklējumi latviešu valodā: ietekmes un avoti	
1. Epizodiskas neakadēmiskas aktivitātes	113
1.1. Visvaldis Sanders (1885 – 1979). Parmenids un esamība	113
1.1.1. Dzīve un darbs	113
1.1.2. Parmenida ideālisms	116
1.1.3. Eleja un Parmenids	127
1.1.4. Dažas Parmenida poēmas tulkojuma un izpratnes problēmas	130
1.1.5. Atsevišķi Sandera disertācijas vērtējumi	143
1.2. Ludvigs Ādolfs Bērziņš (1874 – 1925). Vārda vides ievēidotājs	146
1.2.1. Dzīve un darbs	146
1.2.2. Satiksme vārdā	147
1.3. Arturs Klepers (1882 – ?). Filozofijas vēstures kurss vidusskolām	154
1.4. Fricis Garais – V. Zemcevs (1865 – 1936). Ievadu avotu problēmas Platona dialogu tulkojumos latviešu valodā	160
1.4.1. Hanss fon Arnims latviešu valodā	163
1.4.2. Vilhelms Nestle un Alfreds Kruazē latviešu valodā	174

1.5. Gustavs Jurevičs (1902 – 1993). Epiktēts un Teofrasts	183
1.5.1. Epiktēts	185
1.5.2. Teofrasts no Eresas	192
1.5.2.1. Dažas Teofrasta literārā mantojuma problēmas	194
1.5.2.2. Vārds χαρακτήρ	200
1.5.2.3. Jureviča <i>Raksturu</i> raksturs	204
1.5.3. Jurevičs un latviskās domvides inventarizācijas problēma	211
1.6. Atis (Otto) Rolavs (1897 – 1969). Augusta Mesera <i>Filozofijas vēsture</i>	214
2. Pēteris Zālīte (1864 – 1939). Akadēmiskā filozofija žurnāliski polemiskos starplaikos.	
Pirmsokratīku latviskojums	224
Prolegomenas	224
2.1. Ceļš uz Eleju	226
2.2. Neizdotā <i>Filozofijas vēsture</i>	227
2.3. Žurnāliskā polemika	229
2.4. Zālīte kā antīkās filozofijas vēsturnieks	231
2.4.1. Zālītes antīkās filozofijas vēstures mērauklas	233
2.4.2. Studenta disertācija un Zālītes materiāli par eleātiem	236
2.4.3. Materiāli par Sokratu	243
2.4.4. Materiāli par Platonu	244
2.4.5. Materiāli par Aristoteli	251
2.4.6. ‘Hebame Plenarete’	255
2.4.7. Pirmsokratīki un Latvija. Hērakleita fragmenti Zālītes lekciju materiālos	257
2.5. Palikums	268
Noslēgums	270
Bibliogrāfijas izlase	276

Izmantotie apzīmējumi un saīsinājumi

A – AUSTIN, S. *Parmenides: Being, Bounds, and Logic*. New Haven and London: Yale University Press, [1986].

A.W. – WEIGALL, ARTHUR. *Sappho of Lesbos: Her Life and Times*. New York: Frederick A. Stokes Company, 1932.

B – *Burtņieks*. Mēnešraksts gara kultūrai (Rīga, 1927-1936).

BZ – *Brīvā Zeme*. Latviešu zemnieku savienības laikraksts (Rīga, 1919-1940).

Co – COXON, A.H. *The Fragments of Parmenides: A Critical Text with Introduction, Translation, the Ancient Testimonia and Commentary*. Assen/Maastricht (The Netherlands), Wolfeboro, New Hampshire (USA): Van Gorcum, 1986.

CQ – *Classical Quarterly*. Oxford: Oxford University Press.

CR – *Classical Review*. Oxford: Oxford University Press.

Cu – CURD, P. *The Legacy of Parmenides: Eleatic Monisms and Later Presocratic Thought*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1998.

D – DIELS, H. *Die Fragmente der Vorsokratiker*. Griechisch und deutsch von HERMANN DIELS. Berlin: Weidmannsche Buchhandlung, 1903; –. *Die Fragmente der Vorsokratiker*. Griechisch und deutsch von HERMANN DIELS. Zweite Auflage. Bd. 1. Berlin: Weidmannsche Buchhandlung, 1906.

D – *Daugava*. Literatūras, mākslas un zinātnes mēnešraksts (Rīga, 1928-1940).

DBL – *Deutschbaltisches Biographisches Lexikon: 1710-1960*. Herausgegeben von WILHELM LENZ. Köln-Wien: Böhlau Verlag, 1970.

DK – DIELS, H. *Die Fragmente der Vorsokratiker*. Griechisch und deutsch. Herausgegeben von WALTHER KRANZ. [Zürich, Hildesheim]: Weidmann, 1985-1987.

D.L. – Diogens Lāertietis.

DL – *Dienas Lapa*. Politiska, sabiedriska, literāriska un tautsamnieciska dienas avīze (Rīga; Petrograda, 1886-1905, 1913, 1914, 1918).

F – FREEMAN, K. *Ancilla to the Pre-Socratic Philosophers: A Complete Translations of the Fragments in Diels 'Fragmente der Vorsokratiker.'* Oxford: Basil Blackwell, 1971.

FBR – *Filologu biedrības raksti* (Rīga, 1921-1940).

Fr – FRÄNKEL, H. *Dichtung und Philosophie des frühen Griechentums: Eine Geschichte der griechischen Epik, Lyrik und Prosa bis zur Mitte des fünften Jahrhunderts*. 2. Aufl. München: C.H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, 1962 (3. Aufl. 1969).

- G – GALLOP, D. *Parmenides of Elea: Fragments. A Text and Translation with an Introduction*. Toronto, Buffalo, London: University of Toronto Press, [w.y.].
- Gai – Gaisma. Mēnešraksts reliģijai un sabiedrībai (Alšvanga; Cēsis, 1930-1940).
- GlV – ҚИҚАУКА, P. *Grieķu literatūras vēsture*. R.: Universitātes apgāds, 1944.
- IvL – BUCENIECE, E. (sast.) *Ideju vēsture Latvijā. No pirmsākumiem līdz XIX gs. 90 gadiem. Antoloģija*. [R.]: Zvaigzne ABC, [1995].
- IMM – Izglītības Ministrijas Mēnešraksts (Rīga, 1920-1939).
- JDL – *Jaunā Dienas Lapa*. Politiska, literāriska un tautsamnieciska avīze (Rīga; Petrograda, 1905-1918).
- JGa – *Jaunā Gaita*. Rakstu krājums kultūrai un brīvai domai (Hamiltona, Ontārio prov. Kanāda, 1955-).
- JZ – *Jaunākās Ziņas*. Sabiedriski politisks laikraksts (Rīga, 1911-1940).
- K – KIRK, G.S.; RAVEN, J.E.; SCHOFIELD, M. *The Presocratic Philosophers: A Critical History with a Selections of Texts*. 2nd ed. Cambridge.: Cambridge University Press [1985].
- L – LONG, A.A. "The Principles of Parmenides' Cosmogony," FURLEY, D.J.; ALLEN, R.E. (eds.) *Studies in Presocratic Philosophy*. Vol. 2: *The Eleatics and Pluralists*. London: Routledge and Kegan Paul, 1975, pp. 82-101.
- LA – *Latvija Amerikā*. (Toronto, Ontario, 1951-).
- LatG – *Latvju Grāmatnieks*. Grāmattirgotāju un izdevēju darba kopas ziņojumi (Rīga, 1943-1944).
- Lev – KARULIS, K. *Latviešu etimoloģijas vārdnīca*. 1.-2. sēj. R.: Avots, 1992.
- LG – *Lyra Graeca: Being the Remains of all the Greek Lyric Poets from Eumelus to Timotheus Excepting Pindar*. Newly ed. and transl. by J.M. EDMONDS. Vol. 1. London: William Heinemann; New York: G.P. Putnam's Sons, 1922.
- LGr – *Latvju Grāmata*. Kritikas, grāmatniecības un bibliogrāfijas mēnešraksts (Rīga, 1922-1931).
- LJ – *Latvijas Jaunatne*. Žurnāls skolai un mājai (Rīga, 1924-1940).
- LK – *Latvijas Kareivis*. Dienas laikraksts (Rīga, 1920-1940).
- LKV – *Latviešu Konversācijas Vārdnīca*.
- Llv – *Latviešu literārās valodas vārdnīca*.
- LM – *Latvju Mēnešraksts*. Literatūras un mākslas žurnāls (Rīga, 1942-1944).
- LNB – Latvijas Nacionālā bibliotēka.
- LNBR – Latvijas Nacionālā bibliotēka, Rokrakstu un reto grāmatu nodaļa.
- LP – GOBA, A. *Latviešu prātnieki*. 1.-4. sēj. [LUBR Goba A. 319, 320, 321, 322; mašīnrakstā.]
- Lrb – *Latviešu rakstniecība biogrāfijās*. Otrais, pārstrādātais un papildinātais izdevums. [R.]: Zinātne, [2003].

LSJ – *A Greek-English Lexicon*. Compiled by HENRY GEORGE LIDDELL and ROBERT SCOTT. Revised and Augmented throughout by sir HENRY STUART JONES... Oxford: Clarendon Press, 1996.

LUAB – Latvijas Universitātes Akadēmiskā bibliotēka.

LUABR – Latvijas Universitātes Akadēmiskā bibliotēka. Rokrakstu un reto grāmatu nodaļa.

LUR – *Latvijas Universitātes Raksti* (Rīga, 1921-1929).

LURF – *Latvijas Universitātes Raksti. Filoloģijas un filozofijas fakultātes sērija* (Rīga, 1929-1940).

LV – *Latvju Vārds*. Pirmais latviešu laikraksts Zviedrijā (Finsāng; Stockholm, 1944-1966).

LVA – Latvijas Valsts arhīvs.

LVVA – Latvijas Valsts Vēstures arhīvs.

Љ – *Фрагменты ранних греческих философов. Часть 1. От эпических теокосмогоний до возникновения атомистики*. Издание подготовил А.В. ЛЕБЕДЕВ. М.: Наука, 1989.

Mo – MOURELATOS, A.-P.D. *The Route of Parmenides: A Study of Word, Image and Argument in the Fragments*. New Haven and London: Yale University Press, 1970.

MV – *Mājas Viesis*. Politisks un literārisks laikraksts (Rīga, 1856-1910).

MVM – *Mājas Viesa Mēnešraksts*. Ilustrēts literārisks un zinātnisks žurnāls (Rīga, 1895-1905).

O – *Orbis* (Louvain, Belgium).

O – OWEN, G.E.L. "Eleatic Questions," CQ 10 (1960) pp. 84-102; rev. and repr. in: FURLEY, D.J.; ALLEN, R.E. (eds.) *Studies in Presocratic Philosophy*. Vol. 2: *The Eleatics and Pluralists*. London: Routledge and Kegan Paul, 1975, pp. 48-81.

O'B – O'BRIEN, D. "Le poème de Parménide: Texte, traduction et essai critique," AUBENQUE, P. (ed.) *Études sur Parménide*. T. 1: *Le poème de Parménide, texte, traduction*. Essai critique par DENIS O'BRIEN en collaboration avec JEAN FRÈRE pour la traduction française. Paris: Librairie Philosophique J. Vrin, 1987, 1-324.

OLD – *Oxford Latin Dictionary*. Oxford: Clarendon Press, 1968.

P – *Pagalms*. Ar bildēm pušķots literārisks, zinātnisks žurnāls (Jelgava, 1881-1882).

PLfr. – *Poetarum Lesbiorum fragmenta*. Ed. LOBEL E., PAGE D.L. Oxford: Clarendon Press, 1955; repr. 1968.

PCPhS – *Proceedings of the Cambridge Philological Society*. Cambridge: Cambridge Philological Society.

Pddf. – VECVAGARS, M.; ĶEMERE, I. *Pirmssōkratisko domātāju darbu fragmenti*. [B.v.]: Vaga, [1994].

POxy. – *Oxyrhynchus Papyri*.

PW – *Paulys Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*. Neue Bearbeitung. Hrsg. von GEORG WISSOVA. (Stuttgart: J.B. Metzlerscher Verlag, 1893-).

R – *Rīts*. Sabiedriski politisks laikraksts (Rīga, 1934-1940).

[rec.] – recenzija.

RTMM – Rakstniecības, teātra un mūzikas muzejs.

S – *Students*. Akadēmiskās dzīves nedēļas laikraksts (Rīga, 1922-1940).

S – STUDENTS, J.A. “Atziņas teorija grieķu filozofijā: Disertācija filozofijas doktora grāda iegūšanai,” *LUR* 16 (1927) (Atsevišķs novilkums).

SA – *Skolotāju Avīze*. Latvijas PSR Izglītības ministrijas un Izglītības, augstskolas un zinātnes iestāžu darbinieku arodbiedrības republikas komitejas laikraksts (Rīga, 1948-1989).

SDz – *Skolu Dzīve*. Latvijas vidusskolu audzēkņu žurnāls (Rīga, 1934-1940).

Sē – *Sējējs*. Mēnešraksts latviskās dzīves veidošanai (Rīga, 1936-1940).

SM – *Senatne un Māksla*. (Rīga, 1936-1940).

SVF – *Stoicorum Veterum Fragmenta*. Collegit IOANNES AB ARNIM. Vol. I-IV. Stutgardiae: In aedibus B.G. Teubneri, 1964.

T. – *Barrington Atlas of the Greek and Roman World*. Ed. by R.J.A. TALBERT. Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2000 (pirmais skaitlis norāda kartes numuru, nākošais burts un skaitlis – koordinātes kartē).

T – TARAN LEONARDO. *Parmenides: A Text with Translation, Commentary and Critical Essays*. Princeton: Princeton University Press, 1965.

Ta. 1.,2 – *Barrington Atlas of the Greek and Roman World. Map-by-Map Directory*. Vol. 1 and 2. Ed. by TALBERT R.J.A. Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2000.

Un – *Universitas*. Akadēmiskais laikraksts [žurnāls] (Rīga, 1930-1940); Latvijas Korporāciju apvienības un studenšu prezidiju konventa laikraksts (New York, 1954-).

V – VERDENIUS, W.J. *Parmenides: Some Comments on His Poem*. Groningen, Batavia: J.B. Wolters' Maatschappij N.V., 1942 (repr. Amsterdam, 1964).

VT – *Vetus Testamentus*.

VV – *Valdības Vēstnesis* (Rīga, 1920-1940).

Z – *Zalktis*. Rakstu krājums mākslai un kritikai (Rīga, 1906-1910).

ZB – *Zemgales Balss* (Jelgava, 1924-1940).

БСЭ – *Большая Советская Энциклопедия*. (1969-1978).

РГАЛИ – Российский государственный архив литературы и искусства.

Ievads

Prolegomenas

Filozofija, pirmiedzimusi hellēņu pasaulē, daudzu ziniski teorētisku, arī komiski traģisku un pieglaimīgi mānīgu ierosu mudināta jau izsenis ir aizsākusi savu vispasaules odiseju. Šajā klaidojumā tās saturs ir piedzīvojis gan atzinības pilnu uzņemšanu, gan netiksmes piesātinātu noliegsmi, gan mazākā ļaunuma nosacītu izvēli par labu gudrības milai un otrādi. Tomēr pietuveni daudzcietašajam Odisejam, kurš pat tajā laikā, kad kāda no nemirstīgām dievībām viņu apvij mīlinājumiem, ilgojas pēc savas tālās un grūti sasniedzamās dzimtenes, tā arī filozofija, vismaz līdz šim, nav pametusi vai atmetusi sākotnēji tās pamatakmeņos cirstos vaiktus, to, kas tā ir un būs kā filozofija. Grieķeru¹ mudrestības² odisejas atpēdas, izsakoties senāku dienu vārdiem, ir rodamas arī Latvijas teritorijā.

Filozofija nav pastāvējusi vienmēr, filozofija nav pastāvējusi un nepastāv visur... Ko līdzīgu var sacīt arī par antīko filozofiju, tās vēsturi un tās recepciju Latvijā:³ tai ir savs vismaz aptuvenus sākuma punkts, un tai ir savs īpats saturs. Tomēr lai apcerētu kādu antikvitāšu varbūtēju pieņemšanu vai ieviešanu,⁴ to recepcijas 'būšana,' arī varbūtēja sākotnējā oriģināla iespējamā transformācija visupirms ir jāuzrāda. Iesākumā būtu jāgūst pārliecība, ka recepcija vispār ir notikusi vai notiek, un tad un tikai tad būtu jālūko arī pēc recepcijas lokāliem mehānismiem un formām, pēc personālijām, kas ir iesaistītas šajā procesā. Tā būtu jārikojas ideālā, teorētiski 'dabīgas' vēstures gadījumā. Tomēr Latvijas apstākļos diemžēl ir jā-rēķinās ar jo daudzu norišu attīstības pārrāvumiem, ar tās vai citas pētāmās būtes nepieciešamo izziņas materiālu zudumiem.

Jau nepieklājīga, šķiet, ir kļuvusi nemitīga patiesības atkārtošana par antīkā mantojuma ievērojamo lomu Eiropas kultūras un civilizācijas vēsturē. Kādā nozīmē jo bieži tiek lietots šāds apgalvojums? Kāds tajā ir ietvertais saturs? Minētais apgalvojums saturiski īpatnē veidā ir jāpiemin arī esošās tēmas

¹ Sk.: *IvL* 171. lpp. (pie M. Štobes, 1797. g.) u.c.

² Sk.: *IvL* 462., 463. lpp. (pie A. Kronvalda, 1868. g.) u.c.

³ Šodienas situācija attiecīgā jomā ir lielā mērā atšķirīga no 'lietu' stāvokļa 19. gs. vidū, beigās un 20. gs. sākumā. Šobaltdien latviešu valodā ir pieejama ne tikai skolu un studējošai jaunatnei domāta filozofijas vēsture (KŪLE, M.; KŪLIS, R. *Filozofija*. [B.v.]: Apgāds Burtnieks, [1996], u.c.), vai piemērīgas pārrunas par filozofiju (ŠUVAJEVS, I. *Sarunas par filozofiju*. 1., 2. daļa. R.: Zvaigzne ABC, 1999, u.c.), bet arī pabagāta vairāksējumu ideju vēsture (BUCENIECE, E. {sast.} *Ideju vēsture Latvijā. No pirmsākumiem līdz XIX gs. 90 gadiem. Antoloģija*. [R.]: Zvaigzne ABC, [1995]; -. *Ideju vēsture Latvijā. Antoloģija*. 1.-2. daļa. [R.]: RaKa, 2005-2006), kurpretim vēl pagājušā gadu simtenī vietējo autoru veidotas filozofijas vēstures (mācību) grāmatas dažādu iemeslu dēļ ir palikušas vien neīstenotas ieceres:

1. ir saglabājies dažu drukas lokšņu lielais P. Zālītes filozofijas vēstures rokraksts (rokraksta vēlinā redakcija) un
2. ir bijis nepublicēts F. Garā grieķu filozofijas vēstures rokraksts, kura kopija, ja tāda ir bijusi, visticamāk tika sadedzināta (oriģināls vēl nav atrasts).

Piedevām šobaltdien filozofijai ir ierādīta arī tās pieticīga uztures 'vietne' telpa noteiktā kultūrā (RUBENIS, A. *Senās Grieķijas kultūra*. R.: Zvaigzne ABC, 2007; -. *Senās Romas kultūra*. R.: Zvaigzne ABC, 1999; -. *Bizantijas kultūra*. R.: Latvijas Republikas Izglītības ministrija, 1994; u.c.). Savukārt, piem., 19. gs. 70. gadi uzrāda vēl neviltotu pirmatklājēju 'bērnišķu' jūsmu par nule padzirdēto grieķzemi (piem., Paulīne Balode, prec. Gailīte, ps. Gaiduļa Paula, sk. *Ievadā* pie E. Felsberga).

⁴ Termins vispār ietver nozīmi 'senlietas' pietiekami plašā izpratnē, bez materiālas izšķirības: «antiquitās ~ātis, 1 The fact or quality of being old, oldness, antiquity... 2 Antiquity and its events... b (pl.) ancient objects, practices, observances, etc, antiquities; writings on antiquity...» (*OLD* p. 142, s.v.).

ietvaros. Tomēr tas netiks attiecināts nedz uz senu mūru, nedz arī aizvēsturisku mehānismu izveides vai izbūves tehnoloģijām, tas būs saistīts ar antīko vārda mākslu un tās ietekmi. Senā grieķu pasaule, kuras lielumis atiski demokrātiskā⁵ daļa aizsāka savu norieta ceļu pēc Sokrata nāves, neskatoties uz savu neatgriezenisko bojā eju spēja paglabāt arī kādas dzīvīgi radošas ierosas. Kur tās saglabājās? Acīmredzot, daudzās 'vietās,' bet šajā gadījumā mūs galvenokārt interesē tikai viena 'telpa,' proti valoda un hellēņu vārda mākslas 'produkti.' Bez šaubām, valoda laika gaitā mainījās, pārveidojās, un tomēr tās antīko izveidu gaita plašākā pasaulē, caurejot dažādiem vēsturiski noteiktiem pastarpinājumiem, varēja noritēt vismaz divējos līmeņos:

1. no vienas puses antīko 'produktu' Eiropas poliglosajā domvidē varēja piesavināt pietuveni klišējām vārdisku shēmu (domas un runas figūru), retorisku formu un viss viens kādam 'padarbam' domātu 'sagatavju,' pat dzejas ritmu kopuma⁶ u. tml. veidā, runājot citiem vārdiem, tematiski saturiskās un formālās veidolās, kuras var pārnest no vienas valodas uz otru ar to īpatnību, ka pieņemošās puses valodas iedabā nenotiek nekādas būtiskas izmaiņas, varbūt atgadās vienīgi kāda jauna apzīmējuma vai termina piemeklēšana un ieviešana;
2. no otras puses tā, kazi, spēja ietelpt vismaz atsevišķu valodu vārdisko struktūru saitēs, iesniegties procesos, kas nosaka un uztur, piem., vārdu veidošanas iespējamību un īpatnību.

Līdzīgi procesi acīmredzot notika arī latinizētajā pasaulē, ar latīņu valodu. Šādā skatījumā saistoša kļūst Bizantijas impērijas un franku valsts valodu veidošanās procesi un šo valodu ietekmes tālāka ekspansija Rietum- un Austrumeiropā,⁷ romāņu-ģermāņu un slāvu valodu ietekmes joslu stabilizēšanās.⁸

Kāds tam sakars ar Latviju? 'Latzemes'⁹ teritorija ir bijusi līdzīga māla pikai, kuru katrs vēstures darbnīcas apmeklētājs (ienācējs¹⁰), sev vien izprotamā radītkārē ir vilkājis uz savu pusi. Tas daļēji attiecināms arī uz valodu, proti, katrs ienācējs gribēja runāt, retie arī mācīties un, nav šaubu, protams arī dzīvoties savā valodā. Šāds stāvoklis pie atsevišķiem novīdīgiem nosacījumiem varēja kļūt ne tikai par

⁵ Atļaujtos šo vārdu rakstīt, neņemot vērā divos (starp citu, padomju laika) t.s. pareizrakstības noteikumus latviešu valodā, lai vismaz valodiski nošķirtu antīkās un mūsdienu izpratnes. Lieta tāda, ka priekšstatu sapludināšana par antīko un mūsdienu demokrātiju to izcelsmes šķietamas vienotnes aplūkos, rada labākajā gadījumā maldīgu ieskatu par minētās institūcijas vēsturiskajām formām un izpausmēm. Demokrātijā nav vispārēja pārstāvniecības institūta, savukārt mūsdienu demokrātijā pati ir pārstāvnieciskuma institūcijas pieļāvuma rezultāta savdabīgs atveids.

⁶ Pēdējā minētā atzara sadaļa latviešu rakstniecībā pārstāvēta visumā plaši, sk.: STRAUBERGS, K. "Piezīmes pie Veidenbauma dzejas. Pasaules uzskati. Horātijs un Anakreonts," *Jauna dzīve*. Periodisks rakstu krājums jaunatnes kulturai. Red. A. DAUGE. 1 (1920) 79.-88. lpp.; – "Piezīmes pie Veidenbauma dzejas," *Antīkā pasaule. Rakstu krājums*. R.: Latvju Kultūra, 1924, 209-217; – "Horacijs un viņa latviešu draugi," *ibid.*, 218.-225. lpp.; – "Antīkās pasaules iespaids latviešu literatūrā," *Latvieši. II. Rakstu krājums*. Prof. FR. BALOŽA, P. ŠMITA un A. ТЕНТЕЉА redakcijā. R.: Valters un Rapa, 1932, 311.-326. lpp.

⁷ Piem.: CURTA, F. *The Making of the Slavs: History and Archaeology of the Lower Danube Region, c. 500-700*. Cambridge: Cambridge University Press, 2001, 2004; КАРПОВ, С.П. *История Трапезундской империи*. СПб.: Алетея, 2007.

⁸ Sk.: АВЕРИНЦЕВ, С. "Славянское слово и традиция эллинизма" *Вопросы литературы* 11 (1976) с. 156, 152-162; ВАККЕР, ЕGBERT J. (ed.) *A Companion to the Ancient Greek Language*. Blackwell Publishing Ltd., 2010.

⁹ Veidotais saliktenis saistīts ar senu latgaļu cilts nosaukumu, kuram tekstos atrodama divējāda saknes forma lat- un let-. Sk.: Lev, 1. sēj., 504., 505. lpp.

¹⁰ Acīmredzot arī atsevišķas baltu ciltis mūsdienu Latvijas teritorijā jāuzskata par ienācējām.

teritorijas vietējo tautu īpaši izdevīgu situāciju, bet arī par ģeopolitiska stāvokļa noteiktu likteņa lozi izsmalcinātām kaprīzēm bagātās vēstures kauliņspēlē. Vēsture pati (īpaši pēc 13. gs.) it kā deva iespēju piederīgas ieinteresētības un labvēlīgu apstākļu gadījumā statīt priekšā šo zemeslaika ēnavu (antikās pasaules darinājumus ieskaitot) ģermāniskā (acīmredzot sākotnēji lielumis tomēr viduslaiku latinizētā)¹¹ vai slāviskā¹² manierē, deva iespēju ieskatīties vēstures satura veidotībā citu valodu un apredzes skatījumā, un, acīmredzot, sekmēt vēl nule veidojušos vietējās valodas vieniskojuma centienu apvērsumu (īpaši saistībā ar Reformāciju). Vērīgus secinājumus šajā sakarā ir izteicis jau A. Birkerts: «...Pirmo latvju inteligentu ceļi un likteņi ir kā simboli, kas tēlo, ka latvju inteliģencei disciplinējoties, garīgās kultūras laukā būs jāsmēļ zināšanas no divām kaimiņu tautu kultūrām: vācu un krievu, aizmaldoties pašiem svešu kultūras darbinieku gaitās.»¹³ Jāsaka, ka 'latzeme,' vēsturiski un teritoriāli piedzīvodama varbūtēju abu iespēju senēja norieta atblāzmu ar ieviesto izglītības formu piepalīdzību, visupēc izvēlējas tādu kā trešo varbūtību, kurā abas pirmās ietelpa pastarpināti vieglotā atveidā: mēģināt izteikt antikās pasaules (u.c.) mantojuma satura citzemju iestrādes ar vietējās valodas līdzekļiem.¹⁴

Grūtības, kas radās šajā ceļā, šķiet, nevarētu pat uzskaitīt. Dažu entuziastu paaudzei parasti seko rimta periods, kad nākas samierināties ar piezemētākām noskaņām un atskārst, ka mazas tautas resursi arī mēdz būt pamazi. Tā vai citādi laika posmā no 19. gs. vidus līdz 20. gs. 40. gadiem Latvijas teritorijā netika izveidota:

1. pietiekoši plaša un daudzpusīga, teorētiski kritiski spriest un vērtēt sliecīga sociāla vide;¹⁵
2. salīdzinoši ātri uz visu jauno reaģēt spējīga zinātniska periodika;¹⁶
3. pēctecība attiecīgās jomas pētniecībā.¹⁷

Jāatzīst, ka arī antikās filozofijas recepcijas tēma kā tāda Latvijā ir neierasts temats, varētu pat sacīt, temats bez līdzšinējas izpētes vēstures un plašākām iestrādēm gan filozofijas, gan piederīgās valodnie-

¹¹ Atsevišķus pieņēmumus par vienu vai diviem vietējo cilšu latinizētiem pārstāvjiem protams var pieminēt, bet viņu loma saistībā ar antikā mantojuma iestrādi 'latviskajā' apredzē nav nedz uzrādāma, nedz, kā liekas, pārbaudāma.

¹² Arī Latvijā pazīstamais T. Zeļinskis bija ieskatots, ka Krievijas «...kultūra nākusi no Bīcantes [Bizantijas]» (ZIEĻINSKIS, T. *Antikā pasaule un mēs*. No krievu oriģināla tulkojis VĪKSNIŅU NIKOLAJS. R.: Izglītības ministrijas izdevums, 1922, 51. lpp.). Te gan jāpiebilst, ka domātai būtu jābūt Krievijai pēc kristietības ieviešanas, t.i., pēc 10. gs. beigām. Savukārt par baltiem sk.: ГИМБУТАС, М. *Балты. Люди янтарного моря*. Пер. с англ. С. ФЕДОРОВА. М.: ЗАО Центрполиграф, 2004, īpaši nodaļu *Лингвистические и исторические истоки*, с. 24-40; arī: ХРУСТАЛЁВ, Д.Г. *Северные крестоносцы. Русь в борьбе за сферы влияния в Восточной Прибалтике XII – XIII вв.* Т. 1-2. СПб.: ЕВРАЗИЯ, 2009.

¹³ BIRKERTS, A. "Latviešu inteliģences priekšteči (1206.-1552)," *Ilustrēts Žurnāls* 2 (1925) 53. lpp.

¹⁴ Līdzīgā, tomēr nedaudz citā sakarā K. Valdemārs 1857. gadā raksta: «Bet latviešu valoda priekš tādiem stāstiem vēl nav diezgan ielocīta, vārdi pietrūkst, un būs jāietaisa jauni latviski vārdi vai jāpieņem sveši skunstes vārdi, it kā citas tautas mēdz darīt» (VALDEMĀRS, K. "Par dabas ziņām un gudrībām," *IvL*, 411. lpp.).

¹⁵ Iemesli ir ļoti dažādi. Lai gan vairāki 19. gs. otrās puses attiecīgie speciālisti vismaz ģimnāzijas skolotāju līmenī bija cēlušies no latviešiem, darba meklējumos viņi aizklīda plašajā tā laika dzimtenē un vairums zaudēja jebkādas sakarus ar latvisko dzīves telpu. Nevar neminēt arī karu cirstās brūces u. tml.

¹⁶ Šādam specifiskam izdevumam Latvijas teritorijā acīmredzot būtu nepietiekošs lasītāju un rakstītāju skaits, un tas nespētu atmaksāties.

¹⁷ Pat 20. gs. 20.-30. gadu Latvijā nevar runāt par kādu pētnieciska rakstura skolu iedibināšanu nedz klasiskajā filoloģijā nedz arī, kā liekas, antikās pasaules filozofijas izpētē. Daži augstskolas pasniedzēji vien šādu skolu neveido.

cības jomās. Ir protams daži aizsākumi atsevišķu personāliju apskata līmenī, tomēr uz filozofiski un filoloģiski pilnvērtīgu izpēti acīmredzot būs jāgaida vēl krietns laiks¹⁸ neskatoties pat uz to, ka tieši pēdējā laikā Latvijā tiek aizstāvētas disertācijas arī saistībā ar antīko filozofiju (I. Neiders, L. Muižniece u.c.). Iespējams, ka šāda pilnaptveroša apmēra izpēte šobaltdien nav pat iespējama sakarā ar to, ka jo īpaši asi izjūtams ir tieši primāro avotu iztrūkums latviešu valodā, LA un LU lasīto lekciju materiālu nepietiekamība, antīko filozofijas autoru pārcēlumu minimāls skaits 20. gs. 20.-30. gados u. tml. Protams, var pieļaut, ka līdzīgi Platona dialoga *Kritons* līdz šim nezināmajam un bibliotēkās iztrūkstošajam tulkojumam,¹⁹ vēl kādas ģimnāzijas paspārnē ir veikts kāds līdzīgs tā vai cita antīkā autora līdz šim nepazīnāts un neatrasts pārlikums kādā no bijušo dienu pamatsarunu valodām Latvijas teritorijā. Tomēr šāds pieļāvums kopējo ainu pamatnē nemaina. Kā rīkoties šādā situācijā? Šajā darbā esmu licis priekšā, izmantojot kultūrvēsturiski deskriptīvo metodi, iespēju robežās apkopot to informāciju, nereti vien biobibliogrāfisku, kas vēl ir pieejama mūsdienās un kas vēl nav zaudēta. Laiks, kā teicis jau Sofokls, spēj ne tikai atklāt, bet parādīdams, arī aplāt parādīto (ἄπανθ' ὁ μακρὸς κἀναρίθμητος χρόνος φέει τ' ἄθλα καὶ φανέντα κρύπτεται).²⁰ Un Sofoklam lielumis, šķiet, ir bijusi tiesa.

1. Promocijas darba tēma un tās ierobežojumi

Antīkās filozofijas recepcija un tās īstenotības formas cilvēces vēsturē ir tēma bez gala un malas. Pat šādas tēmas fizisks ierobežojums kādas zemes patālākā nostūrī ne vienmēr varētu sniegt cerēto atvieglu un mierinājumu. Tā tas ir arī ar Latvijas teritoriju, kuras nereti šķietamais aizvēsturiskums reizumis varētu būt skaidrojams arī kā nepietiekamas līdzšinējās izdibinātības rezultāts.²¹ Lai iespētu tvert netveramo, atliek spert ļoti drastiskus soļus un radikalizēt tēmu līdz sekošam pamatjautājumam: kā antīkās filozofijas recepcija ir izteikusies tagadējās Latvijas teritorijā latviešu valodā. Šāda sākotnējo tēmu deta-

¹⁸ Tomēr šajā zinību jomā ārpus Latvijas jau sperti vērā ņemami soļi: HARDWICK, LORNA; STRAY, CHRISTOPHER. (eds.) *A Companion to Classical Receptions*. Blackwell Publishing Ltd., 2008; EDWARDS, C. (ed.) *Roman Presences: Receptions of Rome in European Culture, 1789-1945*. Cambridge: Cambridge University Press, 1999; HARDWICK, LORNA. *Reception Studies*. (Greece and Rome. New Surveys in the Classics, № 33.) Oxford: Oxford University Press, 2003; KENNEDY, D.F. "Modern receptions and their interpretative implications," MARTINDALE, C. (ed.) *The Cambridge Companion to Virgil*. Cambridge, ¹1997, ²2006, pp. 38-55; MACHOR, J.L.; GOLDSTEIN, P. *Reception Study: From Literary Theory to Cultural Studies*. New York and London: Routledge, 2001; MARTINDALE, C.; THOMAS, R.F. (eds.) *Classics and the Uses of Reception*. Oxford: Blackwell Publishing, 2006; CONSTANTINIDES, C.N. *Higher Education in Byzantium in the Thirteenth and Early Fourteenth Centuries* (1204-ca. 1310). Nicosia: Cyprus Research centre and C.N. Constantinides, 1982; WILAMOWITZ-MOELLEN-DORFFE, U. von. *History of Classical Scholarship*. Translated from the German by ALAN HARRIS. Ed. with Introduction and Notes by HUGH LLOYD-JONES. Baltimore, Maryland: The Johns Hopkins University Press, [1982]; RAVEN, J. (ed.) *Lost Libraries: The Destruction of Great Book Collections since Antiquity*. New York: Palgrave Macmillan Ltd., 2004; u.c.

¹⁹ Minētais 1901. gadā Rīgā krievu valodā tulkotais un publicētais dialogs atklāts pavisam nesen. Diemžēl Latvijas bibliotēkās tas vismaz šobaltdien nav (vairāk?) pieejams.

²⁰ S. Aj. 646-647.

²¹ To spilgti demonstrē monumentālais pētījums Latvijas zinātnes vēsturē sistemātiskā skatījumā: STRADIŅŠ, J. *Zinātnes un augstskolu sākotne Latvijā*. 2. izd. R.: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2012.

lizējoša iestādne sarucina tās grūti pārskatāmās tāles gan telpā, gan arī laikā.

Par antīkās filozofijas recepciju latviskā domvidē var sākt runāt tikai tad, kad vēsturiski bija izpildījušies daži nepieciešami priekšnoteikumi. Visupirms Latvijas teritorijas pamatiedzīvotājiem bija jāiekļaujas Rietumeiropas ienācēju izglītības sistēmā.²² Sākotnēji kopš 13. gs. Baltijā valdošais 'katolicisms'²³ interesējās par vietējiem iedzīvotājiem tikai par tik, par cik tie varēja sekmēt ienācēju interešu īstenošanu, un vietējo cilšu izglītošana neatradās pirmēji veicamo pasākumu saraksta galvgalī. Rīgas nedaudzajās skolās mācības noritēja latīņu valodā, kas vien jau bija nepārvarams šķērslis jebkādas izglītības uzsākšanai somugru un baltu pēctečiem. Lietas mainījās tikai līdz ar reformāciju, kad maz pamažām tika īstenota prasība baznīcās kulta ceremonijas noturēt draudzei saprotamā valodā, kas, no vienas puses sekmēja vietējās satiksmes valodas vieniskošanas procesu, un, no otras puses – lielumis vācu tautības garīdzniecības tuvināšanos savām nevācu 'avīm,' kā arī rosināja veikt vismaz dažas izmaiņas skolu iedibinājumos.²⁴ Runājot citiem vārdiem, visupirms bija jāiemācās lasīt un rakstīt un tikai tad varēja sākt domāt, vai un kā pievērsties aizjūras 'mudrajām' lietām.²⁵

Jāatzīst, ka Latvijas teritorijā nedz izglītības iedibināšanas, nedz arī zinātnības un augstskolu sākotnes apskati nedod kādas sevišķas liecības par vietējo tautu pārstāvju līdzdalību klasiskajā izglītošanās un izglītojošajā nodarbē, tie nesniedz arī kādus rakstiskus apliecinājumus vairāk vai mazāk rosīgai antīkās kultūras mantojuma apguvei un izpētei.²⁶ Kā liecina fundamentālais darbs *Seniespiedumi latviešu valodā 1525–1855*,²⁷ neskaitot Stendera 'gudrības grāmatu' vairākos iespiedumos²⁸ un pāris vārdnīcas (poļu-latīņu-latviešu vārdnīca {1683} un vācu-poļu-latīņu-latviešu vārdnīca {1688}²⁹) mūsu patēma gadus 300 un vairāk (kopš latviski 'pirmdriķētā' vārda) ir vispār izpalikusi bez iespiedmateriāla apliecinājuma neskatoties uz to, ka šajā pašā lokālā teritorijā un šajos pašos gados līdzās ir ritējis arī tautu antikvitātēs dibināts padarbs, bet citādas domvides, citādas valodas atspaidā un ielokā.

²² Neesmu atradis datus par pietuvenām sākotnes norisēm arī Austrumu ietekmē.

²³ Sk.: FONNESBERG-SCHMIDT, I. *The Popes and the Baltic Crusades 1147-1254*. Leiden, Boston: Brill, 2007.

²⁴ Rīgas skolu pirmsākumi pilnīgāk ir aplūkoti grāmatā: STARIS A. *Skolas un izglītība Rīga no sendienām līdz 1944. gadam*. [Lielvārde]: Lielvārds, [2000].

²⁵ Lai gan esot ziņas, ka laikā no 1291. gada līdz 1556. gadam, piem., Boloņas universitātē studējuši 37 baltieši. To autors (baltvācu vēsturnieks A. Vegners) gan neminot, vai tie cēlušies no Baltijas vāciešiem vai nevāciem (*ibid.*, 8. lpp.).

²⁶ Zīmīgs pretmets tam varētu būt tā laika citvalodu izglītošanas institūcijas Rīgā, kuru programmātiskās publikācijas nereti saturēja pat kādus antīkai pasaulei veltītus apskatus vai nelielus klasiķu oriģināldarbus, piem. kāds 1589. gada Domskolas rakstījums ietver arī kādu Cicerona runu, sk.: *Libellus ethicus, scholasticae iuventutis conditioni et captui accommodatus, et in gratiam puerorum qui in Schola Rigensi informantur, collectus & seorsim editus*. Adjecte sunt due orationes, altera CICERONIS, altera BURENII. Rigae Livonum: In officina Typographica Nicolai Mollini, Anno 1589. Mense Martio (LUAB, inv. nr. R2042) [*Ētikas grāmatiņa piemērota skolnieku vajadzībām un uztverei, atsevišķi apkopota un izdota Rīgas skolas zēnu labad*]. Tie ir vecākie zināmie klajā laistie Domskolas ierīkotības noteikumi, kuplināti ar vairāku senatnes autoru sentencēm un dzejām par uzvedības paradumiem skolā. Šādu rakstu tradīciju var vērot vēl pie cariskās Krievijas ģimnāzijām, arī Rīgā (sk. *Ievadā* pie D. Nagujevska).

²⁷ R.: [Latvijas Nacionālā bibliotēka], 1999.

²⁸ Seniespiedumu katalogā ar № 333 (1774. g.); № 344 (1776. g.); № 616 (1796. g.).

²⁹ Seniespiedumu katalogā ar № 42 (1683. g.) 54. lpp.; № 65 (1688. g.) 62. lpp.

Ar reizi jāsaka, ka Rietumeiropas tradīcijām atbalsīga pietiekami daudzpusīgi pasmalcināta humanitāra 'vide' Latvijā ilgus gadu simtus ir pieņēmusi vien nelatviskas valodas izteiksmes formas. Tomēr, šķiet, ka arī pēdējās simtgadēs padaudzinātā vietējo tautu t.d. gudrība, lai cik dīvaini tas neliktos, ir 'metusi likumu' Eiropas humanitārajai tradīcijai un šāda apsoļa sekas vēl šobaltdien izpaužas natīvajā rakstībā, valodā un domāšanā. Tauta, kuras, kā mēdz sacīt, 'garīgo bagātību apcirkņos' ir viens vienīgs darbības vārda 'būt' substantivizācijas piemērs, acīmredzot ir neglābjami 'nemetafiziska' tauta vismaz pretmetā dažiem Eiropas garīgajiem strāvojumiem; tā ir īpati mazadekvāta savai šodienas vēlamai vai piespiedu virzībai un centieniem. Iedomāsimies senos grieķus un vienu vienīgu darbības vārda 'būt' substantivāciju Homēra vai Hēsioda darbos. Rezultāts, šķiet, būtu viennozīmīgs: mēs šobaltdien nepazītu to, kas ir filozofija.³⁰ Citēsim šo nemetafiziskās 'gudrības' lolojumu:

Panāksnieku meitiņām [*var.*: Meitiņām māsiņām]

Trim stūriemi petenite [*var.*: Trim stūriemi būšaniņa³¹]. Vienu stūri gani gana,

otrā guļ pieguļnieki,

Trešajā stūritē

Polis darvu tecināja.³²

Minētais tautasdziesmas varianta vārds 'būšaniņa' acīmredzot ir patapinājums. Šo vārdu rakstiskā veidā var fiksēt kopš apt. 1585. gada:

1. 1585. g. katoļu katehismā: «..Dewiske vnde cilw[ēc]iske buschen» (265. lpp.);³³
2. 1586. g. M. Lutera katehismā: «exkan wene dewige buuschen tur mußige» (C II), «waye buuschenne» (G III), «wuesse winge [velna] Buuschenne» (I a);³⁴
3. G. Mancelis 1638. g. savā vārdnīcā *Lettus, das ist Wortbuch..* nostiprina atvasinājumu no 'būt' ar -šana: Wesen/Stand/buschana (208. lpp.); Zālamana sakāmvārdu tulkojumā (pievienots pie *Lettus, das..*): «Beßdeewigha buschanna» (453., 456., 498. lpp.), «ehst no teems Augleems sawas buschanas» (420. lpp.), «sawà nhetickla buhschannà» (422. lpp.), «to

³⁰ Par vārdu 'būt' tā vietu un nozīmi filozofijā sk.: KAHN, CHARLES H. *Essays on Being*. Oxford: Oxford University Press, 2009; -. *The Verb 'Be' in Ancient Greek*. Indianapolis: Hackett Publishing Company, Inc., 2003; u.c.

³¹ Attiecīgie vārdi ar 'ne-' ('nebūšana' u.tml.), 'ir-' ('ira' u.tml.) un 'es-' ('esme' u.tml.) *Substantīvu rādītājā* nav (sk.: *Krišjāņa Barona 'Latvju dainu' substantīvu rādītājs*. R.: Latviešu folkloras krātuve, 1994, 79. lpp.).

³² 35105.2.

³³ [KANIZIUS, PETRUS.] *Catechismus Catholicorum: Iscige pammacischen, no themis Papreksche Galwe gabblems Christites macibes...* Vilne Pille Littourre Semmen: Pi Danielem Lanciensem., 1585.

³⁴ [LUTHER, MARTIN.] *Enchiridion: Der kleine Catechismus: Oder Christliche zucht für die gemeinen Pfarherr und Prediger auch Hausueter...* [Enchiridījs. Mazais katehisms jeb kristīgā audzināšana parastajiem mācītājiem un sprediķotājiem, arī mājastēviem u.c.] Königsberg: Bey George Osterbergern, [1586].

weentessighu buschannu» (443. lpp.);³⁵ u.c.

Savuties tikai pie K. Mīlenbaha un J. Endzelīna atrodam salīdzinoši jaunāku darbības vārda 'būt' darinājumu uzskaitījumus (no 1870. gada):

1. būšana, *das Sein, Wesen, Stand* (no jau pieminētās dainas № 35105,2) (359. lpp.);
2. būte, *das Sein, Wesen* (Kronvalda jaunvārds; sk. arī: *Pūrs* 1 {1891}) (360. lpp.);
3. būtene, *das Sein, Wesen* (360. lpp.);
4. būtība, *die Wesenheit* (Kronvalda jaunvārds, ap 1870 g.) (360. lpp.);
5. būtne, *das Wesen* (360. lpp.);
6. esamība, *das Sein, die Ezistenz* (no jau pieminētā *Pūra*, 1891. g.³⁶) (571. lpp.).³⁷ Bet gadus 10 vēlāk: «Esamība, esotība. Vācu *das Sein, die Existenz* (kr. *бытие*) tulkojumam neder ne 'esamība,' nedz 'esotība.' Prof. Endzelīns šai nozīmei ieteic vārdus 'esme' (sal. lš. *esmé*) un 'ira'»,³⁸ kuru pamatā ir 'būt' supletīvās formas.

Gadsimtiem ilgi³⁹ piepastāvējusi viena vienīga meitiņu māsiņu 'būšana,' un tā pati – variantā, bet tas viss ir bijis statīts līdztekus, piem., B. Plīnija *Slavas dziesmai*, F.K. Freitāga veiktajam Boētijs darba *De consolatione philosophiae* tulkojumam utt. – līdztekus, bet nekad tieši nekrustojoties, nekad nesaplūstot (acīmredzot, pat nepietuvojoties). Ieskatīsimies šajās gadsimtus ilgstošo līdzteču tematiskajās atainās publikāciju formā:

<i>Encomium, inclitae civitatis Rigae metropolis Livoniae. Conscriptum à BASILIO PLINIO Rigensi Livono. Lipsiae: Zacharias Berwald excudebat, 1595.</i>	KANIZIJS, PETERS. <i>Catechismus Catholicorum: Iscige pammacischen, no thens Papreksche Galwe gabblems Christites macibes...</i> Vilne Pille Littourre Semmen [Viļņa]: Pi Danielem Lanciensem., 1585; LUTHER, MARTIN. <i>Enchiridion: Der kleine Catechismus...</i> [Enhiridijs. Mazais katehisms jeb kristīgā audzināšana parastajiem mācītājiem un sprediķotājiem, arī mājastēviem u.c.]. Königsperg: Bey George Osterbergern, [1586].
---	--

³⁵ [MANCELIUS, GEORGIUS.] *Lettus, Das ist Wortbuch, Sampt angehengtem täglichem Gebrauch der lettischen Sprache; Allen und jeden Ausshheimischen die in Churland, Semgallen und Lettischen Liefflande bleiben und sich redlich nehren wollen, zu Nutze verfertigt, Durch GEORGIUM MANCELIUM [Latvietis, tas ir, vārdnīca...]*. R.: Gerhard Schröder, [1638].

³⁶ Vārda 'esamība' ieviesējs J. Ērmanis to, kā liekas, ir patapinājis no lietuviešu 'esamýbe'.

³⁷ MÜLENBACHS, K. *Latviešu valodas vārdnīca*. Rediģējis, papildinājis, turpinājis J. ENDZELĪNS. 1. sēj. R.: Izdevusi izglītības ministrija, 1923-1925.

³⁸ *Valodas prakses jautājumi*. Rediģējis J. ENDZELĪNS. Sakārtojis stud. phil. P. OZOLIŅŠ. R.: Izdevusi Latv. Ū. Fil. u. filoz. stud. Ramave, 1935, 19. lpp.

³⁹ Liekas, ka šie gadsimti tomēr nemaz nav tik ilgi. Piesaukto 'poli' varētu lieti izmantot, lai precizētu varbūtējos laika metus (ja vien tiešām ar šo vārdu ir domāts 'polis').

<p><i>Decas Orationum CICERONIS. Selectarum in usum studiosae juventutis separatim edita. R.: Typis Schröderianis, 1648.</i></p>	<p><i>Lettisch Vade mecum [Latviešu ceļvedis] [MAN- CELIUS GEORGIUS SEMGALLUM (sast.)]. R.: Gerhard Schröder, 1631, 1636 u.c.; –. Lettus, das ist Wortbuch... [Latvietis, tas ir, vārdnīca...] R.: Gerhard Schröder, [1638]; –. Phraseologia Lettica... [Latviešu frazeoloģija, tas ir, latviešu valodas lietošana ikdienā]. R.: Gerhard Schröder, 1638; <i>Manuctio ad linguam Lettonicam facilis & certa [Viegls un drošs rokvedis latviešu valodā]. Monstrata á JOANNE GEORGO REHEHUSEN... R.: Gerhar- do Schrödero, [1644]; Langgewünschte Lettische Postill... [Ilgi gaidītais latviešu sprediķu krājums].</i> Verfertigt durch GEORGIUM MANCELIIUM Semgallum... R.: Gerhard Schröder, 1654; <i>Erster Versuch einer kurtzverfassten Anleitung zur lettischen Sprache [Pirmais latviešu valodas īsas mācības mēģinājums].</i> Überreicht von HENRICO ADOLPHI... Mitau: Hof-Buchdrucker George Radetzky, 1685.</i></p>
<p><i>PHAEDRI Augusti liberti Fabularum Aesopiarum libri quinque. Cum novo commentario PETRI BURMANNI. Mitaviae: Apud Iacobum Fridericum Hinziū, 1773; Hymnen. Aus dem Griechischen des KALLIMACHUS. Von KARL AUGUST KÜTNER. Mitau: Bey Jakob Friedrich Hinz, 1773; Des SOPHOKLES Trauerspiele. Aus dem Griechischen übersetzt von E.M. GOLDHAGEN. 3 Bd. Mitau: Bey Jakob Friedrich Hinz, 1777.</i></p>	<p><i>LANGE, JAKOBS. Volständiges lettisches Lexicon: Samt angezeigten verschiedenen Provinzialdialekten in Lief- und Kurland [Pilnīga latviska vārdnīca...]. Schloß Ober-Pahlen, 1772; STENDERS, GOTHARDS FRĪDRIHS. Jaunas ziņģes pēc jaukā mēldeijām par gudru islustēšanu. [1. d.] Jelgava un Aisputte: Pie Jekoppe Friedrike Hinz, 1774; –. Augstas gudrības grāmata no pasaules un dabas. Jelgava un Aisputte: Pie Jekoppe Friedrike Hinz, 1774.</i></p>
<p><i>LUCIANI SAMOSATENSIS Opera graece latine cum notis selectis. T. I-VIII. Curavit IO. PETR. SCHMIDIUS. Mitaviae: Apud Iacobum Frider. Hinziū, 1776-1800 (t. I: 1776, 420 p.; II: 1777, 434 p.; III: 1777, 425 p.; IV: 1778, 486 p.; V: 1778, 531 p.; VI: 1779, 492 p.; VII: 1780, 466 p.; VIII: 1800, 540 p.).</i></p>	<p><i>STENDERS, GOTHARDS FRĪDRIHS. Tās kristīgas mācības grāmata tiem latviešiem par svētu izskaidrošanu sarakstīta. Aisputte: Pie Jekoppe Friedrike Hinz, 1776.</i></p>
<p><i>Trost der Philosophie. Aus dem lateinischen des BOETHIUS, mit Anmerkungen und Nachrichten, die Geschichte des Originals und das Leben des Verfassers betreffend von FRIEDRICH KARL FREYTAG. Riga: Bey Johann Friedrich Hartknoch, 1794.</i></p>	<p><i>Vidzemes kallenders tā 1795. gada. R.: Pie J.K.D. Miller [1794.].</i></p>
<p><i>Epistolae ex QUINTI HORATII FLACCI operibus excerptae. Mitaviae: Johann Friedrich Steffenhagen, 1798.</i></p>	<p><i>Jauna un veca laiku-grāmata uz to 1799tu gadu... Jelgava: Pie J.V. Steffenhagen.. [1798.]</i></p>

<p><i>Ueber die Hauptbegebenheit in der Hekabe des Euripides.</i> Ein Versuch von Dr. HEINRICH CHRISTOPH LIEBAU, Professor der griechischen Sprache und Literatur zu Mitau... Mitau: Gedruckt bey Johann Friedrich Steffenhagen und Sohn, 1811; <i>Einige Scenen aus dem PHILOKTETES des SOPHOKLES.</i> Übersetzt von Dr. HEINRICH CHRISTOPH LIEBAU, Professor der griechischen Sprache und Literatur zu Mitau... Mitau: Gedruckt bey Johann Friedrich Steffenhagen und Sohn, 1813; PLATONIS. Ad optimarum editionum fidem scholarum in usum curavit ERH. PHIL. RENNINGER. Rigae: Excudebat J.C.D. Mueller, 1821; <i>Lieder des Anakreon und des Sappho.</i> Übersetzt von REINHOLD JOH. LUDWIG SAMSON v. HIMMELSTIERN. (Mit dem Original-Text.) Riga: Gedruckt bei Wilhelm Ferdinand Häcker, 1826; <i>Römische Lebensweise und Erziehung zu des Horaz Zeit.</i> Fragmentarischer, aus Stellen des genannten Dichters entlehnter Geschichtsbeitrag von C.A. FÖRSTER, Dr. Lehrer an der Domschule zu Riga... Riga: Gedruckt bei Wilhelm Ferdinand Häcker, 1826.</p>	<p>LAUNICS, KRISTIĀNS FRĪDRIHS. <i>Pamācīšana no rakstīšanas ar latviešu priekšrakstiem. Nevien skolmeisterei un skolām, bet arī visiem par labu, kas paši no sevis grib mācīties rakstīt.</i> Jelgavā: Pie Steffenhagen un dēla, 1821.</p>
--	---

Ne visi pieminētie izdevumi, kas laisti klajā Rīgā un Mītavā, ir vietējo baltiešu autordarīnājumi. Acīmredzot arī viņos laikos izdevēji meklēja lētākas izdošanas vietas un darbaspēku, tomēr viena otra grāmata jādodomā laista klajā arī Rīgas vai Mītavas (piem., skolas vai kā cita) vajadzībām. Izdevīgums un pazemās izmaksas acīmredzot ir attiecināmas uz uzskaitījumā pieminēto Petra Burmana⁴⁰ komentēto Faidra (Augusta brīvlaista verga; apm. 20. g. p.m.ē. Maķedonija – apm. 50. g. m.ē.) *Aisopisko fabulu*⁴¹ klajā laišanu Mītavā 1773. gadā, uz Johanna Šmida (*Johann Peter Schmid*) vadīto prāvo Lūkiāna rakstu izdevumu Mītavā 1776-1800,⁴² tomēr, piem., senklasiskās filoloģijas virsskolotājs Erhards Filips Renningers⁴³ (*Erhard Philipp Renninger*; 25. x 1775., Stuttgart – 8. VIII 1826., Rīga) ir noteikti saistīts ar baltiešu izglītošanās vajadzību apmierināšanu, kaut gan iespējama ir arī skolmeistara pašvēlme atstāt

⁴⁰ Petrus (vai varbūt Pīters) Burmans (vecākais; *Pieter Burman*; *Petrus Burmannus*; 1668 – 31. III 1741), dāņu izcelsmes klasicists, daiļrunas un vēstures profesors Utrehtas Universitātē kopš 1696. gada un Leidenē no 1715. gada. Viņš bija darbīgs seno tekstu izdevējs veicdams Faidra, Horātija, Klaudiāna, Ovidija, Petronija, Kvintiliāna, Svetonija u.c. darbu edīciju. Acīmredzot Mītavā tiek atkārtoti izdots kāds no iepriekšējo gadu laidumiem, varbūt Leidenes 1727. gada izdevums (Leidae, apud Samuelem Luchtmans, 1727). Jautājums, vai 1773. gada Mītavas izdevumam ir kāds sakars arī ar 1775. gada *Academia Petrina* atvēršanu, pagaidām paliek neatbildēto tautjājumu klāstā?

⁴¹ Krājumā ir gan Aisopa, gan arī Faidra paša fabulas, kas rakstītas t.d. Aisopa stilā.

⁴² *Johann Peter Schmid* (*Schmidius Ioannes {vai Johannes, Joannes} Petrus*; 8. VIII 1744 – 16. x 1789), maģistrs filozofijā, mācītājs Gancigā (*Ganzig*) un Lonnevīcā pie Ošacas (*Lonnewitz bei Oschatz*); sagatavojis arī Hēliodora *Aethiopicorum libri X* (1772), u.c. Salīdzinājumam: Lūkiāna pirmais jaunlaiku kopdarbu izdevums grieķu valodā tika laists klajā Florencē 1496. gadā, sk.: LUCIANI SAMOSATENSIS *Opera graece et latine*, post TIBERIUM HEMSTERHUSIUM... T. 1. Lipsiae: In libraria Weidmannia, 1822, p. CII.

⁴³ Rīgas guberņas ģimnāzijas skolotājs (pēc 1804. gada – Ķeizarkais licejs). Viņa publikāciju skaits ir krietni lielāks: EURIPIDES. *Iphigenia in Aulis* und *Iphigenia in Tauris* griechisch. Mit einigen Textes – Erläuterungen für höhere Klassen der Gymnasien von Dr. Erhard PHILIPP RENNINGER, Oberlehrer der alten klassischen Literatur an dem Russ. Kaiserl. Gymnasium in Riga. R.: In der Hartmannschen Buchhandlung, 1818 (Gedruckt bei J.C.D. Müller), u.c.

nākamajām paaudzēm savu ne tikai ar skolas, bet arī ar zinīsku pieredzi sasaistītu vārdu. Interesi pelna arī gadījuma rakstura Horātija izdevums Mītavā 1798. gadā,⁴⁴ kas jāsaista ar Sorbonnas priesteru, Mazarīni koledžas (*Collège Mazarin* arī *Collège des Quatre-Nations*) matemātikas profesora un seno valodu lietpratēja Žozefa Fransuā Marī (*Joseph François Marie*) vārdu. Viņa ierašanās Mītavā ir pakārtota Francijas karaļa Ludviķa XVIII (1755-1824) dēkām sakarā ar Napoleona rosībām Francijā, kuru rezultātā karalis ar galmu bija spiests atstāt Franciju un 1798. gadā apmetās Mītavas pili. Marī tajā pašā gadā savus agrāk klajā laistos traktātus mehānikā un matemātikā pakuplina ar Mītavas Horātiju, taču tā paliek acīmredzot par viņa pēdējo lielo publikāciju. Viņa dzīve beidzas traģiski 1800. gada janvārī intrigās, kas saistītas ar Francijas karaļnamu; viņš ir spiests izdarīt pašnāvību pēc kādas vēstules saņemšanas no Varšavas ceļojuma laikā Mēmelē (tag. Klaipēdā).

Kāds cits autors, Karls Augusts Kitners (*Karl August Kütner*; 30. XI 1749., Görlitz – 1. I 1800., Mītava) ir studējis Leipcigas universitātē, pēcāk kādu gadu pastrādā Maskavas piekaimē kā mājskolotājs, bet tad saņēmis darba piedāvājumu kļūt par skolotāju Mītavas pilsētas skolā un drīz vien ieņēmis arī mācību iestādes rektora amatu. 1775. gadā Kurzemes hercogs Pēteris nozīmēja viņu par grieķu valodas un literatūras profesoru jaun dibinātajā *Academia Petrina*, kurā viņš darbojas līdz pat savai nāvei. Izdevis *Mitauische Monatsschrift* (1784-1785), tomēr līdzekļu trūkuma dēļ mēnešraksts tiek apturēts. Bijis pazīstams arī kā dzejnieks. Prozā atveidojis Homēra *Īliadu* (2 sēj., Leipzig, 1771. un 1773. g.), Teokrita idilles, Orfeja *Argonautiku*, Mūsaju,⁴⁵ Horātija odas 1. gr. (Leipzig, 1772. g.) u.c. Kritiķi gan esot atzinuši, ka *Īliadas* tulkojumam bijusi visumā tekoša valoda, varbūt izņemot dažus dīvainākus vārdu salikumus, savuties Horācija odu 1. grāmatas pārcēlums bijis mazāk veiksmīgs.⁴⁶

Savukārt pirmās ziņas par Heinrihu Kristofu Lībāu⁴⁷ (*Heinrich Christoph Liebau*; 17. IX 1762., Grossbrihtere {*Gross-Brichtern*} – 19. {31.} VIII 1829., Mītava) ir saistītas ar viņa izglītošanās gaitām Martina skolā (*Martinsschule*; 1776-1780). Viņa interesi par antikvitātiem ir rosinājis mācību iestādes rektors, vēlākais Braunšveigas Kārļa skolas (*braunschweigschen Karolinum*)⁴⁸ profesors Zorgels (*Sörgel*). 1781. gadā Lībāu iestājās Helmštates universitātē ar cerībām apgūt teoloģiju, bet līdztekus ņēma dalību arī pie filozofijas semināra kā dalībnieks (*Mitglieder*)⁴⁹ un tādējādi paralēli studijām teoloģijas laukā vingrinā-

⁴⁴ Pieminēts arī grāmatā: *Allgemeines Schriftsteller- und Gelehrten-Lexikon der Provinzen Livland*. Bearbeit von JOHANN FRIEDRICH V. RECKE und KARL EDUARD NAPIERSKY. 3 Bd. Mitau: Johann Friedrich Steffenhagen und Sohn, 1831, S. 161.

⁴⁵ *Idyllen des Theokrit, Bion, Moschus und Koluthus*. Aus dem Griechischen von KARL AUGUST KÜTNER. Mitau, Leipzig: Hinz, 1772; *ORPHEUS. Die Argonauten*. Ein Gedicht. Aus dem Griechischen des Orpheus von KARL AUGUST KÜTNER. Mitau: Hinz, 1773; *Hero und Leander*. Ein Gedicht. Aus dem Griechischen des MUSÄUS von KARL AUGUST KÜTNER. Mitau: Hinz, 1773.

⁴⁶ Sk.: *Allgemeines..*, Bd. 2, 1829, S. 576-579.

⁴⁷ Rakstībā latv. valodā arī 'Libavs,' bet tajā pašā laikā tradicionāls jau ir kļuvis vārds 'Landau' (piem., fiziķis Ļevs Landau), pilsēta Vācijā Lindau (*Lindau*) u. tml.

⁴⁸ Sk.: *Allgemeines..*, Bd. 3, 1831, S. 62. *Karolinum* – mācību iestāde, kuru dibinājis kāds Kārlis (šādas skolas ir vairākās vietās), līdzīgi kā *Clementinum* u. tml. Skola dibināta 1745. gadā ar nosaukumu *Collegium Carolinum* (ko tikai nosacīti var tulkot ar vārdu 'skola'); tās uzdevums bija ierēdņu slāņa veidošana. Ar laiku iestāde arvien vairāk pievērsās tehniskām zinībām un 1878. gadā tiek nosaukta par *Herzogliche Technische Hochschule Carolo-Wilhelmina*. Mūsdienu Braunšveigā minētā mācību iestāde turpina darboties kā Tehniskā universitāte (*Technische Universität Carolo-Wilhelmina zu Braunschweig*).

⁴⁹ Vārda skaidrojumu sk.: *Zeitschrift für die Alterthumswissenschaft* 75 (1834) col. 607-608 (22. VI): filozofijas seminārs bija divgadīgs papildkurss pie pamatstudijām; semināra dalībnieki saņēma stipendiju. Lai iestātos seminārā bija jākārto īpašs eksāmens.

jās arī pašinteresējošās jomās. 1783. gadā viņš saslimst un pārtrauc studijas, bet nākamā gadā kāds viņa tēva pazinējs piedāvā viņam mājskolotāja vietu dižciltīgā namā Kurzemē. Tas tiek pieņemts un 1784. gada septembrī viņš jau sasniedz Kurzemi un uzsāk audzinātāja darbu dažādos pārtikušu ļaužu namos. Pēc Karla Augusta Kitnera nāves 1800. gada sākumā Lībau uzsāk darbu kā grieķu valodas un literatūras profesors Mītavas akadēmiskā ģimnāzijā.⁵⁰ 1806. gadā saņem doktora grādu Helmštates universitātes filozofijas fakultātē. Darbojies arī kā cenzors (1815.-1822. g. cenzējis Mītavas izdevumus latviešu valodā), bijis ģimnāzijas prorektors, Kurzemes Literatūras un mākslas biedrības biedrs.⁵¹

Karls Alberts Eleons Fersters (*Karl Albert Eleon* vai *Eleonor Förster* arī *Förster aus Thüringen*; *Ферстер Карл Альберт Элеон*; 20. {9.} II 1794., *Naumburg*, {*Saale*}⁵² – 1. IV {20. III} 1833., Rīga) skolas gadus pavada Naumburgas firstskolā pie Pfortas (*Fürstenschule Pforta*).⁵³ Leipcīgā viņš studē teoloģiju, bet no 1816. gada Hallē teoloģijai pievienojas arī filozofija; te viņš kļūst arī par pedagoģiskā semināra dalībnieku. 1817. gadā Hallē iegūst filozofijas doktora grādu. No 1819. gada Fersters ir Rīgas Domskolas skolotājs, pēcāk ņem dalību arī Kurzemes Literatūras un mākslas biedrībā.⁵⁴ Minētā viņa publikācija

⁵⁰ Pie viņa Jelgavā mācījies arī Kārlis Kraukliņš (ps. Kurzemes dēls; *Kraukling* {*Krauklihm*} *Karl Constantin*; 17. {28} VIII 1792., Bauska – 12. IV 1873., *Dresden*), publicists, literāts, bibliotekārs, Drēdenes Karaliskā vēstures muzeja direktors. Sk. arī: ŠAURUMS, G. *Tērbatas Universitāte: 1632 – 1932*. R.: Autora apgādībā, 1932, 143. lpp., № 5. Kārļa Kraukliņa personā jo spilgti atainojas līdzekļu (naudas) nozīme 'latzemes' iedzīvotāju izglītības ieguves ceļā. Kraukliņa sākotnējo izaugsmi nodrošināja tēva Kaspara Valentīna Kraukliņa turīgums un ieņemamais amats: viņš dzima Bauskas birģermeistara (pilsētas rātes vadītāja), tirgotāja un namīpašnieka ģimenē. Pamatizglītību viņš iegūst pie mājskolotāja. Jau bērnībā viņam ir iespējas vingrināties dzejas mākslā, mūzikā un portretu zīmēšanā, bet visvairāk viņam patikusi lasīšana. Kārļa tēvam Kasparam bijusi paprāva bibliotēka, arī tas viņos laikos bija retums. Pēc Mītavas ģimnāzijas beigšanas (1809-1813) viņš vienu gadu (1814) pavada Tērbatas Universitātē apgūdam medicīnas smalkumus, tad pāriet uz Berlīnes universitāti (1815-1818), kur turpina iepazīt medicīnu, vēlāk to atmainot ar mākslu, literatūru un vēsturi. Berlīnē viņš iepazīstas ar vairākiem talantīgiem (*Jean August Zeune*, *Karl Friedrich Zelter*, *Friedrich August Wolf*, *Franz Horn*) un ietekmīgiem cilvēkiem (*Christian Friedrich Rühls*, *Christoph Wilhelm Hufeland*, *Christian Heinrich Wolke*), iekļaujas vācu dzejnieku aprindās. Kraukliņš 1819. g. Berlīnē apcecas ar Karolini Vilhelmīni, dzim. Pfeiferi (*Karoline Wilhelmine, geb. Pfeiffer*). Kāzu dziesmu nolasa (sena, bet mūsdienās piemirsta tradīcija, sal. Sapfo) Augusts F.E. Langbains (*August Friedrich Ernst Langbein*), viens no tā laika vislasītākajiem rakstniekiem. 1820. gadā jaunā ģimene pārceļas uz Drēzeni un Kraukliņš uzsāk 'privātzinībnieka' (*Privatgelehrter*) praksi: raksta rakstus, kopā ar Johannu Kindu (*Johann Friedrich Kind*; 4. III 1768., *Leipzig* – 25. VI 1843., *Dresden*) izdod avīzi *Dresdner Morgenzeitung* u.c.; tas ir ražīgākais posms dzīvē (acīmredzot šajā laikā notiek sadarbība arī ar J.F. Reki sakarā ar Baltijas literātu leksikona kārtošanu, J.F. Stefenhāgena ģimenes izveide, ko 1823. gadā publicē Manceļa sprediķu grāmatā u. tml.). Ar Frīdriha Ādolfā Eberta un Karla Gustava Kara (*Carus*) līdzdalību Kraukliņš tiek ieteikts Ministru priekšsēdētājam Bernhardam fon Lindenau, lai iegūtu vietu Karaliskā publiskā bibliotēkā, kas bija tā laika Drēdenes literārās dzīves centrs. 1833. gadā viņš kļūst par bibliotēkas otro sekretāru un 1834. gadā, pēc Eberta nāves, pateicoties Gustava Klemma lūgumam, iegūst pirmā sekretāra vietu. Ar vairāku draugu atbalstu 1839. gadā tiek iecelts par Karaliskā vēstures muzeja (*Rüstkammer*) direktoru un bibliotekāru. 1. V 1868. g. pensionējās progresējošās vājredzības dēļ. Pazinis daudzus ievērojamus un ietekmīgus cilvēkus. 1828. g. apmeklē Gēti. H. Heine velta Kraukliņam vienu eksemplāru no savas *Dziesmu grāmatas* izdevuma (*Buch der Lieder*, 1827), tā atrodas Diseldorfā, Heines institūtā. Viņam bijusi plaša sarakste ar tā laika cildām personām. Tomēr viņa plašo bibliotēku, kurā bijušas daudzas grāmatas ar izdaudzinātu cilvēku veltījumiem Kraukliņam, kā arī rokraksti, viņa dēls, acīmredzot tēlnieks Vilhelms Frīdrihs (*Wilhelm Friedrich Theodor Ernst*), jo Ludvigs Heinrihs (*Ludwig Heinrich Julius*; 1820-1832) mirst jau bērnībā, pēc viņa nāves izpārdevis. Lūk, ko iespējusi nauda un pēcāk jau veiksmīgi apgūtas iemaņas gūt un uzturēt izdevīgu pazišanos un lieti to izmantot. Tomēr saistībā ar Latvijas teritoriju šādu piemēru nav daudz, tie drīzāk ir reti izņēmumi.

⁵¹ Sk.: *Allgemeines..*, Bd. 3, 1831, S. 62-63.

⁵² Naumburgā pie Zāles ir dzimis arī Frīdrihs Karls Freitāgs.

⁵³ Skola pie klostera Pfortā ar internātu. Klosteris (*claustrum apud Portam* {*Kloster zu der Pforten*} vai *Sanctae Mariae ad Portam* {*St. Marien zur Pforte*}) sākotnēji tika veidots kā benediktīniešu iestādījums, bet 12. gs. tas pārtapa par mītni cisterciešu savrupības un kontemplācijas pilveidošanai, kas nereti izrādījās pamanāma arī dažās ārējās aktivitātēs, piem., jau 1205. gadā klosteris sūtīja savus mūkus atspaida punktu ierīkošanai uz attālo Daugavgrīvu pie Rīgas. Mūs saista senas tradīcijas.

⁵⁴ Sk.: *Allgemeines..*, Bd. 1, 1827, S. 592-593.

atzīmēta arī tā laika periodikā.⁵⁵

Vispēdīgi Reinholds Johans Ludvigs Samsons Himelštirns (*Reinhold Johann Ludwig Samson von Himmelstiern; Ренхольд Иоганн Людвиг Самсон фон Химмельстерн*; 8. VII 1778., *Urvaste*, tag. Igaunija – 08. XII 1858., *Urvaste*, tag. Igaunija) drīzāk piederas Livonijas t.d. 'igauņu' teritorijām un viņa Anakreonta un Sapfo tulkojumu Rīgas izdevumu varētu uzskatīt par vienu no valsts ierēdņa (saistīts ar zemes reformām un likumu izstrādi, kas skāra zemniecību) vaļas brīžu poētiskās aizpildes rezultātiem, turklāt tādiem, kurus sniedz patiesi laba izglītība.⁵⁶ Publikācijai ir 'tā brīža' ekonomiskā izdevīguma raksturs.

1.2. Vendenē tulkotais Boētijs vācu valodā

Iespējams, ka vācu valodā izsacītās antīkās filozofijas recepcijas viens no vērā ņemamiem sniegniem tulkojumu jomā Latvijas teritorijā ir saistīts arī ar F.K. Freitāga vārdu un tajā laikā plašākām ap-rindām mazāk zināmu pilsētiņu Vendene (Cēsis). Kas bija tapis Vendenē 18. gs. beigās?

Frīdrihs Karls Freitāgs (*Friedrich Karl Freytag*) dzimis Naumburgā (pilsēta Saksijā pie Zāles {*Saa-le*}) 7. IX 1765. gadā. Viņa tēvs bija pazīstams literāts Frīdrihs Gothilfs Freitāgs (*Freytag Friedrich Gott-hilf*). F.K. Freitāga sieva – Anna Karolīne Luīze (*Anna Karoline Louise*), dzimusi Zaidlica (*Seidlitz*). No 1777. gada Freitāgs mācās Tomasa skolā Leipcigā un no 1778. g. – Naumburgas (*Naumburg, {Saale}*) firstskolā pie Pfortas (*Fürstenschule Pforta*). No 1784. gada viņš studē tiesību zinības Leipcigas Uni-versitātē. 1787. g. kā mājskolotājs nonāk Livonijā, tag. Madonas apr. Tirzā (*Tirschen*) pie Karla fon Cei-merna (*Carl von Ceumern*). E. Dunsdorfs atzīmē, ka Ceimernam piederējusi Tirzas (*Tirschenhoff, Tirschen*) muiža no 1784.-1820. gadam.⁵⁷ 1789. gadā Freitāgs kļūst par Vendenes apgabaltiesas sekretāru. Tad 1792. gadā Freitāgs aiziet no iesāktā darba un dodas uz Kēnigsbergu, kur studē teoloģiju. 1794. g. viņš atkal atgriežas Livonijā un, spriežot pēc Boētijs tulkojuma priekšvārda datējuma, apmetas Vendenē. Minētais priekšvārds parakstīts: «*Wenden, im Hercogthum Livland, im Januar 1794.*» 1796. gadā viņš kļūst par garīdznieku (ordinēts 2. augustā) Dzērbenē (*Serben*) un, acīmredzot, turpat arī ir miris 18. XII 1805. gadā.⁵⁸

Jādomā, ka Boētijs darba *De consolatione philosophiae* tulkojumam vācu valodā ir vistiesākais sakars ar Freitāga teoloģijas studijām Kēnigsbergā, kas, iespējams, vēl nedaudz pakvēlinātas ar kādu personi-kas dabas dzirksti. Darba pilns nosaukums tulkojumā latviešu valodā varētu būt sekošs: *Par mierināša-nos filozofijā*. FRĪDRIHA KARLA FREITĀGA tulkojums no BOĒTIJA latīņu oriģināla, līdz ar piezīmēm un ziņām par darba vēsturi un autora dzīvi. Rīga: Pie Johanna Frīdriha Hartknoha, 1794⁵⁹ (*Trost der Philo-*

⁵⁵ *Rigaische Stadt-Blätter* 6 (1826) S. 43; sk. arī: *Allgemeines.*, Bd. 1, 1827, S. 592-593.

⁵⁶ Sk.: *Allgemeines.*, Bd. 4, 1832, S. 32-33.

⁵⁷ Sk.: DUNSDORFS, E. *Lielvidzemes kartes (17. un 18. gadsimtenī)*. Melburna, 1986, 164. lpp.

⁵⁸ Sk.: *Allgemeines.*, Bd. 1, 1827, S. 605.

⁵⁹ Freitāga tulkojuma ievads ir pārcelts latviešu valodā un publicēts grāmatā: VECVAGARS, M. (sast.) *Antīkā pasaule Latvijā: Rakstu krājums*. R.: Filozofijas un socioloģijas institūts, [1998], 323.-354. lpp.

sophie. Aus dem Lateinischen des BOETHIUS, mit Anmerkungen und Nachrichten, die Geschichte des Originals und das Leben des Verfassers betreffend von FRIEDRICH KARL FREYTAG. Riga: Bey Johann Friedrich Hartknoch, 1794).⁶⁰ Jāatzimē arī piebilde pie vārda *Freytag Friedrich Karl* jau minētā darba *Allgemeines..* papildinošajā sējumā, proti: viņš ir bijis arī Valkas (*Walkschen*) apriņķa skolu inspektors.⁶¹

Freitāga vecākais dēls – Teodors Frīdrihs Freitāgs (*Freytag Theodor Friedrich*; *Фреѳмаз Федор Карлович*) – dzimis 2. II 1800. g. Dzērbenē, miris 17. III 1859. g. Freiburgā; sieva – Aleksandrīne Auguste Meijere (*Alexandrine Auguste Meyer*). T.F. Freitāgs bija Dr. phil., romiešu literatūras profesors Sv. Pēterburgas universitātē. Augstāko izglītību viņš ieguva Tērbatā, kur laikā no 1817.-1820. g. apgūst vai nu teoloģiju⁶² vai arī filoloģiju,⁶³ nozīmēts klasisko valodu pasniedzēja darbā Tērbatas ģimnāzijā un iecelts par cenzoru (iespējams, par skolu inspektoru).⁶⁴ 1833. g. II viņu iecēl par grieķu un latīņu literatūras profesoru Rišeljē licejā Odesā. 1835. g. – apstiprina par Odesas Cenzūras komitejas darbinieku (varbūt arī šajā gadījumā ‘Cenzūras komiteja’ jāsaprot kā ‘skolu inspekcijas komiteja’⁶⁵). Nākamajā gadā Freitāgu pārceļ uz Sv. Pēterburgas universitāti, kurā viņš darbojas kā profesors no 1836.-1852. g., vienlaicīgi pildīdams arī Imperatoriskās Ermitāžas direktora palīga pienākumus. Darbi:

1. Virorum doctorum epistolae selectae, ad Bilib. Pirchheymerum, Joach. Camerarium, Car. Clusium et Julium episc. Herbip. datae. Ex autographis nunc primum edidit et illustravit THEOD. FRID. FREYTAGIUS. Lipsiae: Sumptibus B.G. Teubneri et F. Claudii, 1831;
2. HOMERI *Iliadis*. Primi duo libri. Recognovit et delectis veterum grammaticorum scholiis suisque commentariis instructos edidit THEODORUS FRIDERICUS FREYTAGIUS, Phil. D. Litterarum Latinarum in Universitate Petropolitana Professor P.O. Russ. Imp. A Cons. Aul. Petropoli: Typis Academicis; Lipsiae: Apud Leop. Vossiusi, 1837, u.c.⁶⁶

F.K. Freitāga jaunākais dēls – Roberts Frīdrihs Freitāgs (*Freytag Robert Friedrich*) – dz. 5. II 1802. g. Dzērbenē, miris 27. IX 1851. g. Savu dzīvi viņš bija saistījis ar dienestu armijā, ģenerālmajors; sieva – Marija Petrovna Beklemiševa.

Boētija darba tulkojums jau patālajā 1794. gadā it kā pavēra jo plašu skatlauku saistībā ar viduslaiku

⁶⁰ Jāpiemin arī Boētija darba mūsdienu tulkojums (pirmais un pagaidām vienīgais) latviešu valodā, ko veicis L. Briedis ar I. Šuvajeva komentāriem un pēcvārdu (ВОЁСИJS. *Par mierinājumu filosofijā*. [B.v.]: Minerva, 2009).

⁶¹ *Allgemeines..*, Bd. 1, 1859, S. 201.

⁶² *Album Academicum der Kaiserlichen Universität Dorpat*. Bearbeitet von A. HASSELBLATT und Dr. G. ОТТО. Dorpat: Verlag von C. Mattiesen, 1889, S. 81-82; *DBL*, S. 227.

⁶³ *Album Academicum..*, S. 227.

⁶⁴ *Русский биографический словарь*. Издан под наблюдением председателя Императорского Русского Исторического Общества А.А. Половцова. Спб.: Тип. В. Безобразова и К°, с. 225.

⁶⁵ Sk.: *Album Academicum..*, S. 81

⁶⁶ *Русский биографический..*, с. 226.

filozofijas sākotņu varbūtējo recepciju. Tomēr nav atrasti nedz kādi minētā tulkojuma iespaidā 'latzemē' radušies attiecīgi komentāri, nedz arī kādas tālākas perspektīvas filozofiski ritinājumi un šāda iemesla dēļ nākas izsacīt tikai pašas vispārīgākās iespējamību aprises. Lieta tāda, ka Boētijs visa cita starpā ir autors dažu vārdu izteikumam, no kura komentāriem un skaidrojumiem maz pamazām ir izveidojusies vērā ņemama 'būt' (vai 'būšanas') jautājumu un to risinājumu daļa mums pieejamās viduslaiku prātniecības ietvaros.⁶⁷ Tiesa, izteikums pats ir atrodamš kādā citā darbā,⁶⁸ ne lappusēs, kas atvēlētas mierinājumam filozofijā.⁶⁹ Izteikuma pirmā daļa, kā liekas, ir savdabīga darba ar 'būšanu' pieredzes izteiksme valodā, varētu pat teikt, lakoniešu manierē:

Diuersum est esse et id quod est;...

Šo dažu vārdu semantiskā ietilpība ir apskaužama. Vairumam viduslaiku autoru tulkot šos dažus vārdus nebija nepieciešams. Tos vajadzēja tikai saprast. Bet kā lai atprot dažos burtu savienojumos ieteltu tūkstošgadīga darba pieredzi? Vai tas maz ir iespējams?⁷⁰ Tad, kad, piem., tiek skatīts Partenons Atēnu akropolē, vērotājs visbiežāk pat nenojauš, ka viņa skatā ainojas optiska ilūzija, kas vieno šķitumus par celtnes aprišu 'dabisku' simetriju, līniju ideālu proporcionalitāti, samērīgumu u. tml. Turklāt jāņem vērā, ka šāda ilūzija ir veidota apzināti un ir pat zināmi tās autori un daži īstenotāji.⁷¹ Jautājums, vai antīkā filozofija ir brīva no pietuvenām vārdiskām ilūzijām, lai paliek šobrīd neatbildētu taujājumu klāstā?

Diuersum est... Atšķirīga ir... esse... būšana... et id... un tas... quod est... kas ir... Tātad, 'ir atšķirīga būšana un tas, kas ir, 'ir atšķirīga būšana un esošais.' Te, kā liekas, ir klātesošs gan Hērakleits, Parmenids un Platons, gan arī Aristotelis; te ir klātesoša visa filozofija kāda tā ir un cita, kazi, nav iespējama.

..ipsum enim esse nondum est;...

⁶⁷ Piem.: IOHANNES SCOTTUS ERIUGENA. *Glossae super 'de hebdomadibus' Boethii.* Sancti THOMAE de Aquino. *Expositio libri Boetii 'de hebdomadibus.'*

⁶⁸ Paša Boētijs saisināts nosaukums – *de hebdomadibus; Par hebdomadēm.* Sk.: ŽILSONS, E. *Kristīgās filozofijas vēsture viduslaikos.* 1. daļa. Papildināta izlase. [B.v.]: FSI, [1997], 258. lpp.

⁶⁹ *Ibid.*, 246.-247. lpp.

⁷⁰ Ir zināmi daži piemēri no tehnikas un tehnoloģijas vēstures par izgudrojumiem, kas ir pagaisuši cilvēces atmiņā līdz ar antīkās pasaules bojā eju, piem., t.s. betons (ar pucolānu vai bez tā), antīkītēras mehānisms, atsevišķi Arhimēda izgudrojumi u. tml., turklāt ir izzdusi arī pieredze par šādu ierīču izveides paņēmieniem (sk.: PAIPETIS, S.A.; CECCARELLI, M. {eds.} *The Genius of Archimedes – 23 Centuries of Influence on Mathematics, Science and Engineering.* Proceedings of an International Conference held at Syracuse, Italy, June 8-10, 2010. Dordrecht, Heidelberg, London, New York: Springer, 2010). Dažreiz pietuveni izgudrojumi tiek uztverti kā neiespējami antīkajā pasaulē (piem., zobrati un to pārnesumi antīkītēras mehānismā). Tostarp liela daļa antīkās literatūras, filozofijas, retorikas u.c. rakstītās vēstures apcerētāji nesenā pagātnē un mūsdienās vairumā ir bijuši un ir pārliecināti, ka šajās jomās izpratne galu galā maz pamazām ir ne tikai iespējama principiāli, bet arī sasniedzama praktiski. Aptuveni līdzīga paradigma ir virzījusi arī lielos vācu antīkās filozofijas vēsturniekus (H. Dils u.c.) un tai, kā izrādās, vismaz daļēji turpina sekot arī tagadnē.

⁷¹ Šobaltdien katastrofu neskaris Partenona dubultnieks (betonā) ir aplūkojams Nešvilā, Tenesī štātā, ASV.

..*Ipsum enim...* jo pati... *esse...* būšana... *nondum est...* vēl ne-ir... Tātad, jo pati būšana vēl nav 'tas, kas ir,' tā vēl 'nav esošais.'

..*at uero quod est accepta essendi forma est atque consistit.*⁷²

..*At uero...* ..bet... *quod est...* [tas,] kas ir... *accepta essendi forma...* pieņēmis būšanas formu... *est atque consistit...* ir un arī (*vai un*) pastāv. Tātad, 'tas, kas ir, pieņēmis būšanas formu, ir un arī pastāv.'

Tulkojumi un skaidrojumi šīm rindām viņpus Latvijas teritorijas robežām ir neskaitāmi, arī viduslaikos to nav mazums. Tika atzīta Platona ietekme, tika un tiek uzskatīts, ka vārdi *esse* un *id quod est* esot Aristoteļa terminu τὸ τί ἔστι un τόδε τί tulkojumi,⁷³ ka *consistere* esot grieķu vārda ὑποστήναι tulkojums utt. Mazāk gan ir ticis runāts arī par Parmenida ieskatu transformētu atainu šajos Boētijas vārdos. Viduslaiku sholastika un komentējošā literatūra ir caurvīta ar šiem Boētijas sacījuma vārdu izpratnes mēģinājumiem. Tomēr 'latzemē' ir nācies secināt, ka iespējama atpratnes darbs saistībā ar Boētijas mantojumu acīmredzot netika veikts. Lai gan durvis tika atdarītas., un jo drīz, tiesa gan, arī ar vācu valodas piepalīdzību un pēc kādiem gadiem 116, tiks pavērti arī 'dienas un nakts mijas vārti,' tomēr par šo skatam pavērto klaidumu un Parmenida 'būšanas' pieredzes pirmajiem apzinātajiem izdzīves mirkļiem kāda latvju censonā apredzē neviens 'šai zemē' tā pa istam pat neuzzinās... Pareizāk gan būtu sacīt, ka šo iespējamo pieredzes aizsākumu pamanīs, tikai viņpus vēl neesošās Latvijas teritorijas.⁷⁴

1.3. Romiešu 'satura' un Juvenāls Mītavā

Komplektējot un rakstot šo darbu, nācās pievērsties vēl kādam latvju ziniskā literatūrā mazāk pieminētam vārdam. Nav noslēpums, ka Rīgas vecās ģimnāzijas jo rūpīgi glabā savu pasniedzēju un skolotāju personāla vārdus un devumu rakstniecībā. Lai minam vien sirmo Doma skolu (dib. 1211. g.) vai Vidzemes guberņas ģimnāziju (agr. Kārļa liceju, *Schola Carolina*; dib. 17. gs. otrā pusē). Tomēr arī jaunākās Aleksandra zēnu (tag. Jāzepa Vītola Latvijas Mūzikas akadēmija; Suvorova № 1, *Суворова ул.*, tag.

⁷² Sk.: BOETH. *Quomodo substantiae.*, 2.

⁷³ Kāds no tulkojuma piemēriem angļu valodā: BOETHIUS. *The Theological Tractates*. With an English translation by H.F. STEWART. *The Consolation of Philosophy*. With the English Translation of 'I.T.' (1609) Revised by H.F. STEWART. Cambridge: Harvard University Press; London: William Heinemann Ltd., 1968, p. 40, 41: «Being and a concrete thing are different. Simple Being awaits manifestation, but a thing is and exists as soon as it has received the form which gives it Being.» Aristoteļa uzskati par būšanu un to saiknes ar viduslaikiem: OWENS, J. *The Doctrine of Being in the Aristotelian Metaphysics: A Study in the Greek Background of Mediaeval Thought*. With a Preface by ETIENNE GILSON. 3rd ed. Toronto, Canada: Pontifical Institute of Mediaeval Studies, 1978; u.c.

⁷⁴ Sk.: МАКОВЕЛЬСКИЙ, А. *Досократики*. Часть вторая. *Элеатовский период*. Казань: Издание книжного магазина М.А. Голубева, 1915, с. VI; SCHMID, W.; STÄHLIN, O. *Geschichte der griechischen Literatur*. Erster Teil. *Die klassische Periode der griechischen Literatur*. Erster Band. München: Verlag C.H. Beck, 1974, S. 315 (atkārtots izdevums). Tie ir vieni no retajiem darbiem, kuros ir pieminēta V. Sandera 1910. gada disertācija par Parmenidu.

K. Barona iela; dib. 1868. g.)⁷⁵ un Lomonosova meiteņu (Troņmantnieka bulvāris № 29, *Бульвар Престононаследника*, tag. Raiņa bulvāris; dib. 1868. g.) mācību iestādes slēpj sevī ne mazums pārsteigumu. Viens no tiem ir saistīts arī ar literatūras vēsturnieka, filologa klasiķa Darija Nagujevska (*Дарий Ильич Нагуевский*; 26. x 1845 – ? II 1918) vārdu un ietekmi.⁷⁶ Lai gan viņa darbu uzskatījums vien aizņemtu desmitiem lappušu, tomēr jāatzīst, ka ne visas Rīgā iznākušās Nagujevska grāmatas, daļa no kurām bija domātas kā mācību literatūra ģimnāziju audzēkņiem, Latvijas lielākajās bibliotēkās ir atrodamas.

Nagujevska akadēmiskās darbības rezultātos ir saskatāmas zināmas līdzteces latviskajā domvidē, savdabīgas notikušā atspēles vēsturē: visupirms te būtu pieminami M. Siliņš, pēcāk J. Romans un L. Latkovskis ar Vergilija *Aineidas* atsevišķu dziedājumu tulkojumiem. Vienlīdz minami ir arī Mīlenbahs un E. Dinsberģis⁷⁷ ar centieniem 19. gs. 90. gados aizsākt Homēra *Odisejas* latviskojumu. Katrs no viņiem, it kā iezīmēdams ceļu nākamībai, veic savu gājumu: pirmais izvēlas darbu ar oriģinālvalodu, otrs – ar pārlikumu vācu valodā. Kā pēdējā un atbilstošākā līdztece būtu jāatzīmē Straubergs ar pietuvenu interesi par Vergiliju (tulkojumi periodikā un 1948⁷⁸), Horātiju (1924-1936) un *Romiešu literatūru* (1922 un 1936).

Nagujevska darbu uzskaitījuma izlase var tikai uzrādīt minēto paralēlu esamību, savukārt jautājums par varbūtējām tuvākām saskarsmēm jāatstāj piemēriģākam iztirzājumam.⁷⁹

⁷⁵ МИЛЕВСКИЙ, О. Двадцатипятилетие Рижской Александровской гимназии: Исторический очерк состояния гимназии с 1868 по 1893 год. Рига: Типо-лит. и словолитня Э. Платеса, 1893; Отчет о состоянии Рижской Александровской гимназии за 1913/14 учебный год. [Рига: Б.и., 1915]. Sk. arī kāda Rīgas mācību apgabala (окружной инспектор Рижского учебного округа) un Aleksandra ģimnāzijas inspektora Zaiončkovska N. darbu: ЗАЙОНЧКОВСКИЙ, НИКОЛАЙ ЧЕСЛАВОВИЧ. К истории сельской инородческой школы в прибалтийских губерниях и ее реформы. Рига: Тип. Л. Бланкенштейна, 1902; u.c.

⁷⁶ Ziņas par poļu izcelsmes zinību vīru Dariju Nagujevski ir ļoti skopas. Viņš dzimis dzimis 26. x 1845 Podoļskas guberņas (Подольская губерния) Baltas pagasta (Балтский уезд) Orlovas (Орлова) ciemā. Mācījies un pabeidzis Kijevas pirmo ģimnāziju (1861-1866); šajā sakarā var minēt kādu diemžēl nepārbaudītu atsauci: НАГУЕВСКИЙ, Д.И. "Воспоминания профессора Д.И. Нагуевского. (1861-1866 гг.)," *Столетие Киевской первой гимназии*. Т. 1. Киев, 1911, с. 440-441. Viņš ir beidzis universitāti Novorosijskā klasiskās filoloģijas specialitātē ar kandidāta grādu; zināšanas apguvis pie V.N. Jurgeviča (В.Н. Юргевич), F.A. Strūves (Ф.А. Струве) un daļēji pie V.I. Modestova (В.И. Модестов). 1870. gadā nozīmēts darbā Rīgas Aleksandra ģimnāzijā par latīņu valodas skolotāju (vēlāk darbojies arī Lomonosova ģimnāzijā). Sieva Viktorija (dzim. Glinska). No 1883. gada augusta Kazaņas Universitātes romiešu rakstniecības katedras profesors (t.s. ordinārais vai kārtējais); pie viņa Kazaņā mācās arī valodnieks Juris Plāķis. Vairums materiālu par Nagujevski diemžēl atrodas Kazaņā: НБ Казанского ун-та, 9 ед. хр., 1870-1890-е гг. Sk. arī: *Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона*. Т. 20, с. 429-430. Nagujevskis miris 1918. gada februārī. Saikni ar Latviju ir turpinājis Nagujevska dēls, bijušais senators Bronislavs Nagujevskis, kas dzimis 1874. gada 10. VIII Rīgā. 1896. gadā viņš pabeidz Kazaņas universitātes juridisko fakultāti. Darbojies kā Kazaņas apgabaltiesas locekļa kandidāts, Kazaņas Tiesu palātas sekretāra palīgs, Kazaņas apgabaltiesas sekretārs, vēlāk miertiesnesis Čistopolē, Ufas apgabaltiesas prokurora biedrs. 1915.-1917. gadā Rīgas apgabaltiesas loceklis. 1918. gadā iecelts par Tiesu palātas locekli, savukārt 1919. gadā – par senatoru Senāta Kriminālā kasācijas departamentā, kur strādājis līdz 1935. gadam. No 1920. gada bijis arī Kara virtiesas loceklis. 1919.-1920. gadā Tautas padomes loceklis, pārstāvējis poļu minoritātes intereses. No 1929. gada Augstākās disciplinārās tiesas loceklis. Augstākās izglītības veicināšanas biedrības priekšsēdētājs, Latvijas saimniecības biedrības un Rīgas komercinstitūta saimnieciskās komisijas priekšsēdētājs. Miris 1942. gada 2. XI Rīgā. Sk.: *Latvijas vadošie darbinieki*. Prof. P. ŠMITA virsredakcijā. R.: Latvju kultūrvēsturiskā apgāde, 1935, 312.-313. lpp. Sēru sludinājumi: *Tēvija* 256 (1942) 4. lpp. (4. XI): apbedīts 5. XI; 257, 7. lpp. (5. XI); 260, 4. lpp. (9. XI).

⁷⁷ Dinsberģis arī 'saraksta' darbu *Vecie grieķi* (1878-1888), kurā aplūko dažādas grieķu teikas. Ievadā gan Dinsberģis izsaka cerību: «Kaut nu šis, no manim šādā vīzē sarakstītas veco Grieķu teikas mūsu tautas bērniem un arī pieaugušiem lasītājiem labi patiktu...» (4. lpp.). Tomēr titullapa atklātības formu 'no manim sarakstītas' precizē: «Pēc *Olimpus* un K.Fr. Beckera sarakstījis Dünsberga Ernsts sen.» (Liepāja: K. Ukstiņa apgādienā, 1887).

⁷⁸ VERGILIJS. *Georgikas un Bukolikas*. No latīņu valodas tulkojis K. STRAUBERGS. Mullsjö (Zviedrija): A. Dravnieka grāmatu apgāds, 1948. Grāmatas eksemplāru, kuru P. Ķiņkaucam bija dāvinājis F. Gulbis, no Kanādas man atsūtīja G. Ķiņkauka. Tulkojums ir nodots LUAB, t.s. J. Misiņa bibliotēkai.

⁷⁹ Uzskaitījums sastādīts, ņemot talkā arī Krievijas Valsts bibliotēkas elektronisko un LNB t.s. skenēto kartīšu katalogu

1. НАГУЕВСКИЙ, Д.И. *De Juvenalis vita observationes*. Rigae, 1883.⁸⁰
2. –. *Вергилий и его эклоги: Очерки из истории римской поэзии*. Ч. 1. Казань: Тип. Императорского университета, 1895.*
3. –. *Энеида Вергилия*. Объяснил для гимназий Д.И. НАГУЕВСКИЙ, препод. Александровск. и Ломоносовск. гимназий в Риге, магистр римск. словесности. Ч. 1-4. Лейпциг: Тип. Мецгера и Виттига, 1880-1891.
4. –. *Энеида Вергилия*. Перевод А. ФЕТА, с введением, объяснениями и проверкою текста Д.И. НАГУЕВСКОГО, ординарного профессора Императорского Казанского университета. Москва: Типография А.И. Мамонтова и К°, 1888.
5. *Избранные сатиры Горация = (Horatii satirae selectae)*. Объяснил для гимназий Д.И. НАГУЕВСКИЙ, орд. проф. Императорского Казанского ун-та. 2-е изд., испр. и доп. Рига: Н. Киммель, 1885 (типо-лит. Гота. Д. Мейера в Либаве).
6. НАГУЕВСКИЙ, Д.И. *История римской литературы*. В 2 т. Т. 1: *С древнейших времен до эпохи Августа*. Казань: Типо-лит. ун-та, 1911, 755 с.; Т. 2: *Век Августа*. Казань: Типо-лит. университета, 1915, 817 с.*
7. –. *Отличительные черты римского народного духа*. Публ. лекция проф. Д.И. НАГУЕВСКОГО... Казань: Тип. Казанского университета, 1885.*
8. –. *Римская сатира и Ювенал*. Литературно-критическое исследование Д.И. НАГУЕВСКОГО, преподавателя Александровской и Ломоносовской гимназий в Риге, магистра Римской словесности. Митава: Типография И.Ф. Штеффенгагена и сына, 1879, 464 с.*⁸¹

Mitavā publicētais darbs krievu valodā *Romas satīra un Juvenāls* ir saņēmis vērā ņemamu amatmeistara kritikas tiesu,⁸² kuras formāla līdztece latviskajā domvidē varētu būt vien Zālītes atsauksme par J. Studenta disertāciju. Recenzents un vienlaicīgi Varšavas Universitātes rektors Nikolajs M. Bļagoveščenskis (*Благовещенский Николай Михайлович*; 2. IV 1821., St.-Pēterburga – 4. VIII 1892)⁸³ uzskatīja, (ar * apzīmētās publikācijas atrodas arī LNB).

⁸⁰ Disertācija, aizstāvēta 27. v 1883. gadā Tērbatā. Sal. ar otru neaizstāvēto disertāciju, uzskaitījumā № 8 – *Римская сатира и Ювенал*.

⁸¹ Varšavas Universitātē iesniegtā, bet neaizstāvētā disertācija. Savdabīgs konspektīvs dažu problēmu apskats laists klajā jau 1872. gadā kā pielikums ikgadējai Rīgas Aleksandra ģimnāzijas atskaitei: *О состоянии Рижской Александровской гимназии в 1871/2 учебном году*. С приложением рассуждения преподавателя латинского языка кандидата Д. НАГУЕВСКОГО: *Характер и развитие Римской сатиры*. Рига: Печатано в русско-латышской типографии (К.Г. Штальберг), 1872. Daudzi citi raksti publicēti Krievijas zinātniskajā, kā arī masu periodikā: *Журнал Министерства Народного Просвещения, Ученые Записки Казанского Университета, Филологические Записки, Гермес* (piem., *К вопросу об источниках и образцах 'Истории' Помпея Трога*, № 10), u.c. Daži skaņdarbi klavierēm un virkne mūzikas kritikai veltītu rakstu ir publicēti periodiskā izdevumā *Рижский Вестник*.

⁸² БЛАГОВЕЩЕНСКИЙ, Н. "Римская сатира и Ювенал. Литературно-критическое исследование Д.И. НАГУЕВСКОГО. Митава, 1879," *Журнал Министерства Народного просвещения* часть ССХVIII (1881) с. 158-187.

⁸³ Kazaņas un Pēterburgas Universitātes profesors, Varšavas Universitātes rektors (1872-1883), kas sarakstījis arī mīnētai tēma piederīgus atsevišķus darbus: *Ювенал*. Две публ. лекции, чит. 9 и 23 марта 1859 г. Н.М. БЛАГОВЕЩЕНСКИМ, проф. рим. словесности в Императорском С.-Петербургском ун-те. Санкт-Петербург: Тип. Н. Деноткина, 1860; *Гораций и его время*. Соч. Н.М. БЛАГОВЕЩЕНСКОГО, орд. проф. рим. словесности в Императорском С.-Петербургском ун-те, д-ра философии и древней филологии. Санкт-Петербург: Тип. Императорской Академии наук, 1864; *Сатиры Персия*. Пер. и объясн. Н.М. БЛАГОВЕЩЕНСКИЙ.

ka Nagujevskis ar savu darbu, kas sākotnēji tika iesniegts Varšavas Universitātē kā doktora disertācija,⁸⁴ ir visnotaļ attaisnojis senu parunu, ka pilnība ne vienmēr esot arī veselības pazīme.⁸⁵ Vismaz Mītavā publicētā darba apmēri ir prāvi – 464 lappuses. Tiesa, vielīdz prāvi, uz ko norāda arī darba kritikas autors, ir arī burti un līniju atstarpes, kurus samazinot, grāmata pielīdzinātos citām šajā zinātnes jomā (toreiz lietoja arī apzīmējumu ‘римская словесность’) izdotām ārēji daudz pieticīgākām publikācijām.

Recenzents Blagoveščenskis atzīmē,⁸⁶ ka Nagujevskis sacerējuma aplūko ‘satura’ (v.l. ‘satira’)⁸⁷ izcelsmi un attīstību, tomēr nerespēktē, piem., m.ē. 2. gs. romiešu gramatiķi Sekstu Pompēju Festu, bet, aizrāvis ar kādu tā laika vācu zinātnieka uzskatiem, pieskanīgi deklarē, ka vārds ‘satura’ gan lingvistiski, gan reāli esot saistīts ar vārdu ‘Saturnus’ un ‘Saturnalia.’ Autors pēdīgi secinot, ka «..древние сатурны были игры, устраиваемые римскими юношами в честь Сатурна на празднике Сатурналий.»⁸⁸ Nagujevska neizpratne acīmredzot esot radusies «..от малого знакомства автора с данными римской литературной истории.»⁸⁹ Tiek iztirzātas arī eksodu, atellānu un ‘satura’ attiecības, kurās darba kritiķis uzrāda autora pārpratumus, vietumis neizšķirot, piem., eksodu no eksodiārija. Savu viedokli Nagujevskis pamato arī filoloģiski ar vārdu sakņu virknēm, tādām kā *sa-*, *σα-*, *sat-* un to atvasinājumiem: *satura*, *σάτυρος*, *satis*, *satum*, *satur*, *saturnus*, *saturnalia* u. tml.: «..Весь этот хаос слов и звуков заимствован нашим автором без всякого раздумья из разных старинных книг и книжек, почтенные авторы которых, конечно, не могли еще усвоить себе приемов новейшей лингвистики.»⁹⁰

Jo bieži *Romiešu satīras* autors savā darbā pielieto kontrāru spriedumu ‘metodi,’ proti, vienā lappas pusē, piem., apgalvodams, ka Persijs savos sacerējumos ‘runā ar naidu,’ metas virsū gan tautai, gan dižciltīgajiem, no visiem rauj nost maskas un atrāda to dienu tikumu zemiskumu, – tostarp citā lapas pusē viņš ieprotas izsacīties, ka Persijs ainojot nevis sava laikmeta atainas, bet gan cilvēka iedabas īpašības vispār. Recenzents izdara secinājumu: «Вот что значит механическое выписывание из чужих книг, следы которого, к сожалению, так часто замечаются в рассматриваемом ‘литературно-критиче-

---

Санкт-Петербург: Тип. Акад. наук, 1873; *Гораций и его время*. Соч. Н.М. БЛАГОВЕЩЕНСКОГО. Варшава: Тип. М. Земкевича и В. Ноаковского, 1878; *Винкельман и поздние эпохи греческой скульптуры*. Труд Н.М. БЛАГОВЕЩЕНСКОГО, почет. вольн. общника Импер. Акад. художеств...: [Три гл. из худож. истории века Диадочов. I. Родосская школа (Лаокоон и пр.). II. Пергамская школа. Умиравший галл, Гуман и ‘гигантомахия.’ III. Высокое художественное значение поздних эпох античной скульптуры. Винкельман и его давно забытые антагонисты.] Санкт-Петербург: Тип. и фото-тип. В.И. Штейна, 1891; и.с.

⁸⁴ Iesniegts 1880. gadā «..на степень доктора римской словесности»; sk.: АЛМАЗОВА, Н.С. “ ‘Девятый вал’ профессора Д.И. Нагуевского: история одной несостоявшейся защиты,” *Мир историка. Историкографический сборник*. Выпуск 6. Омск: Издательство Омского государственного университета, 2010, с. 45.

⁸⁵ Sk. arī Nagujevska atbildes rakstu: НАГУЕВСКИЙ, Д.И. *Ответ Н.М. Благовещенскому на его рецензию на книгу ‘Римская сатира и Ювенал.’* Воронеж: Тип. В.И. Исаева, 1883.

⁸⁶ Paprāvu kritisku atsauksmi par Nagujevska *Romas satīru* esot uzrakstījis arī F. Koršs (Фёдор Евгеньевич Корш; 22. IV {4. v} 1843., Maskava – 16. II {1. III} 1915., Maskava) žurnālā *Критическое обозрение* 11 (1880) un 12, tomēr šis divgadīgais (1879-1880) kritikai veltītais izdevums diemžēl izrādījās esam liels bibliogrāfisks retums.

⁸⁷ Sk. arī: OLD 1694 s.v. ‘satura.’

⁸⁸ БЛАГОВЕЩЕНСКИЙ, Н. “Римская..,” с. 166.

⁸⁹ БЛАГОВЕЩЕНСКИЙ, Н. “Римская..,” с. 161. Savukārt Nagujevskis pats par savu darba stilu kādā vēstulē izdevējam (žurnāla *Филологические записки* redaktoram) sakārā ar Juvenāla tulkojumu krievu valodā 27 XI 1874 g. izsakās pretēji: «..Я имею привычку всякий труд отработать добросовестно до мельчайших подробностей» (“Письма Д.И. Нагуевского Хованскому А.А.,” РГАЛИ. Ф. 538. Оп. 1. ед. хр. 76. 1 л.)

⁹⁰ БЛАГОВЕЩЕНСКИЙ, Н. “Римская..,” с. 166.

Kopumā Nagujevska grāmata uzrakstīta raiti un dzīvi, ne bez literāras vērtības, kas izskaidrojama ar to, ka darba autors savu traktātu ir sastādījis lielumis no franču grāmatām, kuras viņš, diemžēl, izmantojis ne vienmēr ar pienācīgu uzmanību. Recenzents noslēgumā izsaka dibinātu brīdinājumu, proti, sakarā ar neapmierinošo romiešu literatūras pazišanu tā laika Krievijā, uz vārda pieņemtās darba autora bezceremoniālās pretenzijas varot viegli samaldināt cilvēkus bez pienācīgas pieredzes.⁹² Liekas, ka šis biedinājums ir izskanējis vietā, ja ne laikā.

Atsevišķi mūsdienu autori (piem., N. Almazova; *Алмазова Наталья Сергеевна*; referāts *Д.И. Нагуевский и Казанский университет в конце XIX – начале XX века*⁹³) vairāk gan cenšas pasvītrot Nagujevska darba oriģinalitāti, recenzentu neizpratni un pat netiksmi attiecībā pret jaunāka laikmeta censoņiem, nelabvēlīgu apstākļu sagādīšanos, Nagujevska kopējo ieguldījumu Kazaņas Universitātes attīstībā u. tml. Tiesa, kas tiesa, viņš turpināja darbu, turklāt ne mazu, darinādams *Romiešu literatūras vēsturi* divos sējumos (Kazaņa, 1911-1915), ņemdams daļību Vergilija *Aineidas* tulkojumā⁹⁴ un citās bezskaita aktivitātēs, tomēr nav izslēgts, ka tieši Mītavas 'satīras' pieredze iegūla atmiņā kā nepietiekoši ieturēta kriticisma nepieciešama skolas patiesība. Kas tik nav noticis Mītavā: 'dažas' mājeles, baznīca, tirgus placis un.. Juvenāls.

1.4. Pirmās iesaistes

Pirmās drošās, bet maz pētītās liecības par latviešu izcelsmes darbinieku iesaisti antīkās pasaules mantojuma recepcijā ir saistāmas galvenokārt ar 19. gs. otro pusi. Iepriekšējie gadu simti,⁹⁵ pat izdauzdinātais 18. gs., šādā skatījumā nav atsevišķi izsekoti, bet nav arī atstājuši vienlīdz neapšaubāmas, nepārprotamas un pārbaudāmas latviskas izcelsmes 'klasiķu' darbības atpēdas. «Latviešiem gandrīz nav

⁹¹ БЛАГОВЕЩЕНСКИЙ, Н. "Римская..," с. 172. Ja nebūtu zināms šo rindu autors, tās varētu attiecināt uz Zālītes kritiku par Studenta *Atziņas teoriju*... Vēl kāds piemērs: «..Какие убеждения могут быть у автора, который пассивно относится ко всему печатному и почти постоянно сопоставляет противоположные мнения, недоумеая, которому из них следовать?» (*ibid.*, с. 174).

⁹² БЛАГОВЕЩЕНСКИЙ, Н. "Римская..," с. 187.

⁹³ «Большой интерес вызвал доклад Н.С. Алмазовой (Казань) Д.И. Нагуевский и Казанский университет в конце XIX – начале XX века, который был посвящен Дарию Ильичу Нагуевскому (1845-1918 гг.), заслуженному профессору кафедры классической филологии Казанского университета, крупному исследователю римской литературы, переводчику римских классиков, имя которого было незаслуженно забыто. В докладе особое внимание уделяется казанскому периоду жизни ученого, поскольку именно здесь, в Казани, наиболее ярко раскрылся его талант как ученого, просветителя, педагога. Докладчик подчеркнул огромные заслуги Д.И. Нагуевского в деле организации Библиотеки классической филологии (1887 г.), первого заведения подобного рода в российских университетах, и Нумизматического музея (1886 г.), существование которых, к сожалению, пресеклось в годы революции. В докладе была также затронута деятельность Д.И. Нагуевского как историка Казанского университета» (Кулишова, О.В.; Фролов, Э.Д. "Шестые Жебелёвские чтения в Санкт-Петербурге," *Вестник Древней Истории* 2 {2005} с. 197-207). Autore rakstu atsūtīja arī man t.s. 'doc' formātā; tas nav publicēts.

⁹⁴ АЛМАЗОВА, Н.С. "Перевод Энеиды Вергилия в социокультурном контексте России конца XIX века (25 писем А.А. Фета Д.И. Нагуевскому)," *Мир историка. Историографический сборник*. Выпуск 3. Омск: Издательство Омского государственного университета, 2007, с. 290-333.

⁹⁵ Piem., A. Apinis savā grāmatā *Latviešu grāmatniecība: No pirmsākumiem līdz 19. gadsimta beigām* (R.: Liesma, 1997) attiecībā uz pieminēto periodu vispār nelieto terminu 'zinātniskā literatūra'; tā vietā tiek lietots termins 'ziniskā literatūra'.

bijis klasicisma sludinātāju literatūrā. Mums nav vēl bijis cilvēku, kas izauguši pie klasiskās literatūras un antīkās pasaules bagātības sludina latviešu tautai. Latviešiem ir tikai mēģinājumi tuvoties antīkajam garam. Še pirmā vietā jāmin tulkotāji, kā Dinsbergs, J. Alunāns, Auseklis, Veidenbaums; vēlākos laikos pieminami Ķīķauka un K. Straubergs. Arī Viktors Eglītis meklējis ceļu uz antīko mākslu.»⁹⁶ Ja Krievijas teritorijā jau 17. gs. 80. gados norit diskusijas par krievu apgaismības kopējo kultūras orientāciju un izglītošanās ceļiem, kuros dalību ņem galvenokārt jau noformējušās t.d. 'latīņu' un 'hellēņu' partijas,⁹⁷ tad Latvijas teritorijā tās pamatiedzīvotāju vidē šādu jautājumu izspriede šajā laikā nebija pat iespējama. Plašāka saskarsme ar antīko pasauli latviešiem aizsākas vien pāris gadu simteņus vēlāk un bez attiecīgu 'partiju' atspaida. Tiesa, arī tā ierosmi ir smēlusies izglītošanas normatīvajā praksē, proti, ar iesaistību vēlmē pielīdzināties noteiktiem izglītošanas standartiem, kuriem tolaik (vismaz noteiktā pakāpē) nebija sveši arī daži no klasiskās kultūras aizgūti un pārveidoti izglītības formas un satura elementi. Acīmredzot kustība tā laika Latvijas teritorijā ir bijusi nosacīti plaša, jo pat šobaltdien vēl ir saglabājušies dažu tās sekmētāju vārdi. Vismaz ir zināmi atsevišķi 19. gs. vidus un otrās puses seno valodu un rakstniecības (arī filozofijas?) skolotāji un retumis pasniedzēji, kuru izcelsme ir saistāma ar Latvijas teritoriju:

1. Kārlis Tress (*Тресс Карл Михайлович*; 3. VI 1843., Lindes muiža – 1884. g.⁹⁸ vai 1886. g.⁹⁹) – latīņu valodas un rakstniecības katedras ārkārtas profesors Varšavas universitātē; mācījies filoloģiju Tērbatā (1869.-1870. g.) un Pēterburgā. Darbi: "О книге: *Handbuch des lateinischen Stils für die Schüler oberer Gymnasialklassen*, von Dr. RUDOLF BOUTERWEK. Berl. 1876," *Журнал Министерства Народного Просвещения*. Часть СХСІ (1877) с. 80-84 [rec.]; "Употребление паратакиса в Теренциевых комедиях," *Журнал Министерства Народного Просвещения*. Часть СХСІІ (1887) с. 1-35 и с. 57-72 (отдел класс. фил.), и часть СХСІІІ, с. 1-23 (отдел класс. фил.); "Об условных предложениях у Теренция" (Варшава, 1880) [disertācija].¹⁰⁰
2. Kārlis Zembergs [Sembergs] (*К.А. Земберг*; 5. IX 1844., Kuldīgas apr. Lielezeres *Reņģu* muiža – ?) – 1872.-1874. g. seno valodu skolotājs Pēterburgas Universitātē, 1874.-1880. g. skolotājs Kauņā, 1880.-1882. g. – Leipcigas filoloģijas seminārā, 1882.-1884. g. – Vitebskā u.c.; no 1906. gada atvaļināts un dzīvo Odesā. Tulkojis un sarakstījis (sastādījis) darbus par grie-

⁹⁶ LAPINŠ, J. "Skaidrības un cilvēces māksla," LAPINŠ, J. *Laikmetīgais un mūžīgais: Ideoloģija un vērojumi*. R.: Autora izdevums [B.g.], 110 (pirmpublicējums *Daugavā* 1932. g.).

⁹⁷ «..Не токмо писма от греков, но и всякие книги церковные и гражданские и всякие обычаи славенский народ от них и принял и до сего дня ненарушимо держит.» Citāts no 17. gs. 80.-90. gadu traktāta *Довод вкратце, яко учения и язык еллиногреческий наипаче нужно потребный нежели латинской язык и учения и чем ползует славенскому народу*. Sk.: ФОНКИЧ, Б.Л. *Греко-славянские школы в Москве в XVII веке*. М.: Языки славянских культур, 2009, с. 264.

⁹⁸ [MĪLENBAHS, F.] *Latvieši un latvietes Krievijas augstskolās*. Jelgava: Drukāts H. Allunana drukātavā, 1908, 22. lpp.

⁹⁹ Sk.: ŠAURUMS, G. *Tērbatas..*, 150. lpp., № 130.

¹⁰⁰ *Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона*. Т. 32а, с. 954: «Языком Т.[еренция] занимался К. Тресс (работы его см. в *Журн. Мин. Нар. Пр.*, 1877, и в *Варшавских Унив. Изв.*, 1880.» Raksts par Tresu: *ibid.*, т. 33а, с. 772. Atsauksmes par Tresa disertāciju izdevumā *Варшавские университетские известия* (autoru uzvārdi, žurnāla numurs, gads): «Домбровский, 6 (1881); Лагодовский, 5 (1879); Лопацинский, 6 (1881); Паевский, 6 (1881); Фровейн, 1 (1882); Янчак, 4 (1881)» (sk.: ВЕРЖБОВСКИЙ, Э. *Указатель к Варшавским университетским известиям за 1870-1894 гг.* Варшава: Типография Варшавского учебного округа, 1900, с. 98).

ķu un romiešu vēsturi skolām, Sallustija komentārus, par grieķu un romiešu antikvitātēm:¹⁰¹ ЗЕМБЕРГ, К., сост. *Руководство для учеников высших классов гимназий по римским древностям*. Изд. 2-е, испр. Рига: Киммель, 1888; изд. 3-е, Рига: Киммель, 1891; *Пособие к изучению греческих древностей*. (Соч. БОЙЕЗЕНА.) Пер. с нем. К. ЗЕМБЕРГ, преп. древ. яз. Ков. гимназии. Вильна: Тип. А.Г. Сыркина, 1874; САЛЛЮСТИЙ ГАЙ КРИСП. *Югуртинская война*. С введ., примеч., 24 рис. и геогр. карт. Ч. 1: *Текст* [на лат. яз.]. Ч. 2: *Комментарий*. Объяснил К. ЗЕМБЕРГ, инспектор Одес. 2 гимназии. Царское село, 1890 (Санкт-Петербург: Тип. Безобразова и К° и В.А. Вацлика); САЛЛЮСТИЙ ГАЙ КРИСП. *Югуртинская война*. С введ., примеч., 24 рис. и геогр. карт. Ч. 1: *Текст* [на лат. яз.]. Ч. 2: *Комментарий*. Объяснил К. ЗЕМБЕРГ, инспектор Одес. 2 гимназии. Царское Село, 1891 (Санкт-Петербург: Типо-лит. А.В. Вацлика); *Краткое руководство по греческим древностям*. (Соч. БОЙЕЗЕНА.) Пер. со 2-го нем. изд., обраб. ЭМИЛИЕМ САНТО, К. ЗЕМБЕРГ, и.о. инспектора Одес. 2 гимназии. Рига: Н. Киммель, 1890; *Краткое руководство по греческим древностям*. (Соч. БОЙЕЗЕНА.) Пер. со 2-го нем. изд., обраб. ЭМИЛИЕМ САНТО, К. ЗЕМБЕРГ, и.о. инспектора Одес. 2 гимназии. Рига: Н. Киммель, 1892.

3. Ernsts Breede¹⁰² (Ernests Briedis, ps. Bojenieks; 18. VIII 1852., Talsu apr. Popervāles vēl. Ārlavas pag. – 19. XII 1937., Pērnavā, Igaunija) – mācās Jelgavas ģimnāzijā (1868-1871), apgūst filoloģiju Tērbatā (1872-1876).¹⁰³ Uzsāk virsskolotāja darbu Pēterburgā (1876. g.), tad Vilandē un Pērnavā (1877. g.). Raksta recenzijas *Baltijas Vēstnesī* u.c.¹⁰⁴ Minēts kā autors darbam vairākās daļās: BREEDE, E. *Geschichte des Begriffes der Katharsis*.¹⁰⁵ Apcerējuma pirmās daļas *Priekšvārdā* (parakstīts Pērnavā 1880. g. novembrī) autors paskaidro, ka *Katarses jēdziena vēsture* ir 1874. gadā Tērbatas Universitātes vēstures filoloģijas fakultātei konkurssam iesniegts darbs. Tas ietver piecas sadaļas: a) pirmā aplūko jautājumu vai un kādā mērā Homērs pazīst reliģisko katarsi; b) otrā aino vēsturiskā laikmeta (*historischen Zeit*) reliģisko

¹⁰¹ [MĪLENBAHS, F.] *Latvieši.*, 88. lpp.

¹⁰² [MĪLENBAHS, F.] *Latvieši.*, 35. lpp.; *Lrb* 96. lpp.

¹⁰³ ŠAURUMS, G. *Tērbatas.*, 151. lpp. № 145.

¹⁰⁴ *Nedz pa labo, nedz pa kreiso*. Skatu-luga vienā cēlienā. No ВОЖНЕКА. R.: [b.i.], 1875; *Trīs dziedājumi, viens īpašs oriģināls un divi oriģināli ar tapinātām domām*. No ВОЖНЕКА un biedriem. R.: Spiests pie Stālberg, 1871.

¹⁰⁵ Darbs minēts grāmatā: OMERT, J. SCHRIER. *The Poetics of Aristotle and the Tractatus Coislinianus: A Bibliography from about 900 till 1996*. Leiden; Boston; Köln: Brill, 1998, p. 74, turklāt divās daļās: «BREEDE, E. *Geschichte des Begriffes der Katharsis*. I. Riga, 1880; II: *Die religiöse Katharsis der historischen Zeit*. Riga, 1883.» Vai autors ir kļūdījis ar atsauci? Lieta tāda, ka Brieža apcerējums tādā gadījumā ir iznācis ne tikai Rīgā, bet arī Pērnavā, turklāt kā savdabīgs pielikums *Pērnavas ģimnāzijas hronikai* (*Chronik des Pernauschen Gymnasiums*). Minēto sacerējumu piesauc arī Milenbahs (35. lpp.), bet bez tālākas detalizācijas, kā arī R. Haupt: *Hinrichs fünfjähriger Bücher-Catalog der in der zweiten Hälfte des neunzehnten Jahrhunderts im Deutschen Buchhandel erschienenen Bücher und Landkarten*. Bearbeitet von RICHARDT HAUPT. 7. Band. 1881-1885 Leipzig: J.C. Hinrich'schen Buchhandlung 1886, S. 99: «BREEDE, E. *Geschichte d. Begriffes d. Katharsis*. 1. T. (21 [lpp.]) Riga [18]80, (Kymmel)... 2. T. *Die relig. Katharsis d. histor. Zeit*. (41 [lpp.]). [18]83.» Misiņa bibliotēkā atrodama tikai apceres pirmā daļa: BREEDE, E. "Geschichte des Begriffes der Katharsis. T. 1," *Chronik des Pernauschen Gymnasiums für das Jahr 1880*. Pernaun: Druck von Schnakenburg's Buchdruckerei in Dorpat, 1880, S. 1-21 (darbs ievietots kā hronikas pielikums; paginācija sākas ar 1. lpp.). Tartu Universitātes katalogs liecina, ka no Brieža darba publicētas ir vēl vismaz divas daļas, kas, kā liekas, arī iespiestas *Pērnavas ģimnāzijas hronikā* attiecīgi 1883. un 1889. gadā, tomēr Rīgā esošajos hronikas 1883. un 1889. gada laidumos Brieža darba turpinājumi neatrodas. Jādomā, ka šis autors noteikti prasītu rūpīgāku pārbaudi un varbūtēju iepazīšanu gan saistībā ar Tērbatas Universitāti un G. Teihmilleru, gan saistībā ar varbūtējām citām publikācijām Pērnavas ģimnāzijā, ko patlaban, diemžēl, praktisku iespēju neesamības dēļ pilnībā nevar atļauties.

katarsi; c) trešā – medicīnisko katarsi; d) ceturtā – filozofisko katarsi, īpaši pie Platona; e) piektā – traģisko katarsi, kas sastopama pie Aristoteļa. Pēdējā sadaļa, pateicoties profesora Teihmillera¹⁰⁶ ierosinājumiem, veido darba 'izejas punktu' (*Ausgangspunkt*) un ir uzskatāma par pamatdaļu.¹⁰⁷

4. Frīdrihs Zēbergs [Seebergs] (Θ.Θ. Зеберг; 1. II 1853., Aizputes apr. Ēdole – 1928. g.¹⁰⁸) – studē Tērbatā un Pēterburgā; seno valodu virsskolotājs Nižņijnovgorodā, 1885.-1903. g. pasniedzējs Rīgas Aleksandra ģimnāzijā, 1905. g. – Rēveles Aleksandra ģimnāzijā, no 1907. g. – Jelgavas ģimnāzijā.¹⁰⁹ Zēbergs rediģē Platona *Kritona* Rīgas Aleksandra ģimnāzijas audzēkņu veikto tulkojumu krievu valodā, kas 1901. gadā izdots Rīgā, bet – kā gadījies, kā ne – Latvijas bibliotēkās nav atrodamas: 'Критон.' Диалог Платона. Перевод с подлинника, с введением и пояснениями А. ШЛОСБЕРГА¹¹⁰ и А. КНАУФА.¹¹¹ Под редакцией Θ.Θ. ЗЕБЕРГА, преподавателя Рижской Александровской гимназии. [Рига: Типография и словолитня Гутенберг, 1901.] Viens nelielās grāmatiņas eksemplārs tika atrasts tikai Krievijas Valsts bibliotēkas (*Российская государственная библиотека*; šifrs R⁴⁸⁸/₃₅₆) krājumā. Tulkojums veltīts Aleksandra ģimnāzijas direktoram Jegoram Beļavskim:¹¹² «Его превосходительству директору Рижской Александровской гимназии Егору Васильевичу Белявскому с глубочайшим уважением посвящают переводчики.» Tulkojuma ievadvārdos norādīts, ka izdevuma veidotāji «задавались учебной целью.» Vēl jo vairāk, grāmatiņa atgādina tādu kā 'mājas' izdevumu, domātu lielākoties personiskai, t.i., tikai attiecīgās mācību iestādes audzēkņu un personāla lietošanai. Cenzūras atzīme: Rīga, 13. III 1901. gads. Maskavas bibliotēkā atrodas eksemplārs, kuru tulkotājs A. Šlosbergs ar ierakstu ir novēlējis kādam Solomonam Rabinovičam:¹¹³ «На добрую память моему дорогому другу Соломону Рабиновичу от перев. Артура Шлосберга.» Kāda ir Zēberga loma un ieguldījums publikācijas tapšanā ir aprūtināti izspriest, jo nav nedz rokrakstu, nedz tipogrāfijas novilkumu vai kādu citu edīcijas materiālu, kas ko liecinātu par redaktora veikto darbu. Atliek

¹⁰⁶ Teihmillers Tērbatā ir no 1871. gada.

¹⁰⁷ BREEDE, E. "Geschichte..," S. 3.

¹⁰⁸ ŠAURUMS, G. *Tērbatas..*, 152. lpp., № 166.

¹⁰⁹ [MĪLENBAHS, F.] *Latvieši..*, 87. lpp. Zēbergs bijis arī K. Strauberga skolotājs latīņu (un grieķu?) valodā.

¹¹⁰ Šlosbergs Arturs (*Шлосберг Артур Николаевич*; 4. I 1886., Rīga – 10. I 1942., *Ленинград*), vēsturnieks, bibliogrāfs, tulks. Beidzis Rīgas Aleksandra ģimnāziju 1904. gadā, mācījies Rīgas Politehnikā, ņēmis dalību studentu rīkotajās nekārtībās, bet, acīmredzot, izvairījies no represijām, jo ar Zeļinska palīdzību tiek pārcelts uz Pēterburgas Universitātes vēstures filoloģijas fakultāti. Tulko no senajām valodām, muzicē, dzejo, strādā kā bibliotekārs Ļeņingradā. Bibliotēkas darba biedri viņu iesaukuši par 'karojošo mazo cilvēciņu' (*воинствующий маленький человек*), kas īpaši aktīvi iesaistījies batālījās par klusumu darba vietā. Ziņas par viņu kā bibliotekāru apkopotas vairāksējumu izdevumā *Сотрудники Российской национальной библиотеки – деятели науки и культуры: Биографический словарь* (sk. resursu internetā: http://www.nlr.ru/nlr_history/persons/info.php?id=1251). Tādējādi vienam no Platona dialoga *Kritons* tulkotājiem – Šlosbergam grāmatas izdošanas gadā (1901.) bija tikai 15 gadi! Ir saprotama Zeļinska ieinteresētība.

¹¹¹ Diemžēl uz šo brīdi par A. Knaufu nav nekādu ziņu. Iespējams, ka arī viņš varētu būt ģimnāzijas audzēknis.

¹¹² Skolotājs Maskavā un ģimnāzijas direktors Rīgā, vairāku mācību grāmatu autors ģimnāzījām, piem.: БЕЛЯВСКИЙ, Е.В. *Этимология древнего церковнославянского и русского языка, сближенная с этимологией языков греческого и латинского*. Е. БЕЛЯВСКОГО преподавателя 5-й Московской гимназии. М.: Издание книгопродавцев братьев Салаевых, 1875. Grāmata piedzīvo astoņus izdevumus (1875-1912).

¹¹³ Nenoskaidrota persona.

tikai uzticēties rakstītajam un viņdienu goda prātam. Kopumā tulkojums, kā arī nedaudzās piezīmes atstāj pieticīgi un labi darīta darba iespaidu.¹¹⁴ Atsevišķas teksta sakritības 1901. gada tulkojumā ar F. Garā 1920. gadā klajā laisto *Kritonu* saistībā ar Homēra *Īliadas* 9. grāmatas 363 rindu nepārprotami ir skaidrojamas ar vienu un to pašu vai līdzīgu primāro avotu un komentātoru lietojumu un ietekmi.¹¹⁵

5. Georgs Freibergs (arī Juris Freibergs, ps. Brīvkalnieks; *Георгс Фрейбергс, пс. Бривкалниекс*; 30. {18.} iv 1854., Vārmes pag. – 17. {4.} v 1904., Omska)¹¹⁶ – studējis Tērbatā filoloģiju (1874-1881), mājskolotājs Pleskavas guberņā, vēlāk skolotājs Tomskā, vismaz viena grieķu autora tulkotājs (pārcēlis dažus Lūkiāna mazdarbus: “Prometejs,” P 4 {1881} 42.-44. lpp.; “Harons jeb pasaules aplūkotāji,” P 8 {1881} 87.-88. lpp.; 9, 98.-99. lpp.; “Dievu sarunas,” P 15 {1881} 162.-163. lpp.; “Gailis jeb Mikila sapnis,” P 8 {1882} 67.-68. lpp.; 9, 74.-75. lpp.; 10, 80., 82. lpp.; 11, 88.-90. lpp.; “Miruso sarunas,” P 16 {1882} 128., 130. lpp.; “Sapnis jeb Lūkiāna dzīves gājums,” P 24 {1882} 194.-195. lpp.; 25, 202.-203. lpp.).
6. Ādams Allažs (*Адам Аллаж* vai *Адамс Аллажс*; 4. x 1858., Kuldīgas apr. Snēpeles *Jaunarāju* mājas – ?) – 1884. gadā beidz Maskavas Universitātes vēstures filoloģijas fakultāti, iegūst vācu un seno valodu skolotāja tiesības un uzsāk strādāt par skolotāju Belajas¹¹⁷ ģimnāzijā Smoļenskas guberņā, no 1906. gada – ir tās direktors.¹¹⁸
7. Jānis Zariņš (7. v 1869., Valmieras apr. Jaunates Cēlēnu ūdens dzirnavas – ?) – krievu un seno valodu virsskolotājs Vladivostokas ģimnāzijā (acīmredzot zēnu) un meiteņu ģimnāzijā, darbojies arī Tiflissas ģimnāzijā, skolotājs Tukuma pilsētas tirdzniecības skolā, no 1905. gada dzīvo Kijevā.¹¹⁹
8. Eižens Vietnieks (*Евгений Иванович Ветнек* vai *Эйженс Виетниекс*; 10. III 1870., Vidzemē Valkas apr. – 19. VI 1923., Daugavpils) – 1891.-1897. g. skolotājs Rēveles Nikolaja I ģimnāzijā, 1897.-1902. g. – Odesas 4. un sieviešu ģimnāzijas skolotājs (*учитель древних*

¹¹⁴ Mūsdienās dialoga atsevišķām reālijām, piem., arheoloģiskām detaļām veltīts prāvs literatūras klāsts, minēšu tik vienu no nesenās pagātnes: *Socrates in Agora*. Princeton, New Jersey: American School of Classical Studies at Athens, 1978 (Excavations of the Athenian Agora Picture Book № 17).

¹¹⁵ «..O, Sokrate, trešajā dienā uz Ftiju tu nāksi, auglīgo zemi» (PLATONS. *Sokrates aizstāvēšanās runa. Kritons. Faidons*. No grieķu valodas tulkojis Fr. GARAIS. R.: A. Gulbja apgādībā, [1920], 74. lpp. un «Сократ, на третий день ты прибудешь в плодородную Фтию» (*Критон.* Диалог ПЛАТОНА. Перевод с подлинника, с введением и пояснениями А. ШЛОСБЕРГА и А. КНАУФА. Под редакцией Э.Э. ЗЕБЕРГА, преподавателя Рижской Александровской гимназии. [Рига: Типография и словолитня Гутенберг, 1901], с. 18). Lieta tāda, ka abi tulkojumi vietā, kur Sokrats *Kritonā* piesauc *Īliadas* 9. grāmatas 363 rindu (44b), pārcēlumā dod priekšroku vārdam ‘auglīgs,’ ‘плодородный,’ lai gan *Īliadas* teksta tulkotāju un skaidrotāju lasījumi un komentāri pie vārda ἐρίβωλος šajā rindā nav viennozīmīgi, sastopami arī sekoši tulkojumi: ‘paugurains,’ ‘kalnains,’ ‘холмистый’ (ἤματι κε τριτάτω Φθίην ἐρίβωλον ἰκοίμην).

¹¹⁶ ŠAURUMS, G. *Tērbatas..*, 152. lpp., № 173; [MĪLENBAHS, F.] *Latvieši..*, 9. lpp.

¹¹⁷ Pilsēta (*Бельий*) pie Obšas (*Обша*) upes. Vēsturiski piederējusi dažādām guberņām (Smoļenskas, Rīgas, Tveras). 19. gs. otrā pusē uzcelta vīriešu proģimnāzijas ēka (atklāta 17. IX 1874. g.); mācību iestādē 1891-1893. gados pasniedza nākamais rakstnieks un filozofs Vasīlijs V. Rozanovs (*Василий Васильевич Розанов*). 1899. gadā pārveidota par ģimnāziju. Tā paša gadu simteņa 70.-80. gados uzcelta arī sieviešu (pro?)ģimnāzijas ēka.

¹¹⁸ [MĪLENBAHS, F.] *Latvieši..*, 25. lpp. НАЗАРОВА, Е.А. “Латышские педагоги в России,” *Интеллигенция в многонациональной империи. Русские, латыши, немцы. XIX – начало XX вв.* М.: Институт всеобщей истории РАН, 2009, с. 155.

¹¹⁹ [MĪLENBAHS, F.] *Latvieši..*, 84. lpp.

языков и немецкого языка, надворный советник), 1902.-1904. g. – Odesas 2. ģimnāzijas inspektors, 1904.-1906. g. Sevastopoles proģimnāzijas direktors, no 1906. g. – ģimnāzijas direktors Kišiņevā,¹²⁰ bet 1908.-1918. g. – 1. St.-Pēterburgas klasiskās ģimnāzijas (vai vīriešu ģimnāzijas) direktors (Ивановская ул. № 7, tag. ул. Правды № 11; pēc 1918. g. skolu pārveido par vispārīzglītojošu mācību iestādi, tagad – vidusskola № 321).¹²¹ Dzīves nogalē atgriežas Latvijā un darbojas kā Daugavpils Pedagoģiskās vidusskolas (semināra) direktors (1922-1923).¹²² Atsevišķi darbi: *Xenophon in effingenda Persicae civitatis imagine quatenus Lacedae moniorum instituta expresserit*. Ревель, 1892 [?];¹²³ *Краткий очерк мифологии греков и римлян*. Для ст. кл. гимназий составил Евг. Ветнек, преподаватель Ревельской гимназии. Ревель: Тип. Ревельск. изв., 1897; т.р.: 2-е испр. и доп. издание Спб.: Тип. Труд, 1900 (Tartu Universitātes vecais kartīšu kataloga šifrs: 4 $\frac{II}{A-12846}$); МЕНГЕ, РУДОЛЬФ. *Итака*. Перевод с немецкого Е. Ветнек. Ревель: Гимназия, 1897 (Ревель: Ревельские известия); МЕНГЕ, РУДОЛЬФ. *Ифака*. Перевод с немецкого Е. Ветнек. Ревель: Гимназия, 1898 (Ревель: Ревельские известия); *Краткий очерк мифологии греков и римлян*. Сост. Евг. Ветнек, учитель Одесской 4-й гимназии. Санкт-Петербург: Тип. Спб. тов. печ. и изд. дела Труд, 1900; ВЕТНЕК, Е. *Значение музыки в древне-греческом воспитании*. Чит. 15 марта 1892 г. в Ревел. рус. обществ. собр. на лит. чтениях в пользу губ. пострад. от неурожая. Ревель: Печ. Г. Матизена, 1892; *Французская, американская и русская средняя школа на Парижской Всемирной выставке 1900 года*. Отчет о командировке на выставку Евг. Ветнека. Одесса: Тип. Акц. Южно-русского о-ва печ. дела, 1901. Raksti periodikā: *Гимназия, Педагогический еженедельник, Русская школа*.

¹²⁰ *Ibid.*, 99.-100. lpp. Kišiņevā kāda 'Marija Vetnek' (Мария Михайловна Ветнек, в первом замужестве – Фидлер) 1902. gadā dibina sieviešu ģimnāziju, kuru 1909. gadā nodod Z. Remezovai (Зинаида Ремезова).

¹²¹ Dmitrija Kabalevska atmiņas: «В 11 лет я окончил городское Училище и поступил в 1 Петербургскую мужскую гимназию. [...] Приближались события 1917 года. В городе становилось беспокойно. Напряженную атмосферу чувствовали и мы, дети, хотя о политике не имели толкового представления. Мы видели бесконечные очереди в лавках и магазинах, еще больше, чем обычно, городских на улицах. Наконец настали февральские дни революции. Нас не пустили в гимназию. Мы знали, что на чердаке нашего дома сидят городские с пулеметами. [...] На углах митинговали. Я понял, что произошло что-то очень значительное, что царя уже свергли и что кого-то 'продолжают свергать'. Я решил, что надо действовать. В классе стоял невообразимый шум, хотя большинство из нас ничего как следует не понимало. В класс вошел ненавидимый нами директор – немец [t.i., 'ne-krievs?'] Ветнек. Воцарилась абсолютная тишина. Директор посмотрел на нас каким-то особым, пристальным взглядом и произнес тихо: "Дети..." Несколько человек, и я в том числе, истошными голосами крикнули: "Долой Ветнека!" Поднялся невообразимый шум. Ветнек побагровел и пулей вылетел из класса. Счастью нашему не было границ – мы учинили революцию! Но нас немедленно выгнали из класса и всех распустили по домам. Собрали лишь через неделю. Ветнека в гимназии больше не было, нам велели выбрать старосту класса. Что такое староста класса я не знал, но был очень горд, когда выбрали меня. Так началась моя общественная деятельность» ("Воспоминания Кабалева о себе," sk.: <http://www.kabalevsky.ru/p05.htm>).

¹²² *No pedagoģiskās skolas līdz universitātei: Skolotāju sagatavošana Daugavpilī (1921-1996)*. Red. HENRIKS SOMS. Daugavpils: Saule, 1996, 111. lpp.

¹²³ Grāmātā: BUSOLT, G. *Griechische Staatskunde*. Bd. 1. *Allgemeine Darstellung des griechischen Staates*. München: Verlag C.H. Beck, 1979, S. 87, minētais darbs piesaukts sekošā redakcijā: «ВЕТНЕК, Xen. in effingenda Persicae civitatis imagine quatenus Laced. instituta expresserit, Reval 1893.» Šaubas rada uzvārda rakstība vācu autora darbā, nav sakritība arī publicēšanas gadā (pie Milenbaha – 1892. g., 99. lpp.), taču pārbaudīt ierakstu pareizību šai grāmatai nav izdevies – bibliotēku katalogos Tartu un Maskavā tā nav atrodama. Iespējams, ka publicētais darbs varētu būt līdzīgs Rīgā klajā laistajam Platona *Kritona* tulkojumam krievu valodā un bija domāts tikai attiecīgās ģimnāzijas vajadzībām.

9. Arnolds Treumans (*Трейман Арнольд Яковлевич*; 10. VIII 1872., Valmieras apr. Vecates Lielgogari – ?) – seno valodu virsskolotājs Šauļu vīriešu ģimnāzijā Kauņas guberņā (*преподаватель древних языков Шавельской мужской гимназии Ковенской губернии*) no 1893.-1903. gadam; no 1903. gada dzīvo Kauņā.¹²⁴ Atsevišķi darbi: ЦЕЗАРЬ ГАЙ ЮЛИЙ. *Записки о Галльской войне*. Кн. 2, ч. 1: Текст. Кн. 2, ч. 2: Комментарий. Объясн. А. ТРЕЙМАН, преп. Ковен. гимназии. Ковно: Электро-тип. М. Соколовского, 1904; ЦЕЗАРЬ ГАЙ ЮЛИЙ. *Записки о Галльской войне*. Кн. 7, ч. 1: Текст. Кн. 7, ч. 2: Комментарий. Объясн. А. ТРЕЙМАН, преп. Ковен. гимназии. Ковно: Электро-тип. М. Соколовского, 1905 (šifrs vesaajā t.s. kartīšu katalogā Lietuvas Valsts nacionālajā bibliotēkā: В ^{rus.10}/₉₀₄).
10. Jānis Mežlauks (*Иван Мартинович Межлаук*; dz. un m. g. ?) – viņš esot cēlies no latviešu muižniekiem, beidzis Leipcigas Universitāti, kur iepazinies ar nākamo sievu Rozu Šilleri. Ģimene armetusies Harkovā, tai piederējuši divi īres nami tag. Oļminska ielā (*улица Ольминского*). Mežlauks bija seno valodu skolotājs 3. Harkovas (vīriešu) ģimnāzijā,¹²⁵ un (vai) pirms revolūcijas arī latīņu valodas skolotājs un direktors Voronežas apgabala Novohopjorskas (*Новохопёрск*) vīriešu un pedagoģiskās padomes priekšsēdētājs t.p. sieviešu ģimnāzijā.¹²⁶ Viņam tiek piešķirta IV kategorijas civildienesta pakāpe Krievijas impērijā – īstena valsts padomnieks (*действительный статский советник*). Šāda pakāpe deva tās īpašotājam dzimtmuižniecības statusu, prasīja lietot goda uzrunas formu (titulatūru) 'Jūsu Ekse-lence' (*Ваше Превосходительство*), kā arī pietiekoši lielus gada ienākumus. IV pakāpe tika iegūta, ja valsts civildienesta iepriekšējā pakāpē bija pavadīti 10 gadi.¹²⁷ Laulībā Mežlauka ģimenē esot piedzimuši 5 dēli, no kuriem daži (visi?) ieguvuši augstāko izglītību. Vairāki dēli padomju laika Krievijā 20. gs. 30. gados bijuši augsta ranga partijas un saimniecības darbinieki (līdz ministra līmenim).¹²⁸ 1938. gadā atsevišķi brāļi represēti: – Jānis Mežlauks (*Межлаук Иван Иванович*; 30. IX {12. X} 1891., Harkovā – 26. IV 1938., nošauts),¹²⁹ padomju valsts un komunistiskās partijas darbinieks; Valērijs (Mārtiņš) Mežlauks (*Межлаук Валерий Иванович*; 7. II {19. II} 1893., Harkovā – 29. VII 1938., nošauts),¹³⁰ padomju valsts un komunistiskās partijas darbinieks, pazīstams ar savām karikatūrām, kuras zīmējis dažādu sanāksmju laikā; Valentīns Mežlauks (*Межлаук Валентин Иванович*; {dz. un m. g. ?} – izdara pašnāvību pēc atlaišanas no darba 1938. gadā); Kornēlijs Mežlauks (dz. un m. g. ?), strādājis Kazahstānā un represiju gados esot atteicies no ģimenes.¹³¹ Mūsdienu Harkovā ir

¹²⁴ [MĪLENBAHS, F.] *Latvieši..*, 96. lpp.

¹²⁵ *Ibid.*, 136. lpp.

¹²⁶ *Памятная книжка Воронежской губернии на 1915. г.* Воронеж: Типо-Литография Губернского Правления, 1915, с. 160.

¹²⁷ Valsts civildienesta pakāpes likvidēja ar 1917. gada 10. (23.) novembra dekrētu *Par kārtu un civilpakārju likvidāciju (Об уничтожении сословий и гражданских чинов)*.

¹²⁸ СМЫКОВ, Ю.И. "Братья Межлауки. Биографический очерк," *Борцы за счастье народное*. Казань: Таткнигоиздат, 1967, с. 314-324.

¹²⁹ БСЭ, с.и.: 'Межлаук Иван Иванович.'

¹³⁰ БСЭ, с.и.: 'Межлаук Валерий Иванович.'

¹³¹ Par visiem dēliem ziņu nav. Sk. arī "Kas ir Mežlauku ģimene," *JZ* 289 (1937) 9. lpp. (20. XII): «Т. Parīzē, 20. XII.

Mežlauka iela (Frunzes rajonā), tomēr noskaidrot, kuram no brāļiem tā veltīta, nav izdevies.

11. Bernhards Leimanis (dz. un m. g. ?) – atdzejo Ovidiju (OVIDIJS. “Piramus un Tisbe,” P 7 {1882} 59.-60. lpp.);¹³² u.c.

Lai gan daži no uzskaitījumā minētajiem skolmeistariem un pasniedzējiem bija sasnieguši visumā augstu civildienesta pakāpi cariskajā Krievijā, tikai atsevišķu personāliju (Zēbergs, Briedis, Freibergs, Vietnieks un Leimanis) darbošanās izglītības laukā ir saistāma arī ar tagadējo Latvijas teritoriju un varbūtēju dalību latviskās domvides veidošanās norisēs. Arī Rīgā klajā laistā Platona dialoga *Kritons* tulkojuma neziņas piemērs plašākās sabiedrības aprindās parāda, ka izcelsmes ziņā ar Latvijas teritoriju saistīto to vai citu mācību iestāžu darbinieku izglītojoša rakstura grāmatu publikācijas Varšavā, Vladivostokā vai Harkovā visticamāk palika nepamanītas vai bija mazzināmas ‘latzemes’ izglītošanās ārēs. Tomēr acīmredzams ir arī tas, ka cariskās Krievijas izglītības sistēmā (teritoriāli tagadējā Polijā, Igaunijā, Lietuvā, Ukrainā, u.c.) dzīvoja, darbojās un uzsāka dot savu pieticīgo ieguldījumu antīkās pasaules izpratnes ievīdē un izkopšanā arī ar latviešu dzīvestelpu un valodu saistīti darbinieki. Interese par antīkām ‘lietām’ latvjos visupēc bija izraisīta, un tā, kā redzams, visupirmām kārtām plašākā atklātībā izpaudās kā atsevišķu vienbūtņu vēlme iekļauties attiecīgu izglītošanas procesu praktiskos piepildījumos. Līdz filozofijai bija atlikuši tikai daži, tiesa gan, paši smagākie un ilgākie soļi.

1.5. Sekundārās iesaistes

Ir jānodala vēl kāda ar antīkās pasaules mantojuma recepciju saistīta cilvēku grupa Latvijā, kuru nosacīti var vieniskot kopsaucējā ar nosaukumu ‘sekundārās iesaistes.’ Tas visupirms ir LA un LU akadēmiskais personāls, kas, it kā nebūdamas saistīts ar antīkās filozofijas vēstures pasniegšanu, ir sniedzis tādu priekšmetu priekšlasījumus, kuru viennozīmīga attiecināšana uz vienu vai otru šķietami līdzās esošu zinību jomu ir apgrūtinājoša. Neuzņemtos drošprātīgi apgalvot, ka Felsberga lasījumi par Aristoteli būtu piederīgi vien filologu ausīm un sapratnei, ka viņa Hēsiods vai Tūkīdids būtu jādzird vien topošajiem vēsturniekiem, ka viņa mākslas vēsture ieinteresēja vien retos solos sēdošos dailes tvīcējus. Tajā pat laikā Felsbergu nevarētu nosaukt par antīkās filozofijas recepcijas primāro adeptu, diemžēl. Tas

---

Sakarā ar Padomju savienības valsts saimnieciskā plāna (Gosplan) priekšsēdētāja Valerija Mežlauka krišanu nežēlastībā Parīzes laikraksti sniedz tuvākas ziņas par Mežlauku ģimeni vispār. Mežlauki esot pārkrievojusies latviešu ģimene. Mežlauks seniors – pazīstamo padomju Krievijas darbinieku Valerija, Jāņa un Mārtiņa Mežlauka tēvs – priekš kara bijis latīņu valodas skolotājs Harkovas 3. ģimnāzijā, bet māte židiete. Vecais Mežlauks Harkovā bijis plaši pazīstams ar savām dārgajām privātsundām latīņu valodā. Viņa skolnieki bijuši spiesti ņemt tās vai nu pie viņa paša, vai pie viņa dēliem, maksājot 5 rbļ. par stundu. Tādā ceļā Mežlauki ieguvuši ievērojamus līdzekļus un iegādājušies sev Harkovā lepnu namu. Visi vecā Mežlauka dēli baudījuši augstāko izglītību un ātri taisījuši spīdošu karjeru jau padomju varas pašos pirmajos gados. Sevišķi ātri izvirzījies Valerijs Mežlauks ieņemot vienu pēc otra arvien augstākus un atbildīgākus posteņus. Viņš palīdzējis tikt uz priekšu arī savam jaunākajam brālim Jānim Mežlaukam kas, kā zināms, Parīzes izstādē bija Padomju savienības paviljona komisārs. Viņa vecāko brāli – Mārtiņu Mežlauku nošāvuši baltgvardi, pret kuriem tas cīnījies frontē.»

¹³² Saistībā ar dažām filoloģiska rakstura piezīmēm 60. lpp. (№ 2 un 3) liekas, ka tulkotājs varētu būt filoloģijas students kādā augstskolā vai tās beidzējs.

24.-36. gr. (1925.-1926. m.g.) u.c., kuru piederība filologu, vēsturnieku vai filozofu 'kārtai' viennozīmīgi nav nosakāma.

2. Rūdolfs Jirgens (30. IX {12. X} 1869., Taurupes pag. *Kalna Jurēnos* – 11. V 1944., Rīga¹³⁷) – mācījies Rīgas Aleksandra ģimnāzijā (1881-1889), studējis Pēterburgas Vēstures un filoloģijas institūtā (1889-1894), strādājis par skolotāju Astrahaņas vīriešu un sieviešu ģimnāzijā, studējis arī Berlīnes universitātē filozofiju, mākslas vēsturi un sabiedrības zinātnes (1901-1905). LA vairākus gadus (1922-1927) māca grieķu valodu, turklāt citu priekšmetu starpā pasniedz arī Aristoteļa *Peri psychēs* (1924.-1925. m.g.). Pensionējies 1938. g. 1. VII.¹³⁸
3. Viktors Eglītis (15. IV 1877 Sarkanu pag. *Lejas Kaupēri* – 20. IV 1945) – rakstnieks, mākslas teorētiķis, 1907.-1913. g. studē klasisko filoloģiju Tērbatas Universitātē.¹³⁹
4. Valdemārs Dambergs (23. V 1886., Pēterburgas gub. Družnoseljes muiža – 12. VII 1960., Kopenhāgena) – rakstnieks, 1907.-1916. g. studē klasisko filoloģiju Tērbatas Universitātē.¹⁴⁰
5. Augusts Ģiezens (3. {15.} XII 1888., Jaunpiebalgas pag. *Murdēnos* – 23. I 1964., Jaunpiebalgā) – skolotājs, valodnieks, tulkotājs. No 1916. gada apgūst filoloģiju Tērbatas Universitātē,¹⁴¹ mācības turpina Petrogradas universitātē (1919), bet 1920. gadā pabeidz LA. 1924. gadā iznāk viņa latviešu valodā tulkotā Aristoteļa *Poētika*¹⁴² un vēlāk 1936. gadā arī pilnībā Homēra *Īliada*,¹⁴³ un 1943. gadā – *Odiseja*. Viņš sagatavojis arī mūsdienu Hēsioda (*Teogonija, Darbi un dienas*) izdevumu. 'Maizes' darbā strādājis par latīņu valodas skolotāju vairākās Rīgas vidusskolās, pēc kara arī Rīgas 1. vidusskolā, bet klasicisma izskaušanas pēdējo akciju rezultātā darbu zaudēja. Pēcāk pasniedzis latīņu valodu Rīgas Medicīnas institūta studentiem. Pensionējies, dzīvojis pieticīgos apstākļos.
6. Jūlijs Aleksandrs Students (26. XII 1898., Cēsu apr. Lubānas pag. *Aizsilnieki* – 24. III 1964., Dobeļe) – Kara ministrijas arhīva pārzinis (1921. IV – 1939. XII), skolotājs un pasniedzējs, LK docents.¹⁴⁴ Studē filozofiju LA Filoloģijas un filozofijas fakultātē (1920-1924). 1926.

rējumi un laika biedru suminājumi. Melburna: Austrālijas Latvietis, 1966, 304-315.

¹³⁷ *Tēvija* 113 (1944) 3. lpp. (15. v). Izvadīts 17. v no Meža kapu lielās (vecās) kapličas.

¹³⁸ "Zinātnieka 70 mūža gadi," *LK* 233 (1939) 5. lpp. (13. x). Mazajā rakstīnā pieminēti Jirgena nopelni filozofijas terminoloģijas pilnveidošanā.

¹³⁹ ŠAURUMS, G. *Tērbatas.*, 186. lpp., № 876.

¹⁴⁰ *Ibid.*, 187. lpp., № 900.

¹⁴¹ *Ibid.*, 199. lpp., № 1166; *Baltijas skolotāju seminārs*. Rediģējis Ed. TOMĀSS. R.: Bij. Baltijas skolotāju semināra audzēkņu un skolotāju biedrības izdevums, 1940, 440. lpp.

¹⁴² R.: Apgādājis A. Gulbis, 1924.

¹⁴³ Krievu valodā *Īliada* pilnībā tulkota 1829. gadā (pēc K. Kondratoviča rokrakstā palikušā pārlikuma prozā no latīņu valodas, Lomonosova atsevišķiem fragmentu tulkojumiem, P. Jekimova {П. Екимов} prozaiskā atveidojuma, kas nāca klajā 1776. un 1778. gadā). Šo pilno tulkojumu veic N. Gnedičs (Н.И. Гнедич), un tas ir jo iezīmīgs dažu A. Puškina tulkojuma iespaidā rakstītu rindu dēļ (1830): *Слышу умолкнувший звук божественной эллинской речи...* (ПУШКИН А.С. *Собрание сочинений*. В десяти томах. Т. 2. *Стихотворения 1823 – 1836*. Москва: Государственное издательство Художественной Литературы, 1959, с. 325). Uzrakstīt ko līdzīgu par tulkojumu latviešu valodā nav iespējams, lai cik labs un atzīts tas arī būtu. Problēma atkal ir valoda, no kuras kā ēnas aizbēgt vai paslēpties nevar.

¹⁴⁴ Darbošanās intensitāte un plašums var ne tikai pārsteigt. Tiek pasniegti sekoši priekšmeti: Almas Klaustiņas sieviešu ģimnāzijā – psiholoģija (1923-1929), Marijas Beķeres sieviešu ģimnāzijā – ētika, ievads filozofijā, psiholoģija (1925-1929), Kaučminde (vēl. Latvijas mājturības institūtā) – psiholoģija, didaktika, pedagogija, ētika (1926-1940, 1941-1944), Feldmaņa teātra kursos – psiholoģija (1927-1933), Komerccinātņu institūtā – loģika un socioloģija (1929-1939), Zeltmata

gadā Students uzraksta un acīmredzot ar Zālītes piekritību vai vismaz ziņu 1927. gadā publicē disertāciju *Atziņas teorija grieķu filozofijā*,¹⁴⁵ kā arī iesniedz to aizstāvēšanai t.p. gada 14. v. Atsauksmes par darbu sniedz Frosts, Jirgens, J. Kauliņš un Zālīte.¹⁴⁶ Domas dalās un diskusijas ieilgst. Tomēr izrādās, ka ‘Hebame Plenarete’ (sk. sadaļu par Zālīti¹⁴⁷) ir izspēlējusi patiesi divus stihus (ar un bez garumzīmes). Proti, ir jau kļuvis par ieradumu Studentu dēvēt par filozofijas doktoru,¹⁴⁸ ja reiz disertācija tika iesniegta, pat publicēta un jo skaļi apspriesta, sak, gan jau notika arī aizstāvēšana. Cilvēki, kas raksta, cilvēki, kas daudz raksta, ne vienmēr visu var pārbaudīt paši. Tas ir pilnīgi saprotams. Tā tas ir noticis arī ar Studenta disertāciju. Gala lēmums saistībā ar Studenta sacerējumu tika pieņemts negaidīti vēl Filoloģijas un filozofijas fakultātes padomes sēdē 1928. g. 24. III: «24. marta 1928. g. sēdes protokols. Piedalās: prof. J. Plāķis, A. Tentelis, A. Spekke, P. Dāle, P. Zālīte, Fr. Balodis, doc. A. Dauge, J. Kauliņš, E. Dils, E. Blese, P. Ķiķauka, K. Straubergs. 1) Nolasa atsauksmes par doktoranta J. Studenta disertāciju. Pie prof. V. Frosta atsauksmes konstatē, ka šī atsauksme latviešu valodas neprāšanas dēļ sastādīta tikai uz vācu valodā sastādītā isā kopsavilkuma pamata, bet ne izejot no visa darba un tāpēc nevar būt izsmelīga; doc. J. Kauliņš savā atsauksmē aizrāda uz terminoloģijas nepareizībām, uz metodiskām kļūdām un trūkumiem; doc. Jirgens sīki analizējot iesniegto darbu, savā atsauksmē pakavējas pie daudzām pielaištām nepareizībām dažādu skolu un filozofu raksturojumā; abi [Kauliņš un Jirgens] tomēr proponē doktorantu pie disertācijas aizstāvēšanas pielaišt. Prof. P. Zālīte šos iesniegumus līdzī parakstījis, fakultātes sēdē šos parakstus atsauc un iesniedz pats plašu atsauksmi, kas ir noraidoša: disertācija nav apmierinoša, jo apmierināt viņā var tikai maza daļa; pārējais viņā ir strīpojams un viņa nav pielaižama aizstāvēt. Prof. P. Dāle īsi paziņo, ka disertācija neapmierina zinātniskās prasības un viņas pielaišana aizstāvēt būtu fakultātē skandāls. Pretim izsakās arī doc. E. Dils. Pēc debatēm balsojot, vai darbs ir pieņemams kā disertācija, par to neviens balsi nenodod un ar to disertācija noraidīta. [...] Dekāns J. Plāķis. Sekretārs K. Straubergs.»¹⁴⁹ Tomēr arī

latvju drāmas kursus – psiholoģija (1934-1938), Egles literatūras studijā – psiholoģija un estētika (1934-1940), Latvijas konservatorijā – psiholoģija, pedagogija, pedagogijas vēsture (1930-1944), Krišjāņa Valdemāra jūrskolā – pilsoņu mācība (1942/43); sk.: ZIGMUNDE, A. “Nezināmi fakti par profesoru Jūliju Aleksandru Studentu,” *RTU Zinātniskie raksti. Humanitārās un sociālās zinātnes* 17 (2010) 53. lpp.

¹⁴⁵ R.: Valstspapīru spiestuve, 1927 (*LUR* atsevišķs novilkums, 1.-230. lpp.); sk. arī: VECVAGARS, M. (sast.) *Antīkā pasaule..*, 146.-162. un 177.-212. lpp. Disertācijas teksts publicēts arī *LUR* ietvaros (16. sējums, 1927, 203.-415. lpp.; kopsavilkums vācu valodā – 416.-430. lpp.), tātad tikai un vienīgi ar Zālītes (*LUR* redaktora vietnieka, izdevuma praktiskā nodrošinātāja) piekritību.

¹⁴⁶ Zālītes atsauksme par minēto disertāciju ir jāuzskata par vienu no antīkās filozofijas recepcijas primārajiem avotiem; tā aplūkota sadaļā par Zālīti.

¹⁴⁷ Šajā vietā vien piebilde, ka Studentam nepieder arī pirmatklājēja gods. Vārdu ‘Plenarete’ jau pasen (1829) ir lietojis kāds cits (*Denman Thomas*), tiesa, svešā mēlē rakstošs ‘vecmāšu’ aroda apcerētājs (sk. pie Zālītes).

¹⁴⁸ Pietuveni tam, kā Ķiķaukam pierakstīt disertācijas aizstāvēšanu Rīgā un arī Parīzē.

¹⁴⁹ Sk.: LVVA, 7427. f., 6. apr., № 363, 130. lpp. otra puse (*LU Filoloģijas un filozofijas fakultātes sēžu protokoli*). Pirmais šo faktu, kā šķiet, ir atklājis un aprakstījis Māris Baltiņš, kas LU doktora disertāciju rādītājā (1923-1944) raksta sekošo: «Viens no raksturīgākajiem piemēriem ir filozofa Jūlija Studenta darbs *Atziņas teorija grieķu filozofijā* (publicēts *LUR*, 16. sēj. {1927}, 203-430. lpp.), kas bija iesniegts izskatīšanai Filoloģijas un filozofijas fakultātē. Šī publikācija ir maldinājusi pētniekus, liekot domāt, ka disertācija patiesi arī aizstāvēta. Īstenībā, lai gan pretendents bija sekmīgi nokārtojis doktora pārbaudījumus, fakultātes padome savu sākotnēji pozitīvo viedokli par šo darbu mainīja. Var pieņemt, ka būtiska loma te

tas vēl nav viss. Dažus gadus vēlāk Students 1931. gada 28. VII Jēnas universitātes Filozofijas fakultātei esot iesniedzis citu disertāciju *Die geschichtliche Entfaltung der Ästhetik als Lehrfach an der Universität Jena* (*Estētikas kā mācību priekšmeta vēsturiskā attīstība Jēnas universitātē*). Arī šis darbs Jēnā netiek aizstāvēts.¹⁵⁰ Studenta turpmākā darbība lielumis ir saistīta ar pedagoģiju, tās vēsturi, epizodiski ar loģiku kā mācību priekšmetu, bet ar antīko filozofiju tā vairāk nesaistās.

7. Edmunds Šmits (11. VIII 1902., Mazsalaca – 1. IV 1977., Seintpola, Minesota, ASV), beidzis LK (1927), LU Filoloģijas un filozofijas fakultāti (1931), teoloģijas fakultāti (1939), 1943. gadā aizstāv disertāciju *Diskursīvie dievatziņas meklējumi Augustīna 1. perioda darbos*;¹⁵¹ 1930. gadā publicē rakstu *Augustīna atgriešanās problēma*.¹⁵²
8. 1930. gadā kāds anonīms tulkotājs, Gregors Smelters¹⁵³ un nezināms 'K.R.' aizsāk fragmen-

bija filozofijas profesoram Pēterim Zālītem, kas tolaik regulāri pildīja LUR redaktora pienākumus un sākotnēji bija pat parūpējies par Studenta darba iespiešanu. Vēlāk viņš savas domas par šo darbu radikāli mainīja un pat izdeva īpašu pielikumu LUR 18. sējumam (1928), kurā ievietota barga kritika par šo disertāciju» (sk.: BALTIŅŠ, M. {sast.} *Latvijā aizstāvētās doktora disertācijas {1923-1944}: Bibliogrāfisks rādītājs*. R.: LU Zinātnes un tehnikas vēstures muzejs, 2004, 31. lpp.). Jāpiemin arī pretējo apgalvojumu pautēji: «1927. gadā J.A. Students ieguvis filozofijas doktora grādu ar grāmatu *Atziņas teorija grieķu filozofijā*» (KRAUKLE, I. "Jūlija Aleksandra dzīves ceļš {1898. g. 26. XII – 1964. g. 24. III};" *Jūlijs Aleksandra Students: Dzīve un darbi. Rakstu krājums*. [B.v.]: Raka, [1998], 9. lpp.). Un vēl kāds pietuvens apgalvojums ar atsauci uz citu avotu: «1927. gadā Latvijas Universitātē viņš [Students] ieguva filozofijas doktora grādu par aizstāvēto disertāciju *Atziņas teorija grieķu filozofijā*. Šis darbs tiek vērtēts kā viens no nopietnākajiem pirmavotu pētījumiem filozofijas vēsturē tā laika Latvijā ([atsauce uz] *Latviešu filozofijas vēsture*. R., 1992, 57. lpp.)» (PRIEDĪTE, A. "J.A. Students latvijas filozofiskās domas vēsturē," *ibid.*, 74. lpp.). Esejā "Profesors uz jumta" G. Birkmanis, ainodams, kā šķiet, reāli notikušu sarunu, Studentam par sevi liek sacīt: "Ieguvu filozofijas doktora grādu..." (*ibid.*, 99.-100. lpp.). Savuties biografiskajā vārdnīcā *Es viņu pazīstu* (s.v.: Students Jūlijs) disertācija un doktora grāds nav minēti. Nule atsaucē pieminētā *Latviešu filozofijas vēsture* ir 85 lpp. liels lekciju kopojums, ko sagatavojuši Rīgas Tehniskās universitātes Filozofijas katedra studentu vajadzībām (sarakstījuši Z. LEJNIECE u.c.; red. F. UTINĀNS).

¹⁵⁰ ZIGMUNDE, A. "Nezināmi..," 55. lpp.

¹⁵¹ BALTIŅŠ, M. (sast.) *Latvijā..*, 80. lpp.

¹⁵² Sk.: *Antīkā pasaule..*, 264.-320. lpp.

¹⁵³ Gregors-Staņislavs Smelters (dz. 4. IV 1907., Rīgā – ?), valodnieks un filozofs. 1936. gadā beidz LU Filoloģijas un filozofijas fakultātes klasiskās filoloģijas nodaļu ar klasiskās filoloģijas kandidāta grādu ("Universitāti beiguši," R 348 {1936} 5. lpp. {17. XII}). Strādā par latīņu valodas skolotāju Rīgas Franču licejā (1932-1940), krievu valodas skolotāju Rīgas Amatu skolā (1940-1941). Kopš 1950. gada dzīvo Sidnejā, nodarbojās ar autoradio iestādīšanu u.c. Publicējis vairākus rakstus *Burtniekā*: "Metafizika un loģika," B 4 (1934) 308.-310. lpp.; "Grieķu lirika [POxy. 1795 tulkojums]," B 12 (1934) 931.-932. lpp.; "Mazā enciklopēdija. Hērodots par Aitiopiju [Hērodota 3,19-26 tulkojums]," B 11 (1935) 886.-888. lpp. Pats par sevi raksta: «Piederu pie visiespaidīgākā filozofijas virziena Amerikā – loģiskā empīrisma, kam saknes gan pašā Amerikā, gan 1930.-to gadu Viņē, un kas apvieno veselo saprātu ar ikdienas pieredzi (V. Džeimss, Dž. Djūijs u.c.). Viņes filozofu pulciņa programmu esmu recenzējis latviešiem Rīgas *Burtniekā* (1. num. 1934. g. ["Eksakto zinātņu attīstība," 95.-96. lpp.]). Tās pamatdoma manā izpratnē ir: Viss eksistē, kam telpa laika izmēri ir lielāki par nulli; un nekas neeksistē pasaulē, kam tie līdzinās nullei. No tā izriet, ka telpa-laiksviela ir loģiski nedalāma vienība. Arī domas laikā ir tāpat telpa, norit vielā (smadzenēs), ir tāpat vieliskas (elektroķīmiskas) norises. Es uzsveru: norises, bet ne viela. Norises izbeidzas vai sākas, taču viela nezūdiģi paliek mūžīgajā pasaulsvisumā. Tiktāl – par sevi.» (SMELTERS, G. "Mūsdienu filozofija latviešiem. VISVALDIS KLĪVE. *Vai jums ir filozofija? Piezīmes konstruktīvā filozofijā*. Apgāds AKA. 1976. 191 lp.," JGa 123 {1979} 191. lpp.). Publicējis arī citas recenzijas, piem.: – "Kristīgo ilūziju aizvējā... IRMA GREBZDE. *Sējējs izgāja sēt*. Romāns. Bruklinā: Grāmatu Draugs, 1976. 173 lp.," JGa 125 (1979) 64. lpp., u.c. Sastādījis un tulkojis arī mācību literatūru: *Faidra fabulas: Izlase*. Ievads, teksts ar vingrinājumiem, paskaidrojumi, vārdnīca un sintakses pielikums. Apstrādājis GR. SMELTERS. R.: Valters un Rapa, 1939; TITS LĪVIJS. *Romas vēsture*. 1. grāmata: *Ķēniņu laikmets Romā*. 21. grāmata: *Hannibala iebrukums Itālijā*. No latīņu valodas tulkojis GR. SMELTERS. Pielikumā: 1. Horātija izvēlētas odas; 2. Latīņu vārdu frekvences saraksts; 3. Romiešu literatūras konspekts. R.: Latvijas Universitātes studentu grāmatnīca, 1940. Vairums rakstu izkaisīti periodikā Anglijā, Vācijā, ASV, Austrālijā u.c. Tie kopumā, kā liekas, nav apzināti (sk. arī: LE red. E. ANDERSONS. 4. sēj. 362. lpp.). Acīmredzot viens no pirmajiem Latvijā piemin L. Vitgenšteinu (1934. gadā *Burtniekā* № 4).

tāri tulkot Augustīnu un Aleksandrijas Klēmentu.¹⁵⁴

9. Valters Frosts (20. x 1874., Bartenšteina {*Bartenstein*}, tag. poļu Bartošiце {*Bartoszyce*} – 13. iv 1936., Rīga) – 1932.-1933. m.g. LU pasniedz *Platona rakstu lasīšanu*.¹⁵⁵
10. Kārlis Kundziņš (12. iv 1883., Smiltene – 9. viii 1967., Sietla, ASV) – skolotājs, teologs, LA un LU pasniedzējs. Viņš 1935. gadā publicē rakstu *Erots un agapē: mīlestība Platona un 'Jaunās Derības' izpratnē*.¹⁵⁶ Iespējams, ka atzīmētais sacerējums tomēr nevar pretendēt uz patstāvīga zinātniski pētnieciska raksta statusu; to drīzāk varētu klasificēt kā apskatu. Vismaz pamatidejas nedaudz agrāk ir jau izteiktas kādā citā darbā.¹⁵⁷ Zviedru teologs Anders Nigrēns bija vērsis uzmanību uz to, ka virkne teoloģisko pētījumu nepietiekoši ņemot vērā dievišķās mīlestības ideju. Pie reizes viņš atzīmēja, ka šis jēdziens kristīgās mācības attīstības gaitā esot piedzīvojis vairākas izmaiņas un pa lielākai daļai ir zaudējis sakaru ar sava oriģināla kopējo jēgu NT grieķu tekstā. No vienas puses ir 'Agapē' – nemotivēta mīla, kas neesot atkarīga no mīlas priekšmeta vērtības, gluži otrādi, tā pati nosakot ikkatru vērtību. Sv. Pāvila ētika pamatojas tieši šādā kristīgās mīlestības iemiesotībā. No otras puses antīkās pasaules ētika atradās 'Erota' – egocentriskas mīlas varā, ko rada skaistums un kārīga vēlme īpašot, iemantot mīlas priekšmetu. Kristīgo rakstnieku darbos parādīties centieni ietvert 'Erotu' kopējā 'Agapē' jēgā. Nigrēna kristiešu teologu darbu analīze no Pāvila līdz M. Luteram parādot, ka šīs divas nesamērojamās jūtas – 'agapē' un 'erots' – ar laiku ir tikuši jaukti un pat sajaukti. Šajā sakarā viņš kritizē Augustīna centienus apvienot 'Erotu' un 'Agapē' sintētiskā jēdzienā *caritas*, kam savu piekrišanu esot devusi arī katoļu baznīca. Nigrēns, būdams Lutera uzskatu piekritējs, visnotaļ nostājas 'Agapē' atbalstītāju pusē, tomēr savā darbā nav radis iespēju atklāt 'Agapē' izcelsmes avotus. Kopumā Kundziņa apskatu var izsvart kā vēlmi kristīgu pozīciju aptvarā skatīt un skaidrot antīko filozofiju (Platona personā) kā nepieciešamu citādību ceļā uz atziņas pēdīgo skaidrotību.
11. Leonhards Latkovskis (14. ix 1905., Varakļānu pag. *Bokānos* – 20. vi 1991., Luisvila, ASV) – rakstnieks, ģimnāzijas skolotājs, etnogrāfs, valodnieks; beidzis Varakļānu ģimnāziju, LU fi-

¹⁵⁴ "Iz sv. Augustīna rakstiem," *Gai* 9 (1930) 287.-289. lpp. (diemžēl visi 1930. un 1931. gada *Gaismas* numuri līdz šim nav atrasti); "Iz sv. Augustīna rakstiem. Tulk. K.R.," *Gai* 8 (1931) 182.-183. lpp.; "Iz sv. Augustīna rakstiem (Iz viņa *Atzīšanās*). Tulk. K.R.," *Gai* 4 (1931) 143.-145. lpp.; "Par Dieva valstību. Iemesls, nodoms un saturs (Iz sv. Augustīna rakstiem *De civitate Dei*). Tulk. K.R.," *Gai* 12 (1931) 339.-341. lpp.; "Valsts bez taisnības (Iz sv. Augustīna rakstiem *De civitate Dei*). Tulk. R.," *Gai* 11 (1931) 302. lpp.; "Sv. Augustīna atgriešanās (Iz viņa *Atzīšanās*). Tulk. K.R.," *Gai* 3 (1931) 107.-110. lpp.; "Sv. Augustīna gudrības gaudi. Tulk. K.R.," *Gai* 11 (1930) 360.-361. lpp.; "Sv. Augustīns jaunības gados (Izvilumi iz viņa *Atzīšanās*). Tulk. K.R.," *Gai* 12 (1930) 411.-414. lpp.; "Sv. Augustīns Romā un Mediolānā (Iz viņa *Atzīšanās*)," *Gai* 2 (1931) 63.-67. lpp.; "Sv. Augustīns. Kādi ir parastie cēloņi pārkāpumiem un noziegumiem. Tulk. G. SMELTERS," *Gai* 8 (1935) 171. lpp.; "Sv. Augustīns. Skaistā problems. Tulk. G. SMELTERS," *Gai* 9 (1935) 199. lpp.; "Iz sv. Klementa Aleksandrieša rakstiem. Tulk. K.R.," *Gai* 9 (1932) 260.-261. lpp.; "Iz sv. Klementa Aleksandrieša rakstiem. Tulk. K.R.," *Gai* 11 (1932) 337. lpp.

¹⁵⁵ Par šo priekšmetu trūkst jebkāda informācija. Nav atrastas nedz kādas piezīmes, atsauksmes vai tml.

¹⁵⁶ Sk.: VECVAGARS, M. (sast.) *Antīkā pasaule*., 162.-174. lpp.; sk. arī: VECVAGARS, M. "Kārļa Krūzas piezīmes par Kārli Kundziņu," VECVAGARS, M. *Kārļa Krūzas 'klasiskās' piezīmes*. [B.v.]: FSI, [2007], 7-23. lpp.

¹⁵⁷ Atzīmēju tikai sev pieejamo tulkojumu: NYGREN, A. *Agape and Eros*. Translated by PHILIP S. WATSON. Philadelphia: The Westminster Press, 1953 (iepriekšējie iespaidumi: 1. daļa: 1932, 2. daļa 1. sēj.: 1938, 2. daļa 2. sēj.: 1939).

loloģijas filozofijas fakultāti, apgūdamas klasisko filoloģiju, baltu filoloģiju un vēsturi. Strādā par skolotāju Pļaviņu gimnāzijā (1928-1933), Aglonas klasiskajā ģimnazijā (1933-1940). Emigrācijā 25 gadus lasa lekcijas Bellarmines (Luisvila, Kentuki) koledžas svešvalodu katedrā mācot grieķu, latīņu, ebreju, franču, spāņu, vācu, krievu, itāļu un poļu valodas. 1936. gadā tulko Seneku¹⁵⁸ un izdod Cicerona *de re publica*.¹⁵⁹ Tomēr šie un citi līdzīgi izdevumi ir domāti tā laika publiskām vidusskolām, kurās pasniedz latīņu valodu un tie nepārsniedz IM noteiktos nepieciešamos izglītošanas parametrus latīņu valodā.

12. 1936. gadā tiek izdots N. Petrova krievu valodā tulkotais Origens.¹⁶⁰ Tas gan ir senāka izdevuma atkārtojums (Казань, 1899),¹⁶¹ kuru par saviem līdzekļiem izdod Rēriha biedrības bibliotekārs, vēlāk arī tās valdes loceklis Teodors Būcēns (Федор Антонович Буцен; 1869 – 1942., nošauts Astrahaņā).¹⁶²
13. Pauls Jurevičs (19. XI 1891., Rīga – 6. XI 1981., Melburna, Austrālija) – Valsts 1. ģimnāzijā pasniedz filozofiju. Sarakstījis vairākus populārzinātniskus rakstus par grieķu filozofiju,¹⁶³ kā arī grāmatu *Platons dzīvē un darbā*.¹⁶⁴ LU Filozofijas vēsturi (antīko ieskaitot) kā atsevišķu priekšmetu Jurevičs uzsāk pasniegt tikai 1935./36. m.g., lai gan jau iepriekšējos gados lasa lekcijas vai vada nodarbības, līdzīgas kurām līdz tam laikam ir iedrošinājušies noturēt tikai universitātes klasiskie filologi. Interesējies arī par ideoloģijas jautājumiem.¹⁶⁵
14. Pēteris Strods (1. v 1892., Varakļānu pag. *Eisākos* – 5. VIII 1960., Rīga) – teologs, LU profesors, 1924. gadā Insbrukas universitātē ieguvis filozofijas licenciāta grādu, bet 1926. gadā pēc disertācijas *De vita eiusque prima origine (Par dzīvību un tās pirmsākumiem)* ieguvis filozofijas doktora grādu. 1936. gadā viņš laiž klajā brošūru *Sv. Augustīns un Sv. Akvīnas Toms*¹⁶⁶ un 1938. g. publicē rakstu *Sv. Augustīns dzīvē un mācība*.¹⁶⁷
15. Konstantīns Raudive (30. IV 1909., Asūnes pag. – 2. IX 1974., Badkrocingene {*Bad Krozingen*}, Vācija) – psihologs, filozofs un parapsihologs, studē literatūru un filozofiju Parīzes universitātē (1930-1932), Madrides universitātē (1932-1934), Edinburgas universitātē (1934-

¹⁵⁸ "Senekas vēstules Lukilijam. L. Latkovska tulkojums no latīņu volūdas," *Ziņi* 5 (1936) 98.-100. lpp.

¹⁵⁹ M.T. CICERO. *De re publica*. Izvēli skolām sakārtojis L. Latkovskis, cand. phil. Viļaka: J. Cybuļskis, 1939. Citi izdevumi: *Cicerona Runas pret Katilīnu. 1. runa*. Teksts un paskaidrojumi. Izskaidrojais Ā. Cīrulis. R.: Latvijas Vidusskolu Skolotāju Kooperatīvs, 1937; *Marka Tullija Cicerona Runas pret Katilīnu*. Komentējis un apstrādājis V. Ābele. R.: LO Studentu Padomes grāmatnīca, 1939; u.c.

¹⁶⁰ *О началах*. Сочинение ОРИГЕНА, учителя александрийского (III в.). В русском переводе (с примечаниями и введением) Н. Петрова. R.: T. Būcēns, 1936. Mūsdienu latviskā piedarīnājumā: ORIGENS. *Par sākotnēm*. Andra Gulbja konspetīvs izklāsts [un tulkojums no krievu valodas]. Rīga: Vieda, 2002.

¹⁶¹ Tas ir atkārtoti izdots arī nesenā pagātnē: Самара, 1993; Новосибирск, 1993.

¹⁶² Vl. 'Būcēns.' Pensionēts valsts ierēdnis (ārzemju preses vecākais cenzors), pieslēpies arī pareizticīgo baznīcai, bijuši sakari ar krievu monarhistiem. Būcēnu apcietina viņa mājā Āgenskalnā. Pārējā ģimene 1944. gadā uzsāk trimdas gaitas un nonāk Jaunzēlandē. Sk.: BŪCĒNS, V. *Mana ģimene: 1869-2000*. [B.v.]: Autora izdevums, 2006.

¹⁶³ Sk. arī: VECVAGARS, M. (sast.) *Antīkā pasaule..*, 3.-18. un 97.-122. lpp.

¹⁶⁴ R.: A. Raņķa grāmatu tirgotavas apgādībā, 1930.

¹⁶⁵ Sk.: FREIBERGA, E. "Pauls Jurevičs un nacionālā ideoloģija," *Kultūras identitātes dimensijas*. Zin. red. un sast. S. Krūmiņa-Koņkova, M. Zirnīte. R.: LU Filozofijas un socioloģijas institūts, 2011, 3.-19.lpp.

¹⁶⁶ STRODS, P. *Sv. Augustīns un Sv. Akvīnas Toms*. R.: Rīgas arhidiēcēzes kūrīja, 1936.

¹⁶⁷ Sk.: VECVAGARS, M. (sast.) *Antīkā pasaule..*, 241-264. lpp.

- 1936). Viņš savās esejās vietumis ievij arī pārdomas par antīko senatni un antīko cilvēku.¹⁶⁸
16. Zenta Mauriņa (15. XII 1897., Lejasciems – 25. IV 1978., Bāzele, Šveice) – rakstniece, tulkotāja un domātāja, studējusi filozofiju LA (1921-1923), baltu filoloģiju (1923-1927). Aizstāvējusi filoloģijas doktora grādu ar disertāciju *Friča Bārdas pasaules uzskats* (1938). Savās esejās ir pieskārusies arī dažām antīkās kultūras problēmām un personālijām filozofijas vēsturē.¹⁶⁹
17. Kārlis Krauliņš (ps. Rijnieks; 9. III Kocēnu pag. *Leimaņi* – 5. XII 1981., Rīga) – literatūrzinātnieks, mācījies Briežu pagastskolā (1913-1915), Valmieras vidusskolā (1915-1923) un LA filoloģijas un filozofijas fakultātē (1923-1928); strādājis Rīgas privātās vidusskolās par latīņu valodas, psiholoģijas un loģikas skolotāju (1925-1937), īsu laiku sabijis arī par psiholoģijas lektoru Jelgavas skolotāju institūtā (1928-1929). Vēlākos gados laikraksta *Latviešu Strēlnieks* līdzstrādnieks (1941-1944), Rakstnieku Savienības valdes sekretārs (1944-1948), Literatūras institūta direktora vietnieks zinātniskajā darbā (1948-1951), LVU patsniedzis literatūras teorijas un PSRS tautu literatūras kursus Vēstures un filoloģijas, vēl. Filoloģijas fakultātes Latviešu literatūras katedrā (1945-1981, no 1966 pof.), bijis katedras vadītājs (1962-1981). 1939. gadā laiž klajā populāru darbu (kompilāciju)¹⁷⁰ par sengrieķu filozofiem un filozofiju.¹⁷¹ Filozofijas vēsturi Krauliņš bija saklausījis pie Zālītes, un antīkās filozofijas vēstures problemātika kopumā tā laika vācu filozofijas vēsturnieku izpildījuma latviskā izklāstā viņam nebija sveša. *Sengrieķu dzīves gudrībā* Krauliņš atzīmē arī pašmāju pieticīgo ‘produkciju’ antīkās filozofijas apguves laukā – A. Rolava tulkoto A. Mesera *Filozofijas vēsturi* (4. lpp., 1939. g. izdevumā), G. Jureviča rakstu *Sokrats* krājumā *Lielās personībās II* (52. lpp.), F. Garā tulkotos Platona dialogus (56. lpp.). Tajā pašā laikā jo īpats šķiet ‘savlaicīgs’ atzinums kādā piezīmē grāmatīņas 108. lpp. (pavisam 111 lpp.) par to, ka attiecīgais citējums lappusē seko H. Gomperca grāmatai (*Die Lebensauffassung der griechischen Philosophen und das Ideal der inneren Freiheit; Grieķu filozofu dzīves uztvere un iekšējās brīvības ideāls*), lai gan iepriekšējās 100 lappusēs pietuveni turklāt bezadresāta citējumi (piem., Hērakleita fragmenti latviešu valodā) ir tikuši piesaukti desmitiem. Tomēr šajā piezīmē ir arī nepieciešamā atklāsme, proti, «Citēju pēc H. Gomperca interesantā darba.., no kura vispār

¹⁶⁸ Sk., piem., nodaļu *Par grieķu cilvēku grāmatā Dzīves kultūrai: Mūsdienu cilvēka problēmas*. 2. iesp. R.: K. Rasiņa apgāds, 1942, 94.-111. lpp.

¹⁶⁹ Sk.: VECVAGARS, M. (sast.) *Antīkā pasaule..*, 232.-238. lpp. MAURIŅA, Z. “Prometejs – kultūras un traģēdijas pirmtēls,” MAURIŅA, Z. *Prometeja gaismā. Esejas 1939-1942*. [B.v.]: K. Rasiņa apgāds, [1943], 7.-17; –. “Prometejs laikmetu skrejā un tautu spoguļi,” *ibid.*, 17.-25. lpp.; –. “Marks Aurēlijs,” *ibid.*, 189.-203. lpp.

¹⁷⁰ Šādu iespējamību, nosaukdams pat avotu, reiz izteica arī P. Laizāns. Jāsaka gan, ka 1928. gada LA filozofijas nodaļas beidzējs Krauliņš neapšaubāmi ir bijis ne tikai lietpratīgāks par, piem., Studentu, bet arī cilvēciski daudzpusīgāks: «..Viļa Lāča romāns *Uz jauno krastu*, kuru lekcijas pirmajā pusē rīta stundā tik spoži nolīdzināja līdz ar zemi Kārlis Krauliņš, atsaukdams uz darbaļaužu vēstulēm presē. Pēc starpbrīža atgriezies ar jaunāko *Cīņas* numuru padusē, viņš savukārt ar patiesu entuziasmu stāstīja, cik augstu biedrs Staļins novērtējis Lāča darbu un kādus jaunu horizontus romāns paver padomju cilvēka psiholoģijas izpratnē... Ko te varēja saprast, un ko te varēja domāt?» (SAULCERĪTES VIESES mūža audi. [R.]: Apgāds JD, 2008, 24. lpp.).

¹⁷¹ Sk.: VECVAGARS, M. (sast.) *Antīkā pasaule..*, 123.-146. lpp.; RIJNIEKS, K. *Sengrieķu dzīves gudrība*. 2. izd. R.: Zvaigzne, 1992. Pēdējā izdevuma redaktore A. Šmite, nebrīdinot lasītāju, ir veikusi vairākas 1939. gada izdevuma teksta izmaiņas.

esmu izmantojis šai apcerējumā daudz labu ierosinājumu un atzinumu.»¹⁷² Nostatot pat abu darbu (Gomperca un Krauliņa) satura rādītājus līdzās, acis ar laiku piemeklēs arī līdzības ‘daudz labiem ierosinājumiem’ un ‘atzinumiem.’

1.6. Promocijas darba satura ierobežojumu rezultāts

Promocijas darba tēmas satvara ierobežojuma procedūra ietvēra vairāka veida uzskaitījumus (noro-bežojumus), kuros ietelpās personas var uzskatīt par nepieciešamām, bet ne vienlaicīgi arī pietiekamām attiecībā uz antīkās filozofijas recepciju vai tās iespējamības nodrošinājumu. Tomēr pat paviršs šo personu pārskata aplūkojums rosina izteikt pieņēmumu, ka antīkā mantojuma sākotnējai apguvei Latvijas teritorijā ir bijis vairāk vai mazāk ar sabiedrības vispārēju izglītošanu saistīts pirmcēlonis, tā sākotnēji nav bijusi ziniski virzīta ieinteresētība. Šāda ‘paidagoģiski’ izglītojoša ievirze atstās, kā liekas, neizdzēšamas iepēdas antīkā mantojuma recepcijas veidošanās norisē un izpausmēs, noteiks vairumu skolu (vai ģimnāziju) attiecīgu mācību grāmatu saturu (piem., neskaitāmus komentārus vai piezīmes dažādās valodās par gallu karu,¹⁷³ tulkoto filozofijas vēstures kursu autoru izvēli u. tml.), dažādu apskatu tēmu atlasī (piem., publikācijas par grieķu kolonijām Melnās jūras piekrastē, par šo koloniju reliģiskajām īpatnībām u.c.), mācību literatūras izstrādi augstskolām (romiešu literatūras vēsture, grieķu filozofijas vēsture,¹⁷⁴ grieķu literatūras vēsture, pirmkristīgās literatūras vēsture¹⁷⁵) u. tml.

Pievēstie uzskaitījumi atsevišķu recepcijas procesā iesaistītu personu nelielu apskatu veidā ir uzrādījuši Latvijas teritorijas kultūras gaisotnē arī vairāku pietiekami patstāvīgu apredžu vēsturiski mainīgas dominantes (vācu un baltvācu, krievu, poļu u.c. kopas), kuru pašidentifikācijā svarīgu vietu ir ieņēmusi

¹⁷² Ar savu nelielo darbu Krauliņš veiksmīgi un kompakti uzrāda latviešu valodā rakstītu t.d. populāru (un ne tikai) darbu īpatnību. Proti, neskatoties uz to, ka tā vai cita apcerējuma autors iespējams ir iepazinies ar virkni svešzemju zinātnisko darbu un, jādūmā, ir vērsis savu uzmanību arī uz formas prasībām šādos sacerējumos, līdzko pašmāju censonis pats ņem rokā spalvas kātu, visas reiz ieprastās formālās prasības burtiski pagaist nebūtībā:

1. citātiem pēkšņi vairāk nav nepieciešamas atsaucis, jo tās darišot gaisīgo tekstu smagnēju un pagrūti saprotamu;
2. citu autoru domas desmitiem lappušu garumā var izklāstīt bez mazākās norādes par to avotiem, t.s. pēdiņas nav nepieciešamas;
3. tulkojot kādu tekstu latviešu valodā, kā izrādās, nav jānorāda pat oriģinālteksta izdevējs, kur un kad tas ir laists klajā, pie kāda izdevēja tas izdots;
4. un pēdīgi – latviskiem tekstiem raksturīgā aplūkojamo problēmu vienkāršošanas tendence, neskatoties uz oriģinālteksta nereti daudzpusīgo sarežģītību.

Minētās iezīmes ir klātesošas tikpat kā visur (ja izdodas atrast oriģinālu, to var viegli uzrādīt), gan t.d. apskatos, kuros kā likums nav pat paskaidrots, ka esošais sacerējums ir citu autoru sacerējumu satura kopsavilkums, pamatideju izklāsts, gan pārstāstos, kurus dažreiz tiešām rotā atsaucis uz oriģināldarbu, gan tulkojumos (sk., piem., Jureviča tulkotos Teofrasta *Rakstururus* u.c.) u. tml. Varētu iebilst, ka Krauliņš aizgūvumus visupēc ir atzinis pats. Jā, tiesa. Tikai formai bija jābūt citādai, un tas bija jādara ne pēdējās lappusēs piezīmē, bet gan titullapā vai vismaz pirmajā ievadlappusē.

¹⁷³ «..Piezīmes par gallu karu lasa visās mūsu vidusskolās un pie iestāšanās augstskolā» (V.V. G.J. CĒZARS. *Piezīmes par gallu karu*. Burtisks un literārisks tulkojums, gramatikas paskaidrojums, vārdu pamatformas un piezīmes. S. grāmata. R.: Krājums A./S. Valters & Rapa apgādniecībā, 1933, 3. lpp.).

¹⁷⁴ Gan Zālītes (kā daļa no filozofijas vēstures), gan Garā izpildījumā; abi darbi nav publicēti.

¹⁷⁵ Kundziņa darbs, cik zināms, tika iesniegts izdevniecībā 1940. gadā. Tālākais darba liktenis nav zināms, bet nojaušams.

arī drukātā un runātā vārda valoda. Savuties šo domveidu savstarpējās mijattiecības lielumis bija minimālas, un to pretstāve visumā ilgst statistiska, tomēr arī tā neizpaliek bez cēloniski politiskām izmaiņām, jo īpaši 18. gs. pēc Ziemeļu kara un 19. gs. vidū un beigās,¹⁷⁶ kā arī līdz ar LV un LA nodibināšanos.

Jautājums, kā bija iespējama antīkās filozofijas vēstures pasniegšana latviešu valodā Latvijas Augstskolai verot savas durvis, ja līdz tam laikam šajā valodā tika sperti tikai pirmie jo biklie soļi antīkā mantojuma apguvē,¹⁷⁷ jau iepriekšēji paredz, ka filozofijas vēstures pasniegšanas uzsākšana LA nav bijis vienlaicīgi arī kāds īpašs notikums latviešu valodā?¹⁷⁸ Valoda šādam ārpus kārtas 'negadījumam' jau ir bijusi sagatavota un otrādi, antīkās filozofijas vēstures pasniegšanas līmeni ir apmierinājusi tā laika valodas attīstības pakāpe. Ne reti uzrādītās latviešu valodas pieticīgās intelektuālās pretenzijas¹⁷⁹ atrādīja sevi arī antīkās filozofijas latviskās izteiksmes mazprasīgumā. Protams, ir bijušas problēmas, bet tās nav vai netika uzskatītas par fatālām. Diemžēl šai interesantajai patēmai patlaban nevar veltīt pienācīgu uzmanību. Vien jāpiebilst, ka lai gan pat Rīgas Latviešu biedrības izdotā *Konversācijas vārdnīca* (1906-1921) valodiski ir bijusi spējīga uzņemt Dēmokritu, Empedoklu, Epiktētu, Epikūru, Filonu, Gorgiju, Hērakleitu, Karneadu, Ksenofanu, Platonu, Plotīnu, Porfiriju un Seneku, protams, Zālītes latviskotā izpildījumā, iespējams ir arī apvērsts apgalvojums: izklāsts pats un līdz ar to arī tā saturiski aptvertās reālijas ir bijušas pieskanīgas to dienu latviešu valodas attīstības līmenim, bet šāda konstatācija var raišīt šaubas saistībā ar attiecīgā izejas materiāla (vairumā dažāda rakstura oriģināltekstu) vienkāršošanas iespējamību.¹⁸⁰

Kas ir tas, kas ir atlicis promocijas darba tēmas ierobežošanas procesa rezultātā 'telpā un laikā'?

1. Atlikuši ir LA un LU klasisko filologu trijotne (Straubergs, Dīls un Ķiķauka), kuras veikums tiek samērots ar kādu Rīgā dzīvojušu vīru, kas, nestrādādams akadēmisku darbu, ir, kā gribētos domāt, tapis ne tikai par augstu piemēru zinātnībai un varbūt pat kritēriju Latvijas teritorijas mērogā, bet arī guvis atzītu respektējamību aiz tās robežām. Tas protams ir Eduards Kurcs ar akadēmisko Plūtarhu, bizantijas laika rokrakstu izdevumiem un apcerēm par parunu un sakāmvārdu izcelsmi un pārmantojamību. Tieši pateicoties Kurca pieredzei nākamo

¹⁷⁶ Galvenokārt pārmaiņas izglītības jomā, sk. arī: GUĻEVSKIS, H. "Izglītības tiesiskie pamati Krievijā un Baltijas guberņās XVIII gadsimtā un XIX gadsimta pirmajā pusē," *RTU Zinātniskie raksti. Humanitārās un sociālās zinātnes* 18 (2011) 19.-32. lpp.

¹⁷⁷ Latvju izcelsmes seno valodu skolotāji un pasniedzēji plašajās Krievijas ārēs ir iespējuši veikt ne mazu darbu, tikai šis darījums nenoritēja latviešu valodā un Latvijas teritorijā.

¹⁷⁸ Lai gan kopš 1919. gada vasaras pie IM darbojās terminoloģijas komisija, sākotnēji 7, vēlāk 11 sekcijās (valodnieciski filozofisko ieskaitot). No LA filozofu vidus šē dalību ņēma Dāle un Zālite. Komisija strādāja līdz 1921. gada iv, kad līdzekļu trūkuma dēļ tās darbība bija jāpārtrauc. Tika pieņemti vairāk kā 7000 vārdu. Komisija pēc savas darbības noslēguma sagatavoja vārdnīcu: *Zinātniskās terminoloģijas vārdnīca. Izglītības ministrijas terminoloģijas komisijas sakopojumā* (R.: A. Gulbis, 1922). Termini filozofijā izkārtoti 2.-4. lpp.

¹⁷⁹ «..Tai nabagai Latviešu valodai vārdi trūkst no augstām garīgām lietām samanīgi rakstīt. Kad jūsu tauta turpmāk atskaidrosies, tad jums aridzan augstaki un skaidraki gudrības vārdi rasies» (STENDERS, G.F. *Augstas gudrības grāmata no pasaules un dabas*. 1796. gada izdevuma teksts ar komentāriem. R.: Liesma, 1988, 294. lpp.).

¹⁸⁰ Nevajadzētu pārvērtēt, bet vienlaicīgi nenāktos arī aizmirst, ka laikā, kad Latvijas teritorijā tika izdoti antīko autoru darbi (lielumis skološanās vajadzībām), iedzīvotāju natīvam vairākumam vēl tikai veidojās rakstu valoda un lasītprasme.

LA filologu un filozofu skatam tika dota iespēja vērties Bizantijas laika grieķu valodas īpatnībās, tās saskarē ar dienviņu slāvu un senkrievu valodām. Liekas, ka minētā iespējamība pilnā mērā netika īstenota.¹⁸¹

2. Atlikuši ir tie nedaudzie antīkās filozofijas tekstu tulkotāji un atveidotāji, citvalodu filozofijas vēstures grāmatu pārcēlāji un veidotāji, pateicoties kuriem antīkās filozofijas recepcija nav vienīgi bezsaturisks vārdu savienojums. Proti, atlikusi ir antīkā filozofija, kāda tā ir bijusi stādīta priekšā Latvijā latviskā valodas izteiksmē drukāta vai rakstīta vārdā formā. Jāpiebilst, ka šādu materiālu latviešu valodā nav daudz.
3. Visupēc, atlicis ir antīkās filozofijas recepcijas latviskās izteiksmes primārais akadēmiskais metrs (*maitre*) Pēteris Zālīte,¹⁸² kura iesaiste antīkās filozofijas vēstures bagātību latviskojumu ieviešanā aizsākas ar kādu Platona dialoga tulkojumu (*Sokrata aizstāvēšana*) pašvadītajā *Mājas Viesa Mēnešrakstā* zīmīgajā 1905. gadā.¹⁸³

2. Pētījuma hipotēze, mērķis un uzdevumi

Promocijas darbā ir iestrādāts pieņēmums (hipotēze), ka antīkās filozofijas recepcija Latvijas teritorijā latviešu valodas izteiksmē laika posmā no 19. gs. beigām līdz 20. gs. 30. gadu vidum:

1. galvenokārt ir ritējusi tā laika valodas prakses iepēdās, lai gan ir sekmējusi arī atsevišķus antīkās pasaules mantojuma ietekmes rezultātā veidotus terminoloģiskus jauninājumus (biežāk gan to vai citu svešvalodas vārdu latviskošanu), kuri parasti iekļāvās vienīgi jau esošu izteiksmes līdzekļu papildinājuma klāstā;
2. ir priekšstatīta jaunizveidotās LA (pēcāk LU u.c. mācību iestāžu) klausītavās kā filozofijas vēstures kursa sastāvdaļa, kas tomēr savā saturā nav kāda latviskas izcelsmes autora patstāvīgu izdibinājumu rezultātu apkopojums, bet gan dažādu svešzemju (biežāk vācu) klasicistu un filozofijas vēsturnieku darbu satura vienkāršotas un nabadziskotas kompilācijas latviešu valodas izteiksmē; atsevišķi antīkās filozofijas izdibinājumi no vairākiem pat filoloģiski aprobētiem aizmetņiem aplūkotajā laikposmā tā arī nekonstituēsies patstāvīgā un pēctecīgā ziniskā interesē un saglabās vien izglītojoši pedagoģisku specifiku, proti, tā vēl nebija kļuvusi

¹⁸¹ Jautājums par Dīla iesaistīšanos Bizantijas laikmeta pētniecībā nav pietiekoši skaidrs visupirms jau tāpēc, ka trūkst attiecīgu materiālu, ir fragmentāras ziņas tikai par kāda bizantologu kongresa apmeklējumu (sk. pie Dīla).

¹⁸² Ir radušās (daļēji pat apstiprinātas) aizdomas, ka sākotnēji varētu būt cerēts (Felsberga priekšstatījumā) J. Osis, kas mirst Voronežā 1920. g. III.

¹⁸³ Ir pietiekams pamats uzskatīt, ka 1908. gadā *Zalkti* № 4 publicētais Platona dialoga *Ijona* (jārespektē viņu dienu rakstība) tulkojums nav Zālītes veikums. Pārcēlājs nav norādīts. Iespējams, ka tulkotāja meklējuma ceļi varētu atkal likt vērt kādas no tā laika Rīgas nedaudzo ģimnāziju durvīm.

par zinātņi;

3. pieminētā recepcija ir pieņēmusi arī ārpusakadēmiskas, varētu pat sacīt, privātas iniciatīvas formas, kurās gan ar kādu sabiedrisku organizāciju atbalstu (piem., LKf), gan liekot lietā personiskus ietaupījumus vai kā citādi, ir panākti vienīgie šajā jomā publiski pieejamie un acīm redzami rezultāti, kuri tomēr pašas tautas un tādējādi arī specifiskas ievirzes interešu mazskaitliskuma dēļ nevarēja tajā pat laikā kļūt par pietuveni radītāru personu fiziskās eksistences pietiekamu garantu.

Promocijas darba mērķis ir atklāt antīkās filozofijas recepcijas īstenotības saturiskās formas un avotus latviskā domvidē 19. gs. beigās un 20. gs. pirmajā trešdaļā, ar sekošiem uzdevumiem:

1. Uzrādīt iepriekšējo laikmetu topošās latviskās apredzes līdzteces – klasiskās izglītības atsevišķus elementus ksenoglosajā vidē Latvijas teritorijā.
2. Izdalīt antīkās pasaules filozofiskā mantojuma pārņemšanā nereti nepietiekoši akcentētus varbūtējus filoloģiskus pamatus.¹⁸⁴
3. Uzrādīt antīkās pasaules recepcijā filoloģiski aktualizētus tomēr filozofiski latviešu valodā tā arī nerealizētus aizsākumus.
4. Aplūkot antīkās filozofijas recepcijas atsevišķus epizodiskus ārpusakadēmiskus īstenotājus, pievēršot uzmanību viņu darbības saturiskiem avotiem.
5. Mēģināt rast Pētera Zālītes antīkās filozofijas vēstures lekciju u.c. materiālos to varbūtējos ietekmju avotus un pēctecības ideālus.
6. Visupēc izteikt dažus materiālu apkopujošus secinājumus.

3. Promocijas darba tēmas aprobācija

Promocijas darba tēmas atsevišķi elementi ir daļēji izstrādāti vairāku gadu garumā. Ir veikti tulkojumi, publicēti rokraksti, sastādīti rakstu krājumi, laistas klajā grāmatas par atsevišķām personām u. tml.

---

¹⁸⁴ Apcerēdams D. O'Braiena mūsdienu ietekmi Parmenida mantojuma apgūvē un izvērtē itāļu pētnieks F. Fronterota pamatoti raksta: «Many of Denis O'Brien's works have shown how necessary it is that philology, with its assemblage of problems relevant to the editing of texts, should go hand in hand with the historical and philosophical understanding of authors and doctrines, and especially so when we are dealing with antiquity and late antiquity» (FRONTEROTA, F. "Some remarks on *noein* in Parmenides," STERN-GILLET, SUZANNE; CORRIGAN, KEVIN. {eds.} *Reading Ancient Texts*. Vol. I: *Presocratics and Plato. Essays in Honour of Denis O'Brien*. Leiden, Boston: Brill, 2007, p. 3).

3.1. Grāmatas un raksti, kas saistīti ar promocijas darba tematiku

1. KRŪZA, K. "Pilnas rokas: Piezīmes par Ludi Bērziņu," *Reliģiski-Filozofiski Raksti* 8 (2003) 110.-116. lpp.
2. –. "Savos sapņos: Piezīmes par Eduardu Mēkleri," *Reliģiski-Filozofiski Raksti* 10 (2005) 77.-100. lpp.
3. –. "Skaļās birzēs: Piezīmes par Ludvigu Bērziņu," *Reliģiski-Filozofiski Raksti* 9 (2005) 74.-77. lpp.
4. –. "Smagā vagā: Piezīmes par Andrievu Niedru," *Reliģiski-Filozofiski Raksti* 11 (2007) 66.-86. lpp.
5. –. "Zilā krēsla: Piezīmes par Frici Bārdu," *Reliģiski-Filozofiski Raksti* 12 (2009) 33.-90. lpp.
6. –. "Zilā krēsla: Piezīmes par Frici Bārdu," *Reliģiski-Filozofiski Raksti* 13 (2010) 32.-60. lpp.
7. KURCS, E. "Recenzija par J.E. Timošenko darbu *Trīssimts krievu sakāmvārdu un parunu literārie pirmavoti un prototipi*," *Ideju vēsture Latvijā: Jaunā strāva – 20. gs. sākums. 2. daļa. R.: RaKa, 2006, 79.-90. lpp.*
8. SANDERS, V. "Parmenida ideālisms," *Ideju vēsture Latvijā: Jaunā strāva – 20. gs. sākums. 2. daļa. R.: RaKa, 2006, 9.-22. lpp.*
9. VECVAGARS, M. "A Note on the Life and Works of Eduard Kurtz," *Byzantinische Zeitschrift* 98/1 (2005) S. 77-79.
10. –. (sast.) *Antikā pasaule Latvijā: Rakstu krājums. R.: Filozofijas un socioloģijas institūts, 1998.*
11. –. *Bizantoloģija Latvijā: Eduards Kurcs. R.: Filozofijas un socioloģijas institūts, 2003.*
12. –. *Bizantoloģija Latvijā – Eduards Kurcs. 2. izdevums, labots un papildināts. R.: Filozofijas un socioloģijas institūts, 2006.*
13. –. "Brīvklaušitājs un docenta v.i. Fricis Bārda," *Reliģiski-Filozofiski Raksti* 12 (2009) 21.-32. lpp.
14. –. "Dažas mīklas P. Zālītes biogrāfijā," CERA, I. (sast.) *Pēteris Zālīte: Kantiskais ideālisms un laicīgie ideāli. R.: FSI, 2008, 82.-92. lpp.*
15. –. "Eduards Kurcs (1845-1925)," *Ideju vēsture Latvijā: Jaunā strāva – 20. gs. sākums. 2. daļa. R.: RaKa, 2006, 76.-79. lpp.*
16. –. "Eriks Dīls," *Izglītība un Kultūra* 1 (1994) 19. lpp.; 2 (1994) 12.-13. lpp.
17. –. *Erihs Dīls Latvijā. R.: Filozofijas un socioloģijas institūts, 2003.*
18. –. "Jaunspinozisms Latvijā: Aleksandrs Veidemans," *LZA Vēstis* 7/8 (1994) 27.-29. lpp.
19. –. "Jelgavas klasiskā ģimnāzija un Latvijas rakstniecība," *LZA Vēstis* 8 (1990) 66.-74. lpp.

20. – “K. Krūzas piezīmes par Eduardu Mēkleru,” *Reliģiski-Filozofiski Raksti* 10 (2005) 74.-76. lpp.
21. – “K. Krūzas piezīmes par Kārli Kundziņu junioru,” *Reliģija. Vēsture. Dzīve: Reliģiskā dzīve Latvijā*. R., 1993, 61.-77. lpp.
22. – “K. Krūzas piezīmes par Ludi Bērziņu,” *Reliģiski-Filozofiski Raksti* 8 (2003) 107.-110. lpp.
23. – “K. Krūzas piezīmes par Ludvigu Ādolfu Bērziņu,” *Reliģiski-Filozofiski Raksti* 9 (2005) 66.-73. lpp.
24. – *Kādreiz Helladā...: Nekurliedami raksti*. R.: Filozofijas un socioloģijas institūts, 2004.
25. – “Kārlis Kundziņš,” *Elpa* 4.09.-18.09. (1991) 8. lpp.
26. – *Kārļa Krūzas ‘klasiskās’ piezīmes*. R.: Filozofijas un socioloģijas institūts, 2007.
27. – *Kārļa Krūzas ‘klasiskās’ piezīmes: Fricis Bārda un Jānis Poruks*. [B.v.]: Apgāds MSV, 2011.
28. – “Kārļa Krūzas piezīmes par Andrievu Niedru,” *Reliģiski-Filozofiski Raksti* 11 (2007) 58.-65. lpp.
29. – “Kaut kas īpati grieķisks... Atēnās,” – *Kādreiz Helladā...: Nekurliedami raksti*. R.: Filozofijas un socioloģijas institūts, 2004, 9.-38. lpp.
30. – “Pārdomu laikmets Latvijā un Z. Mauriņas *Antigone*,” *Sievietes ceļā*. R.: Vaga, 1992, 22.-32. lpp.
31. – “Piecu vārdu vērtais bīskaps,” *Reliģiski-Filozofiski Raksti* 14 (2011) 143.-164. lpp.
32. – “Profesors Vasilijš Sinaiskis: tiesību (kultūras) ontoloģija,” *LZA Vēstis* 9 (1991) 7.-19. lpp.
33. – “Publikācijas par antīko filozofiju Latvijā 1917 – 1987,” *Domas par antīko filozofiju*. R.: Avots, 1990, 203.-215. lpp.
34. – “Sapfo vārds Latvijā,” *Jaunās Grāmatas* 10 (1989) 15. lpp.
35. – “Senklasiskās filoloģijas profesors Pēteris Ņiķauka,” *Grāmata* 2 (1991) 36.-38. lpp.
36. – “Vasilijš Sinaiskis,” *Kultūras Avīze* 1 (1992) 12. lpp.
37. – “Vienotās darba skolas izveidošanas iecere LSPR 1919. gadā,” *LZA Vēstis* 10 (1991) 16.-24. lpp.
38. – “‘Virtuves’ problēmas: Kārļa Krūzas Piezīmes,” *Letonikas otrais kongress. Filosofiskās idejas Latvijā, Eiropas vērtības un latviskā identitāte. Raksti*. Pirmā grāmata. R.: LU FSI, 2008, 318.-325. lpp.
39. – “Visvaldis Sanders (1885-1979),” *Ideju vēsture Latvijā: Jaunā strāva – 20. gs. sākums*. 2. daļa. R.: RaKa, 2006, 6.-9. lpp.
40. – “Zentas Mauriņas atgriešanās?,” *Kultūras Fonda Avīze* 6 (1990) 15. lpp.
41. –.; MOLDT, D. *Erihs Dīls Latvijā. Erich Diehl (1890 – 1952): Lebensbild eines deutschen Altphilologen*. 2. izdevums. R.: Filozofijas un socioloģijas institūts, 2006.

42. ВЕЦВАГАРС, М. “Публикации об античной культуре в Латвии (1917-1987),” *400 лет книжного дела в Латвии*. Р.: Зинатне, 1988, с. 82-84.
43. – “Публикации по античной философии в Латвии (1917-1987),” *Античная философия: Специфические черты и современное значение*. Р.: Зинатне, 1988, с. 63-65.

3.2. Piedalīšanās konferencēs ar referātiem, kas saistīti ar promocijas darba tematiku

1. 1987. gads, Rīga. Antīkās filozofijas specifika. – “Платоновское понимание своеобразия философии,” *Античная философия: Специфические черты и современное значение*. Р.: Зинатне, 1988, с. 14-16.
2. 1989. gads, Maskava. Antīkās kultūras izpēte PSRS. – “Публикации по античной философии в Латвии (1917-1987),” *Античная философия: Специфические черты и современное значение*. Р.: Зинатне, 1988, с. 63-65.
3. 2004. gads, Rīga. Imanuelam Kantam 280. – “I. Kanta rokraksts Latvijā?” *Kādreiz Helladā...: Nekurliekami raksti*. R.: Filozofijas un socioloģijas institūts, 2004, 59.-62. lpp.
4. 2007. gads, Rīga, Letonikas 2. kongress. – “‘Virtuves’ problēmas: Kārļa Krūzas *Piezīmes*,” *Letonikas otrais kongress. Filosofiskās idejas Latvijā, Eiropas vērtības un latviskā identitāte. Raksti*. Pirmā grāmata. R.: LU FSI, 2008, 318.-325. lpp.
5. 2011. gads, Rīga. Letonikas 4. kongress. – “Pēteris Kīķauka: *Kukulītis un Sapfo*,” *Modernitātes veidošanās Latvijā filosofiskajā un ideju vēstures skatījumā: Personības un virzieni*. R.: FSI, 2012, 173.-190. lpp.

4. Pētnieciskās novitātes un darbā izmantotās metodes

Promocijas darbā ir veikti vairāki jaunatklājumi un to skaidrojumi tieši darba ‘komplektēšanas’ un rakstīšanas gaitā, kā arī agrākos gados attiecīgās tēmas atsevišķu elementu izpēti un izstrādes gaitā:

1. Pirmo reizi ir savākti, apkopoti un izvērtēti visi šobaltdien iespējamie (līdz šim zināmie, mazāk zināmie, kā arī nezināmie) teksti un to autori (skolotāji, lektori, tulkotāji, apcerējumu sastādītāji u. tml.), kas ļauj vismaz daļēji rekonstruēt un priekšstatīt antīkās filozofijas izpratnes un iestrādes veidošanos Latvijas teritorijā latviešu valodā, saistībā ar izglītošanās procesiem un humanitāro zinātņu veidošanās norisi kopumā.
2. 2012. g. tika atrasta Platona dialoga *Kritons* līdz šim vispārībai nezināma tulkojuma krievu

valodā publikācija Rīgā, 1901. gadā, Rīgas Aleksandra ģimnāzijas pasniedzēja (1885.-1903. g.) Frīdriha Zēberga redakcijā; minētā publikācija Latvijas bibliotēkās neatrodas. Piedevām t.p. gadā Zālītes lekciju materiālos par Hērakleitu tika atklāts 'tumšā' prātnieka fragmentu daļējs anonīms (ne Zālītes) tulkojumus latviešu valodā. Minētie tekstu atradumi ir devuši pietiekošu faktuāli apstiprinātu pamatu, lai izvirzītu un pētnieciskā praksē īstenotu pieņēmumu, ka antīkās filozofijas recepcija (arī latviskās izteiksmes formās) Latvijas teritorijā šobaltdien ne vienmēr ir apzināma un izprotama ar līdz šim ierastas un pat tradicionālas šajā jomā izpētes pieejas un instrumentārija piepalīdzību, kas galvenokārt orientējas uz jau vispārzināmu publicētu un vispārībai jau pieejamu tekstu apceri un iespējamu ietekmju uzrādi, pietiekošu vērību neveltot arī varbūtējiem arhīvu, privātu kolekciju un izglītības iestāžu t.s. iekšējām darba vajadzībām klajā laistiem materiāliem. Nenoraidot ierasto pieeju un pat daļēji to pielietojot, šajā apskatā galvenā uzmanība tomēr tiek pievērsta antīkās pasaules recepcijas mazāk zināmai, pat līdz šim nezināmai faktualitātei un attiecīgu tekstu izveides 'virtuves' problēmām vēsturiski nacionāli teritoriālā, ārusteritoriālā un personālā kontekstā.

3. Ilgākā laika posmā no jauna tika atklāti arī vairāki latviešu literatūrā daļēji nepieminēti vārdi. Tāds, piem., līdz nesenam laikam bija Frīdrihs Karls Freitāgs un viņa Vendenē (Cēsis) parakstītais 'pēdējā antīkā filozofa' Boētijas darba *Par mierināšanos filozofijā* tulkojuma vācu valodā (*Trost der Philosophie*) izdevums Rīgā, 1794 gadā.¹⁸⁵ Tāds bija arī vienīgais Baltijā bizantologs un hellēnisma pētnieks Eduards Kurcs (*Eduard Kurtz*),¹⁸⁶ kā arī Rīgas Aleksandra un Lomonosova ģimnāziju skolotājs (vēl. Kazaņas universitātes profesors) Darijs Nagujevskis un viņa prāvais Mītavā krievu valodā izdots darbs *Romiešu satīra un Juvenāls* (*Римская сатира и Ювенал*), 1879. gadā. Tāds bija pat latvietis Visvaldis Sanders ar sengrieķu filozofa Parmenīda izpētei veltīto disertāciju vācu valodā *Parmenīda ideālisms* (*Der Idealismus des Parmenides*), 1910. gadā,¹⁸⁷ kā arī lielumis LA un LU mācību spēks Dīls ar atsevišķu antīko tekstu edīciju (piem.: *Papyri Graecae magicae. Die griechischen Zauberpapyri*. Herausgegeben und übersetzt von K. PREISENDANZ. 2. Bd.), 1931. gadā un Dienvidkrievijas grieķu koloniju izpēti,¹⁸⁸ u.c. Tomēr nav noslēpums, ka minētie svešu zemju mēlēs izsacītie pētījumi, tulkojumi un antīko oriģināltekstu izdevumi faktiski ir palikuši bez vērtējošas, pat

¹⁸⁵ FREITĀGS, F.K. "BOĒTIJS. Priekšvārds," VECVAGARS, M. (sast.) *Antīkā pasaule Latvijā. Rakstu krājums*. R.: FSI, [1998], 323.-354. lpp.

¹⁸⁶ VECVAGARS, M. "Eduards Kucs (1845-1925)," BUCENIECE, E. (sast.) *Ideju vēsture Latvijā. Jaunā strāva – 20. gs. sākums*. 2. daļa. *Antoloģija*. [B.v.]: RaKa [2006], 76.-79. lpp.; KURCS, E. "Recenzija par J.E. Timošenko darbu Trīssimts krievu sakāmvārdu un parunu literārie pirmavoti un prototipi," *ibid.*, 79.-90. lpp.; VECVAGARS, M. "A Note on the Life and Works of Eduard Kurtz," *Byzantinische Zeitschrift* 98/1 (2005) 77.-79. lpp.; –. *Bizantoloģija Latvijā: Eduards Kurcs*. R.: Filozofijas un socioloģijas institūts, 2003. –. *Bizantoloģija Latvijā: Eduards Kurcs*. 2. izdevums, labots un papildināts. R.: Filozofijas un socioloģijas institūts, 2006.

¹⁸⁷ VECVAGARS, M. "Visvaldis Sanders (1885-1979)," BUCENIECE, E. (sast.) *Ideju..*, 2. daļa, 6.-9. lpp.; SANDERS, V. "Parmenīda ideālisms," BUCENIECE, E. (sast.) *Ideju..*, 2. daļa, 9.-22. lpp. (pirmais izd.: VECVAGARS, M. {sast.} *Antīkā pasaule Latvijā. Rakstu krājums*. R.: FSI, [1998], 41.-54. lpp.).

¹⁸⁸ VECVAGARS, M. "Erihs Dīls," *Izglītība un Kultūra* 1 (1994) 19. lpp.; 2 (1994) 12.-13. lpp.; –. *Erihs Dīls Latvijā*. R.: Filozofijas un socioloģijas institūts, 2003; –.; MOLDT, D. *Erihs Dīls Latvijā. Erich Diehl (1890-1952): Lebensbild eines deutschen Altphilologen*. 2. izdevums. R.: Filozofijas un socioloģijas institūts, 2006.

informatīvas atbalss latviskajā vēl tikai veidojamā domvidē. Šādas laika ziņā pietiekoši ilgstošas un noturīgas iezīmes interpretācija ir devusi iespēju statīt priekšā intelektuālo telpu ziniskā aspektā Latvijas teritorijā kā nosacīti patstāvīgas domvides ar minimālu savstarpējās satiksmes tendenci un iespējām. Jāpiebilst, ka vairumam Latvijas un ārzemju bibliotēkās, kā arī arhīvos atrastiem tekstiem un materiāliem ir ne tikai lokāla nozīme, bet tos kā avotus izmanto arī ārzemju antīkās pasaules pētnieki, kas jau ir izrādījuši interesi (Vīne, Atēnas, Pēterburga, Maskava u.c.).

Gan jau pieminētās novitātes aprakstošajās publikācijās, gan arī šajā darbā kopumā kā viena no pētnieciskām metodēm tiek lietota t.s. kultūrvēsturiski deskriptīvā metode. Minētās metodes lietošanas nepieciešamību jo strikti ir diktējis pats izpētes priekšmeta 'stāvoklis,' tas, kā 'tās lietas' pastāv un ir tikušas pieglabātas. Deklaratīvi antīkās filozofijas recepcijas iespējamību un īstenotību noteikt ir neiespējami. Sākotnēji nepieciešama pietiekoši detalizēta sociālajā vidē iestrādātu iespējamību izvērtē, varbūtēji apceramā 'materiāla' uzskate eventuālās cilvēka radošās darbības izpausmes jomās.¹⁸⁹ Īpaši nākas rēķināties ar vietējo vēsturiski veidojušos specifiku. Piem., tas, ko nevar atrast augstākās mācību iestādēs to neesamības dēļ,¹⁹⁰ miniatūrā formā, kazi, ir sastopams kādā ģimnāzijā.

Latvijas teritorijas apstākļos jo bieži filozofiska traktāta analīzes vietā kā vienīgā izvirzās iespēja apzināt un fiksēt tā vai cita darbinieka dažus biografiskus faktus, grupēt tos atsevišķu notikumu varbūtējas vēstures aprisēs un izteikt pieņēmumus par juku laikos zudušiem lekciju materiāliem, par iespēšanai nodotiem, bet pēc laika jau liegto grāmatu sarakstā iekļautiem zaudētiem darbiem, par izgaisušām laikabiedru atmiņām, kara laika un dzīves vietas maiņas (nereti piespiedu trimdas) raisītiem zaudējumiem. Šādā gadījumā nozīmīgas kļūst vietas, personas, lietas, konkrēti fakti kā vienīgie, ar kuru piepalīdzību, šķiet, varētu izteikt vēl kādu varbūtību, proponēt vēl kādu iespējamību.

Cits aspekts ir saistīts ar apstākli, ka antīkās filozofijas recepcija Latvijas teritorijā latviešu valodas formās kopumā līdz šim nav pētīta, t.i., nav pat zināmas tās personālijas, apzināti tie darbi, notikumi, dati, kas varētu iekļauties un kas būtu jāiekļauj šādas recepcijas vēsturē un izvērtē. Tādēļ pat it kā niecīgs tā vai cita autora darbu uzskaitījums visupirmām kārtām ir pirmais apzinātais kāda kultūras darbinieka devums attiecīgās jomas īstenotībā, pirmējs fakts un attiecīgās jomas būšanas apliecinājums. Filozofēt var arī par 'neko,' tomēr šoreiz jāņem vērā tas, ka šim 'nekam' būtu jābūt tekstuāli fiksētam, turklāt tam

¹⁸⁹ Vēlamās papildus izdibinājumu jomas acīmredzot būtu saistāmas arī ar valodniecību, terminoloģijas attīstības, literatūras un Latvijas apstākļos pat mūzikas vēsturi (saistībā galvenokārt ar t.s. vecticībniekiem) u.c.

¹⁹⁰ Zviedru dibinātā Tērbatas Universitāte, kas darbojās no 1632. gada ar vairākiem karu izraisītiem pārtraukumiem, kārtējo reizi atjaunoja savu darbību 1802. gadā, un ar 1803. gada 24. rīkojumu iekļāvās vienā no sešiem (Maskavas, Viļņas, Tērbatas, Harkovas, Kazanā un Pēterburgas) mācību apgabaliem, kas aptvēra Vidzemes, Igaunijas, Somijas un Kurzemes guberņas ar centru Tērbatā (sk.: *Полное собрание законов Российской Империи. Собр. Первое. 1649-1825 гг. Т. 27, 1802, № 20409*). Detalizētāk sk. arī: GUĻEVSKIS, H. "Izglītības tiesiskie pamati Krievijā un Baltijas guberņās XVIII gadsimtā un XIX gadsimta pirmajā pusē," *RTU Zinātniskie raksti. Humanitārās un sociālās zinātnes* 18 (2011) 19.-32. lpp. Līdz ar to pat Pāvila I 109 'gaviļu' dienas Mītavā var neņemt vērā – 1801. gada 29. VI, saskaņā ar cara parakstītu rīkojumu, bija jāatklāj universitāte pārveidotas Mītavas akadēmijas vietā. Jau 12. III Pāvils I tika nogalināts un nākamā valdnieka Aleksandra I reformas bija saistītas ar citām prioritātēm – Tērbatu un Viļņu.

vēl būtu jābūt antīkās filozofijas recepcijas faktam, kas izteikts latviešu valodā. Bet ja šādu fiksāciju nav, ja tās ir neiespējamas kaut vai attiecīgu tekstu iztrūkuma, zuduma, neesamības dēļ? Ko tad? Tad retumis par tekstu var kļūt biogrāfija pati, tad par kontekstu var kļūt dažī pieņēmumi...¹⁹¹ Te jo svarīgu vietu ieņem atmiņa, lielumis tas, ko dēvē par t.s. sabiedrisko atmiņu, tās ieglabāšana, bet jo bieži arī tās izzudes ‘mehānismi,’ kuriem reiz, saistībā ar šķietami attālu notikumu, tika mēģināts pietuvoties pateicoties atklātai pirmai latviešu dokumentālai hronikai (J. Poruka bēres Cēsīs), kas tika uzņemta J. Rieksta vadībā, izrādīta teātrī *Farss Rīgā* (1911. g.), un pēc, kā liekas, kaut neliela interesentu pulciņa apskates (to piemin Kārlis Krūza savās piezīmēs un atsevišķi tā laika periodiski izdevumi), veiksmīgi pagaisināta ne tikai tās fiziskā formā (filma līdz šim nav atrasta), bet arī laikabiedru atmiņās.¹⁹² Vai A. Niedra ar šķietami tālredzīgu priekšstatu par ‘bezpagātnes’ latviešiem jau kopš 1897. gada nav centies brīdināt latvisko vispārību reizi par visām reizēm pievērst savu acību ne tikai mantas rausībai?¹⁹³ Ne uz visiem jautājumiem šeit un patreiz ir rodamas atbildes.

Otra promocijas darbā ir lietota hermeneitiskā metode.¹⁹⁴ Vārds ἐρμηνεύω [hermeneuō] jau antīkās pasaules tekstos tiek lietots tādās nozīmēs kā: ‘svešu mēļu (valodu) tulkošana’ (X. An. 5,4,4),¹⁹⁵ ‘izskaidrošana’ (S. OC 398),¹⁹⁶ ‘ielikšana, ietelpšana vārdos, izteikšana’ (PL. Lg. 966b),¹⁹⁷ ‘aprakstīšana’ (DEMETR. Eloc. 121)¹⁹⁸ u.c. (sk. arī: LJS s.v. p. 690). Papildus asociācijas minētās pieejas skaidrojumos jo bieži tiek meklētas vārda ἐρμηνεύω saiknēs ar grieķu dievu Hermeju,¹⁹⁹ dievu vēstnesi, daiļrunas, literatūras un zinātnes aizstāvi. Tieši Hermeja daudzpusīgā iedaba var norādīt, ka vārdi (valoda) vienlaicīgi spēj gan tuvināt, gan arī attālināt cilvēku no tās vai citas lietas, notikuma u. tml.,²⁰⁰ visupirms jau attālināt no domas bezvārda formām, no patiesības, kas var būt skaidra, kā mēdz sacīt, arī bez vārdiem. Vārdi ne tikai spēj atklāt patiesību, tie var arī mānīt, tie var arī vilt, tie var arī vilināt iemaldu pasaulē.

Lai gan hermeneitiskās pieejas elementus retumis saskata ikvienā darbībā jebkurā laikmetā, kurā ir noritējis darbs ar vārdu (tekstu tulkošana, interpretācija, skaidrošana, komentēšana u. tml.), tajā pat

¹⁹¹ Piem., par *Kukulīti, Sapfo* un Pēteri Ķiķauku (uzstāšanās Letonikas 4. kongresā, 2011. g., Rīgā).

¹⁹² VECVAGARS, M. “Vai pirmā latviešu filma?” *Kultūras Forums* 39 (2009) 1., 3. lpp.; VECVAGARS, M. *Kārļa Krūzas ‘klasiskās’ piezīmes: Fricis Bārda un Jānis Poruks*. [B.v.]: Apgāds MSV [2011; PDF eBook], 259.-265. lpp. KORSAKS, P. “Kas filmēja Poruka bēres? Versija,” *Kultūras Forums* 49/50 (2010) 4. lpp.

¹⁹³ –DR–DR. [NIEDRA, A.] “Mūsu tikumiskā audzināšana,” *Austrums* 10 (1897) 779.-788. lpp.: «Mums, latviešiem, nav pagātnes. Ar to es gribu teikt, ka mēs tikumiski esam sarāvuši savu sakaru ar pagātņi. Laicīgu mantu, slavenu darbu mūsu tēvi mums nav varējuši atstāt. Bet tāpat tie arī nav varējuši mums atstāt savu gadusimteņu audzināto morāli. Mums jāšak no jauna. Tikumiskā laukā mums atkal nākas būt līdumniekiem» (780. lpp.); NIEDRA, A. “Bez paša pagātnes,” *Austrums* 3 (1898) 173.-180. lpp.; 4, 253.-258. lpp. Sk. arī: VECVAGARS, M. “Kārļa Krūzas piezīmes par Andrievu Niedru,” *Reliģiski-Filozofiski Raksti* 11 (2007) 58.-65. lpp.

¹⁹⁴ Latviešu valodā par šo metodi vispār, tās pirmsākumiem un turpmāko attīstību sk.: KŪLE, M. *Ceļš saprašanas labirintos*. R.: Zinātne, 1989.

¹⁹⁵ ..ἐπει δὲ ἀφίκοντο, συνῆλθον οἱ τε τῶν Μοσσονοίκων ἄρχοντες καὶ οἱ στρατηγοὶ τῶν Ἑλλήνων. καὶ ἔλεξε Ξενοφῶν, ἡρμηνεὺς δὲ Τιμησίθεος (hellēnu pārrunās ar mosinoikiem runā Ksenofonts, bet Timēsitejs tulko).

¹⁹⁶ Ὅπως τί δράσῃ, θύγατερ; ἐρμηνεὺ μοι (Oidips lūdž meitai paskaidrot Kreonta nodomu).

¹⁹⁷ ..καὶ λόγῳ τε ἱκανοὺς ἐρμηνεύειν εἶναι... (izteikt, ietvert vārdos).

¹⁹⁸ ..καθάπερ τὸν Νεῖλον ἐρμηνεύων... (piem. Nīlas apraksts).

¹⁹⁹ Ἑρμείας vai Ἑρμῆς, -ου, ὁ [Hermeiās vai Hermēs] Hermejs {Il. 2,104: Ἑρμείας; 15,[214]; 16,185; 20,35. 72: Ἑρμῆς.; Od. 1,38. 42. 84; 5,28. 29. 54. 85. 196..}.

²⁰⁰ Lai pieminam epizodi no tekstiem par Aisopa dzīvi, kad viņa kungs un pavēlnieks gudrībnieks Ksants liek fabulu meistaram atnest no tirgus pašu to labāko un pēcāk – pašu to sliktāko. Abos gadījumos tā, izrādās, ir ‘mēle.’

laikā tās metodoloģiskais aspekts sākotnēji tiek izstrādāts tikai protestantiskā teoloģijā klasiskā filologa un teologa Frīdriha Šleiermahera (21. XI 1768 – 12. II 1834) un pēcāk arī Vilhelma Dilteja (19. XI 1833 – 1. X 1911) darbos. Viņu atziņu rezultantne (pat pie atšķirīgām uzskatu niansēm) ir apmēram sekoša: tā vai cita notikuma apgūvē ir iespējams sasniegt tam adekvātas izpratnes līmeni. Pietuveni līdzīgu ainu, kas tvirtinājusies varbūt arī kādu citu idejisku avotu tiešas vai netiešas ietekmes rezultātā, var skatīt arī 19. gs. vācu izcelsmes antīko filozofijas vēsturnieku darbos (Cellers, Dilss u.c., sk. pie Zālītes). Šeit nav nepieciešamība izsekot visiem hermeneitiskās metodes attīstības likločiem, vien jāatzīmē tādu tās adeptu kā M. Heidegera un H.-G. Gadamera uzskatu nozīmi un ietekmi arī mūsdienu latviskajā domīdē.²⁰¹

Tā kā humanitāro zinību dažādveidīgo parādību interpretācijā pat vienas metodes ietvaros metodoloģiska vienvienotība var arī nepastāvēt, esošās tēmas ietvaros tekstu (valodas faktu, vai vienkārši faktu) skaidrojumu mēģinājumos, jēgas atklāšanas procesā visa cita starpā acīmredzot būtu jāpiemin tādi mazāk akcentēti varbūtēji hermeneitiskās pieredzes momenti kā 'skata' un '(iz-)lasīšanas' problēmas.²⁰² Saistībā ar viduslaiku filozofijas attīstību jau tika minēta kāda Boētijs izteikuma nozīme tās t.d. komentējošās 'daļas' izaugsmē. Savukārt saistībā ar hermeneitiskās metodes pielietojumu esošās tēmas ietvaros lokālu pieredzējumu atpratnes mēģinājumos, piemēra dēļ nākas atgādāties kādu citu izteikumu ar vēl jo ievērojamākām sekām (vismaz viduslaikos). Tas ir izteikums no *Septuagintas*, citiem vārdiem runājot, no *VT* tulkojuma grieķu valodā.

*Septuagintas*²⁰³ grāmatā *Exodus* (t.d. 2. *Mozus* grāmata) ir kāds sacījums (3,14),²⁰⁴ kas, manuprāt, ir drošinājis grieķu filozofijā vingrinātus prātus vairāku gadsimtu garumā saistīt 'būšanas' (vai 'esamības') pieredzi ar tādu principiāli ārpusfilozofisku darbu kā *VT* un tā problemātiku. Varētu teikt vēl striktāk: filozofiskas darbības aizsākās līdz ar minētā darba tulkojumu (izsacīšanu) grieķu (un latīņu) valodā. Izteikuma oriģinālversija $\epsilon\gamma\omega\ \epsilon\iota\mu\ \acute{\omicron}\ \acute{\omicron}\nu\ .$ neko filozofisku nevēsta. Tas, kas ir uzrakstīts, ir... īpašvārds (!), nedz 'vairāk,' nedz 'mazāk' īpašvārds, kā 'Jānis' vai 'Pēteris' (atšķiras, protams, veidošanas paņēmieni). Tad kādā valodā būtu jālasa un kādā valodā būtu jāmēģina izprast attiecīgais teksts, saistībā ar kuru varēja rasties taujājumi: 'kas ir tas, kas ir,' 'vai dievs ir būšana,' 'vai dievs ir tas, kas dāvā būšanu' u. tml.? Vēl jo vairāk, varbūt, piem., Hilarijs no Piktāvas, Dionīsijs Areopagīts vai Ioanns Damaskietis, izsakoties minētā izteikuma sakarā, ir izmantojuši vai pārdomājuši *Septuagintas*, bet varbūt – *Vulgatas*, *Italas* vai kādu senebreju tekstu? Bet tad tie būs it kā tie paši un tomēr pavisam citi oriģinālvārdi: .. $\acute{\omicron}\ \acute{\omicron}\nu\ .$ vai ..*ego sum qui sum...*, vai arī $\epsilon\gamma\omega\ \epsilon\iota\mu\ \acute{\omicron}\ \acute{\omicron}\nu\ .$ ²⁰⁵ Un aiz šiem atšķirīgajiem un citādajiem oriģinālvārdiem ir aizsacītas

²⁰¹ HEIDEGERS, M. *Malkasēļi*. Tulkojis RIHARDS KŪLIS. Red. INDRA OZOLIŅA. R.: Intelekts, 1998; GADAMERS, HANSS-GEORGS. *Patiesība un metode: Filozofiskas hermeneitikas pamatiezīmes*. Tulkojis IGORS ŠUVAJEVS. R.: Jumava, 1999.

²⁰² Savdabīgā nepozīcijā Šleiermahera 'pielīdzinājuma' prasībai.

²⁰³ Nevaru pievērsties attiecīgā darba izveides vēsturei, sk.: NATALIO, FERNÁNDEZ MARCOS. *The Septuagint in Context: Introduction to the Greek Version of the Bible*. Transl. by Wilfred G.E. Watson. Leiden, Boston, Köln: Brill, 2000.

²⁰⁴ Latviešu valodā: «Dievs atbildēja Mozum: "Es esmu, kas es esmu!" [Piez.: ebr. ehjē ašer ehjē.] Viņš sacīja: "Tā tev jārunā ar Israēla bērniem: 'es esmu' – tas mani sūtījis pie jums"» (καὶ εἶπεν ὁ Θεὸς πρὸς Μωϋσῆν ἐγὼ εἰμι ὁ ὢν. καὶ εἶπεν οὕτως ἐρεῖς τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ ὁ ὢν ἀπέσταλκέν με πρὸς ὑμᾶς).

²⁰⁵ Jāatzīmē, ka *Italas* teksts ir saglabājies tikai fragmentāri. Sengrieķu val. *LXX*: .. $\epsilon\gamma\omega\ \epsilon\iota\mu\ \acute{\omicron}\ \acute{\omicron}\nu\ .$ (Mozum bija jāpavēsta savai tautai, ka tas, kas viņu ir sūtījis esot ὁ ὢν); latīņu val. *Vlg.*: ..*ego sum qui sum*.. (..tas, kas ir sūtījis Mozu esot *qui est*); angļu

atšķirīgas un citādas 'pasaules,' no kurām tikai dažas ir varējušas ne tikai atbildēt, bet arī raisīt filozofiska diskursa orientētus un provocētus domu pārlikumus. Vai Partenona optiskā ilūzija ir radusi pietuvenu atskaņu ó ων formā?

Grieķu tekstā mēs lasām ἐγώ εἰμι ó ων. Ko nozīmē vārds ó ων? ó ων visupirms ir substantivizēts particips, t.i., tā verba forma, kuras atsevišķus paveidus latviešu valodā lietot neiesaka,²⁰⁶ bet sengrieķu filozofijā un valodā vispār participi tiek lietoti ik uz soļa. Turklāt ó ων ir vīriešu dzimtes particips ar artikulu, kuru latviešu valodā (vairāk?) nelieto, bet to, ko valodā nelieto, nevar pilnībā nedz izteikt, nedz izprast.²⁰⁷ Darināts šis particips ir no vārda 'būt,' un 'latzemes' mēlē to pietuveni varētu izteikt ar vārdiem 'esošais,' 'irošais' (kr. v.: *сущее*) vai vismaz 'tas, kas ir.'²⁰⁸ Tātad, jādodomā, ka sengrieķu valodā *Septuagintā* ir uzrakstīts sekojošais: 'es esmu esošais' vai 'es esmu irošais.'²⁰⁹ Tas ir izteikums, ar kuru kāds, ko tradīcija parasti apzīmē ar vārdu 'dievs,' esot norādījis pats uz sevi kā esošu vai irošu. Attiecīgā izteikumu komentējošā literatūra viduslaikos būs vairāk kā plaša un skars pat t.s. universāliju problēmas atsevišķus risinājumu paveidus.

Šajā vietā ir jāuzsver vēl kāda nianse, proti: ir no svāra ne tikai tas, kas ir tā vai cita teksta tulkotājs, kas ir lasītājs, bet arī tas, kādā valodā lasa lasītājs un no kādas valodas ir tulkojis pārcēlājs. Viens un tas pats teksts, viens un tas pats vārds divu atšķirīgu (pat vienas valodas ietvaros) lasītāju acīs var pavērsties at-

---

val.: *..I am who am..* vai *..I am who I am..* (..tas, kas ir sūtījis Mozu esot *I am*), vai var. *..I will be what I will be..*; vācu val.: *..ich werde sein, der ich sein werde..* (..tas, kas ir sūtījis Mozu esot *ich werd's sein*) vai *..ich bin, der ich bin..* (..tas, kas ir sūtījis Mozu esot *ich bin*); franču val.: *..je suis celui qui suis..* (..tas, kas ir sūtījis Mozu esot *je suis*); krievu val.: *ЯЗЪ ЯТМЪ КИИ* vai *..я емь сущиу..* (..tas, kas ir sūtījis Mozu esot *КИИ* vai *сущиу*); latviešu val.: *..es būšu, kas es būšu..* (..tas, kas ir sūtījis Mozu esot *es būšu*) vai *..es esmu, kas es esmu..* (..tas, kas ir sūtījis Mozu esot *es esmu*). Ir izteikti viedokļi, ka pārceļot 'ehyeh 'ašer 'ehyeh kā ἐγώ εἰμι ó ων, tulkotāji būtu apliecinājuši savas apredzes 'tiro platonismu' (šāds viedoklis izteikts darbos: SMITH, M. "The Image of God. Notes on the Hellenization of Judaism with Especial Reference to Goodenough's Work on Jewish Symbols," *Bulletin of the John Rylands Library of Manchester* 40 {1957/58} pp. 473-512) u.c. Ir izteikti arī atturīgāki viedokļi, piem., par stoīķu ietekmi (sk.: FREUDENTHAL, J. "Are there Traces of Greek Philosophy in the Septuagint?," *Jewish Quarterly Review* 2 {1889/90} pp. 205-222) u.c.

²⁰⁶ «Dzīvajā tautas valodā divdabji, kas beidzas ar -ošs, ir sastopami tikai no nedaudziem vārdiem, un arī tikai no tādiem, kam nepārejoša nozīme, piem., 'ziedoša ābele,' 'verdošs' vai 'tekošs ūdens,' 'nākoša nedēļa' u.c. No tam nu izriet, ka no vārdiem ar pārejošu nozīmi šādi divdabji bez lielas vajadzības nav darināmi. Tai vietā var lietāt vai nu kādu adjektīvu, vai substantīvu, vai jāizteicas ar verba formu, kam ir personas galotne» (ENDZELĪNS, J. *Dažādas valodas kļūdas*. Papild. 4. izd. R.: A. Gulbis, 1932, 8. lpp.). «Šis divdabis [ar galotni -ots, -ošs] pa laikam darināms no nepārejošiem darbības vārdiem; no pārejošiem viņš tautas valodā ļoti reti sastopams: Protošam, mākošam, tam turēt tēvu zemi (BV. 3815; 7975, 15072,2); Knipu knapu pa muguru, še tev sievas gribošam; Labāk mīļu dievu lūdzu, ne bajāru daudzurošu (Büttner, 1875). Jaunākā laikā darina bieži, pārlietu bieži divdabjus ar galotni -ot no pārejošiem darbības vārdiem. Caur to latviešu valoda iegūst daudzkārt tādu vecuma nokrāsu, kādu tā savā jaunības spirtumā nemīl, viņa top abstrakta» (ENDZELĪNS, J.; MĪLENBACHS, K. *Latviešu gramatika*. R.: K.I. Sīmaņa apgādībā, 1907, 145. lpp.). Arī par filozofiju dažkārt saka, ka tā esot abstrakta. Bet kā lai izsaka 'abstraktas lietas' «jaunības spirtuma» pilnā valodā? Starp citu, vienīgā vārdnīca latviešu valodā, kas ir norādījusi atzīmētā vārda saikni (nenoteiktās galotnes gadījumā) ar angļu valodas ierasti neizprotamo 'being' ir izdota tikai 1931. gadā. Tajā lasām: «...n., būtne, esamība; *adj.*, esošs, tagadējs» (ROZE, K.; ROZE, K. {sast.} *Angliski-latviska vārdnīca*. Red. prof. E. BLESE. R.: Autora izdevums, 1931, 23. lpp.). Tā kā galotne -ošs tika ietilpināta nevēlamo klāstā, adjektīvā nozīme 'esošs' tika izņemta no valodas aprites. Tulkojumos no angļu valodas filozofijas nozarē šai destrukcijai bija tālejošas sekas: grūti būs šobaltdien atrast citu valodu, kas tik daudz izsakās par 'esamību,' lai gan oriģināltekstos varētu būt domāts vien kas 'esošs' vai tml.

²⁰⁷ Veids, kādā arī latviešu val. var uzrādīt participa substantivizāciju, ir noteiktās galotnes lietošana, piem., 'esošs' un 'esošais,' 'irošs' un 'irošais' u. tml.

²⁰⁸ Šajā gadījumā 'kas' ir tas, kas norāda uz artikulu; 'ir' norāda uz tagadnes participa verbālo iedabu, 'ir' kā process.

²⁰⁹ Jāpiemin vēl kāda latviešu valodas īpatnība, proti: tulkojumu precizitātes un daiļskanības bieži vien neiespējamā apvienošana. Tas, kas atdzejotājam liekas daiļš un pilnīgs, tas kāda cita acīs nereti ir neizmantojamu skaistu un labskanīgu vārdu savirknējums. Tulkojuma izteiksmes precizitāte ne vienmēr ir iegūstama teksta beletrizēšanas rezultātā.

šķirīgos skatos. Nav šaubu, ka Vidusjūras areāla helenizēto lasītāju un klausītāju lielākā daļa izteikumu ἐγώ εἰμι ὁ ὢν izprata kā 'es esmu, kas es esmu.' Bet no šāda lasījuma būtu pagrūti atvasināt to 'metafizisko' komentāru simtus, kas dažos gadu simteņos tika sarakstīti minētā sacījuma sakarā. Acīmredzot ir bijuši lasītāji arī ar citādām 'acīm,' lasītāji, kuri attiecīgo tekstu patiešām 'lasīja' un 'iz-lasīja,' ņemot vērā Akaksimandra neizteiktā vārda vēlāko jo plašu lietā likšanas pieredzi.²¹⁰

Šādu vai tai līdzīgu pārspriedumu tehniku nāksies ievērot arī jautājumā par antīkās filozofijas recepciju Latvijas teritorijā. Taujājumi 'kāda valodā?,' 'no kādas valodas?' u. tml. atkārtosies vēl it bieži.

5. Izmantoto avotu un literatūras apskats

Promocijas darbā izmantotā literatūra ir grupēta divās sadaļās: avoti vai primārā literatūra un sekundārā literatūra.

5.1. Avoti

Darba specifika noteica katras literatūras sadaļas īpatnības. Avoti visupirms ir uzglabātie ar Latvijas teritoriju saistītu dažādu nozaru darbinieku, LA un LU pasniedzēju rokraksti (piem., Zālītes filozofijas vēstures lekciju materiāli), lekciju pieraksti, publikācijas saistībā ar antīko filozofiju vai tai pietuvinātās jomās. Te pieder arī arhīvu materiāli, kas sniedz informāciju par tā vai cita darbinieka (piem., par Jūlija Studenta) akadēmiskām un ārpusakadēmiskām gaitām, to norisi un raksturu. Jāpiebilst, ka vairākus gadus ilgst sarakste ar Ķiķaukas jaunāko dēlu G. Ķiķauku un ir saņemts liels skaits materiālu par prof. Ķiķauku. Uz šo brīdi tie visi ir nodoti LUABR (t.s. J. Misiņa bibliotēkas rokrakstu nodaļā), fragmentāro darbu *Sappho* ieskaitot. Arī šī daļa kopā ar materiāliem no LU Vēstures muzeja krājuma, kurā ir virkne no Kanādas piesūtītu vai atvestu Ķiķaukas sacerējumu, būtu jāietilpina primāro avotu sadaļā. Pie tās pašas sadaļas ir pieskaitāmi arī visi darbā citētie un pieminētie antīko autoru darbu izdevumi (daļa no kuriem citēti pēc TLG-E), tulkojumi u. tml. Kāds nule atrasts, bet Latvijas bibliotēkās neesošs darbs – Platona *Kritona* tulkojuma krievu valodā publikācija Rīgā – arī ir jāiekļauj primāro avotu klāstā.

5.2. Sekundārā literatūra

Sekundārās literatūras klāsts ir tikpat kā bezgalīgs un aptver dažādveidīgu uzziņu literatūru, apcerējumus, rakstus, atmiņu stāstījumus, vārdnīcas (*Deutschbaltisches Biographisches Lexikon 1710-1960*; *Пы-*

²¹⁰ Sk. vienīgo līdz mūsu dienām saglabājušos Anaksimandra izteikumu B 1 DK, kā arī diskusiju par antīkajam prātniekam piedēvējamo vārdu autentiskumu (t.sk. τοῖς οὖσι attiecīgajā fragmentā): *Pddf*. 28. un 41. lpp. ff.

СТАРНАКОВ, В.Ф. *Университетская философия в России. Идеи. Персоналии. Основные центры*. СПб.: Издательство Русского Христианского гуманитарного института, 2003) u. tml. literatūru. Ir izmantoti A. Ģintera periodikas rādītāji (*Latviešu zinātne un literatūra. Periodikā iespiesto rakstu rādītājs*), darbi par izglītības vēsturi Latvijas teritorijā, piem., *Skolas un izglītība Rīgā* (A. STARIS) u.c., darbi rakstniecības vēsturē, piem., T. ZEIFERTA *Latviešu rakstniecības vēsture* u.c., kā arī *Seniespiedumi latviešu valodā* (1525-1855), unikāls pētījums zinātnes vēsturē saistībā ar Latvijas teritoriju: *Zinātnes un augstskolu sākotne Latvijā* (J. STRADIŅŠ). Diemžēl speciālā literatūra latviešu valodā ir drīzāk retums. Izņēmums varbūt ir vienīgi vairāksējumu *Ideju vēsture Latvijā* (BUCENIECE, E. {sast.}). Ir ņemti vērā arī daži ārzemju darbi attiecīgā tematikā, piem.: *A Companion to Classical Receptions* (HARDWICK, LORNA; STRAY, CHRISTOPHER. {eds.}) u.c. Plaši lietota ir arī 19. un 20. gs. latviešu periodika (*IMM, Ilustrēts Žurnāls, LK*) u.c.

6. Promocijas darba struktūra

Promocijas darbs sastāv no ievada, divām nodaļām, nobeiguma un literatūras saraksta.

6.1. Ievads

Promocijas darba ievads ir galvenokārt veltīts aplūkojamās tēmas – antīkās filozofijas recepcija Latvijā – ierobežojumam un precizējumam. Sarucinājumi personāliju līmenī ir sniegti nelielu apskatu formā, kuros, iespējams, pieminētas arī dažas gadus simts neatgādātas personas un viņu pieticīgais ieguldījums klasicisma izkopē Baltijas jūras piekrastē u.c. Ievads tādējādi ļauj gūt priekšstatu par to, kas ir tie nereti arī radoši cilvēki (lielumis klasisko valodu skolotāji), kas turpmākā izklāstā netiks tuvāk aplūkoti, kāds ir viņu atstātais mantojums un kā tas lieti var noderēt aplūkojamās tēmas satura ‘arheoloģiskajos’ meklējumos un izsijājumos.

6.2. Pirmā nodaļa

Promocijas darba pirmā nodaļa ietver sevī sadaļas, kas atvēlētas vērā ņemamiem klasiskiem filologiem, kuru izcelsme un darbs lielā mērā ir bijis saistīts ar Latvijas teritoriju, ar LA un LU (vismaz līdz 1939. vai 1944. gadam). Izdalot šo daļu atsevišķi, esmu centies uzsvērt ne tikai minēto filologu ieguldījumu antīkās pasaules mantojuma ikdienas recepcijas valodas praksē Latvijas mācību iestāžu klausītavās, viņu līdzdalību klasiskās filoloģijas kā zinātnes iedibināšanas centienos Latvijā latviešu valodā, bet arī īpati pasvītrot to, kā liekas, acīmredzamo faktu, ka tāda recepcijas forma kā antīkās kultūras un

filozofijas, tajā skaitā, izpēte nav iespējama bez atbilstošas filoloģiskas sagatavotības.

Aplūkotas tiek sekošas personas:

1. Eduards Kurcs,
2. Kārlis Straubergs,
3. Erihs Dīls un
4. Pēteris Ķiķauka.

Ne uz visiem izvirzītiem vai tikai domātiem jautājumiem ir sniegtas atbildes. Pārlietu lieli ir primāro avotu (LA un LU lasīto lekciju u.c. materiālu) zaudējumi pēdējā kara rezultātā, turklāt ne ikvienā lasīto lekciju kursu tēmā 20 t.s. brīvvalsts gados tika iespēts publicēt arī atbilstošas mācību grāmatas studentiem. Savukārt bez šādiem avotiem šobaltdien par attiecīgajiem jautājumiem var izsacīt vien dažus varbūtējus pieņēmumus.

6.3. Otrā nodaļa

Otrās nodaļas pirmajā sadaļā ietverti:

1. Visvaldis Sanders ar disertāciju vācu valodā par Parmenīdu,
2. Ludvigs Ādolfs Bērziņš ar spēju vai māku veidot vārda 'komunikatīvo' (συνουσία: HDT. 6,128; A. *Eu.* 285; S. *OC* 647; PL. *Phd.* 83e; u.c.) telpu,
3. Arturs Klepers un viņa izstrādātais (pēc V. Vunta; *Wundt*) filozofijas vēstures kurss vidusskolām,
4. Fricis Garais ar ievadiem Platona dialogu tulkojumos un zudušo filozofijas vēsturi,
5. Gustavs Jurevičs ar savu Epiktētu un Teofrasta *Raksturu* tulkojumu un
6. Atis (Otto) Rolavs ar Augusta Mesera *Filozofijas vēstures* pārcēlumu.

Otrā sadaļa ir veltīta Pēterim Zālītem, viņa lekcijām filozofijas vēsturē. Aplūkots ir arī atrastais Hērakleita fragmentu daļējs anonīms tulkojumus latviešu valodā Zālītes lekciju materiālos par Hērakleitu. Pievērsta uzmanība arī vairāku lekciju materiālu vācu ietekmju avotiem.

I. nodaļa.

**Filoloģiskie un literatūrzinātniskie antīkās domvides
receptijas meklējumi latviešu valodā: personālijas un avoti**

1. Eduards Kurcs (1845 – 1925)

Bizantologs Latvijā

Latvijas bijušie t.s. vācbaltieši (vai baltvācieši) ir ietelpti dīvainā ieinteresētas aizmirstības notelpā. Dzīvodami, piem., Latvijā, viņi bija vācieši (t.i., ne latvieši), savukārt noņemti lielumis pēc 1939. gada Vācijai pievienotās teritorijās – viņi tika uzskatīti par vācbaltiešiem (tādiem kā ne īstiem vāciešiem).¹ Vācieši paši par viņiem izrādīja minimālu interesi, savukārt arī viņu dzimtā zeme jo bieži ieprata izdevīgi paklusēt vai aizbildināties ar līdzekļu, intelektuālo resursu u. tml. trūkumu un nepietiekamību. Tādēļ reiz izteiktā ierosa ‘paskatīties, vai Latvijā neesot kaut kas par Eduardu Kurcu,’ kas 2002. g. nogalē pieņāca no Pēterburgas likās visumā dīvaina. Taču arī tur tā neradās pati par sevi ‘baltnaksnīgā’ noskaņā: izrādījās ierosmei bija Vāczemes izcelsme un stimulācija: baltvācieši paši periodiski bija pasākuši aprūpēt savu vēsturi, un šoreiz viņu intereses bija mainījušās par labu arī zinātnei.

Būdams vācietis, Kurcs Latvijā ir mazpazīstams, lielumis varbūt vienīgi saistībā ar guberņas ģimnāziju Rīgā un viņa tā laika Krievijas ģimnāzijās lietotām mācību grāmatām sengrieķu valodas apguvē. Ar Bizantiju un vēl jo vairāk ar jauniedibināto (attiecībā pret Kurca dzīves laiku) bizantistiku sabiedrības atmiņas izkaisītajās grabās tam nereti nebija nekāda sakara. Tomēr šāda neinformētība varētu būt arī līdzšinējo gadsimtu vēstures izdibinātības iztrūkuma rezultāts. Vēl jo vairāk, vairākas līdzteku domvīdes Latvijas teritorijā atsevišķās jomās ilglaicīgi nav bijušas spējīgas vest pat kurlmēmiem pieņemamu dialogu savu iekšējo resursu neadekvātuma un nepielīdzināmības dēļ.

Varētu likties, ka Eduarda Kurca vārdam atbilstoši viņa veikumam būtu jābūt pieminētam vismaz katrā otrajā vācbaltu humanitāras rosības Latvijas teritorijā apcerošā grāmatā 19. gs. beigās un 20. gs. sākumā. Uz latviešu autoriem un viņu savrupības pārvari ne vienmēr var paļauties, tādēļ sākotnējās ceras galvenokārt bija saistītas ar vācu speciālistiem. Tomēr arī tās neattaisnojās. Gan vieni, gan otri šo vīru likās nezinām. Brīžiem ir pat pārsteidzoši skatīt sacerējumus, kas saturiski varēja pretendēt uz nosaukumu ‘lokālā vēsture.’ Kas bija interesējies lielumis šādas vēstures sacerētājus? Karavadoņi, politiķi, t.s. sabiedriskie darboņi, liela mēroga avantūristi un zagļi, tiesa, arī rets jau zināms zinību vīrs.² Šādos un līdzīgos sacerējumos neatrast nedz Eduarda Kurca, nedz Eriha Dila un daudzu jo daudzu to cilvēku vārdus, kuru ieņemamais amats vai nodarbe pati par sevi nelika būt vispārēji aplūkojamiem, un kuri par savu galveno mērķi nebija izvirzījuši savas patības nozīmības atpēdu iemūžināšanu. Nācās iegult arhīvu garajos plauktos un retumis pirmo reizi šķirstīt putekļīgus papīru saiņus.

¹ To ir piedzīvojis, piem., LU pasniedzējs Erihs Dils Jēnā.

² Piem.: WACHTSMUTH, W. *Von deutscher Arbeit in Lettland 1918-1934*. Band 1: *Die deutschbaltische Volksgemeinschaft in Lettland 1923-1934*; Band 2: *Die autonome deutsche Schule 1920-1934, mit einem Anhang: Das Herder-Institut zu Riga*; Band 3: *Das politische Gesicht der deutschen Volksgruppe in Lettland in der parlamentarischen Periode 1918-1934*. Köln: Comel Verlag, 1951, 1952, 1953.

Par Kurcu līdz šim latviešu valodā ir publicēta, kā liekas, tikai viena grāmata (divos izdevumos).³ Tā ir visnotaļ dokumentāla ar dažādu materiālu oriģinālu kopiju ilustrācijām un skaitļu virknēm: tas ir apzināti – ar dokumentiem un rokrakstiem dažreiz notiek dīvainas lietas – tie parādās, tie zūd, līdz atdzimst jaunā redakcijā (par M. Psellu u.c. zemāk). Vienlīdz bija arī panaiva cerība, ka publicētie piemēri spēs kādu pārliecināt un kazi pat ieinteresēt.

Publicētām grāmatām par Kurcu dots īpats moto: “Kāds vīrs Rīgā stāvēja rindā pie brīvvirtuves pēc bļodiņas zupas...” Tas ir radies vēsturnieka un Rīgas pilsētas bibliotēkas bibliotekāra (1904-1933) Nikolaja Buša (*Nicolaus Busch*; 13. VII 1864., Rīga – 13. X 1933., Rīga) Kurcam veltītā nekrologa ietekmē: «In der Bolschewistenzeit (1919) konnte man den greisen Gelehrten stundenlang mit seinem Kesselchen in der Reihe, der ‘Rinda,’ wie der offizielle Ausdruck lautete, stehen sehen, um seine spärliche Wassersuppe als Tagesnahrung zu erhalten.»⁴ Proti, vara zinātnieku ar Eiropas reputāciju un nozīmi bija nodarinājusi par sabiedrībai nevajadzīgu, vēl jo vairāk, par nespējīgu sevi pat pabarot. Šajā faktā nebija un nav nekā jauna. Jau izsenis jēgums ‘cilvēkam būt’ bija ieguvis nozīmi ‘būt vajadzīgam,’ bet ‘būt vajadzīgam’ saturs bija kļuvis atkarīgs no varas un ierēdņu kaprīzēm. Varas priekšā – lai kāda tā arī būtu – balta, melna vai sarkana, cilvēka jau sen kā nav. Senējais Diogena sacījums: “Neaizēno mani,” ir pārtapis par retorisku un varai pat koķetu izteikuma formu.

Ir skaidri jāatzīst, ka esošā darba specifika ietvaros, kāda atsevišķa vai vairāku Kurca darbu analīze tā vai citādi varētu izrādīties vienpusīgi filoloģiska, ne filozofiska pēc satura. Un šādam ieskatam būtu zināms pamats: Kurcs tiešām bija klasiskais filologs, bet ne tikai. Viņš bija (vismaz kopš 1912. gada) arī Atēnu Universitātes filozofijas doktors *h.c.* (dokumenta noraksts publicēts zemāk). Bet ne jau tituli veido saturu. Kurca darbošanās ar dažādiem vēlinās antikās pasaules un Bizantijas laika tekstiem reizumis nostādīja viņu īpatnā situācijā, kad kāda rokraksta lasījums pats vienlaicīgi kļūst par apzinātu (re) interpretāciju.⁵ Faktiski tā ir savveidīga atrašanās robežsituācijā,⁶ kurā, atsevišķos gadījumos, izšķirība starp klasisko filoloģiju (ar tās spēju vai nespēju sniegt filoloģiski pamatotu lasījumu) un attiecīgi filozofiju (ar tās spēju vai nespēju iekļaut lasījumu kopējā apredzes atainā, vai arī radikalizēt jaunievedumu) ir nebūtiska un pat neizdalāma: tas vai cits autors visupirms kopējā materiālā ir ‘jāizlasa.’ Tādējādi, neskatot kādu Kurca zinātnisko aktivitāšu rezultātu vai jomu atsevišķi, jāuzņemas drošprātība izteikt dažus

³ VECVAGARS, M. *Bizantoloģija Latvijā: Eduards Kurcs*. R.: Filozofijas un socioloģijas institūts, 2003; –. *Bizantoloģija Latvijā – Eduards Kurcs*. 2. izdevums, labots un papildināts. R.: Filozofijas un socioloģijas institūts, 2006. –. “Eduards Kurcs (1845-1925),” *Ideju vēsture Latvijā: Jaunā strāva – 20. gs. sākums*. 2. daļa. R.: RaKa, 2006, 76.-79. lpp. KURCS, E. “Recenzija par J.E. Timošenko darbu *Trīssimts krievu sakāmvārdi un parunu literārie pirmavoti un prototipi*,” *Ideju vēsture Latvijā: Jaunā strāva – 20. gs. sākums*. 2. daļa. R.: RaKa, 2006, 79.-90. lpp.

⁴ Sk.: BUSCH, N. “Ein baltischer Gelehrter von europäischem Ruf: Zur Erinnerung an Dr. phil. Ed. Kurtz,” *Rigasche Rundschau* 166 (1925) S. 1. (30. VII).

⁵ Šādu situāciju, kad ‘izlasītais’ teksts (vai teksta izdevēja klajā laistā teksta redakcija) iespaido tos vai citus skaidrojumus, pietiekoši labi demonstrē, piem., Parmenida B 1,3 dažādie lasījumi laika gaitā: Gustava G. Filleborna (1795): δαίμονος, ἢ κατὰ πάντ’ ἀτηφέρει εἰδόμετα φῶτα, – Hermana Dīlsa (1901): δαίμονος, ἢ κατὰ πάντα τη φέρει εἰδόμετα φῶτα, – Hermana Dīlsa un Valtera Kranca (1951): δαίμονες, ἢ κατὰ πάντ’ ἄστη φέρει εἰδόμετα φῶτα u.c. Protams, strīdi un diskusijas, pierādījumu un pamatojumu virknes nav rimušas vai mazinājušās līdz pat šai dienai, un tās nerims, kamēr vien būs kāds Parmenida oriģinālteksta lasītājs.

⁶ Zināmā mērā pat pretmetā antikās filozofijas recepcijas sākotnēji iedibinātai praksei gan ārpusakadēmiskā, gan arī akadēmiskā vidē Latvijās teritorijā un latviskās izcelsmes darbinieku izpildījumā.

pieņēmumus par viņa zinātnisko darbošanos kopumā. Kurca iespētais kalpos par savveidīgu atskaites un vēlamās piesaistes punktu antīkās filozofijas recepcijas latviskās izteiksmes samērojumos. Bet visupirms dzīves faktoloģija pretmetā ziniskumam.

1.1. Dzīves meti

Pirmais un acīmredzot vienīgais no 19. gs. iedibinātās bizantistikas ceļlaužiem un iepatējiem tagadējā Latvijas teritorijā, Baltijas vācu klasiskais filologs Eduards Kurcs (*Eduard Kurtz*) dzima Jelgavā (arī *Mitau*; *Mitava*, dažreiz *Mītava*; *Mumas*) 1845. g. 20. XII (pēc t.s. jaunā stila – 1846. g. 1. I)⁷ turienes skolotāja Johanna Heinriha Kurca⁸ un Vilhelmīnes Augustes⁹ ģimenē kā septītais no vienpadsmit bērniem.

Tēvs – pazīstams vācu teologs; dzimis 1809. g. 13. XII Monšauā (*Monschau*), miris 1890. g. 26. IV Marburgā; mācījies Hallē un Bonnā; no 1835. g. 27. III – 1849 – reliģijas, grieķu un ebreju valodas virsskolotājs Jelgavas ģimnāzijā. 1849. g. 7. XII H. Kurcu ieceļ par baznīcas vēstures un teoloģiskās literatūras štata profesoru Tērbatas (arī Jurjeva; *Dorpat*; *Юрбев*) Universitātē (nav izslēgts, ka pārceļšanos uz Tērbatu aizkavēja holēras epidēmija Jelgavā 1848. g.¹⁰); ar 1855. g. 1. I – teoloģijas fakultātes dekāns (ievēlēts vairākkārtīgi un stājies amatā ar 1859. g. 1. I, kā arī 1863. g. 1. I). 1859. g. 1. I viņu pārceļ uz vakanto vietu ekseģēzes un orientālo valodu katedrā. 1860. g. 13. IV H. Kurcam piešķir pensiju, bet ar tiesībām turpināt darbu, kuru viņš pilda līdz 1870. g. 23. VI. Viņš pazīstams arī kā vairāku 19. gs. beigās izplatītu darbu autors baznīcas un kristīgās reliģijas vēsturē.¹¹

Bērnība un jaunība Eduardam Kurcam saistīta ar Tērbatu, kurā viņš kopā ar ģimeni dzīvo kopš 1849. gada beigām. No 1855. g. līdz 1862. g. viņš apmeklē vietējo ģimnāziju; no 1863. g. līdz 1868. g. – apgūst klasisko filoloģiju Tērbatas Universitātē,¹² kuru pabeidz 1868. gadā, iegūdam *cand. philol.* grādu;¹³

⁷ BUCHHOLTZ, A. [*Materialien zur Personenkunde der Ostsee-Provinzen*], ieraksts № 821 [LUABR].

⁸ *Johann Heinrich Kurtz*.

⁹ *Wilhelmine Auguste*, dzim. *Jacobi* (rakstībā dažreiz arī *Jacoby*); 28. XII 1808. g. – 11. I 1895. g.

¹⁰ Sk. viņa vēstuli A. Knapam (*Knapp*) 1848. g. 28. VII (SCHEIBLER, W. *Leben und Familie des Kirchenhistorikers Johann Heinrich Kurtz aus Monschau 1809-1890*. Düsseldorf: Verlag Kirche in d. Zeit, 1952, S. 77).

¹¹ *Lehrbuch der Kirchengeschichte* (1849, ¹⁴1906); *Abriss der Kirchengeschichte...* 6. Auflage. Mitau: Aug. Neumanns Verlag, 1868; *Christliche Religionslehre...* 7. verbesserte Auflage. Mitau: August Neumanns Verlag, 1859; par viņu sk.: *Illustrirte Beilage der Rigaschen Rundschau* 9 (1904) S. 66 (attēls – S. 68).

¹² Kurca saistība ar Tartu universitāti un Bizantiju šajā gadu simtenī ir pieminēta Bizantijas pētniecībai veltītā konferencē ziemeļu kaimiņu universitātes pilsētā: *Byzantino-Nordica 2004*. Papers Presented at the International Symposium of Byzantine Studies held on 7-11 May 2004 in Tartu, Estonia. Edited by IVO VOLT and JANIKA PÄLL. Tartu: Tartu University Press [2005]. Krājumā Kurcu piemin: LILL, ANNE. *Byzantium and the Nordic countries. Preliminary remarks, ibid.*, p. 10, kā arī: BIBIKOV, MIKHAIL. *Byzantine Sources for the History of Balticum and Scandinavia, ibid.*, p. 22, 27.

¹³ *Album Curonorum*. Mitgliederverzeichniss der Curonia 1808-1885. Im Auftrage des Convents bearbeitet von ALEX. BERNEWITZ... Mitau: Verlag von Victor Felsko [o. J.], S. 78; *Album Curonorum 1808-1932*. Bearbeitet von WILHELM RÄDER, herausgegeben von der Historischen Kommission der Curonia [o. O. u. J.], S. 107. Izglītības ministrijas ierēdņa Kurca dienesta aprakstā minēts, ka universitāti viņš pabeidzis ar «*cand. hist.*» grādu (LVA, 235. f., 1p. apr., № 58, 1. lpp.), savukārt citā anketā – «*окончил курс со степенью кандидата древне-классической филологии*» (LVA, 235. f., 1p. apr., № 58, 4. lpp.). Acīmredzot pirmajā dokumentā kāds pierakstījis ir veicis neprecīzu ierakstu.

1868. gadā viņš papildus studē pusgadu Leipcigā pie F.V. Ričla¹⁴ un 1869. g. no VIII pusgadu¹⁵ Berlīnē pie M. Haupta,¹⁶ E. Kurcija¹⁷ un T. Mommzena.¹⁸ 1869. gadā viņš acīmredzot nokārto t.s. zinātniskā skolotāja un (vai?) seno valodu virsskolotāja pārbaudījumus.

Atgriezies tagadējā Latvijas teritorijā, Kurcs uzsāk darba gaitas, iesākumā kā zinātniskais skolotājs¹⁹ Jelgavas guberņas ģimnāzijā no 1869. g. 1. VIII līdz 1871. g. 2. VIII (viņš strādā tajā pašā ēkā, kurā bija darbojies viņa tēvs; vēlāk šeit mācās Kārlis Straubergs, bet skolotāja amatu ieņems arī Dīls: tas ir pazīstamais *Academia Petrina* nams). Cituviet lasāmais apzīmējums 'seno valodu skolotājs' valodiski gan ir diezgan skaidrs un nepieļauj brīvu interpretāciju vai pārpratumus, tomēr ir neprecīzs. Bušs šo periodu apzīmē ar vārdiem «Lehrtätigkeit am Mitauer Gymnasium»,²⁰ savukārt Žebeļovs – «он был преподавателем древних языков»;²¹ K. Dannenberga darbā²² un citos izdevumos²³ – «..Wissenschaftlicher Lehrer am Gymnasium zu Mitau.» Apzīmējums 'Wissenschaftlicher Lehrer' jāpieņem par precīzu, lai gan nepierastu un tāpēc mūsdienās grūti tulkojamu un atprotamu terminu.

No Jelgavas Kurcs pārceļas uz Rīgu 1871. g. 1. VIII²⁴ un no 1871. g. 2. VIII līdz 1890. g. 14. II²⁵ darbojas kā grieķu, latīņu un retumis arī vācu²⁶ valodas virsskolotājs guberņas ģimnāzijā Rīgā (vecā ģimnāzijas ēka atradās tag. Pils laukumā 2, blakus senējai viesnīcai *C. Пемербурга*). Kāds bijušais skolnieks atceras, ka skolotājs kopā ar audzēkņiem lasījuši Sofokla *Antigoni*;²⁷ iespējams, ka dalībai liksmos un trokšņainos skolas pasākumos ne vienmēr ir atlicis laiks vai vēlme, kuru nav spējusi ietekmēt arī direktora A. Krannhala²⁸ retumis sajūsmā gaisā uzņemta cepure.²⁹

T.s. rusifikācijas kampaņas iespaidā Kurcs pamet darbu skolā. Savos darba meklējumos viņš konsul-

¹⁴ Friedrich Wilhelm Ritschl – vācu klasiskais filologs, 6. IV 1806. g. – 9. XI 1876. g. (cilvēks, kuru mūsdienās piemin lielākoties F. Ničes biogrāfijas sakarā). Šajā vietā es sekoju Bušam (sk.: BUSCH, N. "Ein..," S. 1), lai gan S.A. Žebeļovs raksta, ka Kurcs «..слушал лекции сначала в Лейпциге, где занимался преимущественно у Ригеля» (ЖЕБЕЛЕВ, С.А. "Эдуард Курц (некролог)," *Известия Академии Наук СССР* 12 {1926} с. 1047); personvārda 'Ригель' avots saistībā ar Leipcigu man nav zināms.

¹⁵ Vārds 'pusgads' ir minēts Izglītības ministrijas ierēdņa Kurca dienesta aprakstā (LVA, 235. f., 1p. apr., № 58, 1. lpp.).

¹⁶ Moritz Haupt – vācu klasiskais filologs un ģermānists, 27. VII 1808. g. – 5. II 1874. g.

¹⁷ Ernst Curtius – 1814. g. 2. IX – 1896. g. 11. VII.

¹⁸ Theodor Mommsen – 1817. g. 30. XI – 1903. g. 1. XI.

¹⁹ Atbilstoši attiecīgajam zinātniskā ģimnāzijas skolotāja eksāmenam.

²⁰ BUSCH N. "Ein..," S. 1.

²¹ ЖЕБЕЛЕВ С.А. "Эдуард..," с. 1048.

²² *Zur Geschichte und Statistik des Gymnasiums zu Mitau.* Von KARL DANNENBERG (Festschrift zur Säcularfeier des Gymnasiums an 17. Juni 1875). Mitau: Gedruckt bei J.F. Steffenhagen und Sohn, 1875, S. 50.

²³ *Album Curonorum.* [Jurjew (Dorpat): Druck von H. Laakmanns Buch- und Stein- druckerei, 1903], S. 235, kā arī *Album Curonorum 1808-1932.* Bearbeitet von Wilhelm Räder., S. 107.

²⁴ LVA, 235. f., 1p. apr., № 58, 4. lpp.

²⁵ LVA, 235. f., 1p. apr., № 58, 2 lpp.

²⁶ Sk.: *Einladung zu dem mit der öffentlichen Entlassung der Schüler verbundenen Redeakt im Gouvernements-Gymnasium zu Riga.* Enthält: Schulnachrichten vom Director [A. Krannhals]. Riga: Gedruckt bei W.F. Häcker, 1874, S. 6-8, 11.

²⁷ WORMS, C. "Im 'Kronsgymnasium', " *Jahrbuch und Kalender des Deutschtums in Lettland 1926...* Riga: Verlag Jonck & Poliewsky, S. 89.

²⁸ Alexander Friedrich Krannhals; par viņu sk.: "Aleksandrs Frīdrihs Kranhals," *800 gadi. Mūsu kopējā Rīga: Vācbaltiešu autoru apcerējumi.* R.: Karla Širrena biedrība Līneburgā, 2001, 231.-233. lpp. (tulkojums no *Rigascher Almanach für 1889*, S. 37-40).

²⁹ WORMS, C. "Im..," S. 91.

tējas arī ar A. Nauku³⁰ Pēterburgā. Naukam Rīga un tās priekšpilsētas, iespējams pat attālā Krimulda (*Kremon*) un Valmiera (*Wolmar*) nav svešas: viņš no 1847. g.³¹ ir strādājis par mājskolotāju mācītāja Adolfa Albana³² ģimenē Daugavgrīvā (*Dünamünde*) u.c.

No 1891. g. 3. v līdz 1910. g. Kurcs³³ strādā kā Iekšlietu ministrijas iestādes – Ārzemju cenzūras Rīgas Komitejas (*Рижский Комитет Цензуры Иностранной*)³⁴ jaunākais (младший цензор, статский советник³⁵), bet no 1910. g. 1. XII līdz 1915. g. 28. I³⁶ – kā vecākais cenzors (precīzāk: *старший цензор, статский советник*; no 1914. g. 6. IV – *действительный статский советник*³⁷); ar šo laiku viņam adresētās vēstules un atklātnes jo bieži sākas ar vārdiem *Herrn Staatsrat E. Kurtz*. Spriežot pēc Nauka vēstulēm, cenzora amatu viņš bija izvēlējis pats.³⁸

1914. g. 5. VI Kurcs lūdz atvaļinājumu uz 2 mēnešiem «по домашним обстоятельствам» skaitot no 21. VI un šādu atļauju saņem, taču mēnesi vēlāk, 21. VII cenzūras Komitejā pienāk telegramma: «Сообщите немедленно старшему цензору Куртцу, Прошу вернуться из отпуска – Начальник главного управления печати граф Татищев.»³⁹ Pats par sevi atvaļinājums 2 mēnešu garumā nebija nekas īpašs; šādi vaļas brīži tika piešķirti ikgadēji Komitejas darbiniekiem. Īpašs šeit ir atsaukums no atvaļinājuma: 19. VII bija sācies karš.

Ar 1914. g. 25. X datēts sekojošs dokuments: «...Его Сиятельству Господину Начальнику Главного Управления по делам печати. Старшего Цензора, Действ. Статского Советника Эдуарда Генриковича Курца Прошение.

³⁰ *August Johann Nauck* – vācu klasiskais filologs, 18. IX 1822. g. – 3. VIII 1892. g.; no 1859. g. līdz mūža beigām dzīvo Pēterburgā. Sk.: Nauka vēstules Kurcam 1890. g. 30. III un 1891. g. 28. III (LUABR, Ms 1146 v-g, № 255, 1.-2. lpp.; № 259, 1.-2. lpp.).

³¹ «...Arbeitete er 1847-51 als Hauslehrer in Dünamünde...» *Deutsche Biographische Enzyklopädie (DBE)*. Herausgegeben von WALTHER KILLY † und RUDOLF VIERHAUS. 7. Bd. München, 1999, S. 346; «Da erhielt er eine Hauslehrerstelle bei dem Pastor Albanus in Dünamünde bei Riga. Anfangs war er hierüber ziemlich missvergnügt, weil er nicht nur den Sohn des Pastors und einige andere Knaben, sondern auch die Tochter des Hauses unterrichten sollte. Aber er sah sich durch die Verhältnisse gezwungen die Stelle anzunehmen; und nach drei Jahren verlobte er sich mit seiner Schülerin» *Allgemeine Deutsche Biographie*. 52. Bd. Nachträge bis 1899... Neudruck der 1. Auflage von 1906. Berlin: Duncker & Humblot, 1971, S. 782.

³² *Adolph Albanus, von*. Adolfs Albans ir ievērojamā Johanna Augusta Leberehta Albana dēls (sk.: ВУСНГОЛТЦ, А. [*Materialien...*], ieraksts № 51 [LUABR]). Pēdējais dzimis Beuhā (*Beuche*) pie Leipcigas 1765. g. 4. XII; studē teoloģiju Leipcigā (1784-1789), 1789. g. ierodas Vidzemē un strādā par mājskolotāju; no 1792. g. Rīgas domskolas rektors (skola ar 1804. g. reformu tiek pārdēvēta par guberņas ģimnāziju; sk. Augusta Albana saraksti ar Vidzemes guberņas skolu direkciju – LVVA, 244. f., 1. apr., № 753); no 1833. g. superintendents Rīgā (LVVA, 4011. f., 1. apr., № 26, 50. lpp.); izdeva pirmo Vidzemes avīzi skolām *Livländische Schulblätter* (1813-1815), viens no Rīgas Literāri praktiskās pilsoņu apvienības dibinātājiem; miris 1839. g. 2. X Rīgā (sk.: “Dr. Johann August Leberecht Albanus, Prediger und Rigascher Superintendent...” *Rigasche Biographieen...*, [von] J.G. F[roeben]. 2. Bd.: 1830-1855. Riga: In Commission bei Schnakenburgs litho- und typograph. Anstalt, 1883, S. 77-84 un LVVA, 4011. f., 1. apr., № 26, 67. 72.-73. lpp.).

³³ Šajā laikā izdotajos dokumentos, piem. pasē № 1093, parādās ieraksti: «потомственный дворянин» (LVVA, 9. f., 10. apr., № 52, 66a. lpp.); t.p. attiecībā arī uz meitu Edīti (sk.: LVVA, 9. f., 4. apr., № 10, 277. lpp.).

³⁴ *Komitee für ausländische Zensur in Riga* (lai gan tā laika dokumentos, kā liekas, tiek lietota arī īpata, bet precīzāka nosaukuma forma: *Rigaer Comitee der ausländischen Zensur*, t.i., [Iekšlietu ministrijas] Ārzemju cenzūras Rīgas komiteja).

³⁵ LVVA, 9. f., 4. apr., № 10, 44. un 91. lpp.

³⁶ LVA, 235. f., 1p. apr., № 58, 2. lpp.

³⁷ LVVA, 9. f., 10. apr., № 52, 54. lpp.

³⁸ Sk. Nauka vēstuli Kurcam 1891. g. 11. III: Nauks paskaidro, ka viņam ir pagrūti sniegt palīdzību Kurcam, lai sekmētu iegūt piemeklēto darba vietu: šādos darījumos esot nepieciešama laba krievu valodas prasme, kas Naukam nepiemīt (LUABR, Ms 1146 v-g, № 256, 1.-2. lpp.).

³⁹ LVVA, 9. f., 10. apr., № 52, 55. un 56. lpp.

Прослужив сорок четыре года, я чувствую, что мое здоровье не позволяет мне более продолжать государственную службу. Поэтому, я почтительнейше прошу Ваше Сиятельство благосклонно ходатайствовать об увольнении меня от службы по болезни, с мундиром и пенсией, соответствующею долголетней моей службе и чину.»⁴⁰ Arzīmējums 'с мундиром' nozīmēja, ka atrodoties pensijā, attiecīgais cilvēks saglabāja tiesības sabiedriskās vietās nēsāt savu dienesta formu, tomēr 'mundieris' un bijušie 'čini' nepasargāja no 'nebūtības'.

Kurca aktivitātes burtiski 'pagaist nebūtībā' laika posmā no 1915. līdz 1920. g., periodā, kurā viņam «пришлось много бедствовать.»⁴¹ Rīgas ielās tika nomainīti uzraksti vācu valodā; bija iestājies 'klusēšanas' laiks: sabiedriskās vietās bija liegts izmantot vācu valodu. Klusēja arī Kurcs. Valsts darbinieku aptaujas lapā viņš norāda, ka laikā no 1915.-1918. g. «dzīvojis Rīgā, dabūjis krievu Valsts pensiju.»⁴² Tas tā varētu būt, tomēr pensijas saņemšanas regularitāte un tās leģitimitāte dažādo varu skrejā rada šaubas: bļodiņai zupas varēja pietrūkt t.d. politiskās gribas.

No 1920. g. 20. r⁴³ līdz pat nāves dienai (dokumentāli līdz 1925. g. 15. vii⁴⁴) Kurcs strādā⁴⁵ Izglītības ministrijai pakļautībā esošajās iestādēs, arī Valsts bibliotēkā Rīgā.⁴⁶ Rezolūcija № 162 liecina nepārprotami: «Pieņemt pagaidām Arhīvu-bibliotēku nodaļas vadītāja⁴⁷ priekšā liktos darbiniekus: profesoru

⁴⁰ LVVA, 9. f., 10. apr., № 52, 80. lpp. Piebildīsim, ka tas ir rokraksts ar vairākiem labojumiem un precizējumiem.

⁴¹ ЖЕБЕЛЕВ, С.А. "Эдуард..." с. 1048; BUSCH, N. "Ein..."

⁴² LVA, 235. f., 1p. apr., № 58, 7. lpp.

⁴³ Bušs savā rakstā piemin tikai darbu bibliotēkā no 1920. g. aprīļa (BUSCH, N. "Ein..." S. 1).

⁴⁴ «No 15. jūlija 1925. g. kā mirušu 13. jūlijā 1925. izslēgt no Valsts bibliotēkas darbinieku saraksta (rez. № 1663)» (LVA, 235. f., 1p. apr., № 58, 2. lpp.).

⁴⁵ «Dem Entgegenkommen einiger Personen an der neugegründeten lettländischen Hochschule war es zu danken...» (BUSCH, N. "Ein..." S. 1) un «...Благодаря хлопотам некоторых лиц преподавательского персонала возникшего тогда Латвийского Университета...» (ЖЕБЕЛЕВ, С.А. "Эдуард..." с. 1048). Minēto «dažu personu» klāstā varētu būt, piemēram, A. Tentelis. Sk. Kurca vācu valodā tulkoto "[LENTILIUS ROSINUS.] *Curlandiae quaedam notabilia* (1677-1680)," LUR 11 (1924) *Ievadu*, kurā Tentelis vēsta, ka «manā rīcībā tika nodots rokraksts ar Rozina Lentilija atmiņām par Kurzemi latīņu valodā, pie tā klāt tulkojums un piezīmes vācu valodā. Norakstu, kā arī grūto tulkošanas darbu vācu valodā bija godam veicis mūsu Valsts Bibliotēkas darbinieks, sirmais Dr. phil. E. Kurca kungs, ļoti labs klasisko valodu pazinējs. Viņš arī cītīgi bija sakrājis piezīmes. Iepazinies ar nodoto rokrakstu, nācu pie pārliecības, ka viņš varētu saistīt plašu aprindu interesi, nevis vēsturnieku vien, kālab viņš pelna, lai to publicētu. Šo manu pārliecību apstiprināja arī speciālisti latviešu lietās. Pie kam tika izteiktas domas, ka derētu pielikt tulkojumu arī latviešu valodā. Pēdējo mēģināju pats izpildīt un nu šo nododu Lentilija interesantos *Notabilia* ar visu smago aparātu lasītāju ievēribei...» (*ibid.*, 3. lpp.). Rokraksta nosaukums: *Erinnerungen des Rosinus Lentilius, Stadtphysikus zu Nördlingen an seinen Anfehalt in Kurland 1677-1680*. Übersetzt von EDUARD KURTZ, Dr. phil. Riga, 1923, S. 1-103 (LUABR, Ms 1146,26,1; rakstība rokrakstos ne vienmēr atbilst mūsdienās pieņemtām tradīcijām). Tas varētu būt arī A. Spekke, kas iespējams pazina Kurcu pateicoties Bušam: «Bieži aizstaigāju uz.. Rīgas Pilsētas bibliotēku, kur man arvien bij prieks satikt toreizējo tās direktoru Dr. N. Busch'u, gaužām izglītotu un smalkas dabas kungu...» (SPEKKE, A. *Atmiņu brīži: Ainas, epizodes, silueti*. [B.v.:] Zelta Ābele, 1967, 176. lpp.). «Dažu personu» skaitā noteikti nav nedz E. Dīls, jo viņš ieradās Latvijā divus gadus vēlāk (1922. g.), nedz arī P. Ķiķauka, kas atgriezās 1921. g. vasarā, bet varēja būt K. Straubergs, kas darbību Latvijas Augstskolā uzsāka 1919. gada oktobrī.

⁴⁶ Pārskats un statistiskās ziņas par Latvijas Valsts bibliotēkas darbību: I. VIII 1921.-I. IV 1922. – NBR, A 164, N 444, 2. lpp. (ir norādīta arī dzīves vieta – Mednieku iela 6, dz. 8); savukārt dokumentā [Latvijas Valsts bibliotēkas] Darbinieku personīgās lietas 1919. g.-1944. g. – NBR, A 164, N 499 – atzīmēts 1920. g. 14. II.

⁴⁷ Mākslas un kultūras departamenta Bibliotēku un Arhīvu nodaļas vadītājs līdz šā departamenta likvidācijai ir bijis Straubergs. Tomēr pieņemu, ka Kurca vārds Straubergam sākotnēji nav bijis pazīstams. Kāds šo vārdu ir ieteicis ierakstīt vadītājam priekšā likto darbinieku sarakstā. Lai gan man nav nekādu dokumentālu pierādījumu, sliecos domāt, ka piesauktā persona ir bijusi Bušs.

Eduardu Kurcu – pie Garīgā semināra bibliotēkas kārtošanas ar algu 500 rbļ. mēnesī, skaitot no 20./1 – 1920. g....»⁴⁸ Tātad iesākumā Kurcs tika nodarbināts pie Garīgā semināra bibliotēkas kārtošanas, bet no 1920. g. 1. iv (rezolūcija № 511) iecelts pieticīgā jaunākā bibliotekāra amatā Valsts bibliotēkā – neskatoties uz savu ievērojamo vecumu – ar atalgojumu 550 rbļ. mēnesī (no 1921. g. 1. iv – 4320, no 1. xii – 5500⁴⁹ un no 1923. g. 1. iv – Ls. 146).⁵⁰ Ar 1925. g. 1. iv viņš saņem 10% izdienas piemaksu (rezolūcija № 870a).⁵¹ Iespējams, ka Kurcs darbojies arī tajā pašā ēkā, kurā viņš vadīja savas jaunības dienas kā skolotājs: no 1921. g. pavasara Valsts bibliotēka iegūst jaunas telpas Pils laukumā 2 (bijušās gubernas ģimnāzijas telpās). Ir tikami vecumdienas pavadīt sev ierastās vietās. Grāmatu krātuves darbinieka karjera aptrūkst līdz ar sekojoša fakta fiksāciju: «Valsts bibliotēkas jaunāko bibliotekāru Eduardu Kurcu, kā mirušu 13. jūlijā 1925. g. izslēgt no valsts bibliotēkas darbinieku sarakstiem, skaitot no 15. jūlija 1925. g.»⁵²

1871., 1886. un 1890. g. Kurcs bijis Vācijā un Austrijā, kā pats raksta ‘atpūšanās dēļ,’ tomēr nespēju iedomāties viņu dīki zvilnam kādā kūrortā; 1891., 1894., 1908. g. – Pēterburgā ‘pie radniekiem.’⁵³ Jājautā – pie kādiem?⁵⁴ Pēterburgā pēc tēva H. Kurca nāves 1890. g. kopā ar māti Vilhelmīni Augusti dzīvoja Eduarda māsa Hanna, Lidija (*Lydia*), Meta un Elizabete (*Elisabeth*); pēdējās divas strādāja vācu Pētera baznīcas skolā – viena kā skolotāja, otra – kā matemātikas virsskolotāja un inspektore. Vārdus ‘atpūšanās dēļ’ es saistu ar atvaļinājuma laika izmantošanu, lai pārrakstītu Bizantijas laika rokrakstus Pēterburgas un Vācijas bibliotēkās; to skaits Kurca arhīvā varētu pārsteigt jebkuru lietpratī.

1908. g. Kurcu ievēl par Konstantinopoles Krievu arheoloģiskā institūta locekli: «...Имею честь уведомить Вас что Вы избраны в члены Русского Археологического Института в К-поле и что это избрание утверждено Министром Народного Просвещения.»⁵⁵ Bijusi sarakste ar šo iestādi liecina, ka Kurcs veicis arī daudzkārtēju institūtā iesniegto publicējamo darbu rokrakstu rediģēšanu vai ‘просмотр.’ «...По поручению директора Института обращаюсь к Вам с покорнейшею просьбою, не будете ли Вы столь любезны по прежним примерам, разрешить Институту прислать рукопись статьи о. Петридеса.. Вам на просмотр? Мы не могли бы в России сделать лучшего выбора, но затрудняемся беспокоить Вас уже не первый раз.»⁵⁶

⁴⁸ LVA, 235. f., 1p. apr., № 58, 3. lpp.

⁴⁹ Šie skaitļi gan nesaistās ar kādu noteiktu naudas vienības nosaukumu (‘rublis,’ Latvijas ‘rublis’ u. tml.). Šajā laikā apgrozībā bija vairāku nosaukumu bankas zīmes, tāpēc izmaksātais ekvivalents varētu būt neviennozīmīgs.

⁵⁰ LVA, 235. f., 1p. apr., № 58, 2. lpp.

⁵¹ LVA, 235. f., 1p. apr., № 58, 2. lpp.

⁵² LVA, 235. f., 1p. apr., № 58, 10. lpp.

⁵³ LVA, 235. f., 1p. apr., № 58, 8. lpp.

⁵⁴ Kurcu ģimene ir bijusi pietiekoši plaša; daži atzari (piem., Eduarda brālis Martins Kurcs Simbirskā) minēti *Materiālos par personām Rīgā un Baltijas provincēs* – LVVA, 4011. f., 1. apr., № 3378 (*Kurtz*).

⁵⁵ Apliecinājums par ievēlēšanu, kuru Kurcs saņem vēstules formā no Th. Uspenska Konstantinopolē, datēts ar 1908. g. 31. iii (LUABR, Ms 1146 v-g, № 469, 1. lpp.).

⁵⁶ No B. Pančenko Konstantinopolē vēstules Kurcam 1914. g. 17. i (LUABR, Ms 1146 v-g, № 291, 1.-2. lpp.); līdzīgi lūgumi izteikti arī Th. Uspenska vēstulēs no Konstantinopoles 1908. g. 11. xii (LUABR, Ms 1146 v-g, № 470, 1.-4. lpp.) un

1908. g. 3. XII viņš ievēlēts par Pēterburgas Zinātņu akadēmijas korespondētājlocekli (*по разряду классической филологии и археологии историко-филологического отделения*).⁵⁷ Lai gan par viņa oficiālo uzņemšanu ir izteikti vairāki viedokļi (tiek minēts, piem., 13. XII), dokumentāli ir fiksējams sekojošais: «..Ваши выборы в звание члена-корреспондента Академии прошли сегодня при полном единодушии избирателей... Официальное уведомление и диплом получите после того, как на акте Академии, 29 декабря, о Вашем избрании будет торжественно объявлено *urbi et orbi*...»⁵⁸

Savukārt Bušs raksta,⁵⁹ ka uzņemšana bijusi 1909. g. 11. XI, ne 29. XII 1908. g. – kā var noprast no P.V. Ņikitina vēstules teksta. Žebeļovs piemin,⁶⁰ ka ievēlēšana notikusi 1909. g.: «Членом-корреспондентом Академии Наук Курц был избран в 1909 г.» Acīmredzot ievēlēšanas gada skaitlis šajā gadījumā būs atkarīgs no t.s. jaunā vai vecā stila, tomēr Buša atzīmētais datums nav saprotams. Jāpiebilst, ka Kurcs pats raksta, ka no 1909. g., datumu nepieminot.⁶¹

1912. g. Kurcu ievēl par Atēnu universitātes Dr. *honoris causa*; viņš pats raksta, ka «в 1912. г. был удостоен Афинским Университетом звания почетного доктора философии.»⁶² Viņa Latvijas Valsts bibliotēkas darbinieka personiskajā lietā atrodas arī šāds ar roku (pār?)rakstīts teksts (jāpiebilst, ka tas nav oficiāls dokuments, kuru man nav bijis lemts redzēt):⁶³

«AUSPICIIS ET AUCTORITATE
REGIS GRAECIAE GEORGII
RECTORE UNIVERSITATIS NATIONALIS ATHENIENSIS
SPYRIDONE P. LAMPROS
PROFESSORE ORDIN. HISTORIAE GENERALIS
SPYRIDON K. SAKELLAROPOULOS
PROFESSORE ORDIN. PHILOLOGIAE LATINAE
ATQUE HOC TEMPORE DECANO FACULTATIS PHILOSOPHICAE
EDUARDUM KURTZ
PROFESSOREM RIGENSEM
UNANIMO CONSENSU FACULTATIS PHILOSOPHICAE
CREAVIT

1910. g. 21. IV (LUABR, Ms 1146 v-g, № 472, 1.-2. lpp.). Dažreiz Kurcam nācies rediģēt pat paša darbiem veltītas citu autoru recenzijas, piem.: HORNA, K. “Die Gedichte des Christophoros Mitylenaios. Herausgegeben von ED. KURTZ. Leipzig, 1903,” [bez norādes uz avotu] (LUABR, Ms 1146 VII-d, № 9) un korektūra (LUABR, Ms 1146 VII-d, № 9a).

⁵⁷ Zinātņu akadēmijas attiecīgās nodaļas – vēstures-filoloģijas – vēlēšanu sarakstos Kurcs tika iekļauts 1908. g. 19. XI (Ņikitina vēstule E. Kurcam 1908. g. 19. XI – LUABR, Ms 1146 v-g, № 270, 1. lpp.).

⁵⁸ No Ņikitina vēstules Kurcam 1908. g. 3. XII (LUABR, Ms 1146 v-g, № 271, 1. lpp.).

⁵⁹ Sk.: BUSCH, N. “Ein..,” S. 2.

⁶⁰ ЖЕБЕЛЕВ, С.А. “Эдуард..,” с. 1047.

⁶¹ LVA, 235. f., 1p. apr., № 58, 2. lpp.

⁶² LVA, 235. f., 1p. apr., № 58, 4. lpp.

⁶³ LVA, 235. f., 1p. apr., № 58, 20. lpp.

DOCTOREM PHILOSOPHIAE HONORIS CAUSA
CUM UNIVERSITAS NATIONALIS CELEBRARET
SEPTUAGESIMUM QUINTUM ANNUM
INSTAURATIONIS SUAE
ANNO MCMXII

RECTOR	DECANUS	SECRETARIUS GENERALIS
LAMPROS	SP. K. SAKELLAROPOULOS	K. PALAMAS.»

1924. g. viņš kļūst par Atēnu Bizantiskās biedrības goda locekli.⁶⁴

1925. g. 9. VII kāds ārsts⁶⁵ no Valsts darbinieku ambulances ir uzrakstījis nelielu zīmīti, kas, acīmredzot, pamatoja Kurca neierašanos darba vietā: «..Ar šo paziņoju, ka Dr. Eduards Kurcs slimo... Viņam jāguļ gultā un viņš darba nespējīgs...»⁶⁶ Dažas dienas vēlāk datēta sekoša Edītes Kurcas zīmīte, adresēta Valsts bibliotēkai – «Ar šo paziņo[ju], ka mans tēvs šo nakti ir miris. E. Kurtz. 13. VII/25.»⁶⁷ Oficiālā formulējumā – «Rīgas pilsētas dzimtsarakstu nodaļa apliecina, ka Eduards Kurcs miris Rīgā, 13. jūlijā 1925. g. Miršanas reģistrs 1925. g. № 2469.»⁶⁸ Attiecīgu sludinājumu *Rigasche Rundschau*, laikrakstā, kas publicēja daudzu ievērojamu cilvēku sēru vēstis un nekrologus, atrast neizdevās. Tam, jādodomā, nepietika vai nu līdzekļu vai arī vajadzīgās slavas: nezināmais bija un palika nezināms.⁶⁹ Tomēr bijušie īslaicīgie darba biedri Eduardu Kurcu pieminēja.⁷⁰

Kurca bēres varēja būt aptuveni 14., 15. vai pat 16. VII, pēc kurām Latvijas Valsts bibliotēkas direktors M. Stumbers saņāam šādu zīmīti no Edītes Kurcas, datētu ar 16. VII 1925. g.:

«Sehr geehrter Herr Stumberg,

In unser aller Namen möchte ich Ihnen noch einmal herzlich danken für Ihre Teilnahme und die warmen Worte am Grabe meines Vaters.

Hochachtungsvoll Edith Kurtz.

Den beiliegenden Schein verlangte man von mir in der Kanzlei.»⁷¹

⁶⁴ Sk. arī sēru vēsti, ko parakstījis attiecīgās biedrības vadītājs un viņa vietnieks: KALOJEROPOULOS, P.D.; KOUKOULES, PH. "Dem Andenken an Ed. Kurtz," *Rigasche Rundschau* 216 (1925) S. 14; ar šo organizāciju ir bijušas arī agrākas attiecības.

⁶⁵ Diemžēl arhīva materiālos viņa paraksts nav salasāms.

⁶⁶ LVA, 235. f., 1p. apr., № 58, 12. lpp.

⁶⁷ LVA, 235. f., 1p. apr., № 58, 11. lpp.

⁶⁸ LVA, 235. f., 1p. apr., № 58, 16. lpp. Attiecīgo Ārsta aplieciņu par nāves cēloni izdevis «Dr. Paul Praetorius» (sk.: LVVA, 2935. f., 3. apr., № 35, 954.-955. lpp.).

⁶⁹ Ir, kā liekas, vienīgi īsas atzīmes par nāves faktu: *Rigasche Rundschau* 154 (1925) S. 8 (16. VII) un 293 (1925) S. 5 (30. XII).

⁷⁰ Sēru sludinājums: JZ 153 (1925) 11. lpp. (15. VII).

⁷¹ LVA, 235. f., 1p. apr., № 58, 17. lpp.

Latviešu periodikā īsas rindas piemiņas sakarā publicē *Latvju Grāmata*, kā arī sēru sludinājumu ievieto *Jaunākās Ziņas*.⁷² Latvijas krievu presē pēc bērēm tiek publicēts neliels raksts par aizgājēju: «На днях в Риге предано было земле тело европейски известного филолога и византолога доктора Эдуарда Генриковича Курца. [...] Известный ученый д-р Н. Буш в теплой речи отметил заслуги почившаго перед наукою и указал какие причины побудили французских, русских и немецких ученых с таким уважением относиться к трудам почившаго.»⁷³ Tomēr tas nav līdzējis atrast kapus un vietu, kur tika apglabāts Kurcs. Talkā nav nākuši arī Vācu apbedīšanas pabalstu biedrības materiāli, lai gan kāds ieraksts sākotnēji likās solām ienest minimālu skaidrību, tomēr tas nav piepildījies.⁷⁴ Pēdējā laikā izdevies noskaidrot, ka Kurcs piederējis pie Doma vācu draudzes.⁷⁵

1.2. Zinātnība kā dzīvesveids

Pretmetā apzināti veidotai visnotaļ faktoloģiskai atainai par Eduarda Kurca dzīvi ‘maizes’ darba dēļ, jānostāda viņa ‘sirds’ iepriecā – dzīve hellēnisma un Bizantijas laikmeta autoru rokrakstu tekstos un ar tiem saistītās problēmās, dzīve ziniskās sasaistes telpā. Viņa biogrāfijā nevar izdalīt kādu atsevišķu laika posmu, par kuru varētu sacīt, ka šajā periodā viņš ir pievērsies zinātniskai darbībai. Šāda laika nogriežņa nav. Zinātnes laukā viņš ir darbojies paralēli t.s. ‘maizes darbam,’ un uz viņu visnotaļ ir attiecināmi I.E. Timošenko veltītie vārdi: «...Автор мог составлять свой труд лишь урывками среди обязательных служебных занятий.»⁷⁶ Kurcs ir neakadēmisks akadēmiskās zinātnes pārstāvis un, gribētos domāt, pats ievērojamākais humanitāro zinātņu priekšstāvis, kas dzimis, periodiski dzīvojis un miris Latvijas teritorijā. Strādādams ar Kurca arhīvu, esmu izveidojis viņa darbu (nebūt ne pilnu) uzskaitījumu, kurā ietilpst 129 zinātniski darbi un kādi 10 npublicēti nozīmīgi rokraksti. Materiālos nebija atrodams neviens t.d. populāri zinātnisks padarbs.

Prāvajā Kurca arhīvā tieši vēstules un antīko tekstu edīcijas materiāli ir tie, kas arī šobaltdien nav zaudējuši savu nozīmi, kas spēj atklāt to vai citu Bizantijas laika rokrakstu publicētās redakcijas tapšanas gaitu, lasījumu dažādveidību izvērti un klajā laistās formas pieņemšanas norisi. Kurca sarakstes materiāli ir diezgan prāvi un reģionāli plaši: visādā ziņā var droši un pamatoti apgalvot, ka Krievijā un Eiropā viņš bija pazīstams. Dažas Kurca arhīva vēstules glabā sevī pat vienīgās šobaltdien pieejamās ziņas par atsevišķiem šķietami no zinātniskās aprites zudušiem darbiniekiem (K. Horna u.c.). Lielākoties satu-

⁷² “Cittautu kronika,” *LGr* 4 (1925) 295. lpp.; *JZ* 153 (1925) 11. lpp. (15. VII).

⁷³ Б[ОРИС].Ш[АЛФЕЕВ]. “Э.Г. Курц,” *Сегодня* 156 {1925} с. 7 {18. VII}.

⁷⁴ LVVA, 3047. f., 1. apr., № 6. *Biedru alfabets reskontriem*, 10: ar № 65 ierakstīts «Kurtz Kurt 130.» Kurta Kurca vārds nav sastopams Eduarda tuvāko radnieku kopā, tomēr jāatgādina, ka Kurcu ģimenei no Monšauas Latvijas teritorijā un Rīgā bija vairāki atzari, piem., Ādams Jūlijs (*Adam-Julius*) Kurcs (10. IX 1820., Monšaua – 21. XI 1857., Rīga); u.c.

⁷⁵ *Rigasche Rundschau* 168 (1925) S. 14 (1. VIII).

⁷⁶ КУРЦ, Э. “И.Е. Тимошенко. Литературные первоисточники и прототипы трехсот русских пословиц и поговорок,” Отдельный оттиск из Отчета о ХЛІ присуждении наград графа Уварова. Санктпетербург: Типография Императорской Академии Наук, 1901, с. 32.

riski uzglabātas ir vēstules, kas saistītas ar:

1. tekstu edīcijas,
2. to vai citu Bizantijas laika un vidusgrieķu tekstu lasījuma un interpretācijas, kā arī
3. tekstu pašu ieguves jautājumiem.

T.s. personiskas iedabas vēstuļu vai atklātņu ir maz. Uzkrītošs ir fotogrāfiju pilnīgs iztrūkums (galējs pretstats, piem., latīņu 'klasiķa' Strauberga attēlu simtiem⁷⁷ un acīm redzamo paštiksmi būt atveidotam). Aptuvens vēstuļu lielāko un varbūt nozīmīgāko 'bloku' uzskaitījums (lai aptvertu visas vēstules, būtu nepieciešams ne tikai atsevišķs t.s. projekts, bet daudzi jo daudzi gadi atvēlēti pētniecībai⁷⁸):

1. Ipolita Deleijē (*Hippolyte Delehaye*) vēstules un atklātnes no Briseles (224 gab.; aptver laika posmu no 1894. g. līdz 1925. g.; lielākā daļa ar atzīmi *Société des Bollandistes*; franču val.);
2. Ernsta Frīzendorfa (*Ernst Friesendorff*) vēstules no sv. Pētera skolas (*St. Petrischule*) Pēterburgā (24 gab.; vācu val.; viena kopēji ar Augustu Nauku);⁷⁹
3. Konstantīna Horna (*Konstantin Horna*) vēstules un atklātnes (apt. 117 gab.; vairums no Itālijas; vācu val.);⁸⁰
4. Jernštedta vēstules un atklātnes (10 gab.; krievu un vācu val.);⁸¹
5. Papadopulosa-Kerameva vēstules un atklātnes⁸² no Pēterburgas⁸³ (31 gab.; grieķu val.);⁸⁴
6. Karla Krumbahera vēstules un atklātnes (145 gab.; vācu val.);
7. H. Lopareva vēstules un atklātne (6 gab.; krievu val.);
8. Paula Marka (*Paul Mark*) vēstules un atklātnes Kurcam no *Verlag von B.G. Teubner* un *Redaktion der Byzantinischen Zeitschrift*;
9. S.G. Merkati vēstules un atklātnes (12 vai 13 gab.; itāļu un vācu val.). Vairums vēstuļu ir ar logo un uzrakstu *R. Università degli studi di Roma. Facoltà di filosofia e lettere* (liekas, ka pie

⁷⁷ Sk.: LVVA, 5456. f., 1. apr., № 27-31.

⁷⁸ Būdams Rīgā (ja nemaldod 2010. gadā), par Kurca unikālajām vēstulēm interesējās arī Sergejs Karpovs (*Карпов Сергей Павлович, доктор исторических наук, профессор, член-корреспондент РАН, академик РАН, заведующий кафедрой истории средних веков исторического факультета, научный руководитель лаборатории истории Византии и Причерноморья МГУ, декан исторического факультета МГУ*).

⁷⁹ LUABR, Ms 1146 v-b.

⁸⁰ Konstantīna Horna vēstuļu kopijas ir nosūtītas uz Austriju, M. Grīnbartam (*Grünbart*) Vīnes Universitātē (*Institut für Byzantinistik und Neograzistik*). Varbūt vismaz Austrijā šiem unikāliem epistolāriem materiāliem tiks pievērsta kāda uzmanība.

⁸¹ Liekas, ka Kurcam ir rakstījuši vairāki cilvēki ar uzvārdu 'Jernštedts'. Vismaz viens no viņiem acīmredzot ir 'P. Jernštedts'. Kurca materiālos atrodas arī V. Jernštedta darbs *Забывтые греческие пословицы*, c. 23-48 (bez norādes uz avotu, iespējams, ka *Журнал Министерства Народного Просвещения* {1893}, ar novēlējumu Kurcam).

⁸² Adresētas Rīgā, «Альбертовск. 1, кв. 10.»

⁸³ Uz dažām ir Pēterburgas adreses: «Екатер.-канал 71, кв. 9», «Гороховая 55, кв. 25», «Фонтанка 101, кв. 1» un «Фонтанка 93, кв. 17.»

⁸⁴ LUABR, Ms 1146 v-d.

minētās iestādes jau pēc Kurca nāves 1936. un 1941. g. iznāk arī M. Psella *Scripta minora* Kurca un F. Dreksla redakcijā); vairākās vēstulēs pieminēts M. Psells;⁸⁵

10. J. Moravska vēstules un atklātnes (26 vai 27 gab.; vācu val.), lielākā daļa no kurām adresēta «Rīga, Jägerstrasse 6a W. 8» un aptver laika posmu no 1922. g. līdz 1925. g.; vienas vēstules piederība J. Moravskim varētu būt apšaubāma;⁸⁶
11. Nauka vēstules (7 gab.; vācu val.);
12. V. Regela (vairākas ar atzīmi no *Византийский Временник* redakcijas) vēstules un atklātnes⁸⁷ Kurcam no Pēterburgas (49 gab.; vācu val.);⁸⁸
13. virkne t.s. dažādu personu vēstules (apt. 200 gab.; ir arī neidentificētas).

Vēstuļu satura izklāsts un analīze ir pārlieku specifiskas intereses (lielumis klasiskās filoloģijas, bizantoloģijas) priekšmets. Īpaši tas attiecas uz tām vēstulēm, kurās aplūkots kāds atsevišķs teksts vai – biežāk – viens vienīgs fragments un ar to saistītais problēmu loks. Neizslēdzot šādas ieinteresētības iespējamību un nepieciešamību, es aprobežojos tikai ar iepazīstināšanas vai atgādināšanas funkciju. Tomēr jāpiebilst, ka Kurca vēstules neiekļaujas ierastos priekšstatos par t.s. darījuma vēstulēm (te saistošs piemērs varētu būt Ķīķaukas 20. gs. 50. gadu vēstules saistībā ar *Latvju enciklopēdijas* un *Latviešu literatūras* izplatīšanu Kanādā; uz šo vēstuļu lappušu otras puses ir uzrakstīts darbs *Sapfo*). Minēto Kurca saraksti dibināti var apzīmēt ar vārdiem ‘zinātniskā sarakste.’ Latvijā šādu vēstuļu nav daudz.

Saskaņā ar Bušu, Kurca materiālos esot atrasts publicēšanai sagatavots rokraksts – M. Psella *Opera minora*.⁸⁹ 1936. un 1941. gadā Milānā vairāk kā 10 gadus pēc Kurca nāves iznāk divsējumu darbs MICHAELIS PSELLI *Scripta minora...*, kuru, atsaucoties uz Kurcu, sagatavo F. Dreksls. Patlaban Kurca materiālos Rīgā attiecīgie rokraksti neatrodas. Rodas jautājums, kas šos divsējuma izdevuma rokrakstus ir nogādājis Itālijā? N. Bušs? Kurca meita Edīte Kurca? Erihs Dils savā varbūtējā ceļojumā uz bizantistu saietu (1934. g. 9.-16. IX komandēts uz IV bizantologu kongresu Sofijā)? Tie ir tikai minējumi.

Otrs pagaidām neatrisināms jautājums ir saistīts ar kādu titullapu, pie kuras redakcijas Kurcs ir vērsies vairākkārt; viņa pārlabotais teksts varētu būt lasāms aptuveni šādā apstrādē:

Nikephoros Gregoras Lobrede auf den Patriarchen Antonios II Kauleas und vier kleinere Schriften dessel-

⁸⁵ № 225; 226; 228; 230; 232; vienas vēstules piederība S.G. Merkati varētu būt apšaubāma.

⁸⁶ Saistībā ar atzīmēto adresi pieminēšu, ka 1925. gada Rīgas adresu grāmatā (Helmāra Rudziša red., R.: Izdevniecības Saturns apgādībā, 285) ir minēta «Kurcis Edīte» ar adresi Mednieku ielā 6a, dz. 8. «Kurcis Edīte» nav nekas cits kā Kurca meita Edīte Kurca.

⁸⁷ Adresētas «Альбертовская ул. 1» un «Мельничная ул. 5, кв. 3.»

⁸⁸ LUABR, Ms 1146 VI-f.

⁸⁹ «In seinem Nachlass hat sich eine umfangreiche, fast druckfertige Handschrift der zum Teil überhaupt noch nicht edierten *Opera minora* des Michael Psellos, eines byzantinischen Gelehrten des 11. Jahrhunderts, vorgefunden» (BUSCH, N. “Ein..,” S. 2). Līdzīgs teksts arī Kurcam veltītajā nekrologā: «In seinem Nachlass fand sich ein fast druckfertiges Manuskript einer Ausgabe von kleinen Schriften des Psellos» (МААСС, P. “Eduard Kurtz †,” *Gnomon* 2 {1926} S. 64).

Problēma ir sekojoša: publicēts darbs Kurca redakcijā ar šādu virsrakstu nav zināms. Es nebūt nepretendēju uz visu Kurca izdoto darbu pazišanu, bet ir vēl kāds, iespējams, uzmanību vērts apstāklis: viņa materiālos (līdzīgi kā gadījumā ar Psellu) nav arī paša darba, ir palikusi tikai titullapa. Vēl jo vairāk. Kāds varbūtējs risinājuma paveidiens ir neglābjami pārtrūcis: mums neatgriezeniski ir zuduši to cilvēku vārdi, kas Kurca materiālus ir nodevuši un pieņēmuši glabāšanā Rīgas pilsētas bibliotēkā; pat attiecīgie pieraksti ir gājuši bojā ugunsgrēkā 2. Pasaules kara laikā. Ir skaidrs, ka Kurca rokraksti un ar tiem saistītās problēmas prasītu rūpīgu un ilgstošu darbu. Tas diemžēl jāuzskata par īpaši šobaltdien mazticami īstenojamu Kurca varbūtēju vēlējumu Latvijas pieticīgi ziniskai sabiedrībai.

Žebeļovs Kurca darbībā bizantistikā ir izdalījis sekošus momemtus:

1. neizdotu [bizantisko un arī antīko]⁹⁰ tekstu izdošana [un reinterpretācija];⁹¹
2. labojumi un skaidrojumi [antīkiem un bizantiskiem] tekstiem, kurus izdevuši citi izdevēji;⁹²
3. kritiski raksti un recenzijas;
4. [bio- un] bibliogrāfiski apskati.⁹³

Pie atzīmētā gribētos piebilst, ka Kurca darbošanās, kā liekas, ir bijusi nedaudz plašāka, proti, tā ir skārusi dažas problēmas arī ārpus bizantistikas ietvariem. Tā piem., iespējams, ka 2. punktā varētu ietilpināt arī Rīgā 1888. g. izdoto darbu *Miscellen zu Plutarch's Vitae.* u.c. Tomēr ir vēl kāds moments, kurš manuprāt būtu jāpievieno nule pieminētai klasifikācijai. Tā ir –

5. citu autoru rakstu un recenziju vai citu izdevēju Bizantijas laika tekstu izdevumu zinātniska rediģēšana.⁹⁴

⁹⁰ Šajā Žebeļova uzskaitījumā kvadrātiekvās pievienoju dažus skaidrojošus papildinājumus.

⁹¹ Piem., *Miscellen zu Plutarch's Vitae und Apophthegmata.* Von EDUARD KURTZ, Oberlehrer am Gouvernements-Gymnasium zu Riga. Riga: Druck von W.F. Häcker, 1888; "Unedierte Texte aus der Zeit des Kaisers Johannes Komnenos," *Byzantinische Zeitschrift* 16 (1907) S. 69-119 [LUABR, Ms 1146].

⁹² Piem., "Несколько поправок к тексту жития св. Теоклита, изданному Ник. А. ВЕИСОМ в I-м приложении ко II-му тому *Византийского Обозрения*," [korektūra] [LUABR, Ms 1146]; "Kritisches und Exegetisches zu Arethas von Kaisareia. I," *Byzantinische Zeitschrift* 24 (1924) S. 18-27 [LUABR, Ms 1146]; "Kritisches und Exegetisches zu Arethas von Kaisareia. II," *Byzantinische Zeitschrift* [25 (1925)] S. 19-32 [korektūra, S. 1-14] [LUABR, Ms 1146]; "Zur Δημηγορία Κωνσταντίνου βασιλέως πρὸς τοὺς τῆς ἀνατολῆς στρατηγούς," *Byzantinische Zeitschrift* 25 (1925) S. 321.

⁹³ ЖЕБЕЛЕВ, С.А. "Эдуард..." с. 1049. Piem., "Georgios Bardanes, Metropolit von Kerkyra," [*Byzantinische Zeitschrift* 15 (1906)] 603-613; "Zu Michael Psellos," [*Byzantinische Zeitschrift* 15 (1906)] S. 590-598.

⁹⁴ To apstiprina gan sarakste, gan atsevišķi saliktu rakstu t.s. tipogrāfiskie novilkumi, gan arī daudzie edicijas materiāli Kurca arhīvā, piem.: PLUTARCHI Chaeronensis *Moralia.* Recognovit G.N. BERNARDAKIS... I-II... Leipzig: Teubner, 1888 u. 1889... [*Berliner Philologische Wochenschrift* 38 (1890) S. 1199-1202 [LUABR, Ms 1146].

Pievēstajā uzskaitījumā neiekļaujas arī Kurca ilggadīgā interese par parunām un sakāmvārdiem, par to avotiem un paralēlēm, joma, kuras ietvaros ir izdoti un rokrakstos glabājas virkne darbu un recenziju. Tā iegūstam vēl vienu Kurca darbības aspektu –

6. parunas un sakāmvārdi, to avoti un paralēles; ticējumi.

Par minētā virziena nopietnību un pamatīgumu liecina kaut vai izvērstā recenzija: КУРЦ, Э. “И.Е. Тимошенко..” kuras fragments publicēts arī latviešu valodā.⁹⁵

Pie atzīmētā nāktos piemētināt vēl kādu Kurca zinātniskās darbošanās jomu, kas gan mazāk pamatnāma, tostarp jo nozīmīgāka. Tā ir jauniedibinātās bizantistikas –

7. terminoloģijas izstrāde, atsevišķu terminu izpratnes versiju precizēšana un pilnveide.⁹⁶

Visupēc nevar aizmirst, ka Kurcs ir bijis arī skolotājs, kas ne tikai veica ikdienas klātienes pedagoģiskos pienākumus, bet arī sadarbībā ar citiem skolmeistariem bija izrūpējis grieķu valodas pasniegšanai atsevišķas mācību grāmatas, kuras jo plaši pazina un izmantoja Krievijas ģimnāzijās 19. gs. beigās un 20. gs. sākumā.⁹⁷ Nebūtu pamata ignorēt arī šo darbības jomu –

8. mācību grāmatu izveide.⁹⁸

Kurca zinātniskā darbība galvenokārt noritēja:

1. viņa dzīvokļa darbistabā pie rakstāmgalda,
2. kādās Krievijas (Maskavas, Pēterburgas u.c.) vai citu Eiropas valstu lielpilsētu bibliotēkās, kurās viņš mēdza ierasties atvaļinājuma laikā, nereti tērēdams tam savus gada iekrājumus,

⁹⁵ KURCS, E. “Recenzija par J.E. Timošenko darbu *Trīssimts krievu sakāmvārdu un parunu literārie pirmavoti un prototipi*,” BUCENIECE, E. (sast.) *Ideju vēsture Latvijā. Jaunā strāva – 20. gs. sākums*. 2. daļa. *Antoloģija*. [B.v.]: RaKa [2006], 79.-90. lpp. Arī, piem., recenzija: “K. KRUMBACHER. Die Moskauer Sammlung mittelgriechischer Sprichwörter. München: G. Franz., 1900..” *Neue Philologische Rundschau* 7 (1901) S. 145-152; u.c.

⁹⁶ Piem., “Das Adverbium *какγκακως*,” *Byzantinische Zeitschrift* 3 (1894) S. 152-155 [uz atsevišķām lapām bez norādes par avotu] [LUABR, Ms 1146].

⁹⁷ Tās pazina vēl 20. gs. 60.-70. gados Maskavā un Ļeņingradā tie, kam bija iespēja apgūt klasisko izglītību arī nedaudzajās padomju laika t.d. galveno kultūras centru skolās.

⁹⁸ KURTZ, E.; FRIESENDORFF, E. *Griechische Schulgrammatik*. Von EDUARD KURTZ, Oberlehrer am Gouvernements-Gymnasium zu Riga und ERNST FRIESENDORFF, Direktor der Schulen zu St. Petri in St. Petersburg. 2 Auflage. Leipzig: August Neumann's Verlag, 1880. *Griechisches Uebungsbuch zur Formenlehre und Syntax*. Von EDUARD KURTZ, Oberlehrer am Gouvernements-Gymnasium zu Riga. Leipzig: August Neumanns Verlag, 1884. КУРЦ, Э.; ФРИЗЕНДОРФ, Э. *Греческая грамматика для гимназий*. Составили Эд. Курц, преподаватель древних языков в Риге и Э. Фризендорф, директор училищ Св. Петра в С.-Петербурге. С.-Петербург: Издание книжного магазина Г. Шмицдорфа (Г. Гаммершмидт), 1890. КУРЦ, Э.; ФЕТТЕРЛЕЙН, В. *Книга упражнений в греческой этимологии*. Составили Э. Курц и В. Феттерлейн. С.-Петербург: Издание К.Л. Риккера, 1900.

3. zinātniskās komunikācijas telpā – kādas grāmatas, novilkuma, periodiskā izdevuma slejās vai vēstules lappusēs. Viņš bija viens no visumā produktīviem līdzstrādniekiem K. Krumbahera⁹⁹ kopš 1892. g. izdotajā *Byzantinische Zeitschrift*; publicējās arī žurnālos *Византийский Временник*, *Byzantinisch-Neugriechische Jahrbücher*, *Neue Philologische Rundschau*, *Berliner Philologische Wochenschrift* u.c. Tomēr pieminētā komunikatīvā telpa, aptverdama vairākus Eiropas izglītības centrus un pat uzskatāmi piesaukdama tajā ‘Rīgas’ vārdu,¹⁰⁰ tā laika latviskā domvidē neradīja, kā liekas, nekādas atšalkas.¹⁰¹ Situācija bizantistikas jomā būtiski nemainījās pat ar Eriha Dīla iekļaušanos Latvijas zinātnes aprītē.¹⁰² Nākas konstatēt, ka pētnieciskā nozīmē Bizantijas tēls Latvijā izplēn līdz ar Kurca vārda izzušanu. Filozofijas vēstures kursu priekšlasījumos, iespējams, tika pieminēts arī Bizantijas vārds, bet, liekas, ne bieži, lai gan ‘tepat pie rokas’ atradās izcils skolotājs un lietas pratējs. Dotās iespējas profesionālas pieredzes izmantošanā klātienē diemžēl netika liktas lietā.

Savā zinātnieka neinstitucionāli noformētā arodā Kurcs vairāk līdzinājās, piem., viduslaiku kurpniekam, kas viens pats pagatavoja zābaku pāri kopumā (ne kādu atsevišķu apavu detaļu). Kurcs pats rūpējās par rokrakstu kopiju ieguvu, pats tos lasīja un interpretēja, pats veidoja publicējamo manuskriptu un pats, vajadzības gadījumā, to laboja. Lai gan jo bieži fiziski viņš atradās teritorijā, ko mūsdienās dēvē par Latviju, savās zinātniskajās interesēs, centienos un nodomos viņš lielumis bija promesošs atbilstošas vietējas profesionālas satiksmes ierobežotības vai iztrūkuma, un, starp citu, arī lokālu zinātnisku resursu daļējas vai pat pilnīgas neesamības dēļ. Ārpus Latvijas viņš bija un ir pazīstams galvenokārt kā antīko un vidusgrieķu tekstu izdevējs un Bizantijas pētnieks, kā recenziju un grāmatu apskatu autors, kas iepazīstināja Eiropas zinātnisko sabiedrību ar pētījumiem un izdevumiem bizantistikā Krievijā (tie lielumis bija krievu valodā), un otrādi – apgādāja Krievijas lielākos pētnieciskos centrus ar izsmeļošiem un precīzi formulētiem kopsavilkumiem par jaunāko vidusgrieķu izdibinājumiem Eiropā (vācu, franču, angļu, itāļu, jaungrieķu u.c. valodās), tomēr lielumis 19. gs. beigās un 20. gs. sākumā, kā arī mūsdienu Latvijā to vai citu apstākļu dēļ viņš ir palicis nezināms. Dažas antīkās filozofijas atskaņas gan tiešā, gan jau bizantiski pastarpinātā un ievidotā formā Kurca personā ir atradušās kārtējā biklā bezatbildes līdztecē latviskai domvidei. Iespējams, tas bija tikai piedāvājums.., piedāvājums ieskatīties, piedāvājums pacensties viņpus rūpestiem par ‘savu stūrīti zemes,’ viņpus ‘mana nama, manas pils,’ ieraudzīt vēl ko citu... Īpats nefilozofisks izņēmums varētu būt vien Kurca rokraksts un publikācija ar Rosina Lentilija atmiņām par Kurzemi latīņu valodā un tā tulkojums ar piezīmēm vācu valodā.¹⁰³ Vismaz viens no simtiem...

⁹⁹ *Karl Krumbacher*; 23. IX 1856. g. – 12. XII 1909. g.; sk. nekrologu: DIETERICH, K. “Zum Gedächtnis an Karl Krumbacher,” *Neue Jahrbücher für das klassische Altertum Geschichte und deutsche Literatur* 25 (1910) S. 279-295; ВАСИЛЬЕВ, А.А. *Карл Крумбахер (Некролог)*. С.-Петербург: Сенатская типография, 1910 (LUABR, Ms 1146).

¹⁰⁰ Kurcs savās publikācijās atzīmēja to sarakstīšanas vietu, lielumis Rīgu.

¹⁰¹ Līdz šim nav atrastas kādas apstiprinošas liecības.

¹⁰² Dīlam ir bijusi viena maz izprotama ‘ekskursija’ uz bizantologu kongresu (sk. pie Dīla).

¹⁰³ “[LENTILIUS ROSINUS.] *Curlandiae quaedam notabilia* (1677-1680),” *LUR* 11 (1924).

2. Kārlis Straubergs (1890 – 1962)

Arī antikvitātēm ir tiesības būt

Kādu gan ceļu lai meklēju dzīvē? Uz tirgus ir skaļi
Kliedzieni, apnicīgs strīds, mājās man nospiests ir prāts,
Laukos ir darbi grūti pārlieku, un jūra arvienu
Kļūmīga, svešumā bail, mantas ja iekrājies tev.
Trūkums ir nospiedīgs arī; ja precējies esi, tad rūpes
Neatstāj; sievas ja nav – dzīve vēl drūmāka šķiet.
Bērni ir slogs, bez bērniem ir postīta dzīve; ir jaunie
Neprašas, vecie turpret sen vairs prātīgi nav.
Izvēle paliek starp diviem: nekad vai dzimušam nebūt,
Vai arī, dzimušam jau, tikko tu piedzimis, mirt.¹

Kārlis Straubergs no Džūkstes pagasta Lancenieku gala – lielumis pazīstams kā klasiskais filologs, arheologs, folklorists, dzejnieks, antīko tekstu tulks, LA un LU pasniedzējs...

Pie Lanceniekiem dzima trīs brāļi Straubergi. Vecākais brālis matemātiķis un Rīgas vēsturnieks² Jānis Straubergs piesaules atmirdzu piedzīvoja 1886. gada 24. XI Džūkstes (no 1925. gada Džūkstes-Pienavas) pagasta *Lielstraģos* (tag. Tukuma novadā) pie Tukuma-Jelgavas ceļa, iepretim ceļa atzaram uz Džūksti; m. – 1952. g. 29. IV Rīgā (apbedīts Meža kapos). Otrs brālis Kārlis Straubergs dzima 1890. gada 14. (2. v.st.³) VI jau pieminētajos *Lielstraģos*. 1936. gadā viens pēc otra mirst brāļu Straubergu vecāki – tēvs Jānis Straubergs (1859. g. 19. II – 1936. g. 20. VII) un māte Amālija Strauberga (dzim. Sņikere; 1865. g. 17. II – 1936. g. 22. VII).⁴ Tēva vietā saimniekošanu uzņēmas Vilis Straubergs⁵ (Jāņa

¹ POSEIDIPS. "Dzīve. No grieķu valodas tulkojis Kārlis Straubergs," *Ceļa Zīmes* 3 (1950) 199. lpp.

² Piem., *Rīgas latviešu pirmās nacionālās cīņas* 18. g.s. R.: A. Gulbis, 1936. Iznākušai grāmatai veltītajā apskatā var lasīt sen piemirstas domas: «Daudzos gadu simteņus, kas sekoja vācu ienākšanai, ilgu laiku mēdzām dēvēt par 'verdzības nakti,' kad nekāda latviešu izcelšanās vēstures gaismā nebija iespējama, kamēr mūsu vēsturnieki sāka pierādīt, ka ordeņa un bīskapu laikos nekāda verdzība nav bijusi. Latvietis, resp. vietējās ciltis slēgušas ar ienācējiem līgumus kā brīvi vīri, un kā tādi arī piedalījušies karos. Tikai 18. g.s. krievu impērijā devis muižniecībai iespēju tā apspiest zemniekus, ka šis stāvoklis bija diezgan tuvs verdzībai» (K. "Par 300 rubļiem un 10 stīrnām nopirkts lēmums pret latviešiem," *LK* 167 {1936} 4. lpp {28. VII}); "Senā Rīga," *BZ* 47 (1937) 9. lpp. (27. II); *Rīgas vēsture*. [oriģinālais izd. (6 burtnīcas)] – R.: Grāmatu Draugs, 1936-1937; atsevišķā grāmatā – R.: Grāmatu Draugs, [b.g.]; repr. izd. – [Bruklina]: Grāmatu Draugs, [1954].

³ Vecā stila forma vēl lietota *VV* 23 (1924) iepazīstinot ar valdības jaunajiem ministriem (29. I; 1. lpp.).

⁴ *ZB* 161 (1936) 8. lpp. (21. VII); *BZ* 163 (1936) 10. lpp. (23. VII); *JZ* 168 (1936) 7. lpp. (29. VII); izvadīšana notika 26. jūlijā, apbedīti Džūkstes kapos.

⁵ Viļa Strauberga meita Māra Ūdre iemājojusi Džūkstes *Seskos*, K. Strauberga dzīvesbiedres Zentas-Elizes (dzim. Blumfelde; 1901-1964) vecāku atjaunotajā dzīvesvietā. Pa retam te sastopams arī kāds no K. Strauberga dēliem, piemēram, Jānis Straubergs (2011. gadā viņam 81 gads). Māras 3 gadus vecais brālis Juris mira 1932. gadā nelaimes gadījumā (*LK* 280 {1932} 2. lpp. {10. XII}).

un Kārļa Straubergu jaunākais brālis). Mājas šobaltdien nav saglabājušās; tās iet bojā pēdējā kara laikā. Bijušās saimniecības vietā tagad vien plašs aparts lauks, kāds vientuļš koks un daži, iespējams, atsevišķu saimniecības (?) ēku bijušo pamatu līniju metus veidojoši akmeņi.

2.1. Lancenieku skolas iespaidi dzīvē

Skolas gaitas Kārlis uzsāk 1897. gadā, kad sāk apmeklēt Lancenieku pagasta skolu,⁶ kuru jau pirms viņa apmeklēja brālis Jānis. Jaunās skolas ēkas celtniecība Lanceniekos Kazuļu pakalnā ilga vairākus gadus, jo nācās novērst ne vien ugunsgrēka sekas jaunbūvē, bet arī gaidīt līdz augstākā skolu komisija apstiprinās jauno skolmeistaru. Visupēc mācību nams tika pabeigts un 1883. gada janvārī telpas bija gatavas uzņemt pirmos skolniekus.⁷ Ar Lancenieku skolu saistās arī skolotāja un vienlaikus ilggadīgā skolas vadītāja (1883-1903) Anša Lerha-Puškaiša vārds (īst. v. Ansis Lerhis; 2. IX 1859. g. – 30. III 1903. g.). Skolniekus mācīties strādāt aicināja klasē pie sienas izkārtais aicinājums:

“Audzi, zaļo un rādi diženus augļus nākotnē!”

Arī pie skolotāja galda kādas citas rindas sumināja darbu:

“Mans nams ir mana pils un darbs tās vaiņags.”⁸

Un:

“Vai tavs mūžs kam lieti der,
To vis neteic ilgie gadi;
Vien tas brītiņš dārgi sver,
Ko ar labiem darbiem vadi.”

J. Neikens.⁹

Kad 19. gs. 90. gadu vidū skolēnu skaits sasniedza 100, Lerhis-Puškatis Lancenieku skolai lūdza

⁶ Liekas, ka tieši šī skola – ceļmalā uz Džūksti – ir iegūlusi K. Strauberga atmiņā uz mūžu (sk.: “Karavīri seko 28. janvāra draudzīgam aicinājumam,” R 68 (1935) 4. lpp. (9. III).

⁷ STRAUBERGS, J. un K. *Džūkste: Pagasta un draudzes vēsture*. [B.v.]: Džūkstes pagasta Valdes apgāds, 1939, 131., 132. lpp. Šo brāļu Straubergu grāmatu par Džūksti šobaltdien apņēmusies turpināt Judīte Timma.

⁸ Pretmetā tam Rīgā kādu namu A. Čaka ielā (netālu no R. Blaumaņa ielas) grezno šķietami līdzīga, bet tomēr būtiski atšķirīga izteikuma versija: “Mans nams ir mana pils.” Acīmredzot darbs ne visos laikos un ne visiem ir bijis un ir būtisks.

⁹ BĒRZIŅŠ, R. *Lerhis-Puškaitis dzīvē un darbā*. R.: Valtera un Rapas akciju sabiedrības izdevums, 1928, 50. lpp.

algot otru skolotāju.¹⁰ Prasības lieta ieilga 'pagasta vareno' aklas taupības dēļ un tikai 1896. gadā skola dabūja otru skolotāju (Augusts Vulfs, 1896-1898; Teodors Strautmanis, 1898-1903); viņus acimredzot iepazīna arī Straubergs. Bērniem bija obligāti jāapmeklē skola 3 ziemas; mācības parasti sākās 15. x un beidzās 15. iv; vasaras skola – 24. iv un beidzās 30. ix. Mācīti sekoši priekšmeti:

1. latviešu valoda,
2. rēķināšana,
3. ģeogrāfija,
4. vēsture,
5. ticības mācība,
6. zīmēšana,
7. glitrakstišana,
8. dziedāšana un
9. rokdarbi meitenēm (34 mācību stundas nedēļā).¹¹

Skolā tika izveidota tam laikam plaša bibliotēka, kuru 1894. gadā gan nācās atdāvināt Džūkstes *Zemkopības biedrībai*: striktas kārtības gados skolotājam par grāmatkrātuves ierīkošanu skolas namā bez augstāk stāvošas varas atļaujas draudēja pat atlaišana no darba. Tādā kārtā Džūkstes pagasta Lancenieku gals palika bez publiskas bibliotēkas, līdz kurai uz *Zemkopības biedrības* namu¹² Džūkstē bija jāčāpā kādi 7 km. Iespējams, ka tieši Džūkstes pagasta Lancenieku gala skolas namā gūtie iespaidi un pirmējās atziņas vēlāk brāļos Straubergos (Jāni un Kārlī) rezultējās interesē par dažādu tautu antikvitātēm, kurās vienīdz piederīgi satelpa, piem., Rīgas vēsture ar Krievijas dienvidu (grieķu kolonijas) un Itālijas (Latiņas un Kampānijas) arheoloģiju, piederīgas inskripcijas un latvju folkloru ieskaitot. Šo veco divistabu lauku skolas namu Tukuma-Jelgavas ceļa atzarā uz Džūksti ar skolmeistaru 'pasaku tēvu' nevajadzētu nedz piemirst, nedz mazvērīgi nenovērtēt.

Pabeidzis Lancenieku skolu (1901), Kārlis Jelgavā iestājas Aleksandra pilsētas skolā,¹³ bet 1903. gadā – Jelgavas (klasiskās) ģimnāzijas trešajā (no astoņām) klasē. Ģimnāzists iepratās valkāt uniformu, nekādā gadījumā neaizmirst jostu, kā arī pastaigām mundierī atvēlēto ielu nosaukumus. Līdzekļus skolai Straubergs acimredzot iesākumā daļēji, vēlāk varbūt pat pilnībā, pelnīja pats ar privāttundām,

¹⁰ 1993. gada 1. septembrī atjaunotā sākumskola 21. gs. sākumā (2002. g.) Lanceniekos beidz pastāvēt mazā skolēnu skaita dēļ. Skolas ēkā tika ierīkots muzejs. Šodien tas pazīstams kā viena no septiņām Tukuma muzeja struktūrvienībām – Džūkstes Pasaku muzejs. Sk. arī: PAKALNS, G. (sast.) *Anss Lerhis Puškaitis: Atmiņās un stāstos*. R.: Madris [2000].

¹¹ STRAUBERGS, J. un K. *Džūkste...* – 149. lpp.

¹² 1897. gadā Džūkstē tika iesvētīts jaunuzceltais Džūkstes-Pienavas biedrību nams.

¹³ Aleksandra (vēl. Jelgavas Valsts Arodu) skolas ēka būvēta 19. gs. beigās vai 20. gs. sākumā. Šobaltdien skolas ēkā atrodas Jelgavas Amatniecības vidusskola.

skolojot bagātu poļu atvases.¹⁴ Latīņu (un grieķu?) valodu viņam pasniedza latvietis Frīdrihs Zēbergs, kura redakcijā 1901. gadā iznāca Platona dialogs *Kritons* divu, kā liekas, Rīgas Aleksandra ģimnāzijas skolnieku tulkojumā krievu valodā. Ģimnāziju Straubergs beidz 1909. gadā ar zelta medaļu.

No 1909. līdz 1916. gadam Straubergs studē Maskavā. 1911. gadā vēl būdams students viņš vairāk kā mēnesi uzturas Itālijā; šeit ne bez Neapoles piepalīdzības dzimst dzejnieks un tvirst antikvitāšu meklētājs. 1915. gadā viņš beidz Arheoloģijas institūtu un vasarā ņem dalību Kurzemes bēgļu gājienā uz Krieviju, kur kādā Volgas vācu kolonijā brālis Jānis strādā par matemātikas skolotāju. 1916. gadā viņš beidz arī Maskavas Universitātes klasiskās filoloģijas nodaļu, aizstāvēdams diplomdarbu par grieķu epitafijām,¹⁵ un uzsāk strādāt kādā Maskavas komercskolā, kurā savas vācu valodas un vēstures mācību stundas bija atvēlējis A. Spekke.¹⁶ Iesākto darbu drīz vien pārtrauc mobilizācija, kuras sakarā Straubergs nonāk frontei attālā rezerves pulkā Orlā. Viņu iedala saimniecības daļas kancelejā kārtot arhīvu. Padarbs kaulus nelauž, ja vien ielāgota un cieši piepaturēta ir armijas nodarbjū īpatības nemainīga pieredze: ikvienam uzdevumam ir jāpieiet ar tādu bezceres mazsteigu, lai iesāktais darbs nekad nebeigtos.

1916. gada novembrī Straubergs saņem atļauju pievienoties latviešu strēlnieku pulkiem; viņu pārsūta uz Valmieras muižu, strēlnieku Rezerves pulku. Pēcāk viņu piesaista strēlnieku Organizācijas komitejai un uzdod iekārtot Kara muzeju Rīgā, Tērbatas ielā № 3. Tur darbojas arī fotogrāfs, pirmās latviešu filmas (hronikas)¹⁷ uzņemšanas vadītājs Jānis Rieksts. Redzes problēmu dēļ Straubergs demobilizējas 1917. gada pavasarī, paliekot darboties Kara muzejā. Viņš ņēmis dalību I latviešu skolotāju kongresā Tērbatā 1917. gada vasarā.

1. septembrī (j.st.) krita Rīga (1917. g.). Ar 1. un 3. strēlnieku pulka karogiem mugursomā Kārlis vilciena vagonā un uz tā jumta, braukdams caur Pēterpili, sasniedz Maskavu. Atdevis karogus glabāšanā, viņš atsāk darbu vecajā komercskolā un vēl trijās latviešu bēgļu vidusskolās, kurās māca latviešu valodu (kopā 98 st. nedēļā), bet vēlinajās novakarēs, dzīvodams pie Spekkes Maskavas ārpsilsētā, tulko Horātija dzejas.

1919. gada oktobrī Straubergs kā klasiskās filoloģijas docents uzsāk savu darbību LA Filoloģijas un filozofijas fakultātē. Uz Latviju pārceļo arī Maskavā veiktie Horātija tulkojumi, kas ar piederīgām apcerēm 1920. gadā parādās *IMM*.¹⁸ Lancenieku antikvitātes bija atgriezušās.

¹⁴ Kārlis pats atzīst, ka viņam, kā puikam, toreiz esot bijuši lieli ienākumi. Nopircis pat tēvam klavieres, turku divānu, traukus 24 personām, un tad vēl palikusi nauda vēlākam ceļojumam uz Itāliju (sk.: ĢĒRMANIS, U. "Tālie gadi. Prof. Dr. Kārlis Straubergs, 1890 – 1960," *Un* 7 {1960} 88.-90. lpp.).

¹⁵ GĀTERS, A. "Kārlis Straubergs," *O* 9,2 (1960) 620. lpp.

¹⁶ 1916. gadā Maskavā Straubergam radās izdevība padarboties ar 9 gs. grieķu manuskriptu, kā rezultātā radās viņa raksts *Chludova grieķu psalmu miniatūras* (*LUR* 5 {1923} 117.-127. lpp.); sk.: JOHANSONS, A. "Prof. K. Strauberga personība un darbs," *LV* 18 (1960) 4. lpp. (S. VII).

¹⁷ Sk.: VECVAGARS, M. *Kārļa Krūzas 'klasiskās' piezīmes: Fricis Bārda un Jānis Poruks*. [B.v.]: Apgāds MSV, 2011, 259., 261.-264. lpp.

¹⁸ STRAUBERGS, K. "Horātījs un viņa latviešu draugi," *IMM* 1 (1920) 22.-27. lpp.; -. "Horātījs," *IMM* 6 (1920) 524.-535. lpp.

Straubergs aizstāv doktora disertāciju *Latīņu paraugu iespaids Horātija kritikā un dzejā* 1929. gada 30. 1 plkst. 11 Universitātes t.s. svētku zālē.¹⁹ Viņam piešķir filoloģijas doktora grādu²⁰ un ievēl par profesoru (30. IV Ministru kabineta apstiprinājums).²¹ Savā disertācijā Straubergs atzīst, ka Horātija darbos esot saskatāmi vairāki iespaidi. Viņa jaunības gadu darbos jūtama Katulla un Lukrētija ietekme. Būdams Augusta laika dzejdaris, Horātijs ir liecinieks miniatūras aizstāšanai ar monumentālo dzeju. Tā nav sveša vismaz stila formas ziņā arī Horātijam pašam. Ietekmes esot jaušamas arī no Ennija, tomēr līdztekus labvēlībai attiecībā pret episkajiem darbiem, jo asa kritika izskan par Ennija metrikas trūkumiem. Vērā ņemama ir arī sadarbība ar Vergiliju, Variju u.c., kā arī kopējais Mecenāta grupas dalībnieku noskaņojums.

Kā Augusta laikmeta dzejas teorētiķis Horātijs neizbēgami ir spiests izteikt kritiskas piezīmes gan par senajiem dzejdariem, gan arī par laika biedriem. Viņš iesaistās polemikā par satīru, un nostājas pret Lūkīliju saistībā ar viņa stilu un metriku, šos jautājumus saistīdams ar prasībām par valodas pareizību, izteiksmes skaidrību, precizitāti un īsumu, kā arī pieskaņošanas tēlojumam. Horātijs dod arī tiešus aizrādījumus par dzeju, tās veidiem un prasībām pret īstu dzejnieku (darbā *ars poetica*). Te esot saskatāmas paralēles ar Cicerona darbu *orator*. Abiem sacerējumiem esot līdzība formulējumos. Visupēc Straubergs atzīst, ka Horātijs nav mehānisks pārņēmējs, bet itvisā ir centies sadzirdēt dzīvu valodu.²²

Kara gados Straubergs bija Rīgas universitātes prorektors. Publicētajās atmiņās par šo laiku viņš atzīmē, ka īsajā starpposmā pēc padomju varas atkāpšanās un vācu pārvaldes izveidošanas tieši bijušās Latvijas «...iestāžu atjaunošanās arī bija un palika cietākais rieksts vācu okupācijas civilpārvaldei, ko varēja gan mēģināt ietekmēt, bet kas izjauca plānus par savas administrācijas izveidošanu ‘iekarotajā’ zemē. Un šīs iestādes izturēja sīvu cīņu ar okupācijas varu, un tas ir viņu nopelns, ka tika lēnināts spiediens, kas gan bija fatāli neatvairams, bet nenoveda latviešu tautu pie tā patvaļas posta, kas lika ukraiņu nacionālistiem meklēt glābiņu atpakaļ sarkanajā komunismā un partizānu kustībā pret ‘atbrīvotājiem.’»²³ Universitātes veiksmīgie atjaunošanas darbi apsīka apm. 1941. gada augusta beigās, kad Rīgā ieradās vācu civilpārvalde. Ievēribu ātri vien ieguva drošības policijas ierēdnis Nils fon Holsts, kāds bijušais LU students fon Strickis (nosaukuma ‘Rīgas universitāte’ autors) u.c.; ātri jaunā okupācijas vara atkailināja savus nodomus ‘Ost’ zinātnes pilnveidē un īpašā attieksmē pret humanitārajām zinībām: «Tāpat kā komunistiem arī Trešās valsts vāciešiem tās [humanitārās zinātnes] bija vismaz aizdomīgas, nacionālās

¹⁹ S 145 (1929) 4. lpp. (24. 1). Oponenti Dīls, Speke, Tentelis. Disertācijas manuskripts 307 lp. mašīnrakstā atrodas LUABR, Strauberga fondā. Disertācija publicēta vācu valodā ar nosaukumu “Horaz: Studien zur Entwicklungsgeschichte der römischen Dichtkunst der Augustäischen Zeit,” *LURF* 1,4 (1929/1931) 161.-356. lpp.; atsevišķā iespiedumā – *Horaz: Studien zur Entwicklungsgeschichte der römischen Dichtkunst der Augustäischen Zeit*. R.: 1931. Strauberga disertācijas *Latīņu paraugu iespaids Horātija kritikā un dzejā* tēzes – LVVA, 7427. f., 13. apr., № 1642, 153. lpp. Sk. arī: BALTIŅŠ, M. (sast.) *Latvijā aizstāvētās doktora disertācijas (1923-1944): Bibliogrāfisks rādītājs*. R.: LU Zinātnes un tehnikas vēstures muzejs, 2004, 56. lpp.

²⁰ LK 26 (1929) 3. lpp. (1. II); S 146 (1929) 1. lpp. (7. II); LK 32 (1929) 4. lpp. (8. II).

²¹ LK 93 (1929) 4. lpp. (26. IV); t.p. 96 (1929) 4. lpp. (1. V); VV 97 (1929) 2. lpp. (2. V).

²² Sk.: STRAUBERGS, K. “Horatijs. Augusta laikmeta dzejas studijas,” *LURF* 1,4 (1929/1931) 357.-359. lpp.

²³ STRAUBERGS, K. “Latvijas universitāte 2. pasaules kara laikā. Prorektora atmiņas,” *Un* 12 (1963) 12. lpp.

domas perinātājas. Tikai aprīlī [1942. g.] nāca atļauja arī tām [darboties]... Teologi un vēsturnieki pie vārda netika.»²⁴ T.s. vācu laikā tika ievadīta «humanitāro un teoloģijas studiju likvidācija, kultūras dekapitulācija.» Savas atmiņas par šo sarežģīto laiku Straubergs beidz ar retorisku izsaucienu: «Toreiz tas neizdevās.»²⁵

Plašas ir bijušas Strauberga nodarbes t.d. brīvvalsts laikā. Kā valsts ierēdnis (Mākslas un kultūras departamenta Bibliotēku un Arhīvu nodaļas vadītājs) viņš esot centies līdz attiecīgā departamenta likvidācijai ierobežot kultūras vērtību izvešanu no Latvijas.²⁶ Kādu laiku bijis Oratoru institūta mācību spēks.²⁷ Ņēmis dalību Nacionālā kara muzeja izveidē: 1919. gada 8. augustā muzeja organizēšana un pārzināšana tika uzdots «arch. doc. Straubergam un viņa palīgam leitn. K. Upeslejam.»²⁸ 1929. gada 26. iv Straubergu ieceļ par pieminēkļu valdes folkloras krātuves vadītāju.²⁹ Viņš ir iekļauts arī *Brīvdabas muzeja biedrības* valdē.³⁰ 1934. gadā piešķirta K. Barona prēmija par 3 rakstiem IMM (1933, *Andrejs Gecelis*, № 4; *Kristjānis Lautenbahs*, № 5/6; *Johans Rīvijs*, № 9).³¹ Aktivitāšu klaidums un spriegums ir apskaužams: no priekšlasījumiem radiofonā³² līdz dažāda satura lekcijām daudzās Latvijas novados,³³ no 'Latviešu-italiešu' biedrības³⁴ līdz Latviešu-poļu tuvināšanās biedrībai,³⁵ no Izglītības ministra (1924. gadā V. Zāmuēla valdībā) līdz LU padomes loceklim,³⁶ no vidusskolu mācību grāmatu vērtēšanas komisijas dalībnieka latīņu valodā³⁷ līdz savu paša dzeju lasījumiem Zemgales rakstnieku un mūzikas mākslinieku vakarā 1937. gada 28. VIII Jelgavas Latviešu biedrībā,³⁸ no K. Barona tautas augstskolu direktora (1933-1937) līdz Filologu biedrības līdzbiedram.³⁹ Viņš atzīst, ka brīva laika viņam «..par daudz maz.

²⁴ *Ibid.*, 14. lpp.

²⁵ Latvijas apstākļos tieši humanitārās zinātnes ir lielākā vai mazākā mērā izsaukušas padziļinātu netiksmi visu nokrāsu pie varas esošiem politiskiem spēkiem un to pielūdzējiem. Arī t.d. Ulmaņlaiki (ar norādījumiem, piem., kā vēsturniekiem būtu jāraksta vēsture u. tml.) un šodiena nav izņēmums.

²⁶ LĪDUMNIEKS. "Mūsu dabas krāšņumi, tipiskākie veidojumi un retumi," S 20 (1926) 1. lpp. (4. III). Arī vēlākā laikā kā liecinieks ņēmis dalību tiesā sakarā ar Lielās ģildes arhīva glabāšanu ("Nozuduši svarīgi vēstures dokumenti," R 52 {1936} 7. lpp. {21. II}).

²⁷ LEX. "Oratoru institūta 1. izlaidums," LK 17 (1925) 3. lpp. (27. v).

²⁸ TUTERS, E. "Mūsu muzeji," S 18 (1924) 2. lpp. (8. II).

²⁹ LK 94 (1929) 3. lpp. (27. IV). Šādā amatā apmeklējis pat VEF'a kinolaboratorikas demonstrācijas zāli, lai noskatītos suitu dzīves un ieražu filmas gatavos skatus ("Mūsu pirmās lielfilmas darba dienas Brīvības gatvē," LK 244 {1935} 3. lpp. {25. x}). Folkloras krātuvī pārzināja līdz 1944. gadam. Kādas dīvainas sagādīšanās dēļ (?) liela daļa LFK rokraksti 2. pasaules kara laikā esot glabāti brāļu Straubergu dzimtajā Džūkstē, mācītājmuižā, tomēr pēc kara par šo lietu varbūtējie zinātnieki neko nav gribējuši stāstīt (e-vēstule no Gunta Pakalna 2011. gada 18. oktobrī).

³⁰ "Brīvdabas muzeja biedrība," LK 224 (1933) 4. lpp. (5. x).

³¹ "Lēmums par Krišjāņa Barona prēmiju piešķiršanu 1934. gadā," VV 56 (1934) 1. lpp. (10. III). T.p. prēmiju saņēma arī 1936. gadā ("Lēmums par Krišjāņa Barona prēmiju piešķiršanu 1936. gadā," VV 57 {1936} 1. lpp. {10. III}).

³² "Itālija un viņas kultūra (prof. Dr. K. Strauberga priekšlas.), plkst. 18³⁰," LK 79 (1935) 3. lpp. (4. IV).

³³ "Zinātnieku lekcijas Latgalē," R 68 (1935) 2. lpp. (9. III).

³⁴ "Spožs latviešu-italiešu draudzības apliecinājums: Rīgā atklāta italiešu grafikas izstāde," R 98 (1935) 1. lpp. (8. IV); "Italiešu nedēļas kulturālā nozīme," LK 87 (1935) 1. lpp. (13. IV); "Romās gājiena 14. gadskaitis," R 298 (1935) 10 lpp. (29. x); "Latviešu un italiešu b-bas akadēmiskās sekcijas dibināšanas sapulcē," JZ 245 (1937) 5. lpp. (28. x).

³⁵ "Vadonim jādod norēķins par visiem, teicis maršals Pilsudskis," R 140 (1935) 1. lpp. (22. v).

³⁶ "Par universitātes rektoru ievēlēts līdzšinējais Dr. J. Auškāps," R 141 (1935) 1. lpp. (23. v).

³⁷ "Ieceltas jaunas mācības grāmatu vērtēšanas komisijas," R 215 (1935) 4. lpp. (7. VIII).

³⁸ "Dzeja, mūzika un ziedi," BZ 190 (1937) 2. lpp. (25. VIII).

³⁹ BLESE, E. "Zinātnieks, ko skubīja svētais nemiers. Prof. Dr. Kārļa Strauberga 70 mūža gadu mija," *Latvija* 23 (1960) 3. lpp. (18. VI).

Bet ja būtu, tad es paslinkotu un tā būtu mana nodarbošanās brīvā laikā.»⁴⁰

Straubergs miris Stokholmā, Zviedrijā, 1962. gada 10. VIII. 1990. gadā no Stokholmas Meža kapiem Kārļa un Zentas pelnu urnas pārvestas un 15. VI pārāpbedītas Džūkstes kapos.⁴¹

2.2. Zinātne un vērtējumi

Strauberga plašo un dažādveidīgo jau skolas gados, šķiet, ieaudzināto interesi par tautu antikvitātēm acīmredzot nāktos arī vērtēt iespējami plaši un dažādveidīgi. Var izrādīties, ka ne viss, kas kārtējās atmodas skurbā ticis atzīts un stādīts priekšā kā saistīts ar zinātņi kā zinātņi, tāds patiešām arī ir. Piemēram, Straubergam ir virkne rakstu par 20. gs. sākotnes gadu izrakumiem vairākās dienvidzemēs,⁴² bet pat pavirša iepazīšanās ar viņa dzīves gājumu atklāj, ka cienījamais arheologs, lai gan vairākas reizes ir bijis Itālijā, tomēr nav ņēmis dalību nedz izrakumos Trajāna forumā, nedz atrakumos Pompējos,⁴³ un nav cilājis lāpstu pat ne tuvējos Krievijas dienvidos.⁴⁴ Līdz ar to nākas jautāt, kāds ir minēto (un vairāku līdzīgu) darbu raksturs, kādā veidā un dibinoties uz kādiem izejmateriāliem tie ir radušies? Vai šo rakstu avoti ir primāri, vai tomēr sekundāri? Vai šajos rakstos minēto faktisko materiālu Straubergs ir guvis un atvedinājis pats, dibinādami uz saviem pieredzējumiem arheoloģijā u. tml., vai arī tie ir citu pētnieku darba rezultāti, kas, iespējams, ir izklaidēti citzemju plašajā zinātniskajā periodikā un pietuvenā literatūrā, un Straubergam, savukārt, pieder šādu materiālu apkopotāja un vispārēja apskata veidotāja loma? Ko jaunu šajos rakstījumos ir pavēstījis Straubergs salīdzinājumā ar citviet (sk. pie Dīla) minētajiem Latiševu un Farmakovski?

Te nāktos piebilst, ka zinātņei ir piederīgi dažādas formas un satura rakstu darbi. Pie zinātņes ir pie-skaitāmi arī bibliogrāfiski un saturiski izklāsti, kas rakstīti nolūkā iepazīstināt lasītāju ar zinātnisko literatūru, kas nereti sarakstīta sešzemju mēlēs un tās pieejamība ir ierobežota, vai arī – celt priekšā pēdējā brīža atklājumus kādā zinātņes jomā plašākai sabiedrībai, un šādiem rakstiem, līdzīgi kā citiem pietuvenās jomās, piemīt satura patapinājuma un vispārinājuma iezīmes.⁴⁵ Tomēr publicējot šādus rakstiju-

⁴⁰ “Ko profesori dara brīvā laikā,” *BZ* 186 (1937) 7. lpp. (20. VIII).

⁴¹ Aiz baznīcas, kā paskaidrotu vecāka gadu gājuma Džūkstes iedzīvotāji.

⁴² STRAUBERGS, K. “Izrakumi dienvid Krievijā,” *IMM* 11 (1921) 1150.-1162. lpp.; 12, 1267.-1274. lpp.; – “Izrakumi Trajāna forumā,” *FBR* 10 (1930) 77.-79. lpp.; – “Jaunākie izrakumi Itālijā,” *Vēstures atziņas un tēlojumi*. Vēst. skol. 1936. g. lasīto lekc. sakop. prof. F. BALOŽA red. [B.v.]: Izgl. min. izd., 1937, 238.-248. lpp.; – “Jaunie atrakumi Pompējos. Atsevišķs novilkums no *IMM* 1924. g. 3. burtn. iesp. raksta, [B.v. un g.]; – “Jaunie atrakumi Pompējos,” *IMM* 3 (1924) 249.-262. lpp.

⁴³ Uz turieni dodas, tikai ne Straubergs, bet gan Felsbergs 1925. gadā (sk. Felsberga iesniegumu LU Padomei 20. III 1925. g. – *LVVA*, 7427. f., 13. apr., № 475, 24. lpp.).

⁴⁴ Lielāka praktiska pieredze šajā jomā Latvijā bija tikai Dīlam, kas 1913., 1914. un 1915. g. vasarās bija piedalījies izrakumos Olbijā. Диль, Э.В. “Экспедиция в Грецию летом 1910 г. под руководством профессора Э.Ф. Зелинского,” *Гермес* 18 (1910) с. 475-478; 19 (1910) с. 506-509; 20 (1910) с. 526-532; 1 (1911) с. 19-22; – “Б.В. Фармаковский. Ольвия. Москва, 1915,” *Гермес* 13/14 (1915) с. 316-317; – “Ольвийская чашка с наговором,” *Известия Императорской Археологической Комиссии*. Выпуск 58. Петроград: Типография Главного Управления Уделов, 1915; – “Ольвийский некрополь,” *Гермес* 10 (1916) с. 207-213; – “Раскопки на Галлипольском полуострове,” *Гермес* 1 (1916) с. 13; – “Олбija,” *IMM* 5/6 (1930) 576.-579. lpp.; – “Die Grabungen in der Nekropole von Olbia,” *Archäologischer Anzeiger* (1929) S. 295-304; – “Die Ausgrabungen in Olbia 1920-1930,” *Gnomon* 8 (1932) S. 545-548; u.c. Arī Strauberga un Dīla informatīvie avoti šajā jomā ir bijuši atšķirīgi.

⁴⁵ To ļoti veiksmīgi pirms Strauberga darīja Kurks nule iedibinātajā bizantoloģijā, un līdztekus Straubergam – Dīls saīs-

mus citās zemēs, arī tieši šim nolūkam domātos profesionālos izdevumos, tiem nāktos pievienot plašu atsauču aparātu, ko diemžēl izdevēji (nereti arī rakstītāji paši) Latvijas teritorijā ne vienmēr ir darijuši, domādamies laižam klajā ko populāru. Vēl jo vairāk. Raksta ievaddaļā pieklātos pietiekoši atklāti un skaidri apskaidrot, ka 'sacerējumā' ir izklāstīti citu autoru meklējumu rezultāti un pārspridumi. Tomēr tas ne vienmēr tiek darīts, tas ne vienmēr tiek prasīts. Rezultātā veidojas apšaubāmi ieskati par šādu darbu it kā patstāvīgi un primāri pētniecisko raksturu un izcelsmi.⁴⁶ Saistībā ar Straubergu te piederas arī kādu Itālijas pirmapdzīvotāju apraksts *Etrusku mīkla*,⁴⁷ 20. gs. pirmsrevolūcijas (1917. g.) Krievijā populāra grieķu koloniju patēma⁴⁸ *Reliģija grieķu kolonijās Melnās jūras ziemeļos un rietumos*⁴⁹ u.c.

Strikti zinātniskās Strauberga intereses antīkās pasaules izdibinājumos varētu būt saistītas ar Horātiiju (un viņa avotiem), kā arī Augusta laikmetu kopumā. Viņa sastādītā (daļēji arī tulkotā, kopā ar A. Ģiezenu un R. Rudzīti) «rokas grāmata skolas vajadzībām»⁵⁰ *Grieķu lirika*, jo ilgi pildīs vienīgās grieķu t.d. dzejas antoloģijas funkcijas, bet darbs *Romiešu literatūra* kļūs par pietuvenu sniegumu antīkās literatūras vēstures jomā brīvvalsts laikā. Jāpiebilst, ka Strauberga nodarbēs saistībā ar tautu antīkvītēm ir ietilpusi arī latviešu folklorā. Kā lielākie darbi šajā pazarā pieminami *Latviešu buramie vārdi* (1939, 1941; 1990), *Latviešu tautas paražas* (1944; 1966; 1990).⁵¹ Trimdā Zviedrijā Straubergs darbojas Zviedrijas Tautas dzīves izpētes institūtā (*Institut for folklivsforskning*), pabeidz lielu darbu *Latviešu tautas ticējumi par mirušiem* (*Lettisk folktro om de döda*, 1949),⁵² savukārt interese par antīko pasauli pārtop dārgā un reti iespējamā iepriecā.⁵³ Par darbiem latviešu folklorā Straubergs saņem Kultūras fonda godalgu zinātnē par 1952. gadu.⁵⁴ Viņš bijis arī vairāku folkloras materiālu krājumu redaktors gan dzimtenē, gan arī trimdā.⁵⁵ Straubergam nav gājusi secen arī iesaiste politiskajās peripetijās.⁵⁶ Jāpiebilst, ka Zviedrijā

tībā ar antīkās literatūras vēstures atsevišķām personālījām un Dienvidkrievijas toponīmiju profesionālos izdevumos.

⁴⁶ Protams, te tiek pētīti, tomēr ne autora paša, bet gan citu pētnieku pētījumu rezultāti.

⁴⁷ *Sē 5* {1937} 496.-499. lpp. «Prof. K. Straubergs cilā Etrusku mīklu, it kā latvieši būtu kādi pēcnācēji no Itālijas» «Grāmatu galds», *VV 98* (1937) 4. lpp. (3. v). 20. gs. pirmajās desmitgadēs Krievijas augstskolu beigušam humanitāriķim uzrakstīt par tolaik modē nākušām grieķu kolonijām Melnās jūras piekrastē vai pārcilāt etrusku izcelsmes un viņu ietekmes problēmas bija notikums, kas līdzvērtīgs pieraksta procedūrai savējo 'kastā.' Jāpiemin arī Strauberga 1928. gada 'etrusku kongresa' apmeklējums.

⁴⁸ Ar to ir lielumis bija saistīts gan Dīls, gan arī pat praktiskā dzīves pieredzē – Ķīkauka.

⁴⁹ *LURF 5,3* (1939) 77.-108. lpp. Raksts dibinās uz Strauberga Maskavas Arheoloģiskā institūta diplomdarbu par grieķu reliģiju Melnās jūras ziemeļkrasta senajās kolonijās, t.i., faktiski (daļēji?) uz sekundāriem avotiem. Sk.: BOKALDERS, J. "40 gadu tautas senatnei. Klasikim prof. K. Straubergam Stokholmā 70 gadi," *Laiks* 46 (1960) 3. lpp. (8. vi). Ar šo diplomdarbu acīmredzot ir saistīta arī 1917. gada publikācija *Hermesā*: ШТРАУБЕРГ, К. "К вопросу о греческой религии в колониях северного побережья Черного моря," *Гермес* 7 (1917) с. 133-141.

⁵⁰ STRAUBERGS, K. "Priekšvārds," STRAUBERGS, K. *Grieķu lirika*. R.: Izglītības ministrijas izdevums, 1922, 3. lpp.

⁵¹ Šobaltdien vērtējot šos darbus nenāktos aizmirst, ka tie visupirms domāti kā materiālu krājumi un vēl tikai paredzēja iespējamo turpmāko pētniecību un, ja kāda t.d. slepenā zīme vai raksts šobaltdien izsauc šaubas un var atgādināt kādu īpašuma vai dravnieku kokos atstātu piederības liecību, tad šādas līdzības būtu drīzāk jāuzskata par savāktā materiāla tālāku specifiskāciju, ne tā atlasēs sākotnējo principu iztrūkumu vai kritēriju aplamību (sk.: *Latviešu buramie vārdi. I. Maģija un buramo vārdu tematika*. R.: Latviešu Folkloras krātuves izdevums, 1939, 284.-286. lpp.)

⁵² Varbūtējas jau studiju laikā apgūtās paralēles: СОВОЛЕВ, А.Н. *Загробный мир по древнерусским представлениям (Литературно-исторический опыт исследования древнерусского народного мирозерцания)*. Сергиев Посад: Издание книжного магазина М.С. Елова, 1913; u.c.

⁵³ Līdzīgi kā Ķīkaukam. Fundamentāli darbi par antīko pasauli diemžēl ir ļoti dārgi.

⁵⁴ "ALA's kongress – svarīgākais notikums latviešiem trimdā," *LA 34* (1954) 1. lpp. (1. v).

⁵⁵ BLESE, E. "Latviešu tautas mīklas, sakāmvārdi un parunas. Rediģējis prof. Dr. K. STRAUBERGS. Imanta Kopenhāgenā, 1956.," *LA 80* (1956) 5. lpp. (6. x).

⁵⁶ A.V. "Kombināciju politika Zviedrijā – zaudējusi," *LA 88* (1952) 4. lpp. (8. xi).

pēc latviešu leģionāru izdošanas PSRS, sākās arī vietējās zviedru varas iestāžu pieklusinātas represijas vērstas pret latviešu politiskajiem aktivistiem un presi, arī pret *Latvju Vārdu*, kura redkolēģijā kādu laiku darbojies arī Straubergs.

Tādējādi antīkās kultūras recepcijas jomā Strauberga intereses varētu būt saistītas:

1. ar antīkās literatūras autoru darbu tulkojumu sastādījumiem un patstāvīgiem tulkojumiem (piem., *Grieķu lirika*, 1922; *Horātija dzeju komentēts zinātnisks tulkojums*, 1924-1936; u.c.);
2. ar mācību grāmatu izveidi antīkās literatūras vēsturē (piem., *Vispārējā literatūras vēsture skolām un pašmācībai*. 1: *Grieķu eposs, lirika un drāma* {1925}; *Romiešu literatūra ar literatūrvēsturiskiem ievadijumiem par Ciceronu, Lukrētiju un Epikūru* {lekciju konspekta veidā: 1922; atsevišķā mācību grāmatā veidā: 1936});
3. ar populāru apcerējumu un apskatu veidošanu par atsevišķām antīkās pasaules izpausmes problēmām (piem., krājums *Antīkā pasaule*, 1924; u.c.);
4. ar antīkās pasaules iespaيدا apcerējumiem latviešu domvidē (piem., dzejas formu un aizgūvumu izklāsts krājumā *Antīkā pasaule*; u.c.);
5. ar filoloģiskās un literatūrvēsturiskās terminoloģijas izstrādi un precizējumiem publikācijās un latviešu valodas praksē ikdienas lekciju priekšlasījumos LA un LU klausītāvās.

Nobeidzot atsevišķi vēl izdališu Strauberga lekciju kursus, seminārus un nodarbības (saskaņā ar *Latvijas Universitātes lekciju un praktisko darbu sarakstiem*, kas sāka iznākt tikai ar 1921. gadu), kuru piederība antīkai literatūras vai filozofijas vēsturei ir vienlīdz iespējama.⁵⁷

1. 1921./22. m.g.: Cicerona *pro Milone* (2 st.),
2. 1922./23. m.g.: Lukrētijs (2 st.),
3. 1923./24. m.g.: Cicerons *de oratore* (2 st.); seminārs: Seneka (2 st.),
4. 1926./27. m.g.: Lukrētija *de rerum natura* (2 st.),
5. 1929./30. m.g.: Cicerona *Tuskulānas* (2 st.),
6. 1931./32. m.g.: seminārs romiešu literatūras vēsturē (*Cicerona orator*) (2 st.).⁵⁸

⁵⁷ Nodarbību saturs nav zināms. Trūkst attiecīgo materiālu.

⁵⁸ P. Bankovskis, pieminot A. (O.) Rolava mācības LA Filozofijas nodaļā, atzīmē Strauberga lekciju kursu (acīmredzot arī filozofiem) par Vergiliju (sk.: BANKOVSKIS P. *Viens ar Kantu: Otto Rolava dzīve*. R.: Dienas Grāmata, [2012], 74. lpp.). Šādus priekšlasījumus Straubergs veica (saskaņā ar *Latvijas Universitātes lekciju un praktisko darbu sarakstiem*) 1924./25. m.g.

3. Erihs Dīls (1890 – 1952)

Skītija pie Baltijas jūras

1925. gada 20. septembrī Jelgavā *Academia Petrina* svin savu 150. gadu jubileju. Lai kādi laiki, bet spožums kā vienmēr pirmā vietā: karogi un ziedi, Polijas un Lietuvas diplomātiskie pārstāvji, valdības locekļi. Uz Lielupes tilta kareivju goda sardze mīnājoties gaida prezidenta J. Čakstes ierašanos. Pēc 'protokolrunām' un atjaunotās ģimnāzijas telpu 'protokoliesvētes' klātesošos latīņu valodā uzrunā skolotājs Bištēviņš un eseju grieķu valodā nolasa it kā pabikls Jelgavas un Latvijas sabiedrībai maz zināms jauns skolmeistars Erihs Dīls.¹ Tāds viņš arī sabūs – kluss, nemanāms, tikpat kā nezināms, līdz izzudis pavisam...

3.1. Daugavpils klasiķis

Erihs Vilhelms Dīls (*Erich Wilhelm Diehl*),² vācu izcelsmes³ klasiskais filologs, dzimis Daugavpilī (*Dünaburg*; *Двинск*) 1890. g. 25. 1 (13. 1 pēc v.st.) Vilhelma – depo priekšnieka – un Klāras (dzim. Jansena) ģimenē. Avotos dažreiz lasāmais tēva apzīmējums «dzelzceļa inženieris»⁴ nesakrīt ar metrisko apliecību: «..Сын начальника Депо Ригго-Динабургской железной дороги в Динабурге Вильгельма Якоба Франца Диль и законной его супруги Клары Елизаветы урожденной Янзен» un «..Sohn des Depotchef an der Riga-Dünaburger Eisenbahn in Dünaburg Wilhelm Jakob Franz Diehl und seiner Ehegattin Clara Elisabeth geborener Jansen.»⁵ Dīls pats kādā savā *Curriculum vitae* arī lieto vārdus «inženiera dēls»⁶ un uzskatāms par šīs neatbilstības autoru; pat LKV slejās attiecīgie tā laika darbinieki rakstīja savas autobiogrāfijas ar un bez dokumentāla pamatojuma.

Pamatizglītību Dīls apgūst 1897.-1902. g. sv. Pētera un Paula mācību iestādes pirmskolā un ģimnā-

¹ –s. "Academia Petrina jubileja Jelgavā," LK 213 (1925) 3. lpp. (22. ix).

² Rakstība latviešu valodā pasē LK № 019252 – Erichs-Vilhelms Dīls (Diehl) (LVVA, 7427. f., 13. apr., № 376, 6. lpp.); krievu valodā Brokhauza Enciklopēdiskajā vārdnīcā, kā arī grāmatā ЛУКИАН. Биография. Религия. Москва: И.Н. Кушнерев, 1915, с. v un ЛУКИАН ИЗ САМОСАТЫ. Избранная проза. Москва: Издательство Правда, 1991, с. 718 u.c. – Э.В. Диль.

³ Dīlu dzimta esot «ieceļojusi Vācijā no Francijas» (sk.: LKV 3,5337; "Jaunie profesori," S 1 {1939} 17. lpp.); Dīli – franču protestantu dzimta – pēc Nantes edikta (1685. g.) ieceļoja vispirms Vācijā, pēc tam Latvijā (sk.: CĪRULIS, A. "Senvalodu zinātājs," *Zemgales Ziņas* 20 {1997} 3. lpp.). Šo ziņu pirmavots gan nav zināms.

⁴ Sk.: MELNALKSNIS, A. *Vadonis pa rakstnieku, mākslinieku, zinātnieku un kultūras darbinieku šūpļa vietām*. Rīga: Praktiskās bibliotēkas izdevums, 1931, 63. lpp.; *Latvijas vadošie darbinieki*. Prof. P. Šmita virsred. Rīga: Latvju kultūrvēsturiskā apgāde, 1935, 122. lpp.; *Es viņu pazīstu: Latviešu biografiskā vārdnīca*. [B.v.:] Raven Printing, 1975, 132. lpp.

⁵ LVVA, 7427. f., 13. apr., № 376, 84. lpp.

⁶ Sk.: Dīla *curriculum vitae* – LVVA, 7427. f., 13. apr., № 376, 115. lpp.

zijas nodaļā Maskavā⁷ un no 1903. g. līdz 1908. g. pavasarim – Reformātu draudžu skolas ģimnāzijas nodaļā Pēterburgā (pēdējā tiek pabeigta ar gatavības apliecību un zelta medaļu).

1908.-1913. g. Pēterburgas universitātes Filoloģijas un vēstures fakultātes Klasiskās filoloģijas nodaļā Dīls apgūst klasisko filoloģiju.⁸ Par rakstu fakultātes izsludinātam tematam *Каллимах и его Кидинна* ieguvis sudraba medaļu. 1913. g. maijā viņš noliek valsts eksāmenus un iegūst I šķiras diplomu; kā students 1910. g. bijis ekskursijā Helladā T. Zeļinska⁹ vadībā.¹⁰ Pats īpaši atzīmē Zeļinska un M. Rostovceva seminārus klasiskajā filoloģijā un to produktīvo ietekmi.¹¹ Jāpiebilst, ka par Maskavas un sākotnējo Pēterburgas periodu trūkst dokumentālu liecību.

No 1913. g. 1. ix līdz 1915. g. 1. ix Dīls tiek atstāts pie Pēterburgas universitātes Klasiskās filoloģijas katedras uz diviem gadiem, lai sagatavotos zinātniskam un profesora darbam.¹² Šajā laikā Dīls nokārto sekošus maģistra eksāmenus:

1. 1915. g. 5. xii – grieķu filoloģijā,
2. 1916. g. 27. ii – latīņu filoloģijā,
3. 1916. g. 27. iii – grieķu un romiešu antikvitātēs, noslēgdams pārbaudījumus
4. 1916. g. 30. iv ar klauzūras rakstu *Quo ordine Callimachus Aetiorum libros composuisse videretur.*

Tā rezultātā 1916. g. 21. v Dīls «был допущен к чтению пробных лекций на темы: 1) *Геккала Каллимаха*, 2) *Александрийские элементы в поэзии Катутла, каковы, по прослушании, признаны*

⁷ Sk.: LVVA, 7427. f., 13. apr., № 376, 93. un 129. lpp.

⁸ «..Ученик Зелинского Эр. Диль был профессором в Латвии. Это был какой-то 'вечный мальчик' в матроске под тужуркой. Диль молча, в благоговении внимал словам учителя и задавал робко вопросы, вроде – а сколько лет был Астианакс, когда его убил Пирр, или какого роста был Аякс Телемонид. Товарищи подшучивали над кротким Дилем. А другие слушатели Зелинского: С.Э. Радлов, известный режиссер-новатор, дурно кончивший свою карьеру на службе у 'титлеровцев', С.С. Лукьянов – один из участников сборника *Смена веж*, ушедший в политику, Б. Казанский, променявший античность на пушкинизм, и, наконец, – Вольдемар – литовский диктатор Вольдемарас» (Анциферов, Н.П. *Из дум о былом: Воспоминания*. М.: Феникс. Культурная инициатива, 1992, с. 158).

⁹ Latviešu rakstībā gan Zeļinskis (piem.: ZIEĻINSKIS, T. *Antikā pasaule un mēs*. No krievu oriģināla tulkojis VĪKSNIŅU NIKOLAJS. R.: Izglītības ministrijas izdevums, 1922), gan arī Zeļinskis (piem.: *Latvijas Īniversitāte: 1919-1929*. R.: Latvijas Īniversitātes izdevums, 1929, 202. lpp.). Jāpiebilst, ka Zeļinska iespaidu ir guvis arī Nikolajs Vīksniņš (13. vii 1893., Nītaures pag. *Kalna Plaukās* – 10. iv 1976., Filadelfija, Pensilvānijā, ASV), kas 1913. gadā beidza Rīgas pareizticīgo semināru, bet 1917. gadā – Pēterburgas universitāti. Viņš strādāja Rīgas ģimnāzijās par skolotāju. Publicējis vairākas grāmatas: HORACIJS FLAKS KVINTS. *Izmeklētas odas*. Izskaidrojis N. VĪKSNIŅŠ. 3 daļās. Latīņu teksts. Paskaidrojumi. Vārdnīca. R.: Progress, 1923; 2. izd. – R.: Valters un Rapa, 1937; VĪKSNIŅŠ, N. *Ainas no romiešu vēstures*. Ilustrēta lasāma grāmata romiešu vēsturē. R.: Latv. Skolotāju savienība, 1924; –. *Grieķu un romiešu teikas*. R.: Valters un Rapa, 1940; 2. paplaš. iesp. – R.: Latvju Grāmata, 1944, u.c. Vairāki raksti periodikā: –. “Spinozas dzīve un filozofiskie uzskati,” *IMM* 4 (1927); –. “Sv. Augustīns un viņa nozīme Eiropas kultūras attīstībā,” *IMM* 2 (1931); u.c. Tulkojis arī vēstures mācību grāmatas.

¹⁰ Vēstule E. Felsbergam 1922. g. 27. v – LVVA, 7427. f., 13. apr., № 376, 103. lpp. Par Helladas apmeklējumu 1910. gadā: «История пребывания в Греции подробно описана одним из ее участников, студентом университета Эрихом Дилем в журнале *Гермес* и находится в архиве в Москве, как и все исторические документы, рукописи, фотографии, принадлежавшие С.Д. Рудневой» (Царькова, ВАЛЕНТИНА. *Белые собрания*. – <http://www.idvm.narod.ru/texts/264.htm>).

¹¹ Sk.: *Dīla curriculum vitae* – LVVA, 7427. f., 13. apr., № 376, 115. lpp.

¹² LVVA, 7427. f., 13. apr., № 376, 67, 1. lpp.

были удовлетворительными»,¹³ un «распоряжением Управления Петроградским учебным округом от 7 июня 1916 г. за № 15616 допущен к чтению лекций в Петроградском Университете, в звании приват-доцента по кафедре классической филологии, с зачислением в состав приват-доцентов, с осеннего полугодия 1916 г....»¹⁴ Pietuvena 1917. g. 21. I Izglītības ministrijas ierosinājuma № 735 atspaidā ieguvis stipendiju vēl uz vienu gadu un atstāts pie universitātes uz laiku no 1917. g. 1. I līdz 1918. g. 1. I.¹⁵

Līdztekus mācībām Dīls darbojās arī kā skolotājs: 1912. g. 1. VII – 1913. g. 1. VII – kā latīņu valodas skolotājs sv. Katrīnes skolā Pēterburgā; 1914. g. 1. VII – 1915. g. 1. I – kā latīņu valodas skolotājs sv. Pētera skolā Pēterburgā; 1915. g. 1. VII – 1917. g. 1. X – kā latīņu valodas un vingrošanas skolotājs, arī kā klases audzinātāju palīgs Reformātu draudžu skolā Pēterburgā.

1913., 1914. un 1915. g. vasarās piedalījies izrakumos Olbijā;¹⁶ 1916. g. vasarā – Ču upes ielejā un Vernijas (Alma-Atas) pilsētas apkārtnē; 1913.-1917. g. katalogizējis arheoloģijas Komisijā Pēterburgā Olbijas izrakumu senlietas.¹⁷

Ar Pagaidu valdības 1917. g. 1. VII lēmumu Dīlu apstiprina par Tomskas universitātes ārkārtas profesoru klasiskajā filoloģijā, skaitot no 1917. g. 1. VII, pēc Viskrievijas konkursa vēlēšanām, ko bija izsludinājusi Pagaidu Valdības ieceltā Zinātņu Akadēmijas locekļu un Pēterburgas universitātes profesoru Komisija Tomskas universitātes vēstures un filoloģijas fakultātes dibināšanai.¹⁸ Ar Tomskas universitātes Padomes 1919. g. 28. v lēmumu № 9 Dīlam «...поручено чтение в 1919-1920 учебном году курсов *История Римской литературы* при 2х часах в неделю и *Античная метрика* при двух часах в неделю...»¹⁹

Līdztekus tam Dīls no 1918. 1. VII līdz 1922. g. 20. III darbojies arī kā Tomskas universitātes Pedagoģisko valodas kursu profesors (ņēmis dalību arī to dibināšanā); 1921. g. 1. VII – 1922. g. 20. III – Tomskas universitātes Pedagoģisko valodas kursu direktors; 1921. g. 1. VII – 1922. g. 20. III – Tomskas vācu skolas (ģimnāzijas) skolotājs un klases audzinātājs (acīmredzot tā ir vecāku uzturēta mācību iestāde ar klasiskās ģimnāzijas pilnu programmu, kuru Dīls pats nodibina²⁰). Jādomā, ka tieši šajā skolā 1921. gadā Dīls mēģināja izveidot eksperimentālu mācību iestādi, kas ietvertu trīs pakāpes:

¹³ LVVA, 7427. f., 13. apr., № 376, 66. lpp. Kādā zīmītē bez adresāta Dīls paskaidro: «..Eksāmens atzīts par izturētu. Pēterpils universitāte atzīmes (sekmīgi, ļoti sekmīgi) maģistra eksāmenos neliek» LVVA, 7427. f., 13. apr., № 376, 147. lpp.

¹⁴ LVVA, 7427. f., 13. apr., № 376, 67, 1. lpp. un 130. lpp. Dienesta gaitu aprakstā privātdocenta laiks Pēterburgas universitātē datēts no 1916. g. 1. v līdz 1917. g. 30. VI (sk.: LVVA, 7427. f., 13. apr., № 376, 71, 3. lpp.).

¹⁵ LVVA, 7427. f., 13. apr., № 376, 67, 2. lpp.

¹⁶ Šis faksts tika minēts arī saistībā ar Straubergu.

¹⁷ Sk.: Dīla *curriculum vitae* – LVVA, 7427. f., 13. apr., № 376, 115. lpp.

¹⁸ «..Настоящее удостоверение дано г. Эриху Вильгельмовичу Диль, оплтанту Латвийского гражданства, в том, что он, как видно из послужного списка, состоял профессором Томского Университета с 1-го июля 1917 года по 1-е марта 1922 г...» (LVVA, 7427. f., 13. apr., № 376, 14, kā arī LVVA, 7427. f., 13. apr., № 376, 67, 2. lpp. un 89.-91. lpp.).

¹⁹ LVVA, 7427. f., 13. apr., № 376, 67, 2. lpp.

²⁰ LVVA, 7427. f., 13. apr., № 376, 131. lpp.

- a. divgadīgu elementārskolu (*Vorstufe* vai *Elementarschule*),
- b. četrgadīgu pamatskolu (*Grundschule*) un
- c. ģimnāziju, kā arī reālskolu (*Oberschule*).

Šo ieceri viņam neizdevās īstenot pilnībā.

1919. g. Tomskas universitāte komandē Dīlu neolīta apmetnes arheoloģiskajiem pētījumiem Altajā, Fominskas ciemā, Bijskas apriņķī (*Буйский уезд*).²¹ 1920. g. bijis Krasnojarskā, lai iepirktu grāmatas un mācības līdzekļus Tomskas universitātei. Arī mūsdienu Tomskas universitātes atsevišķiem pētniekiem ir interese un atklājumi saistībā ar Dīla darbību Rietumsibīrijas dienvidaustrumos.²²

Dīla atgriešanos Latvijā ievada intensīva sarakste ar dažādām iestādēm: lūgumi, izziņas, atļaujas utt. Ar 1921. g. 4. XI ir datēta Augusta Eduarda d. Valdenberga vēstule Latvijas Augstskolas rektoram:

«..Saskaņā ar manu personīgo sarunu ar Jums, pagodinos Jums paziņot, ka mans znots, dzimis un uzaudzis²³ Latvijā, tagad Tomskas Universitātes profesors, vēledamies kalpot savai dzimtenei pie viņas augstskolas, uzņemās vajadzības gadījumā strādāt kultūra[-s?] darbu pat bez sevišķas atlīdzības.

Bez tam Dīls ir nobeidzis dažus zinātniskus darbus, kurus tas vēlētos izdot Rīgā. Latviešu valodu viņš pārvalda tik tālu, ka ar jauno mācības gadu solās lasīt savas lekcijas minētā valodā.

Ievērojot visu augšā minēto es Jūs, Rektora Kungs, pazemīgi lūdzu, izdot man Tomskas Universitātes valdes priekšstādīšanai profesora Dīla kga izsaukumu uz Rīgu.

Bez tam lūdzu man izdot atsevišķu rakstu Ārlietu Ministrijai, lai no valdības puses Dīl[-a] kgm palīdzētu izbraukt no Krievijas un izvest no turienes savu diezgan ievērojamo bibliotēku.»²⁴

Ir divas identiska satura Dīla vēstules, viena vācu (iespējams, ka saņemta 1921. g. 3. VI, bez adresāta, bet, domājams, nonākusi Felsberga rokās) un otra Felsbergam (1922. g. 27. V) krievu valodā. Abās izklāstīts Dīla mācību un dzīves ceļš līdz attiecīgajiem gadiem. Pēdējā papildināta ar nule notikušā informāciju. Vēstules liecina, ka Felsbergs un Dīls līdz to rakstīšanas brīdim nav bijuši pazīstami (arī epistulāri). Dīls izsaka vēlmi turpināt akadēmisko un zinātnisko darbu Rīgas universitātē un uzskaita savus Tomskas universitātē lasītos kursus (grieķu un romiešu filoloģijā) un sagatavotās, bet to vai citu iemeslu dēļ nenolasītās tēmas (ievads papiroloģijā, epigrafiķā, grieķu un latīņu stilistikā u.c.).²⁵ Pēdējā arī pavēsta, ka pirms jau nokārtotās izbraukšanas 1922. g. maija mēnesī (tajā pašā, kad piedzimst meita

²¹ LVVA, 7427. f., 13. apr., № 376, 67,2. lpp.

²² Sk.: ЛЕУШИНА, А.Т.; ФОМИНЫХ, С.Ф. "Санкт-Петербургские филологи-классики и Томский Государственный университет," *Philologia Classica* 7 (2007) с. 244 (Издательство С.-Петербургского университета).

²³ Vārds 'uzaudzis' liekas nedaudz pārspīlēts.

²⁴ LVVA, 7427. f., 13. apr., № 376, 166. lpp. Vēstulē ar zīmuli pierakstīts «Dek. Pad. 7. novbr. 1921. g. nolēma paziņot ārlietu ministrijai, ka prof. Dīls vajadzīgs varētu noderēt kā mācības spēks. D.P. sekr.: A.P.» Bibliotēkas pārvešana uz Latviju rada šaubas 'tehniskā' risinājuma dēļ.

²⁵ Vēstule vācu valodā – LVVA, 7427. f., 13. apr., № 376, 92.-101. lpp.; vēstule krievu valodā – 102.-110. lpp.; uz pēdējās ir adrese «Москва, Покровка, Б. Казенный пер. 10, кв. 4.»

Karīna – 1922. g. 7. v Maskavā) ar rezervētām sēdvietām vilcienā, par ko izteikta pateicība Latvijas konsulātam Maskavā, viņš saslīgst ar tīfu un uz īsu brīdi nokļūst slimnīcā,²⁶ tālab brauciens ir jāatliek uz jūnija mēnesi.

Atgriezies Latvijā Dīls savu dzīvi saista ar Jelgavu. No 1922. g. 1. vii²⁷ viņš uzsāk savu darbību Jelgavas klasiskajā ģimnāzijā kā franču valodas skolotājs un klases audzinātājs, vēlāk kā latīņu, pēc tam kā abu seno (grieķu un latīņu) valodu skolotājs.²⁸ Sakarā ar iecelšanu docenta amatā universitātē, viņš ir spiests atteikties no klases audzinātāja pienākumiem un samazināt stundu skaitu. Vairākas mācību iestādes (to skaitā arī klasiskā ģimnāzija) mantoja bijušās *Academia Petrina* un vēlākās guberņas ģimnāzijas ēku (Paļejas ielā 20; pēcāk to pārdēvēja par Akadēmijas ielu²⁹) un, iespējams, dažas tās bibliotēkas ugunsgrēkā nesadedegušās grāmatas.³⁰

Dīla virzība pa universitātes akadēmiskām un zinātniskām amatu kāpnēm nenotiek strauji; arī tā ir prasījusi laiku, darbu un piepūli. 1922. g. 2. ix LA Filoloģijas un filozofijas fakultāte savā sēdē ievēl Dīlu par privātdocentu klasiskajā filoloģijā un lūdz šo lēmumu apstiprināt LA padomei;³¹ 27. ix arī LA padome ievēl Dīlu par Latvijas Augstskolas privātdocentu un lūdz šo lēmumu apstiprināt Izglītības ministrijai,³² kas savukārt attiecīgo prasību apmierina 1922. g. 9. x.³³ 1929. g. 28. vi Izglītības ministrija apstiprina LA Padomes 29. v lēmumu ievēlēt Dīlu par filoloģijas un filozofijas fakultātes štata vecāko docentu, skaitot no 1. vii;³⁴ īpati, ka attiecīgā Filoloģijas un filozofijas fakultātes sēde arī notiek 29. v un viņš tiek ievēlēts «...ar visām pret vienu balsi...»³⁵

1937. g. 4. xii Dīls iesniedz fakultātei latīņu valodā «savu rakstu *Hypomnema. De Callimachi librorum fatis capita selecta*» trijos iespiestos eksemplāros (pārējos apsolīdams piegādāt tuvākajās dienās) un lūdz viņu pielaist pie disertācijas aizstāvēšanas.³⁶ 1938. g. 7. v fakultātes sēdē «..vec. doc. E. Dīls vienbalsīgi pielaists pie disertācijas aizstāvēšanas.»³⁷ Jāpiebilst, ka Kallimaha tēma ir saistījusi Dīlu kopš studijām Pēterburgas universitātē: kāda viņa disertācijas nodaļa (*Quo ordine Callimachus Aetiorum*

²⁶ Vēstule Felsbergam 1922. g. 27. v – LVVA, 7427. f., 13. apr., № 376, 102,2. lpp.

²⁷ LVVA, 7427. f., 13. apr., № 376, 71,3. lpp.

²⁸ LVVA, 7427. f., 13. apr., № 376, 132. lpp.

²⁹ Tagad – Akadēmijas iela 10 ar Ģ. Eliasa Jelgavas Vēstures un mākslas muzeju.

³⁰ A. Spekkes iespaidi par Jelgavas ģimnāziju pirms ugunsgrēka – «Jelgavas ģimnāzijas durvis bij vaļā, un es iegāju (tas bij pašā lielnieku ienākšanas sākumā) bibliotēkā, lai redzētu, kāda tā izskatās. Papīru un lupatu visapkārt liels vairums, bet bibliotēka stāvēja kā bijusi. Kāds es toreiz biju naivs muļķis un nepaņēmu sev līdz dažu labu 16. g.s. izdevumu, tā to paglābdams no bermontiešu *furor germanicus*. Tie būtu, šie izdevumi, palikuši dzīvi» (SPEKKE, A. *Atmiņu brīži: Ainas, epizodes, silueti*. [B.v.:] Zelta Ābele, 1967, 131. lpp.).

³¹ LVVA, 7427. f., 13. apr., № 376, 17. lpp.

³² Ar 23 balsīm par, 5 – pret un 3 atturoties; sk. izrakstu: LVVA, 7427. f., 13. apr., № 376, 16. lpp.

³³ Rezolūcijas noraksts – LVVA, 7427. f., 13. apr., № 376, 15. lpp. un 172. lpp.

³⁴ LVVA, 7427. f., 13. apr., № 376, 20. lpp. un 180. lpp.

³⁵ LVVA, 7427. f., 13. apr., № 376, 57. lpp.

³⁶ LVVA, 7427. f., 13. apr., № 376, 123. lpp.

³⁷ LVVA, 7427. f., 13. apr., № 376, 148. lpp.

libros composuisse videatur) ir ar tādu pašu nosaukumu kā viņa klauzūras darbs Pēterburgā 1916. g.; arī teksts nodaļā par *Hekali* ir kalpojies kā temats viņa izvēlētai iestājkļekcijai universitātē Pēterburgā; daži pētījumi par Kallimaha stilu jau iepriekš tika publicēti Latvijas Universitātes un Herdera institūta rakstos.

«E. Dīla disertācijas *Hypomnema. De Callimachi librorum fatis capita selecta* tēzes [rokraksts].

1. Uzskats, it kā Kallimahs savos dzejas darbos būtu paudis savu zinātnisko pētījumu rezultātus – noraidāms.
2. [Kallimaha darbu] *Aitia* un *Hekalas* rekonstruēšanai gandrīz nekad nav iespējams izmantot uzglabājušos fragmentu saturu. Tam par šķērsli ir Kallimaha digresiju stils.
3. Pēc ‘fragmentu nesēja’ nevar noteikt, kādam Kallimaha darbam pieder fragments, kas citēts bez dzejas darba nosaukuma.
4. Anonīmi dzejas fragmenti, citēti reizē ar Homēru, ir ņemti no Kallimaha darbiem.
5. ‘Atstāstie [Atstāstītie?] fragmenti’ ļauj tikai tvert citāta saturu, bet nekādi netēlo fragmenta literāro ietērpu. Atgūt šādu fragmentu dokumentālo formu pagaidām nevar.
6. Tagadējie sholiji ir agrāko hipomnēmu atliekas.
7. Pirmatnējo hipomnēmu integrālā daļa ir vārdu etimoloģizēšana.
8. Teona [Θέων] etimoloģijas raksturo ‘tiešais’ paņēmiens, kas atvasina vārda etimoloģiju no viņa nozīmes ‘pēc būtības.’
9. Epafrodīta [Ἐπαφρόδιτος] etimoloģijām īpatnējs ir ‘netiešais’ skaidrojums, kas iziet no faktiem, kam tikai netiešs sakars ar skaidrojamā vārda īsto nozīmi.
10. Svidas vārdnīcas redaktori izmantoja bet [?] Salustija [Σαλούστιος] izdotās *Hekalas* hipomnēmas ar [?] Epafrodīta etimoloģiskos sarakstus (*lexeis*).³⁸ Mums vēl nav līdzekļu attiecināt šādus citātus uz noteiktu Kallimaha darbu.³⁹

³⁸ Šeit ir jaušama kāda kļūda rokraksta lasījumā vai pašā tekstā.

³⁹ Disertācijas publicētajā tekstā tēžu nav; iespējams, ka autora domu sekmēs rekonstruēt pievestie citāti no a) Kopsavilkuma latviešu valodā darbā *Hypomnema. De Callimachi librorum fatis capita selecta* (LURF 4 {1936/1937} 447. lpp.) un b) paša darba 30. sadaļas *De Salustii hypomnemate*:

a) «Bizantijas vārdnīcās varēja noteikt, kādi elementi nāk no hipomnēmām, kādi no speciālām, agros laikos sastādītām, etimoloģiju vārdnīcām (*lexeis*). Līdz ar to varēja vilkt robežu starp tiešajiem citātiem, kas, sevišķi pie Svidas, ļauj ar pilnu drošību pieskaitīt zināmus citātus Kallimaha *Hekalai*, un tiem, kuru izcelšanās no etimoloģiskām vārdnīcām pilnīgi aizmiglo citāta piederību pie kāda noteikta Kallimaha darba. Gala rezultātā ir atrasts līdzeklis pazīt tiešos un netiešos citātus. Arī Svidas vārdnīcas redaktora darba paņēmienu varēja, kaut pa daļai, noskaidrot, – cik notaļ viņa saistīta ar Kallimaha tekstiem»;

b) «*Melius quam cetera, Salustii hypomnema in Callimachi Hecalum notum est. Hoc libro et Suidas et Photius (E. gen.) usi sunt. Pauca alia vestigia apparuerunt, libri e.g., qui iambos illustrabat. Salustius, non secus ac ceteri seriores grammatici, cf. e.g. scholia in Theocritum, priorum grammaticorum copiis usus est. Imprimis Byzantinorum ope demonstrari potuit Salustium Theonis et Epaphroditii doctrinae suam addidisse, cf. e.g. Suidae glossas... Non modo hic, sed etiam saepe alibi idem lemma ter explicari videmus. Priora hypomnemata, quibus Salustius usus est, saepe Theonis sunt, Epaphroditii vestigia rarius occurrunt. Inde sequitur hos claros grammaticos non solum in Aetiorum libros, sed etiam in alios, inter quos in Hecalum, hypomnemata scripsisse. Quod supra lexeon libri nobis monstraverunt, idem etiam hic videmus: Epaphroditii nomen non solum cum Aetiorum libris, sed cum omnibus Callimachi libris coniunctum est; ex Epaphroditii nomine nihil nisi Callimachi libro laudato sequitur...*»

Iespējams, ka tēžu 10. punkta sākums varētu būt sekojošā redakcijā: «Svidas vārdnīcas redaktori izmantoja Salustija izdotās *Hekalas* hipomnēmas»; tikpat iespējama ir arī lakūna. Kas attiecas uz turpinājumu, tad variantu skaits ir pārlietu liels, lai kādu no tiem pat pieminētu.

11. Milānas papīruss un Florences sholiji ir viena un tā paša darba atvases.
12. Sīkāki rekonstruēt mēs nevaram nedz noveļu virkni *Aitia*, nedz epilliju *Hekala*.
13. Vecuma dienās Kallimahs pats izdeva savus lielākos darbus otrā, vietām pārlabotā izdevumā.⁴⁰

Atsauksmes, no kurām bija atkarīga pielaišana pie disertācijas publiskās aizstāvēšanas, rakstija oponenti J. Plāķis, Straubergs un Ķīķauka. Arī Plāķis norāda uz dažām neskaidrībām tēžu latviskajā tekstā: «Latviešu valodas tekstos negludumi ir sastopami tēžu atstāstījumos, piem. “Teona etimoloģijas raksturs [!] tiešais paņēmiens, kas atvasina... (8).” Šis teikums pilnīgi nesaprotams. Smaga arī disertācijas “Kopsavilkuma” valoda.» Tomēr secinājums ir labvēlīgs: «Nav iebildumu v. docenta E. Dīla kga disertācijas pielaišanai publiskai aizstāvēšanai.»⁴¹

Straubergs atsauksmē atzīst, ka «..visu darbu var kvalificēt par edicijai un tekstu kritikai veltītu, tā ir viņa stiprā puse, kurpretim restaurēšana dod visai maz no jauna Kallimaha tekstam», bet visupēc «..E. Dīla darbs tomēr kā disertācija ir pieņemams un būs noderīgs arī turpmākiem Kallimaha teksta izdevējiem.»⁴²

Apjomīgāko un, varētu teikt, arī lietpratīgāko atsauksmi uzraksta Ķīķauka: Dīls esot «..nācis pie slēdziena, ka, izejot no fragmentu satura, nav iespējams rekonstruēt Kallimaha darbus, kā to ir mēģinājis darīt Oto Šneiders (*Otto Schneider*) un citi. Autors ir pētījis Kallimaha dzejas stilu, lai šādā ceļā tuvotos spraustajam mērķim, bet arī šī metode, pēc viņa paša atzinuma (308. un 446. lpp.) nav devusi panākumus. Tad autors ir gājis trešo ceļu, – viņš ir mēģinājis noskaidrot atsevišķo fragmentu teksta vēsturi, lai, izpētījot ‘fragmentu nesēju slāņus,’ noteiktu pēc fragmentu nesēju tipa fragmentu piederību...

Sakarā ar šo uzdevumu, autors savā darbā apskata dažus svarīgākos autorus, kas ir Kallimaha fragmentu avoti jeb nesēji. Viņš aplūko hipomnematistus Teōnu un Epafrodītu, metriķi Hēfaistionu, Atēnāja *Deipnosofistus*, gramatiķus Dionīsiju Trāķieti, Apolloniju Diskolu, Hoirobosku un rindu sholiju: Dionīsija Trāķieša, Apollonija Rodieša, Arāta, Eurīpida, Likofrona, Pindara, Sofokla un Teokrita sholijas, tālāk Svidas *Leksiku*, Fotija t.s. *Etymologicum genuinum*, *Etymologicum Gudianum*, tāpat Milānas papīrusu, kas satur Kallimaha dzejas atstāstījumus (διηγήσεις) un Florences sholiji (*scholia Florentina*).»

Disertācijā esot vietas, kurās «..autors, ar sevi pretrunā nonākdams, izlieto to metodi, ko viņš principā kā ‘absolūti’ nederīgu ir atmetis. Kas zīmējas uz autora paša izvēlēto metodi, tad viņš ir spiests

⁴⁰ LVVA, 7427. f., 13. apr., № 376, 120.-121. lpp. Jāpiebilst, ka tas ir rokraksts, kas var atšķirties no publicētā varianta, ja tāds, protams, ir pastāvējis (arī disertāciju tēzes mēdza iespiest uz atsevišķām lapām, piem., Ķīķaukas disertācijas gadījumā; sk.: LVVA, 7427. f., 13. apr., № 935, 57. lpp., 58. lpp. un 75. lpp.; citi publicēto tēžu piemēri: «K. Strauberga disertācijas *Latīņu paraugu iespaids Horātija kritikā un dzejā* tēzes» – LVVA, 7427. f., 13. apr., № 1642, 153. lpp.; «P. Jureviča disertācijas *Le problème de la connaissance dans la philosophie de Bergson* tēzes» – LVVA, 7427. f., 13. apr., № 719, 96.-96.c lpp.).

⁴¹ LVVA, 7427. f., 13. apr., № 376, 125. lpp. Es nezinu, kādu tēžu variantu ir izmantojis Plāķis. Ja esam lietojuši vienu un to pašu, tad jāatzīst, ka vainojama Plāķa rokrakstu lasītprasme (ar kuru arī es neizceļos). Gramatiskas neskaidrības ir tikai tēžu 10. punktā. Tomēr tas, ka Plāķis nenorāda uz 10. tēžu punkta nesaprotamībām varētu nozīmēt, ka viņš ir izmantojis kādu citu tēžu rokrakstu.

⁴² LVVA, 7427. f., 13. apr., № 376, 126. lpp.

konstatēt (447. lpp., sal. 3. tēzi), ka pēc fragmenta nesēja, ja nav citēta panta piederība, nav iespējams noteikt, kādam Kallimaha darbam pieder attiecīgais fragments, tātad arī trešais ceļš nav autoru novedis pie sprautā mērķa.

..Arī pats autors ir atradis (t.i. par Kallimaham piederošiem atzinis) vairākus desmitus fragmentu. Dažus fragmentus, kas agrākos izdevumos bija Kallimaham piešķirti, viņš ir atmetis. Viņa daudzās sīkās piezīmes no teksta kritikas viedokļa nav ignorējamas. Autors pats ir tais domās, ka viņš ir nolīdzinājis ceļu nākošiem Kallimaha fragmentu izdevējiem un šai ziņā viņam var piekrist. Viņa darbs ir vairāk edicijas, nekā teorētisku problēmu pētīšanas darbs.

Lai gan autora izvēlēta metode nav devusi vēlamos rezultātus, viņa darbs nav veltīgs, jo ir rādījis, kas šai virzienā ir sasniedzams un kas pagaidām paliek tikai vēlēšanās, – autors tādā kārtā ir aiztaupījis laiku un enerģiju nākošiem pētniekiem.

Sacīto apsverot domāju, ka doc. Eriham Dīlam ir piešķirama tiesība aizstāvēt minēto disertāciju, dodot viņam ar to iespēju noskaidrot arī dažus šai recenzijā neminētus sīkākus jautājumus, par kuriem varētu būt citādas domas kā autoram. P. Ķiķauka. 1938. g. 5. maijā.»⁴³

1938. g. 27. v plkst. 11 Universitātes vecajā aulā Dīls latviešu valodā aizstāv doktora disertāciju *Izlasītas nodaļas no Kallimaha teksta vēstures*, kas uzrakstīta latīņu valodā (*Hypomnema. De Callimachi librorum fatis capita selecta*)⁴⁴ un «filoloģijas un filozofijas fakultāte.. vienbalsīgi piešķīra vec. doc. E. Dīlam klasiskās filoloģijas doktora grādu...»⁴⁵ Savukārt Universitātes padome 1938. gada 1. jūnijā apstiprina filoloģijas un filozofijas fakultātes vecākam docentam Dīlam klasiskās filoloģijas doktora grādu.⁴⁶ 1939. g. 24. v Universitātes padome ievēl vecāko docentu *Dr. philol.* Erihu Dīlu par profesoru⁴⁷ klasiskajā filoloģijā Filoloģijas un filozofijas fakultātē, kam seko apstiprinājums 6. VI Ministru kabineta sēdē, skaitot ar 24. v.⁴⁸ Zīmīgi, ka 1939./40. m.g. fakultātes budžetā tika paredzēta attiecīgā profesora vieta.⁴⁹

Ar 1939. gadu Dīla un viņa ģimenes dzīve, ritēdama līdztekus lielās pasaules notikumiem, strauji mainās. 1939. g. 13. x LU rektors saņem prof. Dīla lūgumu:

«..Jūsu Magnificence, sakarā ar vācu tautības pilsoņu pārvietošanu laipni lūdzu mani atbrīvot no maniem pienākumiem Latvijas Universitātē. Kamēr būs vēl tehniski iespējams, es turpināšu savu darbu,

⁴³ LVVA, 7427. f., 13. apr., № 376, 127.-128. lpp. Par publicēto Dīla disertāciju bija izteikti viedokļi arī ārpus Latvijas, piem.: HERTER, H. "Erich Diehl.," *Deutsche Literaturzeitung* 2 (1939) S. 48-52.

⁴⁴ "Galvas pilsētas jaunākie notikumi," *BZ* 110 (1938) 11. lpp. (17. v).

⁴⁵ LVVA, 7427. f., 13. apr., № 376, 7. lpp.

⁴⁶ "Universitātes padomes lēmumi," *JZ* 123 (1938) 4. lpp. (2. vi).

⁴⁷ Priekšlikumu Dīla ievēlēšanai par profesoru bija izteicis Ķiķauka: «..Filoloģijas un filozofijas fakultāte savā š.g. 6. maija sēdē uz prof. P. Ķiķaukas priekšlikuma pamata ievēlēja ar 11 balsīm 1 atturoties vecāko docentu E. Dīlu par profesoru klasiskajā filoloģijā...» LVVA, 7427. f., 13. apr., № 376, 63. lpp. "Jaunie profesori," *S* 1 (1939) 17. lpp.

⁴⁸ Sk. izrakstu: LVVA, 7427. f., 13. apr., № 376, 21. lpp. un 76. lpp., kā arī 155. lpp.

⁴⁹ LVVA, 7427. f., 13. apr., № 376, 62. lpp.: «..Pamatojoties uz Filoloģijas un filozofijas fakultātes š.g. 1. maija rakstu № 159, sakarā ar vec. doc. E. Dīla ievēlēšanu par profesoru, pagodinos paziņot, ka 1939/40. g. minētās fakultātes budžetā ir paredzēta profesora vieta.»

bet man jārēķinās ar to, ka jau tuvākās nedēļās aizbraukšu.

Atļaujiet, Magnificence, Jūsu personā izteikt dziļu pateicību visiem maniem mīļiem darba biedriem, kas vienmēr izrādījuši man tik lielu kolēģiālu draudzību un uzticību, un lūdzu neņemat par ļaunu manu darbu; esmu centies pēc labākās sirdsapziņas pielikt darbā visus savus spēkus.

Man ļoti grūti šķirties no dzimtenes un mīļās Universitātes, bet goda pienākums turēties pie savas tautības neļauj man lemt citādi. Šķiros no draugiem un kolēģām ar mīļām draudzības jūtām un būšu laimīgs, ja arī viņi nepārraus šīs draudzības saites. Mūža sauli Latvijai! E. Diehl. Rīgā, 13. x 1939.»⁵⁰

1939. g. 28. x vai 2. xi LU Saimniecības padome un Dīls no LU Sekrariāta saņem sekojoša satura vēsti: «..Universitātes Padome savā š.m. sēdē nolēma atbrīvot Filol. un filoz. fakultātes profesoru Erichu Dīlu no ieņemamā amata, uz paša lūgumu, skaitot ar 1939. g. 1. novembri.»⁵¹ Attiecīgā Ministru kabineta sēde notiek 2. xi un atbrīvošanās 'pēc paša lūguma' fakts tiek apstiprināts.⁵²

1939. g. 23. xi Dīlu ģimene izceļo no Latvijas.⁵³ Lai gan Dīla Poznaņas un Jēnas periods ir mazāk pazīstams, tomēr šo periodu apraksta kāda kopdarba līdzautors Dirks Molds⁵⁴ – tieši dzīve Austrumvācijā baltvācietim Dīlam ir bijis sarežģītākais un samezgotākais posms viņa mūžā un radošajā darbā. Patlaban par šo posmu jāsniedz vienīgi vispārēji pieejamas ziņas: 1939. g. Dīls ir Poznaņas universitātes mācību spēks, no 1941.-1945. g. – ārkārtas profesors Poznaņas universitātē. 1945. g. 23. ii pilsētu ieņem Sarkanā Armija un Dīls 1945. g. 6 mēnešus ir tās gūsteknis.⁵⁵ No 1946. g. viņš ir profesors Jēnas universitātē (kopš 1934. gada mācību iestāde pazīstama kā Frīdriha Šillera universitāte). Šajā vācu ideālisma un romantisma citadelē (atliek minēt vien K.L. Reinholdu, J.G. Fihti, G.V.F. Hēgeli, F. Šellingu un F. fon Šlēgeli), kas darbojas kopš 1558. gada, ir mācījies arī P. Zālīte (1889-1893). Dīls mirst Jēnā, bijušajā VDR, 1952. g. 9. vi.

3.2. 'Вечный мальчик' в матроске под тужуркой

Jau sākumā minētais N.P. Anciferova⁵⁶ sniegtais Zeļinska skolnieka Dīla idiomātiskais raksturojums

⁵⁰ LVVA, 7427. f., 13. apr., № 376, 84. lpp.

⁵¹ LVVA, 7427. f., 13. apr., № 376, 77. lpp. un 79. lpp.; pēdējais (datēts 1939. g. 2. xi) vēstījums Dīlam redakcionāli nedaudz atšķiras: «..Universitātes Padome savā š.g. 25. oktobra sēdē nolēma atbrīvot Jūs no ieņemamā amata Latvijas Universitātē, uz paša lūguma pamata, skaitot ar š.g. 1. novembri...» LVVA, 7427. f., 13. apr., № 376, 80. lpp.

⁵² LVVA, 7427. f., 13. apr., № 376, 81. lpp. un 211. lpp.

⁵³ Sk.: LĒBERS, D.Ā. "Vācbaltiešu mācību spēki Latvijas Universitātē (1919-1941)," 800 gadi. Mūsu kopējā Rīga: Vācbaltiešu autoru apcerējumi. R.: Karla Širrena biedrība Līneburgā, 2001, 151. lpp. un Izceļojušo vācu tautības pilsoņu saraksts: Ziņas par personām, kas izceļojušas saskaņā ar lūgumu par vācu tautības Latvijas pilsoņu pārvietošanu uz Vāciju... [B.v.:] Iekšlietu ministrijas Administratīvā departamenta izdevums, 1940, 266. lpp. Erihs Dīls ar ģimeni sarakstā atrodams ar № 6854-6859; adrese – Jelgava, Bisenieka iela 28 (dažiem ģimenes locekļiem papildus minēts 2. dzīvoklis).

⁵⁴ Sk.: VECVAGARS, M.; MOLDT, D. Erihs Dīls Latvijā. Erich Diehl (1890-1952): Lebensbild eines deutschen Altphilologen. Riga: FSI, 2006 S. 77-161. MOLDT, D. "Zwischen Pontus Euxinus und Jena. Lebensstationen des Altphilologen Prof. Dr. Dr. Erich Diehl (1890-1952)," HOSSFELD, UWE; u.a. (Hrsg.) Hochschule im Sozialismus. Studien zur Friedrich-Schiller-Universität Jena (1945-1990). Bd. 2. Köln u.a.: Böhlau, 2007, S. 2050-2070.

⁵⁵ SĀTIŅŠ, K. "Viņu piemiņa nezudīs: Mirušie universitāšu mācībspēki un zinātnieki," Archīvs 21 (1981) 125. lpp.

⁵⁶ Nikolajs Anciferovs (Николай Павлович Анциферов; 30. vii 1889., Kijevas gub. – 2. ix 1958., Maskava) vēsturnieks,

“ ‘вечный мальчик’ в матроске под тужуркой” apkoro studiju laikā gūtos pieredzējumus par ‘Daugavpils klasiķi’ un, kā liekas, vusumā pietuvināti varētu uzrādīt arī dažas Dīlam raksturīgas īpatnības, visupirms jau biklumu un klusinātību, kas pēcāk papildinās arī ar sava varbūtējā ziniskā pārākuma reprezentatīvi bramaniskas izrādīšanas iztrūkumu (pašam esot jau LU pasniedzēja statusā). Šāds raksturojums, šķiet, piedevām paredz arī paklausīgu un lielumis bezierunu sekošanu kādas autoritātes dotām regulām vai ieteikumiem par ‘lietu’ skatījuma iespējamiem paveidiem un piemērotākā izvēli. Protams, viena no šādām ietekmīgām personām bija Pēterburgas (1890-1922) un Varšavas (1922-1939) universitātes profesors Zeļinskis (*Tadeusz Stefan Zieliński; Фаддей Францевич Зелинский*; 14. IX 1859., Kijevas guberņa – 8. v 1944., Šondorfa, Bavārija {*Schondorf am Ammersee*})⁵⁷ – tā laika viens no redzamākiem antīkās kultūras pētniekiem Krievijas augstskolās, kura iespaids vairāku personāliju atveidā sniedzās arī līdz Latvijai (Viksnis u.c.). 1915. gadā arī Dīls ņems dalību Zeļinska organizētajā antīko klasiķu darbu tulkojumu grandiozas ieceres īstenošanā krievu valodā (poļu metrs pats tulko Sofoklu {1914-1915}, u.c.), šajā atsevišķā gadījumā darbodamies pie Lūkiāna⁵⁸ (vēlāk 1920. gadā iznāk arī darba 2. sēj.). Iespējams, ka arī pievēršanās atsevišķām sengrieķu reliģijas problēmām ir skaidrojams ar Zeļinska mudinājumu (daļēji īstenotu Varšavā) radīt fundamentālu pētījumu kopu antīkās reliģijas vēsturē.

Otra dzīves ritumā noturīga ietekme ir saistīta ar Vasilija Latiševa vārdu (*Латышев Василий Васильевич*; 29. VII {10. VIII} 1855., Divejeva {*Дивеево, ныне Рамешковский район Калининской области*} – 2. v 1921., Petrograda),⁵⁹ kas 19. gs. beigās un 20. gs. sākotnē Krievijas augstākās mācību iestādēs humanitāro (īpaši vēstures filoloģijas) fakultāšu studentiem nebija svešs.⁶⁰ Ko tādu bija veicis un iecerējis Latiševs?

pilsētu sociālās un kultūras vides pētnieks. 1904. gadā iestājies Kijevas 1. ģimnāzijā. 1908. gadā pārceļas uz Pēterburgu un 1909. gadā kā eksterns beidz Vvedenska ģimnāziju un t.p. gadā iestājas Pēterburgas universitātē. 1915. gadā pabeidz Pēterburgas universitātes vēstures filoloģijas fakultāti. Nodarbojies ar vēstures pasniegšanu, ekskursiju metodoloģijas problēmām, Pēterburgas vēsturi u. tml.

⁵⁷ Zaudējis māti agrā jaunībā, no 4 gadu vecuma Zeļinskis kopā ar tēvu dzīvo Pēterburgā. Pēc ģimnāzijas beigšanas sarežģītos sadzīves apstākļos, viņš mācās Leipcigas universitātē, pareizāk gan būtu teikt filoloģiskā seminārā (*русский филологический семинарий при Лейпцигском университете*), ko Krievijas valdība atvēra pie ārzemju universitātes talantīgiem ģimnāzijas beidzējiem tēvzemē. Pēc 6 gadu mācībām Zeļinskis atgriežas Pēterburgā, kur sastopas ar, jādomā, pirmajām atklātās netiksmes un neuzticības izpausmēm attiecībā pret viņa polisko izcelsmi, turklāt netiek atzīts viņa maģistra grāds. Arī ar doktora disertāciju rodas problēmas; tā visupēc tiek aizstāvēta Tērbatā 1883. gadā. Divus gadus vēlāk viņš kļūst par Pēterburgas universitātes profesoru. 1910. gadā notiek jau minētā ekskursija uz Grieķiju, ko aprakstījis arī to laiku students Dīls *Hermesā* (liekas, ka Dīla iespaidi ir iespiesti arī atsevišķā izdevumā). 1922. gadā Zeļinskis pārceļas uz Varšavu, kur tiek ar sirdsprieku uzņemts. Pēc kādiem gadiem viņa universitātes dzīvoklis tiks sagrauts, lieliskā bibliotēka sadedzināta, Varšava sapostīta, un divu alkatīgu lielvaru pretenzijas, kuru priekšā niecīga kļūs pat Roma impērijas teritoriālā ekspansija plauksmes laikmetā, uz vairākiem gadiem izdeldēs pat spēju domāt par antīkām reālījām, bet, šķiet, ka vēl pavisam nesen šo jaunvaru pārvaldītās tautas atradās senās Helladas un Romas pētniecības avangardā. Tas notiks 1939. gadā.

⁵⁸ ЛУКИАН. “Сновидение или жизнь Лукиана. Дважды обвиненный или судебное разбирательство.” ЛУКИАН. *Сочинения*. Пер. с древнегр. членов студенческого о-ва классической филологии при Петроградском университете под ред. [и с предисл.] Ф. ЗЕЛИНСКОГО и Б. БОГАЕВСКОГО. Т. 1. *Биография. Религия*. М.: М. и С. Сабашниковы, 1915 (Типолитограф. Т-ва И.Н. Кушнерев и Ко.), с. 3-10; с. 11-35.

⁵⁹ Filologs klasiķis, epigrāfikas lietpratīš un vēsturnieks. 1876. gadā beidz Pēterburgas Vēstures filoloģijas institūtu; strādājis par ģimnāzijas skolotāju Viļņā (1876-1880). 1880. gadā komandēts uz Grieķiju vākt epigrafiskos materiālus. 1882.-1883. gadā apceļo Krievijas dienvidus tāda paša nolūka dēļ. No 1893. gada Pēterburgas ZA loceklis.

⁶⁰ Viņš nebija nezināms arī Straubergam, kas savos pietuvenas ieinteresētības rakstos nemin nekā tāda, kas nebūtu jau pateikts Latiševa monumentālajos darbos.

Tas viss sākās aptuveni 1853. gada 14. v Krievu arheoloģiskās biedrības 3 nodaļas sēdē, kurā tās sekretārs R.I. Minclovs (*Р.И. Минцлов*) izziņoja nākotnes darbības plānus, kas cita starpā paredzēja arī apkopot visas tās liecības, kas izkaisītas grieķu un romiešu rakstnieku darbos līdz Bizantijas laikmetam ieskaitot, par tām tautām, kas antīkos laikos dzīvojušas Melnās jūras ziemeļu piekrastē vēlāko laiku Krievijas teritorijā. Tomēr izpētes prakse rādīja, ka atsevišķas publikācijas, izkaisītas dažādos arheoloģiskās biedrības žurnāla (*Записки Императорского Русского Археологического общества*) numuros nedod minētās tēmas kopskatu, un būtu vajadzīga kāda kopēja visaptveroša publikācija. Tāda pati apņemšanās tika fiksēta arī 6. arheoloģijas kongresa programmā Odesā 1884. gadā un papildināta 8. kongresā Maskavā 1890. gada janvārī. Pietuvena ideja 1882. gadā bija radusies arī Latiševam, kurš šajā laikā bija uzsācis pildīt Arheoloģiskās biedrības uzdevumu savākt un iztulkot visas senās epigrāfijas (uzrakstus uz kādiem pieminekļiem, celtnēm u. tml.) Melnās jūras ziemeļu piekrastē (apkopotas divos sējumos 1893-1906). Latiševs sava krājuma veidošanā par seno autoru vēstījumiem saistībā ar Skitiju un Kaukāzu jau 1884. un 1885. gadā iesaista arī Pēterburgas Vēstures filoloģijas institūta vecāko kursu studentus, kas piepalīdz tulkot un tādējādi virzīt uz priekšu grandiozo ieceri. Krājums iedalīts divos sējumos, no kuriem pirmais (trijos izdevumos, vai daļās) ir atvēlēts grieķu, bet otrais (divos izdevumos) – latīņu autoriem laika periodā līdz m.ē. 4. gs. Darbam bija paredzēts turpinājums, kas aptvertu Bizantijas autorus. Latiševa galvenie darbi oriģinālvalodā:

1. ЛАТЫШЕВ, В.В. *Свод античных надписей, найденных в Северном Причерноморье* (в 2-х т., в 4-х вып., 1885-1901).
2. –. *Сборник греческих надписей христианских времен из южной России*. С.-Петербург. Типография Императорской Академии Наук, 1896.
3. –. *Известия древних писателей, греческих и латинских, о Скифии и Кавказе*. (в 2-х т., в 5 вып. С.-Петербург. Типография Императорской Академии Наук, 1893-1906).⁶¹
4. –. *Очерк Греческих древностей*. Ч. 1-я.: *Государственные и военные древности*. Изд. 2-е, переработанное. С.-Петербург. Типография В. Безобразова и Комп., 1888; Ч. 2-я.: *Богослужбные и сценические древности*. Изд. 2-е, исправленное. С.-Петербург. Типография В. Безобразова и Комп., 1899.
5. –. *Сборник Греческих надписей христианских времен из южной России*. С.-Петербург. Типография Императорской Академии Наук, 1896.

Dīls, jau studiju laikos izrādījis interesi par nule zinātniskajās aprindās ievēribu guvušo Melnās jūras ziemeļkrasta jaunapgūvi⁶² (piem., jau minētā Olbijas izrakumu senlietu katalogizācija 1913.-1917. g.

⁶¹ Pārpublicēts tulkojums krievu valodā: *Вестник древней истории*, 1947 г. – №№ 1-4; 1948 г. – №№ 1-4; 1949 г. – №№ 1-4.

⁶² Šajā zinātnes atzarā līdztekus Latiševam būtu vēl jāpiemin arī Borisa Farmakovska vārds (*Борис Владимирович Фармаковский*; 30. I {11. II} 1870., *Вятка, Российская империя* – 29. VII 1928., *Парголово, Ленинградская область, РСФСР*,

arheoloģijas Komisijā Pēterburgā, dalība izrakumos Olbijā u.c.), arī vēlākajos gados nezaudēja praktisku interesi šajā jomā. Viņa t.s. mūža darbs (kā to nosaucis D. Molds) ir saistīts ar Latiševa divu sējumu (piecu daļu) izdevuma *Известия древних писателей, греческих и латинских, о Скифии и Кавказе* visaptveroša indeksa sastādīšanu.⁶³ Darbs, kura galējā izstrāde laikam tomēr ir noritējusi jau pēc repatriācijas Vācijā, diemžēl palicis tikai rokraksta formā bez attiecīgas publikācijas. Ir patīkami apzināties, ka Skitija (Kaukāzu ieskaitot) kādu laiku ir 'atradusies' arī pie Baltijas jūras.

Dīls ir strādājis arī pie citām grāmatām: «..Sakarā ar LU mācības grāmatu izdevniecības pieprasījumu pagodinot informēt Jūs par saviem plāniem. Strādāju patlaban pie diviem manuskriptiem:

1. Rokas grāmata latīņu stilistikā,
2. Ievads klasiskā filoloģijā.

Rokas grāmatu latīņu stilistikā esmu nodomājis sacerēt divās daļās, ko es lūgtu izdot arī divos sējumos, kas būtu pārdodami atsevišķi. Pirmā daļa aptvertu ievadu stilistikā, ar nosaukumu *Par latīņu valodas īpatnībām*. Te es apskatu a) starpību starp latviešu un latīņu sintaksi un valodu vispār, aizrādīdams uz kļūdām, kādas var rasties pārnesot latviešu valodas stila paradumus latīņu valodā, un b) latīņu valodas stila īpatnības, ko vajadzētu ievērot, lai rakstītu glītā latīņu valodā. Visu parasto gramatikas un sintakses mācību es pieņemu par jau pazīstamu. Tā kā šo daļu vēl neesmu pārrakstījis manuskriptā, nevaru noteikt apjomu, bet domāju, ka vajadzēs ap piecām drukas loksnēm. Manuskripts nāks gatavs šī gada rudenī. Tad varēs arī ar lietpratēja palīdzību konstatēt grāmatas lielumu.

Otrā daļa ir domāta kā latviešu-latīņu vārdnīca. Visas zīmītes ir jau sakārtotas un kāda daļa jau galīgi rediģēta. Patlaban manuskripts tiek pārrakstīts parastā manuskripta veidā, līdztekus rediģējot atlikušo zīmīšu daļu. Tamdēļ arī par šīs daļas apmēriem pagaidām nevaru sniegt konkrētus datus. Katrā ziņā manuskripts būs paprāvs, apmēram tik liels kā Bištēviņa-Švarcbaha vārdnīca. Lokšņu skaits atkarāsies no izvēlēta šrifta lieluma. Lai nebūtu lieku apgrūtinājumu salikšanā, nolēmu dot latīniskos vārdus bez garuma un īsuma zīmēm, izņemot retus tieši nepieciešamus gadījumus. Arī šo manuskriptu paredzu iesniegt fakultātei šī gada rudens semestrī.. Augstcienībā E. Diehl. 29. iv 1939.»⁶⁴ Vārdnīca pieminēta

СССР). Mācījies Novorosijskas universitātes Vēstures un filoloģijas fakultātē. 1898.-1900. gados bijis zinātniskais sekretārs Krievijas Arheoloģijas institūta Konstantinopolē. Bijis arī Pēterburgas universitātes privātdocents. 1901. g. viņš tiek iecelts par Imperatoriskās arheoloģijas komisijas locekli, un no šā laika ir nepārtraukti nodarbojas ar izrakumiem Olbijā, publicējot savus pētījumu rezultātus žurnālā *Известия Императорской Археологической Комиссии* (№ 2, 3, 8, 13, 14, 17) un kopš 1903. gada – arī vācu *Archäologischer Anzeiger*. Viņa darbības rezultātā tika noteikta senās pilsētas platība, noskaidrota tās plānošanas un aizsardzības sistēma, celtņu iekārtojums u. tml. 1914. g. Farmakovskis tiek ievēlēts par Pēterburgas akadēmijas korespondētājlocekli. Dīla un ar Melnās jūras piekrastes izrakumu problēmām saistītā Strauberga sakarā nozīmīga varētu būt sekoša minētā autora grāmata: ФАРМАКОВСКИЙ, Б.В. *Раскопки в Ольвии в 1902 – 1903 годах*. С 12 таблицами и 165 рисунками. С.-Петербург: Типография Главного Управления Уделов, 1906.

⁶³ Ms: *Scythica et Caucasia*. E veteribus scriptoribus Graecis et Latinis collegit et cum versione Rossica edidit BASILIUS LATYSCHEV. Vol. 3: *Indices*. Scripsit ERICUS DIEHL (Thüringer Universitätsbibliothek Jena, Nachlaß E. Diehl, Karten 1 Bl. 1,2), u.c. rokraksti Jēnā.

⁶⁴ LVVA, 7427. f., 13. apr., № 376, 156. lpp.

arī Dīla lūgumā par zinātniskā atvaļinājuma piešķiršanu 1936. g. 22. iv.⁶⁵ Precīzs vārdnīcas nosaukums nav norādīts. Ir piebilde, ka «materiāls viss savākts un izrakstīts uz zīmītēm.»⁶⁶ Diemžēl attiecīgie rokraksti Dīla materiālos Latvijā neatrodas. Piebildīšu, ka pieminētajā «Bištēviņa-Švarcbaha vārdnīcā»⁶⁷ ir 600 lpp.

Dažreiz Dīlu (*Diehl*) no Latvijas (vismaz rakstībā) sajauc ar Dīlu (*Diehl*) vai Dīlsu (*Diels*) no Vācijas – uzvārdu nominatīvs abiem vārdiem latviešu valodā ir līdzīgs: ‘Dīls’ un ‘Dīlss,’ savukārt abiem Dīliem (*Diehl*) arī vārdu sākumburti ir vienādi – ‘E’ – Erihs un Ernsts). Iespējams, ka Dīla vārds ārpus Latvijas vēl joprojām kādam ir pazīstams, lai gan Latvijā viņš – ne lāga iepazīts, līdzīgi virknei citu nelatviešu un pat latviešu humanitāro zinību vīru – ir jau aizmirsts. Dīls acīmredzot ir vienīgais no Latvijas, kura raksti ir iekļauti pasaules slavenajā Pauli-Visova daudzsējumu *Reālenciklopēdijā* (galvenokārt saistībā ar grieķu kolonijām Dienvidkrievijā⁶⁸ u.c.), kā arī žurnālos *Gnomon* un, iespējams, arī *Glotta*.

Apcerot Dīla zinātnisko darbību Ķīkauka un Straubergs ir izdalījuši divus virzienus:

1. grieķu literatūras vēsture (Kallimahs, Lūkiāns u.c.)⁶⁹ un
2. senā arheoloģija un vēsture (lielākoties Dienvidkrievijas sengrieķu kolonijas).⁷⁰

Tomēr es izdalītu vēl dažus Dīla zinātniskās darbošanās un inerešu aspektus:

3. antīko tekstu izdošana,⁷¹
4. pasakas un ticējumi.⁷²

⁶⁵ LVVA, 7427. f., 13. apr., № 376, 122. lpp.

⁶⁶ *Ibid.*

⁶⁷ BIŠTĒVIŅŠ, E.; ŠVARCBAHS, R. *Latīniski-latviska vārdnīca*. 2. iesp., pārstrād. un papild. E. BIŠTĒVIŅŠ. R.: Valtera un Rapas akc. sab. apgāds, 1938.

⁶⁸ Atrasti vismaz 87 raksti. Daļēju rakstu uzskaitījumu sk. arī: *Zinātne tēvzemei divdesmit gados: 1918-1938*. R.: Latvijas Universitāte, 1938, 79. lpp.

⁶⁹ Piem.: “Quaestiones Callimacheae tres. 1. De Callimachi arte scribendi,” *LUR* 14 (1926) p. 3-22; “Der Digressionsstil des Kallimachos,” *HGHI* 9 (1937) p. 7-27; “Kallimachos Fragm. 317,” *Hermes* 71 (1936) S. 472-473; “Eine neue Handschrift des Johannes Chrysostomus,” *Gnomon* 4 (1928) S. 57; “Hypomnema. De Callimachi librorum fati capitula selecta,” *LURF* 4 (1936/1937) p. 305-476; “Из Θεογνιδα (Theognis, vs. 688 sq. ВУСННОЛЗ. *Anthol.* 357 sq.),” *Гермес* 4 (1910) с. 120; “Märchenmotive und romantischer Stil in der Dichtung des Kallimachos,” *Wiener Studien* 54 (1936/1937) S. 143-147; “Laetus equino sanguine Concanus (Horatius. Carm. 3, 4, 34),” *SM* 1 (1938) 83.-85. lpp.; u.c.

⁷⁰ LVVA, 7427. f., 13. apr., № 376, 150.-151. lpp. Piem.: “Раскопки на Галлипольском полуострове,” *Гермес* 1 (1916) с. 13; “Die Ausgrabungen in Olbia 1920-1930,” *Gnomon* 8 (1932) S. 545-548; “Die Grabungen in der Nekropole von Olbia,” *Archäologischer Anzeiger* (1929) S. 295-304; “Ольвийская чашка с наговором,” *Известия Императорской Археологической Комиссии*. Выпуск 58. Петроград: Типография Главного Управления Уделов, 1915; “Ольвийский некрополь,” *Гермес* 10 (1916) с. 207-213; u.c.

⁷¹ Piem.: *Papyri Graecae magicae. Die griechischen Zauberpapyri*. Herausgegeben und übersetzt von K. PREISENDANZ. 2. Bd. Unter Mitarbeit von ERICH, DIEHL; SAM, EITREM; ADOLF, JACOBY. Leipzig, Berlin: B.G. Teubner, 1931; ²1974.

⁷² Piem.: “Pasaku motīvi un romantiskais stils Kallimacha dzejā,” *FBR* 7 (1927) 98.-100. lpp.; “Die griechischen und lateinischen Zaubertafeln. Russland,” *Archiv für Papyrusforschung* 11 (1933) S. 158-164; “Par brīnišķīgās dziedāšanas motīvu latviešu pasakā un viņa pirmo parādīšanos sengrieķu tradīcijā” (sk.: LVVA, 7427. f., 13. apr., № 376, 139. lpp.); *Papyri Graecae.*, Leipzig, Berlin: B.G. Teubner, ¹1931; ²1974; u.c. Šajā sadaļā lieti iederas arī 1934./35. m.g. vadītais seminārs grieķu literatūrā (sengrieķu pasaka) (2 st.).

Tā varētu būt savdabīga paralēle gan Kurcam (sakāmvārdi), gan arī Straubergam (buramvārdi).

5. toponīmu un (līdzīgi kā pie Kurca, Strauberga un Ķiķaukas) arī klasiskās filoloģijas un antīkās literatūrvēstures terminoloģijas izpratnes versiju precizēšana, izstrāde un pilnveidošana;⁷³
6. mācību grāmatu izveide;⁷⁴
7. kritiski raksti un recenzijas;⁷⁵
8. bio- un bibliogrāfiski apskati.⁷⁶

Visupēc jāpiemin arī kāda acīmredzama, tomēr nerealizēta iespēja, proti, Skitijas un Kaukāza izpētes ceļi (Dīla izpildījumā) tā arī nekrustojās ar interesēm par senās Livonijas kartogrāfijas un ikonogrāfijas vēsturi (A. Spekke; piem., *LURF* 2,2 {1932}), lai gan atradās turpat līdzās Ptolemaja un dzintara iepēdas lūkojot. Nobeidzot atsevišķi vēl izdalīšu Dīla lekciju kursus, seminārus un nodarbības (saskaņā ar *Latvijas Universitātes lekciju un praktisko darbu sarakstiem*, kas sāka iznākt tikai ar 1921. gadu), kuru piederība antīkai rakstniecības vai filozofijas vēsturei ir vienlīdz iespējama.⁷⁷

1. 1924./25. m.g.: Strabona *Ģeogrāfija* (2 st.); Ovidija *Metamorfozes* (2 st.),
2. 1927./28. m.g.: seminārs grieķu literatūras vēsturē (*Marmor Parium*) (2 st.),
3. 1929./30. m.g.: grieķu autors – Dions Zeltamute (Hrisostoms) (2 st.),
4. 1936./37. m.g.: Eurīpida *Mēdeja* (grieķu autors) (2 st.),
5. 1937./38. m.g.: latīņu autors klasiķiem: Cicerona runa *pro Marcello* (2 st.),
6. 1938./39. m.g.: grieķu sakrālās antīkvitātes (2 st.).

⁷³ Sk. virkni šķirkļu Pauli-Visova *Reālenciklopēdijā* (PW).

⁷⁴ Piem.: *Chrestomathia Graeca*. Studiosae iuventutis in usum composuit ERICUS DIEHL. Editio altera, funditus retractata, accedit glossarium Graeco-Lettum. Rigae: Valters et Rapa, 1928; *Maza grieķu-latviešu vārdnīca*. Sastād. E. DĪLS. R.: Valtera un Rapas akc. sab. izdevums, 1935; Mss: *Rokas grāmata latīņu stilistikā*. 1. sēj.: *Par latīņu valodas īpatnībām; Rokas grāmata latīņu stilistikā*. 2. sēj.: *Latviski-latīniskā vārdnīca*; u.c.

⁷⁵ Piem.: “Проф. Б.А. ТУРАЕВ. *История древнего востока...* Издание.. Петроградского Университета, 1915,” *Гермес* 11/12 (1915) с. 299; “*Psychologie des Lehrerberufes*. Von Prorektor D. SCHNEIDER... Frankfurt a./M., 1923..,” *Baltische Blätter für allgemein-kulturelle Fragen*. 2. Jahrgang, Heft 5. Riga: Verlag der Buchhandlung G. Löffler, 1925, S. 236; “ТОЛСТОИ, ИВАН. *Festschrift für Ivan Tolstoi* (1928),” *Gnomon* 6 (1930) S. 168-172; “ТОЛСТОИ, ИВАН. *Ostrov Belyi i Tavrika na Jevksinskom Ponte* (*Die Weiße Insel und Taurien im Euxinischen Pontos*). Petrograd, 1918, kein Verlag..,” *Gnomon* 3 (1927) S. 633-643; “ALFRED, GRAF. *Gymnasium und Antike* (*Das freie Wort*. März 1912),” *Гермес* 15 (1912) с. 378-379; “B. LAVAGNINI. *Erotion: Il libro dell'amore Alessandrino*. Turino, 1928..,” *Philologische Wochenschrift* 50 (1930) S. 535-536; “B. LAVAGNINI. *La chioma di Berenice*. Pisa, 1929..,” *Philologische Wochenschrift* 50 (1930) S. 227-228; u.c.

⁷⁶ Piem.: “Prof. P. Ķiķaukas 50 gadi,” *ИММ* 12 (1936) 703-704. lpp.; “Профессор Тададей Францевич Зелинский (К 50-летию научной деятельности),” *Сегодня* 144 (1930) с. 2; “Юбилей С.А. Жебелева и Б.А. Тураева,” *Гермес* 7/8 (1916) с. 151-153; “*Hermes*. Bd. 44. H. 2,” *Гермес* 16 (1909) с. 477-479; “*Rheinisches Museum*. Bd. 64. H. 2,” *Гермес* 14 (1909) с. 433-435; u.c.

⁷⁷ Nodarbību saturs nav zināms. Trūkst attiecīgo materiālu.

4. Pēteris Ķiķauka (1886 – 1967)

Akadēmiski pedagoģiskās darbošanās un zinātne

«Mana dzimtene nav Latvija. Baltkrievijas sēri-nabadzīgās dabas iespaidi ir saistīti ar manas dzīves pirmām atmiņām. Baltkrievijā toreiz dzīvoja mani vecāki, tur pagāja manas agrās bērnības dienas.

..Reizēm man liekas, it kā tur tālumā, kur es šūpulī gulēju, būtu palikusi daļa no manas dvēseles. Kā pa sapņiem es atminos lielas puteņu sagrieztas sniega kupenas ziemā un daudzām puķītēm izrotāto dzelzceļa nogāzi vasarā, baltas, spīdošas telegrāfa stabu kanniņas un sēdošas uz drātīm bezdelīgas. Tāpat es atceros smaržīgos, tikko saplaukušos bērziņus pavasarī, rudzu lauku ar puķēm un dzeguzes kūkošanu kaut kur tālu mežā. Varbūt tādēļ mana iemīļotā puķe arī tagad ir rudzupuķe un no kokiem man vislabāk patīk bērzs; bet kad es dzirdu dzeguzi kūkojam, tad mani it kā pārņem savādas sēri-saldas ilgas pēc kāda aizgājuša tāla sapņa.»¹

4.1. Izzinot neredzētas rakstu zīmes

Pētera Ķiķaukas² (*Петр Андреевич Кикаука; Пётрос Кикаўкас*) dzimšanas apliecības kopijā № 79, kas izsniegta Minskā 1891. g. 19. iv, atzīmēts, ka Pēteris, būdams Andreja Ķiķaukas (1843-1896) un viņa sievas Mades (arī Madeliene, dzim. Lamanis vai Ļamāns,³ 1854-1932) likumīgi dzimušais dēls, nācis pasaulē Minskas (*Минская губ.*) guberņas Mihanovičos⁴ (pie Minskas pilsētas) 1886. g. 16. xi (pēc v.st.; pēc j.st. – 28. xi) un kristīts 1886. g. 14. (27.) xii (apliecību izdevis Minskas guberņas luterāņu mācītājs Adrians Sulcs). Tomēr jāpiebilst, ka ierasto, lai gan neparasto uzvārdu Ķiķauka iegūst tikai 1928. gadā (kopā ar sievu Ernu), līdz tam laikam viņš oficiāli skaitās ‘Ķiķauka-Vītols’⁵

Gadus piecus pēc Pētera dzimšanas Ķiķauku ģimene pārceļas uz Kurzemes (*Курляндская или Митавская губ.*) guberņas Ilūkstes apriņķi (tag. novadu), un tēvs Andrejs, tāpat kā Mihanovičos, strādā par dzelzceļa pārbrauktuves uzraugu. Tā atradās kādus 6 vai 7 km (apm. 4 km pa dzelzceļu) no Eglaines iepretim Grīnvaldes (Vecgrīnvaldes) muižai: «Mūsu dzelzceļa būda atradās iepretim Grīnvaldes

¹ КАЛЛИЈА [ĶИЌАУКА, Р.] *Kukulītis*. [B.v.]: *Latvijas Jaunatnes* Sark. krusts, [b.g.]. *Latvijas Jaunatnes* bibliotēka № 13. Bezmaksas pielikums LJ 7. (61.) numuram 1930. g. 3.-4. lpp.

² Sk. arī: VECVAGARS, M. “Senklasiskās filoloģijas profesors Pēteris Ķiķauka,” *Grāmata* 2 (1991) 36.-38. lpp.

³ T.s. meitas uzvārda rakstība ir atšķirīga: «Ļamāna-Ozoliņa» (*LU* 20. 2. daļa, 61. lpp.); «Ozoliņa» (*Latvijas vadošie darbinieki*. Prof. P. ŠMITA virsred. R.: Latvju kultūrvēsturiskā apgāde, 1935, 251. lpp.). Ķiķaukas jaunākais dēls Gundaris Ķiķauka raksta: «Madeliene Vītols, dzim. Ozoliņa-Ļamāns» (paskaidrojoša zīmīte pie mātes attēla Krustpils novada Vīpes pagasta klubā). Savuties Ezerķiķauku senkapos uz attiecīgās kapvietas krusta ierakstīts vārds «Made Vītol-Ķiķauka, dzim. Ozoliņa.»

⁴ Tagad acīmredzot – Минская область, Минский район, поселок Михановичи (Міханавічы).

⁵ Iekšlietu ministrijas administratīvais departaments apmierināja prasību par uzvārdu maiņu (izsludināta VV № 25 1928. g. 31. i) un nolēma, ka lūdzējam «Pēterim Ķiķaukam-Vītolam un viņa sievai Ernai» turpmāk saukties «uzvārdā ‘Ķiķauka.’» Lēmums stājās spēkā 1928. gada 2. v (VV 112 {1928} 7. lpp. {21. v}).

muižai.»⁶ Bijušo laiku dzelzceļu pārraugu dzīvojamās un saimniecības ēkas, kā liekas, šobaltdien nav saglabājušās, taču vismaz līdz 20. gs. 90. gadu sākumam minētajā vietā atradās dzelzceļa pārbrauktuve un tās aprūpētāju dzīvojamā māja, kas šajā vietā pārvesta no citurienes 20. gs. 30. gados, kā arī dažas saimniecības ēkas.⁷ Eglaine ar ievērojamo Lašu draudzi un baznīcu, kurā kādreiz darbojies arī Vecais Stenders, ir Pētera Ķiķaukas pirmā dzīvesvieta vēlākās Latvijas teritorijā.

Dažus gadus vēlāk saime pārceļas uz Vitebskas (*Витебская губ.*) guberņas Daugavpils (tagadējo Krustpils) apriņķi (tag. novadu; *Двинский уезд*), kur netālu no Kreicburgas (*Крейцбург*; vēl. Krustpils) Ungurmuižas (tag. Vīpes) pagastā Pētera tēvam Andrejam un viņa pusbrāļiem pie Plošu ezera (arī Plašu ez.) piederēja neliels zemes gabals ar vairākām dzīvojamo un saimniecības ēku grupām (acīmredzot katram no pusbrāļiem atsevišķi), kurām bija (un iespējams vēl ir) viens kopīgs nosaukums – *Ezerķiķaukas* (tās daļēji ir saglabājušās līdz mūsu dienām; P. Ķiķaukas dzīvojamā māja ir nodegusi, tās vietā uzcelta jauna). Ungurmuižas *Ezerķiķaukas* ir Pētera Ķiķaukas otrā dzīvesvieta Latvijā. Tur aizsākas viņa pirmās skolas gaitas; tur tiek iepazīti pirmie smagie zaudējumi: Pētera 9. dzīves gadā mirst viņa tēvs un pēc kāda laika arī garīgais un materiālais atspaidis vecākais brālis Jānis.

Kādā vasaras svētdienā Pēteris, būdams jau Jēkabmiesta (tagadējās Jēkabpils) sešgadīgās pilsētas skolas audzēknis, viesojas pie mātes radiem. Aplūkodams istabas kaktā uz plaukta saliktās grāmatas, zēns pamana krievu valodā sarakstītu sējumu, kurā pazīstami burti un vārdi mijas ar vēl neredzētām rakstu zīmēm. Tā ir sengrieķu valodas gramatika (iespējams pat, ka 1890 gadā Pēterburgā izdotā rīdnieka E. Kurca un Pēterburgas skolmeistara E. Frizendorfa *Grieķu gramatika ģimnāzijām*, kas tajā laikā Krievijas ģimnāzijās bija visumā populāra). Kad viņš jautā radniekiem, vai drīkst to paņemt, tie atbild, ka tā esot nevajadzīga grāmata.⁸ Turpmāk tas, kas citiem jo bieži šķitīs nederīgs un vairākumam – nevajadzīgs, atdalīs Pētera Ķiķaukas (arī dažu citu 20.-30. gadu Latvijas radošo darbinieku) dzīves gājumu no vispārībā ierastā un pieņemtā cilvēka mūža rituma.

Pēc Jēkabmiesta t.s. pilsētas skolas sekmīgas pabeigšanas (tur tiek pavadīti pieci gadi sešu gadu vietā: 1898-1902⁹) spaidīgie materiālie apstākļi un aroda meklējumi Pēteri noved Rīgā, Telegrāfa skolā. Gada laikā apguvis telegrāfista amatu, viņš sāk strādāt Aleksandra augstumu (*Александровская высота*; arī Sarkandaugava, *Красная Двина*), pēcāk vēl gadus 8 Mīlgrāvja (*Мюльграбен*) dzelzceļa stacijās. Līdztekus darbam jaunietis patstāvīgi gatavojas 11 ģimnāzijas beigu eksāmeniem, kurus viņš no 1913. gada 1. III līdz 6. IV nokārto Rīgas mācību apgabala Pārbaudes Komitejā un iegūst Tautas Izglītības ministrijas

⁶ ĶIĶAUKA, P. "Kā es kļuvi par profesoru," *JGa* 160 (1986) 29. lpp.

⁷ Minētā pārbrauktuve atrodas Daugavpils-Šaulu dzelzceļa līnijās 182. kilometrā. Tās 20. gs. 80. gadu beigū vai 90. gadu sākumā aprūpētāju dzīvesvietas dārzā vēl bija saskatāmas kādas vēl senākas ēkas pamatu atliekas (to dienu iemājnietis vairs nezināja teikt, kas tā par celtni). Tā varēja būt vai nu bijušā pārbrauktuves uzrauga vecā dzīvojamā māja, vai 19. gs. beigū pārbrauktuves uzrauga mītnes saimnieciska celtni, vai arī vēlāk izbūvētās Ilūkstes dzelzceļa stacijas palīgceltne (mūsdienās Ilūkstes stacija atrodas jau citā vietā).

⁸ ĶIĶAUKA, P. "Kā es..," 160, 31. lpp.

⁹ BLESE, E. "Pēteris Ķiķauka," *IMM* 4 (1931) 413. lpp. «..Mūsu materiālais stāvoklis nebija viegls. Es nolēmu saīsināt mācības laiku – pārlēkt vienai klasei pāri un tādā kārtā nobeigt skolu gadu agrāk» (ĶIĶAUKA, P. "Kā es..," 31. lpp.).

Apliecību № 50, kas izdota 1913. g. 28. v. Tā iesākas ar latviešu t.s. intelīģences tapšanas vēsturē iezīmīgiem vārdiem: «...Дано сие сыну крестьянина Петру Андреевичу Кикауку...» Minētā Apliecība dod iespēju zemnieka dēlam Pēterim Ķiķaukam vērt Jurjevas (arī Tērbatas vai Mētraines) Imperatoriskās Universitātes Vēstures un filoloģijas fakultātes senklasiskās filoloģijas nodaļas durvis. Pētera lūgumraksts «Viņa Ekselencei Rektora Kungam» par uzņemšanu Universitātē datēts ar 1913. g. 22. VII, savukārt matrikula № 251662 vēsta, ka Pēteris Ķiķauka uzņemts mācību iestādē 1913. g. 16. VIII.

Izsekojot Ķiķaukas mācību gaitai Jurjevas Imperatoriskajā Universitātē saskaņā ar 1913. g. 16. VIII izsniegto *Lekciju grāmatiņu*, jāatzīst, ka students apzināti ir centies vai nu pabeigt izglītošanos pirms noteiktā laika (8 semestri), vai arī kandidāta darba rakstīšanas laikā būt brīvs no lekciju un praktisko nodarbību apmeklējuma.¹⁰ Ieskatu septiņos semestros iegūto zināšanu līmenī sniedz *Pārbaudes protokols*, kurā atzīmēti divdesmit divi apgūtie priekšmeti, no kuriem divdesmit vienā iegūts teicams un vienā labs novērtējums.

Īpatnējs šodien varētu likties kandidāta grāda iegūšanas ceļš: 1917. g. 27. I Vēstures un filoloģijas fakultāte lūdz Universitātes Padomi piešķirt Pēterim Ķiķaukam «senklasiskās filoloģijas īstenā studenta» nosaukumu. Lūgums tiek apstiprināts un izpildīts 1917. g. 3. II. Tolaik šādus apstiprinājumus acīmredzot uzskatīja par nepieciešamo juridisko pamatu kandidāta grāda iegūšanai. Par to liecina arī Pētera Ķiķaukas senklasiskās filoloģijas kandidāta diploms (atsaukšanās uz 1917. g. 3. II lēmumu) 1917. g. 23. VIII № 191,¹¹ kas izsniegts pēc kandidāta darba *Par senatisko izrunu*¹² aizstāvēšanas: «От имени Юрьевского¹³ Университета и с утверждения Совета от 3 февраля 1917. г. Историко-филологический факультет сего Университета свидетельствует, что бывший студент сего Университета Петр Андреевич Кикаук, выдержав окончательное испытание по отделению древне-классической филологии Историко-филологического факультета, удостоен степени кандидата древне-классической филологии, с предоставлением ему всех прав и преимуществ, которые, по существующим в Российской Державе¹⁴ законам, сопряжены с сего степенью.»

1917. g. 31. VIII norit Jurjevas Universitātes Vēstures un filoloģijas fakultātes sēde, kurā, ņemot vērā prof. E. Felsberga (vēlākā Latvijas Augstskolas rektora)¹⁵ un prof. M. Krašņiņņikova rakstīto ieteikumu, nolemj iesniegt prasību Universitātes Padomei, lai tā savukārt vērstos pie Tautas Izglītības ministrijas ar lūgumu atstāt Pēteri Ķiķauku Universitātē uz 2 gadiem ar stipendiju 1200 rbļ. gadā, lai gatavotos senklasiskās filoloģijas katedras profesora pakāpei. Padomē fakultātes prasība tiek apstiprināta 1917. g.

¹⁰ «...Manos nodomos bija studēt pirmos pāris gadus pēc iespējas intensīvi. Brīva laika man atlika maz, un es neiestājos ne korporācijā, kuras gars nesaskanēja ar manu raksturu, ne arī kādā citā biedrībā» ĶIĶAUKA, P. "Kā es kļuju par profesoru,?" *JGa* 161 (1987) 32. lpp.

¹¹ Oriģināls atrodas Tartu Universitātes arhīvā.

¹² Ķiķaukas interese par sengrieķu izrunu ir bijusi diezgan noturīga. To apliecina arī kāds ieskaites darbs Tartu Universitātes arhīvā *Par Z izrunu grieķu valodā* (КИКАУКА, П. *О произношении Z в греческом языке*. Юрьев, 1915; rokraksts krievu valodā, 65 lpp.).

¹³ Pēc 1917. g. februāra notikumiem vārds 'Imperatoriskā' netika lielots.

¹⁴ Pēc 1917. g. februāra notikumiem vārds 'Империя' tika aizstāts ar vārdu 'Держава'.

¹⁵ Nosaukums 'Universitāte' Latvijas augstākai mācību iestādei būtu lietojams, kā liekas, aptuveni no 20. gs. 30. gadiem. 20. gados tā (lielumis arī oficiāli) tiek saukta par 'Augstskolu,' jo pēc savas struktūras, iekārtojuma un satura neatbilda vispārpieņemtiem citzemju priekšstatiem par universitāti.

5. x. Jādomā, ka Ķiķaukas doktorantūra veidojusies, ņemot vērā Felsberga 1917. g. 6. IX sniegto rakstisko *Instrukciju*, kurā jaunajam zinātniekam tika ieteikts pirmajā gadā strādāt jebkurā krievu universitātē, bet otrajā, ja apstākļi to ļautu, – Parīzē vai Londonā. Taču apstākļi to neļāva.

Frontei tuvojoties, Jurjevas Universitāti pārceļ uz Voronežu (*Воронеж*) Krievijas Eiropas daļas dienvidos, netālu no Ukrainas. Gribot negribot arī Pēterim bija jāuzsāk klejojumu gadi: tiek apceļota Krievijas vidiene un Kurskas guberņas pilsētā Novij Oskolā (*Новый Оскол*)¹⁶ iegūta latīņu valodas skolotāja vieta. Tomēr, kad Tērbatas Universitātes evakuācija ir pabeigta, arī Ķiķauka pārceļas uz Voronežu.¹⁷ Viņu ievēl par Universitātes Mākslas kabineta asistentu, tādējādi dodot (arī ne mazsvarīgu materiālu) iespēju turpināt nodarbi zinātnē. Acīmredzot Voronežā viņš dzīvo Felsberga ģimenes tuvumā: «Pārējās istabas mūsu mājā apdzīvoja vieninieki. [...] Vienā no šīm istabām ilgu laiku dzīvoja mana tēva [Felsberga] toreizējais asistents Pēteris Ķiķauka, kas vēlāk, Latvijas patstāvības gados, bija mūsu universitātes filoloģijas fakultātes profesors. Pēteris Ķiķauka toreiz bija ļoti šarmants jauns zinātnieks, kam bija apbrīnojamas zināšanas grieķu literatūras vēsturē un sengrieķu valodā. Ķiķauka dzīvoja dzīvi, kam nebija nekāda sakara ar pārmaiņām, kas risinājās viņa apkārtnē. Krievu revolūcija un pilsoņu kara briesmas viņu it kā nemaz neskāra. Viņa dzīve ritēja pret senās Grieķijas fonu. [...] Ķiķauka bija viens no nepraktiskākajiem cilvēkiem, ko savā mūžā esmu [Lūcija Bērziņa (Felsberga); 1907-1999] redzējusi. Es nezinu, kā viņš grūtajos laikos mācēja sagādāt sev pārtiku, bet, kā visi nepraktiski ļaudis, viņš kādreiz mācēja tikt galā labāk par citiem. [...] Dzīvojot viens pats un ar vārišanu daudz nenodarbojoties, viņš bieži palika bez pusdienām. Beidzot tika norunāts, ka pusdienas viņš varot ēst kopā ar mums. Vienīgās grūtības bija tās, ka Ķiķauka bija veģetārietis un gaļu nelietoja nemaz. [...] Pārmetumos mātei nebija bieži jāklausās, jo gaļas toreiz nebija daudz, mēs paši to reti patērējām un gribot negribot mēs visi ar laiku kļuvām par veģetāriešiem.»¹⁸

Kad Voroneža bija jāatstāj, Felsbergs un Ķiķauka bija izvēlējušies šķirtus atceļus uz Latviju. Pēdējais atgriezās Novij Oskolā un turpināja pildīt latīņu valodas skolmeistara pienākumus līdz ģimnāzija saņēma evakuācijas pavēli. Tā Ķiķauja sasniedza Azovas jūras piekrasti. «Arī mana tēva [Felsberga] asistents grieķu valodas speciālists Pēteris Ķiķauka posās ceļā, taisīdamies pievienoties baltiem [t.i., baltajiem] un doties uz dienvidiem. Ķiķauka, protams, ar politiku nebija nodarbojies un viņam par savu dzīvību nebija jāuztraucas, bet viņš bija vieninieks un parvietošanās no vienas vietas uz otru nesagādāja tādas grūtības, kādas būtu bijušas mūsu ģimenei. Ķiķauka cerēja nokļūt Ukrainā, tad cauri Ukrainai uz Rietumeiropu un tad uz Latviju. Manam tēvam bēgšana cauri Ukrainai, kur valdīja haoss, likās tikpat kā neiespējama, jo ceļš bija jāveic ar ģimeni un tā viņš nolēma palikt uz vietas un nogaidīt, kā apstākļi attīstīsies. Dažus gadus vēlāk, satiekot Pēteri Ķiķauku Rīgā, dabūjām zināt, ka ceļš cauri Ukrainai vi-

¹⁶ Tag. – Новый Оскол – город в России, административный центр Новооскольского района Белгородской области.

¹⁷ «Voronežā, uz kurieni tika evakuēta pa kara laiku Tērbatas Universitāte, man gadījās kādu pusgadu ar prof. E. Felsbergu kopā strādāt un dzīvot» (ĶIĶAUKA, P. "Prof. Ernests Felsbergs †," *ИММ* 9 {1928} 215. lpp.).

¹⁸ BĒRZIŅA, L. *Pārnākšana*. 2. izdevums. Sidneja: Sidnejas Latviešu biedrības apgāds, 1987, 76., 77. lpp.

nam toreiz bija slēgts un viņš uz Latviju varēja izbraukt tikai gadu vēlāk. Viņš bija cerējis braukt cauri Grieķijai un tur papildināties grieķu valodas zināšanās. Tas viņam nebija izdevies.»¹⁹ Sasniedzis Azovas jūras piekrasti un tur dzīvojošos grieķus, Ķiķauka no 1919. gada 1. IX līdz 1921. gada 1. IV strādā par skolotāju Sartanas²⁰ augstākā pamatskolā (atrodas netālu no Mariupoles {*Маріуполь*}). Nedaudz 'poētiskāk' uzturēšanos Pieazovā apraksta Bērziņa: «Ziemu viņš [Ķiķauka] bija pavadījis kādā ukraiņu ciemā, kur vietējais mācītājs viņam bija piedāvājis apmešanos un bija par viņu rūpējies. Kopā ar mācītāju viņi bija lasījuši grieķu valodā *Jauno derību* un tā Pēterim Ķiķaukam grieķu valodas studijas iznāca arī bez Grieķijas apmeklējuma. Par 1919./20. gada ziemu, kas Krievijā palikušajiem bija palikusi atmiņā kā drausmīga ziema, Pēteris Ķiķauka runāja, kā par "ļoti patīkamu dzīves posmu, kas man deva iespēju papildināties grieķu valodas zināšanās.»²¹ Pēdīgi 1921. g. vasarā viņš atgriežas Latvijā.

Ar Latvijas Augstskolas rektora Felsberga un Filoloģijas un filozofijas fakultātes dekāna J. Endzelīna starpniecību Ķiķauka uzsāk darbību Latvijas augstākajā mācību iestādē.²² Iespējams, ka jau 1921. gada vasarā Ķiķauku ievēl un acīmredzot arī apstiprina par jaunāko docentu sengrieķu filoloģijā.²³ 1923. gada rudenī (Augstskolas padomes sēde notiek 14. XI)²⁴ viņu ievēl par vecāko docentu.²⁵

1931. gada rudenī (Universitātes padomes sēde notiek 22. X)²⁶ pēc franču valodā iesniegtās doktora disertācijas *Mètres de la poésie grecque monodique* (*Grieķu monodiskās dzejas pantmēri*) aizstāvēšanas Rīgā, LU aulā, 1931. g. 27.²⁷ III plkst. 10⁰⁰ Ķiķauku ievēl par profesoru.²⁸ Šajā sakarā ir radušās dažas neskaidriības. Visupirms pats Ķiķauka saistībā ar disertācijas aizstāvēšanu it kā piemin arī Parīzi, Sorbonnas Universitāti.²⁹ Tiesa, teksts ir publicēts jau pēc Ķiķaukas nāves un jādodomā ne viņa redakcijā.

¹⁹ *Ibid.*, 111., 112. lpp.

²⁰ Сартана (arī Primorska vai Primorskoje; *Приморское*) – tagad pilsētas tipa ciemats Ukrainā, Doņeckas apgabalā.

²¹ BĒRZIŅA, L. *Pārnākšana...*, 112. lpp.

²² Lielākā daļa no t.s. humanitāro zinību pārstāvjiem Latvijas Augstskolā tās veidošanās pirmajos gados tika 'iesvētīti' amatā pēc tieša vai netieša Felsberga ieteikuma, lūguma, uzaicinājuma u. tml.

²³ «Par savu atgriešanos [Latvijā 1921. gadā] es rakstīju vēstules prof. Felsbergam, kas toreiz bija LU rektors un prof. Endzelīnam, kas bija [fakultātes] dekāns. No abiem es drīz saņēmu atbildes, bet pēc īsa laiciņa oficiālu paziņojumu, ka LU padome mani ievēlējusi par grieķu filoloģijas [jaunāko] docentu. Tas bija apmēram jūnija beigās un līdz lekciju sākumam man atlika vēl pāris mēnešu laika sagatavot savus pirmos kursus – grieķu valodas elementāro kursu un grieķu literatūru» (ĶIĶAUKA, P. "Kā es..," 32. lpp.). Apstiprināšana notika vairākos līmeņos: fakultātes, mācību iestādes un visupēc Izglītības ministrijas līmenī un atkarā no tiem, attiecīgie apstiprināšanas datumi būs dažādi. Izglītības ministrija Ķiķauku apstiprina par jaunāko docentu ar ministrijas 1921. gada 15. IX rezolūciju № 3013.

²⁴ "Fakultātes un mācības spēki," *Students* 10 (1923) 3. lpp. (16. XI).

²⁵ Izglītības ministrija Ķiķauku apstiprina par vecāko docentu ar ministrijas 1923. gada 20. XI rezolūciju № 5516.

²⁶ "Universitātes ziņas. Trīs jauni profesori," *Students* 181 (1931) 5. lpp. (16. X).

²⁷ BLESE, E. "Pēteris..," 412. lpp.; "Universitātes ziņas," *Students* 177 (1931) 4. lpp. (21. III).

²⁸ Attiecīgo Universitātes apliecinājumu 27. martā parakstījuši rektors A. Tentelis, dekāns Fr. Balodis, sekretārs A. Valdmānis (sk.: LU Vēstures muzeja krājums, P. Ķiķaukas fonds: *Auctoritate et auspiciis*). Savukārt Izglītības ministrija Ķiķauku apstiprina par profesoru 1931. gada 10. XI; attiecīgā ministru kabineta sēde notiek 1931. gada 30. X.

²⁹ «Pēc desmit gadiem [no laika, kad Ķiķauka atgriezās Latvijā 1921. gadā] es Parīzē Sorbonnas universitātē aizstāvēju doktora disertāciju par tematu *Grieķu monodiskās dzejas pantmēri*. Tai pašā 1931. g. ministru kabinets mani apstiprināja par L.U. profesoru» (ĶIĶAUKA, P. "Kā es..," 32. lpp.). Par t.s. 'disertācijas aizstāvēšanu Sorbonnas universitātē' saņēmu ziņas arī no G. Ķiķaukas: «Tagad vēl gribu jums pastāstīt par mana tēva disertāciju. Pārlasīju *Jaunās Gaitas* rakstu – *Kā es kļuvi par profesoru*. Kā jau kādreiz ar drukāšanu notiek – ieviešas kļūdas. *Jaunā Gaitā* ir rakstīts: "Pēc 10 gadiem es Parīzē, Sorbonnas universitātē aizstāvēju doktora disertāciju par tematu..." Mana tēva ar roku rakstītā manuskriptā ir rakstīts: "Pēc 10 gadiem es aizstāvēju doktora disertāciju par tematu..." Tātad tā ir nepareiza informācija, kā ir rakstīts *Jaunā Gaitā*. Es savā kopijā no raksta vienkārši svītrosu [vārdus] "es Parīzē, Sorbonnas universitātē". Oriģinālo raksta manuskriptu, cik atceros, nodevām

Īpati, ka uzziņu literatūrā, kas radīta viņa dzīves laikā, šāds fakts nav pieminēts. Vārdiem “es Parīzē.. aizstāvēju” nepārprotami būtu jāliecina, ka Ķīķauka 1931. gadā ir apmeklējis Parīzi, tomēr... komandējumā uz turieni, Grieķiju un Itāliju ieskaitot, viņš dodas tikai 1937. gada aprīļa mēnesī (par atskaites punktu ņemot 1931 gadu). Arī priekšlasījuma tekstā *Kā es kļuvu par profesoru*, kas celts atklātībā 1952. gada Pēterdienā (29. vi) Toronto baptistu draudzes tējas vakarā, vārdi “Parīzē Sorbonnas universitātē” nav atrodamī (teksts glabājas LU Vēstures muzeja krājumā, Ķīķaukas fondā). Tie parādās tikai *Jaunās Gaitas* rediģētajā publikācijā 1986./87. gadā un dažu autoru paļāvības dēļ latviešu valodā rakstītam vārdam ir jau uzsākuši ar faktu materiālu apšaubāmi saistītu patstāvīgu dzīvi.³⁰ T. Ķīķauka savā ievadrakstā pie Ķīķaukas publikācijas paskaidro: «Sekošais mana tēva raksts bija sacerēts kā referāts Toronto latviešu baptistu draudzei, pie kuras piederēja mana māte – Erna. Savus referātus tēvs uzrakstīja uz mazām lapiņām savā kaligrāfiskajā rokrakstā, kādus ļoti milēja burtliči. Tā radās *Kā es kļuvu par profesoru*, kas sacerēts piecdesmitajos gados Kanādā.»³¹ Tātad Rīgā Latvijas Universitātes Vēstures muzeja krājumā, Ķīķaukas fondā glabājas *Jaunā Gaitā* publicētā raksta *Kā es kļuvu par profesoru* ar roku rakstītais oriģināls.

Vārdi ‘Parīze’ un ‘Sorbonna’ tiek jo bieži pieminēti Ķīķaukas ‘leksikonā,’ bet lielākoties saistībā ar viņa ārzemju komandējumiem: «..1924. ceļoja uz Grieķiju un klausījās dažas lekcijas Sorbonnā»³² vai «1924. g. viņš apceļoja Grieķiju un Franciju, kur Sorbonnas universitātē noklausījās sava priekšmeta lekciju ciklu. 1931. g. Ķīķauka aizstāvēja disertāciju un ieguva doktora grādu.»³³ Pietuveni komandējumi (ar līdzīgiem nosaukumiem – Grieķija, Francija, Sorbonna) tika veikti 1937.,³⁴ 1939. un iespējams arī 1927. gadā.

Arī saziņa ar žurnālu *Jaunā Gaita* nedeva vēlamo: publicēto rakstu manuskripti saglabājušies vien retiem līdzstrādniekiem: «Daži vecie raksti (manuskripti) ir pataupījušies. Lielāko tiesu nav. Tāpat Laimoņa Zandberga un Jāņa Bieriņa sarakste ar autoriem. No manas pieredzes strādājot kopā ar Laimoni Zandbergu un Jāni Bieriņu, nevaru iedomāties, ka viņi būtu piesapņojuši par Parīzi un Sorbonnu. Tālis Ķīķauka dzīvoja vienā pilsētā (Hamiltonā, Ontario, Kanādā) kur dzīvoja Zandbergs un Bieriņš.

Vīpes pagasta valdē...» (no G. Ķīķaukas e-vēstules 2011. gada 7. februārī). Un vēl: «Man izskatās, ka nezināmu iemeslu dēļ, mans brālis [Tālivaldis] vienmēr piemin Sorbonnu, ja runā par tēva disertācijas aizstāvēšanu» (no G. Ķīķaukas e-vēstules 2011. gada 11. februārī).

³⁰ VECVAGARS, M. “Senklasiskās filoloģijas profesors Pēteris Ķīķauka,” *Grāmata* 2 (1991) 36.-38. lpp. «Doktora disertācija *Mètres de la poésie grecque monodique* (Grieķu monodiskās dzejas piemēri [būtu jābūt ..pantmēri]) tiek prezentēta gan LU Lielajā aulā, gan Sorbonnā Parīzē...» (RŪMNIECE, I. “Klasiskās filoloģijas nozīmīgie vārdi Latvijā: LU profesors Pēteris Ķīķauka {1886-1967},” *Antiquitas Viva* 2 {2005} 281. lpp.). Liekas, ka secinājums ir viennozīmīgs: ja vēlies ko lietu uzrakstīt, pārbaudi visu, it īpaši tad, ja izmantotie vai izmantojamie materiāli ir vai būs latviešu valodā un ir saistīti ar Latviju; savuties visu pārbaudīt nav iespējams. Kā lai risina šo dilemmu?

³¹ ĶĪĶAUKA, T. “Mans tēvs,” *JGa* 160 (1986) 28. lpp.

³² *Latvju enciklopēdija*. Red. A. ŠVĀBE. 2. sēj. Stokholma: Tris Zvaigznes, 1952-1953, 1194. lpp.

³³ P.B. “Antikās valodas kopējs aizsaulē. Kanādā miris profesors Dr. Pēteris Ķīķauka,” *Latvija* 32 (1967) 3. lpp. (26. viii).

³⁴ Universitātes padome «..P. Ķīķaukam piešķīra komandējumu zinātniskos nolūkos uz Grieķiju, Itāliju un Franciju» “Universitātes padomes lēmumi,” *JZ* 16 (1937) 4. lpp. (21. i) un “Jauni mācības spēki universitātē,” *BZ* 16 (1937) 4. lpp. (21. i). Viņš t.p. gadā saņēma arī LKf stipendiju studijām Grieķijā (“Kultūras fonda prēmijas literatūrai, mākslai un žurnālistikai,” *LK* 49 {1937} 2. lpp. {2. iii}). Priekšlasījums par šo komandējumu *Iespaidi un novērojumi modernās Grieķijas kultūras dzīvē* tiek celts priekšā 1937. gada 11. ix plkst. 17 LU filoloģijas un filozofijas fakultātes bibliotēkas telpās (“Paziņojumi,” *R* 246 {1937} 9. lpp. {8. ix}).

Jaunās Gaitas un *Ceļinieka* darbiniekiem bija ciešs kontakts. Bieži tikāmies. Pieņemu, ka informācija [par Parīzi un Sorbonnu] varēja nākt mutvārdos no Tāļa [Ķīķaukas]» (no Gunta & Anitas Liepiņu e-vēstules 12. VII 2011. g.); un vēl: «Cik es zinu, mēs netaupam iesniegtos rakstus» (no Ingrīdas Bulmanis e-vēstules 12. VII 2011. g.), kā arī: «No tiem laikiem, cik zinu, nekādu JG arhīvu nav» (no Rolfa Ekmaņa e-vēstules 12. VII 2011. g.).

Disertācijas aizstāvēšanas vietas pārbaudes sakarā tika izdarīti arī mēģinājumi sazināties ar Sorbonnas Universitātes arhīvu: «Nosūtu jums kopiju no vēstules, ko aizrakstīju uz jūsu atsūtīto adresi. Līdz šim neesmu saņēmis ziņu, ka adrese nav pareiza. Tas parasti notiek pāris stundu laikā. Vai nu es saņemšu atbildi par tēva disertācijas aizstāvēšanu Sorbonnas Universitātē, jā vai nē, tā ir cita lieta» (no G. Ķīķaukas e-vēstules 26. VII 2011). Sorbonnai adresētās vēstules teksts:

«July 25 / 2011. Dear Sir / Madam:

My name is Gundaris Kikauka. I am the son of the late Dr. Prof. Peteris Kikauka. With your help I might be able to resolve a controversy that has been existing for quite some time. It is about my father's doctorate. I have written proof from the University of Latvia, in Riga, that on March 27th / 1931 he did his Doctoral dissertation on the subject *Mètres de la poésie grecque monodique*. It was written in French. He received his degree shortly after that. The other version exists that he did, or also did receive his degree from Sorbonne University in Paris, France. Would you have any way of checking the Sorbonne University Archives if this holds true. Did Peteris Kikauka (his address at that time was – Stabu iela 31-9 Riga, Latvia) receive his Ph.D. on the subject as previously stated: *Mètres de la poésie grecque monodique* in the year 1931 (could be late 1930 or early 1932)? I would greatly appreciate to receive some information on this subject matter.

Yours very truly, Gundaris Kikauka.»

Pailgi gaidītā atbilde no Sorbonnas Universitātes arhīva pienāca t.p. gada 19. VIII un protams – franču valodā:

«Monsieur,

Suite à votre demande j'ai pris contact avec les Archives nationales qui assurent la conservation des archives anciennes de l'université de Paris.

Cette institution m'a répondu qu'après des recherches effectuées dans les archives qui ont été conservées, il n'existe aucune mention de la délivrance à votre père d'un doctorat par l'université de Paris pour la période 1930-1935.

Cordialement,
Ludovic Bouvier.

Service des archives

Rectorat de l'académie de PARIS

Sorbonne (46, rue Saint-Jacques 75005 PARIS) 01-40-46-23-94

Gambetta (90, avenue Gambetta 750020 PARIS) 01-44-62-44-89.»

Saņemtā e-vēstule no Parīzes apstiprināja jau pasen radušās šaubas par Ķiķaukas disertācijas *Mètres de la poésie grecque monodique* aizstāvēšanu Sorbonnas Universitātē: «..Nekur [arhīva dokumentos, ierakstos u. tml.] nav minēts, ka Jūsu [adresāts ir G. Ķiķauka] tēvs būtu saņēmis savu doktora grādu Parīzes Universitātē laikā no 1930.–1935. gadam.» Diemžēl pagaidām var tikai neproduktīvi minēt, kādā veidā vārdi «..es Parīzē, Sorbonnas universitātē aizstāvēju doktora disertāciju par tematu...» ir iespraukušies JG publicētajās Ķiķaukas atmiņās. Tomēr jautājums kopumā ir atrisināts: disertācija, būdama gan uzrakstīta, gan arī publicēta franču valodā, ir aizstāvēta (ar visu nepieciešamo dokumentālo apstiprinājumu) tikai un vienīgi Latvijas Universitātes Lielajā aulā Rīgā, 1931. gada 27. III plkst. 10⁰⁰; oponenti: E. Dīls, K. Straubergs, L. Bērziņš.³⁵

1935. gada 6. II Ķiķauku ieceļ par Universitātes centrālās bibliotēkas pārzini.³⁶ Līdz tam laikam no 1933. gada 8. XI, kad notika Universitātes padomes sēde, Ķiķauka jau pildīja Centrālās bibliotēkas tehniskā vadītāja pienākumus (viņš tika ievēlēts šajā amatā bibliotēkas komisijas sēdē 1933. gada 1. XI).³⁷ Īpati, ka vēl 1937. gadā Ķiķauka kā Universitātes bibliotēkas pārzinis ir zinājis stāstīt, ka teju teju tiks īstenots nodoms celt jaunu atsevišķu Universitātes bibliotēkas ēku valsts bibliotēkas jaunbūves ansambli un ir izteicis cerību, ka jautājums par jaunceltni tuvākajā laikā tikšot izšķirts.³⁸ LU Bibliotēkas pārziņa amatā viņš paliek līdz 1944. gadam.

Pieņemts uzskatīt, ka Ķiķaukas 20. gs. 30. gadu dzīvi un darbu Rīgā vainago 1944. gadā, kā tolaik sauca, Rīgas Universitātes apgādā iznākusi 672 lpp. biezā *Grieķu literatūras vēsture*. Lai gan grāmata domāta studentiem kā mācību līdzeklis, tā Latvijā pagaidām ir vienīgais šāda veida darbs, kas dibinās uz vairākiem patstāvīgu meklējumu atzariem. Tajā bez literatūrvēsturiskā materiāla iekļauti arī vērtīgi norādījumi par sengrieķu rakstniecības avotiem, rokrakstiem, to atrašanās vietām un izdevumiem; darbam pievienots ne mazāk svarīgais *Lietu un personu rādītājs*, kurā skatāms, piem., senējais 'Aisōpa' vārds

³⁵ Sk. arī: BALTIŅŠ, M. (sast.) *Latvijā aizstāvētās doktora disertācijas. Bibliogrāfisks rādītājs (1923-1944)*. R.: [B.i.], 2004, 60. lpp.

³⁶ "Universitātes padomes lēmumi," R 38 (1935) 4. lpp. (7. II); LVVA, f. 7427, apr. 13, lieta № 935, 133. lpp. (pārvēlēts 1935. g. 6. II, 1938. gada 19. I, 1941. gada 6. II). Ķiķaukas darbība LU bibliotēkā ir aplūkota Gītas Treides rakstos, kas kopā ar citu autoru rakstījumiem publicēti krājumā *Latvijas Universitātes Bibliotēka laikmetu griežos* (LU Akadēmiskais apgāds, [2007]), īpaši 59., 60., 75., 80., 83., 84., 105., 113., 123., 143. lpp.

³⁷ LVVA, f. 7427, apr. 6, lieta № 227, 208. lpp.

³⁸ "Cels namu universitātes bibliotēkai," R 305 (1937) 9. lpp. (6. XI). 1936. gada 4. VII tika sasaukta Nacionālās celtniecības komitejas sēde M. Skujenieka vadībā. Tā ieceļ speciālu komisiju (ieskaitot arī Ķiķauku) valsts bibliotēkas novietojuma jautājumā ("Nacionālās celtniecības komitejas lēmumi," BZ 147 {1936} 2. lpp. {4. VII}).

mūsdienās pieņemtā jau hellēnisma periodā aizsāktās un jaungrieķu valodā nostiprinātās jaunavīgās izrunas formas 'Ezops' vietā.³⁹ Tomēr varēja būt vēl kāds mazākzināms fundamentāls darbs 30. gadu nogalē. Kādā atskaitē 1938. g. Ķiļauka ir rakstījis: «Esmu sācis rediģēt Švarcbacha *Grieķiski-latvisko vārdnīcu*. Arī šai darbā dotais materiāls ir pilnīgi jāpārstrādā, tāpēc darba nobeigšana paredzama tikai 1939. g.»⁴⁰ Minētā vārdnīca nav iznākusi, un, ja Ķiļauka nav pārrakstījis, tad tā, publicēšanas gadījumā, būtu otrā grieķu-latviešu vārdnīca.⁴¹ Iespējams, ka darbs ieilga, bet nākamie laika grieži pielika saturiski pamatotu punktu šādiem un līdzīgiem aizsākumiem. Arī attiecīgais rokraksts diemžēl vēl nav atrasts.

Tad pienāca dienas, kad, «..visi prātīgie latvieši saņojās un devās pāri jūrai svešos krastos», un «tikai neprātīgie cerētāji un ticētāji vēl arvienu nebija izkustināmi.»⁴² Iespējams, ka zīmīgas atvadas mītnes zemei tika izteiktas jau 1944. gada 2. aprīlī Akadēmiskās draudzes vakarā Vecās Ģertrūdes baznīcas zālē prof. K. Kundziņa vadītājā vakarā referējot par *Juliāna Atkritēja cīņu ar kristīgo ticību*.⁴³ Šis satraukuma un neziņas pilnās dienas vismaz ārēji skāra arī 'klusos' un 'savrupos,' skāra tos, kuri 'klātesot bija promesoši' jebkuros sabiedrības viņojuma brīžos. Kalpodami it kā kādam 'nezināmajam,' viņi ļautiņiem un visu kārtu politiķiem it īpaši centās izlūgties tikai vienu – atļauju netraucēti strādāt (kā piemēram Bizantijas laika tekstu izdevējs Rīgā dzīvojošais Eduards Kurcs, būdams spiests stāvēt pilsētas brīvīvērtuvju rindās pēc bļodiņas zupas). Taču notiekošās pārmaiņas to nesolīja. Arī 'trimda' (politiska vai mūsdienīgi politiski ekonomiska) ir vārds, bez kura latviešu un Latvijas t.d. inteliģences vēsture nebija un nav nedz iedomājama, nedz aprakstāma.

Līdz 1948. gadam profesors Ķiļauka uzturas Rietumvācijā un pieminētā gada 26. un (vai?) 27. jūlijā iespēj nēmt dalību humanitāro zinātņu asociācijas 2. konferencē Vircburgā.⁴⁴ T.p. gada rudenī viņš pārcēļas uz Kanādu: «Šī mēneša vidū [tas varētu būt 1948. gada oktobra vidus] Kanādas prese.. atzīmēja divu ievērojamu latviešu zinātnieku – prof. Fr. Gulbja un prof. P. Ķiļaukas ierašanos Kanādā. Abi latviešu zinību vīri saistīti darbā slavenajā *McMaster* Universitātē. Prof. Fr. Gulbis darbosies kā fizikas katedras vadītājs, bet prof. P. Ķiļauka mācīs kanādiešu studentiem grieķu valodu.»⁴⁵ Divus gadus līdz pensijas vecuma sasniegšanai Ķiļauka ir sengrieķu valodas pasniedzējs šajā mācību iestādē. Turpinās

³⁹ Ķiļauka ir pievērsies arī vairākiem latviešu valodas mazskaidriem jautājumiem, sk.: ĶIĻAUKA, P. *Piezīmes par dažiem latviešu valodas labojumiem*. R.: Zemnieka Domas izdevums, 1937; sk. arī: "Vārds istā vietā," *BZ* 78 (1937) 6.-7. lpp. (9. iv); "Kad beigsies valodas 'labošana,'" *R* 93 (1937) 2. lpp. (10. iv); u.c.

⁴⁰ LVVA, 7427. f., 13. apr., № 935, 65. lpp.

⁴¹ Pirmo skolu vajadzībām izdeva Dīls, Rīgā, 1928. gadā (kopā ar hrestomātiju); atsevišķā izdevumā – Rīgā, 1935. gadā.

⁴² JĒGER-FREIMANE, P. *Cilvēks domā – Dievs dara: Teatrāla autobiogrāfija*. [B.v.]: Astra, 1963, 73. lpp.

⁴³ Sk.: *Tēvija* 76 (1944) 4. lpp. (30. iii).

⁴⁴ T.Z. "Cīņa par latviešu dvēseli. Humanitāro zinātņu asociācijas 2. konference Vircburgā," *Latvija* 59 (1948) 2. lpp. (3. viii). Viņš referē par Lesbas salas lirikas ievērojamākiem pārstāvjiem.

⁴⁵ "McMaster Universitātē uzņem prof. Fr. Gulbi un prof. P. Ķiļauku," *Brīvais Latvietis* 10 (1948) 2. lpp. (1. xi).

arī atsevišķi varbūt īpaši mīļi meklējumi atziņu laukā,⁴⁶ kā arī aktivitātes t.s. sabiedriskajā dzīvē.⁴⁷ Ķīķauka ir spiests atstāt darbu *McMaster* Universitātē (formāli pensionēties gadu skaita dēļ) 65 gadu vecumā bez atbilstoša turpmākā materiālā nodrošinājuma (t.i., bez pensijas), jo mācību iestādē un Kanādā kopumā nokalpotais laiks ir nepietiekošs atbilstošam sociālam pabalstam. Viņš dzīvo dēla T. Ķīķaukas ģimenē un atrodas abu dēlu apgādībā. Tomēr kā liecina prāvs skaits vēstuļu,⁴⁸ 50. gados Ķīķauka ņem dalību *Latvju enciklopēdijas* (*LE*; t.s. burtnīcu formā) un *Latviešu literatūras* (*LL*)⁴⁹ izplatīšanā, būdams arī finansiāls starpnieks starp izdevniecību Stokholmā un virkni ieinteresētu grāmatu tīkotāju Kanādā. Par šo periodu stāsta arī Ķīķaukas vēstule Heronimam Tihovska kungam 1953. g. 22. novembrī: «..Pateicos arī par jūsu piedāvājumu ņemt komisijā [Toronto] *Astras* apgāda grāmatas. Manā pašreizējā stāvoklī, kad nevaru atrast nekāda darba manu gadu dēļ un mana peļņa no *LE* pārstāvības ir tikai ap \$ 5.-10 mēnesī, jūsu priekšlikums mani patiešām kārdina. Bet, neraugoties uz to, man nav iespējams to pieņemt. Jo grāmatu galda manā mājā nav, un grūti būtu tādu ierīkot, jo dzīvoju pilsētas nomalē, kur tautieši maz iegriežas. Turklāt tāds grāmatu galds ir jau bijušam LU mācības spēkam J. Dāvja kmg, kura adrese ir *Gladstone Ave., Hamilton, Ont.* Viņš mēdz ierasties arī tautiešu sanāksmēs un pēc dievkalpojuma baznīcas pagrabā, kur pulcējas tautieši, atver savus kof[e]rus un izklāj savu grāmatu klāstu, tā ka prof. Fr. Gulbis, kuram asa mēle, zobodamies sauc viņu par muitnieku un grēcinieku. Un padomājiet nu paši, kā tas izskatītos, kad es tur ierastos ar mazāku koferīti un, otrā kaktā nosēdies, konkurētu ar Dāvja kungu, pārdodams grāmatas. *C'est impossible!* Būs jāmēģina labāk nākošā vasarā papelnīties, ejot farmās⁵⁰ par ogu lasītāju vai pie augļu novākšanas. Bet es domāju, ka jūsu apgāda grāmatas derētu piedāvāt Dāvja kungam. Es ar viņu varbūt tikšos pat šovakar un minēšu jūsu piedāvājumu.»⁵¹

Prof. Ķīķauka iemieg mūžīgā miegā svētdienā, 1967. gada 6. VIII ap plkst. 16. Izvadīšana notika

⁴⁶ Sk., piem.: ĶĪĶAUKA, P. "Dažas piezīmes par mūsu literāro valodu," *JGa* 32 (1961) 173.-175. lpp.; 33 (1961) 220.-221. lpp.; 34 (1962) 24.-27. lpp.; –. " 'Parūsijas' problēma *Jaunajā Derībā*" (acīmredzot rokraksts, darbs pieminēts rakstā: E.P. "Antīkās pasaules ieskatītājs: Prof. Dr. phil. P. Ķīķaukam 80 mūža gadi," *Laiks* 94 {1966} 3. lpp.); ms: [*Sapfo*] (sk.: ĶĪĶAUKA, T. "Mans..," *JGa* 160 {1986} 28. lpp.); –. "Piezīmes par mūsu literāro valodu," *Latvija Amerikā* (1960) [1. daļa – № 5, 5. lpp. (16. i); 2. – № 6, 5. lpp. (20. i); 3. – № 7, 5. lpp. (23. i); 4. – № 8, 5. lpp. (27. i); 5. – № 10, 5. lpp. (3. ii); 6. – № 13, 4. lpp. (13. ii); 7. – № 14, 5. lpp. (17. ii); 8. – № 15, 4. lpp. (20. ii); 9. – № 16, 4. lpp. (24. ii); 10. – № 18, 4. lpp. (2. iii); 11. – № 20, 4. lpp. (9. iii)]; mss: [ĶĪĶAUKA, P.] *Lezbiešu dialekts. I daļa. Gramatika jeb I Lezbiešu dialekta gramatika. II Lezbiešu dialekta Leksikons* (LU Vēstures muzeja krājums, Ķīķaukas fonds); –. *Stāsts par ūdensplūdiem jūdu, grieķu un babiloniešu literatūrā (ibid.)*; u.c.

⁴⁷ Par to varētu liecināt ne tikai virkne dažādās vietās trimdā sniegto priekšlasījumu teksti, kas šobrīd ir pieejami LU Vēstures muzeja krājumā, bet arī 'tālienē (vai 'svešatnē') izraidītā' (mēs teiktu 'trimdinieka': τη μακρινή άκρη της εξορίας) 'latviešu (izcelsmes) klasiskā filologa profesora' (του ο Λεττονός καθηγητής της κλασσικής φιλολογίας) Pētera Ķīķaukas (Πέτρος Κικαύκας) vārda pieminējums saistībā ar šķietami attālajiem notikumiem Kīprā 1955.-1959. gadā («'Ετσι, από τη μακρινή άκρη της εξορίας του ο Λεττονός καθηγητής της κλασσικής φιλολογίας, με το εξελληνισμένο όνομα Πέτρος Κικαύκας, με το οποίο υπογράφει, χαράσσει σε αρχαίο ελεγειακό μέτρο το χαιρετισμό που στέλλει στη μαχόμενη Κύπρο» {ΠΑΣΤΕΛΛΑ, ΑΝΔΡΕΑ. "Φτερά στο Όνειρο," *Ο Αγώνας της ΕΟΚΑ στην Ελληνική λογοτεχνία της Κύπρου*. Λευκωσία: [Θεοτρεις] 2002, σ. 139}). Tuvāku ziņu par šo saistību man pagaidām nav. Kāds periodiskais izdevums vēstī, ka Ķīķauka 75 gadu vecumā «...ir možs un strādā dažas dienas nedēļā kādā uzņēmumā» ("Prof. P. Ķīķaukam 75 gadi," *LA* 50 {1961} 5. lpp. {24. vi}).

⁴⁸ Uz saņemto un pašrakstīto t.s. darijuma vēstuļu dublikātu lappušu otrajām tīrajām pusēm ir uzrakstīts darbs *Sapfo*. Izmantotas ir arī nedaudzas vietējās universitātes grieķu valodas eksaminācijas izlietoto lapu otrās tīrās puses. Rokraksts patlaban nodots t.s. J. Misiņa bibliotēkai, kā arī sagatavots publikācijai.

⁴⁹ Sk. piem.: Ķīķaukas vēstule Grabāna (rokrakstā «Grabana»; rakstāmmašīna nebija piemērota latviešu valodai) kungam 1953. gada 18. III (*Sapfo* rokraksta 19. lpp. otra puse).

⁵⁰ Mēs teiktu 'fermās.'

⁵¹ *Sapfo* rokraksta 58. lpp. otra puse.

ceturtdien, 10. VIII plkst. 14⁰⁰ no Hamiltonas latviešu Kristus draudzes baznīcas uz Vudlendas kapiem, Bērlingtonā.⁵²

Noslēdzot šo sadaļu vēlreiz gribētos pakavēties pie Ķiķaukas atmiņām: «Kad vēl nebiju sācis iet pirmskolā, es kādā jaukā, dzidrā rudens dienā uzraudzīju aplokā lopus un, uzsēdies uz kāda resna sētas mieta, raudzījos, kā pa ceļu gāja cilvēki, un man gribējās viņiem līdzī iet, redzēt to, kas ir tālāk, un tad iet un iet vēl tālāk līdz pašam pasaules galam. Tagad šī mana vēlēšanās ir piepildījies, es esmu aizgājis līdz pasaules galam. Bet tagad es vēlētos pretējo: iet atpakaļ tik ilgi, kamēr nonāku dzimtenē⁵³ un tēva sētā. Un tad es uzsēstos atkal uz sētas staba un raudzītos, kā pa ceļu iet gājēji, un, pārdomādams arī pats savu dzīves gājumu, domātu par to, kā es dzimtenei varētu vēl būt derīgs.»⁵⁴

4.2. Pedagoģiskās aktivitātes un zinātne

Nav daudz analītisku apcerējumu par Ķiķauku, viņa dzīvi un darbību, nav arī daudz 'bezurravu' viņa radošā darba iztirzājumu un vērtējumu. Tiesa, ir bijuši mēģinājumi ieskicēt dažas viņa rakstura īpatnības, tomēr zinātniskās un akadēmiski izglītojošās darbības raksturojuma aprises kopumā par sevi ir sniedzis pats Ķiķauka kādā mazzināmā vēstules uzmetumā M. Bičola kungam. Visupirms dažas iezīmes (Ķiķaukas profesionālo pašnoteiksmi ieskaitot):

1. Bleses reiz ir devis sekošu Ķiķaukas raksturojumu: «P. Ķiķauka ir viens no klusākiem, bet visai dziļiem un nopietniem mūsu Universitātes.. darbiniekiem. ..Viņš laikam gan ir vienīgais cilvēks Latvijā, kas pilnīgi brīvi var rakstīt un runāt senajā grieķu valodā.⁵⁵ Arī pats savā dzīves uztverē viņš ir īsts klasiskā gara cilvēks, kas nejaucas iekšā lielajā pūlī, bet nosvērtā, harmoniskā dvēseles saskaņā no mūžības viedokļa ar patstāvīgu kritisku skatu novēro apkārtējās pasaules parādības.»⁵⁶
2. Vērtēdams un noteikdams savu zinātnisko darbošanos, Ķiķauka vēstulē A. Ģiezenam 1936. g. 2. IV raksta: «...Manas speciālās intereses sakarā ar grieķu metrikas problēmām ir vairāk grieķu lirikā un grieķu drāmā.» Tāpēc viņš, piem., atsakās no Ģiezena piedāvājuma rakstīt komentārus un ievadu Homēra *Īliadas* tulkojumam latviešu valodā – viņš neesot Homēra jautājumā (un eposā) speciālists, jo par cildo hellēni lasot «tikai vispārējo grieķu literatūras

⁵² «..Kad agrāk vai vēlāk pienāks tas brīdis, kad man vajadzēs atpūsties, tad nekādās citās smiltīs es negribu gulēt, kā tikai Dzintarzemes smiltīs» (KALLIJA [ĶIĶAUKA, P.] *Kukulītis..*, 3. lpp.).

⁵³ E. Virza *Latvijas Jaunatnē* 1933. gadā publicē fragmentus no sava ceļojuma apraksta uz Atēnām ar īpatu kopnosaukumu *Mūsu otrā dzimtene* (LJ 6 {1933} 177.-179. lpp.; 7, 201.-202. lpp.). T. Ķiķauka par savu tēvu izsakās: «Manam tēvam bija divas dzimtenes – Latvija un Grieķija» (JGa 160 {1986} 28. lpp.).

⁵⁴ ĶIĶAUKA, P. "Kā es..", 161, 32. lpp.

⁵⁵ Iespējams, tāds vēl bija Eduards Kurcs un grieķu, ebreju valodā – Ludvigs Ādolfs Bērziņš; pēcāk grieķu valodā tāds iespējams bija arī Erihs Dīls, bet latīņu valodā – Kārlis Straubergs.

⁵⁶ BLESE, E. "Pēteris..", 412., 413. lpp.

kursu.»⁵⁷

3. T. Ķiķauka savu atmiņu publikācijā raksta: «Mans tēvs pilnīgi atplauka nevis kristietības dogmatiskajā domāšanā, bet gan sengrieķu dzejnieku Alkaja un Sapfo lirikā, kas gan fragmentāra, bija mana tēva sapņu un ideālisma atradne. Savā rokrakstā palikušajā grāmatā⁵⁸ viņš ar sajūsmu, plašu amplitūdu uzskicē Sapfo, šīs slavenās, kontroversālās lesbiešu skaistās dzejnieces dzīves stāstu ar daudzām atzīmēm par autori, kas atrodami klasiskajos darbos.»⁵⁹

Jautājums paliek atklāts: kā mums šobaltdien vērtēt virkni 20. gs. 20.-30. gadu LU pasniedzēju darbu un devumu rakstniecības un ziniskuma jomās viņpus mazpamatotas jūsmības un ideoloģiski nosacītas jābūtības? Vai it visur viennozīmīgi var runāt par patstāvīgiem pētījumiem zinātnē vai arī jāsamierinās ar daudz piezemētākām sfērām – mācību un mācāmās vielas apguve, izstrāde un precizēšana dzimtajā valodā, mācību grāmatu izveide. ‘Lielā zinātnē,’ kā dažiem labpatikas teikt, kazi, nereti var izrādīties ‘liela mācību grāmata’ studentiem, ‘liela,’ – jo uzradusies, kā nereti tas Latvijā mēdza un mēdz būt, līdz tam brīdim tukšā vietā. Pasekosim līdzī kādai Ķiķaukas aktivitāšu pašidentifikācijai un vērtējumam:

«Sirsniņš paldies Amerikas Latviešu humanitāro zinātņu Asociācijai un Jums [M. Bičola kungs] personiski par apsveikumu manā 70. dzimundienā. Vienā vietā tikai nevaru būt vienis prātis ar Jūsu man veltīto suminājumu, proti, ka es ar gandarījumu varot atskatīties uz sava mūža darbu.

Par *Grieķu literatūras vēsturi* es arī pats varētu nopriecāties, ka esmu to spējis uzrakstīt. Tā īstenībā ir mācības grāmata, domāta studējošai jaunatnei, ja tikai boļševiki to nav izlietojuši kā makulatūru. Šī grāmata pa daļai izaugusi no manām lekcijām.⁶⁰ Bet es neapmierināts palikšu ar grieķu metriku, kas bija man sirds lieta, un kuras pētišanai nodevos ar lielu aizraušanos. Daļēji varbūt man arī izdevās grieķu metriku būtībā izdibināt. [...] Bet divas grieķu metru šķiras dohmiji un daktilo-epitriti paliks nenoskaidroti, un par tā sauktajiem logaoidiem man bija polemika ar jaunāko vācu skolu (ko pārstāvēja Vilamovics fon Mellendorfs [U. von Wilamowitz-Möllendorff] un Oto Šrēders [Otto Schröder]). Tad nāca mūsu tautas lielā traģēdija un mans pētišanas darbs tika pārtraukts. Trimdas apstākļi nav bijuši labvēlīgi iesāktā darba turpināšanai.⁶¹ Ja Harons man neliks vēl tik drīz kāpt savā laivā, varbūt pamēģināšu vēl šo

⁵⁷ RTMM. Inv. № 117730 / GI 379. A. Ģiezena fonds.

⁵⁸ T. Ķiķauka šajā vietā pieļauj kļūdu, kuru varētu pat pielīdzināt jau minētai ‘Parīzei un Sorbonnai.’ Par rokraksta *Sapfo* īsteno autoru nevarētu uzskatīt P. Ķiķauku pašu (neskatoties pat uz T. Ķiķaukas pašzīmētajiem grāmatas vākiem). Lielumis tas ir A. Veigalla (*Arthur Weigall*) darba *Sappho of Lesbos: Her Life and Times* daļējs Ķiķaukas tulkojums ar tulkotāja paša piezīmēm, iestarpinājumiem, jautājumiem u. tml., turklāt rokraksts (kāds tas saglabājies līdz mūsu dienām) nav pilnīgs. Ķiķauka šo darbu pārcēlis no Veigalla grāmatas tulkojuma franču valodā.

⁵⁹ ĶIĶAUKA, T. “Mans..” *JGa* 160 (1986) 28. lpp.

⁶⁰ Lai gan teikums rokrakstā svītrots, tomēr tas līdz ar to nav kļuvis par aplamību. Iespējams, ka Bičola kungam šāda piebilde bija pašsaprotama arī tāpat bez lieka atgāda.

⁶¹ Kaut gan Ķiķaukas t.d. akadēmiskā rosība svešatnē ilgst vairākus gadus, lielākiem ziniskiem izdibinājumiem laiks un iespējas nav atlikušas. Līdzīgi kā Latvijā, pasniedzēja darbs un acimredzot arī papildus spriedze jaunajos apstākļos nebija to faktoru vidū, kas iespēja balstīt zinātniskos tincinājumus. Šajos vēstules vārdos ir iezīmēts īpats daudzgu trimdnieku un mītnes zemes ļaunū bijušās un arī šodienas dzīves traģisms – zudis bija, ir zudis tas, kā dēļ vērts bija dzīvot, zudis bija, ir zudis dzīves ‘poiētiskums’: tas, kas Ķiķaukas mūža noslēguma posmu, kazi, sasaista ar bērzbļāvām bērnu dienu atcerēm (*Kukulītis*) vai varbūt paredzēm un vēl senējākiem nostāstiem par viņa mīlotās dzejnieces Lesbas salas Sapfo dzīves beidzamajām dienām. Arī G. Ķiķauka pēdējo periodu tēva dzīvē dēvē par ‘grūtākajām dienām’: «Ierobežotu finansiālu apstākļu dēļ (nevarēdams iegādāties vajadzīgās grāmatas, lai turpinātu iesāktos izpētes darbus), man liekas, P. Ķiķaukam sākās grū-

to darīt šai virzienā...»⁶²

Sniegtais citāts ir viena no retajām vietām, kur LU pasniedzējs atklāti izšķir strikti zinātniskus izdibinājumus, kas lielumis jau izsenis ir reducēti uz mazskaitliskiem mājas un t.s. brīvā laika piedarbēm, un t.d. 'maizes' darbu – tiešas pedagoģiski izglītojošas aktivitātes – lekciju lasīšana, priekšlasījumu tekstu gatavošana, mācību vielas un grāmatu izstrāde u. tml. Pietuvenas domas ir izteicis arī plaši pazīstams antīkās filozofijas pētnieks G. Vlastoss: «Līdzīgi kā Sokratam, arī zinātniekam jātaupa spēki tam vienīgajam darbam, kuram viņu ir sagatavojis talants, izglītība un paša neatlaidība. Viņš ir apņēmis tiekties pēc patiesības savā sfērā ar tai piederīgiem instrumentiem un uzdevumiem. Un šāda nodarbe viņam jāuzskata par pilna laika nodarbinātību, par pilnīgu sevis aizņemtību. Tam viņam vajadzīgs laiks, vēl vairāk laika, daudz laika. Viņš mūžīgi iekavē. Tomēr, lai panāktu universitātes amatu, viņš vienlaicīgi pasniedz, un arī šis darbs prasa un ir pelnījis pašai aizliedzību, un pats par sevi var aizņemt visu viņa darbalaiķu, pastāvīgi liekot izpildīt uzdevumus, kuri izrādas daudz neatliekamāki un steidzamāki par viņa paša pētījumiem. Pasniedzēja darba izpildes termiņi spiež uz viņu katru dienu, liekot dzīvot pēc pulksteņa, tajā pašā laikā pētījumu izpildes termiņi vienmēr ir viņa paša ziņā un neviens nespiež tos ievērot, izņemot viņu pašu. Tieši tos viņš pārsvītrot, kad kaut kas ir jāupurē. Kad viņam tiek izvirzītas papildprasības (kā tas bieži mēdz būt pašpārvaldes institūcijās, kādai ir tas gods būt arī universitātei), atkal jāsamazina pētījumiem atvēlētais laiks. Tieši tāpēc es varu, ja ne atvainot, tad saprast Sokratā to, kas citādi man liktos kā kļiedzoša bezatbildība vai, vēl ļaunāk, neprātīgs izlēciens, gara aptumsums [domātas ir Sokrata atsacīšanās Atēnām arī visumā kritiskos brīžos no tā, ko tā laika sabiedrība uzskatīja par pilsoņiem saistošu nodarbošanos ar valstiskām lietām, ar t.s. politiku, πράττειν τὰ πολιτικά, no diskusijām tautas sapulcēs to vai citu jautājumu izlemšanā u.c. par labu filozofijai, ar kuru bija piepildītas visas viņa dzīves dienas].»⁶³ Nereti šīs divas jomas – zinātniskā un izglītojošā – tiek apzināti vai neapzināti jauktas un sapludinātas 'lielās' zinātnes esamības apstiprināšanas labad.

Vienādi, grieķu metrika (ne literatūra, kā dažreiz domājas) ir tā joma, kas pieskaitāma pie Ķīķaukas zinātniskajām interesēm. Te piederas, kā Dīls reiz jau piezīmēja,⁶⁴ visumā neliels skaits publikāciju:

1. "Daži grieķu metrikas jautājumi. Kopsavilkums," *LURF* 5,1 (1939) 21. lpp.
2. "Ferekrata fragmenta № 79 (*Kock*) metriskā interpretācija," *LURF* 2,5 (1931/1933) 407. lpp.
3. "Grieķu monodiskās lirikas pantmēri. Kopsavilkums," *LURF* 2,1 (1931/1933) 185.-187. lpp.
4. "Interprétation métrique d'un fragment de Phérécrate," *LURF* 2,5 (1931/1933) 399.-405. lpp.

---

tākās dienas viņa mūžā» (ĶĪĶAUKA, G. *Prof. P. Ķīķaukas dzīves gaitas no 1944. gada līdz 1967. gadam* [rokraksts, sagatavots publikācijai]).

⁶² No Ķīķaukas uzmetuma vēstulei M. Bičola kungam (rokraksts nodots t.s. J. Misiņa bibliotēkai). G. Ķīķauka vēstuli datē pēc 1956. gada 28. XI.

⁶³ Grigorij Vlastoss (*Γρηγόριος Βλαστός*; 27. VI 1907., *Istanbul* – 12. X 1991., *Berkeley, CA*); VLASTOS, G. "Socrates and Vietnam," VLASTOS, G. *Socratic Studies*. Cambridge: Cambridge University Press, 1995, p. 131.

⁶⁴ «..Prof. P. Ķīķauka līdz šim [1936. g.] publicējis samērā nedaudz tīri zinātnisku apcerējumu» (DĪLS, E. "Prof. P. Ķīķaukas 50 gadi," *IMM* 12 {1936} 704. lpp.).

5. "Mètres de la poésie grecque monodique," *LURF* 2,1 (1931/1933) 1.-184. lpp.
6. "Περὶ ἀνακλάσεως," *LUR* 16 (1927) 485.-491. lpp.
7. "Περὶ γλυκωνείων καὶ συγγενῶν τούτοις μέτρων," *LUR* 15 (1926) 3.-43. lpp.
8. "Περὶ τῶν Ἀλκαίου καὶ Σαπφοῦς καὶ Ἀνακρέοντος μέτρων," *LUR* 18 (1928) 3.-52. lpp.
9. "Πότε ἔζησαν οἱ Λέσβιοι ποιηταί," *Νέα πολιτική* 12 (1937) σ. 1450-1457.
10. "Quelques questions de la métrique grecque," *LURF* 5,1 (1939) 1.-20. lpp.

Acīmredzot arī pieminētais rokraksts *Sapfo* zinātnisko izdibinājumu jomā nav ietilpināms. Rokrakstam piemīt arī kāds īpats vairuma latviskoto tekstu atpazīstamības spiedogs. Proti: tas tulkotais un izstrādātais materiāls, kas ir iekļauts rokrakstā *Sapfo*, it īpaši tās rindas, kuras pietiekoši cieši seko A.W. tekstam (t.i., to pārceļ), un iestrādātie izlaidumi rada iespaidu, ka eventuālajam lasītājam latviešu valodā varētu būt pieejams krietni vien vienkāršotāks un jāsaka arī detaļās nabadzīgāks teksts nekā oriģināls. Šo novērojumu var paturēt spēkā arī nezinot tālāko cerēto rokraksta attīstības gaitu, tā iespējamo iekļaušanu kāda cita izdibinājuma sakārtā vai tml. Aina mainītos tikai tad, ja kādi papildinājumi, izpildīti latviešu valodā, ne vien kuplinātu lappušu skaitu, bet arī padziļinātu, paplašinātu aplūkojamās tēmas saturu.

Ķīķaukas zinātnisko interešu realizācijā nevar nepamanīt kādu varbūtēju, tiesa, tā arī neīstenotu ar grieķu lirikas metriku daļēji saistītu kontekstu. Tā ir mūzika, protams, sengrieķu μουσική (τέχνη). Lai gan līdz mūsu dienām uzglabātā grieķu dzejā ir fiksējama tāda metrikas bagātība, kas var tuvoties haosa iespējamības nosacījumiem, tomēr arī šajā pārpilnumā, kā atzīst Ķīķauka, esot saskatāma kāda harmoniska likumība un lielā pantmēru dažādība, kas vietām liekas pārlietu sarežģīta, var dibināties uz ne-
daudziem, apbrīnojami vienkāršiem ritmikas pamatlikumiem. Tomēr tīri ārēja, mehāniska pantmēru analīze, kas sastopama jau kopš grieķu metriķu laikiem, maz ko dod ritma noskaidrošanai. Nepietiek, ja strofas sadala pantos, locekļos (kolos) un pēdās ar vienādu moru skaitu: grafisko shēmu ritmiskā vērtība ir jāpārbauda arī akustiski, pantmēru ritms ir ne tikai jāredz, bet arī jādzird. Metrikas izdibinājumi paši var novedināt pie nepieciešamības dzeju 'atskaņot,' izspēlēt dzejas izbūvi ritmā un skaņā. Arī senā filozofija kādu laiku ir piepastāvējusi kā dzeja, kā skaņa, kā ritms...

Tādējādi antīkās kultūras recepcijas jomā (manis sastādītajā Ķīķaukas bibliogrāfijā ir kādas 137 publikācijas un apt. 28 rokraksti) viņa intereses varētu būt saistītas:

1. ar antīkās lirikas metrikas izdibinājumiem (disertācija un jau minētie zinātniskie raksti);
2. ar mācību grāmatu izveidi;⁶⁵
3. ar filoloģiskās un literatūrvēsturiskās terminoloģijas izstrādi un precizējumiem publikācijās

⁶⁵ ΚΙΧΑΥΚΑ, P. *Grieķu gramatika*. 1. d.: *Fonētika un morfoloģija, ar pielikumu par episko dialektu*. R.: Autora izd., 1926; -. *Grieķu gramatika*. 1. d.: *Skaņu un formu mācība, ar īsu pielikumu par grieķu dialektiem*. 2. izd., R.: Latv. Vidussk. Skol. Koop. izd., 1934. -. *Grieķu gramatika*. 2. d.: *Sintakse, ar īsu pielikumu par grieķu metriku*. R.: Latv. Vidussk. Skol. Kooper. izd., 1934; -. *Grieķu literatūras vēsture*. R.: Universitātes apgāds, 1944.

- un latviešu valodas praksē ikdienas lekciju priekšlasījumos LA un LU klausītāvās;
4. ar populāru publikāciju veidošanu sabiedrības (īpaši būtu jāpasvīturo arī jaunatnes⁶⁶) iepazīstināšanas nolūkā ar antīko pasauli;⁶⁷
  5. ar pārspridumiem par klasiskās izglītības atsevišķu elementu saglabāšanas problēmām 20. gs. 20.-30. gadu Latvijas skolās;⁶⁸
  6. ar varbūtēju dalību pagaidām anonīmā pirmssokratisko domātāju darbu fragmentu izlases tulkojumā latviešu valodā (atrasto Hērakleita tulkojuma piemēru sk. pie Zālītes).⁶⁹

Nobeidzot atsevišķi vēl izdalīšu Ķīķaukas lekciju kursus vai nodarbības (saskaņā ar *Latvijas Universitātes lekciju un praktisko darbu sarakstiem*, kas sāka iznākt tikai ar 1921. gadu), kuru piederība antīkai literatūras vai filozofijas vēsturei ir vienlīdz iespējama.⁷⁰

1. 1931./32. m.g.: Platona *Faidons* (2 st.),
2. 1936./37. m.g.: Platona *Kratils* (grieķu autors) (2 st.),
3. 1939./40. m.g.: Platona *Gorgijs* (grieķu autors) (2 st.).⁷¹

⁶⁶ Galvenokārt virkne publikāciju *Latvijas Jaunatnē*, piem.: ĶIČAUKA, P. "Zeva cīņas ar titāniem, gigantiem un Tifonu," *LJ* 10 (1929) 307.-308. lpp.

⁶⁷ Piem.: ĶIČAUKA, P. "Uzskats par darbu grieķu laikos un mūsu dienās," *LK* 84 (1939) 2. lpp. (15. iv).

⁶⁸ Piem.: ĶIČAUKA, P. "Vai mums vajadzīgas klasiskās ģimnāzijas," *Rīgas Ziņas* 129 (1925) 7. lpp. (13. vi); -. "Valodu jautājums mūsu skolās," *B* 8 (1927) 609.-613. lpp.

⁶⁹ Šis pieņēmums, protams, prasa vēl turpmākus izmeklējumus.

⁷⁰ Nodarbību saturs nav zināms. Trūkst attiecīgo materiālu. Tomēr ir saglabājies kāds 62 lpp. liels konspekts grieķu rakstniecības vēsturē (*Grv*; sk.: [ĶIČAUKA, P.] *Grieķu rakstniecības vēsture*. {Vispārējs kurss, lasīts 1921./2. g. [Rīgas Augsts. ?]} [R.: b.i., 192-]; pieejams LNB). Teksts rakstīts daļēji ar roku un mašīnrakstā, atsevišķas lappuses nesalasāmas. Lai gan ar filozofijas tematiku rokrakstam nav nekādas saistības, tā nozīmība mūsu tēmas ietvaros varētu atklāties nedaudz citādā aspektā, proti:

1. tas ne tikai apstiprina pieņēmumu par to, ka lekciju konspekti tika veidoti,
2. bet arī to, ka iesākumā topošās augstskolas nākamie pasniedzēji, kā liekas, jo daudzus priekšlasījumu tekstus latviešu valodā ir bijuši spiesti veidot steigā, izmantojot tajā laikā un tajā vietā pieejamus materiālus, kā arī varbūtējus saglabājušos senāku dienu dažāda rakstura pierakstus (tas būs jāpiemin arī pie Zālītes).

Par to liek aizdomāties, piem., virs rokraksta sadaļas nosaukuma *Grieķu rakstniecības klasiskais laikmets* atzīmēta grāmata: «MAHAFFY, [J.P.]. [A] *History of Classical Greek Literature*. London 1883-95. 2 vol.» (*Grv* 5. lpp.) un rakstījuma kopējo pieturas punktu līdzība Mahafi darbam. Sal., piem., Tirtaja (Τίρταϊος) aprakstu (*Grv* 43. lpp., latv. val. atveidots kā Tirtejs), viņa saistību ar embatērijām (ἐμβατήρια), t.s. kara dziesmām Spartā: «Jāpiezīmē, ka lakedaimonieši vispārīgi gāja atakā fleitu mūzikai spēlējot, lai iedvestu kara entuziasmu» (*Grv* 43. lpp.) ar piemērīgu tekstu 1944. gada vēsturē (*Gl* 117.-118. lpp.). Iespējams, ka Mahafi darba atzīmēšana būtu jāuzskata par pietuvenu atsauci, kas norāda uz *Grv* daļēju idejisku saistību ar Mahafi vēsturi un kas nav pieskaitāma pie atsevišķā sadaļā *Jaunāko laiku darbi par gr. lit. v.* (15.-16. lpp.) aplūkotās literatūras, kurā, starp citu, minēti arī brāļi Kruazē (16. lpp.), kuri būs vēl jāpiemin F. Garā Platona dialogu tulkojuma filozofiski vēsturiska ievada sakarā.

⁷¹ P. Bankovskis, pieminot A. (O.) Rolava mācības LA Filozofijas nodaļā, atzīmē Ķīķaukas vadīto semināru (acīmredzot arī filozofiem) par Aishila *Agamemnonu* (sk.: BANKOVSKIS P. *Viens ar Kantu: Otto Rolava dzīve*. R.: Dienas Grāmata, [2012], 74. lpp.). Šo nodarbību Ķīķauka vada (saskaņā ar *Latvijas Universitātes lekciju un praktisko darbu sarakstiem*) 1924./25. m.g.

II. nodaļa.

Filozofiskie antīkās domvides recepcijas meklējumi

latviešu valodā: ietekmes un avoti

1. Epizodiskas neakadēmiskas aktivitātes

1.1. Visvaldis Sanders (1885 – 1979). Parmenids un esamība

1.1.1. Dzīve un darbs

Visvaldis¹ Sanders – pirmais un pagaidām vienīgais latviešu autors darbam, kas pagājušo gadsimtu laikā veltīts t.s. eleātu filozofijas un, varētu pat sacīt, filozofijas kā tādas ciltstēva – Parmenida izpētei. Sacerējums veikts vācu valodā un ārpus tagadējās Latvijas teritorijas, un šo īpatnību nenāktos atstāt neievērotu. Viņa disertācijas fragments tiek tulkots latviešu valodā un publicēts tikai 1998. gadā krājumā *Antīkā pasaule Latvijā*.

Sanders dzimis 1885. g. 15. XI Pēterburgā. Viņa tēvs bija Latvijā pazīstams teologs un mācītājs Jānis Sanders – no 1885. līdz 1920. g. ievēribu guvušās Jēzus draudzes mācītājs Pēterburgā; studējis teoloģiju Jurjevas Imperatoriskajā universitātē (1879-1883); 1916. g. iecelts par teoloģijas profesoru Jurjevas universitātē, kur pirmais teoloģijas fakultātē lasījis lekcijas latviešu valodā; kopš 1921. g. LA Teoloģijas fakultātes privātdocents; *Baznīcas Vēstneša* (1896-1901) un *Jaunā Drauga* (1901) redaktors un izdevējs, kā arī *Dzimtenes Vēstneša* (1914-1917) līdzizdevējs.

Arī V. Sanders, pabeidzis Pēterburgas 7. ģimnāziju, Jurjevas Imperatoriskajā universitātē mācījās teoloģiju (1904-1908) un apmeklēja lekcijas filozofijā pie tēva studiju biedra un sava brāļa Tālivalža krusttēva Jēkaba Oša. Tālākās studijas teologs Sanders, acīmredzot Oša mudināts,² turpina Leipcigā un Minhenē, kur 1910. g. iegūst *Dr. phil.* grādu, sarakstīdams disertāciju par Elejas Parmenidu. Man ir radies, tiesa, dokumentāli nepamatots ieskats, ka Sanders pēc *Dr. phil.* grāda iegūšanas, iespējams, attiecībā uz savu turpmāko darbošanos ir ieņēmis nogaidošu pozīciju. Viena lieta ir ‘maize,’ bet otra – iekvēlinātā gūns, kas gruzdēt gruzd pat viņa vēlinājās nule jau pieminētajās atmiņās. Tomēr nepielūdzamā vēsture izspēlēja citādu scenāriju: Osis Latvijā vairs neatgriezās,³ un arī Sanderu jaundibinātajā augstskolā Rīgā neviens neaicināja.

Jau 1911. g. Sanders atgriežas Latvijā un kļūst par mācītāju Liepājas sv. Annas draudzē, kurā nostrādā 30 gadus. No 1919. g. viņš pilda arī Liepājas garnizona mācītāja pienākumus un no 1936. g. ir piedevām arī Grobiņas iecirkņa pāvests. Kopā ar tēvu un Kārli Irbi Sanders 1917. g. panāk no Krievijas

¹ Rakstībā arī: Visvalds.

² «Viņš [Osis] man aizrādīja, ka nevar sākt filozofijas studijas ar Niči un Šopenhaueru vai ar Kantu un Hēgeli., bet gan ar seno grieķu filozofiju, galvenokārt oriģinālā lasot Platonu un Aristoteli... Šis aizrādījums man bij liktenīgs, un es jau pirmā gadā izšķīros blakus teoloģijai studēt filozofiju, lai nebūtu, kā prof. Osis teica, vienkārši diletants, bet kā tāds, kas tiešām pārzin filozofiju.» (SANDERS, V. “Manas atmiņas par prof. Jēkabu Osi,” *Un* 14 {1964} 25. lpp.).

³ «1920. gadā es dzirdēju, ka Osis esot aicināts pārnākt uz Rīgu.» (*Ibid.*, 26. lpp.).

pagaidu valdības atļauju Latviešu pagaidu konsistorijas nodibināšanai; par tās prezidentu ar ģenerālsuperintendentanta tiesībām iecēla vēlāko Latvijas bīskapu Kārli Irbi. Sanders darbojies kā *Liepājas Avīzes*⁴ (1921-1924) un *Tautas Druvas*⁵ (1925) izdevniecības pārstāvis; rakstījis dažādus rakstus *Liepājas Avīzē*, *Latvijas Sargā* un *Kurzemes Vārdā*. Izrādījis aktivitātes arī politikā: bijis 1. Saeimas deputāts, kā arī 3. Saeimas deputāts (no Nacionālā bloka), 4. Saeimas deputāts (no Kristīgā darba bloka). Viņš ir bijis arī mūziķis (apguvis klavierspēli pie ērģelnieka D. Miliša, kā arī harmonijas un teorijas pamatus pie Emila Melngaiļa), ņēmis dalību Liepājas operas izveidošanā, rakstījis recenzijas par mūziku laikrakstos (kopš 1902. gada), līdzīgi tēvam komponējis vai aranžējis un transkribējis t.s. garīgās un laicīgās dziesmas.⁶ Viņš no 1912. gada strādājis arī kā skolotājs, pasniedzams reliģiju, ētiku un filozofiju (piem., 1. Liepājas ģimnāzijā) un ir bijis Komerccinātņu institūta direktors Rīgā.

1940. g. Sanders emigrē uz Vāciju, bet jau 1941. g. atgriežas Latvijā un okupācijas sākumposmā ieņem atbildīgu amatu civilpārvaldē Latvijas teritorijā (izglītības un kultūras daļas vadītājs).⁷ No 1944. g. Sanders dzīvo Vācijā un darbojas kā Latvijas ev. lut. baznīcas virsvaldes loceklis un Bavārijas apgabala latviešu pārstāvis. 1973. g. viņš ir to nedaudzo, bet saistošo klaida latviešu vidū (tai skaitā, šķiet, arī Vaira Viķe Freiberga), kuri apmeklēja Latviju, lai Rīgā skatītu un klausītu PSRS nodibināšanas 50. gadadienu un Dziesmu svētku simtgadei veltītos jubilejas koncertus; 29. VII viņš piedalās arhibīskapa katedrāles Jāņa draudzes dievkalpojumā un nolasa sprediķi (iespējams, ka lasījis sprediķi{-us?} arī Liepājas pilsētas Annas baznīcā),⁸ savukārt Rīgas radio, kā liekas, atskaņo Sandera mūziku (lai gan tā laika radio programmu izdevumos viņa vārdu atrast nav izdevies).

Visvaldis ir nodzīvojis interesantu un mīklainu dzīvi – ne viss tajā ir zināms un apzināts, ne viss tajā ir atgāda vērts. Tomēr puslīdz droši varētu apgalvot, ka Sandera kā cilvēka, kas uzrakstījis disertāciju filozofijā, biogrāfija, kurā līdztekus interesei par Parmenīdu pieminama arī viņa saistība ar Aristoteļa mantojuma apguvi, bija, varbūt pretēji paša adepta gribai, noslēgusies jau 1910. gadā: pēc tam bija mācītājs Sanders, skolotājs Sanders, politiķis Sanders utt., bet ar filozofiju viņam vairs nebija nekāda publiski un uzskatāmi pieejama sakara. Izņemot varbūt vēlīnās atmiņas. To uzskatāmi demonstrē arī nelielais lielāko Sandera publicēto darbu uzskaitījums:

⁴ *Liepājas Avīze* – politisks, sabiedriska, literārisks un zinātnisks dienas laikraksts; iznāk Liepājā (1921-1924); izdevējs – sab. *Liepājas Avīze*, kuras priekšsēdētājs ir Sanders.

⁵ *Tautas Druva* – bezpartejisks, politiski neatkarīgs, literārisks, saimnieciskais dienas laikraksts; iznāk Liepājā (1925); izdevējs – sab. *Tautas Darbs*, ar № 63 – komanditsab. *Tautas Druva*, kuras atbildīgais pārstāvis ir Sanders.

⁶ Par vienu no E. Melngaiļa, J., V. un T. Sanderu sadarbības rezultātiem var uzskatīt krājumu *Jaunas dziesmas: Garīgu dziesmu krājums*. Lietojams baznīcās, skolās, bērnu-dievkalpošanā un mājās, izdots no Burtņieku pulciņa. Jelgava: Drukāts pie G. Landsberga, 1911 (Sandera kompozīcijas: *Vasaras-svētkos* {41.-42. lpp.}, *Arāja vakar-dziesma* {59.-60. lpp.}, *Šķind pulksteņi* {60.-61. lpp.}).

⁷ «Latviešiem nebija tādu personu, kas jau pirms karagājiena pret Padomju Savienību 1941. gadā būtu baudījušas vācu uzticību. Latviešus, kurus paredzēja kolaborācijas pārvaldei (Oskars Dankers, Visvaldis Sanders, Arturs Freimanis, Ēvalds Andersons), izraudzīja tikai pēc Vācijas un PSRS kara sākšanās.» (KANGERIS, K. "Igaunijas Zemes pašpārvalde pirms 1942. gada 7. marta reformas: skatiens no Latvijas," *Latvijas vēsturnieku komisijas raksti*. 11. sēj. *Latvija nacistiskās Vācijas okupācijas varā, 1941-1945*. Starptautiskās konferences referāti 2003. gada 12.-13. jūnijs, Rīga. R.: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2004, 94. lpp.).

⁸ Klaida latvietis, kas 1973. gadā ir apmeklējis ne vien Rīgu, bet, iespējams, arī Liepāju, dibināti var radīt interesi un izbrīnu. Tomēr šāds varbūtējs fakts atrodas ārpus esošā darba kompetences robežām un interešu jomas.

1. SANDERS, V. *Der Idealismus des Parmenides*. Inaugural-Dissertation der Hohen Philosophischen Fakultät zu München zur Erlangung des Philosophischen Doktorgrades. München: Akademische Buchdruckerei von F. Straub, 1910.
2. –. Kas ir reliģija?: Priekšlasījums... Liepāja: Autora izdevums, 1936 (*Reliģisku rakstu virkne*, 3. burtnīca).
3. –. Jāņa atklāsmes grāmata. [B.v.:] Autora izdevums, 1971 (*Reliģisku rakstu virkne*, 2. burtnīca 2. iespiedums).
4. –. Jāņa parādīšanas grāmata: Priekšlasījums... Liepāja: Autora izdevums, 1935 (*Reliģisku rakstu virkne*, 2. burtnīca).
5. –. Jaunā gaismā: 6 sprediķi, turēti Liepājas Annas baznīcā. Autora izdevums, 1936-1938 (burtn. № 1-5: 1936; № 6-7: 1937; № 8: 1938).
6. –. Jēzus augšāmcelšanās: Priekšlasījums... Liepāja: Štamera spiestuve, 1935 (*Reliģisku rakstu virkne*, 1. burtnīca).
7. –. Jēzus personas problēma: Priekšlasījums... Liepāja: Autora izdevums, 1938 (*Reliģisku rakstu virkne*, 4. burtnīca).
8. –. “Par liturģijas reformēšanas jautājumu,” *Ceļš* 5 (1935) 312.-317. lpp.; 6, 383.-394. lpp.
9. –. Par nacionālo reliģiju: Priekšlasījums..., Liepāja: Autora izdevums, 1939 (*Reliģisku rakstu virkne*, 5. burtnīca).

Savukārt sabiedrības atstatību uzrāda minimāls atrasto Sanderam veltītu publicēto rindu skaits:

Par Sanderu

1. “A. Niedras vēstule V. Sanderam” (1942. g. 7. II), *Andrievs Niedra*. J. EZERGAIĻA sak. un red., [B. v.]: Latvju Grāmata, 1960, 109-114.
2. Latviešu literatūras vēsture. Virsred. L. BĒRZIŅŠ. 6. sēj., R.: Literatūra, 1937, 387. lpp.
3. Latvijas evaņģēliski luteriskās baznīcas kalendārs 1974. gadam. [B.v. un g.], 140., 144. lpp.
4. Latvju enciklopēdija: Papildinājumi. Red. L. ŠVĀBE. Stokholma: Trīs Zvaigznes, 1962, 184. lpp.
5. Latvju enciklopēdija. Galv. red. E. ANDERSONS. 4. sēj., Rockville, 1990, 217.-218. lpp.
6. Latvju skaņu mākslinieku portretas. Sast. J. VĪTOLIŅŠ un R. KRODERS. J. PORUKA ievads. R.: J. Ozoliņa izdevniecība, 1930, 152. lpp.

⁹ Uzskaitījums nav pilnīgs.

7. “Mācītājs un sabiedriska darbinieks aizsaulē,” *Laiks* 73 (1979) 6. lpp. (12. ix).

Sava mūža pēdējo gadu Sanders pavada meitas Ligitas Zoldneres aprūpē Kanādā un ver kādreiz arī Parmenidu skatījušās acis 1979. g. 1. VII Otavā. Viņa sacerējums par Parmenidu dažādu, bet vienlīdz aprobežotu, ideoloģiju dēļ ilgu jo ilgu laiku Latvijā nebija pat lāgā pieminēts (ar dažiem izņēmumiem cariskā laika latviešu periodikā): par viņu nebija un nav pieņemts, nebija un nav vēlams runāt gan šai pus, gan viņpus ‘dzelzs šķidrauta’ cilvēku galvās. Šāda īsredzība, kā liekas, nav attaisnojama.

1.1.2. *Parmenida ideālisms*

Sandera disertācijas galveno problēmu izklāsts vai apskats var būt tikai nosacīts tā iemesla dēļ, ka darbs sarakstīts vācu valodā. Iespējams, ka pietuvena traktāta aplūkā matemātikas vai ķīmijas jomās, šāda īpatnība pat netiktu pieminēta, jo valodas loma šādos apcerējumos tiek lielumis minimalizēta līdz saikļu un dažu apzīmētāju līmenim. Ne tā tas ir un būs ar filozofiju, kurā tieši valodai piemīt paša skatījuma satvara un satura loma; valoda šādās apcerēs kļūst par pašu skatījumu, kura unikalitāte nav pilnībā aizstājama ar kādas citas valodas elementiem. Nevar izprast to, kas neizsakās.

Sanders veido savu disertāciju¹⁰ galvenokārt kā viņa studiju laikam Minhenē piemērīgu attiecīgās jomas sekundāru avotu analīzi un apskatu. Viņš – pietuveni vairumam viņu ietekmējušu autoru (E. Cellers {*Die Philosophie der Griechen*}; F. Ībervegs {*Grundriss der Geschichte der Philosophie*}; V. Kinkels {*Geschichte der Philosophie*}; A. Patins {*Parmenides im Kampfe gegen Heraklit*}; P. Natorps {raksti zinātniskā periodikā}; T. Gompercs {*Griechische Denker*}; G. Teihmillers {*Studien zur Geschichte der Begriffe*; *Neue Studien zur Geschichte der Begriffe*}; H. Dīls {*Die Fragmente der Vorsokratiker*}; u.c.) atzīst, ka Parmenida filozofijas centru veido mācība par t.s. esamību (*das Sein*),¹¹ kuras jēdziens esot sastopams jau pie Ksenofana, kālab, piem., Teihmillers viņu dēvējot par pirmo metafiziķi,¹² tomēr Ksenofans šo jēgumu tālāk nav attīstījis. Lai gan meklējumi pēc dievības būtības Ksenofanam reizē esot snieguši arī esamības jēdzienu, viņš tomēr neesot pētījis esamību pašu par sevi. Līdz ar to Parmenidam piederot nopelnis aizsākt mācību par esamību kā tādu.

Sanders atzīst, ka esamību (*das Sein*), proti, lietu īstenību (*die Wirklichkeit der Dinge*) varot atklāt tikai ar prātu (*die Vernunft*). Ar prāta piepalīdzību cilvēks nonākot pie atziņas, ka ir esamība, kurai tā dējādi piemīt eksistence (*Existenz*). Esamība nav tikai tas, kas domāts, bet tā vienlaikus ir arī kaut kas esošs. Domāšana iegādās kopā ar esamību tā, ka viena bez otras neesot iespējama – tam, kas tiek do-

¹⁰ SANDERS, V. *Der Idealismus des Parmenides*. Inaugural-Dissertation der Hohen Philosophischen Fakultät zu München zur Erlangung des Philosophischen Doktorgrades. München: Akademische Buchdruckerei von F. Straub, 1910.

¹¹ Šajā apskatā izmantots Sandera disertācijas fragmenta tulkojums no grāmatas: VECVAGARS, M. (sast.) *Antīkā pasaule Latvijā: Rakstu krājums*. R.: FSI, [1998], 41.-54. lpp. (tulk. A. REDOVIČS). Literatūras norādes ir saglabātas Sandera atveidojumā, savukārt antīko autoru fragmenti citēti pēc DK izdevuma.

¹² TEICHMÜLLER. *Studien zur Geschichte der Begriffe*. S. 608-613.

māts, ir reizē jāeksistē. No tā izriet, ka domāšana esot identiska ar esamību. Parmenids to skaidri izsaka izteikumā: τὸ γὰρ αὐτὸ νοεῖν ἐστὶν τε καὶ εἶναι [B 3]. Tomēr šis sacījums nav kopā ar Celleru jātulko kā:

1. “Denn dasselbe kann gedacht werden und sein” [“Jo tas pats var tikt gan domāts, gan būt”] vai kopā ar Dīlsu kā:
2. “Das Seiende denken und sein ist dasselbe”¹³ [“Esošo domāt un būt ir tas pats”].

Abi tulkojumi, uzskata Sanders, esot kļūdaini. Pret Cellera tulkojumu esot jāatzīmē, ka νοεῖν nozīmē nevis ‘tikt domāts’ (*gedacht werden*), bet vienkārši ‘domāt’ (*denken*). Tāpat ἐστὶν nevar tulkot ar ‘var’ (*kann*). Dīlss tulkojumā ievieš esošo (*das Seiende*) (ὄν?), kā vietā oriģināltekstā atrodas εἶναι, turklāt viņš liek tam neloģiski saistīties kā objektam ar ‘domāt’ un kā subjektam ar ‘būt.’ Izteikums esot tulkojams daudz vienkāršāk:

3. “denken und sein ist dasselbe” [“Viens un tas pats ir domāt un būt”], kā to jau ir sapratuši Gompercs un Kinkels.¹⁴

Esamības un domāšanas identitāte vēl vairāk tiek apstiprināta ar to, ka lietas īstenība (*die Realität*) vai eksistence var tikt domāta un tātad arī izteikta, tā kā pie Parmenida arī λέγειν (runāt) un εἶναι (būt) ir identiski, jo tas, ko nevar izteikt, ir neesošais.¹⁵ Prāts kā savu vienīgo objektu domā tikai esamību. Tāpēc esamība eksistē tāpat kā pati domāšana.¹⁶ Tā kā domāšanas mērķis attiecas tikai uz vienu priekšmetu (*der Gegenstand*), tad šis priekšmets sakrīt ar domāšanu, kā rezultātā esamība domā pati sevi.¹⁷ Ir vispārēji zināms, ka šī doma spēlēja lielu lomu tālākajā filozofijas vēstures gaitā. Pietiek norādīt tikai uz Aristoteli, Anselmu, Dekartu un jaunajiem ideālistiem.

Prāts esot tas, kas atzīstot esamību par vienu. Tāpat kā Ksenofans daudzajam pretstata vienu, tā arī Parmenids daudzajam pretstata esamību. Tomēr starp Ksenofana un viņa skolnieka mācību ir manāma atšķirība. Ksenofans esamībai piedēvējot vienību (*die Einheit*), lai to kā patstāvīgu nostādītu pretmetā pasaulei. Dievam nav daudzības. Tikai pasaule mums rāda daudzību. Nav nekādu dievu, bet ir tikai viens dievs. Tādējādi Ksenofans deducējot esamības vienību teoloģiskā atveidā.¹⁸

¹³ DIELS. *Die Fragmente der Vorsokratiker*. 1. Bd. S. 117.

¹⁴ GOMPERZ. *Griechische Denker*. 1. Bd. S. 145; KINKEL. *Geschichte der Philosophie*. 1. Bd. S. 145.

¹⁵ PARM. B 6,1: χρῆ τὸ λέγειν τε νοεῖν τ' ἐὸν ἔμμεναι. B 4,7 [jaunākos DK izdevumos 2,7]: οὔτε γὰρ ἄν γνοίης τό γε μὴ ἐὸν (οὐ γὰρ ἄνυστόν) | οὔτε φράσαις.

¹⁶ SIMP. *in Ph.* 9,143,20: τὸ δὲ ἐν ὄν ταυτὸν εἶναι φησι νοεῖν τε καὶ νοητὸν καὶ νοῦν. 9,86,29-30: εἰ οὖν ὅπερ ἄν τις ἢ εἴπη ἢ νοήσῃ τὸ ὄν ἐστι, πάντων εἷς ἔσται λόγος ὁ τοῦ ὄντος.

¹⁷ PARM. B 8,34-36: ταυτὸν δ' ἐστὶ νοεῖν τε καὶ οὐνεκεν ἔστι νόημα. | οὐ γὰρ ἄνευ τοῦ ἐόντος, ἐν αἷ πεφατισμένον ἐστίν, | εὐρήσεις τὸ νοεῖν. Sal. ar: SIMP. *in Ph.* 9,87,17-18: ἔνεκα γὰρ τοῦ νοητοῦ, ταυτὸν δὲ εἰπεῖν τοῦ ὄντος, ἐστὶ τὸ νοεῖν τέλος ὄν αὐτοῦ. 9,86,25-26: ἀλλὰ καὶ τὸ πάντων ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν εἶναι λόγον τὸν τοῦ ὄντος ὁ Π. φησίν.

¹⁸ XENOPH. B 23: εἷς θεός, ἐν τε θεοῖσι καὶ ἀνθρώποισι μέγιστος.

Parmenids, saskaņā ar Sanderu, rikojas citādi. Viņš esamības vienību atrodot dialektiskā atveidā. Tas viss, kas tiek domāts, pastāv esamībā. Ārpus esamības, kura tiek atzīta domāšanā, citas esamības nevar būt. Tāda cita esamība būtu neesamība (*ein Nichtsein*) un to nevarētu izdibināt, līdz ar to esamībai esot jābūt vienīgai. Viss pārējais, kas atšķiras no esamības un ko uztver sajūtas, neeksistē, tāpēc ka tas esot nekas (*es nichts ist*). Daudzības nav, jo viens reizē ir viss.¹⁹ Daudzais gan parādās sajūtām un tiek dažādi ar acīm un ausīm uztverts, bet pašam tam esamība neatbilst.²⁰ Prāts nevarot domāt daudzo un tādēļ tā arī nav.

Šāda atziņa atrodies pretstatā Hērakleitam, kurš apgalvoja, ka viens vienlaikus ir daudzais, veselais ir ne-veselais, nāve ir dzīve.²¹ Sanders lieti atzīst, ka nevarot droši pateikt, vai Parmenids, identificēdams vienu ar visu, izvērs arī polemiku pret Hērakleitu? Tostarp Patins esamības predikātos (οἶλον, μονογενές) grib noteikti saskatīt pret Hērakleitu vērstu izteikumu. Par to, ka Parmenids pret Hērakleitu vispār izsakās, šaubu neesot. Katrā gadījumā Parmenida mācība esot pretstats tam, ko mācīja Hērakleits, bet pretstatam ne vienmēr esot jābūt ar polemisku nolūku.

Sanders uzskata, ka jau Parmenida priekšgājēji esot mācījuši, ka esamība ir mūžīga. Tā piem., princips (ἀρχή) tika pieņemts par bezlaicīgu. Pasaule rodas un laika gaitā tai ir jāizbeidzas, bet tās princips ir neiznīcīgs. Tā, jau Talēts esot mācījis par principa mūžīgumu, to noteikdams kā ūdeni. Bet mūžīgs esot tas, kam nav nedz sākuma, nedz gala un kas tādējādi nav radies. Tādēļ, kā Talēts to izskaidro, princips vienlaikus ir dievišķs.²² Šo Talēta noteikto mācību Anaksimandrs esot pieņēmis ar izmaiņām – principu viņš esot pārvērtis par apeironu (ἄπειρον), kam tāpat piedēvēja bezlaicību un mūžību. Šis pats bezgalības princips (*das Unendlichkeitsprinzip*) atkārtojas arī pie Anaksimena ar to vien atšķirību, ka ar neierobežoto tiek izprasts gaiss.

Tālāk, sekodams jēdzienu 'mūžīgais' un 'bezgalīgais' vēsturei,²³ Sanders nonāk pie Ksenofana, kurš tāpat savu jauno jēgumu 'esamība,' ar kuru viņš atvieto 'principu,' esot dēvējis par mūžīgu. Ksenofans noraida 'principa' jēdzienu attiecībā uz esamību, jo šādā sasaistē tas neesot lietojams. Pati esamība neesot princips, tai neesot elementu, un tā paliek nekustīga. Principi un elementi attiecoties tikai uz pasauli, jo tā esot pakļauta izmaiņām un bez principiem nevarot tikt izskaidrota. Bet esamībai tāds princips neesot vajadzīgs. Šo Ksenofana ieskatu par esamības mūžīgumu Parmenids esot centies papildināt un tālāk iztirzāt no citas puses. Tā kā viņš vispār uzsver vienu un to identificē ar visu, tad viņam cita

¹⁹ PARM. B 8,4: οἶλον μονογενές τε καὶ ἀτρεμὲς ἢ δ' τελεστόν. Sal. ar: PL. *Th.* 180e 3: ..ὡς ἐν τε πάντα ἐστί. Simp. in *Ph.* 9,126,6-7: ..τὸ παρὰ τὸ ὄν οὐδέν ἐστί...

²⁰ PARM. B 8,36-37: οὐδὲν γὰρ <ἦ> ἔστιν ἢ ἔσται | ἄλλο πάρεξ τοῦ ἐόντος.

²¹ HERACLIT. B 51: οὐ ξυνίασιν ὅκως διαφερόμενον ἐωτῶι ὁμολογέει· παλίντροπος ἀρμονίη ὅκωσπερ τόξου καὶ λύρης. B 10: συνάψεις ὅλα καὶ οὐχ ὅλα, συμφερόμενον διαφερόμενον, συνᾶιδον διᾶιδον, καὶ ἐκ πάντων ἐν καὶ ἐξ ἐνὸς πάντα. B 88: ταῦτό τ' ἐνὶ ζῶν καὶ τεθνηκὸς καὶ τὸ ἐγγρηγορὸς καὶ τὸ καθεῦδον καὶ νέον καὶ γηραιόν. τάδε γὰρ μεταπεσόντα ἐκεῖνά ἐστί κάκεινα πάλιν μεταπεσόντα ταῦτα. Sal. ar: PL. *Sph.* XXX.

²² D.L. 1,36,8: τί τὸ θεῖον, 'τὸ μήτε ἀρχὴν ἔχον μήτε τελευτήν'.

²³ Var izteikt pieņēmumu, ka jēdzienu vēstures skatījuma akcentēšanas tuvākais ietekmes avots Sanderā apredzē varētu būt saistīts ar Teihmilleru un Osi, un piemeklētiem attiecīgiem vācu filozofijas vēsturniekiem ir jau iestrādātas pirmidejas īstenošanas materiāla nozīme. Tā varētu būt viena no retajām vietām antikās filozofijas recepcijas sākotnējos mēģinājumos latviskas izcelsmes censoņu pieredzējumos, kur iespējams saskatīt tiešu vai pastarpinātu ietekmi pretmetā patarīnājumiem.

esamība vairs nav iespējama. Pastāv tikai esamība, nekas cits. Kā tādā gadījumā vēl var tikt uzstādīts jautājums par tās rašanos un izzušanu? No kurienes esamība pati varētu rasties, ja tā ir viena, un ārpus tās nekā nav? Tādēļ nevarot būt runas nedz par rašanos (*das Entstehen*), nedz izzušanu (*das Vergehen*). Esamība esot bezlaicīga.²⁴

Pirms tam neviens nebija uzsvēris esamības bezlaicību tik skaidri kā Parmenids, kad viņš saka:

“es war nicht und wird nicht sein, da es allzusammen jetzt ist”²⁵ [“{tā} nedz reiz bija, nedz būs, jo visa kopā tā tagad ir”].

Esamībai nav nedz nākamības, nedz pagājības – vienīgā tagadne ir bezlaicība. Jo, ja tā bija, tad tā bija kaut kas un vairāk rasties nevar.²⁶ Ja tomēr rodas jautājums, kad tā ir radusies, un būtu jāpieņem kāds noteikts brīdis laikā (*der Zeitpunkt*), tad tādām pieņēmumam nav rodams nedz pamats, nedz nepieciešamība. Jo tūlīt izrietētu jautājums, kāpēc tā radusies tieši šajā brīdī? Kāpēc ne agrāk vai vēlāk? Kas tam varētu būt par iemeslu? Vienīgā atbilde – “Nekas.” Viens pats nekas ir nekas, un no nekā nekas nevarot rasties.²⁷

Šis interesantais ieskats, ka no nekā nekas nevar rasties, pirmoreiz, atzīst Sanders, parādoties pie Parmenida, un to ir ļoti svarīgi pieminēt jēdziena tālākajā vēsturē. Šo pašu mācību varot atrast arī vēlāk pie Lukrētija, lai gan viņš savu *ex nilo nil*²⁸ ir attiecinājis nevis tieši uz esamību, bet gan uz dabu.²⁹

Esamībai, kura ir bezlaicīga, ir jābūt ne tikai netapušai (*unentstanden*), bet arī nezūdošai (*unvergänglich*). Pierādījums esamības neiznīcībai atrodas tās netapšanas (*das Unentstandensein*) apliecinājumā. Kas ir tapis – neeksistē, bet tas, kas ir, mūžīgi paliek eksistējošs. Īstenībā esot tikai esošais (*das Seiende*), kas nevar nedz rasties, nedz izzust. Jo tas, kas esamība ir (*was Sein ist*), paliekot nomainīgs un nevar beigt eksistēt. Pateicoties kam tas varētu pazust, ja ārpus tā nepastāv nekāda esamība? Nepieciešamība, kurā atrodas esamība, nepieļauj izzušanu, tālab īstenā bojāeja (*der Untergang des Wirklichen*) paliek nedomājama.³⁰ Tā nemanāmi pārspridumu gaitā Sanders sasaistē ar savu vāczemes autoru attiecīgu problēmu apdomas tradīciju un terminoloģisko instrumentāriju pāriet no esamības pie esošā un otrādi.

Izteikto atziņu sakarā Sanders vēlas norādīt uz Parmenida nostāju pret Hērakleitu. Arī Hērakleits neesot mājīgs par rašanos un izzušanu. Viņš esot teicis, ka pasauli (*die Welt*; κόσμος) nav darinājuši nedz dievi, nedz cilvēki, bet tā bija vienmēr ir un būs mūžīgi dzīva uguns, mērā uzliesmojoša un mērā

²⁴ ARIST. *Ph.* 191a 27: καί φασιν οὔτε γίγνεσθαι τῶν ὄντων οὐδὲν οὔτε φθείρεσθαι. ARIST. *de Caelo* 298b 14-15: οἱ μὲν γὰρ αὐτῶν ὄλως ἀνεῖλον γένεσιν καὶ φθοράν.

²⁵ PARM. B 8,5: οὐδέ ποτ' ἦν οὐδ' ἔσται, ἐπει νῦν ἔστιν ὁμοῦ πᾶν.

²⁶ ARIST. *Ph. ibid.*, 30-31: οὔτε γὰρ τὸ ὄν γίγνεσθαι (εἶναι γὰρ ἤδη) ἔκ τε μὴ ὄντος οὐδὲν ἂν γενέσθαι. Sal. ar: PARM. B 8,6-8: τίνα γὰρ γένναν διζήσεται αὐτοῦ; | ..οὐδ' ἔκ μὴ ἔόντος ἑάσω | φάσθαι σ' οὐδὲ νοεῖν.

²⁷ PARM. B 8,12-14: οὐδέ ποτ' ἔκ μὴ ἔόντος ἐφήσει πίστιος ἰσχύς | γίγνεσθαι τι παρ' αὐτό· τοῦ εἶνεκεν οὔτε γενέσθαι | οὔτ' ὄλλυσθαι ἀνῆκε δίκη χαλάσασα πέδησιν.

²⁸ No nekā nekas (*scil. nerodas*), t.p., kas nesavilkta formā *ex nihilo nihil*.

²⁹ LUCR. *de rer. nat.* 1,150: *nullam rem e nilo gigni divinitus unquam*.

³⁰ PARM. 8,3: ὡς ἀγένητον ἔον καὶ ἀνώλεθρον ἔστιν. PARM. 8,19-20: πῶς δ' ἂν ἔπειτα πέλοι τὸ ἔόν; πῶς δ' ἂν κε γένοιτο; | εἰ γὰρ ἔγεντ', οὐκ ἔστ(ι), οὐδ' εἴ ποτε μέλλει ἔσεσθαι.

nodziestoša.³¹ Tā kā Hērakleitam vēl nebija 'esamības' jēdziena, tad viņš mūžīgumu attiecināja uz universa vienību, kurai kā principam jābūt bez sākuma un beigām.

Sanders piedāvā salīdzināt jau minēto Parmenida tēzi par esamības bezlaicību ar principa bezlaicību pie Hērakleita. Parmenids izsakās:

“[tā] nedz reiz bija, nedz būs, jo visa kopā tagad ir” (B 8,5).

Sanders pievienojas Patinam, kurš uzskata, ka atzīmētajā izteikumā Parmenids esot turējis prātā tieši Hērakleitu un acīmredzot pat polemizē ar viņu.³² Ar šo sacījumu Parmenids gribot esamībai piedēvēt absolūtu bezlaicību, kurpretim Hērakleits esamībā vēl pieņem noteiktas laika izšķirības (*die Zeitunterschiede*). Šis izteikums esot sevišķi svarīgs, jo ar to, pretstatā Hērakleitam, tiek īpaši uzsvērts, ka esamībai nepiemītots laiks, bet tikai eksistence.

Šajā vietā gribētos uzdot kādu jautājumu Sanderam: vai 'eksistence' ir izsakāma arī ar darbības vārda 'būt' formu 'ir'? Lai gan Sanders to neskaidro, tomēr rodas priekšstats, ka viņam nebūtu iebildumu pret sekošu izteikumu: 'esamība ir' (vai vismaz: 'esamība eksistē'). Bet, ja esamība 'ir', tad tā nav esamība. 'Ir' galds un papīrs, 'ir' esošais, bet esamība nav esošais. Šāda 'esamības' unikalitāte izsakās arī zināmā konfliktā ar valodas (arī latviešu) spēju atainot šo iezīmi un mēģinājumiem aprakstīt 'esamības' sevišķo vietu. Jāpiebilst, ka daži tālāk gan neīstenoti aizsākumi, kas reiz bija ietapuši arī Latvijas teritorijā t.d. pēdējā hellēņu filozofa Boētija mantojuma daļēju atskaņu veidā Vendenē, kazi spētu raisīt zināmas šaubas iespējamības pamatojumā apveltīt 'esamību' vēl ar kādu 'būt' formas vai semantiski tai pietuvēnu piedēvē.

Sanders atzīmē Aristoteļa teici, ka Parmenids un Meliss vispār (ὄλως) esot nolieguši rašanos un izzušanu.³³ Šis noliegums attiecoties ne tikai uz esamību, bet arī uz pasauli, kura gan Parmenidam, gan Melisam bija tikai šķitums (*ein Schein*). Parmenida priekšgājēji esot mācījuši, ka visums (*das Weltall*) esot mūžīgs, bet visa iekšienē notiekot pārmaiņas, kurās lietas rodas un atkal izzūd. Attiecībā uz to daudzi bijuši vienoti – no Talēta līdz Hērakleitam, kurpretim Parmenids atklāti ir noraidījis šādu viedokli. Viņam rašanās un izzušana neeksistē vispār – nedz esamībā, nedz ārpus tās. Viss ir vienīgs un bezlaicīgs. Tālab daudzība, ar kuru saistīta katra rašanās un izzušana, tiek atņemta, jo tā esot nekas. Ar šo atzinumu viņš cīnoties ne vien pret Hērakleitu, bet arī pret citu domātāju līdzīgiem pieņēmumiem.

Te it interesanti atzīmēt, ka Patins, kurš vispār mēģinot visur atrast Parmenida un Hērakleita polemikas pēdas, norāda, ka šajā vietā noteikti esot domāts Hērakleits, jo izteikums γένεσις ἀπέσβησται (B 8,21)³⁴ atgādinot Hērakleita ἀποσβεन्नύμενον μέτρα (B 30). Ar to jābūt domātai Hērakleita ugunij,

³¹ HERACLIT. B 30: κόσμον τόνδε, τὸν αὐτὸν ἀπάντων, οὔτε τις θεῶν οὔτε ἀνθρώπων ἐποίησεν, ἀλλ' ἦν αἰεὶ καὶ ἔστιν καὶ ἔσται πῦρ αἰείζων, ἀπτόμενον μέτρα καὶ ἀποσβεन्नύμενον μέτρα.

³² PATIN, *ibid.* S. 536.

³³ ARIST. *de Caelo* 298b 15-18.

³⁴ PARM. B 8,21: τὼς γένεσις μὲν ἀπέσβησται καὶ ἄπυστος ὄλεθρος.

kura, būdama tikai mērā uzliesmojoša un mērā nodziestoša, vienlaikus ir mūžīga. Parmenids šeit gribot izsmiet Hērakleitu ar izteikumu “nodziest pavisam.”³⁵ Savukārt Sanderam šķiet, ka šī daļa par rašanos un izzušanu attiecas ne tikai uz Hērakleitu, bet vienlīdz arī uz citiem priekšgājējiem, tā kā viņi arī mācīja to pašu, ko Hērakleits.

Saistībā ar uzskatiem par esamības nemainību atrodas arī priekšstati par esamības nekustīgumu. Ir ierasts pie antīkajiem domātājiem vienmēr pieņemt kustību par principu, jo gandrīz visi no viņiem ļauj lietām rasties un izzust caur kustību. Jau Talēts pieņēma kustīgu spēku (δύναμις κινήτική),³⁶ un Anaksimandrs savam principam (ἄρειρον) piedēvēja mūžīgu kustību. Bet eleāti, izsakās Sanders, ir šajā ziņā atšķirušies no joniešiem. Aristotelis skaidri saka, ka Ksenofans esot bijis pirmais, kas noliedzis kustību.³⁷ Šis noliegums gan attiecoties tikai uz esamību. Kamēr viens (*das Eine*) nekustīgi paliek savā vietā, daudzais pasaulē kustas. Lai gan Ksenofans noliedz esamības kustību, viņš tomēr negrib pilnībā to atmet, kā to ir darījuši viņa pēcnācēji. Parmenida jaunā mācība atšķiras ar to, ka viņš kā Ksenofana skolnieks vispār atcēla jebkuru kustību. Viņa dzejojumā esamības nekustīgumu sevišķi raksturo predikāts ἀτρεμές, kaut gan pie viņa atrodams arī parastais apzīmējums ἀκίνητον.³⁸ Kā varētu skaidrot predikātu ἀτρεμές? Tas ir saistīts ar vārdu ἦτορ (B 1,29) tādā veidā, ka ar to tiek īpaši uzsvērts kaut kas nesatricināms, noturīgs un paliekošs. Tā šeit pēc būtības tiek raksturota gan patiesība, gan esamība. Parmenids vienmēr skaidri un konsekventi precizē savu nostāju pretstatā agrākajiem domātājiem un, ja viņš šeit lieto īpašus apzīmējumus, tad viņa nodoms esot sevišķi izcelt esamības nemainīgumu.

Tomēr Patins apgalvo, ka ar šo apzīmējumu Parmenids galvenokārt vēršas pret Hērakleitu, turēdams prātā Hērakleita δια-ξυμφερόμενον.³⁹ Iebilzdams Patinam, Sanders atzīst, ka Parmenids šajā gadījumā nemaz nedomājot par daudzo un atšķirīgo, bet tieši otrādi runā par esamības pastāvīgumu. Esamība ir stingra un nesatricināma, tā nevar kustēties, mainīt savu vietu un tādā veidā zaudēt savu būtību, kā Hērakleita esamība. Drīzāk šeit varētu domāt par πάντα ρῆι, tā kā Parmenida visums nevar plūst un paliek nekustīgs. Pret pieminēto mācību Parmenids asi cīnās arī tālāk ar esamības identitātes palīdzību.

Parmenids esot pirmais, kas pilnībā noliedzis kustību. Tādēļ Aristotelis apsūdz elejieti un Melisu, ka viņi šajā jautājumā nav sprieduši pietiekami fizikāli.⁴⁰ Bet kāpēc Parmenids vispār atcēla kustību? Cellers tam neredzot nekādu izskaidrojumu. Savukārt Sanders šo momentu skaidro sekoši: esamību kā tādu Parmenids esot izpratis kā pilnīgi neradušos un neiznīcīgu. Bet, sekojot viņam, arī esamībā pašā

³⁵ PATIN, *ibid.* S. 555-556.

³⁶ AĒT. *de plac. phil.* 1,7,11.

³⁷ ARIST. *Metaph.* 986b.

³⁸ PARM. B 8,4: οὐλον μουννογενές τε και ἀτρεμές ἢδ' ἀτελεστόν. PARM. B 8,26: αὐτὰρ ἀκίνητον μεγάλων ἐν πείρασι δεσμών. PARM. B 8,38: οὐλον ἀκίνητόν τ' ἔμεναι. Sal.: AĒT. 320,18-19: Π. και Μ. ἀνήρου γένεσιν και φθοράν διὰ τὸ νομίζειν τὸ πᾶν ἀκίνητον; sal. arī: PL. *Tht.* XXIX.

³⁹ HERACLIT. B 10: συνάψεις ὅλα και οὐχ ὅλα, συμφερόμενον διαφερόμενον, συνᾶιδον διᾶιδον, και ἐκ πάντων ἐν και ἐξ ἐνός πάντα. Sal.: PATIN, *ibid.* S. 538.

⁴⁰ ARIST. *de Caelo* 298b 14-18: Οἱ μὲν γὰρ αὐτῶν ὅλως ἀνεῖλον γένεσιν και φθοράν. οὐθὲν γὰρ οὔτε γίγνεσθαι φασιν οὔτε φθεῖρεσθαι τῶν ὄντων, ἀλλὰ μόνον δοκεῖν ἡμῖν, οἷον οἱ περὶ Μέλισσόν τε και Παρμενίδην, οὓς, εἰ και τᾶλλα λέγουσι καλῶς, ἀλλ' οὐ φυσικῶς γε δεῖ νομίσαι λέγειν.

nevarot notikt nedz kāda rašanās, nedz izzušana. Tikai cilvēku viedoklis ikvienu rašanos un izzušanu notur par īstu, kaut gan patiesībā nekā tāda neesot.⁴¹ Ārpus esamības nekā nav, tādēļ esamībai kā vienam veselam ir jābūt nemainīgai, jo, ja esamība mainītos un varētu mainīt savu vietu, tad tai vajadzētu sašķelties un tādējādi tai nāktos būt apveltītai ar daļām. Esamībai vajadzētu pieņemt, sarukt vai augt līdzīgi kā Hērakleita ugunij,⁴² kura, kā Parmenids saka, spēj augt.⁴³ Tādējādi kustība ir saistīta ar rašanos un izzušanu. Bet tad vairs nebūtu viena esamība, bet daudzas, kas nav iespējams.

Sanders cenšas iedziļināties kādā jēdziena vēsturei svarīgā Parmenida filozofijas aspektā, kas līdz šim neesot pietiekami uzsvērts. Tā ir esamības identitātes problēma. Cellers un Ībervegs to tikai uzskaitot strap citiem esamības predikātiem, neiedziļinoties tajā tuvāk.⁴⁴ Tostarp Sanderam ir pārliecība, ka šo jautājumu nevar vienkārši apiet, jo Parmenida filozofijas izskaidrošanā tam esot izšķiroša nozīme. Tas esot jauns jēdziens, kurš, lai gan radies jau pie Ksenofana, tomēr pie pēdējā neesot saņēmis nekādu pamatojumu. Pie Parmenida šis jēdziens atrodas viņa mācības centrā, un līdz ar to tas iegūst nesalīdzināmi vairāk satura un dziļuma.

Par dievu Ksenofans saka: “Vienmēr tajā pašā vietā tas paliek nemaz nekustēdamies | un nepieklājas tam kļīst drīz šurp, drīz turp.”⁴⁵ Aristotelis nopel šo Ksenofana ieskatu un tādēļ pasludina Ksenofanu par zemniecisku filozofijā. Ksenofans dievu esot iedomājies gluži materiālu, tā kā viņš tam ir ierādījis kādu noteiktu vietu, kurā tas mīt mūžīgi un nekustīgi. Līdz ar to identitātes jēdziens pie viņa attiecoties nevis uz esamību pašu, bet uz tās vietu.⁴⁶ Savuties Parmenids, nenoteikdams esamības mājvietu (*der Ruhepunkt*), padarīja to par vienmēr sev līdzīgu. Izteikums ταῦτόν τ' ἐν ταύτῳ τε μένον (B 8,29) esot jātulko kā:

“als selbiges ruht es in sich selbst” [“tas pats tas mīt sevī pašā”].

Kaut gan frāze ἐν ταύτῳ parādās arī pie Ksenofana, tai nevarot būt pati nozīme, kā pie Parmenida. Kamēr Ksenofans domā par kādu noteiktu vietu (*der Raum*), pie Parmenida neko tādu nevarot atrast, līdz ar to esamībai telpiskums neesot iespējams. Esamība esot visur un ārpus tās nav nekā, kur tā varētu atrasties. Tādēļ nevar šeit ἐν ταύτῳ tulkot, kā to grib Patins, ar “auf demselben Flecke oder Platze” [“tajā pašā vietā”],⁴⁷ jo pie Parmenida nevar būt nekādas runas par vietu.⁴⁸ Tostarp šeit pilnīgi skaidri

⁴¹ SIMP. *Ph.* 9,80,3-4: ..ἐξ οὗ καὶ δῆλον, ὅτι ἄλλο τὸ αἰσθητὸν οἶδεν, ἐν ᾧ γένησις καὶ ὄλεθρος, καὶ ἄλλο τὸ νοητὸν ὄν.

⁴² D.L. 9,9,7-8: αὐξεσθαι δὲ τὸ μὲν πῦρ ὑπὸ τῶν λαμπρῶν, τὸ δὲ ὕγρὸν ὑπὸ τῶν ἐτέρων.

⁴³ PARM. B 8,7. 9-10: πῆι πόθεν αὐξηθέν.. | τί δ' ἄν μιν καὶ χρέος ὤρσεν | ὕστερον ἢ πρόσθεν, τοῦ μηδενὸς ἀρξάμενον, φύν.

⁴⁴ ZELLER. *Die Philosophie der Griechen*. S. 561; ÜBERWEG. *Grundriss der Geschichte der Philosophie*. S. 76; KINKEL. *Geschichte der Philosophie*. S. 147. Pēdējais no autoriem par šo jautājumu saka tikai: “Vissvarīgākais noteikums, kuru Parmenids pievieno tīras esamības jēdzienam – faktiski tas ir katra jēdziena pirmais priekšnoteikums – ir identitāte.”

⁴⁵ XENOPH. B 26: αἰεὶ δ' ἐν ταύτῳ μῖμνει κινούμενος οὐδέν | οὐδὲ μετέρχεσθαι μιν ἐπιπρέπει ἄλλοτε ἄλλῃ.

⁴⁶ Sal.: TEICHMÜLLER, *ibid.* S. 618.

⁴⁷ PATIN, *ibid.* S. 564.

⁴⁸ Sal.: PL. *Th.* 180e 2-4: καὶ ἄλλα ὅσα Μέλισσοί τε καὶ Παρμενίδαι ἐναντιούμενοι πᾶσι τούτοις δισχυρίζονται, ὡς ἐν τε πάντα ἐστὶ καὶ ἔστηκεν αὐτὸ ἐν αὐτῷ οὐκ ἔχον χώραν ἐν ἧ κινεῖται. Sal arī: HIPPOL. *Haer.* 1,11,2,2: ..οὐκ ἔχον δὲ τόπον ἐν

esot uzsvērtā esamības identitāte. Esamība vienmēr ir tā pati un mīt pati sevī.⁴⁹ Lietas pasaulē pārvēršas un mainās, pieņemot tās vai citas īpašības. Tā, piem., siltais kļūst auksts un aukstais – silts, cietais kļūst mīksts un mīksts – ciets, kā to sīkumos izklāsta Meliss.⁵⁰ Lietas neuzrāda paliekošas iezīmes un tādēļ tām nevar piedēvēt īstenību. Ja tās būtu īstas, tām vajadzētu būt paliekošām t.i., būt tām pašām vienmēr, tāpat kā patiesā esamība (*das wahre Sein*). Bet esošais (*das Seiende*) esot vienmēr sev līdzīgs un vienmēr tas pats, tādēļ tas ir īsts. Liekas, ka te sāk atskaidrināties ne vien Sandera, bet arī viņa ietekmes avotu nostājas tradīcija, proti detalizējoša neizšķīra jautājumā par esamību un esošo.

Ar šo mācību, Sanders uzskata, Parmenids atrodas galējā pretrunā ar Hērakleitu, kurš vienu (*das Eine*) nesaprata kā paliekošu un sev identu. Viņam viens bija te tas, te cits un tiek saukts gan tā, gan citādi: dievs ir diena un nakts, ziema un vasara, karš un miers, pārpilnība un izsalkums, tēvs un dēls, mirstīgais un nemirstīgais – katrs pēc savas kārtības.⁵¹ Parmenids šeit pilnīgi noteikti cīnoties ar šādu izpratni. Patins par šo vietu saka, ka te tiek polemizēts ar Hērakleita ‘dzīvāko’ (*‘lebhafteste’*) kustību. Bet tas, uzskata Sanders, šajā gadījumā nenotiekot. Pret kustību esot izvirzīti citi esamības predikāti. Drīzāk šeit tiek uzsvērtā esamības identitāte, kura Hērakleitam vēl iztrūkst.

Pārskatot Parmenida esamības predikātus, Sanders starp tiem atrod kādu, kas īpaši pievēršot uzmanību, proti: ‘norobežotā’ (*das Begrenzte*) jēdziens. No paša sākuma minētais jēdziens šķiet pavisam savāds, jo starp senajiem domātājiem vienīgi pie Parmenida tas ir sastopams attiecībā uz esamību (*das Sein*). Daudzi pētnieki ar šo jēdzienu neko nav varējuši iesākt. Ībervegs un Cellers šo jēdzienu neuzsver – viņi to piemin tikai īsumā, nekādā veidā to nemotivējot.⁵² Pauls Natorps pat ir mēģinājis pierādīt, ka Parmenids esošo (*das Seiende*) nemaz nav iedomājies kā norobežotu, tā kā viņš nav pieļāvis īpašu robežu, ar kuru esošais varētu robežoties.⁵³ Tomēr šis Natorpa mēģinājums ir pilnīgi neveiksmīgs jau tādēļ vien, ka Parmenids skaidri saka:

“Denn die starke Notwendigkeit hält es in Banden der Begrenzung (πείρατος)” [“Jo stingra nepieciešamība | to tur robežas (πείρατος) saitēs”].⁵⁴

Var tikai norādīt uz doksogrāfu izteikumiem, kuri visi bez izņēmuma apzīmē Parmenida esamību par norobežotu (πεπερασμένον).⁵⁵ Tādējādi, atzīst Sanders, neesot nekādu šaubu par to, ka Parmenids

ἐαυτῶ...

⁴⁹ Sal.: PL. *Parm.* X, XV.

⁵⁰ MELISS. B 8: δοκεῖ δὲ ἡμῖν τό τε θερμὸν ψυχρὸν γίνεσθαι καὶ τὸ ψυχρὸν θερμὸν καὶ τὸ σκληρὸν μαλακὸν καὶ τὸ μαλακὸν σκληρὸν καὶ τὸ ζῶον ἀποθνήσκειν καὶ ἐκ μὴ ζῶντος γίνεσθαι.

⁵¹ HERACLIT. B 67: ὁ θεὸς ἡμέρη εὐφρόνη, χειμῶν θέρος, πόλεμος εἰρήνη, κόρος λιμός (τάναντία ἅπαντα· οὗτος ὁ νοῦς), ἀλλοιοῦται δὲ ὅκωσπερ <πῦρ>, ὅπταν συμμαγῆι θυώμασιν, ὀνομάζεται καθ’ ἡδονὴν ἐκάστου. *Ibid.* B 88: ταῦτό τ’ ἐνὶ ζῶν καὶ τεθνηκὸς καὶ τὸ ἐγγρηγορὸς καὶ τὸ καθευδὸν καὶ νέον καὶ γηραιόν. τάδε γὰρ μεταπεσόντα ἐκεῖνά ἐστι κάκεινα πάλιν μεταπεσόντα ταῦτα.

⁵² ÜBERWEG, *ibid.* S. 75-77; ZELLER, *ibid.* S. 571.

⁵³ *Philosophische Monatsschrift* 26, 11.

⁵⁴ PARM. B 8,30-31: κρατερὴ γὰρ Ἀνάγκη | περίρατος ἐν δεσμοῖσιν ἔχει, τό μιν ἀμφὶς ἐέργει.

⁵⁵ Sal., piem.: SIMP. *in Ph.* 28,4; HIPPOL. *Haer.* 1,11; AËT. *de plac. phil.* 1,7,26.

visumu (*das All*) ir iztēlojis kā norobežotu. Filozofijas vēsturē tam esot sevišķa nozīme.

Bet kā Parmenids ir nonācis pie tā, lai uzskatītu esošo (*das Seiende*) par norobežotu? Parmenids neizdomāja robežas (*das Begrenzte*; *πέρας*) jēdzienu, jo tas jau bija pieejams. Jau kopš Anaksimandra ir zināms pretstats starp *πέρας* un *ἄπειρον*, kas atkal atdzimst pie pītagoriešiem. Tā izpratnes skaidrojums esot rodams arī kādā Parmenida salīdzinājumā, proti: esamības (*das Sein*) pielīdzinājumā aplim (εὐκύκλου σφαῖρα)⁵⁶ vai dažu doksogrāfu mums nodotajā terminā σφαιροειδές kā Parmenida esošā (*das Seiende*) apzīmējumā.⁵⁷ Īpati, ka Natorps gribot arī šo faktu apstrīdēt, bet Parmenida vārdi runā pārāk skaidri, lai tos varētu noliegt vai domāt citādi. Parmenids visumu pasludina par norobežotu un salīdzina to ar labi noapaļotu lodi (*wohlgerundeten Kugel*), kuras daļas visur vienādi attālinātas no centra un no kurām neviena nav par citu mājāka vai lielāka. Katra lode ir sevī norobežota. Ja uz tās pieņem kādu vietu par sākumu, tad pie šī paša sākuma atgriežas atpakaļ, un tā sākums kļūst par beigām un robežu (*πέρας*), vai arī, kā saka pats Parmenids:

“doch ein Gemeinsames ist es mir, wo ich auch beginne, denn dahin werde ich wieder zurückkommen”⁵⁸ [“bet man ir kopīgs, | no kurienes es sākšu, jo tur es atkal no jauna nonākšu”].

Tādēļ viņš esošo sauc arī par kaut ko kopīgu (ξυνός). Arī Platons dialogā *Parmenids* norāda uz lodes tēlu, ar kuru var salīdzināt esamību (*das Sein*).⁵⁹ Ja Parmenids samēroja esamību ar lodi, tad viņš to nedarija, lai tai pierakstītu kādu noteiktu tēlu, bet darīja to ģeometrisku motīvu dēļ, tāpat kā pītagorieši rīkojās ar saviem skaitļiem. Arī Simplikijs saka, ka Parmenids par esamību ir runājis kā par lodi, tikai savas poētiskās izteiksmes dēļ.⁶⁰

Parmenids, salīdzinādams esamību ar lodes tēlu, šķiet, tur prātā Hērakleita domu, jo arī viņš ar apļa palīdzību sākumu un beigas pasludināja par kopīgiem. Viņš saka:

“jo riņķa līnijai sākums un gals ir kopīgs.”⁶¹

Taču, ja arī Parmenids šeit saskanot ar savu pretinieku, tad tikai šajā salīdzinājumā, bet ne attiecībā uz esamību, jo Hērakleita esamība var būt šis un tas, gan *πέρας*, gan *ἄπειρον*, bet tā nekādā ziņā nav vienmēr ierobežota kā aplis vai lode, jo esamība tiek saprasta kā esoša pastāvīgā plūdumā. Šo Parmenida

⁵⁶ PARM. B 8,42-45: αὐτὰρ ἐπεὶ πείρας πύματον, τετελεσμένον ἐστὶ | πάντοθεν, εὐκύκλου σφαίρης ἐναλίγκιον ὄγκωι, | μεσόθεν ἰσοπαλὲς πάντη· τὸ γὰρ οὐτε τι μείζον | οὐτε τι βιαιότερον πελῆναι χρεόν ἐστι τῆι ἢ τῆι. PARM. B 8,49: οἱ γὰρ πάντοθεν ἴσον, ὁμῶς ἐν πείρασι κύρει.

⁵⁷ Sal., piem.: AĒT. *ibid.* 303,17-18: Π. τὸ ἀκίνητον καὶ πεπερασμένον σφαιροειδές.

⁵⁸ PARM. B 3 [jaunākos izdevumos B 5]: ξυνὸν δέ μοι ἐστίν, | ὀππόθεν ἄρξωμαι· τόθι γὰρ πάλιν ἴξομαι αὐθις.

⁵⁹ PL. *Parm.* 137e 1-3: Στρογγύλον γέ πού ἐστι τοῦτο οὐ ἂν τὰ ἔσχατα πανταχῆ ἀπὸ τοῦ μέσου ἴσον ἀπέχη.

⁶⁰ SIMP. *in Ph.* 9,146,30: εἰ δ' εὐκύκλου σφαίρης ἐναλίγκιον ὄγκωι τὸ ἐν ὄν φησι, μὴ θαυμάσης· διὰ γὰρ τὴν ποιήσιν καὶ μυθικοῦ τινος παράπτειται πλάσματος.

⁶¹ HERACLIT. B 103: ξυνὸν γὰρ ἀρχὴ καὶ πέρασ ἐπὶ κύκλου περιφερείας.

mācību, pretstatā Melisam, kurš pieņēma esamību par ἄπειρον (*das Sein als ἄπειρον*), slavē Aristotelis.⁶²

Parmenids esot piedēvējis esamībai pilnīgumu (*die Vollkommenheit; τετελεσμένον*) (B 8,42). Esamībai netrūkst nekas, kas vēl varētu tikt domāts, tādēļ tā ir bez trūkuma.⁶³ Kā pilnīgai tai ir jābūt arī galam (τέλος). Bet, kā par Parmenida esamību saka Aristotelis, beigu gals esot robeža (*das Endziel*). Tādēļ Parmenids nosaka esamību kā pilnīgu un pabeigtu. Sanders uzskata, ka vārdu ἀτελεύτητον (B 8,32) nedrīkstētu tulkot kā 'endlos' ('bezgalīgs') tādēļ, ka Parmenids jau augstāk savā poēmā esot sacījis, ka esamība ir bezgalīga (*unendlich; ἀτέλεστον*), bet tas būtu jātulko kā 'unvollkommen' ('nepilnīgs').⁶⁴ Jo šajā gadījumā tiekot runāts nevis par bezgalību, bet tieši par galu ar uzsvaru, ka esamībai nekas nevar trūkt. Tādēļ esot kļūdaini, ka Patins šajā sakarā izsakās par esamības nepabeigtību (*die Unvollendbarkeit*),⁶⁵ jo, paturot prātā Parmenidu, Simplikijs saka, ka tikai neesošais (*Nichtseiende*) varot būt nepabeigts, t.i., būt ar trūkumu, bet ne esamība (*das Sein*).⁶⁶ Esamība nav apdalīta (*unberaubt*), tā necieš nedz badu, nedz trūkumu, tā, atšķirībā no Hērakleita esamības, nepazīst nekādas vajadzības. Tā kā esamība esot pilnīga un pabeigta, tad tās pilnībai nevar izvēlēties labāku salīdzinājumu kā lodes tēls.

Sanders izsaka pieņēmumu, ka Parmenida atziņas par robežu esot jāuzskata par priekšdarbu platoniski aristoteliskai mācībai. Parmenida izpratne vēl esot vienusīga, jo tā atzīst tikai esamību un tai pašai piedēvē īstenību (*Wirklichkeit*). Tādēļ tā esot tikai princips. Pie Platona un Aristoteļa šie pretstati tiekot droši un noteikti izvērsti – abi principi, proti: norobežotais un neierobežotais, šeit iegūstot savas tiesības. Platons tāpat kā Aristotelis robežu (πέρας) raksturoja kā ideālu principu iepretim nepilnīgajam un neierobežotajam (ἄπειρον). Turklāt Platons uzskatīja ideju par robežu, kura ir lietas mērķis un gals (τέλος), turpretim neierobežotais viņam ir bezmērķīgs un nepabeigts (ἀτελής).⁶⁷ Aristotelis ar citiem vārdiem izsaka to pašu, pieņemdam īstenotību (*die Wirklichkeit*) par mērķi un neierobežoto par matēriju.⁶⁸ Tā, secina Sanders, veidojies sākums platoniski aristoteliskajai mācībai par ideju un matēriju.

Sanders atzīmē, ka jau Aristotelis *Fizikā* esot rakstījis, ka tie, kas pieņem tukšumu pretstatā piepildītajam, to identificējot ar telpu un trauku (*mit Raum und Gefäß*).⁶⁹ Ir zināms, ka Dēmokrits un Leukips esot sevišķi uzsvēruši tukšuma realitāti (*die Wirklichkeit*), tādējādi padarot to par pasaules principu, proti: par telpiskās kustības izskaidrojumu. Tukšumam esot jābūt īstam (ἔτεῃ), citādi nevarētu notikt vietas maiņas, palielināšanās un dalīšanās.⁷⁰ Tiem agrākajiem domātājiem, kuri pieņēma tukšumu, zināmā nozīmē vēl varētu pieskaitīt arī pītagoriešus, jo jonieši neko nav zinājuši par 'tukšuma' jēdzienu

⁶² ARIST. *Ph.* 207a 13-17: ὄλον δὲ καὶ τέλειον ἢ τὸ αὐτὸ πάμπαν ἢ σύνεγγυς τὴν φύσιν. τέλειον δ' οὐδὲν μὴ ἔχον τέλος· τὸ δὲ τέλος πέρας. διὸ βέλτιον οἰητέον Παρμενίδην Μελίσσου εἰρηκέναι· ὁ μὲν γὰρ τὸ ἄπειρον ὄλον φησίν, ὁ δὲ τὸ ὄλον πεπεράνθαι.

⁶³ PARM. B 8,33: ἔστι γὰρ οὐκ ἐπιδευές· [μὴ] ἐὸν δ' ἂν παντὸς ἐδεῖτο.

⁶⁴ PARM. B 8,32: οὐνεκεν οὐκ ἀτελεύτητον τὸ ἐὸν θέμις εἶναι. B 8,48: ..ἐπεὶ πᾶν ἐστὶν ἄσυλον.

⁶⁵ PATIN, *ibid.* S. 563.

⁶⁶ SIMP. *in Ph.* 9,40,7-8: ὡς γὰρ τὸ μὴ ὄν, φησίν, ἐνδεές πάντων ἐστίν, οὕτως τὸ ὄν ἀνενδεές καὶ τέλειον. 9,30,11-13: εἰ γὰρ ὄν ἐστὶ καὶ οὐχὶ μὴ ὄν, ἀνενδεές ἐστὶν, ἀνενδεές δὲ ὄν τέλειόν ἐστι, τέλειον δὲ ὄν ἔχει τέλος καὶ οὐκ ἔστιν ἀτελεύτητον, τέλος δὲ ἔχον πέρας ἔχει καὶ ὄρον.

⁶⁷ PL. *Phlb.* 24b 7-8: Ἄει τοίνυν ὁ λόγος ἡμῖν σημαίνει τούτω μὴ τέλος ἔχειν· ἀτελεῖ δ' ὄντε δήπου παντάπασι ἀπειρῶ γίγνεσθον.

⁶⁸ ARIST. *Ph.* 207a 21-22: ἔστι γὰρ τὸ ἄπειρον τῆς τοῦ μεγέθους τελειότητος ὅλη καὶ τὸ δυνάμει ὄλον, ἐντελεχεῖα δ' οὐ.

⁶⁹ ARIST. *Ph.* 213a 15-16: οἷον γὰρ τόπον τινὰ καὶ ἀγγεῖον τὸ κενὸν τιθέασιν οἱ λέγοντες.

⁷⁰ DEMOCR. B 9,5-6: ..ἐτεῆι δὲ ἄτομα καὶ κενόν...

un izskaidroja pasaules kustību (*die Weltbewegung*) bez tā piepalīdzības. Bet arī pītagorieši vēl neesot noteikuši 'tukšuma' jēdzienu, jo, kā Aristotelis raksta, ar to viņi esot sapratuši gaisu (*die Luft*). Gaiss atrodoties viņpus pasaules un ienāk tajā ar neierobežotas debesu elpas palīdzību. Šādā veidā tukšums tiek pielīdzināts gaistelpai (*Luftraum*).⁷¹

Sanderam šķiet, ka ar šādu pītagoriešu izpratni savdabīgā veidā esot cīnījies Anaksagors. Viņš esot mēģinājis to atspēkot, piepildīdams ar gaisu pūsli un tā parādīdams, ka gaiss tomēr kaut kas ir un nevar tikt pielīdzināts tukšumam. Bet, ko ar 'tukšuma' jēdzienu ir sapratis Anaksagors pats, tas diemžēl pie viņa nav atrodams. Atspēkojot pītagoriešu mācību, viņš ir tikai parādījis, ka gaiss ir kaut kas, bet nevis to, kas ir tukšums. Turklāt, kā atzīmē Aristotelis, vēl ir jāpierāda, ka starp ķermeņiem nav starptelpas un ka tukšums nav nekas īsts.⁷² Tādēļ jāpieņem, ka Anaksagors vēl nav noteicis 'tukšuma' jēdzienu.⁷³

Tas, Sanders atzīst, kurš pirmais esot izvirzījis 'tukšuma' jēdzienu, vēl paliek jautājums. Pie Melisa šis jēdziens atrodas viņa sistēmas centrā. Viņš apstrīd tukšuma pastāvēšanu, uzskatīdams to par neesošo un, proti: tādēļ, ka viss esot nekustīgs. Cellers, Filleborns un citi pieņem, ka arī Parmenids tāpat kā Meliss ir vairījies no tukšuma.⁷⁴ Tā, piem., Filleborns balstās uz ὅπως εἴη κενὸν ὄντος lasījumu οὐτ' ἐὸν ἔστιν ὅπως εἴη κεν ἐόντος vietā (B 8,47).⁷⁵ Bet šis lasījums ir vispāratzīts par apšaubāmu, jo tas runā pretī teksta kopsakarībām un padara nesaprotamu visu teikumu. Tomēr tiek uzskatīts, ka Parmenids ar tukšumu esot sapratis neesošo pretstatā esošajam kā telpas piepildījumam (*die Raumerfüllten*). Šādu pieņēmumu esot izteicis, piem., Gompercs.⁷⁶ Pretmetā tam Sanders uzskata, ka tukšums pie Parmenida neatrodas pretstatā esošajam (*das Seiende*). Viņš drīzāk esošajam pretstata neesošo un aplūko esamības kā eksistences jēdzienu (*das Sein als Existenz*). Uz šāda pamata Parmenids neesošo (*das Nichtseiende*) skaidro kā neeksistējošu (*nicht existierend*), jo no tā nekas nevarot rasties. Tādēļ esot aplami, ka Gompercs un arī Cellers tukšumu pielīdzina neesošajam. Jo Gomperca pieminētā frāze – οὐ γὰρ ἀποτιμήξει (B 4,2) – runā nevis par neesošo vai tukšumu, bet pilnīgi skaidri norāda uz esošo.⁷⁷ Savukārt Meliss izsakoties pavisam citādi, proti: viņš atzīstot neesošo par tukšo un apgalvo, ka nekāds tukšums nevar būt, jo visums ir nekustīgs. Līdz ar to, secina Sanders, drīzāk var pieņemt, ka Parmenidam vēl iztrūkst 'tukšuma' jēdziens un ka pirmais to ir lietojis Meliss.⁷⁸

Parmenids esošo (*das Seiende*) atzīstot par pilno un nedalāmo (*das Volle und Unteilbare*). Tomēr

⁷¹ ARIST. *Ph.* 213b 22-24: εἶναι δ' ἔφρασαν καὶ οἱ Πυθαγόρειοι κενόν, καὶ ἐπεισιέναι αὐτὸ τῷ οὐρανῷ ἐκ τοῦ ἀπεύρου πνεύματος ὡς ἀναπνέοντι.

⁷² ARIST. *Ph.* 213a 24-27: ἀλλ' <δ> ἀμαρτάνοντες λέγουσιν. ὥσπερ Ἀναξαγόρας καὶ οἱ τοῦτον τὸν τρόπον ἐλέγχοντες. ἐπιδεικνύουσι γὰρ ὅτι ἐστὶν τι ὁ ἀήρ, στρεβλοῦντες τοὺς ἀσκούς καὶ δεικνύντες ὡς ἰσχυρὸς ὁ ἀήρ.

⁷³ *Ibid.* 31-33: οὐκ οὐκ τοῦτο δεῖ δεικνύναι, ὅτι ἐστὶν τι ὁ ἀήρ, ἀλλ' ὅτι οὐκ ἔστι διάστημα ἕτερον τῶν σωμάτων, οὔτε χωριστὸν οὔτε ἐνεργεῖα ὄν, ὃ διαλαμβάνει τὸ πᾶν σῶμα... Šis ieskatu izsaka arī Teihmillers; sal. viņa *Studien zur Geschichte der Begriffe*, S. 554.

⁷⁴ ZELLER, *ibid.* S. 564: neesošais ar kuru šajā kontekstā var saprast tukšumu.

⁷⁵ FÜLLEBORN. *Fragmente des Parmenides*. S. 77.

⁷⁶ GOMPERZ. *Griechische Denker*. S. 144.

⁷⁷ PARM. B 2,2 [vēlākos izdevumos B 4,2]: οὐ γὰρ ἀποτιμήξει τὸ ἐὸν τοῦ ἐόντος ἔχουσαι.

⁷⁸ ARIST. *Ph.* 213b 12-14: Μέλισσος μὲν οὖν καὶ δεικνύσιν ὅτι τὸ πᾶν ἀκίνητον ἐκ τούτων· εἰ γὰρ κινήσεται, ἀνάγκη εἶναι (φησί) κενόν, τὸ δὲ κενὸν οὐ τῶν ὄντων.

viņš apzīmēja esamību (*das Sein*) kā pilnu (ἔμπλεον) nevis pretstatā tukšumam, bet ņemot vērā to, ka tā ir jāuztver kā nedalāma (οὐδὲ διαίρετόν).⁷⁹ Jau iepriekš Sanders bija atzīmējis, ka esamība Parmenidam esot tikai viena un nedz tai blakus, nedz ārpus tās nekas cits neesot iespējams. Sevī esamība esot tik noslēgta (συνεχῆς), ka tajā nav nevienas daļas. No visviena (*von dem Alleinen*) nevar nodalīt nedz vairāk (μᾶλλον), nedz mazāk (χειρότερον), jo sevī tas vienalga paliekot kaut kas nedalāms. Esošais (*das Seiende*) ir pilns vienīgi ar savu esamību (*mit seinem Sein*) un ir sevī nedalāms.

Šeit Sanders saskata pretstatu Hērakleitam, kurš esamību esot pasludinājis par dalāmu. Viņš mācījis, ka dievs vienlaikus ir viens (*das Eine*) un daudzi un tātad satur sevī daļas. Viens ir dalāms un nedalāms, radies un neradies, mirstīgs un nemirstīgs.⁸⁰ Lieliski šeit Parmenids esot atbildējis savam pretiniekam: οὐδὲ διαίρετόν ἐστιν (B 8,22).⁸¹

Sanders uzskata, ka Cellers, Patins, Gompercs un citi Parmenida pilno esamību esot izpratuši kā piepildītu telpu. Tā, piem., Cellers saka: "Īstenais viņam [Parmenidam] ir pilnais (*das Volle; πλέον*), t.i., tas, kas piepilda telpu. Atšķirība starp ķermenisko un neķermenisko viņam ir ne tikai sveša, bet nesa- vienojama ar viņa redzes viedokli."⁸² Pret to iebilstot, Sanders apgalvo, ka Parmenids vēl neesot zinājis tādas telpas jēdzienu, kuru varētu piepildīt ķermeņi. Esamība viņam esot tīri inteligibla un, ja viņš to pasludina par pilnu, tad ar šo vārdu viņš ir gribējis paskaidrināt savu izpratni, proti: esamība tiek noteik- ta kā nedalāma pretstatā Hērakleitam. Predikāti 'pilns' un 'nedalāms' padarot tīri inteligiblo esamību (*intelligible Sein*) par pilnvērtīgāku.

Atzīdams Parmenida esamību par inteligiblu, Sanders domājas pamatojais arī viņa ideālismu. Tomēr ievestais vārds pats vēl neko nepierāda. Vienlīdz attaisnojama varētu būt arī kāda cita pietuvena vārda iesaiste esamības iztīrījumā. Nepieciešamība, ar kādu jaunais ievēdums varētu izrietēt no iztīrējuma, nav, kā liekas, uzrādīta pilnā apmērā.

Kas ir Elejas Parmenids?

1.1.3. Eleja un Parmenids

Parmenida dzimtene ir Eleja vai Hiele, (gr.: Ἐλέη, Ἐλη un Ἐλέα; *pils.* Oinotrijā {Οἰνωτρία} vai Lū- kānijā {*Lucania*}, lat. *Velia* {= *Elea*}; t. *Castellammare di Velia*). Zinātāji mūsdienās dēvē Eleju pat par vienu no bagātākajām un greznākajām Dienviditālijas grieķu kolonijām, kas esot atradusies apt. 40 km uz dienvidiem no Poseidonijas (*vēl.* Paistas). Kad apt. 4. gs. p.m.ē. vidū persieši Harpaga (Ἄρπαγος) vadībā ieņēma Fokaju (Φώκαια) – joniešu pilsētu Aiolidas (Αἰολίς) apgabalā Mazāzijā – tās iedzīvotāji, sākotnēji neveiksmīgi mēģinādami apmesties uz kādas salas netālu no Hiosas (Χίος), devās uz Masaliju

⁷⁹ PARM. B 8,22-25: οὐδὲ διαίρετόν ἐστιν, ἐπεὶ πᾶν ἐστιν ὁμοῖον. | οὐδέ τι τῆι μᾶλλον, τὸ κεν εἶργοι μιν συνέχεσθαι, | οὐδέ τι χειρότερον, πᾶν δ' ἔμπλεόν ἐστιν ἐόντος. | τῶι ξυνεχῆς πᾶν ἐστιν. ἐὸν γὰρ ἐόντι πελάζει.

⁸⁰ HERACLIT. B 50: τὸ πᾶν διαίρετόν ἀδιαίρετον, γενητὸν ἀγένητον, θνητὸν ἀθάνατον, λόγον αἰῶνα.

⁸¹ SIMP. *in Ph.* 9,128,1-2: οὐκ ἔχει μέγεθος, διότι οὐ διαίρεται. εἰ δὲ διαίρεται, ὥσπερ φαίνεται κατὰ τὸν ὀρισμόν, οὐκ ἔστιν ἔν.

⁸² ZELLER, *ibid.* S. 564-565.

(Μασσαλία; *lat. Massilia, tag. Marseille, Marseļa*) – fokajiešu koloniju. Bet arī šajā pilsētā viņi netika pieņemti, tāpēc bija spiesti doties uz Alaliju (Ἀλαλία) Kirnas (Κύρνος; *lat. Corsica*) salā. Alalijā fokajieši neuzturējās ilgi; iemesls tam bija iespaidīgas, pretēji Alalijai, Tīrēnijas (Τυρρηνία, Τυρρηνικός) liča pilsētas – Kairejas (Καιρέα; *lat. Caere*) etrusku skaudība. Nežēlīgā jūras kaujā pret kairejiešiem fokajieši, kaut arī uzvarēja, tomēr, zaudējuši lielāko daļu savas flotes, atzina par neiespējamu turpmāko uzturēšanos Alalijā. Atkal viņi bija spiesti iziet jūrā, lai meklētu jaunu mājvietu; aptuveni gadu viņi atrada patvērumu halkidiešu kolonijā Rēģijā (Ρήγιον). Ap 535. g. p.m.ē. poseidonieši, kas acīmredzot uzturēja draudzīgas attiecības ar saviem tautiešiem Alalijā un Masalijā, uzaicināja bēgļus no Fokajas apmesties jūras krastā netālu no Oinotridu (Οινωτρίδες) salām, vietā, kas vēlāk kļuva par Eleju (Veliju).

Divu (trīs) nelielu upju – *Palistro* un *Fiumarella*, kā arī *Alento* (tie ir mūsdienu nosaukumi, antīkie apzīmējumi nav zināmi) – grīvas, starp kurām tika uzcelta pilsēta, veidoja divas dabīgas ostas, kas celtniekiem acīmredzot atgādināja viņu agrākās mājas. Pilsēta sākotnēji saucās Hiele, bet 4. gs. p.m.ē. Platons jau lieto nosaukumu Ἐλέα un romiešu laikā tas pieņēma latīnisko formu *Velia*.⁸³

Eleju nekad nav ieņēmuši lūkānieši, lai gan citas piekrastes grieķu pilsētas, ieskaitot pašu Paistu, tiem padevās. Romiešu laikā tā visupirms bija sabiedrotais un tikai pēc tam – kolonija, bet tā nekad nezaudēja savu grieķisko nacionalitāti, tā ka pat Romas Dēmētras tempļa priesterienes, kurām bija jābūt grieķietēm, tika izmeklētas no Velijas. Pilsētas nosaukums saistās arī ar Ciceronu, kas šeit sastapa Brūtu sava drauga Trebātija villā pēc Cēzara slepkavības.

Viduslaikos Velijas akropole tika pārveidota par cietoksni ar pili, kas ir daļēji saglabājusies, tika uzcelta arī maza baznīciņa sv. Kvirīnam. Vēlāk vieta tika pamesta, jo upju grīvas sāka pārtapt purvā. Velija iegrīma aizmirstībā līdz jaunākajiem laikiem; pat tās apvidus nosaukums tika nomainīts ar *Castellammare della Bruca*. Līdz 1830. g. nebija iespējams skatīt šīs grieķu pilsētas lieliskumu. 19. gs. franču pētnieks F. Lenormants (*François Lenormant*) savā grāmatas *À travers l'Apulie et la Lucanie: Notes de voyage* 2. sēj.⁸⁴ apraksta Veliju kā neapdzīvotu un smilšainu vietu, kur cietoksnis paceļas pāri plašajam purvam un kur var atrast terakotas statujas. Tikai tad, kad kāda pakalna ziemeļu nogāzē tika atklāts apbedījums – kareivja kaps, atradējiem pavērās skats, kas bija grūti savienojams ar apkārtnes purvaines pamestību: aizgājējs bija tērpts apzeltītas bronzas bruņās un kapa saturs ietvēra apzeltītas bronzas, sudraba un zelta vāzes, kā arī apgleznotus māla traukus. Dažādos laikos šeit ir uzietas arī daudzas gemmas, kas tagad izkaisītas dažādās kolekcijās. Vairums no tām ir karnelīti ar ļoti skaistiem gravējumiem, kas parāda, ka Velijā bija labi izkopta ne tikai monētu kalšanas, bet arī gemmu izgatavošanas māka.

Elejas atrakšanas darbi ir uzsākti samērā nesenā pagātnē. Pēc 1926. g. tās akropolē tika atklāti iespaidīgi grieķu tempļa pamati, 1935. g. – ceplis. Kādas pauguru virknes dienvidpusē ir atklāta agora – pilsētas galvenais laukums un tās sirds. To rotāja daudzas strūklakas, no kurām dažas ar savu kolonēto

⁸³ Lai gan Platons Parmenida dzimto pilsētu sauc par Eleju (piem. *Sph.* 216a), tomēr uz kādas didrahmas, kuru datē ar 4.-3. gs. p.m.ē., vēl ir lasāms vārds ΓΕΛΗΤΩΝ (sk.: GORINI, G. "The Western Greeks: Coinage," CARRATELLI, G.P. {ed.} *The Western Greeks: Classical Civilization in the Western Mediterranean*. London: Thames and Hudson Ltd., 1996, p. 227).

⁸⁴ Paris: A. Lévy, pp. 361-406.

fasādi var uzskatīt par monumentālām. Ar ūdeni tās apgādāja kanāls, kas bija iekārtots zem laukuma un izklāts ar lieliem blokiem, kas atbalstīti viens pret otru, veidoja klājumu, kas līdzīgs dažiem aizsardzības nolūka darinājumiem Mikēnu laikmetā. Virs agoras citi terasveidīgi mūri kalpoja, lai statītu atsevišķus ceļus, kas bija bruģēti ar maziem, plakaniem kaļķakmens gabaliem.

Ziemeļaustrumu pusē Elejas nocietinājumi veido pamatīgi celtu torni, kas bija priekšpostenis un aizsardzības balsts, pavērsts pret lūkāniešiem; tas pieder 6. gs. beigām. Pilsētas zemākajā daļā tika atrakts cits tā paša laika tornis – iespaidīga taisnstūra celtne, 10 m plata un 3,7 m augsta, kas laika gaitā pilnībā bija paslēpta smiltīs. Tās konstrukcija, veidota no taisnstūra smilšakmens blokiem, ir apbrīnojama un nekādā ziņā nav mazvērtīgāka par labākajiem nocietinājumiem pašā Grieķijā; mūri ir gandrīz 1,5 m plati. Šis tornis, blakus pilsētas mūru rietumu malai, bija daļa no vārtiem:⁸⁵ ziemeļu virzienā iet bruģēts ceļš, kurš, kā visās grieķu pilsētās, ved, protams, uz agoru. Izrakumiem turpinoties, iespējams, tiks atrasts arī vārtu otrs tornis.⁸⁶ Elejas atrākšana sekmīgi tika turpināta 20. gs. 60. gados un vēlāk.⁸⁷

Par Elejas Parmenīdu pašu zināms ir ļoti maz. Dažas rindas viņa dzīvei ir veltījis Lāertas Diogenes (9,21-23), kas vēsta, ka Parmenīds elejietis ir bijis Pirēta dēls. Lai gan Parmenīds esot mācījies pie Ksenofana, tomēr tā sekotājs viņš neesot kļuvis, bet pieslēgjis pītagorietim Ameinijam (Ἀμεινίας) Diohaita (Διοχαίτης) dēlam, pēc kura nāves esot uzcēlis svētnīcu viņam par piemiņu. Tieši Ameinijs, ne Ksenofans, saskaņā ar Diogenu, esot pavērsis Parmenīda skatu citai pasaulei. Filozofija, viņš saka, esot divēja – saskaņā ar patiesību (κατὰ ἀλήθειαν) un saskaņā ar šķitumu (κατὰ δόξαν; ieskatu). Viņš pirmais esot atklājis, ka t.s. vakara un rīta zvaigznes ir viens un tas pats spīdekļis, kā arī to, ka zeme esot lodveidīga. Viņam piedēvē arī likumu izstrādi savai pilsētai. Par Parmenīda dzīves laiku senatnē ir izteikti vismaz divi atšķirīgi viedokļi:

1. Viens no tiem pieder Lāertas Diogenam, saskaņā ar kuru Parmenīda brieduma gadi ir laika posmā no 504. līdz 501. g. p.m.ē. Iespējams, ka šo ziņu avots ir Apollodora *Hronika*, atbilstoši kurai Parmenīda dzimšanas gads būtu apt. 540.-539. g., t.i., Hieles dibināšanas laikā. Apollodora datējuma īpatnība ir 40 gadu intervāls starp dzimšanu un brieduma gadiem un starp skolotāju un skolnieku: Zēnona brieduma gadi tiek datēti ar 79. olimpiadi, t.i., 464.-461. g. p.m.ē.

⁸⁵ Vārtus nāksies vēl pieminēt Parmenīda poēmas sakarā.

⁸⁶ SESTIERI, P.C. "Greek Elea – Roman Velia," *Archaeology* 10 (1957) p. 2-10.

⁸⁷ Par dažādām citām ar Eleju saistītām problēmām sk.: CATALANO, V. "L'Asklepieion di Velia," *Annali del Pontificio Istituto Superiore di Scienze e Lettere S. Chiara* 15-16 (1965-1966) pp. 289-301; FRANCISCIS, A., de. "Sculture connesse con la scuola medica di Elea," *La Parola del Passato* 130-133 (1970) pp. 267-284; EBNER, P. "Nuove Epigrafi di Velia," *La Parola del Passato* 21 (1966) pp. 336-353; -. "Scuole di Medicina a Velia e a Salerno," *Apollo* 2 (1967) pp. 125-136; GALLO, G. "I bolli sui mattoni di Velia," *La Parola del Passato* 108-110 (1966) pp. 366-377; JOHANNOWSKY, W. "Note sull'edificio della cosiddetta 'Insula II' presso Porta Marina Sud di Velia," *Forschungen und Funde Festschrift Bernard Neutsch* 21 (1980) pp. 201-204; KRINZINGER, F. "Das Bildnis des 'Jugendlichen Augustus' von Velia," *Archäologischer Anzeiger* (1976) S. 90-101; MINGAZZINI, P. "Velia. Scavi 1927: fornace di mattoni ed antichità varie," *Atti e memorie della Società Magna Grecia* 1954 (1956) pp. 21-60; MUSITELLI, S. "Ancora sui φάλαρχοι di Velia," *La Parola del Passato* 35 (1980) pp. 241-255; NAPOLI, M. "La ricerna archeologica a Velia," *La Parola del Passato* 108-110 (1966) pp. 191-226; u.c.

2. Otru viedokli par Parmenida vecumu ir izsacījis Platons (*Prm.* 127a ff): Parmenids un Zēnons esot apmeklējuši Atēnas, kur satikuši jauno Sokratu. Platons saka, ka tajā laikā Parmenids esot bijis 65 g. vecs, bet Zēnons – ap 40 g. Tā kā Sokratam bija ap 70 g., kad viņam 399. g. tika piespriests nāves sods (sk.: *Pl. Ap.* 17d; *Cri.* 52e), var pieņemt, ka satikšanās notikusi ap 451.-449. g. un Parmenida dzimšanas gads ir apt. 515. g.

Lai gan minēto Parmenida un Sokrata sastapšanos Platons piemin vēl dažos sacerējumos (*Tht.* 183e; *Sph.* 217c), tas nenozīmē, ka dialogā *Parmenids* aprakstītā saruna patiešām notikusi (grūtības varētu radīt Sokrata atziņu aizstāvēšanas fakts ap 450. g.), taču Platona hronoloģija nav neiespējama. Pietiekami droši var apgalvot vienīgi to, ka Perikls Atēnās ir klausījies elejieti Zēnonu.⁸⁸ Dž. Bēnits (u.c.) atzīst Apollodora doto hronoloģiju par nekritisku un nepieņemamu.⁸⁹

Uzskata, ka esot atrasts Parmenida galvas atveids uz hermas, kas atklāta Velijā 1966. g. un kuru datē ar m.ē. 1 gs. Uz hermas ir uzraksts ΠΑ[Ρ]ΜΕΝΕΙΔΗΣ ΠΥΡΗΤΟΣ⁹⁰ | ΟΥΛΙΑΔΗΣ ΦΥΣΙΚΟΣ. Atsauce uz φυσικός varētu norādīt uz:

1. Aristoteļa filozofu iedalījumu, varbūt uz Theofrastu un viņa darbu *φυσικῶν δόξαι* un Parmenida iekļaušanu tajā, vai arī uz
2. Parmenida piederību kādam no pītagoriešu hierarhijas atzaram (sk.: *LSJ* p. 1964, s.v. φύσις).

Savukārt vārds οὐλιάδης – uz:

3. Parmenida piederību ūliadu sinodei (σύνοδος Οὐλιάδων), t.i., uz saikni ar ziniski ārstnieciskas kopienas 'garīgajiem' vadoņiem vai iedibinātājiem; iespējams, ka šāda piesaiste un kopiena pati tika izveidota jau pēc Parmenida nāves kā īpašs cieņas apliecinājums slavenajam elejietim.⁹¹

1.1.4. Dažas Parmenida poēmas tulkojuma un izpratnes problēmas

Sandera disertāciju varētu pieskaitīt jo plašam un attīstītam attiecīgās jomas (vācu) literatūras atzaram, kura īpatībā ir klātesoši arī sekoši momenti:

⁸⁸ PLUT. *Per.* 4,3: διήκουσε δὲ Περικλῆς καὶ Ζήνωνος τοῦ Ἐλεάτου πραγματευομένου περὶ φύσιν, ὡς Παρμενίδης, ἐλεγκτικὴν δὲ τινα καὶ δι' ἀντιλογίας εἰς ἀπορίαν κατακλείουσαν ἐξασκήσαντος ἕξιν...

⁸⁹ BURNET, J. *Early Greek Philosophy*. 4th ed. London: Adam & Charles Black, 1945, pp. 169-170.

⁹⁰ Parmenida tēva vārdu Pirēts (Πύρης) pirmo reizi esot pieminējis Teofrasts (*Co* p. 39).

⁹¹ Detalizētāk sk.: JUCKER, H. "Zur Bildnisherme des Parmenides," *Museum Helveticum* 25 (1968) S. 181-185; FABBRI, M.; TROTTA, A. *Una scuola-collegio di età augustea: L'insula II di Velia*. Roma: Giorgio Bretschneider editore, 1989.

1. sekundāru avotu viedokļu iztīrījums (atsevišķos gadījumos pat citējumi no t.d. primāriem avotiem ir patapināti sekundāru avotu izdevumu lappusēs);
2. izmeklēti tematizēts attiecīgā priekšmeta aplūks (Sanders nesniedz visu Parmenida fragmentu tulkojumu, nesniedz visaptverošu Parmenida uzskatu apskatu, bet piedāvā vienīgi atsevišķu, viņaprāt būtisku problēmu loka izsvarojumu, kura saturā tiek ietilpināti arī dažu Parmenida fragmentu daļu vai vien atsevišķu sacījumu vārdu apruna to vai citu sekundāru avotu autoru izpratnē);
3. iesaiste sekundāru avotu iepriekšēji dotajā tematiskās atlases diskusiju valodas jau izveidotā iztīrījumu praksē, pārņemot terminoloģiju, analītiskas izteiksmes formas un pārspriedumu domas figūras (Sanders, rakstīdams disertāciju vācu valodā, gribot negribot iekļāvās arī tā laika vācu kultūrā, valodas un ziniskās terminoloģijas pielietojuma jau esošajā pieredzē, ko savuties tā laika latviešu valodas ietvaros bija iespējams īstenot tikai daļēji, liekot lietā vairumā vien literārā valodā akceptētas formas, ziniskas izdibinātības un attiecīgu pieredzējumu iztrūkuma dēļ).

Tomēr minētā literatūras atzara nereti filigrāni izstrādātiem dažādu autoru apspriešanas un savstarpējo diskusiju spriedzes kopsavilkumu apskatiem ir raksturīga arī kāda nepilnība, proti, aplūka detalizācijas ierobežojumi, kuru motivācija ne vienmēr ir pietiekami skaidra. Ir pieņemts uzskatīt, ka minēto nepilnību tradicionāli ir papildinājis un risinājis kāds cits ziniskās literatūras atzars, kura īpatība ir tā, ka tas ir vērstis galvenokārt uz darbu ar primārajiem avotiem (tie būtu Parmenida fragmentu tekstu izdevumi {ideālā gadījumā, lasījumi no rokrakstiem}, tulkojumi, to skaidrojumi un komentāri: Filleborns, Dilss u.c.).

Parmenida poēmas visu fragmentu apjaušana prasa rūpīgu un laika ziņā ilgstošu izpēti, darbu ar valodu un darbu pie izpratnes, un steiga šajā gadījumā nebūtu attaisnojama. Patlaban vienīgi ilustrācijas dēļ var mēģināt izdarīt īsu savilci par to, kādas problēmas izrosās, lasot un cenšoties izprast vienu vienīgu 1. Parmenida fragmentu.

Kāds dzejnieks, iespējams pats poēmas autors, brauc kaut kur⁹² ar sparīgiem zirgiem,⁹³ turklāt, lasītājam nav pateikts, kur patlaban dzejnieks dodas – var tikai iedomāties, ka viņa patreizējais ceļš ved turpat, kur līdzšinējie. Braucienā viņa acu priekšā ir kāds iepriekšējais ceļojums ar tiem pašiem zirgiem (pa to pašu ceļu?) uz ‘Nakts un Dienas gājumu vārtiem.’ Viss 1. fr. (izņemot tā 1. rindu) ir veltīts šim pagātnes brauciena un tā pieredzējumu aprakstam.

Var noprast, ka paša dzejnieka ‘vēlmes’⁹⁴ varētu būt krietni vien plašākas – varbūt ne daudzpusīgā-

⁹² Iespējams, ka dzejnieka šķietami poētiski brīvo ‘lidojumu’ tomēr ierobežo B 2,2 ‘vienīgie domājamie pētīšanas ceļi’ (ὁδοὶ μόναι διζήσιός εἰσι νοῆσαι) un B 2,4 ‘Peitojas [t.i., Pārlicības] teka’ (Πειθοῦς.. κέλευθος).

⁹³ ἵπποι – «ķēves» – sakarā ar *fem.* lietojumu sk.: Pt. P. 2,8; B. *Epin.* 3,3-4 (SNELL); S. *El.* 703 ff.

⁹⁴ θυμός – «vēlme» – varbūt ‘sirds,’ ‘iedoma,’ ‘doma,’ ‘prāts’? Uzskata, ka vārds θυμός fragmentā attiecas:

kas, bet drīzāk izkaisītākas – par to skrejteku, uz kuras viņu uzved bramanīgie zirgi: tie var viņu nest pa dažādiem ceļiem un var uznest arī uz ‘daudzvēstošā [dievības⁹⁵] ceļa.’⁹⁶ Tikai šis ceļš nes ‘zinošu vīru,’ un nes viņu ‘pa visām pilsētām’ (κατὰ πάντ’ ἄστυ) vai, varbūt, ‘pa visiem augstumiem’ (κατὰ πάντ’ αἴψη); tomēr tas atrodas ‘tālu no cilvēku iemītās tekas’.

Kā tiek izprasti vārdi ‘pa visām pilsētām’ vai ‘pa visiem augstumiem’? DK: ἄστυ – *acc. pl.* no ἄστυ vispār nozīmē ‘pilsētu,’ tās ‘galveno daļu’ vai ‘galveno pilsētu,’ *pl.* arī ‘apdzīvota vieta.’ Vārds lietots jau pie Homēra: *Il.* 2,332: ..εἰσόκεν ἄστυ μέγα Πριάμοιο ἔλωμεν un 17,144-145: φράζω νῦν ὄππως κε πόλιν καὶ ἄστυ σαώσεις, | οἶος σὺν λαοῖσι τοῖ Ἰλίῳ ἐγγεγάασιν. Pētnieki nekādas specifiskas ἄστυ un πόλις lietojuma īpatnības episkajā tradīcijā nav saskatījuši, ja nu vienīgi: «the name *asty*.. was given to the most celebrated towns...»⁹⁷ Sal. tomēr ar Hsch. 7850,1-2: ἄστυ· ἢ πόλις, [οὐκ Ἀθῆναι] ἀλλὰ καὶ ὁ περιβόλος [καὶ πολιτίης] un 7914,1: ἄστυ· πόλις ἀπὸ τοῦ εἰς ὕψος ἀνίστασθαι.

Frāze κατὰ πάντ’ ἄστυ pati nav atrasta nevienā mss. Parmenida fr. 1,3 rokrakstu lasījumi pēc Seksta (S.E. M 7,111):

1. πάντ’ ἄτη (N {13. gs.} = *Codex Laurentianus* 85,19 (glabājas Laurentija bibliotēkā Florencē));
2. πάντᾶτη (L {15. gs.});
3. πάντα τῆ (Ez {15. gs.}).

A.H. Koksons uzskata, ka pieņemtais N rokraksta lasījums ἄστυ esot Seksta darbu izdevēja H. Muč-

1. uz pašu dzejnieku, kurš sevi apzīmē ar vārdiem εἰδὸτα φῶτα (fr. 1,3), savukārt κῆνες – ar πολύφραστοι ἵπποι (fr. 1,4). Zirgi šo ceļu, acīmredzot, neveic pirmo reizi, un, ja dzejdaris sevi jau dēvē par εἰδὸτα φῶτα, tad arī viņš nav minētā ceļa pirmatklājējs un pirmgājējs. Iespējams, ka viņš arī neskata šo ceļu pirmo reizi (sk.: T pp. 9-10; V p. 157); sal. ar Homēra *Od.* 15,339: πέμψει δ’ ὄπηι σε κραδίη θυμός τε κελεύει. Tomēr rodas jautājums sakarā ar fr. 1,28-32: kāpēc jau tā ‘zinošam vīram’ nāktos vēl ‘visu uzzināt’?
2. uz zirgiem (STEIN, H. “Die Fragmente des Parmenides,” *Symbola Philologorum Bonnensium in Honorem FridERICI RITSCHELII Collecta*. Vol. 2. Lipsiae, 1867, S. 771).

⁹⁵ DK: δαίμονες; A, G, Co, Mo, T: δαίμονος; – «dievības» – 3. rindas pirmais vārds; minēto vārdu izdevēji un tulkotāji izprot vismaz divējādi:

1. kā *nom. pl. fem.* δαίμονες; šādu lasījumu ir pieņēmis Šteins, Vilamovics un Dilss; šādā gadījumā vārds būtu saistāms ar fr. 1,9 Ἡλιάδες;
2. kā *gen. sing. masc*; piem., Kornfords uzskata, ka tas attiecas uz sauli (CORNFORD, F.M. *Principium Sapientiae: The Origins of Greek Philosophical Thought*. Cambridge: Cambridge University Press, 1952, p. 118); iespējams, ka vārdam ir sakars ar fr. 1,22 θεά (piem.: «..it is impossible to doubt that it refers to the θεά of 1,22...» {Co p. 157}).

⁹⁶ ὁδόν.. πολύφημον – «daudzvēstošā.. ceļa» – DK: *vielberühmten*; F: *famous highway*; G: *much-speaking route*; K: *far-famed road*; L: *многovesный путь*; T: *resounding road*. Lešers (LESHER, J.H. “The Significance of κατὰ πάντ’ ἄστυ in Parmenides Fr. 1,3,” *Ancient Philosophy* 14 {1994} p. 12) iesaka šo vārdu kopu tulkot kā «road or roadway richly endowed in song» vai «rich in voices.» Sal. ar: Hom. *Od.* 2,150: ἀγορὴν πολύφημον; *Od.* 22,376: πολύφημος αἰιδός; P1. I. 8,58: φρήνον πολύφαμον. Liekas, ka tulkot vārdu πολύφημος kā ‘slavens,’ ‘ievērojams’ u. tml. šajā gadījumā nebūtu vēlams. Eggers ir izteicis pat domu, ka ὁδός πολύφημος esot tas pats, kas 8. fr. ‘patiesais’ vai ‘patiesības ceļš’ (EGGERS, LAN C. *Hermes* 88 {1960} pp. 376-379).

⁹⁷ GLOTZ, G. *The Greek City and its Institutions*. Trans. by N. MALLINSON. London and New York: Routledge, 1998, p. 34.

mana (*Hermann Mutschmann*; 1882 – 1918) kļūda. Neskatoties uz dažādajām interpretācijām šāds lasījums neesot savienojams ar fr. 1,27 un fr. kontekstu kopumā (Co p. 158). Zināmie attiecīgās vietas labojumi:

1. καὶ πάντ' αὐτὴ (*Hermann*),
2. κατὰ πᾶν ἀπάτης (*Bergk*),
3. κατὰ πᾶν αὐτὴ (*Lowe*),
4. κατὰ πᾶν μάθη (*Stein*),
5. κατὰ πᾶν πάντη (*Böckh*),
6. κατὰ πᾶν <τὸ ἐόν> (*Pelliccia*),
7. κατὰ πάντ' ἀδαῆ (*Karsten, Nestle, Riaux*),
8. κατὰ πάντ' ατηφerei (*Stephanus, 1573, 41; pēdējais vārds bez diakritiskām zīmēm*),
9. κατὰ πάντα σαφῆ (*Brandis*),
10. κατὰ πάντα τατὴ (2. DK izd., *Barnett, Eisler, Wilamowitz*),
11. κατὰ πάντα τη (*Diels, PL 28*)
12. κατὰ πάντα φέρει πάντ' εἰδότα φῶτα (*Patin*),
13. κατὰ πάντ' ἀτηφerei (*Fülleborn, 1795, p. 36*),
14. κατὰ πάντ' ἄ<v>τη<v> (*Heyne, Co*),
15. κατὰ πάντ' ἀσινῆ (*Becker, G, Jaeger, Meineke, Mondolfo*),
16. κατὰ πάντ' ἄστη (7. DK izd., *Leshner, Mo, T, Weber*),
17. κατὰ πάντ' ἄτη (*Tarrant*),
18. κατὰ πάντ' αὐτὴ (*Mullach, 1. DK izd.*),
19. κατὰ πάντ' ἔτεῆ (*Usener*).

Daži fr. 1,3 problēmas risinājumi:

1. A.H. Koksons šajā vietā (1,3), daļēji sekodams Heinem (*Heyne*), piedāvā sekojošu lasījumu: ..ἡ κατὰ πάντ' ἄ<v>τη<v> φέρει εἰδότα φῶτα un tulkojumu: «which carries through every stage straight onwards a man of understanding», atsaukdamies uz *Il. 8,399-400: βάσκ' ἴθι, Ἴρι ταχεῖα, πάλιν τρέπε μηδ' ἔα ἄντην | ἔρχεσθ'* (Co pp. 44-45). Neapmierinātību ar rokrakstu lasījumiem acīmredzot ir izjutuši daudzi Parmenida tekstu izdevēji un tulkotāji. Tas, ka vārds ir lietots jau pie Homēra un ka attiecīgais vārdu savienojums ir atrodams arī orfiķu fr. vēl nenozīmē to, ka arī Parmenida tekstā tādām, pat neskaidrību gadījumā, būtu jābūt, vai vismaz būtu jādod priekšroka. Tajā pašā laikā nav šaubu, ka 1. fr. teksts ir veidots kā atbalss uz episko tradīciju, jāsaka, arī uz dažām Homēra darbu rindām. Iespējams, ka viena no

vārda ἄσθη lasījuma atbildēm tiešām ir meklējama Homēra vārsnās. Vismaz šādu varbūtību ir izteicis Heine un ar nedaudz labojumiem to ir īstenojis jau pieminētais Koksons. Un proti: vārdu savienojumam εἶδόντα φῶτα (fr. 1,3) var atrast pretmetu βροτοὶ εἶδότες οὐδέν (fr. 6,4), kas tiek raksturoti kā tādi, kas virzās pa παλίντροπος κέλευθος (fr. 6,9). Savukārt Homēra rindās (Il. 8,399-400), kas tūlītēji seko tam Homēra tekstam, uz kuru netieši norāda Parmenida 1. fr. 14.-21. rinda (Il. 8,393-396 = 5,749-752), πάλιν τρέπεσθαι pretmets ir ἄντην ἔρχεσθαι (βάσκι' ἴθι, Ἴρι ταχεῖα, πάλιν τρέπε μηδ' ἔα ἄντην | ἔρχεσθ'..). Tāpēc, uzskata Koksons, labojums ἄντην esot tieši piemērots.

2. H. Pellikija⁹⁸ iesaka sekojošu lasījumu: ἢ κατὰ πᾶν <τὸ ἐόν> φέρει εἶδόντα φῶτα, kur πᾶν nozīmējot 'in its entirety, all, the whole,' kā piem., HDT. 9,11,3: πᾶν τὸ ἐόν, kur verbam ir vēridikāla nozīme. Viņas argumentācija ir sekojoša: visi manuskripti uzrāda vienus un tos pašus burtus starp πᾶν un φέρει; tie ir τατη, kas tiek dažādi sadalīti un piemēroti tekstam atbilstoši attiecīgā izdevēja izpratnei:

ἢ κατὰ παν τατη φέρει εἶδόντα φῶτα
τη φερόμην...

Divas reizes atkārtojas tā pati burtu secība: τατη φέρ- un tad -τα τη φερ-; vienā gadījumā tā atbilst kontekstam un veido jēgu, otrā – tekstam vispār nav jēgas. Secinājums esot neizbēgams: -τα τη pirms vārda φερόμην 4. rindā ir kļūdaini aizstājis to vārdu, kas bija pirms φέρει 3. rindā. Tāpēc transmitētie burti τατη 3. rindā esot jāuzskata par pilnīgi kļūdainiem un teksts būtu jāraksta sekojoši:

κατὰ πᾶν < > φέρει εἶδόντα φῶτα.

Teksta restaurāciju varot veikt vienīgi ar konjektūras palīdzību bez kādas īpašas vērsšanās pie paleogrāfiskām varbūtībām. Pellikijas sacītajam var iebilst, apelējot pie πᾶν lietojuma, kas bez τὸ ἐόν nedod rindai skaidru saturisku jēgu.

3. H.A.S. Terrents uzskata, ka antīkos tekstus nevajadzētu papildināt ar labojumiem tikmēr, kamēr vien mss lasījumu, rūpīgi apsverot, var pamatot; sākotnējās teksta izpratnes neērtības, dziļāk pārdomājot, varot izrādīties dzejnieka stila upuris viņa mērķu sasniegšanā. Seksts, caur kuru 1. Parmenida fr. (1-30) ir ticis nodots nākamajām paaudzēm, sniedzot interpretāciju, kas liecina, ka viņš ir uztvēris dievību kā filozofisku prātu, kas Parmenidā pašā gandrīz varētu būt bijis maldīgu priekšstatu iemesls. Būtu aplami pieņemt, ka mss nenoteiktība attiecībā uz to, kā varētu sadalīt ΠΑΝΤΑΤΗ, izrietētu no Seksta paša nespējas veikt tādu jēgpilnu burtu sadalījumu, kas apmierinātu viņa alegorisko interpretāciju.

⁹⁸ PELLICCIA, H. "The text of Parmenides B 1,3 {D-K}," *American Journal of Philology* 109 {1988} pp. 507-512.

Dievību Seksts saprot kā *masc.*, bet tās ceļu kā antecedentu. Atbalstot mss tekstu, Terrents liek priekšā uzskatīt dievību pašu, bet ne tās ceļu, par attieksmes vietniekvārda antecedentu. Tas nozīmē, ka tā tiek identificēta ar to spēku, kurš parasti pazīstams kā Āte (Ἄτη). Tādā veidā Āte būtu viena no dievības *prosopa* un tekstā atrodas kā pielikums attieksmes vietniekvārdam. Dievību vārdi tiecas apzīmēt funkcijas Parmenida poēmā, un šāds vārds varētu būt saistīts ar tās uzdevumu maldināt 'zinošu vīru'. Patiesībā šāda vārda lietošana neizslēdz vārda 'Nakts' pielietojumu tai pašai dievībai vēlāk. Terrents attiecīgajā vietā piedāvā sekojošu lasījumu: ..δαίμονος, ἢ κατὰ πάντ' ἄτη φέρει εἰδότα φῶτα. Vārds δαίμων pats vēl nenozīmē nedz labo, nedz ļauno; to nosaka konteksts. Šo vārdu nevar nedz identificēt ar, nedz nošķirt no 'Dikes' (1,14) vai no 'dieves' (1,22); tas nav arī savienojams ar vārdu δαίμων fr. 12,3 bez papildus pierādījumiem. Ar poēmas prologu ir saistīti tikai divi ceļi: viens – tumsas valstībā, otrs – caur vārtiem gaismā, bet nav pieminēts ceļš cauri gaismas valstībai. Iziedams cauri vārtiem, Parmenids ir nonācis pie sava galamērķa. Tāpēc dievībām, kas pārvalda virzību pa šiem ceļiem jābūt: a) tumsas valstības spēkiem un b) tādiem spēkiem, kas pārtrauga ceļu starp tumsas un gaismas valstībām. Terrents sniedz salīdzinājumu ar Aishila *Agamemnonu* (768-781), kurā ļaunprātīga *fem.* dievība (δαίμων) tiek asociēta vai identificēta ar Āti un uzskatīta par tumsas spēku pretstatā Dikei kā gaismas avotam.⁹⁹

4. J.H. Lešers, saglabādams lasījumu κατὰ πάντ' ἄ<σ>τη, dod sekojošu attiecīgās frāzes tulkojumu: «a roadway of a goddess which carries a skilled man *down to every town.*» Savu izvēli viņš pamato ar priekšstatu par episkā laikmeta 'ceļojošiem dziesminiekiem.' Parmenida dzejdaris, līdzīgi Homēra aoidiem vai vēlākiem rapsodiem, esot ceļotājs no vienas pilsētas uz otru; sal. ar. XENOPH. B 8: ἦδη δ' ἐπτά τ' ἔασι καὶ ἐξήκοντ' ἐνιαυτοὶ | βληστρίζοντες ἐμὴν φροντίδ' ἀν' Ἑλλάδα γῆν – «jo ir jau sešdesmitseptiņi gadi | mētājoši manas (pār-)domas pa Helladas zemi» un B 45: ἐγὼ δὲ ἐμαυτὸν πόλιν ἐκ πόλεως φέρων ἐβλήστρίζον – «es, nesdamies no polisas uz polisū, mētājos...» (*Pddf.* 69.-70., 85. lpp.); līdzīgas liecības esot sniegtas arī par Empedoklu (DK 31 A 2). Parmenida poēmas ievads ar stāstījumu par braucieni divričos, ko velk zirgi, un vada nemirstīgas važones pa dziesmām bagāto dievības ceļu, ir veidots grieķu liriskās dzejas tradīcijā, lai savai varbūtējai auditorijai izskaidrotu radošās domāšanas procesa iedabu, kas novedusi dzejnieku līdz noteiktiem atklājumiem. Un tad, kad Parmenids apraksta ceļu kā tādu, kas «carries a knowing or skilled man down to every town», viņš pieņem vispārēju atsaukšanās veidu uz dzejnieka prasmes pielietojumu, lai apgalvotu, ka spēki, kas viņu ir iedvesmojuši, ir tie paši, kas visur dzejniekiem dod iespēju radīt un izrādīt savus darbus.¹⁰⁰

5. Viens no iespējamiem fr. 1,3 lasījumiem varētu būt arī ἢ κατὰ πάντ' αἴπη φέρει εἰδότα φῶτα – «kas pa visiem augstumiem nes zinošu vīru.» Šāds lasījums semantiski būtu vienots ar ..πύλαι ..αἰθέριαι un nebūtu pretrunā ar 1,27. Zīmīgi, ka arī Hēsiods (*Op.* 287-294), aprakstīdams ceļu uz ἀρετή, lieto tādus vārdus kā μακρός (garš), ὄρθιος (kraujš), τρηχύς (akmeņains, nelīdzens, grumbuļains).

⁹⁹ TARRANT, H.A.S. "Parmenides B 1,3: Text, Context and Interpretation," *Antichthon* 10 {1976} pp. 1-7.

¹⁰⁰ LESHES, J.H. "Significance of κατὰ πάντ' ἄ<σ>τη in Parmenides Fr. 1,3," *Ancient Philosophy* 14 (1994) p. 14, 16.

Kopumā jāatzīst, ka, lai kāds lasījums arī netiktu pieņemts vai no jauna likts priekšā, tas nebūs nekas vairāk kā lielākā vai mazākā mērā pamatota varbūtība teksta bojājuma vietā. Attiecīgā 1. fr. 1,3 vieta tajā pat laikā noder kā brīdinājums maz pamatotu vai pat nepamatotu vispārinājumu izsacījumu gadījumos, kas var būt darināti attālināti no oriģinālteksta reakcijā uz to vai citu apgalvojumu sekundārā literatūrā.

Turpināsim 1. fr. iepazīšanu. Lai gan zirgi ir īpaši – ‘daudzviedīgi’,¹⁰¹ arī tiem un tātad arī dzejniekam pašam kā ceļa vīram nepieciešams kāds ceļa rādītājs, ceļvedis un zirgu vadītājs. Tās ir kādas ‘jaunavas’,¹⁰² acīmredzot Hēlija meitas,¹⁰³ kas, ‘atstājušas Nakts namu’,¹⁰⁴ steidz sūtīt dzejnieku (t.i. visupirms ‘jaunradītāju’) ‘uz gaismu.’ Priekšstats par ‘Nakts namu’ lasītājam vai klausītājam varēja atsaukt atmiņā līdzības ar Hēsiodu: namam pašam apkārt ir uzcelta sēta (*Th.* 726, 733) ar vara vārtiem (732-733), uz kuru vara sliekšņa pārmainās Diena un Nakts. Hēsiods lieto vārdu ἀμειβόμεναι attiecībā uz Dienu un Nakti, Parmenids – tās pašas cilmes vārdu ἀμοιβούς attiecībā uz vārtu atslēgām: viena no tām der Naktij, otra – Dienai; viena – lejupkāpei, otra – augšupkāpei pa vienu un to pašu ceļu. Veidojot šo ainu Parmenids ir it kā apvienojis Homēru ar Hēsiodu, vai, runājot citiem vārdiem, izmantojis episko tradīciju kopumā.

Brauviens ir ļoti straujš; ratu rumbas burtiski kvēlo un svelpj, plīvo braucēju mati un galvas pārklāji, un spēji tas apstājas milzu vārtu priekšā.¹⁰⁵ Tas ir fragmenta patosa centrs. Lūk, augstie¹⁰⁶ vārti atdarīsies un...

¹⁰¹ πολύφραστοι.. ἵπποι – «daudzviedīgas ķēves», t.i., tādas, kas saņēmušas daudzas pamācības – lai gan Homēram šāds vārdu savienojums un paša vārda πολύφραστοι nav, tomēr Ahillejs uz saviem zirgiem saka φράζεσθε σωσέμεν ἡνιοχῆα (*Il.* 19,401) un Pindars (*O.* 6,25) attiecībā uz tiem lieto vārdu ἐπίστανται. Hēsiods lieto: Γαίης ἐννεσίησι πολυφραδέεσσι (*Th.* 494) un ἄνδρα πολυφραδέοντα (fr. 310).

¹⁰² κοῦραι – «jaunavas» – sieviešu kārtas pārstāves kā divriču važones sengrieķu literatūrā nav bieži pieminētas, tomēr tās, kā piem., Nike vai Atēna (u.c.) ir skatāmas uz monētām, vadot četrjūgus u. tml. (sk.: SARTORI, F. “The Constitutions of the Western Greek States: Cyrenaica, Magna Graecia, Greek Sicily, and the Poleis in the Massaliot Area,” CARRATELLI, G.P. {ed.} *The Western Greeks: Classical Civilization in the Western Mediterranean*. London: Thames and Hudson Ltd., 1996, p. 221; GORINI, G., p. 230); tuvāku skaidrojumu par ‘jaunavām’ Parmenids sniedz tikai fr. 1,9.

¹⁰³ Ἡλιάδες κοῦραι – «Hēlija jaunavas» – varbūt ‘Hēlija meitas’; jādodomā, ka t.p., kas κοῦραι fr. 1,5 un 1,21. Krancs (*Sitzungsberichte der Königlich Preussischen Akademie der Wissenschaften* 47 {1916} S. 1159-1160) uzskata, ka Hēliades būtu atrazīstamas kā Hēlija προπομποί (pavadones), savukārt Tarans (T p. 13) ir pārliecināts, ka šāda tradīcija ir vēlāka. Homēram (*Od.* 12,127-136) Hēlija meitas (izņemot Kirki {Κίρκη}, kas dzimusi no citas mātes) bija nimfas Faetūsa (Φαέθουσα) un Lampetija (Λαμπετή), kuras ganīja vērsus un aitas Trīnakijas (Θρινακίη) salā; viņu māte bija Neaira (Νέαιρα). Liekas, ka Parmenids šajā vietā neseko Homēram un episkai tradīcijai.

¹⁰⁴ δώματα Νυκτός – «Nakts namu» – iespējams, ka šie vārdi ir atsauce uz Hēsioda *Th.* 744: ..Νυκτός δ’ ἐρεβεννῆς οἰκία δεινά (var.: ..νυκτός ἐρεμνῆς οἰκία δεινά). Tomēr atzīt tiešu Hēsioda priekšstata patapinājumu nebūtu korekti; nākamajā rindā (10.) Parmenids ievad vārdu φάος un 1. fr. 11. rindā atkal jaušama norāde uz Homēru.

¹⁰⁵ Parmenida ieskats par vārtiem, pie kuriem dzejdaris piebrauc, liekas, veidots ņemot vērā *Īliadas* πύλαι οὐρανοῦ (5,749-752 = 8,393-396). Pastāv arī līdzība starp Parmenida un Homēra (*Il.* 5,722 ff) divriču aprakstiem. Homērs Hēras divričus raksturo kā φλόγεια, tostarp Parmenids divriču asis rumbās – kā αἰθόμενος. Homēra πύλαι οὐρανοῦ atveras paši; līdzīgi notiek arī ar vārtiem Parmenida fr. 1,17-18. Vārtus Homēra *Īliadā* sargā Horas; Parmenida poēmā – Dike. Kad Homēra attēlotie vārti atveras, dieves:

1. τῆ ῥα δι’ αὐτάων κεντρηνεκέας ἔχον ἵππους (*Il.* 5,752); kad atdarās Parmenida aprakstītie vārti:

2. τῆ ῥα δι’ αὐτέων | ἰθὺς ἔχον κοῦραι κατ’ ἀμαξιτὸν ἄρμα καὶ ἵππους (fr. 1,20-21).

¹⁰⁶ αἰθέρια – «augstie» – varbūt ‘aiteriskie’; arī ‘[vārti], kas atrodas (iesniedzas) gaisā’; sal. fr. 10,1: ..αἰθέριαν τε φύσιν. Uzskata, ka epitets αἰθέρια ietver sevī norādi par to, ka vārti dodot pieeju pie αἰθήρ (Co p. 163).

Lai gan vārtu arhitektoniskais un uzbūves tehniskais risinājums nav pilnībā skaidrs (tādēļ iespējamas kādas izpratnes neprecizitātes), tomēr pietiekami droši var apgalvot, ka tie ir vārti ar divām 'daudzvara'¹⁰⁷ asis¹⁰⁸ iestiprinātām slēdzējvirām, kas nostiprinātas ('aizslēgtas') ar aizbīdni. Asis ir iestiprinātas 'uzdurvē'¹⁰⁹ un 'akmens sliekšni'.¹¹⁰ Par īpašu sētu vai mūri kā vārtu turpinājumu, Parmenids nerunā.

Būtu grūti iedomāties, ka Parmenids ir ainojis kāda privātnama saimniecisko ieeju. Mazākais tai vajadzētu būt pietuvenai ieejai templī vai vārtiem nocietinājumu mūrī, t.i., pati durvju vai vārtu aile¹¹¹ pēc tās izmēriem un slēdzējviras pēc to konstrukcijas varētu atšķirties no ikdienas vajadzībām veidotajām līdziniecēm pēc nosaukuma. Jājautā, vai šādas liela izmēra slēdzējviras tika iestiprinātas t.s. durvju vai vārtu rāmī, vai arī to iestiprināšanai tika izmantoti citi paņēmieni un citas ietaises? Vārdnīca pieļauj minēto vārdu izprast divējādi: «θύρετρα, τά = θύρα, door, in. pl.» un «the door-casing, frame» (LSJ p. 811).

F.E. Vinters, apkopodams savus novērojumus, atzīst, ka «as far as I know, gates were never hung on metal hinges fixed to gateposts of wood or stone.»¹¹² Šāds atzinums varētu liecināt, ka priekšstati par virām, par aplodām un tātad arī par slēdzējviru rāmi mūsdienu izpratnē attiecībā uz pietuveniem vārtiem senajā Helladā un tās kolonijās, nav pielietojami; tika gan izmantots koka vai akmens 'priekšrāmis', bet tam bija cita nozīme. Ir liecības par trīs stiprinājuma un aizdares veidiem:

¹⁰⁷ πολυχάλκους – «daudzvara» – t.i.:

1. 'ar lielu daudzumu vara apstās [asis]';
2. minētais epitets attiecas uz metāla uznavām, uz kurām griezās asis (sk. piem.: Co p. 165);
3. tas varētu attiekties uz asīm pašām, kas varētu būt pagatavotas no vara; šādu asu pielietojums liecinātu, ka vārtu slēdzējviras ir ļoti masīvas un smagas, pagatavotas, piem., no marmora (šādas durvis mūsdienās ir redzamas dažos arheoloģiskajos muzejos Grieķijā, piem., Tesalonikē);
4. tas, uz ko attiecas šis vārds (proti: uz 'asīm, kas ir apstās ar lielu daudzumu vara,' uz 'metāla uznavām,' vai pat uz abiem nosauktajiem denotātiem vienlaicīgi), nav svarīgi; vismaz tā tas, jādomā, ir licies Parmenidam pašam; protams senie poēmas klausītāji vai lasītāji iespējams saistīja ar šo vārdu kādus savus redzētos vai dzirdētos iespaidus, t.i., viņi varēja atpazīt vai arī neatpazīt to, kas bija nosaukts šajā vārdā, bet poēmas autoram pašam tas nav licies svarīgi, ko tieši apjautis tās eventuālie patērētāji, viņš nav uzskatījis par vajadzīgu tuvāk detalizēt šo epitetu.

¹⁰⁸ ἄξονας – «asis» – vārti acimredzot ir veidoti kā divviru durvis, katra no kurām ir iestiprināta apaļā brusā, kuru daži senie autori, pateicoties tās līdzībai ar ratu asi (sk.: HOM. *Il.* 5,723, 838; 11,534; 13,30 {χάλκεος ἄξων}; 20,499 un HES. *Op.* 424, 693), arī dēvēja par asi (ἄξων). Ar vārdu ἄξων un ἄξονες apzīmēja arī īpašā rāmī iestiprinātas četrskaldņu rotējošas prizmas, uz kurām bija uzrakstīti, piem., Solona likumi (sk.: STROUD, R. *The Axones and Kyrbeis of Drakon and Solon*. Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press, [1979], pp. 45-47).

¹⁰⁹ ὑπέρθυρον – «uzdurve» – arī 'paloda.' Vārds ὑπέρθυρον ir saliktenis no ὑπέρ ('uz,' 'pāri,' 'viņpus' u. tml.) un θύρα vai ion. θύρη ('durvis'); vārds ieviests apm. 5. gs. episkās formas ὑπερθύριον vietā.

¹¹⁰ οὐδός – «sliekšnis» – šajā gadījumā 'sliekšnis' kā vārtu ailes apakšējais norobežojums un pamatne.

¹¹¹ πύλαι – «vārtu [aile]» – arī 'durvis,' 'durvju' vai 'vārtu puses.' Pētnieku uzskati dalās sakarā ar minētā vārda dzimti un skaitli:

1. vai nu *nom. pl. fem.*
2. vai arī *dual.*, piem., Tarans uzskata, ka πύλαι šajā vietā nozīmē «vienus vārtus ar divām slēdzējvirām» (T p. 14); par πύλαι kā *dual.* sk.: SCHWYZER, E.; DEBRUNNER, A. *Griechische Grammatik*. Bd. 2. München, 1950, S. 44.

Iespējams, ka tas, ko Parmenids šajā vietā apzīmē ar vārdu πύλαι, ir pati 'aile' (nevis ailes slēdzējviras), vai labākas izpratnes dēļ, 'vārtu aile,' kuru, kā tas redzams no 12. rindas: «ietver uzdurve un akmens sliekšnis.»

¹¹² WINTER, F.E. *Greek Fortifications*. Toronto and Buffalo: University of Toronto Press, 1971, p. 258.

1. t.s. *portcullis* (no augšas nolaižama slēdzējvira¹¹³) un
2. ‘*portcullis*’ alternatīva, kas darbojās līdzīgi lūkai; abi paveidi (1. un 2.) tika lietoti ļoti reti, savukārt trešais –
3. īpašās uzmavās vai t.s. ‘kurpēs’ (vācu: *Schuh, Türschuh*; angļu: *pivot*; franču: *pivot*; krievu: *баумак*) iestiprinātas slēdzējviru asis – tika izmantots no vissenākiem līdz pat viduslaikiem; tas ir bijis arī austrumu civilizāciju parastais vārta slēdzējviru iestingrēšanas paņēmieni.¹¹⁴

Rezultātā iegūstam apt. šādu vārta ainu: vertikāls stabs, kas balstīja vienu vārta slēdzējviru malu, griezās ar saviem augšpusē un apakšpusē noapaļotiem un ‘kurpēs’ iestiprinātiem galiem uz durvju un sliekšni izveidotajās iedobēs, tā ka slēdzējviru ar zināmu piepūli varēja kustināt no aizvērtā stāvokļa – perpendikulāri ieejai – līdz atvērtam stāvoklim – paralēli sānu mūrim, kas dažreiz tika pat izdobts, lai slēdzējvira varētu pēc iespējas pilnīgāk ‘iegult’ tajā un lai satiksme caur vārtiem noritētu netraucēti. Vārti atvērās uz iekšpusi.¹¹⁵

Tas, kas ir nokļuvis līdz šai vietai, alojas, domājams ticis pie senlolotā galamērķa. Aizdarītos vārtus sargā daudzsoģā¹¹⁶ Dike, kurai ir vārta divējas¹¹⁷ atslēgas¹¹⁸ un kura ir izmanīgi jāpārlicina, lai viņa tos atdarītu (atbrīvotu ar tapu nostiprināto aizbīdni¹¹⁹). Arī šo delikāto uzdevumu ‘gudri’ pilda ‘jaunavas.’

¹¹³ Vizuāli sk.: CHING, FRANCIS D.K. *A Visual Dictionary of Architecture*. 2nd ed. Hoboken, NJ, USA: John Wiley & Sons, Inc., 2012, p. 101.

¹¹⁴ Jautājums, vai tā varētu būt arī Parmenida savdabīgi veidota norāde uz kādu poēmas satura elementa sasaisti ar austrumiem, patlaban jāpievieno neatbildēto problēmu lokam?

¹¹⁵ LAWRENCE, A.W. *Greek...*, pp. 249-250. Par hellēniskā laikmeta durvju iekārtojumu Sicīlijā ar virkni sīku citos avotos tikpat kā nepieminētu detaļu aprakstu sk.: KYLLINGSTAD, R.; SJÖQVIST, E. “Hellenistic doorways and thresholds from Morgantia,” *Acta ad archaeologiam et artium historiam pertinentia* (Institutum Romanum Norvegiae) 2 (1965) pp. 23-34.

¹¹⁶ Vārds πολύπονος atrodams arī orfiķu fr. un šajā sakarā ir izteikti viedokļi par Parmenida orfiskām ietekmēm un saiknēm (sk.: KERN, O. *Orpheus: Eine religionsgeschichtliche Untersuchung*. Berlin, 1920, S. 40; RATHMANN, G. *Quaestiones Pythagorae, Orphicae, Empedocleae*. Halis Saxonum, 1933, p. 64, 80). Homēra πύλαι οὐρανοῦ sargā Horas (*Il.* 8,393); tomēr jau Hēsiods sargu klāstam pievieno arī Diki u.c. (*Th.* 901-902).

¹¹⁷ ἀμοιβούς – «divējas» – «*alternating, κληίδες, of Day and Night, PARM.* 1,14» (*LSJ* p. 84); arī: ‘mijas,’ t.i., ‘tādas, ko lieto pamīšus.’ Literatūrā atzīmētajam vārdam tiek doti vairāki skaidrojumi:

1. ja to saista ar Νυκτός τε καὶ Ἥματος, tad rodas priekšstats par divām ‘atslēgām’;
2. ja vārdu ἀμοιβούς izprot saistībā ar βαλανωτὸν ὄχηα (1,16), kas norāda, ka vārtiem ir tikai viens ‘aizbīdnis’ (ὄχεύς), tad rodas jautājums, kādēļ gan būtu vajadzīgas divas vai divējas atslēgas un kāda ir ἀμοιβούς nozīme šajā poēmas rindā? Patlaban šis jautājums jāatstāj atklāts.

¹¹⁸ κληίδας – «atslēgas» – ar atslēgām slēdzējviru varēja vienīgi ‘atslēgt’; lai tās ‘aizslēgtu,’ t.i., lai aizbīdītu aizbīdni, bija nepieciešama sikna vai virve.

¹¹⁹ ὄχηα – «aizbīdni» – *sing.*: no tā būtu jāsecina, ka Parmenida aprakstītajām durvīm ir tikai viens aizbīdnis. Homērs aino durvis arī ar diviem aizbīdņiem (*Od.* 21,47-48: θυρών δ’ ἀνέκοπτεν ὄχηας | ἄντα τιτυσκομένη), kuri bija aprīkoti ar speciāliem izcilņiem, pret kuriem triecās ‘atslēga,’ tādējādi atbīdot tos un atbrīvojot (‘atslēdzot’) durvis. Liekas, ka šādām durvīm t.s. tapa netika lietota, bet var pieņemt – pat ja aizbīdņi atradās atstatus viens no otra vai viens uz otra –, ka katru no tiem varēja atdarīt ar tieši tam piemērotu ‘atslēgu.’ Šādā gadījumā ir pieļaujamas divas ‘atslēgas’. Tomēr Parmenida aprakstītais vārta noslēgšanas aprīkojums:

1. divas atslēgas,
2. viena tapa (pieņemot, ka tā nav ‘zīle’) un
3. viens aizbīdnis

liekas ne tikai konstruktīvi grūti izprotams, bet arī bez kādu, vismaz patreizējo iespēju robežās iegūstamu, arheoloģisku vai tekstuālu piemēru seguma; iespējami vienīgi varbūtēji pieņēmumi.

Tomēr pateikt to, kas ir nule minētās 'jaunavas,' neskatoties uz daudziem līdzšinējiem minējumiem literatūrā, vismaz pagaidām nav iespējams.

Īpati nostiprinātie vārti tiek atdarīti, 'sprūds' tiek 'izbrīvēts.' Vārds 'sprūds' varbūt varētu atainot kādu no gr. vārda βαλανωτόν nozīmēm, lai gan arī gr. valodā tas nebūt nav viennozīmīgs. Piem., Aristofans (*Th.* 421 ff) apraksta sievu sarūgtinājumu par to, ka viņas vairs nevar kārumoties pieliekamajos kambaros, jo viņu vīri ir aprīkojuši tos ar viltīgām slepenām slēdzenēm (..οί γὰρ ἄνδρες ἤδη κλειδιά | αὐτοὶ φοροῦσι κρυπτά.. {421-422}). Plīnijs (*NH* 7,198 {LVII}) piemin kādu Teodoru no Samas, kas esot izgudrojis atslēgu («..*et clavem Theodorus Samius*»). Sama Polikrata laikā (m. 522. g. p.m.ē.) esot uzturējusi ciešas saiknes ar Aigipti. Minētā Teodora atslēga acīmredzot varētu būt daļējs patapinājums no Aigiptes, kur līdzīgi darinājumi esot izmantoti jau Ramzesa II laikā (1292-1225 g. p.m.ē.). Īpatnējo detaļu, kas jau minētās slēdzenes esot padarījusi par grūti atveramām (un tāpēc it kā slepenām) bez attiecīgas atslēgas, sauca par βάλανος, t.i.:

1. par 'zili;'
2. tomēr ar šādu pašu vārdu apzīmēja arī 'dzelzs tapu' vai vienkārši 'aizbīdņa aizbāzni' nekonkretizējot materiālu, no kā tas pagatavots (sk., piem.: *Th.* 2,4,3-4).

Uzskata arī, ka Parmenids neesot pazinis minētās atslēgas, bet pat ja esot, tad tomēr no dažiem avotiem (*AEN. TACT.* cc. 18-20; *Th.* 2,4,3-4) ir skaidrs, ka grieķu pilsētu vārtiem, kas parasti sastāvēja no divām uz iekšpusi veramām slēdzējvirām, izplatītākais to noslēgšanas veids vismaz līdz 4. gs. vidum ir bijis saistīts ar šķērskoku (aizbīdņi) un atsevišķu metāla βάλανος, t.i., tapu, kura tika iesprausta šķērskoka vertikālā atverē tā, lai tā ieietu arī atbilstošā atverē uz kronšteina, kas saturēja šķērskoku, vai sienas mūrī. Šādā veidā šķērskoks tika nostiprināts. Pieminētā tapa esot bijusi pietiekami īsa, iegremdēta šķērskokā un atbrīvojama tikai ar īpaši šim nolūkam piemērotu 'atslēgu' vai 'āķi' ({κλιῆς} κλείς arī βαλανάγρα). Līdzīgs aprīkojums esot lietots arī mājas durvju 'aizslēgšanai' (sk.: *X. Oec.* 9,5: τὴν γυναικωνίτιν.. θύρα βαλανωτῆ ὀρισιμένην ἀπὸ τῆς ἀνδρωνίτιδος; *AR. Ec.* 361: βεβαλάνωκε τὴν θύραν). Jau minētā Aineja Taktiķa rekomendācijas (c. 20), lai izsargātos no nodevības, ietver sevī, piem., prasību, ka šķērskokam jābūt aprīkotam ar atverēm 3 dažādām tapām, kuras, lai tās nevarētu pilnībā izvilkēt no atverēm, būtu nosprostotas ar īpašu metāla plāksni. Katru no tapām varētu pacelt ar tai piemērīgu 'atslēgu' tikai noteiktā augstumā, lai atbrīvotu šķērskoku vai aizbīdņi bīdes kustībai. Parmenidam neesot darīšana ar šādiem smalkumiem, tomēr tas, ka viņš lieto *pl. κλιῆδας* uzvedina uz domām, ka arī viņa vārtiem ir vairāk nekā viens βάλανος, un katram no tiem ir sava 'atslēga'. Taču labāk esot pieņemt, ka ἀμοιβούς ir saistīts ar vietniekvārdu τῶν [*sc. πυλῶν*] sekojošā nozīmē: 'ļaujot tiem pārmaiņus,' kā Parmenids pats vēlāk to izsaka ar vārdu ἀμοιβαδόν (1,19), atsprāgt vaļā (sk.: *Co pp.* 164-165). Pie visa sacītā jāpiebilst:

1. jābūt pārliecinātam, ka Parmenida ainotie vārti patiešām ir pietuveni grieķu pilsētu vārtiem

un to uzbūvei, bet nevis, piem., tempļu durvīm;

2. jau Homērs *Īliadā* runā par kādu īpašu Hēras kambara 'slepenu' slēdzeni vai aizbīdni (14,167-168: πικινὰς δὲ θύρας σταθμοῖσιν ἐπήρσε | κληῖδι κρυπτῆ), kuru neviens cits dievs nespējot atdarīt; iespējams, ka Parmenida dialogs ar episko tradīciju tiek risināts pat šajā līmenī.

Pateikt precīzi, kas Parmenida vārtu aprakstā ir apzīmēts ar vārdu βαλανωτόν, proti, ar tapu vai ar 'zīli' nostiprināts aizbīdnis, pagaidām nav mūsu iespēju robežās. Mēs varam vienīgi pieņemt izplatītāko vai sev pieņemamāko risinājumu, jautājumu kopumā atstājot atklātu.

Dike, protams, tiek pierunāta, un 'jaunavas' ar divričiem¹²⁰ izbrauc cauri vārtiem, nonākdamas, kā var spriest, pie kāda anonīma nama, kurš tiek dēvēts par 'mūsu mītņi.' Te dzejnieku sagaida vienlīdz anonīma dieve,¹²¹ kas, paņēmusi labajā¹²² rokā viņa roku, uzsāk savu stāstījumu.

Lūk, vārti atdarījās un... trakulīgā brauciena reiba tiek pārtraukta ar pieklusinātu runu, varētu pat sacīt – ar klusumu. Kontrastu nevar nepamanīt, un tas ir nepārprotams.

Visupirms vārdā neminētā dieve vēršas pie dzejnieka, nosaukdama viņu par 'jaunekli.' Rasi patiešām braucējs ir gados jauns cilvēks, bet rasi ikviens, kas nonācis uz 'daudzvēstošā [dievības] ceļa' var tikt uzskatīts par 'jaunu' ceļa gājēju, par iesācēju. Viņa atklāj, ka dzejnieks ir piesaistīts 'nemirstīgām važonēm,' ka viņu ceļā sūtījis 'likums' un 'taisnīgums' – varbūtējas personifikācijas, kuras viena vien 1. fr. kontekstā nav izskaidrojamas.

Kā imperatīvs izskan dieves saistošais prasījums dzejdarim 'visu uzzināt'; vai tik pat tālu ir sniegušās arī viņa paša vēlmes, paliek jautājums. Viņš iepazīs 'labapliģo'¹²³ Alēteju, to, ka tajā viss ir pilnīgs un pabeigts, tās 'nekustīgo,'¹²⁴ izmaiņas nezinošo 'sirdi'; viņš iepazīs arī 'mirstīgo ieskatu,' kuros nav patiesa

---

¹²⁰ ἄρμα – «divriči» – varbūt arī 'kaujas rati'; vārds lietots jau pie: Hom. *Il.* 8,438-441: Ζεὺς δὲ πατὴρ Ἴδηθεν εὐτροχὸν ἄρμα καὶ ἵππους | Οὐλυμπόνδε δῖωσκε, θεῶν δ' ἐξίκετο θώκοις. | τῷ δὲ καὶ ἵππους μὲν λῦσε κλυτὸς ἐννοσίγαιος, | ἄρματα δ' ἄμ βωμοῖσι τίθει, κατὰ λίτα πετάσας.

¹²¹ θεά – «dieve» – dažkārt minēto dievi identificē:

1. ar fr. 1,14 nosaukto Diki (Seksts);
2. Prokls (*in Prm.*, col. 640) sauc viņu par νύμφη Ὑψίπυλη, atvasinot šos vārdus no fr. 1, 11-13 πύλαι.. αἰθήρεια;
3. Gompercs (*Imago* 10 {1924} p. 4) uzskata, ka tā ir Hēmera (sal.: Hes. *Th.* 124; 748).

¹²² δεξιτερήν – «labajā» – izprotams arī kā sveiciens, kā labvēlības zīme; tomēr nav skaidrs, kuru dzejnieka roku – labo vai kreiso – dieve ir paņēmusi savā labajā rokā. χεῖρα.. φάτο – «[manu] roku rokā | labajā paņēmusi, un.. šādu teici teica» – Homērs *Īliadā* (21,286) lieto līdzīgu vārdus:

1. χεῖρι δὲ χεῖρα λαβόντες ἐπιστώσαντ' ἐπέεσσιν, bet Parmenids:
2. χεῖρα δὲ χεῖρι | δεξιτερήν ἔλεν, ὦδε δ' ἔπος φάτο.

¹²³ DK: εὐκυκλέος – «labapliģās»; Co, G, Mo: εὐπειθέος – burt. 'labi pārliecināšās' vai 'viegli pārliecināšās':

1. pirmajā gadījumā tulkotāji un izdevēji iesaka neskaidro vietu saistīt ar fr. 8,43: εὐκύκλου σφαιρῆς;
2. otrajā – ar fr. 2,4: Πειθοῦς ἐστὶ κέλευθος (argumentāciju sk. arī: Mo pp. 154-158).

Iespējams, ka vārda εὐκυκλέος lietojums 1. fr. tomēr nav jaušs. Par to varētu liecināt kaut vai 5. fr. (u.c.), kurā gan neatrādīsies vārdi 'aplis', 'labapliģis' un 'Alēteja', bet kurš neapšaubāmi ir rakstīts priekšstata par 'apli' ietekmē. Arī 1. fr. sākums – iepriekšējā ceļojuma atceres turēšana acu priekšā – var ietvert sevī netiešu norādi uz 'apli'.

¹²⁴ ἀτρεμές – «nekustīgo» – varbūt 'nesatricināmo'; «*unmoved, calm*, ἤτορ PARM. 1,29» (*LSJ* 272); Fr: ἀτρεκές.

apliecinājuma.¹²⁵ Visupēc 'jauneklis' uzzinās arī to, kā un kāpēc 'ieskatītais'¹²⁶ tika un tiek padarīts par 'pieņemto' bez jebkādiem iebildumiem un jautājumiem, un kā tas visu ir caurņēmis.

Lai gan vārdam δοκίμως – «pieņemams» – mss dod lasījumu: δοκίμως, atzīmētā vārda sakarā ir konstatējamas vairākas lasījuma izpratnes:

1. DK, A, Co, G, T, Mo: δοκίμως εἶναι un
2. D: δοκιμῶσ' εἶναι (δοκιμῶσαι ἔδοκιμάσαι).¹²⁷

Nedaudz pakavēsimies pie argumentācijas atsevišķu tulkotāju vai pētnieku darbos:

1. G.E.L. Ovens atzīst, ka tad, kad dieve apsola ἀλλ' ἔμπης καὶ ταῦτα μαθήσεται, vārds ταῦτα tiek lietots, lai atsauktos uz iepriekšējās rindas βροτῶν δόξας. Tas (ταῦτα) apzīmējot 'cilvēku ieskatu saturu.' Saskaņā ar vispārpieņemto viedokli teikums ὡς.. περῶντα (vai ..περ ὄντα) esot pašas dieves sacījums: viņa apņemas pastāstīt kā 'the appearances can have a sort of reality' vai kā tās var būt pārbaudāmas. Bet tas piešķirot teikumam nevēlamu samezglājumu. Tad nāktos pieņemt sekojošu tā nozīmi: "tu uzzināsi cilvēku ieskatu saturu *pastarpināti no manis, un tajā pašā laikā tu uzzināsi nepastarpināti no manis to*, kā 'the appearances are to be allowed a sort of existence' (vai to, kā tās pārbaudīt)." Tomēr kursivēto attiecību tekstā nav. Attieksmes paligteikums no ὡς līdz περ ὄντα (vai περῶντα) var būt tikai epekseģētisks, papildinošs vārdu ταῦτα, un ταῦτα, brīvi interpretējot, ir cilvēku ieskatu saturs. Tādējādi teikuma jēga ir sekoša: "tu uzzināsi (pastarpināti no manis) arī šīs lietas (*sc.* mirstīgo ieskatu saturu), *proti* (pastarpināti un dodot šo ieskatu vispārējo saturu), kā lietām, kas šķiet, vajadzēja piemist 'genuine existence' (vārdu δοκίμως εἶναι vienīgi iespējamā nozīmē), būdama lietu kopums," vai – ja mēs lasām περῶντα – "...un izplatīties visā bez izņēmuma." Izvēle starp περ ὄντα un περῶντα ir atkarīga no interpretācijas, proti, pieņemsim, ka mēs uztveram šo divrindi (B 1,31-32) kā ievadu kādam vispārīgākam δοκοῦντα apraks-

¹²⁵ πίστις – «apliecinājums» – parasti vārdu tulko kā 'ticība', 'uzticība' u.c. Hēsiods iesaka pat jokojot ar miesīgu brāli, to darīt, klātesot lieciniekam, jo viena vien uzticība (vai ticība) varētu būt postoša – Hes. Op. 371-372: καὶ τε κασιγνήτῳ γελάσας ἐπὶ μάρτυρα θέσθαι. | πίστιες ἄρ τοι ὁμῶς καὶ ἀπιστίαί ωλεσαν ἄνδρας. Viņa priekšstats par πίστις ir saistīts ar 'paļāvību, uzticību citam.' Tomēr Parmenida tekstā, atšķirībā no Hēsioda, neviena 'cita' nav; ir tikai βροτῶν δόξας, kuros nevis kaut kā nav, bet gan kaut kas, t.i., πίστις, 'nav paties' vai ir 'apslēpts.' Jājautā, vai βροτῶν δόξας šajā rindā ir ἀλήθεια pretmets? Varbūt abi vārdi – δόξα un ἀλήθεια – norāda uz vienu un to pašu? Tomēr, ja δόξα ir kaut kas tāds, kurā nav «patiesa apliecinājuma», kurā 'apliecinājums ir apslēpts,' tad, vai no tā būtu jāsecina, ka ἀλήθεια būtu 'neapslēptības apliecinājums,' kaut kas tāds, kas 'liecina pats par sevi savā neapslēptībā'? Un vai Hērakleits S0. fr.: οὐκ ἔμοῦ, ἀλλὰ τοῦ λόγου ἀκούσαντας.. – «nevis mani, bet logosu sadzirdot..» (Pddfr. 117. lpp.) – nav jau izteicis līdzīgu domu? Iespējams, ka Parmenida un Hērakleita uzskati ir ne tikai, kā uzskata, pretstats, bet arī līdzīgo dialogs.

¹²⁶ τὰ δοκοῦντα – «ieskatītais» – Co: τὰ δοκεῦντα. τὰ δοκοῦντα nozīmējot «the beliefs of men», t.i., «what appears to men» (T p. 214). A: the things of opinion; Co: the things that are believed; F: the things-that-seem; G: the things which seem.

¹²⁷ Sk.: DIELS, H. *Parmenides Lehrgedicht*. Griechisch und deutsch von HERMANN DIELS. Berlin: Druck und Verlag von Georg Reimer, 1897, S. 30, 57 ff.; rec. par šo darbu un attiecīgiem labojumiem sk.: LORTZING F. *Berliner Philologische Wochenschrift* 17 (51) (1897) col. 1571-1572. Dīlsa lasījumam seko: BURNET, J. (*Early Greek Philosophy*. 4th. ed. London: Adam & Charles Black, 1945, p. 172 un 3. piez., p. 185, 1. piez.); COVOTI, A. ("La filosofia nella Magna Grecia e in Sicilia fino a Socrate," *Annali delle Universita Toscane* 23 {1901} p. 42 ff); NESTLE W. (ZELLER, E. *Die Philosophie der Griechen in ihrer Geschichtlichen Entwicklung*. 1, 1-2, 7-6 Aufl. Herausgegeben von W. NESTLE. Leipzig, 1919-1923, S. 733, 1. piez.); u.c.

tam, kas tiek dots fr. B 8,38-40. Šajās rindās mirstīgie postulē zināmus maldus, uzskatot tos par īstiem. Jādomā, ka faktiski tie visi ir mainības un daudzējādības vienkāršas izpausmes. Bet, ja šie maldi ir tas, ko fr. B 1,31 apzīmē ar vārdu δοκοῦντα, tad labāk būtu lasīt περ ὄντα, jo, ja maldu uzskaitījums ietver visus fenomenus, tiem jābūt izsmelošiem, nevis tikai jāizplatās lietu kopumā dēļ tiem, kas tic šādiem maldiem. Šādā gadījumā vārdam χρῆν laikam jāparāda tas, kādas lietas ir bijušas (O pp. 53-54).

2. P. Kēda domā, ka saskaņā ar dievi mirstīgo kļūda ir dibināta domāšanā, ka lietas, kas šķiet (τὰ δοκοῦντα), lai kas tās arī būtu, ir 'reliably' vai 'genuinely.' Vārdam δοκίμως šeit jānozīmē kaut kas līdzīgs 'genuinely' vai 'really.' Norāde esot sekojoša: kaut kas ir δοκίμως tikai tādā gadījumā, ja tas ir bijis apstiprinoši pārbaudīts vai izturējis savdabīgus testus, jo δοκιμασία ir 'examination' vai 'trial.' Tas, kas ir 'drošs,' ir kaut kas, kas ir izturējis (vai var izturēt) testu par 'kas ir,' un tādā veidā, būdams 'drošs,' var tikt noteikts kā ἀλήθεια εὐπειθής. Mirstīgie maldās, atzīstot šķietamas lietas (τὰ δοκοῦντα) par patiesi īstām; tas, kam viņi tic kā patiesam, faktiski ir aplams. Viņu kļūda var izrietēt no 'drošības' pārbaudes izpratnes trūkuma, tādēļ viņi notur lietas, kas tikai šķiet, par lietām, kas patiesi ir; viņi var pat būt pietiekami nekritiski, lai domātu, ka šādu testu nav. B 1,31-32 ietver agrīnu kontrastu starp 'seeming' un 'being' (Cu p. 22).

3. V.J. Verdenijs uzskata, ka teikuma jēga varētu būt tautoloģiska, ja δοκίμως tiek saistīts ar εἶναι, tad būtu jātulko: «how that which appears (to mortals) was to exist in a manner acceptable (to them).» Viņš piedāvā saistīt εἶναι ar περῶντα un sniedz sekojošu tulkojumu: «how their opinions in an acceptable way had to permeate all» (V p. 50).

4. Tarans pieņem, ka Dīlsa labojums neesot nepieciešams; iespējams, ka tā iemesls esot bijusi vēlme izvairīties no εἶναι un χρῆν saistības; labojums pats liekot pieņemt eliziju, kas ar grūtībām ir iespējama heksametrā. Jālasa esot δοκίμως, bet tādā gadījumā χρῆν var nozīmēt tikai «was necessary.» Tomēr tā nav 'nepieciešamība,' kas ir spēkā tikai pagātnē; lai gan ļaužu ieskati tika iedibināti vēl pirms tam, kad dieve dzejniekam izklāstīja savus pārspriedumus, tie tomēr nepieciešami tiek atzīti un tiks atzīti arī turpmāk. εἶναι šajā teikumā esot χρῆν papildus nenoteiksme «in the existential sense.» Parmenids uz zina par cilvēku «opinions» nevis to, kādiem tiem būtu jābūt, bet gan to, kādi tie ir, un dieve pati pasaka, ka tie ir maldinoši un izskaidro viņu pamatklūdu. Kontekstā χρῆν norādot uz faktu, ka τὰ δοκοῦντα nav kaut kas reāls, bet tas nenozīmē, ka τὰ δοκοῦντα būtu *irrealis*. Dieves sūtība esot parādīt, kādā veidā mirstīgajiem nepieciešami jāatzīst «appearances» kā reālas (T pp. 205, 212, 213, 214).

Dzejniekam nākas atdarīt vārtus uz divām 'pasaulēm': 'ieskatu'¹²⁸ pasauli un 'Alētejas' pasauli: tās

¹²⁸ δόξας – «ieskatus» – t.i., 'mirstīgo skatus uz kaut ko' vai 'mirstīgo pārlicības par kaut ko'; šāda nozīme izpaužas tādās izteikumos kā piem.: ὡς ἐμοὶ δοκεῖ, ἐμοὶ δοκεῖν u.c., ja tie vispār tiek izteikti. Cilvēks reti kad atgādina un attop: "Man tā liekas" vai "man tā šķiet," lai gan viņam 'liekas' un 'šķiet' tikpat kā nepārtraukti; reta ir saskarsme ar patiesību, kaut arī pie tās vestu paši ātrākie zirgi: jānotrauc tāls ceļš, jānoiet viss aplis. A: the opinions of mortals; Co: the beliefs of mortals; F: the

sastopas uz vārtu akmens sliekšņa; tur abām gals un sākums.

Tomēr paliek virkne neatbildētu jautājumu: kas ir 'zirgi,' kas – 'jaunavas'? Vai 'Nakts nams' ir 'ieskatu' pasaule un anonīmais nams – 'Alētejas' pasaule? Kas ir vārdā nenosauktā dievs? Kas...? Visus jautājumus nevar pat uzskaitīt un uz visiem jautājumiem nevar rast arī atbildes.

Parmenida 1. fr. skaidrojums var tikt papildināts un precizēts saistībā ar citu fr. tulkojumu pilnveidojumu un darbu pie izteiksmes līdzekļiem; daudz kas no pašreiz teiktā var izrādīties aplamības, bet tās ir nepieciešamas aplamības ikvienā sākumā. Nopietnas bažas rada fr. 5,3 skaidrojuma ietekme uz 1. fr. un Parmenida apredzi kopumā. Lai gan vārds 'aplis' ('riņķis,' 'vainags') nav lietots šajā izteikumā, tas ir veidots tieši šāda priekšstata ietekmē: atgriezties atpakaļ pie tā, ar ko kaut kas tiek uzsākts, nozīmē noiet zināmu apli; uzsākt ceļu 'ieskatu' pasaulē un nonākt 'Alētejas' pasaulē ir tikai pusceļš: vēl ir jāatgriežas atpakaļ. Atpakaļ pie kā? Pie 'ieskatiem'? Kādēļ tad vispār kaut kur bija jāiet, ja jāatgriežas pie tā, ar ko tika sākts? Varbūt, lai uzsāktu ceļu no jauna?

Nākamais klupšanas akmens ir jautājums par to, kā 1. fr. saistās ar priekšstatu par Parmenidu kā eīvai problēmas aizsācēju, par eīvai un ōv iespējamā premeta ieviesēju Rietumeiropas filozofijā. Kas kopīgs zirgiem, ratiem, vārtiem, čikstošām durvju asīm, tapām un naglām ar filozofiju? Kur beidzas teksta analīzes skrupulozitāte un kur sākas filozofējoša poēzija? Lūk, vārti atdarījās, bet... jautājumi paliek.

Velti ir meklēt nule minētās Parmenida poēmas 1. vai kāda cita fr. satura izpratnes iztīrījuma atbalss Sandera disertācijā. Tās tematika ir krietni vien ierobežotāka un koncentrējas galvenokārt ap jautājumu par poēmas autora varbūtēju ideālismu. Šādas tēzes pierādījuma mēģinājumam kalpo citu autoru jau padarīts darbs: tulkojumi, skaidrojumi un komentāri plašajā un pieredzes bagātajā vācu ziniskajā literatūrā. Disertācija pati, kā to liecina retie tās vērtējumi, ir iekļāvusies vācu un tikai vācu antīkai kultūrai veltītajā rakstniecības vēsturē (svešmēlēs rakstītu latviešu autoru darbu neizbēgams liktenis). Ar Latvijas teritoriju, ar latvisko domvidi tai, kā liekas (vismaz līdz tās pirmajam fragmentāram tulkojumam), nav bijis nekādu sakaru (vien acīmredzot kādi Oša rosināti pastarpinājumi ar Teihmilleru¹²⁹).

1.1.5. Atsevišķi Sandera disertācijas vērtējumi

Sandera disertācija 20. gs. sākumā vai vismaz pirmajā trešdaļā zinātniskajā literatūrā dažādās saistībās ir pieminēta vairākās vietās: kādā recenzijā, pirmsokratiķu tulkojumā krievu valodā, vairākos literatūras uzskaitījumos. Atrastie piemēri:

1. P. Bokovnevs recenzijā 1913. gadā raksta,¹³⁰ ka Sanders esot mēģinājis pierādīt, ka Parme-

opinions of mortals; G: the beliefs of mortals.

¹²⁹ Disertācijā ir vairākas atsauces uz Teihmillera darbiem (*Studien zur Geschichte der Begriffe* un *Neue Studien zur Geschichte der Begriffe*).

¹³⁰ BOKOWNEW, P. "VISVALD SANDERS. *Der Idealismus des Parmenides*. Dissertation. München 1910. (76 S.)," *Archiv für*

nids ar esamību (*das Sein*) ir domājais nevis materiālu substanci (*materielle Substanz*), bet gan inteligiblu esamību un tādējādi licis pamatus ideju mācībai (*Ideenlehre*). Tomēr šis mēģinājums neesot izdevies, jo argumentācijā ir radušās grūtības un pretrunas, ko autors nav bijis spējīgs atrisināt, piem., saistībā ar lodveida esamību (*Kügelgestalt des Seins*) un atziņu, ka esamība ir pilnīga (ἔμπλεον). Jau pati tēze, ka esamība ir inteligibla, ietverot sevī jēdziena neskaidrību. Ir pilnīgi acīmredzams, ka Sanders esamību gribējis saprast kā loģiski transcendentālu prātu (*Verstand*). Tādēļ vārds 'inteligibls' neesot piemērotākais apzīmējums, jo antīkajā izpratnē pastāvēt inteligibla vieliska substance, kā Hērakleita uguns, Pītagora πέρας un Anaksagora voūς. Parmenida poēmas otro daļu Sanders aplūkojot nevis kā dzejnieka paša, bet gan kā citu domātāju uzskatu sakopojumu, kurā piesauktie divi materiālie principi – uguns un zeme – atbilst pirmās daļas priekšstatiem par esamību un neesamību. Neattaisnojami maz uzmanības Sanders pievērsis ARIST. *Metaph.* 1,5,986 b 33 – 987 a 2, kur tiekot atzīmēts, ka šie principi atbilst viens otram. Viņš savu izvīrīto uzdevumu esot apgrūtinājis arī ar to, ka no vienas puses mēģinājis pierādīt, ka Parmenida šķituma mācība (*Scheinlehre*) satur anaksimandriski hērakleitisko pasaules izskaidrojumu, bet no otras puses – nostatījis Parmenidu pret Hērakleitu, tomēr nav spējis noteikt, no kādām tieši pozīcijām Parmenids uztur savu polemiku pret Hērakleitu.

2. A. Makoveļskis pirmssokratiķu tulkojuma ievadā 1915. gadā raksta: «Из новейших работ по философии элеатов, кроме упомянутых во Введении к первой части Досократиков, заслуживают внимания следующие работы: V. SANDERS. *Der Idealismus des Parmenides*, 1910. Сандерс старается доказать, что Парменид – идеалист. Бытие Парменида совершенно идеально (*durchaus ideell*, стр. 70), оно отнюдь не пространственно-материальная масса; эта умопостигаемая сущность совершенно лишена чувственного содержания. Парменид первый отрицает существование мира (а не учит о бытии единого мира). Он признает лишь существование единого Бога (его бытие – Бог). Если Парменид сравнивает бытие с шаром, то это он делает не для того, чтобы приписать ему определенную форму. Сравнение с шаром указывает лишь на совершенство бытия (подобно тому как Фихте сравнивает Я с кругом). Понятие пустого пространства Пармениду еще неизвестно, оно впервые появляется у Мелисса, который, отождествляя пустоту с небытием, отрицает ее. Впервые у Парменида выступает важное в истории научной мысли учение, что ничто не может возникнуть из ничего (*ex nilo nil*). В своем *Мнении* Парменид полемизирует с Гераклитом и его последователями (особенно с псевдо-Гиппократом, сочинение которого *de victu* было написано, по мнению Сандерса, раньше поэмы Парменида; между ними можно-де указать тесную связь). Учение о мирообразовании, предлагаемое *Мнением* Гераклита,¹³¹ анаксимандро-гераклитовское;

Geschichte der Philosophie. Neue Folge. 19,1 (1913) S. 137-138.

¹³¹ Liekas, ka šeit ir ieviesusies drukas kļūda citētajā grāmatā, proti, vārda 'Гераклита' vietā vajadzētu būt vārdam 'Пар-

Парменид вовсе не дает собственной космологической системы, по лишь объединяет с полемической целью мнения прежних философов. Таким образом в понимании второй части поэмы С. примыкает к Дильсу и Патину. Указывая, что Парменид называет истину светом, С. усматривает здесь влияние Парменида на христианское учение об истине, как свете. Однако сравнение истины со светом слишком просто, оно напрашивается само собой и нет надобности возводить его к Пармениду.»¹³²

3. V. Šmids un O. Stēhlins *Grieķu literatūras vēsturē* 1929. gadā,¹³³ aprakstīdami Parmenīdu, viņa sacerējuma sakarā bilst, ka ārpus filozofu skolām Parmenīda darbs gan neesot bijis izplatīts, tomēr 5. gs. p.m.ē. garīgajās cīņās viņa domas esot darbojušās kā spēcīgs dzinulis (*Ferment*) gan ideālistiskajos, gan skeptiskajos gan arī duālistiskajos virzienos. Atsaucē (№ 1) uz šo atzinumu autori kā pirmo atzīmē Sandera disertāciju. Līdzīgi kāda atsauce (№ 208) ar Sandera vārda pieminēšanu atrodama arī Minhenes universitātes pasniedzēja G. Kafkas darbā *Pirmsokratiķi* 1921. gadā.¹³⁴
4. Visupēc Sandera sacerējums ir pieminēts arī vairākos antīkās pasaules izpētei veltītos bibliogrāfiskos darbos, piem., 1921. gadā.¹³⁵
5. 1909. gada periodikā latviešu valodā tika publicētas īsas atzīmes par disertācijas aizstāvēšanas faktu: «Jēzus baznīcas latviešu draudzes mācītāja J. Sandera dēls Visvaldis Sanders, kas dažus gadus atpakaļ Tērbatas universitātē nobeidza kursu teoloģiskā fakultātē ar kandidāta grādu un pēc tam Minhenes universitātē studēja filozofiju, nupat nolīcis tur eksāmenu uz filozofijas doktora grādu. Viņa disertācijas raksts ir apspriedums par Parmenīda filozofiju.»¹³⁶

Sandera disertācijas teksts izvirza virkni jautājumu, uz kuriem ne vienmēr ir rodamas apmierinošas atbildes, arī vai tie īpaši latviešu valodā. Apšaubāmi liekas apgalvojumi par 'esamības' jēdziena klātbūtni pie tādiem hellēņu domātājiem kā Hērakleits vai Ksenofans un gandrīz tūlītēji šo apgalvojumu noliegumi vai precizējumi; apšaubāmi liekas tādu vārdu kā 'esamība' un 'esošais' neizšķirošā atšķiršana; apšaubāma liekas prasība, lai arī 'esamība' būtu vai eksistētu utt. Un tomēr... Un tomēr latviem tika dāvāta iespēja, lai arī pēc apt. 2500 gadiem, iepazīties ar Parmenīda domu izpratnes pirmo mēģinājumu vācu

---

менида.' Т.р. кļūда ir saglabājusies arī darba otrā iespaidumā: *Досократики. Доэлеатовский и элеатовский периоды*. [Перевод с древнегреческого А. МАКОВЕЛЬСКОГО.] Минск: Харвест, 1999, с. 387.

¹³² *Досократики. Первые греческие мыслители в их творениях, в свидетельствах древности и в свете новейших исследований*. Историко-критический обзор и перевод фрагментов, доксографического и биографического материала АЛЕКСАНДРА МАКОВЕЛЬСКОГО, приват-доцента Казанского Университета. Часть вторая. *Элеатовский период*. Казань: Издание книжного магазина М.А. Голубева, 1915, с. VI.

¹³³ SCHMID, W.; STÄHLIN, O. *Geschichte der griechischen Literatur*. Erster Teil. *Die klassische Periode der griechischen Literatur*. Erster Band. München: C.H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, 1929; ²1974, S. 315.

¹³⁴ КАФКА, G. *Die Vorsokratiker*. München: Verlag Ernst Reinhardt, 1921, S. 154-155.

¹³⁵ Piem.: RUGGIERO, G. de. *Storia della filosofia*. Parte prima. *La filosofia Greca*. Seconda edizione corretta e ampliata. Vol. 2. Bari: Gius. Laterza & Figli. Tipografi-Editori-Libraii, 1921, p. 280.

¹³⁶ R.A. "Apskats," *MV* 50 (1909) 999. lpp. Aptuveni līdzīga ziņa iespiesta arī nedaudzos citos periodiskos izdevumos: R.A. "No iekšzemes," *Jaunās Latviešu Avīzes* 101 (1909) 1. lpp. (18. XII) un "Plašā valsts," *Avots* 51 (1909) 611.-612. lpp. (23. XII).

mēlē, kuru bija sniedzis Krievijā dzimis, Latvijā dzīvojis, bet Latvijā nezināms latvietis. Lieki piebilst, iespēja netika pilnībā izmantota.

1.2. Ludvigs Ādolfs Bērziņš (1874 – 1925). Vārda vides ievērotājs

1.2.1. Dzīve un darbs

Ludvigs Ādolfs Bērziņš dzimis 1874. gada 4. v (22. iv v.st.) Burtnieku pilsmuižā, kur dzīvoja viņa vecāki. Beidzis vietējo pagasta un draudzes skolu. 1888. gada iestājies Rīgas pilsētas ģimnāzijā, kuru beidz 1893. gadā. Ar pārtraukumiem mācījies teoloģiju Tērbatas Universitātē (studijas uzsācis t.p. gadā, kad J. Endzelīns – 1893. gadā,¹³⁷ t.i., 2 gadus pirms V. Maldoņa, bet beidzis – 1901. gada, t.i., t.p. gadā, kad Maldonis). 1903. gada viņš ordinēts par Rīgas apriņķa vikārmācītāju; strādājis par mācītāju Allažos un Vangažos (1904-1913). 1913. gada komandēts uz Krieviju ev.-luterticīgo draudžu pārlūkošanai; pēc atgriešanās (1914. gadā) bijis mācītājs Allažu un Vangažu draudzēs (līdz 1917. gadam). No 1917. gada līdz 1920. gadam darbojies kā reliģijas skolotājs Rīgas Latviešu izglītības biedrības vidusskolās. Bijis LA Teoloģijas fakultātes ārštata lektors (1920. gada 1. vii-1923. gada 31. xii), kā arī ārštata docents (no 1924. gada 1. i); pasniedzis ebreju un sengrieķu valodas. Kopš 1920. gada viņam rodas iespēja atgriezties savās draudzēs un dzīvot Ropažos (Allažu baznīca un mācītāja māja kara laikā tika izpostītas). Miris – 1925. gada 1. iii.

Tā faktiski ir visa informācija, kuru varam iegūt no sadzeltējušām LU 10 lappusēm (589.-590. lpp.); savukārt jaunākā uzzīņu literatūrā Bērziņa vārds vairs neparādās. Arī Latvijas Valsts Vēstures arhīvā viņa personiskā lieta universitātes pasniedzēju dokumentu klāstā nav no biezākām – dažas anketas, dažī rīkojumi, vēlēšanu apstiprinājumi augstākās instancēs, un tas arī ir viss. Nedaudzī piemēri:

1.

«Rezolūcija № 1232, 30. septembrī 1920. gadā.

Apstiprinu no Latvijas augstskolas organizācijas padomes š. gada 8. septembrī ievēlēto Tērbatas universitātes teoloģijas fakultāti beigušo L. Bērziņu par teoloģijas fakultātes lektoru, skaitot no 1. jūlija š. gada.

Izglītības ministrs [par. J. Plāķis].»¹³⁸

2.

«Latvijas Augstskolas Rektora kgm.

Teoloģijas fakultāte uzdeva lektoram L. Bērziņam lasīt 6 stundas lekcijas (hebreju un grieķu valodās) no 1. janv. 1922. gada, tādēļ lūdzu aprēķināt viņam algu jau no 1. janv. š. gada. Pērnajā gadā viņam

¹³⁷ ŠAURUMS, G. *Tērbatas Universitāte 1632 – 1932. R.: Autora apgādībā, 1932, 171. lpp., № 561.*

¹³⁸ LVVA, 7427. f., 13. apr., № 177, 1. lpp.

bija tikai 3 stundas.

Teol. fak. dekāns Vold. Maldonis.»¹³⁹

3.

«Latvijas Augstskola. Teoloģijas fakultāte.

5. janvārī 1924. gada, № 2, Rīgā

Universitātes Padomei.

Teoloģijas fakultātes padome savā sēdē 5. janvārī š. gada ar visām klātešo fakultātes padomes locekļu piecām balsīm nolēmusi stādīt priekšā līdzšinējo lektoru Ludvigu Bērziņu ievēlēšanai par fakultātes ārštata docentu ebreju valodā, skaitot no 1. janvāra š. gada un uzticot viņam sešas stundas nedēļā. *Pro venia legendi* nolēma viņam ieskaitīt iesniegto rakstu *Ebreju gramatikas pamatlīnijas*.

Dekāns K. Kundziņš. Sekretārs L. Adamovičs.»¹⁴⁰

Par sevi pats Bērziņš piemetina sekojošo: dažādās pakāpēs esot apguvis vācu, krievu, itāļu, franču, angļu, senebreju un sengrieķu valodas, lasa speciālo literatūru arī jaungrieķu valodā.¹⁴¹ Apmeklējis Vāciju un Holandi, apceļojis Krieviju (6500 verstis).¹⁴² Viņš aprecas 1917. gada vasarā, sieva Anna (dzim. Klinsone); bērni: «Charis (1918. gada 21. IX) [acīmredzot patapinājums no Χάρης; varbūt sakarā ar t.s. Rodas kolosa autoru, sk.: STR. 14,652], Ianthe (1920. gada 15. III) [acīmredzot patapinājums no Ίάνθη; varbūt sakarā ar ΗΕΣ. Th. 349], Pauls Diodors (1921. gada 28. v) [acīmredzot patapinājums no Διόδωρος].»¹⁴³

Šajā vietā būtu bijis jāliek punkts, ja nepagadītos daži nesenas pagātnes atradumi, no kuriem vismaz trīs ir vispārēji pieejami,¹⁴⁴ savukārt citi divi – mazākais līdz 2005. gadam – nepublicēti un mazāk zināmi;¹⁴⁵ pie pēdējiem jāpakavējas ilgāk.

1.2.2. Satiksme vārdā

Literatūras vēsturnieks un kritiķis Alfrēds Goba (11. XI 1889., Dignājas pag. *Slīderi* – 31. I 1972., Rīga) kādā savā 1963. gada vēstulē E. Mēkleram (skolotājs, rakstnieks; 8. VI 1884., Nītaures pagasta

¹³⁹ LVVA, 7427. f., 13. apr., № 177, 2. lpp.

¹⁴⁰ LVVA, 7427. f., 13. apr., № 177, 9. lpp.

¹⁴¹ «Mācītājs tekoši runāja ļoti daudz valodu, no klasiskām sevišķi labi vecebreju valodu...» (ĻEBEDEVA-VĪGNERE, M. "Atmiņas par mācītāju Ludi Bērziņu," IMM 10 {1929} 249.-250. lpp.). Dzejnieks Kārlis Krūza 1918. gada februārī pie Bērziņa mācās latīņu valodu (sk.: 2., 5. un 9. II ierakstus viņa piezīmēs: KRŪZA, K. "Skaļās birzēs: Piezīmes par Ludvigu Bērziņu," VECVAGARS, M. *Kārļa Krūzas 'klasiskās' piezīmes*. [B.v.]: FSI [2007], 84., 85. lpp.).

¹⁴² *Valsts darbinieku aptauja* – LVVA, 7427. f., 13. apr., № 177, 16.-16^a. lpp.

¹⁴³ *Latvijas Augstskolas Anketē* – LVVA, 7427. f., 13. apr., № 177, 30. lpp.

¹⁴⁴ Augstāk jau citētais darbs: ĻEBEDEVA-VĪGNERE, M. "Atmiņas..," 249.-257. lpp.; MĒKLERS, E. "Ludvigs Bērziņš," *Rīgas Pilsētas II. Vidusskolas (agrāko Latviešu Izglītības Biedrības vidusskolu) Pirmie desmit gadi 1916-1926*. R.: Rīgas Pilsētas II. Vidusskolas izdevums, 1926, 105.-109. lpp.; KUNDZIŅŠ, K. "Teologs ar gara dzirksti: Ludvigs Ādolfs Bērziņš (1874-1925)," *Latvijas ev.-lut. baznīcas kalendārs 1958. gadam*, desmitais gada gājums, [B.v.]: Latvijas ev.-lut. baznīcas virsvaldes izdevums, [1957], 41.-44. lpp.

¹⁴⁵ Sk.: RFR 9 (2005) 66.-73. lpp. un VECVAGARS, M. *Kārļa..*, 71.-87. lpp.

Kalnukuilēni – 7. iv 1973., Rīga)¹⁴⁶ nezināmas ieinteresētības atspaidā taujā: «..Vai gadījumā nepazināt mācītāju Ludvigu Bērziņu, kas bijis ebreju valodas pratējs un arī filozofs (nesamainiet ar viņa vārda brāli, sauktu Ludi Bērziņu). Šķiet, miris, bija mācītājs kādā tur draudzē uz Cēsu pusi. Kaut kur kāda sieviete bija rakstījusi par viņu, bet neatceros kur?...»¹⁴⁷

Lai gan Mēklera atbilde ir pagara (rokrakstā 4 lpp.), tomēr tā, jādodomā, sniedz cituviet neiegūstamas ziņas un iespaidu klāstu. Atsevišķu sakritību gadījumā parindēs tiek citēta vai norādīta arī ‘kāda sieviete,’ kas ‘kaut kur bija rakstījusi par viņu [Bērziņu].’¹⁴⁸

Mēklera atbildes vēstule Gobam:

«Šinī vēstulē gribu pastāstīt dažas ziņas par Jūs interesējošo teologu Ludvigu Ādolfu Bērziņu, Allahu mācītāju. Ar viņu vienu gadu nostrādāju kopā Izglītības biedrības vidusskolā.¹⁴⁹ No tā laika bijām pazīstami. Tas bija pirmā Pasaules kara laikā, kad tikko bija Rīgu okupējis vācu karaspēks. Pēc kāda incidenta ar mācītāju Bilmani, viņa vietā jau mācības gada, cik atceros, pirmajā pusē ieradās Ludvigs Bērziņš. Izdzīts no sava darba, kā viņš pats stāstīja, viņš kājām ieradies Rīgā ar nelielu koferīti rokā. Tālāk rakstu no sava romāna:¹⁵⁰

Augstkalns¹⁵¹ ar šo brīnišķo cilvēku tūlīņ iedraudzējās. Ne arvienu no latviešu teologiem viņš nebija varējis tik brīvi un labi justies un tik cilvēcīgi un sirsnīgi izrunāties, kā ar šo patiesi visa laba un daiļa cienītāju. Drīz vien Bērziņš bija piesaistījis sev draugos arī dzejnieku Kārli Krūzu, kas nāca Viktora Eglīša vietā par latviešu valodas skolotāju.

Skolotāju istabā (istaba atradās Ķeniņa namā, Tērbatas ielā, *Ed. M.*) Bērziņš ziemā parasti mīlēja šēdēt pie sprēgājošā kamīna savu cienītāju pulciņā. Tāds mācītājs taču vēl nebija redzēts. Starpbrīžos, runājot par mūziku, viņš pēkšņi sāka dziedāt diezgan spēcīgā un izjustā balsī ārijas no *Rigoletto*, *Fra Diavolo*, *Aidas* vai citas kādas itāliešu operas, kuras likās viņš visas zināja no galvas. Tāpat viņš labi pārzināja grieķu un romiešu klasiskus. Bet sevišķi viņš mīlēja fragmentus no Dantes *Dievišķās komēdijas* oriģinālā. Nebija viņam sveša arī vācu, krievu un citu tautu māksla un literatūra. Jānim Augstkalnam radās ieskats,

¹⁴⁶ Pazīstamāka ir Mēklera monogrāfija A.S. Puškina (R.: Valtera un Rapas A./S. izdevums, 1935), mazāk zināma – *Mūžības gaismā* (R.: Autora izdevums, 1939) un K.F. Žakova darba *Limitisms: Zinātņu, filozofiju un reliģiju vienotība* tulkojums (3 daļās rokrakstā J. Misiņa bibliotēkā).

¹⁴⁷ Alfrēda Gobas vēstule Mēkleram Rīgā 1963. gada 29. maijā: LUABR, Alfrēds Goba 96, 26.

¹⁴⁸ ĻEBEDEVA-VĪGNERE, M. “Atmiņas..” *IMM* 10 (1929) 249.-257. lpp. Malvīne Vīgnere-Grīnberga (dzim. Kalēja; 12. {v.st.} x 1871., Rīga – 06. vi 1949) – latviešu operdziedātāja un vokālā pedagoģe. Precējusies ar komponistu Ernestu Vīgneru (bija viņa pirmā dzīves biedre, kas vēlāk gan atzina, ka ģimenes dzīvei Vīgners neesot derējis; viņa straujais raksturs esot grūti panesams), pēcāk – ar inženieri, turīga Siguldas veikalnieka dēlu, Oskaru Grīnbergu, tēlnieka T. Zaļkalna brāli. Māksliniecei Siguldā esot piederējušas 2 mājas – Šveices ielā 17 un 17a. J. Rozentālam ir divi M. Vīgneres-Grīnbergas portreti (1898 un 1916).

¹⁴⁹ 1915. gada 3. II Latviešu izglītības biedrība, ko tajā laikā vadīja skolotājs un sabiedriskais darbinieks J. Butuls, ar Tatjanas komitejas finansiālu atbalstu A. Ķeniņa skolas telpās atvēra reālskolas klases, bet meitenēm – ģimnāzijas klases (atradās Rīgā, Tērbatas ielā 17; sk.: STARIS, A. *Skolas un izglītība Rīgā: no sendienām līdz 1944. gadam*. [B.v.]: Lielvārds, [2000], 114., 103. lpp.).

¹⁵⁰ Liekas, ka šāds sacerējums neatrodas Mēklera publicēto darbu skaitā. Tomēr vēstules teksts dažuviet ir līdzīgs publikācijai krājumā *Rīgas Pilsētas II. Vidusskolas Pirmie desmit gadi*.

¹⁵¹ Jānis Augstkalns – nezināma persona, iespējams, ka skolotājs vai skolas darbinieks. Uzvārds varētu būt reāls, jo ne daudz tālāk Mēklers piemin Krūzu, V. Eglīti u.c.

ka Ludvigs Bērziņš vai par veselu galvu stāv pāri citiem vecās skolas latviešu teologiem.

Mazāk pārlicinoši bija viņa politiskie uzskati. Viņš ļoti daudz gaidīja no krievu pareizticīgās baznīcas Krievijā, ka tā reiz modīsies un kļūs atkal noteicēja savas tautas dzīvē un tad visiem būs labi... [ ]

Kādreiz, kad Augstkalnam bija brīva stunda, L. Bērziņš uzaicināja viņu hospitēt meiteņu ģimnāzijas astotā klasē, tā dēvētā selektā (izlases klasē), tādu tituli viņai bija piešķīris vācietis skolu inspektors. Tā bija izlaiduma klase. – “Nāciet, – teica Bērziņš, – man šodien interesanta stunda, mēs analizēsim *Zalamana augsto dziesmu*.” Tā ir brīnišķīgi jauks dzejas darbs. Zem līgavas līdz šim vēl baznīca redzēja “kristīgo draudzī, kristīgo ticību. Tie – pilnīgi maldi. Šī dzeja ir tikai brīnišķīgs mīlas lirikas zieds, nekas vairāk.” Pēc tik neparastas teologa izrunāšanās, Augstkalnam radās interese dzirdēt šīs dzejas analīzi visos sīkumos, un viņš iegāja viņam līdz klasē. Un tā patiesi bija jauka stunda, un šis jūdu lirikas šedevrs Augstkalnam no šīs dienas iekvēlojās pavisam citā krāšņumā, savā īstā dabīgā gaismā. Tanī erotika sasniedza reliģiozu cēlumu. Un Augstkalns pacilāts atstāja beigās klasi.

Kādu citu reizi, un tādu gadījumu bija vairāk, Augstkalns sastapa Bērziņu netālu no Nacionālās operas: “Nākat līdz, – aicināja viņš un paņēma Augstkalnu zem rokas, – iesim pusdienā, tepat Romas pagrabā.” Un, neraugoties uz atrunāšanos, ievilkā to sev līdz. Pusdienoja viņš nesteidzoties, sevišķi ja gadījās patīkams sarunu biedrs. Bērziņš daudz viņam stāstīja par savu dzīvi, par Tērbatas universitāti savā studiju laikā, vācu profesoriem. Viņš sācis gatavoties profesūrai, bet savu uzskatu un neatkarīgā rakstura dēļ nevarējis ar vāciešiem sadzīvot un šķīries no sava jaunības ideāla. Viņš bijis tanī laikā pat iemīlējis kādā dižciltīgā vācietē, bet tanīs aprindās uz viņu kā zemnieka dēlu raudzījušies no augšas, un tas viņu tā sarūgtinājis, ka viņš no šīm aprindām novērsies un it kā par spīti apprecējis pavisam vienkāršu latvju meiču, pats savu kalponi: “Redziet, man jauka sieva, tik maz ko viņa jēdz no manas gara pasaules.”¹⁵²

Kādu citu reizi, kad Augstkalns bija aizgājis [ ] pie tā mājā, viņš to gan iepazīstināja ar savu kundzi, bet tā tūliņ aizgāja. “Neņemiet ļaunā, ka mana sieva šē nepaliek. Mums jau tā iegājies paradumā. Mēs ar jums sarunāsimies par filozofiju, mūziku, dzeju, reliģiju citā stilā, no kura viņai nav nekādas saprašanas. Tā ir labāk.” Un Bērziņš sāka stāstīt par Burtniekiem, kur tam esot māja un par to, ka viņš tur iepazīsies ar Māsēnu,¹⁵³ maz ievērotu cilvēciņu un cēlis to gaismā. Māsēns bijis agrāk tautskolotājs, bet nākot pie varas krieviem, ievēdot skolās krievu valodu par mācības valodu, palicis bez darba. Tad salīdzis par puisī dārzniecībā.

Kādreiz viņš sācis par to interesēties un aizgājis to apciemot. Citā reizē, apciemojot to, Māsēns izvilcis no pagalvja apakšas kādu manuskriptu un pasniedzis to Bērziņam un teicis: “Ieskatāties, mīlais cilvēk, un sakiet, vai šis mans darbs ir ko vērts vai nē?” Bērziņš nu atvedis šo vērtīgo rokrakstu Rīgā, un tas drīz vien ieraudzījis dienas gaismu.¹⁵⁴

¹⁵² Sal.: ĻEBEDEVA-VĪGNĒRE, M. “Atmiņas..” 251. un 255.-256. lpp.

¹⁵³ Jēkabs Māsēns; 3. II 1844., Bauņu pagasta *Matīši* – 29. III 1927., Burtnieku nabagmāja.

¹⁵⁴ Tā bija Dantes *Dievišķā komēdija*, kura Māsēna tulkojumā, kā liekas, no vācu valodas, pieredzēja vismaz 3 izdevumus. «Taisījās min. gada [1921. gada] rudenī svinēt Dantes seši simti gadu nāves piemiņu. Šai gadījumā jaunās Latvijas valsts vadošās aprindas gribēja parādīt, ka Dante latviešu vidū nav nemaz svešs, rūpējās, lai vismaz svētkos iznāktu Dantes *Dievišķā komēdija*, vai arī kāda viņa daļa. Bija nodoms dabūt tulkojumu tieši no itāliešu valodas, ievingrinātas rokas darinātu. Tomēr no šāda nodoma īsā laikā un citu apstākļu dēļ bija jāatsakās. Pa tam nāca zināms, ka *Dievišķā komēdija* jau latviešu valodā

Bijis Māsēnam vēl Gētes *Fausta* tulkojums, bet to, kā viņš stāstījis, tas nodevis *Mājas Viesa* mēnešraksta redaktoram Pēterim Zālītim, bet tas bijis to savukārt nodevis dzejniekam Rainim. Pēdējais to noturējis kādu gadu un drīz vien pēc tam nācis klajā paša Raiņa tulkojums. “Man šķiet, – noteica Bērziņš, – tas nebija visai godīgi darīts. Redzams to Rainis bija izmantojis...”

“Es nezinu vai tik ļauni būs bijis, – iebilda toreiz Augstkalns, – Rainis jau pats tulkošanā bija meistars un ja nu viņš salīdzināšanai tanī arī būtu ieskatījies Māsēna tulkojumā, tad jau neko daudz nevarēs pārnest ne Rainim, ne Zālītim. Vienīgi to var teikt, ka Rainim to nevajadzēja noklusēt.” Un pēc brīža Augstkalns vēl piemetināja: “To jau viegli būtu konstatēt, salīdzinot abus tekstus.”¹⁵⁵

Izrādījās, ka L. Bērziņš bija arī dzejnieks. Tanī pašā vai citā reizē viņš Augstkalnam izlasīja pāris savu dzejoļu un pēdējais atrada, [ ] ka dzejoļi labi un brīnījās, kāpēc viņš savas dzejas nav publicējis. Bet Bērziņš, tikai atmetis ar roku, it kā pats sev neticēdams un noteiktdams: “Ko nu!” un pārgājis uz citu tematu. “Varbūt arī viņu kādreiz ir pazemojuši mūsu ‘gudrie kritiķi,’ un tas, būdams savā dvēselē lepns un smalkjūtīgs, nav vairs mēģinājis šiem ‘visziņiem’ tuvoties,” nodomāja pie sevis Augstkalns.

Tad viņš jau otru reizi sāka stāstīt Augstkalnam par savu vērtīgo Allažu bibliotēku un starp citu nikni noteica: “Visu šie prūšu vazaņķi varēja man atņemt, man nebūtu žēl, bet nolaupīt bibliotēku, ko es ar tādu mīlestību ar sava darba ienākumiem biju ilgus gadus iekārtojis, to es nekad neaizmirsīšu. Ar šo rīcību viņi man pilnam pierādīja savu laupītāja dabu!”

Teologs Bērziņš bija bijis savā ziņā arī mecenāts – atbalstījis trūcīgus apdāvinātus draudzes jaunekļus, ja saskatījis viņos kādas spējas, jaunus talantus, vienalga vai zinātnes, vai mākslas laukā. Kādu viņš ierādījis vijoļu spēlē, citam mācījis spēlēt klavieres, citā atklājis dziedātāja spējas un palīdzējis tam nospraust pareizo ceļu utt.

Arī skolā viņa turētās rīta lūgšanas bija dažkārt visskaistākās – neatkarīgas saturā, brīvas un jaukas, ka tās ar prieku klausījās ikviens skolotājs un skolēns, vienalga pie kādas konfesijas viņš piederēja. Bija pat pāris gadījumu skolas dzīvē, kur pareizticīgie skolēni bija izteikuši vēlēšanos, lai viņiem ļauj iet luterāņu reliģijas stundās pie Bērziņa. Protams, tā direktors nevarēja atļaut. Šādu lūgšanas veidu, cik varēja veicināja skolā arī Augstkalns. Vispār šinī skolā reliģijas stundas arī vēlākos gados bija izcilu spēku rokās. Bez Bērziņa šie darbojās mācītājs Bergs, profesori K. Kundziņš, Maldonis, teologes Brauere un Zālite un arī spējīgais apdāvinātais skolas bijušais audzēknis Edmunds Šmits.»¹⁵⁶

---

tulkota. To bija izdarījis kāds cilvēks, kas dzīvoja Burtņieku nabagu mājā. Tas bija Jēkabs Māsēns. Pie šī darba viņu bija atradis Ropažu mācītājs Ludvigs Bērziņš, kas lielnieku laikā uzturējās Burtņiekos pie saviem vecākiem. Kad vēlāk ministru prezidents Ulmanis, Latviju apceļodams, nonāca Burtņiekos, mācītājs Bērziņš viņu iepazīstināja ar Māsēnu» ([ZEIFERTS,] T. “Jēkabs Māsēns,” *IMM* 4 {1927} 336. lpp.). Vairākus gadus vēlāk Straubergs, kādā publikācijā pieminēdams Māsēnu, viņa ‘gaismā celšanas’ nopelnus jau piedēvē Ulmanim vien: «Dinsbergā laika biedrs ir arī J. Māsēns, kas pazīstams tapis gadījuma pēc, jo grūtos apstākļos viņš glabājis savus manuskriptus, ko gaismā cēlis Dr. K. Ulmanis» (STRAUBERGS, K. “Kultūras slāpes,” *BZ* 23 {1938} 9. lpp. {29. l}).

¹⁵⁵ Jāpiebilst, ka Māsēnam ir vēl citi tulkojumi, kas mazāk zināmi, piem., H. Kurca (E. Kurca tēva) *Ievešana kristīgās ticības mācībā*, kā arī *Ceļa rādītājs ķīmijā: Sākuma mācības šajā zinībā priekš dabas mācību un zinību draugiem no EMIL GAWARE*, A. Blumauera travestētās Vergilija *Aineidas* tulkojums u.c. (rokrakstos J. Misiņa bibliotēkā).

¹⁵⁶ Mēklera vēstule Gobam, Rīgā 1963. g. 7. VI (LUABR, Alfrēds Goba, 96).

Alfrēds Goba savā vēstulē Mēkleram ir lietojis vārdu ‘filozofs,’ ar kuru viņš nominē Allažu Ludi. Pārpratums? Pārrakstišanās? Kļūdains apzīmējums neziņas dēļ? Turklāt Gobas atskārta bija notvirtinājies neatkarīgi no Mēklera atbildes satura un pirms tās.¹⁵⁷ Savuties iegūtā izglītība (A. Šaņavska Maskavas Tautas universitātes Vēstures un filozofijas fakultāte, 1912-1915) liek atmest cerības par mazzinības raisītu alošanos. Varbūt apzīmējums lietots kādas līdz šim neievērotas Bērziņa publikācijas vai rokraksta atspaidā? Tomēr šādu patstāvīgu zinisku darbu Bērziņam nav. Ir citāda rakstura darinājumi, kurus Mēklers savā garajā atbildes vēstulē Gobam nepiemin. Viens no tiem ir saistīts ar Allažu mācītāja negaidīto pievēršanos kādas publicētas skolas grāmatas pārstrādei otram izdevumam,¹⁵⁸ lai gan jau grāmatas pirmo izdevumu kritika bija uzņēmusi visumā atzinīgi, vien norādot, ka atsevišķas darba sadaļas varētu būtu plašākas, piem., par kristīgās ticības ieviešanu pie latviešiem, par latviešu evaņģēliskām draudzēm ārpus latviešu apdzīvotām teritorijām pie Baltijas jūras, un to, ka darba valodu apgrūtinot daudzie svešvārdi un retie šo vārdu skaidrojumi.¹⁵⁹ Mēklers nepiemin arī Bērziņa dažādu grāmatu apskatu sarakstišanas faktu pielikumā pie *Mitteilungen und Nachrichten für die evangelische Kirche in Russland* 67. sēj., 1914. gada izdevumā (*Theologisch-pastorales Beiheft* № 2), kurā ir publicēti 8 Bērziņa dažādu autoru darbu kritiski aplūki:

1. APPEL, H. *Kurzgefasste Kirchengeschichte für Studierende* (37.-40. lpp.);
2. WALTER, I. von. *Die ersten Wanderprediger Frankreichs* (41.-44. lpp.);
3. BRIEGER, TH. *Die Reformation: Ein Stück aus Deutschlands Weltgeschichte* (45.-48. lpp.);
4. HUNZINGER, A.W. *Lutherstudien. I. Luthers Neuplatonismus in der Psalmenvorlesung von 1513-1516* (49.-52. lpp.);
5. WOHLBERG, G. *Das Evangelium des Markus (Kommentarwerk von Th. Zahn)* (53.-56. lpp.);
6. KNOPE, R. *Die Briefe Petri und Judä (Kommentarwerk von Meyer)* (56. lpp.);
7. LÜTGERT, W. *Die Liebe im Neuen Testament* (57.-59. lpp.);
8. IHMELS, L. *Fides implicita und der evangelische Heilsglaube* (60.-62. lpp.).

Lai gan Bērziņa publikācijas 1914. gadā (pat 1924. gada rokraksts *Ebreju gramatikas pamatlīnijas*) varētu uzrādīt autora kompetenci un nodarbi ar reliģijas vai baznīcas vēstures un seno valodu jautājumiem, tās tomēr ir nepietiekošas, lai atvedinātu un piedēvētu viņam apzīmējumu ‘filozofs.’ Acīmredzot atbilde jāmeklē viņpus pieņemtiem šauras izpratnes akadēmisma ierāmjiem.

Mēklers savā vēstulē nepiemin kādu, kā liekas, ļoti iezīmīgu īpatību, proti, Bērziņa vairākgadīgos

¹⁵⁷ Goba tomēr Bērziņu nav ietvēris savā krājumā *Latviešu prātnieki* (4 sēj. LUABR).

¹⁵⁸ Daži vārdi tās sakarā ir teikti Mēklera rakstā “Ludvigs Bērziņš,” *Rīgas Pilsētas II. Vidusskolas (agrāko Latviešu Izglītības Biedrības vidusskolu) pirmie desmit gadi. 1916-1926*. R.: Rīgas Pilsētas II. Vidusskolas izdevums, 1926, 107. lpp. Minētā grāmata: PAUKSCHENS, P. *Kristīgas basnīzas vēsture evaņģēliskām skolām*. Otram izdevumam pahrstrahdata no LUDWIGA BEHRŠIN, luteriska mācītāja. R.: K.J. Sichmaņa apgādībā, 1914.

¹⁵⁹ BĪDERS, J. “1894/95 gadā iznākušas latviskas skolas grāmatas,” *Tautu pagalmis. Literāriska gada grāmata 1896. gadam*. Zem adv. J. KREICBERGA redakcijas. Liepāja: Drukāta M. Pētersona bilžu- un grāmatu-drukātavā, 1895, 44. lpp.

(aptuveni kopš 1909. gada¹⁶⁰) Siguldas apmeklējumus un viņa viesošanās t.d. saviesīgos vakaros pie Vigneres-Grinbergas, kuros epizodiski ņem dalību Anna Brigadere, Aleksandrs Dauge u.c., nemin arī Allažu mācītājamu, kurā daudzas nedēļas bija pavadījuši Jānis Poruks, Haralds Eldgasts u.c., ar isākiem apmeklējumiem šeit esot uzturējušies Anna Ķeniņa, Angelika Gailite, Siguldas nabagmājas vājprātīgais Marvējs u.c.¹⁶¹ Īpaši saistībā ar Vigneres-Grinbergas namu Siguldā nevar neredzēt veidojamies, nosacīti runājot, savdabīgu dažādveidīgi tematizētās pārrunās ieinteresētu ļaužu kopu, kuras apvienošanā gan vēl nevar saskatīt kādu izvirzītu mērķu un uzdevumu īstenošanas kopsaucēju. Tā acīmredzot veidojusies spontāni sabiedrībā plašāku ievēribu guvušu cilvēku savstarpēji personiskas satiksmes vēlmē neformālos apstākļos (pretmetā vai kompensējot RLB?), ikreizēji jaunas tēmas aprunas iespējamības un pārrunu rezultātu iepriekšējas neprognozējamības mudināti. «Daudzu to laiku mākslas darbinieku biogrāfijās lasām, ka viņi pazinuši Malvīni Grinbergu ne tikai kā publikas iemīļotāko dziedātāju, bet arī kā viesmīlīgu namamāti.»¹⁶² Šāda kopa veidojās arī Allažu mācītājmuižā, varbūt vēl kur citur – tur, kur atradās pats vārdiskās satiksmes (συννοσία) raisītājs un lielā mērā arī uzturētājs – t.d. Allažu Ludis.

Protams, bija arī citas grupas, dažas no kurām varēja veidoties nebūt ne kāda īpatņa ietekmes un iespaida rezultātā. Zīmīgs piemērs ir t.s. *Sukub's* – kaut kas līdzīgs paēstuvei mākslinieka Romana Sutas mātes Natālijas privātā dzīvoklī uz tagadējās G. Merķeļa (agr. Pauluči) ielas, 21. numura 2. dzīvoklī, namā netālu no bijušās 'Saktas,' jādāmā, vēlākās Dzelzceļa slimnīcas (no 1944. gada). Nosaukums 'sukub' ir saliktenis, kas veidots no vārdiem 'supremātisms' ('su-') un 'kubisms' ('-kub'), 20. gs. sākuma populāriem modernās mākslas viezieniem Latvijā. Ēstuves sienas esot rotājuši R. Sutas, V. Tones, K. Ubāna, N. Strunkes un A. Beļčovas (Sutas) gleznojumi konstruktīvā stilā; stāvu zemāk esot bijis J. Raiņa klubs. Bieži apmeklētāji te bija mākslinieki, rakstnieki, dzejnieki u.c.¹⁶³ Sērsējus interesēja ne tikai prasmīgi pagatavotā ēdmaņa. Te varēja ienākt un netraucēti turpināt vai pabeigt jau uzsāktu sarunu; te varēja uzzināt pēdējos vēl tenku presē npublicētos jaunumus rakstniecībā, izdzirdēt vēl atklātībai nezināma dzejoļa vai poēmas autorizētu priekšlasījumu; te iespēja izteikties gan rūdīti visas rakstniecības pamatus zinoši kritiķi, gan arī vārdisko rīmju ritumu zaļumzaļi iesācēji. Bija gadi, kad *Sukub'*ā kūsāja īsts virtuvniecisks gars, te cepa, vārīja un.. radija... Ne ilgi.¹⁶⁴ Reiz apstāst arī šķietami neizsīkstoši avoti...¹⁶⁵ Tomēr *Sukub'*am acīmredzot lielumis piemita ikminūtes ekspresijas nosacīta piegarša: ikviens ienācējs kā nule 'piesities vadātājs' iespēja pavērst varbūtējo domas dzimšanas aizsakni izsausnējošā tērgā.

¹⁶⁰ Tajā laikā viņam varēja būt apt. 35 gadi.

¹⁶¹ ĻEBEDEVA-VIGNERE, M. "Atmiņas.." 249., 250., 253., 254. lpp.

¹⁶² GOLUBA, G. *Malvīne Vignere Grinberga*. R.: Liesma, 1985, 58. lpp.

¹⁶³ Daži *Sukub'*a apmeklētāji minēti arī Krūzas piezīmēs, sk.: VECVAGARS, M. *Kārļa Krūzas 'klasiskās' piezīmes*. FSI, [2007]: Grīns (36. lpp.); Mēklers, Veselis (113. lpp.); Strukmanis (115. lpp.); Virza, Eglītis ar kundzi, Šanteklērs, Arturs Kroders (167. lpp.); Austrīņš, Sproģu Jūlijs, Madernieks, Priede, Suta, Sudrabkalns, Struņķis (168. lpp.); P. Zālīte (187. lpp.); Malvesis, Jēkabsons, Ērmanis (188. lpp.); u.c.

¹⁶⁴ Atmiņu un izteikumu sakopojumu par *Sukub'*u sk.: LIPŠA, I. *Rīga bohēmas varā*. [B.v.]: Apgāds Priedaines [2002], 123.-127. lpp.

¹⁶⁵ Sk.: VECVAGARS, M. " 'Virtuves' problēmas: Kārļa Krūzas Piezīmes," *Letonikas otrais kongress. Filosofiskās idejas Latvijā, Eiropas vērtības un latviskā identitāte. Raksti*. Pirmā grāmata. R.: LU FSI, 2008, 318.-325. lpp.

Arī Helladā ilgā laika posmā (apt. no Homēra līdz Romas laikmetam) ir pastāvējuši dažādi cilvēku apvienību tipi, bet ar izkoptākām iezīmēm un konkrētākiem mērķiem. Biežāk tiek minētas:

1. hetairejas (ἑταιρείαι, ἑταιρίαι) – domu biedru kopības, kas apvienojušās dažādu arī (varbūt pat galvenokārt) politisku mērķu sasniegšanas dēļ,
2. erani (ἔρανοι), kuros dalībniekus vienoja kāda dažādu iemeslu dēļ savākta kolekte, piem., brīvprātīgs grupas dalībnieku lielumis leģitimēts ziedojums kādu (sviniņu) pasākumu īstenošanai, dzīru izmaksu segšanai u. tml.;
3. tiasi (θίασοι), kādu reliģisku interešu radītas apvienības; u.c.

Iespējams, ka hetairejas sākotnēji ir bijušas saistītas ar ģints iekārtu un tās atliku iesaisti teritoriālos pārvaldes iestādījumos, vismaz šādi ar valsts iekārtas struktūru saistīti rudimenti esot bijuši Krētā.¹⁶⁶ Tās jo bieži ir sekmējušas arī politisku interešu īstenošanu, iesaistot hetairejā, piem., divu pat karojošu pušu oligarhiski tendētus spēkus, lai kopēji vestu cīņu ar kādas puses demokrātisko vairākumu. Aristotelis piemin pat hetaireju valdīšanu Abīdā.¹⁶⁷

Līdztekus jau minētiem ļaužu apvienības paveidiem pastāvēja arī t.d. intelektuālas ievirzes grupas, kuras vairumā gadījumos veidojās kāda īpati ziniski orientēta vadātāja ietekmē. Pie šādām apvienībām varētu pieskaitīt arī t.s. filozofu skolas, piem., pītagoriešu savienību, Sokrata pulciņu, varbūt pat t.s. akadēmiju, likeju u.c. Lai gan šo grupu darbība tiešā veidā nebija saistīta ar iesaistīšanos politikajās peripētijās, tomēr ir zināmi gadījumi, kad neuzticību un netiksmi par tām izrādīja tieši demokrātiskas (δημος) vai vismaz ohlokrātiskas ievirzes pārstāvji. Piem., Atēnās Perikla laikā notiek prāva pret filozofu Anaksagoru, kuru apvainoja tradicionālo dievu apšaubīšanā (formāli sakarā ar to, ka viņš Sauli bija nosaucis par ko līdzīgu ugunīgam blūķim), pēcāk pietuveni pārmetumi tika izteikti arī dzejdarim Diagoram (415. g. p.m.ē.) un sofistam Protagoram (411. g. p.m.ē.), bet kulmināciju demokrātiski dēmagoģiskā visatļautība sasniedza 399. gadā, izrēķinoties ar Sokratu.¹⁶⁸

Iepazīstot jau publicētās vai vēl neizdotās atmiņas un piezīmes par Bērziņu, visupirms neviļus liekas atklājamies īpata mājīguma noskārtas šķitums: te viss ir pazīstams – kā mājās – kāds rosīgs darba rūķis, kāds Antiņš un Dullais Dauka, kāds vājprātīgais, par dzimto kļuvusi nabagmāja – te viss kā... Latvijā... Bet netīši šajā mājīgā pierocības mājīguma saskaņā, kā rādās, bija ielauzies kāds odisejisks svešķermenis ar daudz lielākiem un radikālākiem prasījumiem, kādi bija domājami iepriekšējo laiku metu K. Valdemāra studentu 'vakarsēžas' dalībniekiem. Jaunais prasījums ārišķi varēja rādīties ļoti vienkāršs: ikreizēja jebkura priekšmeta 'būšanas' akcentēšana un pārtaujāšana vai tas, ko filozofijai adekvātākā valodā (bez

¹⁶⁶ Sk.: DAREMBERG, CH.; SAGLIO, EDM. *Dictionnaire des Antiquités Grecques et Romaines*. T. 3,1. Paris: Librairie Hachette et Cie, 1900, p. 158-171.

¹⁶⁷ ARIST. *Pol.* 1306 a 30.

¹⁶⁸ D.L. 2,12-13; 2,42; 6,59; 9,52. *Cic. Nat. D.* 1,2; 1,63; 3,89.

priekšmeta ģenitīva ikreizējas divdomības latviskā mēlē) apzīmē ar terminu 'бытие сущего.' Bet šāds – uz esošā būšanu – virzīts aplūks ir tas, ko varētu nosaukt par filozofijai piedienīgu skata māku jau kopš antīkiem laikiem pat bez tās adeptu izcilības apliecinājumiem un rakstītu papirusu ruļļu un grāmatu simtiem vai iekļautības fakta aizsaprātnes turklāt vēl maksas biogrāfisko datu bāzu indeksos. Filozofijai par pēdējiem ir bijusi, ir un būs maza bēda, kamēr vien tā būs filozofija! Bet arī filozofijai (pietuvei literatūrai, mākslai, teātrim, mūzikai u. tml.) ir nepieciešama savveidīga uztures 'vietne,' nepieciešami tās 'radītāji' un 'patērētāji,' izspriedēji, kritiķi, nepieciešama specializēta periodika, zinātniskas (un ne tikai populāras) grāmatas, nepieciešama vārda komunikatīva 'telpa' skatā par esošā būšanu. Tieši pēdējo ar savu intuitīvo personu, kā liekas, centās rast un piepaturēt Allažu Ludis.¹⁶⁹

1.3. Arturs Klepers (1882 – ?). Filozofijas vēstures kurss vidusskolām

Pirmos mēģinājumus drukātā vārdā izteikt filozofijas vēsturi latviešu valodā 1921. gadā ir veicis tā laika Smiltenes skolotājs Arturs Klepers.¹⁷⁰ Dzimis 1882. g. 10. x Cēsīs, mācījies Cēsu pirmmācības skolā, Jaunrozes pagasta skolā un Opekalna draudzes skolā. Apguvis skolmeistara amatu Valmieras (Valkas) skolotāju seminārā (1899.-1902. g.)¹⁷¹ un, iespējams, vēlāk klausījies lekcijas arī Tērbatas Universitātē.¹⁷² 1931. gadā beidzis LU Filoloģijas un filozofijas fakultātes vēstures nodaļu ar *cand. hist.* grādu. No 1902. gada strādā par skolotāju vairākās mācību iestādēs: 1902.-1907. g. – Vecgulbenes draudzes skolā; 1907.-1908. g. – Ventspils pilsētas skolā; 1908.-1913. g. – Limbažu pilsētas skolā; 1913.-1917. g. – Valmieras augstākā tautskolā; 1917.-1918. g. – Smiltenes Skolu biedrības tirdzniecības skolā; 1918.-1921. g. – Smiltenes Skolu biedrības reālskolā; 1921.-1927. g. – Smiltenes Valsts vidusskolā; 1927.-1930. g. – Jelgavas Valsts skolotāju institūtā; 1930.-1934. g. – Valmieras Valsts ģimnāzijā; 1934.-1935. g. – Lubānas Valsts ģimnāzijā; 1935.-1937. g. – Lubānas Valsts ģimnāzijas direktors;¹⁷³ pēdējais pirmskara Viļkas ģimnāzijas direktors.

Klepers sastāda, kā vēsta grāmatas titullapa,¹⁷⁴ filozofijas vēstures kursu vidusskolām, kas piedzīvo

¹⁶⁹ Protams, tas var būt tikai pieņēmums. Atmiņas par Allažu Ludi ir nepilnīgas, mazskaitliskas un, jāsaka, neprofesionālas. Iespējams, ka klātesošie pašai sarunu ievirzei vispār nepievērsa nekādu uzmanību. Viņus varēja saistīt vairums tikai aprunas šķietami aktuālie un pierocīgie priekšmetojumi.

¹⁷⁰ Sastopama arī forma 'Kleperis' (sk.: OZOLIŅŠ, K.; RUBENIS, P.; ZICĀNS, E.; ZIEMELIS, H. {sast.} *Valmieras {Valkas} skolotāju semināra audzēkņi: 1894 – 1919: Vēsturiski un biogrāfiski materiāli.* R.: Valmieras {Valkas} skolotāju semināra audzēkņu biedrība, 1936, 106. lpp.).

¹⁷¹ OZOLIŅŠ, K. *Valkas-Valmieras skolotāju seminārs 1894 – 1919: Semināra vēsture.* R.: Grāmatu apgādniecības A. Gulbis izdevums, 1936, 130. lpp.

¹⁷² *Latvijas vadošie darbinieki.* Prof. P. ŠMITA virsredakcijā. R.: Latvju kultūrvēsturiskā apgāde, 1935, 219. lpp.: «Beidzis Valkas skolotāju semināru un Latvijas universitātes filol. un filoz. fakultāti. Studējis arī Tērbatā.» Šaurums gan piemin Ādolfu (ne Arturu) Kleperi (№ 1293), kas dzimis Cēsīs 1887. gada 27. vi, mācījies teoloģiju (1918. g.), studijas turpinājis ārzemēs, strādājis par skolotāju (ŠAURUMS, G. *Tērbatas...*, 205. lpp. un 207. lpp.).

¹⁷³ LVVA, 1632. f., 2. apr., № 358, 25. lpp.

¹⁷⁴ Tomēr grāmatas priekšvārdu parakstījis kā autors.

divus izdevumus:

1. Filozofijas vēstures kurss: Vidusskolām un pašmācībai. Pēc Vunta un citiem avotiem sastādījis ARTURS KLEPERS, Smiltenes vidusskolas skolotājs. R.: Valtera un Rapas akciju sabiedrības izdevums, 1921.
2. Filozofijas vēstures kurss: Vidusskolām un pašmācībām. Pēc Vunta un citiem avotiem sastādījis ARTURS KLEPERS. 2. pārlabotais un papildinātais izdevums. R.: Valtera un Rapas akciju sabiedrības izdevums, 1924.

Sastādot filozofijas vēstures kursu, Klepers esot izmantojis pats savas piezīmes, kas uzkrājušās attiecīgā priekšmeta pasniegšanas laikā, tās pārstrādājis un papildinājis, ņemot talkā gan V. Vunta (*Wilhelm Maximilian Wundt*; 16. VIII 1832., *Neckarau, heute zu Mannheim* – 31. VIII 1920., *Großbothen bei Leipzig*) *Ievadu filozofijā* (*Einleitung in die Philosophie*),¹⁷⁵ gan prof. Oša Tērbatas Universitātē lasītās filozofijas lekcijas (paša pierakstītas?), gan vēl kādus nenosauktus avotus.¹⁷⁶ Darbā acīmredzot ņemtas vērā arī Dāles piezīmes terminoloģijas jautājumos: «Ievērojot to, ka mūsu valodai vēl trūkst pamatīgi izstrādātas un pilnīgas filozofiskas terminoloģijas, man, savu darbu veicot, bij jāpārvar daudzas grūtības. Tamdēļ tiklab terminoloģijas, kā arī vispār satura un izteiksmes ziņā manam darbam var būt savi trūkumi. Kādi ir šie trūkumi un kādā mērā esmu veicis savu uzdevumu – par to lai spriež lietpratēji. Beidzot izsaku sirsniņu pateicību.. P. Dāles kgm par vērtīgiem aizrādījumiem terminoloģijā.»¹⁷⁷

Vunts līdztekus savām nodarbēm psiholoģijā 1901. g. laida klajā vēlāk plašu popularitāti guvušu ievadu filozofijā.¹⁷⁸ Ekscerpta formā šis darbs kļuva pieejams arī Latvijā Klepera pārstrādājumā, tulkojumā un, iespējams, papildinājumā. Jājautā, kāpēc? Kā viens no varbūtējiem iemesliem jāmin Zeļinskis un viņa 1902. g. publicētais prāvais raksts par Vuntu un viņa valodas psiholoģiju,¹⁷⁹ kurā eksperimentālās psiholoģijas iedibinātājs tika dibināti stādīts priekšā arī kā vērā ņemams domātājs loģikā, ētikā, metafiziskā teorijā un valodas izdibinājumos, kas kopumā iekļaujas viņa filozofijas sistēmā. Tomēr Vunta izejas punkts protams ir un paliek psiholoģija, kas atstāj iespaidu uz visām sistēmas sastāvdaļām. Zeļinska raksts vienā no centrālajiem akadēmiskajiem žurnāliem Krievijā nepalika nepamanīts arī impērijas augstskolās, Tērbatu ieskaitot. Turklāt jau 1903. g. iznāk Vunta minētā darba tulkojums krievu valodā.

Otrs iemesls varētu būt paša darba veiksmīgi izvēlētā vēsturiskā tēmas aplūka metode un salīdzinoši (ar vācu filozofijas vēsturnieku skrupulozi gigantiskajiem darbiem) vienkāršais un īsais izklāsts. Vunta

¹⁷⁵ Pirmais izdevums: Leipzig: Verlag von Wilhelm Engelmann, 1901.

¹⁷⁶ KLEPERIS, A. *Filozofijas.*, 1. izd., 3. lpp.

¹⁷⁷ *Ibid.*, 3.-4. lpp.

¹⁷⁸ Līdzīgs pašmāju ievadījums filozofijā latviešu valodā parādās 1928. gadā: DĀLE, P. *Ievads filozofijā*. R.: A. Gulbis, 1928; – *Ievads filozofijā*. 1936./37. m.g. lekcijas. [B.v., b.i., b.g.]

¹⁷⁹ ЗЕЛИНСКИЙ, Ф. “В. Вундт и психология языка”, *Вопросы философии и психологии* 61 (1902) с. 533-567; 62, 635-666.

izmantotā vēsturiskā pieeja, ar kuras piepalīdzību īstenots Eiropas filozofijas attīstības koncentrēts apskats no senās Grieķijas līdz Jauniem laikiem, ir papildināta ar galveno filozofijas virzienu sistemātisku apskatu, kurā izklāstīti filozofisku jautājumu risinājumu pamattipi trijās filozofisko zinību jomās: izziņas teorija, metafizika un ētika, kas pilnā mērā ir skatāmas ja ne pirmajā, tad vismaz lappušu skaita ziņā divkāršotajā otrajā Klepera darba izdevumā 1924. gadā. Nav izslēgts, ka attiecībā vismaz uz dažiem interesentiem ir bijusi iedarbīga arī ziņa, ka Vunta dēls acīmredzot ir uzsācis darboties daudzu jo labi ieredzētajā Tērbatas Universitātē.¹⁸⁰ Par Vunta pazīstamību Latvijā liecina arī J. Studenta godalgotais studiju darbs LA 1922./23. akadēmiskā gadā *Vunta mācība par psihisko kauzalitāti* (300 lpp. apjomā).¹⁸¹

Filozofijas vēstures kurss pirmais izdevums nebūt netika uzņemts ar vispārējo aizpildīta tukšuma pilnības atskārtas jūsmu. Arnis,¹⁸² jo lieti atzīdams, ka «..izrautais robs mūsu garīgā kultūrā sāk pamazām papildīties...», un jau kuro reizi ar latviešu drukātā vārda starpniecību konstatēdams, ka «..mums nav ne attiecīgu tradīciju, nedz vajadzīgās terminoloģijas, – viss tas jārada no pašiem pamatiem», Arnis Klepera sakopojumam velti ne pārāk glaimīgas rindas. Viņaprāt arī mācību grāmatu darināšanai būtu jāņem vērā 'lietu' vispārējā attīstība, lai vismaz nākošā paaudze Latvijā «..spētu nostāties cienīgi blakus citām kultūras tautām uz vienādas attīstības pakāpes», tālabapēc «..mums tai jāsniedz viss, kas mūsu dienās sasniegts garīgās kultūras laukā.»¹⁸³ Vēlmais diemžēl nebija tajā pašā laikā arī iespējamais, vismaz ne nākamām paaudzēm.

Arnis uzsver, ka Klepera darbs esot novecojies par kādiem 20-30 gadiem, ka pēdējās desmitgadēs filozofijas vēsture ir ne tikai papildinājusies ar jauniem un varbūt pat daudzsoļoziem vārdiem, bet esot mainījies arī tās skatījums un aplūkojamo elementu klāsts. Tā piemēram, kirēnaiķu filozofijas aprādei agrāk esot pieticis ar «..pāris teikumiem...», kurpretim tagad (20. gs. 20. gadu sākumā) tā iegūstot «..milzīgu interesi.»¹⁸⁴ Gribētos jautāt, kādus pāris teikumus un kādu gan filozofijas vēsturi pirms 20.-30. gadiem ir domājis Arnis, ja viens vienīgs Cellers, tiesa, krietni vien agrāk, kirēnaiķiem savā filozofijas vēsturē ir veltījis apm. 40 lappuses?¹⁸⁵ Acīmredzot, kādu ar reizi neatprotamu iegānu mudināts Arnis vismaz šajā kritiskā apcerējumā ir mēģinājis statīt priekšā galvenokārt tikai par aktuālām nodarinātas novitātes un pacenties katram jaunam nule atklātībā nākušam vārdam piešķirt nozīmību vien tā iemesla dēļ, ka tas ir jauns, kurpretim nepelnītai aizmirstībai ierpaties atstāt senāku detalizētu pētījumu sējumu desmitus. Liekas, ka viņš tiecies likt lietā mērauklas, kas pietuvenas periodisku izdevumu aktualitātes

¹⁸⁰ "Университетская жизнь в Юрьеве," *Сегодня* 1 (1919) с. 4 (14 IX): «Среди новых профессоров Юрьевского Университета находится и сын знаменитого профессора Вундта, тоже философ.»

¹⁸¹ "L.U. godalgotie audzēkņi. Jūlijs Aleksandrs Students," *S* 9 (1922) 2. lpp. (15. XI); -OJ. "Ko tagad domā par dzīvnieku garu, dvēseli?," *LK* 29 (1929) 2. lpp. (5. II).

¹⁸² Arnis (īst. v. Ernests Runcis), rakstnieks, dzejnieks, Izglītības ministrijas ierēdnis, bibliotekārs, redaktors; dz. 1. I 1888., Valkas apr. *Mēru muižā*; m. – 30. VII 1943 Ustjurmogas noimetnē, PSRS. Bez literāriem darbiem rakstījis recenzijas, filozofiskas apceres (piem.: *IMM*) un grāmatu par cilvēka atziņas iespējām: *Cilvēks meklē patiesību: Septiņi apcerējumi par domas uzvarām un maldiem*. R.: J. Roze, 1939.

¹⁸³ ARNIS. "Filozofijas vēstures kurss. Vidusskolām un pašmācībai. Pēc Vunta un citiem avotiem sastādījis ARTURS KLEPERA.,," *IMM* 12 {1921} 1322. lpp.

¹⁸⁴ ARNIS. "Filozofijas.,," 1323. lpp.

¹⁸⁵ ZELLER, E. *Die Philosophie der Griechen in ihrer geschichtlichen Entwicklung*. Zweiter Teil. *Sokrates und die Sokratiker, Plato und die alte Akademie*. Zweite Auflage. Tübingen: Verlag und Druck von L.Fr. Fues, 1859, S. 241-281.

kritēriju masu izpratnei. Šādas metodikas pielietojuma ceļā iegūtais veidols, kā rādās, maz atšķiras no mūsu dienu dažādu institūciju direktīvu prasību īstenotības patēliem Latvijas skolu sistēmai un izplēnošai humanitārai zinātnei. Ernests Runcis ir izrādījis ļoti šodienīgs. Tālab, gribot negribot jājauc, kas ir bijis Ernests Runcis pats un kādas ir viņa attiecības ar filozofiju un tās vēsturi?

Vienu no retajām atbildēm uz nule uzstādīto jautājumu daļēji ir sagatavojis jau pieminētais rakstnieks, mēnešraksta *Labietis* redaktors Alfrēds Goba: «Atsauksmes par Klepera grāmatu bija diezgan paskarbas, piem. Arņa, tāpēc autors šo darbu pārstrādāja, krietni vien papildināja, pievienoja pat filozofu ģimenes, un 1924. gadā izlaida otro iespiedumu.»¹⁸⁶ Arnis pats «vairāk kā astoņus gadus sabijis dažādās mācības iestādēs., nolemj mest skološanos malā.»¹⁸⁷ 1905. gada revolūcijas laikā aizsākas viņa kā rakstnieka un sociālā taisnīguma neiespējamības meklētāja karjera. Viņš iezinājās gan aģitatora puslegālās dzīves īpatnībās, gan arī grāmatniecības radošā un tehniskā nodarba iedabā, darbojās kā tulko-tājs, kā arī mācekļis O. Jēpes grāmatu sietuvē Cēsīs¹⁸⁸ un no 1906. gada ir sociāldemokrātu savienības žurnāla *Laukstrādnieks* un sociāldemokrātu laikraksta *Strādnieks* redakcijas loceklis. Viņa centība nepaliek nepamanīta un ar 1906. gadu iesākas viņa kā arestanta gaitas. Pēdīgi 1918. gada beigās viņš Rīgā jau strādā laikrakstā *Uz Priekšu* (red. kol. loc.). 1920. gadā viņa raksti parādās *JZ* un *IMM*, pēcāk viņš darbojas par bibliotekāru līdz visu beidzot ieņem *JZ* (1926-1937, 1940) un *Atpūtas* (1928-1937) redaktora vietu. Viņa izglītība (kā virknei šo trauksmo gadu darboņu) gan nevar lepoties ar augstām skolām, liekas, pat ne ar ģimnāzijām. Viņš dažās jomās (filozofijas vēsturi ieskaitot) labākā gadījumā varētu būt t.s. autodidakts ar žurnālistikai piemītošu šibrīža aktualitātes vārdziskuma nepieciešamo pilnpiedevu.

Klepera *Filozofijas vēstures kursa* pirmā izdevuma novecojušā rakstura atzišana Arņa recenzijā liecina arī par to, ka pēdējās autors, kā šķiet, nav iepazīnis ar pašu avotu, ar Vunta darbu kā tādu. Iespējams, tad kritiskā apcere būtu tematiski nedaudz atšķirīga, un, kazi, ietvertu arī taujājumu, kāda iemesla dēļ Klepers ir nabadziskojs, 'prastiskojs' Vunta darbu un piedēvējis tam pašautorismu? Ja minētās iezīmes ir mazāk saskatāmas grāmatas pirmajā izdevumā, kurā vēl varētu mēģināt uzaustīt kādu 'citu avotu' atpēdas, tad ar uzviju tās apraugāmas otrajā laidienā, kura satura rādītājam pietiek nostādīt līdzās attiecīgas lappuses no oriģināla. Latviskā izdevuma saturu ir sarucinājis nevis Vunts, bet gan Klepers, un šāda saknāpināšana varētu kaut ko izsacīt, par kaut ko runāt. Acīmredzot pietuvena intelektuālas pieticības prasības ekspansija Latvijā 20. gs. 20. gadu sākumā, salīdzinot to ar t.p. gadu simta sākuma uzstādīju-

¹⁸⁶ LP 3, 142. lpp.

¹⁸⁷ GOBA, A. "Arnis," *Piesauļe* 3 (1931) 131. lpp.

¹⁸⁸ Šajā laikā iznāk vairāki Arņa tulkojumi: BRAKE, W. *Nost ar sociāldemokrātiem!* Tulkojis J.D. [ARNIS]. Sw. Peterburga: A. Gulbja apg.; R.: D. Zeltiņš, [1905?] [virsraksts ar nodomu maldinošs]; KAUTSKIS, K. *Atmiņas: Autobiogrāfija*. Tulk. ARNIS. Cēsis: J. Ozols, 1906; -. *Sociāla revolūcija un diena pēc tās*. Tulkojis ARNIS. R.: G. Zirgels, 1906; FEDOROVICHS, S. *Kā salasa un kur paliek tautas nauda?* Cēsis: J. Ozols, [1905]; LIEBKNECHTS, W. *Muhsu mehrķi*. Tulkojis AR. R.: Jahņa Kruhmiņa apgahdībā, 1905; -. *Diwas pasaules: Runa, kura runata tautas sabeedribas gada swehtkos 22. oktobrī 1871. gadā*. Tulkojis ARNIS. R.: Ed. Sirģeļa grahmatu tirgotawa, 1905; u.c. Saistībā ar Arņa K. Kautska darbu tulkojumiem būtu jāpiebilst, ka ir vēl kāds Kautska darbs, kas daļēji iederas antīkās pasaules receprijas kopējās tēmas ietvaros: KAUTSKIS, K. *Platona senējo kristīgo komunisms: Iz kultūras vēstures*. Tulkojis IVANS [AUGUSTS; žurnālists, skolotājs; dz. 13. I 1889., Vietalvas-Odzienas Ivanos]. R.: J.B. Krūmiņa apgāhībā, 1908 (grāmatiņa ietver divus rakstus: 1. *Platona ideālā valsts* un 2. *Seno kristīgo komunisms*).

miem (lai minam kaut vai impērijas ģimnāzijas, t.i., klasiskās ģimnāzijas), drīzāk liecina par īpatu pedagogiski audzinošu ideju ieplūsmes aizsākumu vai pat nostiprināšanos latviskajā (un ne tikai) domvidē, par (ne vienmēr izglītotāko) masu nozīmes pieaugumu un pakāpenisku noteicošas lomas panākumi arī izglītības jomā. Nebūt nav tālu tā nākamība, kad skolnieki reiz mācīs skolotājus. Revolūcija, izrādās, bija notikusi arī Latvijā, lielumis tās piedzīvotāju galvās.

Klepera grāmata arī pēc gadiem 10 saņem vēl kādu kritisku piezīmi, šoreiz A. (O.) Rolava izpildījumā: «Ja neskaita kādu visai nepilnīgu un tāpēc lietošanai maz ieteicamu skolas grāmatu, tad, kā jau minēju, latviešu valodā vēl trūkst darba, kas aptvertu filozofiskās zinātnes attīstības vēsturi tās visumā.»¹⁸⁹ Maldinošs acīmredzot ir izrādījies grāmatas nosaukums, jo abos Klepera izdevumos dominē *Filozofijas vēstures kurss*, lai gan Vunta pretenzijas bija sniegt nevis pilnu vēstures kursu, bet gan filozofijas sistematisku aplūku vēsturiskā skatījumā. Iespējams Rolavs šoreiz ir pārpratis domāto, bet lieti atradis iespēju norādīt uz Klepera paša pielaistām nepilnībām un nekonsekvencēm.

Nav pietiekoši droši nosakāms, vai Klepers pārcēlumā ir izmantojis vācu oriģinālu vai 1903. gada tulkojumu krievu valodā.¹⁹⁰ Daži salīdzinājumi nav vainagojušies neapšaubāmiem rezultātiem, lai gan nav mazinājuši arī šaubas par visai patīcamo ‘mūžīgo’ austrumu ietekmi. Daži teksta salīdzinājumi:

1. «Domas par pasauli un viņas attīstīšanos, par mūsu pašu būtību un galējo mērķi ir tikpat vecas kā pati cilvēces domāšana un ir atrodamas visur, kur novērojam pēdējo.»¹⁹¹

«Размышление о мире и его развитии, об источнике и конечной цели нашего собственного существования так же старо, как само человеческое мышление, и встречается везде, где выступает это последнее.»¹⁹²

«Das Nachdenken über die Welt und ihren Lauf, über Ursprung und Endzweck des eigenen Daseins ist so alt und so verbreitet wie das menschliche Denken selbst.»¹⁹³

2. «Grieķu filozofijā novērojami trīs raksturīgi attīstības periodi, kuri, no vienas puses, stāv sakarā ar vispārīgo cilvēces attīstības gaitu; no otras puses, ir cieši saistīti ar grieķu kultūras attīstības dažādām

¹⁸⁹ ROLAVS, A. “Priekšvārds,” MESERS, A. *Filozofijas vēsture*. 1. daļa. *Senatne un viduslaiki*. Tulkojis A. ROLAVS. R.: [B.i.], 1931, 5. lpp. Rolavs nav paskaidrojies, kuram grāmatas izdevumam ir veltītas rakstītās rindas.

¹⁹⁰ Darbā ir dažas vārdu rakstības īpatnības (Aleksandris, Anzelms, Atanazijs, Averoezs, Dionizijs, Eiklids, Niķeja, Oriģens, Pelaģijs, Zeneka, Zicilija, Zirakuzas, Zokrats, cinīki, šolastika, univerzalijas, zinkretisms, zistema, substrats, u.c.), bet tās ir nepietiekošas, lai spriestu par visiem izmantotiem avotiem.

¹⁹¹ KLEPERS, A. *Filozofijas vēstures kurss*., 1924, 11. lpp.

¹⁹² ВУНДТ, В. *Введение в философию*. Под ред. А.Л. СУББОТИНА. М.: ЧеРо, Добросвет, 2001, с. 78. Šis izdevums atkārtoti 1903. gada izdevumu ar dažām teksta gramatiskām korekcijās atbilstoši mūsdienu prasībām un rakstībai.

¹⁹³ WUNDT, W. *Einleitung in die Philosophie*. Leipzig: Verlag von Wilhelm Engelmann, 1901, S. 86.

pakāpēm.»¹⁹⁴

«В греческой философии можно наметить три характерно различных периода развития, которые по своим отличительным признакам соответствуют, с одной стороны, ступеням естественного развития человеческого стремления к познанию, а, с другой стороны, находятся в тесной связи с состояниями греческой духовной культуры, [являющимися в некоторых отношениях даже прообразами всякого культурного развития, так как они представляют его общезначимые условия].»¹⁹⁵

«Die griechische Philosophie lässt drei charakteristisch verschiedene Entwicklungsphasen unterscheiden, deren Eigenthümlichkeiten einerseits der natürlichen Entwicklung des menschlichen Erkenntnisstriebes entsprechen, andererseits mit den Zuständen des hellenischen Geisteslebens zusammenhängen, die in mancher Beziehung selbst wieder vorbildlich sind, da sie auf allgemeingültige Bedingungen der Culturentwicklung zurückführen.»¹⁹⁶

3. «Kosmoloģiskais pasaules uzskats VII un VI g. simtenī paceļ jautājumu par visu lietu pirmcēloni jeb pamatu. Šis uzskats izsaka domas, ka visu lietu pamats jeb sākums (ἀρχή) ir viens.»¹⁹⁷

«Космологическое умозрение VII и VI столетий поднимает вопрос о последнем основании вещей. Для него было само собой понятно, что это основание или начало (ἀρχή) всякого бытия должно быть единым.»¹⁹⁸

«Die kosmologische Speculation des 7. und 6. Jahrhunderts erhebt die Frage nach dem letzten Grund der Dinge. Dass dieser Grund oder Anfang (ἀρχή) alles Seins ein einheitlicher sein müsse, steht ihr von vornherein fest.»¹⁹⁹

Maz ievērojamas skolas mācību grāmatas klajā nākšana 20. gs. 20. gadu sākumā, kā liekas, gan pēc savas formālās sagatavotības pakāpes, gan pēc satura un ievietnes latviskā apredzē, ir izrādījusies visnotaļ nozīmīgs un daudzsatursiskas vērētības pārstāvošs satikums. Šis mazais, liekas, kritikas īsti pat nepamanītais 'cinītis' pie jaunveidojamās 'piesaules' vārtiem jau iesākumā ietvēra teici par tās noslēguma īsteniem vai vien piedomātiem avotiem – par masu lomas pieaugumu ne tikai vēsturiskajos procesos kā tādos, bet arī šķietami bezvainas esošā izglītošanas jomā. To nenāktos nenovērtēt.

¹⁹⁴ KLEPERS, A. *Filozofijas vēstures kurss.*, 1924, 11. lpp.

¹⁹⁵ ВУНДТ, В. *Введение.*, с. 80.

¹⁹⁶ WUNDT, W. *Einleitung.*, S. 88-89.

¹⁹⁷ KLEPERS, A. *Filozofijas vēstures kurss.*, 1924, 12. lpp.

¹⁹⁸ ВУНДТ, В. *Введение.*, с. 80.

¹⁹⁹ WUNDT, W. *Einleitung.*, S. 89-90.

Ievadu avotu problēmas Platona dialogu tulkojumos latviešu valodā

Fricis Garais 20. gs. sākumā (vismaz no 1907. līdz 1914. gadam) Latvijā kļuva pazīstams lielākoties ar ps. V. Zemcevs (*B. Земцев*) kā publicists, kas apkopoja savu nodokļu inspektora darbā iegūto pieredzi apcerējumos par Baltijas agrārājiem apstākļiem. Vien retais šo vārdu spēja saistīt ar jau 1891. gada *Pūra*²⁰⁰ pirmo laidieni un kāda Fr. Garā apjomīgajiem pārspriedumiem par atsevišķiem cilvēka dzīves pašiem nepraktiskākajiem jautājumiem hamletiskās formulas ‘būt vai nebūt’ ierāmjos (150.-185. lpp.).

Fricis Garais dzimis 1865. gada 21. jūlijā Vecmuižas pagastā, Bauskas apriņķī (tag. Vecumnieku novadā).²⁰¹ Mācījies Vecmuižas (tag. Vecumnieku) pagasta skolā²⁰² pie skolotāja Andreja Speķa,²⁰³ Jelgavas ģimnāzijā un studējis Maskavas Universitātē filoloģiju (1886-1891).²⁰⁴ Strādājis par vācu valodas skolotāju Pēterburgas 2. reālskolā. Kādu laiku darbojās kā laikraksta *Tēvija* (1884-1914) redaktors (1892-1894), tad sācis darbu kā ierēdnis Kurzemes akcīzes valdē (1895) un pēcāk tiek iecelts par nodokļu inspektoru Jaunjelgavas (1899), tad Vilandes (1903) un Cēsu apriņķos. Šajā laikā viņš pievērsās arī sava ierēdņa darba pieredzējumu izsacīšanai rakstiskā veidā. Nebūdams mierā ar valsts nodokļu politiku, 1911. gadā atstājis ierēdniecību.²⁰⁵ Viņš bijis arī Bēgļu apgādāšanas komitejas darbinieks Rīgā (1916), vācu okupācijas laikā grieķu un latīņu valodas kursu vadītājs Latviešu Izglītības biedrības vidusskolās (Rīgā, Tērbatas ielā), bet no 1918. gada apmeties dzimtajā Vecmuižas pagastā, varbūt sākotnēji vecajos tēva *Bizdēnos*,²⁰⁶ kur nodarbojies vairumā ar tulkošanu un rakstniecību.

1917. gada vasarā Garais dzīvo vēl Rīgā, runājot Krūzas vārdiem: «Iekšrīgā kādā gaišā, bet tukšā istabā.»²⁰⁷ Bēgļa gaitās viņš bija sarakstījis dzejoļus, domādamies tos publicēt *K. Skalbes Laikā*,²⁰⁸ un kā

²⁰⁰ Tas ir tas pats slavenais *Pūrs*, kura slejās kādā 1891. gada ‘novakarē’ latvjiem pirmreizējā ‘esamība’. Bet pirms ‘esamības’ bija tikai ‘būšana.’ «Jau Tērbatas studentu *Pūra* pirmā izdevumā parādās plašs kritisks apskats par Hamletu kā tipu no Fr. Garā (1891), kamēr pats [V. Šekspīra] traģēdijas tulkojums iznāca tikai vēl 1892. gadā J. Liekais tulkojumā. Ne-raugoties uz kritikas labvēlīgām atsauksmēm maz inteliģentā latviešu publika palika vienaldzīga pret lielo mākslas darbu.» (LĪGOTŅU JĒKABS. “*Hamlets*. Šekspīra traģēdija piecos cēlienos, tulkojis J. ROZE, 132 lapp. A. Gulbja apgādībā...,” *Jaunības Tekas* 12 {1921} 401. lpp.).

²⁰¹ Personisko ziņu skopumu un nepilnību ir savdabīgā veidā nodrošinājis pats Garais.

²⁰² Ēka nav saglabājusies. T.s. Sarkano skolu (būvētu no iedzelteniem un sarkaniem ķieģeļiem) uzceļ jau 1889. gadā.

²⁰³ Tas ir Arnolda Speķes tēvs. Te zēna gadus vadījis arī Arnolds pats (tagad Vecumnieku pagasta muzeja telpas t.d. Sarkanajā skolā). Nevar neredzēt līdzību ietekmēs ar brāļiem Straubergiemi un viņu skolotāju Ansi Lerhi-Puškaiti.

²⁰⁴ Acīmredzot Maskavā studiju gados nonācis K. Valdemāra uzskatu ietekmes lokā, sk.: “Valdemārs un studējošā jaunatne. J. Kreicberga referāts Latviešu Senatnes pētītāju biedrībā,” *Latvijas Vēstnesis* 268 (1925) 5. lpp. (28. xi).

²⁰⁵ «Līdzšinējais Cēsu apriņķa nodokļu inspektors valsts padomnieks Fr. Garais no 28. aprīļa š.g. [1911] uz paša lūguma atlaists no amata... Kā dzirdams, tad G. neesot piekritis stingrām prasībām par nodokļu parādu piedzišanu no pagastu sabiedrībām, kuru budžeti jau tā apgrūtināti ar galvas naudas nenomaksāšanu termiņā. Šā ļoti laipnā un satīcīgā ierēdņa aiziešanu nožēlo katrs, kam ar to bijušas darīšanas» (“Vidzeme,” *Latviešu Avīzes* 90 {1911} 3. lpp. {11. viii}).

²⁰⁶ Mājas pussabrukūša grausta veidā saglabājušās vēl līdz mūsu dienām (2012. gada 17. viii), tikai ar citu nosaukumu – *Birznieki*.

²⁰⁷ KĀRLIS KRŪZA. “Sausi skaitļi: Piezīmes par Frici Zemcevu-Garo,” *VECVAĢARS, M. Kārļa Krūzas ‘klasiskās’ piezīmes*. [B.v.]: FSI [2007], 199. lpp.

²⁰⁸ *Laiks* – literārisks žurnāls (1917), red. un izd. K. Skalbe; redakcijā strādāja arī J. Akuraters, F. Bārda, K. Krūza, K.

pirmo lasītāju ar recenzenta tiesībām uzaicināja Krūzu, kas sarakstītās rīmes kopumā atzinis par vājām. Garais to esot sapratis un piekritis kritikai, atteikdamies arī publicēt trīs četrus labākos pantus.

Tomēr tā nav pirmā reize, kad dzejoļu sakarā Garais ir kontaktējies ar kādu no pantu darinātājiem. Lai gan viņa piemiņas uzturētājs O. Nonācs, pieminēdams Garā dzejas, bilst, ka to «...liktenis nevienam nava zināms»,²⁰⁹ ir saglabājusies vismaz viena Garā vēstule, kas jau 1895. gada 5. augustā tika adresēta J. Janševskim,²¹⁰ un tajā var lasīt apsvērumus par kopēja darba (dzeju krājuma) publicēšanas iespējām, kuru sakarā Garais brīdina Janševski, ka: «...neviens no maniem dzejoļiem vēl nav atklātībā parādījies.»²¹¹ Viņš izsaka ierosu: «Vai tādēļ nevarētu kādu laiciņu pagaidīt, kamēr daži no maniem dzejoļiem būtu nodrukāti *Tautu pagalmā*.»²¹² Un tiešām, minētajā izdevumā (1896. gadam) ir nodrukāti septiņi Garā dzejoļi un viens Janševska darinājums (pēc Adas Negri).²¹³

Iespējams jau 1917., 1918. un 1919. gadā Garais ir skaudrāk sācis izjust apkārtējās piesaules svešatni un preteklību. Kā raksta viņa biogrāfa Nonāca darba kāds anonīms recenzents, jau pirmais Garā mēģinājums praktiski darboties 1917. gadā Vidzemes zemes padomes finanšu nodaļā esot cietis neveiksmi:²¹⁴ «Revolucionārā laika bravūra, pat iedomība, robustums un līdz ar to praktiķu paviršība nebija saprotama un pieņemama pārāk delikātam, jūtīgam teorētiķim, kurš tikdaudz bija domājis un strādājis, un kas bija arī pārliecināts, ka minētajos jautājumos viņš kaut ko zina un jēdz. Dzīves steigā cilvēki daudz neprasīja pēc vēstures, pēc nopelniem pagātnē, neprasīja arī pēc teorētiskām zināšanām un vēl mazāk pēc smalkjūtības. Arī pašos pirmajos valsts pastāvēšanas gados, kad bija izjūtams liels labi sagatavotu darbinieku trūkums, un tāpat arī vēlāk Fr. Garais palika ārpus praktiskā darba. Līdz ar to viņš izbeidza arī plašāk rakstīt par saviem agrāk iemīļotajiem tautsaimniecības tematiem; arī oficiālā zinātne viņa vārdu vairs neminēja vai minēja pilnīgi nejauši. Bet dzīves burzmā un partiju kņadā uz priekšu varēja tikt tikai tas, kam bija izkārtne un savi aizstāvji – aizmugure.»²¹⁵

Tiesa, viņš turpināja strādāt, tulkoja, laboja jau paveikto, tomēr mūžīgais līdzekļu trūkums un pārādi jo spoži veica savu nemanāmo destruktijas padarbu. Viņa pēdējā dzīves vieta – tā paša Bauskas apriņķa Vecmuižas pagasta *Ilgas*.²¹⁶ Pirms pašnāvības Garais esot sadedzinājis visus manuskriptus, jau publicētās grāmatas un fotogrāfijas. «Viņam rokrakstā it kā bijis pilnīgs šī prātnieka [Platona] darbu

---

Štrāls un E. Virza.

²⁰⁹ NONĀCS, O. *Fricis Garais – V. Zemcevs. Viņa dzīve un darbs*. [R.:] Latvijas Preses biedrības izdevums, 1936, 15. lpp.

²¹⁰ Jēkabs Janševskis (īst. vārdā Jēkabs Janovskis), rakstnieks; 16. II 1865., Nīgrandes pag. *Kalna Kricmaņi* – 22. XII 1931., Rīga.

²¹¹ RTMM p. 104410, 1. lpp.

²¹² *Ibid.*, 2. lpp.

²¹³ *Tautu pagalmā. Literāriska gada grāmata 1896. gadam*. Zem adv. J. KREICBERGA redakcijas. Liepāja: Drukāta M. Pētersona bilžu- un grāmatu-drukātavā, 1895, 94.-98. lpp. (1. Cik brīnišķīgs ir mūsu gars. 2. Pa pasauli šo plašo. 3. Uz Zvirbuļu kalniem. 4. Lietu cēlons. 5. Liktenis. 6. Tu vēsma, kas tu lēni šalci. 7. Kaut putnis būtu, celtos).

²¹⁴ Vai tie nav 'tautā' pieglabātie un līdz mūsu dienām saglabātie nostāsti par kāda ekonomiska projekta izstrādi un tā 'caursīšanai' nepieciešamo Garā 'pārkrustīšanu' Frīdriha fon Langes vārdā? Kas zin'?

²¹⁵ "O. NONĀCS. *Fricis Garais – V. Zemcevs. Viņa dzīve un darbs*. Latvijas preses biedrības izdevums, 1936. g. 57 lpp.," *Ekonomists* 1 (1937) 37. lpp.

²¹⁶ Mājas ar tādu pašu nosaukumu saglabājušās līdz mūsu dienām (Bārbeles pagastā, Vecumnieku novadā). No Vecmuižas līdz *Ilgām* būs kādi 25 km.

tulkojums.»²¹⁷ Mūža pēdējā dienā – 1936. gada 2. jūnijā, atstājis uz galda zīmīti «Manā nāvē lūdzu nevienu nevainot. 2. v²¹⁸ 36. [Paraksts.]», viņš devās savā pēdējā pagārā pastaigā. «..Posmā Birze-Vecmuiža [tag. Birze-Vecumnieki] zem vilciena meties 71 g.v. Fridrihs Garais no Vecmuižas pag. *Ilgām*. G. smagi ievainots krūtīs un viņam nobrauktas abas rokas virs elkoņiem un tas no dabūtiem ievainojumiem uz vietas miris. Noskaidrots, ka tas bijis nenormāls.»²¹⁹ ‘Nenormālība’ jo bieži tiek pierakstīta daudziem sabiedrības pašas ieskatīto augsto tikumu konsekventas īstenotības atzinējiem. Iespējams, ka pieminētā ‘nenormālība’ slēpās nespējā sadzīvot ar parādu nastas zināšanos, nespējā pārveikt nabadzību, nespējā atrast uz klausīt un saprast spējīgu cilvēku. Pietuveni Diogenam, tikai jau bez gaismekļa, Garais Latvijā bija centies atrast *cilvēku*. Viņam nepaveicās. Viņš tika apbedīts, klusuciešot kapsētas zvanam,²²⁰ Vecmuižas dusētavā līdzās mātei un citiem radniekiem.²²¹

Nonācs, pateicoties kuram arī šobaltdien ir iespējams ieskatīties vismaz dažās laikabiedru atmiņās par Garo, raksta, ka viņš «..pēc sava noslēgtā rakstura īpašībām nav varējis iekļauties sabiedrībā...»²²² Kādu iekļaušanos Nonācs ir domājis? Vai publicētie un pat nepublicētie darbi nav pietiekams dalības apliecinājums vispārībā? Varbūt apgalvojumu vajadzētu pārformulēt, proti: Garais neiederējās tā laika sabiedrībā?²²³ Viņš bija īpats, tāds, kuru nevis vienkārši atstumj, nepieņem un noraida, bet gan tāds, kas atceļ pašus šos uzskatāmos atsvešināšanas aktus; viņš jo bieži mēdza būt.. neesošs. Saskaņā ar nule teikto ir Nonāca pierakstītais J. Krūmiņa atmiņu atzinums, ka «..apkārtne nekad nebija sapratusi Frici Garo un viņš pats arī neilgojās, lai viņu saprastu.»²²⁴ Viņš dzīvoja tāpat, kā atnāca – nevar zināt, no kurienes un nevar zināt, kādā nolūkā.., bet aizgāja apskaidrots par pavadīto dienu bezjēgu un pats saviem spēkiem...

Garā biogrāfijā un traģiskajā liktenī ir kāda patiesi mūsdienīga nianse. Vairākus savus darbus Garais apgādāja pats. Šādos pasākumos var izplēnēt ne tikai ierēdņa alga, bet arī sīkā rente no tēva mantotās mājas (*Bizdēni*) daļas. Toties parādi ir nepatīkama lieta visos laikos, vismaz maksātājiem.²²⁵ Ir sapro-

²¹⁷ LP 1, 147. lpp.

²¹⁸ Šajā rakstījumā ir kāda dīvainība. Zīmītes oriģinālā, kas glabājas Vecumnieku pagasta muzejā, atzīmēts ir nevis jūnijs, bet gan maijs. Vai pašnāvība bija iecerēta jau maijā? Vai tā būtu rakstītāja nejauša kļūda? Ir jautājumi, uz kuriem atbildes, saistītas ar īstenotību, nav iespējamas. Tomēr rakstījuma īpatnība uzvedina pieņemt, ka Nonācs šo oriģinālu, iespējams, nav redzējis un, neminēdams šādu dīvainību, apraksta zīmīti tikai pēc kāda nostāstiem (sk.: NONĀCS, O. *Fricis..*, 5. lpp.).

²¹⁹ КТ. “Pašnāvnieks,” LK 123 (1936) 3. lpp. (4. vī).

²²⁰ Kā jau pašnāvniekam piedienas.

²²¹ Nesen noskaidrojās, ka Garā kapu senāk ir iekārtojusi (uzlikusi apmales, plāksni) un aprūpējusi Zigrīda Klēvere, nebūdamā Garā tieša radniece, vien saistīta ar bijušā Vecmuižas dīvā iedzīvotāja māsas audzumeitu (savu māti). Tostarp vēl 1936. gadā ‘uz karstām pēdām’ un tādu kā vainas apziņas visapskates demonstrāciju tika vārdots: «Cik dzirdāms, tās [kapa plāksnes] uzstādīšanu un kapa uzkopšanu Latvijas preses biedrība gribot ņemt savā ziņā» (LĪGOTŅU JĒKABS. “Latviešu zinātnieka traģēdija {O. NONĀCS – Fricis Garais – V. Zemcevs – Latvijas preses biedrības izdevums 1936},” JZ 293 {1936} 21. lpp. {24. XII}). Pagāja dienas, pagāja mēneši, pieplaka jaunās sensācijas aura, aizdarījās cilvēku prāti un biedrību maki. Te nu tu esi – kā vienmēr – viens un nevienam nevajadzīgs. Tieši tāds, kāds tu vēlējies būt!

²²² NONĀCS, O. *Fricis..*, 3.-4. lpp.

²²³ 1935. gada beigās *Grieķu filozofija* esot nodota Kultūras fondam, tomēr vēl bija nepieciešama atsauksme no LU, kuru Garais gaida līdz 1936. gada liktenīgai dienai (NONĀCS, O. *Fricis..*, 42., 56. lpp.).

²²⁴ NONĀCS, O. *Fricis..*, 12. lpp.

²²⁵ Nonācs raksta: «Par dzīvokli un uzturu jāmaksā piecdesmit lati [acīmredzot domāta irētā istaba *Ilgās*]. Par malku vēl atsevišķi» NONĀCS, O. *Fricis..*, 54. lpp. Tomēr Vecumnieku pagasta vēstures muzejā Nonāca grāmatas eksemplārā šīs rindas ir komentētas (tiesa gan, teksts neizceļas ar lielu skaidrību): «Piezīme: Manam tēvam [amatniekam Jānim Steinātam vai Šteinātam; sk.: NONĀCS, O. *Fricis..*, 5. lpp.] par dzīvokli [varbūt tomēr: istabu] un uzturu viņš [Garais] maksāja pēdējā laikā

tama sajūsma par piešķirto t.s. rakstnieka pensiju un paredzami 142 Ls līdzētu arī parādnieka neslavas mazināšanai. Tomēr Latvijas realitāte, kā viņos, tā arī šajos laikos, ir jo bieži pielīdzināma S. Kubrika filmu pacilātības atainai par cilvēka sapratīguma pēdējo palieku neizbēgamu zūdību. Rezultātā pensija 40 Ls mēnesī un pilnīgi apskaidrota nākotne...

Bez jau minētiem darbiem Baltijas agrārjautājumos cariskās Krievijas apstākļos, Garais vienlīdz privāti bija pievērsies vēl divām tēmām, proti: latviešu valodas un rakstības problēmām, kā arī atsevišķu antīko autoru tulkojumiem, to ievados sniedzams īsus filozofiski vēsturiskus apcerējumus:

1. PLATONS. *Sokrates aizstāvēšanās runa. Kritons. Faidons*. No grieķu valodas tulkojis FR. GARAIS. Ievadā: *Grieķu filozofijas sākumi līdz Platona laikam*. [R.:] A. Gulbja apgādībā, [1920].
2. PLATONS. *Protagors*. No grieķu valodas tulkojis FR. GARAIS. Ievadā: *Sengrieķu zofistika*. R.: Tulkotāja izdevums, 1925 [dialoga daļējs tulkojums].
3. TŪCIDIDS. *Peloponēsiešu karš*. No grieķu valodas pārcēlis FR. GARAIS. 1.-2. daļa. R.: Ar Kultūras fonda pabalstu izdevis pārcēlētājs, 1930.-1931.
4. PLATONS. *Sokrata aizstāvēšanās runa. Kritons* (2. izdevuma manuskripts, LNBR).
5. PLATONS. *Faidons* (2. izdevuma manuskripts, LNBR).
6. Grieķu filozofija (zināms, ka manuskripts – apm. 15 t.s. drukas loksnes – 1935. gada beigās tika iesniegts Kultūras fondam).²²⁶

1.4.1. Hanss fon Arnims latviešu valodā

1920. gadā iznākušais Platona dialogu *Sokrates aizstāvēšanās runa*,²²⁷ *Kritons* un *Faidons* tulkojums latviešu valodā tiek ievadīts ar pārspriedumu, kas jau sāk līdzināties miniatūram filozofijas vēstures izklāstam līdz Platona laikmetam (pēdējo ietverot). Apcerējums tiek autorizēts ar apzīmējumu ‘tulkotājs’ (40. lpp.), bet tā iesākumā atrodama latviskajā grāmatniecībā visnotaļ ‘maģiska’ formula, proti, ‘pēc’ (3. lpp.). Tas nozīmē, ka tulkotājs kā ievada rakstītājs nav tā īstenais autors! Grāmatas ievadijums ir

Ls. 30, bet malku viņam mājās [Bizdēnu] pārdošanas līgumā deva pilnīgi esošais mājās [jaunais] saimnieks Datavs, pievedot mājās, kur viņš dzīvo[,] par brīvu. Hermīne Šteināte» (rakstīts ar roku Nonāca grāmatas 54.-55. lpp., muzeja eksemplārā). Ne viss Šteinātes rakstītājā ar reizi ir saprotams, nācās iestarpināt skaidrojumus un pieturzīmes, tomēr piezīme kopumā vēl lieku reizi liek izteikt šaubas par to, vai Nonācs situāciju bija iepazīs arī personiski?

²²⁶ «Viņa [Garā] *Grieķu filozofija* cerams drīzumā iznāks Kultūras fonda izdevumā» (A. “O. NONĀCS. *Fricis Garais – V. Zemcevs. Viņa dzīve un darbs.*” VV 33 {1937} 2. lpp. {10. II}); NONĀCS, O. *Fricis.*, 42. lpp. Grāmata tomēr dienas gaismu nav raudzījusi. Goba vēsta, ka «..[Garā darbs] *Grieķu filozofija*, kas palicis rokrakstā, apm. 15 iespiedloksnes.. glabājas Latvijas Valsts bibliotēkā» (LP 1, 145. lpp.). Diemžēl, šobaltdien LNB Rokrakstu nodaļā šāds darbs nav atrodams. Iespējams (tam gan negribētos ticēt) Goba būs kļūdījies, bet iespējams, ka rokrakstu ir piemeklējis, varētu pat sacīt, Latvijā jau ierastais rakstījumu nejaušas izzudes liktenis.

²²⁷ Šis dialogs latviešu valodā iznāca jau otro reizi. Pirmais tulkojums pieder Zālītem: “Sokrata aizstāvēšana. Platona sacerējums. Latviski tulkots no grieķu valodas,” MVM 1 (1905) 10.-12. lpp.; 2, 95.-98. lpp.; 3, 180.-182. lpp.; 4, 269.-272. lpp.; 5, 367.-368. lpp.; 6, 453.-456. lpp. (tulkojuma beigās abreviatūra un iniciāļi: Dr. P.S.).

veidots 'pēc' Hansa fon Arnima darba *Eiropas senā filozofija (Die europäische Philosophie des Altertums)* un faktiski ir tā saīsināts un daļēji arī vienkāršots tulkojums. Jāpiebilst, ka 1910. gadā iznāk arī Arnima darba tulkojums krievu valodā. Kā otrs ievada avots saistībā ar dažiem nedetalizētiem aizrādījumiem ir neprecīzi minēts F. Rēzigers palīgmateriāls skolām, kas nodēvēts par *Hilfsheft zu Platons Apologie und Kriton* (3. lpp.). Ar šādu virsrakstu Rēzigers mācību līdzeklis nav atrodams.²²⁸ Salīdzināsim atsevišķus fragmentus no minētajiem Arnima darba tulkojumiem latviešu un krievu valodās ar oriģinālu:

1. «Grieķu filozofijas vēsture, līdzīgi grieķu literatūras vēsturei, sadalās četros periodos (laika posmos): aizatiskā, atiskā un hellēnistiskā, kuriem pievienojas Romas laikmeta filozofija. Aizatiskā periodā, t.i., 6. gadu simteni pr. Kr. un 5. gadu simteņa pirmajā pusē filozofiskās kustības nesēji ir Mazāzijas jonieši un rietumgrieķi Sikelijā un Lejasitālijā. Atiskā periodā filozofijas attīstība norisinās Grieķijas garīgā centrā, Atēnās, un sasniedz te savu augstāko pakāpi Sokrates,²²⁹ Platona un Aristoteles filozofijā. Arī hellēnistiskā laikmetā ievērojamākās filozofu skolas atrodas Atēnās, bet viņu attīstība norisinās noteiktā pretstatā ar atisko filozofiju, jo tās no jauna saistās ar joniešu filozofiju, pie kam stoa piesienas Hērakleitam, Epikūrs Dēmokritam.»²³⁰

«Die griechische Philosophiegeschichte gliedert sich in dieselben Perioden wie die griechische Literaturgeschichte, insofern wir eine vorattische, eine attische und eine hellenistische Periode unterscheiden können, an die sich das Nachleben der Philosophie in der römischen Epoche anschließt. In der vorattischen Periode, d.i. im 6. und in der ersten Hälfte des 5. Jahrhunderts, sind die Ionier Kleinasiens und die Westgriechen in Sizilien und Unteritalien Träger der philosophischen Bewegung. Es folgt die attische Periode, in der Athen als geistige Kapitale von Griechenland auch in der Philosophie herrscht und in der sokratischen, platonischen und aristotelischen Philosophie der Höhepunkt der Entwicklung erreicht wird. Auch in der hellenistischen Periode bleibt Athen, als Sitz der bedeutendsten Philosophenschulen, die Hauptstätte philosophischer Forschung. Aber die nacharistotelischen Schulen, die in dieser Zeit dem philosophischen Geist das Gepräge geben, entwickeln sich in ausgeprochenem Gegensatz zur attischen Philosophie und knüpfen wieder an die ionische Philosophie an, die Stoa an Herakleitos, Epikuros an Demokritos.»²³¹

«История греческой философии делится на те же периоды, как и история греческой литературы. Мы можем различать в ней доаттический, аттический и эллинистический период; к последне-

²²⁸ Būtu jābūt vismaz šādam apzīmējumam: *Platons Apologie und Kriton. Nebst Abschnitten aus dem Phaidon und Symposium*. Herausgegeben von Prof. Dr. FERDINAND RÖSIGER. Hilfsheft. Leipzig und Berlin: B.G. Teubner, 1905 (*B.G. Teubners Schülerausgaben griechischer und lateinischer Schriftsteller*).

²²⁹ Īpašvārdi atstāti Garā rakstībā.

²³⁰ GARAIS, F. "Ievads," *PLATONS. Sokrates.*, 4. lpp.

²³¹ ARNIM, H. von. "Die europäische Philosophie des Altertums," WUNDT, W.; OLDENBERG, H.; GOLDZIEHER, I.; GRUBE, W.; INOUE, T.; ARNIM, H. von; BAEUMKER, C.; WINDELBAND, W. *Allgemeine Geschichte der Philosophie. (Die Kultur der Gegenwart* Herausgegeben von PAUL HINNEBERG.) Berlin und Leipzig: Druck und Verlag von B.G. Teubner, 1909, S. 117.

му примыкает и философия римской эпохи. В доаттический период, т.е. в VI столетии и в первой половине V века, носителями философского движения являются ионийские греки в Малой Азии и западные греки в Сицилии и Южной Италии. Затем следует аттический период, в течение которого и в философии господствовали Афины, духовная столица Греции. В это время греческая философия достигла высшего пункта своего развития в форме учений Платона и Аристотеля. В эллинистический период главным местом философского исследования остаются Афины, в которых пребывают самые значительные школы философии. Но направление, в котором развиваются эти послеаристотелевские школы, налагающие свой отпечаток на весь философский дух того времени, отчетливо противоположно аттической философии. Они снова примыкают к ионической философии: Стоя к Гераклиту, Эпикуру к Демокриту.»²³²

2. «Sava dzejojuma pirmo daļu Parmenide nosauca par ‘patiesību,’ otru par ‘priekšstatību.’ Pirmajā daļā viņš aprāda, ka ‘esošais’ neizbēgami jāiedomājas kā netapis (nedzimis), neiznīcīgs, nepārmainīgs, nedalāms, nekustīgs. Šo īpašību pretstati visi piešķirtu esošam kaut ko neesošu un tādēļ bez loģiskas pretrunas nevar tikt viņam pierakstīti. Viņš polemizē pret filozofiem, kuri arī neesošam piešķir zināmā nozīmē esamību, piem., Pitagora ar aprobežotā un neaprobežotā duālismu, kurā neaprobežotais spēlē neesošā lomā. Esošo Parmenide iedomājas kā garīgu būti, kurā domāšanas subjekts un objekts ir viens un tas pats, jo pretējā gadījumā bez esošā būtu vēl kas, bet šāda doma runātu preti iepriekš aprādītam teicienam par esošā vienību un nedalāmību. Neskatoties uz esošā garīgo dabu, Parmenide domājas esošo izplatītu telpā, pilnu, ierobežotu un bumbveidīgu (apaļu). Bumbas veidu viņš pieņem tādēļ, ka tas ir vispilnīgākais dēļ savas visos virzienos līdzīgas izplatības. Veidodams augstākas garīgas būtes jēdzienu, Parmenide ir palicis pusceļā stāvam, atstādams tādas materiāla rakstura īpašības, kā izplatību un telpas piepildību. – Sava dzejojuma otrā daļā ‘priekšstatībā,’ Parmenide, sekodams joniešu pētniekiem, apraksta pasaules celšanos un viņas iekārtu.»²³³

«Im ersten Teil, der ‘Wahrheit,’ weist er nach, daß das ‘Seiende’ notwendig als ungeworden, unvergänglich, unveränderlich, unteilbar, unbeweglich gedacht werden müsse, weil die diesen entgegengesetzten Prädikate alle ein Nichtsein in das Seiende hineinragen und ihm daher nicht ohne logischen Widerspruch beigelegt werden können. Wenn Parmenides gegen die Philosophen polemisiert, welche auch dem Nichtseienden in gewissem Sinne Sein zuschreiben und das Seiende aus Sein und Nichtsein entstehen lassen, so meint er den Pythagoras und seinen Dualismus des Begrenzten und Unbegrenzten. Denn in diesem spielt das Unbegrenzte, durch dessen fortschreitende Begrenzung die Welt entsteht, die Rolle des Nichtseienden. Das ‘Seiende’ denkt sich Parmenides als ein geistiges Wesen. In ihm fallen Subjekt und Objekt des Denkens zusammen. Denn wenn es nur Subjekt oder nur Objekt

²³² АРНИМ, Г. *История античной философии*. Авторизованный перевод с немецкого и предисловие С.И. ПОВАРИНА. Изд. 2-е. М.: Издательство АКИ, 2007, с. 4 (atkārtots 1910. gada tulkojuma krievu valodā izdevums).

²³³ GARAIŠ, F. “Ievads,” PLATONS. *Sokrates.*, 13.-14. lpp.

des Denkens wäre, würde außer dem Seienden etwas existieren, was dem früher bewiesenen Satze von der Einheit und Unteilbarkeit des Seienden widersprechen würde. Ungeachtet dieser Geistigkeit denkt sich Parmenides das Seiende als räumlich ausgedehnt, voll (also materiell), begrenzt und kugelförmig. Daß ihm das Begrenzte als das Vollkommene gegenüber dem Unbegrenzten erscheint, ist pythagoreisch. Die Kugelgestalt ist die vollkommenste wegen ihrer in allen Richtungen gleichen Ausdehnung, indem Parmenides durch Abstraktion von einzelnen Eigenschaften der Körper den Begriff eines höheren geistigen Seins bildete, ist er gewissermaßen auf halbem Wege stehen geblieben, indem er ihm Ausdehnung und Raumerfüllung beließ. – Im zweiten Teil seines Lehrgedichts, der 'Vorstellung,' ließ Parmenides auf die Ontologie des ersten Teils eine Kosmogonie und Kosmologie nach Art der ionischen Physiologen folgen.»²³⁴

«В первой части этого сочинения, 'Истине,' Парменид указывает, что 'сущее' необходимо должно мыслиться невозникшим, непреходящим, неизменяемым, неделимым и неподвижным. Если приложить к нему противоположные предикаты, то получится логическое противоречие: все они в сущее привносят небытие. Он полемизирует против философов, которые и не-сущему приписывают в известном смысле бытие и думают, что сущее может возникать из бытия и из небытия. При этом он имеет в виду Пифагора и дуализм ограниченного и неограниченного, свойственный учению последнего. У Пифагора мир возникает благодаря постепенному ограничению неограниченного; значит, последнее играет роль небытия. 'Сущее' Парменид мыслит, как некоторую духовную сущность. В ней субъект и объект совпадают. Если б оно было только субъектом мышления или его объектом, то, значит, существовало бы нечто и кроме 'сущего,' а это противоречило бы ранее доказанному положению, что сущее едино и неделимо. – Несмотря на духовность своего сущего Парменид приписывает ему пространственное протяжение и мыслит его наполненным (значит материальным), ограниченным и имеющим сферическую форму. Ограниченное кажется Пармениду более совершенным, чем неограниченное; в этом видно пифагорейское влияние; форму же сферы (шарообразную форму) он считает совершеннейшей из форм, так как она во всех направлениях имеет одинаковое протяжение. Таким образом, Парменид образовал понятие высшего духовного бытия, отвлекая от тел их отдельные свойства, но при этом остановился на пол-дороге: оставил в качестве признаков бытия протяжение и заполнение пространства. – За онтологией первой части в стихотворении Парменида следует вторая часть, 'Представление' – космогония и космология по образцу ионийских физиологов.»²³⁵

3. «Ja Hērakleits kā pamatvielu pieņem uguni, kā Anaksimene gaisu, tad šai mācībai ir būtiski citāda nozīme. Nevar teikt, ka viņš uguni uzskatītu par lietu substanci, kura paliek visās pārmaiņās: ugunim ir priekšrocība priekš citām vielām tikai tānī ziņā, ka viņš [uguns] stāv attīstības sākumā un beigās. No

²³⁴ ARNIM, H. von. "Die europäische.," S. 126-127.

²³⁵ Арним, Г. *История...*, с. 18-19.

pirmatnējās ugunsbumbas veidojas pasaule, ugunsbumbā viņa atkal izirst, un šis process atkārtojas, saskaņā ar noteiktiem likumiem, noteiktā laika posmā (lielajā gadā) no mūžības uz mūžību. Bet pārmaiņas pakāpēs no uguns īpatnības nekas nepaliek kā tikai mūžīgā kustība un pārmainība, caur ko tā no sevis rada visus pretstatus. Redzams, ka šīs kustības un pārmainības dēļ Hērakleits izvēlējies uguni kā pirmvielu; šo kustību un pārmainību viņš ir noturējis par pasaules un viņas pirmcēloņa būtību. Šinī ziņā viņa pirmvielas mācība nozīmē substances noliegšanu. Paliekošs viņa pirmvielā ir tikai likums, kas nosaka viņas tapšanas un pārmaiņas gaitu. Viņas dzīvā kustība ir absolūta (neierobežota), viņa nepazīst miera un atpūtas. Tādēļ visā pasaulē nav nemainīgas esamības, bet tikai mūžīga tapšanas straume.»²³⁶

«Wenn Herakleitos das Feuer als Urstoff nennt, wie Anaximenes die Luft, so hat doch diese Lehre bei ihm einen wesentlich andern Sinn. Man kann nicht sagen, daß er das Feuer als die Substanz ansieht, die in allem Wechsel erhalten bleibt. Es hat nur insofern einen Vorrang vor den übrigen Stoffen, als es am Anfang und am Ende der Entwicklung steht. Aus dem uranfänglichen Feuerball bildet sich die Welt; in ihn löst sie sich wieder auf; und dieser Vorgang wiederholt sich gesetzmäßig, nach einem bestimmten Zeitraum (dem großen Jahr) von Ewigkeit zu Ewigkeit. Aber in den Verwandlungsstufen, die das Feuer bei dem 'Weg nach unten' und dem 'Weg nach oben' durchläuft, bleibt von seiner Eigentümlichkeit nichts erhalten als die ewige Lebendigkeit und Veränderlichkeit, vermöge deren es alle Gegensätze aus sich hervorbringt. Um ihretwillen hat also unser Philosoph das Feuer als Urstoff gewählt, sie als das Wesen der Welt und ihres Urgrundes betrachtet. Insofern läuft seine Urstofflehre auf die Leugnung der Substanz hinaus. Der Urstoff hat keine andere bleibende Bestimmung als das Gesetz, das sein Werden und seinen Wandel bestimmt. Seine Lebendigkeit ist eine absolute. Er kennt keinen Stillstand und kein Beharren. Sein Schaffen ist Zerstören und sein Zerstören Schaffen. Darum gibt es in der ganzen Welt kein beharrendes Sein, wenn auch unsere Sinne uns eines vortäuschen, sondern nur einen ewigen Strom des Werdens.»²³⁷

«Гераклит называет первоматерией огонь, как Анаксимен воздух; но у него это учение имеет существенно иной смысл, чем у Анаксимена. Нельзя сказать, что Гераклит смотрит на огонь, как на субстанцию, которая существует и сохраняется при всякой смене явлений. Огонь имеет перед прочими веществами одно только преимущество: он стоит в начале и в конце развития. Мир образуется из изначального огненного шара и потом опять разрешается в него. И это событие повторяется от вечности к вечности закономерно, в определенный промежуток времени (великий год). Огонь проходит на этом 'пути вниз' и 'пути вверх' много ступеней изменения, но из свойств его сохраняются на них только два: вечная живость и изменяемость; благодаря этим свойствам он производит из себя все противоположности. Таким образом, наш философ выбрал в качестве первовещества огонь ради этих двух его свойств; он смотрел на них, как на сущность мира

²³⁶ GARAIŠ, F. "Ievads," PLATONS. *Sokrates.*, 15. lpp.

²³⁷ ARNIM, H. von. "Die europäische.," S. 128.

и сущность первоосновы его. – В этом смысле учение Гераклита о первоэлементах приходит к отрицанию субстанции. Первоэлемента имеет один только неизменный признак: закон, который определяет ее бытие и изменение. Жизнь ее абсолютна. Она не знает покоя и неподвижной устойчивости. Ее созидание есть разрушение; разрушение – созидание. Поэтому нет во всем мире устойчивого бытия, хотя чувства наши и дают нам иллюзию такового; везде один вечный поток бытия»²³⁸

4. «Ar savu mācību par elementiem (pamatvielām) viņš [Empedokls] turpina joniešu mācību par pirmvielū; savos reliģiskos uzskatos un pa daļai savā kosmoloģijā viņš ir Pitagoras piekritējs; no eleātu mācības viņš, līdzīgi Anaksagoram, nāca pie slēdziena, ka tapšana un zušana vārda īstā nozīmē nevar būt, bet ir tikai nemainīgu vielu šķiršanās un vienošanās. Viņš pieņem četrus elementus, uguni, gaisu, ūdeni un zemi, kuri, paši nemainīgi būdami, ar savu visdažādākās kombinācijās notiekošo vienošanos rada redzamo vielu un lietu dažādību. Šīs vielas nekustas pašas no sevis; sekodams Anaksagoram, viņš pieņem atsevišķu kustības cēloni. Bet tā kā viņš pieņem divus dažādus vielas kustības veidus, šķiršanos un vienošanos, tad viņš domā, ir vajadzīgi arī divi kustības cēloņi, divi spēki, kas cenšas un kāro: mīla un naidis. Par mīlu viņš sauc tendenci (censību), caur dažādu elementu apvienību, kas notiek saskaņotos apmēros, radīt organiskas būtes un līdz ar to dzīvību un garu; naidis turpretī ir tendence, šīs apvienības izjaukt un elementus šķirt. Abi šie spēki piedalās pasaules tapšanas gaitā, cīnīdamies deļ virskundzības un kārtīgā maiņā no mūžības uz mūžību to arī iegūdami. Mīlas pilnīgas virskundzības laikmetā elementi ir tik pilnīgi maisīti, ka nekur neparādās viņu īpašību pretstati. Viņi izveido bumbu (*sphairos*), kurā mīla un četri elementi ir pilnīgi vienojušies, tikai naidis atrodas ārpusē. Šīs pilnības dievišķīgais miers tiek ar naida iejaukšanos traucēts, kas šķir elementus un līdz ar to izsauc smagā un vieglā, saltā un siltā, sausā un slapjā un citus pretstatus.»²³⁹

«Durch seine Elementenlehre ist er Fortsetzer der ionischen Urstofflehre; Pythagoreer ist er nicht nur in seinen religiös-eschatologischen Ansichten, sondern auch zum Teil in seinem Weltbilde; aus der eleatischen Lehre hat er, wie vor ihm Anaxagoras, die Folgerung gezogen, daß es Entstehen und Vergehen im eigentlichen Sinne nicht geben kann, sondern nur Trennung und Verbindung unveränderlicher Stoffe. Er nimmt vier Elemente an, Feuer, Luft, Wasser und Erde, die selbst unveränderlich durch ihre in allen denkbaren Kombinationen und Maßverhältnissen erfolgende Mischung die Mannigfaltigkeit der empirischen Stoffe und Dinge hervorbringen. Diese Stoffe benennt er in seinem schwungvoll geschriebenen Lehrgedicht oft mit Götternamen und redet oft von ihnen, als ob sie lebende Wesen wären; aber sie sollen doch nur Stoffe sein und den Antrieb zur Bewegung von außen empfangen. In der Annahme einer besonderen Bewegungsursache außer dem Stoff folgt Empedokles dem Anaxagoras. Er glaubt aber, da er zwei grundverschiedene Bewegungsarten des Stoffes annimmt, Trennung und Verbindung,

²³⁸ АРНИМ, Г. *История...*, с. 20-21.

²³⁹ GARAIŠ, F. "Ievads," PLATONS. *Sokrates...*, 22.-23. lpp.

а auch zweier Ursachen zu bedürfen, die nicht wie der anaxagoreische 'Geist' intellektueller Art sind, sondern strebende und begehrende Mächte: die Liebe und der Streit. Liebe nennt er die Tendenz, durch Verbindung verschiedener Elemente nach harmonischen Maßverhältnissen organische Wesen und damit Leben und Geist hervorzubringen; Streit ist die Tendenz diese Verbindungen aufzulösen und die Elemente zu sondern. Selbstverständlich trennt die Liebe und verbindet der Streit die homogenen elementaren Massen. An dem Weltprozeß sind beide Faktoren in der Weise beteiligt, daß sie um die Herrschaft kämpfen und diese in regelmäßigem Wechsel von Ewigkeit zu Ewigkeit auch erlangen. In der Periode vollkommener Herrschaft der Liebe sind die Elemente so vollkommen durcheinandergemischt, daß nirgends qualitative Gegensätze hervortreten. Sie bilden eine Kugel (Sphairos), in der die Liebe und die vier Elemente sich vollständig durchdringen; nur der Streit befindet sich außerhalb. Diese Kugel können wir mit dem Urgemenge des Anaxagoras hinsichtlich der durch Mischung erzielten Ausgleichung aller Gegensätze, mit dem kugelförmigen Einen des Parmenides hinsichtlich der Form und Vollkommenheit vergleichen. Der göttliche Friede des vollkommensten Zustandes wird durch das Eindringen des Streitigen gestört, der die Gegensätze des Schweren und Leichten, Kalten und Warmen, Trocknen und Feuchten usw. zugleich mit der Sonderung der Elemente hervortreten läßt.»²⁴⁰

«По своему учению об элементах он [Эмпедокл] продолжатель ионийского учения о перво-веществе; по своим религиозно-эсхатологическим взглядам он пифагореец; это же влияние сказало-лось отчасти и в его представлении о мире. Из элейского же учения он вывел то же следствие, ко-торое до него вывел Анаксагор: возникновения и уничтожения в собственном смысле этих слов быть не может; есть только разделение и соединение неизменяемых веществ. – Эмпедокл при-нимает четыре элемента – огонь, воздух, воду и землю. Сами они неизменяемы. Из смешения их во всех мыслимых комбинациях и отношениях возникает многообразие эмпирических веществ и вещей. В своем стихотворении, написанном восторженным слогом, он часто называет эти ве-щества именами богов, часто говорить о них, как о живых существах. Но они все-таки остаются у него только веществами и причина движения лежит вне их. – Эмпедокл согласен с Анаксагором, что причина движения должна лежать вне материи. Но раз приняты два вида движения, основ-ным образом отличающихся друг от друга, – разделение и соединение, – то необходимы и две причины их; и эти причины не интеллектуального характера, как 'разум' Анаксагора, а стремящи-еся и вожделеющие силы: любовь и вражда. Любовью Эмпедокл называет тенденцию произво-дить органические существа и вместе с этим жизнь и дух посредством соединения различных эле-ментов в гармонических отношениях; вражда же стремится разлагать эти соединения и отделять элементы друг от друга. Само собою разумеется, что и наоборот, однородные массы элементов разделяются любовью, а враждою соединяются. – Оба эти фактора мирового процесса борются друг с другом за господство в мире и поочередно, от вечности к вечности в правильной смене, до-

---

²⁴⁰ ARNIM, H. von. "Die europäische.," S. 136-137.

стигают его. В периоды, когда безраздельно господствует любовь, элементы находятся в таком совершенном смешении, что качественные противоположности не выступают нигде. Образуется шар (сфайрос), в котором любовь и четыре элемента совершенно проникают друг друга; только вражда остается вне его. Этот шар можно сравнить с первобытной смесью Анаксагора: и в ней также путем смешения уничтожились все противоположности. По форме же своей и признаку совершенства он походит на сферообразное единое Парменида. – Но божественный мир этого всесовершенного состояния вселенной в конце концов нарушается: в сфайрос проникает вражда. Благодаря ей выступают противоположности: тяжелое и легкое, холодное и теплое, сухое и сырое и т.д., и вместе с этим отделяются друг от друга элементы.»²⁴¹

Šajos piemēros ir sniegtas, kā liekas, pārlicinošas uzskates par Garā darba ievaddaļas saistību ar Arnima apcerējumu par sengrieķu filozofiju, ir pat skatāmi pāris vācu autora teksta saīsinājumu gadījumi latviskajā atdarījumā. Neatbildēts paliek vienīgi jautājums: kāpēc Garais nav iztulkojis Arnima darbu pilnībā (vismaz līdz Platona laikmetam ieskaitot) un pievienojis tulkojumam arī oriģinālteksta autora vārdu? Lai gan atbilde prasītu arī kādus plašākus izmeklējumus latviešu grāmatniecības saturā (vismaz tās t.s. ziniskās ‘sadaļas’ līdz šai baltai dienai neveiktu inventarizāciju), tomēr atļaušos izteikt pieņēmumu, kā tāda bija to dienu (ieilgusi gan līdz pat šolaikiem) daļēji izglītošanās nepieciešamības atskārtas motivācijā veidojusies tradīcija. Lai pieminam jau piesaukto Janševska dzejoli *Fabrikā* (publicēts kopā ar Garā dzejoļiem), kura nosaukumam pievienots skaidrojošs papildinājums – ‘pēc Adas Negri.’ Arī Garais pats sava tulkojuma sākumvārdos raksta: «Šo apcerējumu esmu sastādījis galvenām kārtām pēc *Hans von Arnim*’a raksta *Die europäische Philosophie des Altertums...*»²⁴² Forma ‘pēc’²⁴³ atvēlēja ‘pēc-darim’ teju vai neierobežotu brīvību: tā neliedza dažāda rakstura iestarpinājumus oriģināltekstā, lokalizējumus, tulkojuma vai pārstāsta saīsinājumus, ‘pēc-darinātājam’ maz- vai nesaprotamu vietu izlaidumus, vienkāršojumus, satura nabadziskošanu²⁴⁴ u. tml., turklāt tā deva iespēju gala ‘produktam’ pietapināt ‘pēc-dara’ autorību, atsācīties no t.s. pēdiņu lietošanas tulkotā tekstā, bet kritikas varbūtējās piesauktās neveiksmes attiecināt nevis uz ‘pēc-darba’ darinātāju, bet gan vairumā uz oriģināldarbu un tā autoru. Iespējams, ka ‘pēc-darinājumu’ plašo ekspansiju latvju rakstniecībā sekmēja natīvo dažādu jomu profesionāļu iztrūkums, atbilstošas literatūras neesamība latviešu valodā, zinīsku ‘lietu’ netverama plašuma skaudra apjauta vismaz kopš 19. gs. 50. gadiem nelatviskas valodas izteiksmes formās. Mazākais vairākiem uzņēmīgiem cilvēkiem Latvijas teritorijā ir licies, ka gadu simteņus ilgi zaigojošais latviskās domvides intelektuālais retinājums ir beigu beigās jāsāk ar kaut ko aizpildīt. Dažiem no viņiem jo dārgi ir nācies samaksāt par savu drošprātību. Tā vien liekas, ka pazīstamais Hērakleita izteikums vispārības

²⁴¹ АРНИМ, Г. *История...*, с. 33-34.

²⁴² GARAIS, F. “Ievads,” PLATONS. *Sokrates...*, 3. lpp.

²⁴³ Jāriebilst, ka attiecīgā forma bija vispārpieņemta arī Krievijā, piem.: КРАШЕНИННИКОВ, М.Н. “Мораль в греческой литературе (по Круазе),” *Гимназия* 5 (1897) с. 1-10; 6, с. 1-14; 1 (1898) с. 11-24; 3, с. 1-12; 4, с. 13-28; 5, с. 29-44; 3 (1899) с. 45-60.

²⁴⁴ Neesmu gan sastapis pretēju darbību.

padzīves atspaidā būtu guvis citu lasījumu, būtu aizmainījis sacījumā vienu vienīgu vārdu un neviļus kļuvis pat saprotamāks: Tīrgus ir visu tēvs, visu valdnieks; vienus tas pasludina par dieviem, citus – par cilvēkiem, vienus nodara par vergiem, citus – par brīviem (pēc fr. 53, DK).

Kas ir Hanss fon Arnims? Kāda zinību vīra darbu tulko un cenšas latviešu valodā atveidot Garais? Hanss fon Arnims (*Hans Friedrich von Arnim*; 14. IX 1859., *Gut Groß Fredenwalde* – 26. V 1931., *Wien*) vācu klasiskais filologs, Rostokas, Vīnes un Frankfurtes (p. M.) universitāšu profesors. Arnima pievēršanos klasiskai filoloģijai (sākotnēji viņš studēja tiesību zinības) 1878. gadā esot sekmējuši Ulriha fon Vilamovica-Mellendorfa priekšlasījumi Greifswaldes (*Greifswald*) universitātē. Pēc tās beigšanas Arnims uzsāk darba gaitas Villema-Derpfelda ģimnāzijā (*Wilhelm-Dörpfeld-Gymnasium*) Elberfeldā (*Elberfeld*) un kādā Bonnas ģimnāzijā. 1882. gadā viņš Greifswaldē iegūst doktora grādu filoloģijā ar disertāciju *De prologorum Euripideorum arte et interpolatione*. Bonnā viņš iepazīst tā laika vācu klasisko filologu – Hermani Uzeneru (*Hermann Carl Usener*; 23. X 1834., *Weilburg* – 21. X 1905., *Bonn*), kas jo strikti iestājās par senatnes pētniecības atbrīvošanu no laikmetīgiem piesārņojumiem. 1886. gadā Arnims iestājās Halles universitātē, kur pēc diviem gadiem ar pētījumu par Aleksandrijas Filonu iegūst habilitēta doktora grādu. 1892. gadā viņu uzaicina ieņemt Rostokas universitātes ārštata profesora vietu, bet jau pēc gada viņš kļūst par štata profesoru. 1900. gadā kā Teodora Gomperca amata pēcteci, viņu aicina ieņemt grieķu zinību (*Gräzistik*) pasniedzēja vietu Vīnes universitātē (pēc H. Bonica un Gomperca uzaicinājuma). 1914. gadā viņš maina darba vietu uz jaundibināto, bet I. pasaules kara dēļ bez atbilstošām ceremonijām atklāto, universitāti Frankfurtē pie Mainas (kopš 2008. g. Johanna Volfganga Gētes universitāte). 1921. gadā viņš atgriežas Vīnē, kur 1932. gadā mirst 72 gadu vecumā. Viņa dēls Bernds fon Arnims (*Bernd Dietrich Hans von Arnim*) kļuva par slāvistu Vīnē un Grācā (*Graz*).

Hanss fon Arnims ir uzskatāms piemērs tam, ka darbībās ar grieķu antikām 'lietām' ne vienmēr izdodas strikti izšķirt vai pat nošķirt antīkās filozofijas un klasiskās filoloģijas jomas. Viņa Platona tekstu skaidrojumi, secīgā argumentācija, varētu sacīt, novatorisms filozofijas kā teksta izpratnē jau kopš viņa pirmās uzturēšanās Vīnē, varbūt pat vēl agrāk aizsāktajās Platona apredzes studijās, ļāva izveidot, dibinoties uz minētā autora darbu visaptverošu valodas statistisku izpēti, cildā hellēņu prātnieka sacerējumu relatīvu hronoloģiju un pilnveidot arī filoloģiski dibinātu ieskatu, kopsakarā ar Ditenbergeru (*W. Dittenberger*) un Riteru (*C. Ritter*), par Platona literāro un filozofisko attīstību (viņš, piem., pierādīja, ka dialogs *Faidrs* sarakstīts vēlāk nekā tas bija pieņemts). Arnims pievērsās arī Platona (lielumis jaunības) dialogu saturiskiem skaidrojumiem, kā arī Aristoteļa uzskatu attīstības gaitai (īpaši 20. gs. 20. gadu publikācijās). Ievēribu pelna viņa 12 Euripida traģēdiju tulkojumi (1931), Eiropas antīkās filozofijas studijas (*Die europäische Philosophie des Altertums*, 1909, 1913, 1923), kā arī senās stojas pārstāvju darbu saglabājušos fragmentu izdevums (*Stoicorum veterum fragmenta*, 1903-1905). Arnims nodarbojās arī ar Ksenofonta rakstiem un rakstīja apcerējumus klasiskās senatnes zinību reālenciklopēdijai (*Rea-*

Sava darba ievada nobeigumā Garais nosauc arī to tekstu sagatavotāju vārdus, kuru edīcijas rezultātus viņš ir izmantojis Platona dialogu tulkojumā, diemžēl viņš piemin tikai vārdus, bet ne darbu nosaukumus. Tie ir «Crons, Rösigers un Wohlrabs»,²⁴⁶ kuri viņu dienu lasītājam, ar nosacījumu, ka pēdējais bija beidzis vismaz cariskās Krievijas ģimnāziju (t.i., klasisko ģimnāziju), varēja būt pazīstami kā skolas grāmatu sastādītāji klasisko valodu priekšmetos. Bet ne tikai. Tā, piem., Martins Volrabs (*Ernest Martin Wohlrab*; 1834 – 1913),²⁴⁷ Ferdinands Rēzigers (*Ferdinand Rösiger*; 1874 – 1933) un Kristians Krons (*Christian Wilhelm Joseph Cron*; 1813 – 1892) bija laiduši klajā arī Platona dialogu u.c. zinātniskus izdevumus. Kurus no tiem lietojis Garais bija un palika zināms tikai Garajam. Dīvaini, bet jo bieži latviskie to vai citu 'lietu' risinājumi šķiet darināti ne bez aizsaprātnes līdzekļu piepalīdzības. Garais pats bija baudījis augstāko izglītību, pats bija ielauzījies rakstījumu veidošanas elementārajās prasībās, bet līdzko spalva skāra papīra lapu un veidojās pirmie vārdi latvju mēlē, visi piedienīgas rakstnieciskas formas iepatumi un prasījumi pagaisa, bet līdz ar tiem ir pagaisusi arī cerība iespēt salīdzināt tulkojumu ar teksta oriģinālizdevumu, bez kura tie vai citi pārsprīdumi tulkojuma sakarā būtu priekšmetiski nedibināti.

Ir vienlīdz apgrūtinoši rast arī kādas atpēdas par Garā Platona dialogu tulkojumu uzveri tā laika sabiedrībā un tā laika periodikas atspulgos Latvijā. Varētu pat sacīt, ka jaunā latvju *res publica* Platonu uzņēma tikpat kā klusu ciešot.²⁴⁸ Tulkotājs pats izdevuma ievadā tālredzīgi raksta: «Verētu izlikties savādi, ka vēsturiskā brīdī, kad mums dzimusi jaunā Latvija un mūsu domas un prāti nodarbināti ar jaunas dzīves veidošanu, lasītājiem tiek atgādināti notikumi, kas norisinājušies citā zemē vairāk nekā 2000 gadus iepriekš.»²⁴⁹ Vienlīdz nav izdevies atrast nevienu ziniski profesionālu vērā ņemamu recenziju (vai tml. rakstu darbu) par 1920. gada Platona dialogu tulkojumu, vien dažus cildus teikumus par 'platpieriģā' hellēņa lielo nozīmību Eiropas kultūrā²⁵⁰ un Mēklera lielumis poētiskās vārsmas prozā.

Izklāstījis tulkoto dialogu satura pamatlīnijas,²⁵¹ Mēklers sava apskata otrās daļas beigās izsaka arī dažus apsvērumus par tulkojumu kopumā un grāmatas ievaddaļu:

²⁴⁵ EGERMANN, F. "[Arnim] Hans Friedrich," *Neue deutsche Biographie*. Bd. 1. Berlin: Duncker & Humblot [1953], S. 372.

²⁴⁶ GARAIS, F. "Ievads," *PLATONS. Sokrates.*, 40. lpp.

²⁴⁷ Piem.: *PLATONIS Euthyphro, Apologia Socratis, Crito, Phaedo*. Post Carolum FRIDERICUM HERMANNUM recognovit MARTINUS WOHLRAB. Lipsiae: In aedibus B.G. Teubneri, 1888; *PLATONS Phaedon*. Für den schulgebrauch erklärt von MARTIN WOHLRAB, Rektor des Königlichen Gymnasiums zu Dresden-Neustadt. Zweite Auflage. Leipzig: Druck und Verlag von B.G. Teubner, 1884.

²⁴⁸ Pēc vairākiem gadiem, kad atmiņas būs jau kļuvušas blāvākas, daži lietpratēji paudīs arī atsevišķās detaļās balsnējāku viedokli: «Nav jau arī tā nejausība, ka mūsu tauta aizvien piegriezusies sengrieķiem, lielajiem garīgās neatkarības cīņvežiem. Tā mūsu dzīvē pat neievēroti cilvēki ir ķērušies pie grieķu dzīves gudrībām un filozofu tulkojumiem, piem., Fr. Garais centies iepazīstināt ar Platonu utt.» (LŪSIS, J. "Dzīves grūtības un pārprodukcija," *Rīgas Vēstnesis* 39 {1939} 1. lpp. {28. ix}).

²⁴⁹ GARAIS, F. "Ievads," *PLATONS. Sokrates.*, 3. lpp.

²⁵⁰ "Senie klasiķi latviešu valodā," *Ilustrēts Žurnāls* 1 (1921) 25. lpp. Bezautora recenzija faktiski veltīta diviem Sofokla (to dienu izdevuma rakstībā – Zofokla) lugu latviskojumiem, un Garā darbs šeit pieminēts (priekšpēdējā rindkopā) drīzāk saistībā ar izdošanas gadu sakrītību (1920. gadā iznāk gan A. Ģiezena tulkotā *Antigona*, gan arī J. Grīna pārceltais *Ķēniņš Edips*).

²⁵¹ MĒKLEERS, E. "Platons latviešu valodā," *Latvijas Vēstnesis* 52 (1921) 5. lpp. (5. III).

«Aplūkoto Platona rakstu tulkojums jāatzīst par izdevušos. Tulkotājs galveno vērību cik man bija izdevība pārlicināties, salīdzinot dažas vietas ar oriģinālu, ir piegriezis tam, lai pareizi izteiktu pēdējā domas un viņu nokrāsu. Un tas pie filozofu tulkošanas bez šaubām ir jāstāda pirmā vietā. Bet Platons ir bijis arī liels dzejnieks un smalks stilists. Viņš cienīja visus īstus dzejniekus un labprāt tos lasīja un tādējādi izkopa reizē arī pats savu stilu un dialogu priekšzīmīgo formu. [...] Te nu, zināms, tulkojums netiek līdz oriģinālam. Nekad filozofija, pēc Renāna domām, neesot runājusi muzikālākā un dievišķākā valodā kā pie Platona. No tulkojuma tas tomēr nav pilnā mērā izjūtams. Tāpat ne visi jauninājumi – jaunvārdi ir vietā. Man rādās, ka pēc tādām formām kā Anaksimene, Empedokle nav nekādas vajadzības latviešu valodā. Pavisam nevietā ir ieviest latviešu valodā grieķu vokatīvu ‘o Sokrate,’ ‘o Kebet,’ jo es nesaprotu, kāpēc gan sliktāk še būtu paturēt skaidri latvisko: ‘Soktat,’ ‘Kebet’ bez kāda grieķu ‘o’ vai galotnes -e. Vispārīgi tulkojuma valoda nav pilnīgi brīva no grieķu oriģināla valodas iespaidiem.

Ļoti labi darījis grāmatiņas autors ievietodams sākumā attiecīgo ievadu, kurā viņš aplūko grieķu filozofiju līdz Platonam ietverot. Tikai še nu gan bij vietā tuvāk pakavēties pie paša Platona, lai nezinātāju lasītāju cik necik orientētu tuvāk attiecībā uz lielā domātāja dzīvi un darbību. Par Platona citiem darbiem autors savā ievadā gandrīz nekā mums nesaka.»²⁵²

Mēklera apsvērumus par tulkojuma valodu nākas īsas piezīmes veidā papildināt ar atgādinājumu, ka Garais turpmākā darbā ir visnotaļ nopietni piestrādājis arī šajā jomā. 1930. gadā izdotajā grāmatiņā par latviešu valodu, tās pirmā daļa ir veltīta jautājumam par grieķu vārdu un skaņu atdarināšanu latviešu valodā, kurā Garais aizstāv, kā liekas, valodnieku to dienu mazākuma pozīcijas par tautas valodas noteicošo lomu attiecībā pret rakstu valodu. Tādēļ darīnot tos vai citus grieķu īpašvārdus Garais Platona dialogu pirmizdevumā vairumā gadījumu acimredzot ir vadījies pats no saviem atklājumiem un apsvērumiem, mazāku vērību veltot rakstības tradīcijas veidošanās gaitai.²⁵³ Tomēr izmaiņas rakstībā (arī svešu valodu īpašvārdu atveidē) pamanāmas jau Garā otrajā Platona darbu tulkojumā, kurā lasītājam, kaut nepilnā veidā, stādīts priekšā dialogs *Protagors*. Darbs tika turpināts sagatavojot rokrakstus arī tulkoto dialogu otram laidienam, kas nav nākuši klajā (rokraksti atrodas LNBR).

Nedz Mēklera jau minētajā apskatā, nedz arī vēlāk Nonāca apcerē par Garo saistībā ar pēdējā Platona dialogu tulkojumiem, nav salūkojami pat mēģinājumi atskaidrot 1920. gada izdevuma ievada īstenos avotus neskatoties pat uz pārcēlāja atklātības formu – ‘pēc.’ Liekas, ka minētā vaļširdība *Protagorā* netiek atkārtota.

²⁵² MĒKLERIS, E. “Platons latviešu valodā,” *Latvijas Vēstnesis* 58 (1921) 5. lpp. (12. III).

²⁵³ Jau *Ausmā* (Populāri-zinātnisks, literārisks un politisks žurnāls ar ilustrācijām) 1911. gadā tiek publicēts neatpazīta autora rakstīts un nezināma tulkotāja pārceļts īss apskats par grieķu filozofiem, kuru vārdu atveidojumi, sekodami RLB ZK *Konversācijas vārdnīcas* iedibinājumiem kopš 1906. gada, vairumā gadījumu jau līdzinās arī šobaltdien pieņemtajiem lietojumiem: Anaksimandrs, Anaksimens, Heraklits (41. lpp.); Zenons, Ksenofons, Parmenids, Meliss, Empedokls, Anaksgors, Demokrits (42. lpp.); Gorgijs, Protagors, Prodiks, Hippijs, Trasimahs, Kritijs, Sokrats, Aristipps, Antistens, Diogens, Platons (43. lpp.), sk.: Prof. phil. TRAUGETTS. “Grieķu filozofi: No Thalesa līdz Aristoteļam,” *Ausma* 2 (1911) 41.-44. lpp.

1.4.2. Vilhelms Nestle un Alfreds Kruazē latviešu valodā

Augusta Deglava pēdējā darbā *Filozofiska stratēģija* dzejdara (?) Pindara un kāda Deverota (ar ps. 'Deverots' Deglavs ir parakstījis arī dažus no saviem darbiem) dialogā tiek piesaukta Protagoram piedēvēta izteikuma daļa par cilvēku kā visu lietu mēru.²⁵⁴ Latviešu valodā nebūs daudz tādu daiļdarbu, kuri varētu cildoties ar senējo prātnieku izteikumu skandinājiem, bet minētais Protagora sacījuma fragments (pārsvārā gan tikai fragments, kazi viss izteikums jau tiktu uzskatīts par apgrūtinājumu?) ieņem izņēmuma stāvokli un pietuvenā laikmetā tas ir ticis apbružāts vai visas pakrāsas preses izdevumos un dažā labā 'gruntīgākā' padarbā. Tas varētu liecināt, ka vismaz vārds 'Protagors' pats latvju lasītājam ir bijis daudz maz zināms vēl pirms attiecīgā dialoga tulkojuma publiskas pieejamības. Tomēr pazīstamība nebūt nav sekmējusi plašāku ieinteresētību. 1936. gadā Nonācs sarkastiski izsaka savus novērojumus: «Var tikai nožēlot, ka Fr. Garā tulkotās grāmatas mūsu publika nelasa, ka tās bibliotēkās jāsaņem ar neatgrieztām lapām.»²⁵⁵ Vai situācija būtu mainījusies Garā lielākas atklātības gadījumā saistībā ar darba (šajā gadījumā tā ievada) īsteno avotu precīzu uzrādi, ir jautājums, kas jāpievieno neatbildēto taujājumu kopai? Pietuveni pirmajam tulkojumam ar *Protagorā* ir sākumdaļa, kurā Garais aplūko sofistiku un tās galvenos pārstāvjus, tomēr, ne reizi neminēdams formu 'pēc,' vien citē kādus (liekas divus) bezatsauces Nestles citātus, piem.: «Sokrats meklēja, kā Nestle saka, "aiz parašām tikumību, aiz pastāvošām tiesībām taisnību, aiz vēsturiskām valsts formām sabiedriskās iekārtas principus, aiz dieviem dievišķīgo, aiz cilvēku domām patiesību un līdz ar to cietu pamatu praktiskai dzīvei.»²⁵⁶ Tikai no atsevišķā lappusē (17.) neprecīzi atzīmētām trīs grāmatām top skaidrs, ka domāts ir Vilhelms Nestle. Kāds sakars ir Vilhelmam Nestlem ar šo Garā ievadu un kas ir Vilhelms Nestle?

Vilhelms Albrehts Nestle (*Wilhelm Albrecht Nestle*; 16. iv 1865., *Stuttgart* – 18. iv 1959., *Stuttgart*)²⁵⁷ ir vērā ņemams vācu klasiskais filologs un filozofs. Pēc Eberharda-Ludviga ģimnāzijas (*Eberhard-Ludwigs-Gymnasium*) pabeigšanas Štutgartē Nestle 1883. gadā uzsāk studijas Tībingenē, bet no 1887. gada tās turpina Berlīnē, abās mācību iestādēs apgūstot filozofiju, klasisko filoloģiju, vēsturi un vācu valodu pirmām kārtām pie Alfrēda fon Gūtšmita (*Alfred von Gutschmid*) un Ervīna Rodes (*Erwin Rohde*). 1889. gadā viņš iegūst doktora grādu Tībingenē, apceļo Grieķiju un Itāliju. Viņa darba gaitas turpmāk lielumis ir saistītas ar ģimnāzijām Vācijā: 1900. gadā viņš ir ģimnāzijas profesors Švābijas Hallē (*Schwäbisch Hall*), 1903. – profesors Šēntāles (*Schöntal*) evaņģeliski teoloģiskā seminārā, 1909. – profesors Kārļa ģimnāzijā (*Karls-Gymnasium*) Štutgartē. No 1913. gada Nestle vada Heilbronnas/Nekāras (*Heilbronn/Neckar*) ģimnāziju, bet no 1919. gada – Kārļa ģimnāziju Štutgartē. 1932. gadā viņš pensio-

²⁵⁴ DEGLAVS, A. "Filozofiska stratēģija. (Sarunas par filozofiju)," *LK* svētdienas pielikums 20 (1922) 2. lpp. (10. ix). Izteikuma pilnā versija: πάντων χρημάτων μέτρον ἀνθρώπος, τῶν μὲν ὄντων ὡς ἔστιν, τῶν δὲ οὐκ ὄντων ὡς οὐκ ἔστιν (D.L. 9,51).

²⁵⁵ NONĀCS, O. *Fricis.*, 30. lpp.

²⁵⁶ GARAIS, F. "Ievads," PLATONS. *Protagors*. No grieķu valodas tulkojis FR. GARAIS. R.: Tulkotāja izdevums, 1925, 14. lpp. Otrs citāts atrodams *Ievada* 8. lpp.

²⁵⁷ Viņa pusbrālis ir VT un NT tekstu sagatavotājs Kristofs Eberhards Nestle (*Christoph Eberhard Nestle*; 1. v 1851., *Stuttgart* – 9. iii 1913., *Stuttgart*).

nējas un vecumdienas pavada Štutgartē-Dēgerlohā (*Stuttgart-Degerloch*). 1933. gadā viņš tiek iecelts par Tībingenes universitātes filozofijas fakultātes goda profesoru.

Nestles raksti, izņemot pašu pirmo publikāciju par antīko monētu atrašanu Virtembergā (*Königreich Württemberg*), ir par grieķu, īpaši klasiskā laikmeta, filozofiju. Sākotnēji tas ir apcerējums *Eurīpids – grieķu apgaismības laikmeta dzejnieks* (*Euripides, der Dichter der griechischen Aufklärung*; 1901, atkārtoti izdevumi: 1969, 1985), kam drīz vien seko *Pētījums par Eurīpida filozofiskajiem avotiem* (*Untersuchungen über die philosophischen Quellen des Euripides*; 1902). Kopā ar O. Krusiusu (*O. Crusius*) Nestle pārstrādāja Ničes darbu 19. sējumu (1913). Tad viņš saņēma priekšlikumu pārredīgēt Celleras darbu *Grieķu filozofija tās vēsturiskajā attīstībā* (*Philosophie der Griechen in ihrer geschichtlichen Entwicklung*; 1. sēj. – ⁶1919, ⁷1922, 2. sēj. – 1920), kā arī tā paša autora *Grieķu filozofijas vēstures aprakstu* (*Grundriß der Geschichte der griechischen Philosophie*; ¹²1920, ¹³1928; tulk. angļu valodā – 1931). No darba ar grieķu literatūras kopumu ar laiku izveidojās arī Nestles paša apcerējums *Grieķu literatūras vēsture* (*Geschichte der griechischen Literatur*; 1923, ²1942/43, ³1961-63; tulk. spāņu valodā – 1930) un *Grieķu reliģiozitāte pamatvilcienos kā tā pārstāvēta no Homēra līdz Proklam* (*Die griechischen Religiosität in ihren Grundzügen und Hauptvertretern von Homer bis Proklos*; 1930-34). Īpaši izceļams ir Nestles lielais darbs *No mīta uz logosu. Grieķu domas pašattīstība no Homēra līdz sofistiem un Sokratam* (*Vom Mythos zum Logos. Die Selbstentfaltung des griechischen Denkens von Homer bis auf die Sophistik und Sokrates*; 1940, ²1942; jauns izdevums: 1975, 1986), kurā 'mīts' un 'logoss' tiek skaidroti kā cilvēka domāšanas vienlīdz patstāvīgi elementi. Īpatiesi racionalisma aizmetņus – 'logosa' sākotnējās iezīmes – Nestle saskata jau episkajā apziņā, bet, lai gan pietuvenā līdzfilozofiskā pakāpē 'logosa' sākotnes vēl atrodas mīta dominantes ietekmē, tieši filozofijas rašanās vispilnīgāk demonstrē šo divu domvides veidņu izšķiru un varētu pat sacīt zināmas patstāvības ieguvu. Vēl jo vairāk, filozofijas uzplaukums hellēņu kolonizētajā Mazāzijas piekrastē vienlaicīgi aino arī 7. gs. p.m.ē. reliģiozitātes krīzi. Agoni no smilšainajām palaistrām un stadijiem sacēla putekļu vētru arī cilvēka domvietnē.

Līdztekus saviem ne tikai klasisko zinību nozares speciālistiem, bet arī plašākam humānītāri ieinteresētam lasītāju lokam domātiem filoloģiskiem pētījumiem, Nestle ar modru un kritisku interesi sekoja arī kristietības attīstībai, it sevišķi evaņģēliskai baznīcai. Būdam 1892. gadā no Virtembergas baznīcas dienesta atlaistā mācītāja Kristofa Šrempfa (*Christoph Schrempf*; 1860-1944) draugs, viņš notikušā sakarā publicēja kādu apceri mēnešrakstā *Die Wahrheit (Patiesība)*. No skeptiski izsvartu jautājumu apskata radās vērā ņemama grāmata *Kristietības krīze modernajā pasaulē* (*Die Krisis des Christentums in der modernen Welt*; 1947). Cieša turēšanās pie vecām dogmām un nespēja uztvert antīko filozofisko pasaules redzējumu atbīda malā patiesas humanitātes (*humanitas*) mērķi kristīgās mīlestības ētikas izpratnē mūsdienu pasaulē. Par šo grāmatu Nestle ieguva Kuno Fišera balvu Heidelbergas universitātē (1946).²⁵⁸

²⁵⁸ NESTLE, E. "[Nestle] Wilhelm Albrecht," *Neue deutsche Biographie*. Bd. 19. Berlin: Duncker & Humblot, [1999], S. 79-80.

Garais savu *Protagora* ievadu ir veidojis divu Nestles izdotu Platona dialogu (*Gorgijs* un *Protagors*) priekšvārdu ciešā atspaidā, vietumis veidams bezatsauču un bezpēdiņu tulkojumus, kurus papildinājis ar dažāda rakstura iestarpinājumiem, nevairīdamies no teksta izteiksmes vienkāršošanas un satura sašaurināšanas. Tādējādi jāatzīst, ka Nestles tekstu pārbagātība un plašā detalizācija Garajam to vai citu iemeslu dēļ nav bijusi pieņemama. Te būs daži piemēri:

1. «Viņa [Gorgija] skolotājs dabasfilozofijā ir Empedokls no Agrigentā, kas reizē bij valstsvīrs un orators, ārsts un filozofs, dabaspētnieks un mistiķis (viņš uzstādīja arī fizikālisko mācību par 4 elementiem, kura pastāvēja ap 2000 gadu).»²⁵⁹

«Sein Lehrer war Empedokles von Agrigent, jener merkwürdige Mann, der, Staatsmann und Redner, Arzt und Philosoph, Naturforscher und Mystiker, einerseits die die nächsten zwei Jahrtausende beherrschende physikalische Lehre von den vier Elementen aufstellte und andererseits nach Prophetenart im Purpurgewande mit Siegerbinden und Kränzen geschmückt und von Scharen begeisterter Gläubiger gefolgt von Stadt zu Stadt zog, um Krankheiten des Leibes und der Seele zu heilen und zu verkünden, 'wo die Straße zum Heil führt.'»²⁶⁰

2. «Šinī periodā (apmēram 460-450 pr. Kr.) Gorgijs laikam sarakstīja kādu rakstu par optiku, kurā attīstīja krāsu teoriju saskaņā ar Empedokla uzskatiem.»²⁶¹

«In dieser Periode (etwa 460-450) verfaßte Gorgias wahrscheinlich eine Schrift über Optik, worin er u.a. im Anschluß an Empedokles die Farbentheorie vortrug, die *Menon* (cap. 9, p. 76 A-E) bei Platon entwickelt, und worin er die von Theophrast (*de igne* 73) erhaltene Erklärung des Brennsiegels gab.»²⁶²

3. «Sekojošā periodā (apm. 450-440) Gorgijs, novērdamies no Empedokla dabasfilozofiskā dogmatisma, piegriežas eleāta Zēnona dialektikai. Zēnons bij kādā rakstā kritizējis Empedokla filozofisko sistēmu; ar asprātīgiem, lai gan kļūdiem pierādījumiem viņš mēģināja noliegt lietu daudzību, kustību un izplatījumu telpā. No Zēnona Gorgijs iemanījās eristikā, kura atklāti parādījās viņa rakstā *Par neesošo vai par dabu*. Šinī grāmatā, no kuras uzglabājušās divas vietas, viņš mēģināja pierādīt sekošus teicienus: 1) it nekas neeksistē; 2) ja kas eksistē, tad tas nav izzināms; 3) ja eksistējošais izzināms, tad šī atziņa nav izteicama. Šīs domas nozīmē pilnīgu skepticismu atziņas teorijas laukā. Vai Gorgijam

²⁵⁹ GARAIS, F. "Ievads," PLATONS. *Protagors*., 10. lpp.

²⁶⁰ *Platons ausgewählte Schriften*. Für den Schulgebrauch Erklärt von CHRISTIAN CRON und JULIUS DEUSCHLE. 2 Teil. *Gorgias*. 5. Aufl. Neu bearbeitet von Dr. WILHELM NESTLE. Leipzig und Berlin: Druck und Verlag von B.G. Teubner, 1909, S. 9.

²⁶¹ GARAIS, F. "Ievads," PLATONS. *Protagors*., 10. lpp.

²⁶² *Platons ausgewählte Schriften... Gorgias*., S. 9-10.

patiesi bijuši šādi uzskati, jeb viņa apcerējums bijis vienīgi mēģinājums attīstīt savu asprātību un aprādīt eleātu filozofisko mācību par neiespējamu, izlietojot viņu pašu dialektisko metodi, – šis jautājums grūti izšķīrams. Kā uz to arī neskatītos, Gorgijs pēc minētā raksta sastādīšanas galīgi atteicās no filozofijas un piegriezās praktiskās dzīves jautājumiem – viņš nodevās retorikai. Šinī ziņā viņš laikam saņēmis stiprus ierosinājumus no sava skolotāja Empedokla, kuru, neatkarīgi no Koraksa un Teisija, arī apzīmē kā retorikas nodibinātāju.»²⁶³

«Die zweite Periode, die sich über das folgende Jahrzehnt erstreckt haben mag (ca. 450-440), führte Gorgias von dem naturphilosophischen Dogmatismus des Empedokles durch die Dialektik des Eleaten Zenon zum Skeptizismus. Zenon hatte in einer besonderen kritischen Schrift (*Ἐξήγησις τῶν Ἐμπεδοκλέους*) das System des Agrigentiners angegriffen, und bei ihm, der durch scharfsinnige, wenn auch trügerische Beweise die Vielheit, die räumliche Ausdehnung und die Bewegung des Seienden zu bestreiten suchte, der den Alten als 'Erfinder der Dialektik' galt und den Platon den 'Eleatischen Palamedes' nannte (*Phaidr.* 261 D), gewann Gorgias die Fertigkeit in der Eristik, die er in seiner Schrift *Περὶ τοῦ μὴ ὄντος ἢ περὶ φύσεως* an den Tag legte. In diesem Buch, von dem uns zwei Auszüge erhalten sind, suchte er folgende Sätze zu beweisen: 1) Es existiert nichts. 2) Wenn etwas existiert, so ist es nicht erkennbar. 3) Wenn das Existierende erkennbar ist, so ist doch diese Erkenntnis nicht mitteilbar. Ob es dem Gorgias mit diesem erkenntnistheoretischen Nihilismus wirklich Ernst war oder ob die Abhandlung nur eine Übung seines Scharfsinns und ein Versuch war, die eleatische Philosophie zu übertrumpfen und mit ihrer eigenen Methode *ad absurdum* zu führen, indem ihr körper- und bewegungsloses All-Eines (*ἓν καὶ πᾶν*), dem sie im Unterschied von der Erscheinungswelt allein Existenz und Erkennbarkeit zuschrieb, nun auch noch als nicht existierend und nicht erkennbar erwiesen wurde, läßt sich schwerlich entscheiden. Wie dem sein mag, für Gorgias bedeutete die Schrift jedenfalls die endgültige Absage an die Philosophie und den Verzicht auf die Erkenntnis der letzten Gründe des Daseins und des wahren Wesens der Dinge. Er wandte sich von nun an den praktischen Aufgaben des Lebens zu.

Der dritte und längste Abschnitt seines Lebens war ganz der Rhetorik gewidmet. Die Wiege dieser Kunst war ja gerade seine Heimat Sizilien. Von den drei Gattungen der Rede, die das Altertum unterschied (*γένος δικανικόν, συμβουλευτικόν, ἐπιδεικτικόν*), hatten die Syrakusaner Korax und Teisias die Gerichtsrede methodisch zu einer Kunst ausgebildet.»²⁶⁴

4. «Augstāk minētai teorijai par stiprākā 'dabiskām' tiesībām, kas sabiedrisko dzīvi draudēja pārverst par vispārīgu savstarpēju cīņu, izcēlās pašas sofistikas vidū pretēja strāva. Pēdējā virziena ievērojamākais priekšstāvis ir Antifonts no Atēnām, dzimis ap 480. g., miris 411. g. [...]

Savā filosofiskā darbā *Par patiesību* viņš parādas kā eklektisks domātājs, kas savā priekšstatā par die-

²⁶³ GARAIŠ, F. "Ievads," PLATONS. *Protagoras.*, 10.-11. lpp.

²⁶⁴ *Platons ausgewählte Schriften... Gorgias.*, S. 10.

vību pieslejas eleātu mācībai par Visvieno. Šī raksta pirmā daļā bij apskatīti vispārīgi metafiziski jautājumi un metode, otrā aplūkotas un izskaidrotas atsevišķas dabas parādības. Ētiski politiskus jautājumus viņš aplūkoja divos rakstos *Par vienprātību* un *Pilsonis*, no kuriem uzglabājušies tikai fragmenti. Te viņš aprādīja, ka atsevišķam cilvēkam viņa paša labā jāpievienojas sabiedriskai iekārtai, ar ko savukārt saistīti zināmi sociāli pienākumi. Kā lielāko nelaimi viņš atzīmē anarhiju un uzstāda prasību par paklausību likumiem. Šo mērķi pēc viņa domām visdrīzāk var sasniegt caur sofistisko izglītību.»²⁶⁵

«Gegen diese Theorie vom Naturrecht des Starken, die das gesellschaftliche Leben in einen Kampf aller gegen alle zu verwandeln drohte und die u.a. auch von Thrasymachos von Chalkedon verfochten wurde (εἶναι τὸ δίκαιον οὐκ ἄλλο τι ἢ τὸ τοῦ κρείττονος ξυμφέρον), erhob sich nun aber innerhalb der Sophistik selbst eine Reaktion.

Der wichtigste Vertreter dieser Richtung ist für uns der Sophist Antiphon von Athen. In der einen seiner beiden Hauptschriften, *Ἀλήθεια*, zeigt er sich als eklektischen Denker, der sich in der Gottesvorstellung an die Eleaten anlehnte und den Begriff der Vorsehung (πρόνοια) aufhob. Die andere behandelte das damals viel erörterte Thema *Περὶ ὁμοιοίας*. Trotz des eudämonistischen Charakters der darin vorgetragenen ethischen Gedanken wurde betont, daß der einzelne zu seinem Wohl der ordnungsmäßigen Eingliederung in ein gesellschaftliches Ganzes bedürfe, das ihm wieder gewisse soziale Pflichten auferlege. Als größtes Unglück wird die Anarchie, als unerläßliche Forderung der Gehorsam in Familie und Staat bezeichnet (fr. 61). Der beste Weg zu diesem Ziele führt durch die sophistische Bildung (παίδευσις fr. 60).»²⁶⁶

Tomēr Nestle nav vienīgais Garā tulkotā Platona dialoga *Protagoras* ievaddaļas avots. Jau minētajā 'literatūras' lappusē ir atzīmēts vēl kāds darbs, kas, kā liekas, būtu jāņem vērā arī Tūkīdīda vēstures tulkojuma sākumvārdu izvērtējumos. Minētais darbs ir *Grieķu literatūras vēsture* (4. sēj.) un tā autors ir mūsdienu Latvijā mazzināms franču pētnieks Alfreds Kruazē (vēstures atsevišķus sējumus ir sarakstījis arī Alfreda brālis Moriss Kruazē). Kas ir Alfreds Kruazē?

Iespējams, ka Krieviju ar vārdu 'Kruazē' aizsāk iepazīstināt M. Krašeniņņikovs (*Михаил Никитич Крашенинников*), kas pašā 19. gs. nogalē publicē (*Гимназия*) prāvu jau minētu rakstu (pēc Kruazē) *Morāle grieķu literatūrā*. Tālāk jau seko brāļu Kruazē *Rokasgrāmata grieķu literatūras vēsturē*²⁶⁷ S.I. Radciga pārcēlumā 1907. gadā un *Grieķu literatūras vēsture. Rokasgrāmata skolu audzēkņiem un pašmācī-*

²⁶⁵ GARAIS, F. "Ievads," PLATONS. *Protagoras.*, 13. lpp.

²⁶⁶ *Platons ausgewählte Schriften*. Für den Schulgebrauch Erklärt von CHRISTIAN CRON und JULIUS DEUSCHLE. 4 Teil. *Protagoras*. 6. Aufl. Neu bearbeitet von Dr. WILHELM NESTLE. Leipzig und Berlin: Druck und Verlag von B.G. Teubner, 1910, S. 24.

²⁶⁷ КРУАЗЕ, А. и М. *Руководство по истории греческой литературы*. Пер. с фр. яз. [и предисл.] С.И. РАДЦИГА. Ч. 1. М.: Московские Высшие женские курсы, 1907.

bai V. Jeļisejevas tulkojumā un S.A. Žebeļeva (С.А. Жебелев) redakcijā 1912. un 1916. gadā.²⁶⁸ Kas ir Alfreds Kruazē?

Alfreda Kruazē (*Alfred Croiset*; 5. I 1845., Paris – 7. VI 1923., Paris) tēvs viņa dzimšanas laikā bija profesors Kārļa Lielā licejā (*lycée Charlemagne*) Parīzē, bet drīz vien viņu nozīmē par mācības spēku sv. Luija licejā (*lycée Saint-Louis*). Šeit arī aizsākās Alfreda mācību gaitas 1855. gadā (lidz 1859.), pēc tam viņš apmeklēja Luija Lielā liceju (*Louis-le-Grand*; 1859-1864). Skolā viņš esot uzrādījis spīdošas sekmes, tomēr zēnam piemītošie dotumi mākslās – zīmēšanā un mūzikā, netika attīstīti. Tēvs, liceja profesors, brīvdienās veltījis stundu dienā, lai brīvā dabā nolasītu saviem dēliem – Alfrēdam un Morisam, lekciju par kādu grieķu vai latīņu autoru.

1864. gadā Alfreds iestājās Augstākajā Normālskolā Parīzē (*École normale supérieure*). Pateicoties pasniedzējam Žilam Žirāram (*Jules Girard*), Alfreds esot ieinteresējies par hellēņu pasauli. Pēc dažiem gadiem (1867.) viņš jau ir retorikas profesors Šamberī (*Chambéry*) licejā, tajā pašā gadā vada arī publiskus kursus literatūras fakultātē (*Faculté des lettres*), tur mācot grieķu literatūru, latīņu daiļrunu, latīņu poēziju, franču daiļrunu, franču poēziju, filozofiju, filozofijas vēsturi, moderno un antīko vēsturi, moderno un antīko ģeogrāfiju.

1869. gadā Normandijā izceļas karš un abus brāļus iesauc armijā. 1871. gadā Alfreds atvaļinās no dienesta veselības problēmu dēļ. Viņš tiek nosūtīts uz Montobānas (*Montauban*) liceju, pēcāk iegūst vietu Stanislā koledžā (*Collège Stanislas*).

1873. gadā Alfreds Kruazē, kā liekas, aizstāv doktora disertāciju ar darbu par Aristofanu,²⁶⁹ tomēr viņš uzraksta vēl kādu līdzīgu sacerējumu par Ksenofontu.²⁷⁰ Pieejamā literatūra nedod iespēju patlaban noskaidrot, vai Kruazē ir aizstāvējis divas disertācijas, vai arī otrs darbs ir jāuzskata par kādā mācību iestādē iesniegta darba *pro venia docendi* vai *legendi* publikāciju.

Pēc doktora disertācijas aizstāvēšanas Alfreds pāriet no Stanislā uz Kārļa Lielā un vēlāk uz Luija Lielā liceju. Pa starpām viņš raksta 1880. gadā izdoto grāmatu *Pindara dzeja un grieķu lirikas likumi* (*La poésie de Pindare et les lois du lyrisme grec*). 1877. gadā Kruazē tiek uzaicināts uz Sorbonnu par lektoru. No 1884. gada viņš ir grieķu daiļrunas (*éloquence grecque*), vēlāk – grieķu dzejas pasniedzējs. 1886. gadā viņš tiek pieaicināts darboties arī Inskripciju Akadēmijā (*Académie des inscriptions*). 1898. gada 1. XI Sorbonnā viņu ieceļ dekāna amatā, kuru viņš ieņem līdz pat aiziešanai pensijā 1920. gadā. Alfreds

²⁶⁸ КРУАЗЕ, А. и М. *История греческой литературы: Руководство для учащихся и для самообразования*. Перевод с 7-го французского издания В.С. ЕЛИСЕВОЙ. Под редакцией и с предисловием С.А. ЖЕБЕЛЕВА. Санкт-Петербург: Типография М.А. Александрова, 1912; 2-е издание, пересмотренное. Петербург: Типография Я. Башмакова и К°, 1916 (atkārtoti mūsdienās – Санкт-Петербург: Изд-во С.-Петербургского ун-та, 2008). Liekas, ka šo saīsināto grieķu literatūras vēstures izklāstu (*Manuel d'Histoire de la littérature grecque à l'usage des lycées et collèges*, 1900), kas domāts vidējā izglītības līmeņa audzēkņiem (tulkojumā krievu valodā ir tikai 786 lpp.!), Garais nav lietojis.

²⁶⁹ CROISSET, A. *De personis apud Aristophanem*. Ad doctoris gradum promovendus. Disseruit A. Croiset. Paris: Ernest Thorin éditeur, 1873.

²⁷⁰ CROISSET, A. *Xénophon son caractère et son talent. Étude morale et littéraire*. Thèse pour le doctorat ès lettres présentée à la faculté de Paris. Paris: Ernest Thorin éditeur, 1873.

Kruazē mirst Parīzē 1923. gada 7. vi 75 gadu vecumā.²⁷¹ Viņa pieeju grieķu literatūrai raksturo gan psiholoģisko, gan socioloģisko, gan arī vēsturisko momentu akcentēšana. Viņš ir daudz diskutējis par grieķu literatūras problēmām ar ārzemju zinātniekiem, īpaši no Vācijas. Kā pasniedzējs ir bijis ļoti ierēdzēts studentu vidū. No viņa darbiem vēl būtu pieminami 1886.-1895. gadā izdotā piecu sējumu *Grieķu literatūras vēsture (Histoire de la littérature grecque)*, kuru Alfreds veidoja kopā ar brāli Morisu. Kā raksta Ķiķauka (liekas, ka otrs cilvēks Latvijā, kas jau 20. gs. 20. gados ir pieminējis Kruazē vārdu²⁷²): «Patīkamā valodā sarakstītais darbs pauž autoru erudīciju un viņu literāro gaumi.»²⁷³ Vēl atzīmējama ir sadarbība ar M. Petižanu (*M. Petitjean*) 1891. gadā izdotā *Grieķu gramatika (Grammaire grecque)*, kā arī 1910. gada apcerējums *Antīkās demokrātijas (Les démocraties antiques)*, par kuru gan ir izteikti arī daži 'tehniskas' dabas iebildumi (neprecizitātes), kas skaidroti ar autora steigu laika trūkuma dēļ.²⁷⁴

Par Kruazē saistību ar Garā īso sofistikas aplūku Platona *Protagora* pārcēluma izdevumā varētu liecināt sekoši pāris piemēri:

1. «Ar vārdu sofists tagad apzīmē cilvēku, kas ar nodomu lieto greizus pierādījumus, taisa nepareizus slēdzienus. No sākuma šim vārdam tādas nozīmes nebij, jo ar vārdu sofists apzīmēja cilvēku, kas nodarbojās ar 'sofia,' t.i. ar kaut kādu zinību vai mākslu. Tā kā zinības jēdziens ir plašs, tad arī vārdam sofists dažādos laikmetos bij dažāda nozīme. Pindars sauc par sofistiem dzejniekus, Hērodots turpretī šo vārdu piešķir tiklab t.s. 'septiņiem gudriem,' kas bij pazīstami ar savu praktisko dzīves gudrību (pa daļai kā likumdevēji un valsts vadītāji), kā arī patiesiem filozofiem, kā Pitagoram. Piektā gadusimteņa otrā pusē šo vārdu piemēro zināmai grupai mācītu vīru, kas uzstājās kā zinības skolotāji un par savu mācību ņēma honorāru.»²⁷⁵

«Le mot sophiste, en français, désigne habituellement un homme qui fait un raisonnement captieux. En grec, σοφιστής a déjà le même sens au IVe siècle. Mais c'est là un sens dérivé. Proprement, le σοφιστής est celui qui fait profession de σοφία, c'est-à-dire de science, et comme le mot 'science' peut désigner tour à tour des choses fort différentes selon les temps, il arrive que Pindare appelle sophistes ceux qui cultivent la poésie, tandis qu'Hérodote donne le même nom tantôt à des maîtres de la sagesse pratique comme les sept Sages, tantôt à un véritable philosophe et savant comme Pythagore. Dans la seconde moitié du Ve siècle, ce nom s'applique par excellence à tout un groupe d'hommes qui font profession à leur tour de posséder et d'enseigner la σοφία, la science, et qui ont marqué si fortement le mot 'sophiste' à leur propre empreinte qu'il n'a plus servi désormais qu'à désigner ceux qui leur

²⁷¹ LOT, FERDINAND. "Notice sur la vie et les travaux de M. Alfred Croiset (1845-1923)," *Comptes-rendus des séances de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres* 4 (1929) pp. 362-384; p. 366.

²⁷² [ĶIĶAUKA, P.] *Grieķu rakstniecības vēsture*. (Vispārējs kurss, lasīts 1921./2. g. [Rīgas Augsts. ?]) [R.: b.i., 192-], 5. lpp.

²⁷³ *Glv*, 15. lpp. Iespējams, ka šajos piecos sējumos ir daļēji rodami arī *Glv* avoti (Ķiķauka lielākoties bija saistīts ar franču kultūru un labprātāk lasīja grāmatas franču valodā).

²⁷⁴ БУЗЕСКУЛ, В.П. *Введение в историю Греции. Обзор источников и очерк разработки греческой истории в XIX и в начале XX в.* Вступ. ст. и общ. ред. проф. Э.Д. Фролова. СПб.: Издательский дом Коло, 2005, с. 598-600.

²⁷⁵ GARAI, F. "Ievads," PLATONS. *Protagoras.*, 3. lpp.

ressemblent.»²⁷⁶

2. «Joniešu filozofi Tales, Anaksimandrs un Anaksimens bij meklējuši pasaules pirmcēloni – absolūto būti – matērijā, bet viņu pūles bij veltīgas. No otras puses Pītagors pirmcēloni ieraudzīja skaitlī, tā tad abstraktas dabas jēdzienā, eleāti – ‘Visvienā,’ t.i. garīgas dabas principā. Hērakleits atzina tikai lietu mūžīgo pārmaiņu un pastāvīga bij pēc viņa uzskata tikai pati šī pārmaiņa; Anaksagors pasaules būtību ieraudzīja bezgalīgā matērijā, kuru kārtā Saprāts (domājošs gars). Ievērojot šo mācību dažādību un pretišķību, sofistikas nodibinātāji – Protagors un Gorgijs – nonāca pie skepticisma metafizikas laukā, t.i. viņi zaudēja uzticību, ka šādā ceļā ir iespējams sasniegt drošus rezultātus un atminēt pasaules mīklu.»²⁷⁷

«Les Ioniens, on l’a vu plus haut, avaient cherché la substance primordiale, l’être absolu, dans la matière, et l’avaient poursuivi d’élément en élément sans l’atteindre. Pythagore et les Éléates, au contraire, mettaient l’être soit dans le Nombre, soit dans l’Un, c’est-à-dire dans une abstraction. Héraclite alors le mit dans le mouvement éternel des choses, et Anaxagore dans l’infinité de la matière, débrouillée et déterminée par l’esprit. Protagoras et Gorgias, fondateurs de la sophistique, en présence de cette diversité des théories antérieures, arrivèrent tous deux également, quoique par des routes différentes, au scepticisme métaphysique et scientifique.»²⁷⁸

Kopumā jāsaprot, ka Garā veidotais Protagora ievads ir vairāku citu autoru darbu kompilējums, kurā vietumis Nestles vāciskā problēmu skrupulozā detalizācija tiek aizvītieta ar franču izteiksmes vijīgumu, kas acīmredzot ir bijusi piemērīgāka ne tikai pašam ievada sastādītājam, bet arī potenciālajam lasītājam. Abi antīkās filozofijas apguves pretendenti atradās vēl tikai bezgala meklējumu ceļa pašā sākotnē. Līdzīgi kā iepriekšējos tulkojumos arī šajā pārcēlumā nav pietiekoši skaidrs, no kādiem Platona teksta izdevumiem ir veidots Protagora tulkojums.²⁷⁹

Vēl īsas piebides veidā jāteic, ka Garais ir veicis arī kādu lielu ar filozofiju gan mazāk saistītu tulkojumu, proti latviešu valodā pārcēlis un ar Kultūras fonda palīdzību²⁸⁰ izdevis Tūkīdika *Peloponēsiešu karu*, par kuru kāds ‘LT.’ ir izsacījis, ka «tagadnes vieglajā literatūrā šīs grāmatas [tulkojuma abi sējumi] ir smagi graudi.»²⁸¹ Plašāku apskatu par tulkojumu domājās uzrakstījusi Angelika Gailīte (visa cita starpā būdama arī vēsturniece), tomēr ko lieti konstruktīvu un analītisku viņas recenzijā ir pagrūti

²⁷⁶ CROISSET, A.; CROISSET, M. *Histoire de la littérature grecque*. T. 4. CROISSET, A. *Période attique: Éloquence. Histoire. Philosophie*. Paris: Thorin et Fils, éditeurs, 1895, p. 43. 1921. gada izdevums, kuru, saskaņā ar norādi par izmantoto literatūru, esot lietojis F. Garais, man nebija pieejams.

²⁷⁷ GARAIS, F. “Ievads,” PLATONS. *Protagoras.*, 3.-4. lpp.

²⁷⁸ CROISSET A.; CROISSET, M. *Histoire.*, T. 4., p. 44.

²⁷⁹ Ir ieviesusies tradīcija šādu ikviena tulkojuma nozīmīgu detaļu atzīmēt vismaz ievadvārdu beigu daļā.

²⁸⁰ Sk. piem.: “Kultūras fonda domes sēde,” *Pēdējā Brīdī* 52 (1929) 5. lpp. (5. III): «Cand. phil. Fr. Garajam Tūkīdida darba *Peloponēsiešu karš* tulkojuma izdošanai [piešķirt] 2000 [Ls.].»

²⁸¹ LT. “Tucidids latviešu valodā,” *B* 11 (1932) 927. lpp.

piemeklēt:²⁸² «Tulkojuma valoda pasmaga, vietām tur atrodami ģermānismi un rusicismi, un arhaismi... Šķiet, tulkotājs latviešu valodā sastindzis priekš gadiem 30-40. [...] Tas tikai lieku reizi apstiprina, ka mūsu kultūras dzīvē vēl valda anarhija, ja ar valsts līdzekļiem iespējams grāmatas neievēro elementārākās rakstu valodas prasības. [...] Arī grieķu vārdu rakstībā autors vāciskās izrunas ietekmēts...»²⁸³ Vietā vismaz vārda pēc pieminējama anarhiju Latvijas kultūras dzīvē, Gailītei, šķiet, bija pagaisinājies atgāds par Garā darbu *Daži latviešu valodas jautājumi* (1930),²⁸⁴ kurā acīmredzot ārpus kultūras anarhisma domājamam, atklāti runājot, nebūt ne nomainīgam 'endzelinismam' tika uzdoti arī daži ne visai ērti jautājumi. Valodā Garais bija meklētājs un katrs viņa darbs bija jauns posms bezmitas taujājumos. Gailīte jautājumus neuzdeva.

Iezīmīgs latvju domvidei ir faksts, ka ne Garā darbi paši piesaistīja tā dēvētās sabiedrības vismaz rakstošās daļas uzmanību, bet gan kāds cits sacerējums, kas tika skrīvēts jau uz vispārības atstumta cilvēka trūdiem. Tā bija Oto Nonāca grāmatiņa par Frici Garo. Vai visi sīkdarba apskati periodikā²⁸⁵ bija piesātināti ar nule atskārstas saistošas pašsmeltes un paškritikas devu, kā arī nepiepildāmiem vēlējumiem nākamībai: «Nelaikā aizgājušam, centīgam latviešu zinātniekam mēs vairs nekā nevaram līdzēt. Bet viņa dzīve ir atgādinājums mums, ka ne visi cilvēki mērojami ar vienu olekti, un ka līdzcilvēku egoisms spēj salauzt arī tautai ļoti derīgus un vērtīgus darbiniekus.»²⁸⁶ Dīvaina neuzdota, bet no konteksta izrietoša jautājuma priekšā ir apstājies kāds vārdā nenosaukts recenzijas autors: «Līdzīgos [pašnāvības] gadījumos mēdz izrunāties par savādniekiem, par vājajiem, kuriem dzīve jau parasti ejot pāri; tur neko nevarot darīt. Bet cilvēks, kas savā laikā cara Krievijas apstākļos savu labo valsts ierēdņa karjēru daudz nedomādams lika uz spēli, lai cīnītos ar visspēcīgo muižniecību, tas vājš un slim cilvēks laikam vis nebūs bijis...»²⁸⁷ Bet kas tad varēja būt vājš un slimš? Zālīte reiz Saeimā izteicās, ka «ja tauta grib būt varena, slavena, tad jānes lieli upuri, lai plauktu zinātne, dzeja, māksla.»²⁸⁸ Upuri jau tika (un tiks) nesti, un ne mazi, tikai ko tie ir devuši (un dos) ciņā ar kārtējiem īslaicīgi vietējā godā turētiem maldiem?

Varētu rasties ieskaits, ka Garais ir maldinājis pats sevi, domādamies, ka «..tagad [līdz ar LV rašanos] ..par mūsu garīgās dzīves izkopšanu mums jādomā ne mazāk, kā par dzīves iekārtas jaunveidošanu.»²⁸⁹ Tomēr izrādījās, ka domāt, protams, var, bet tikai privāti. Interese par Helladu un Platonu viņpus 'akadēmiju' sienām visupirms ir privāta lieta, bet ar privātām lietām neklājas pārlietu bieži uz mākties sa-

²⁸² Sal. ar 'neprofesionāla' vēsturnieka Ē. Ādamsona pārdomām: "Karš senatnē un tagad. (Pārdomas, pie kurām var pakavēties arī gadu maiņā)," *LK* 1 (1931) 5.-6. lpp. (1. i).

²⁸³ GAILĪTE, A. "Trīs vēstures grāmatas," *D* 11 (1931) 1384. lpp.

²⁸⁴ Atsevišķas atskaņas periodikā: "Daži latviešu valodas jautājumi. Kritiski apcerējais FR. GARAIS," *Mūsu Nākotne* 21 (1930) 635. lpp.; "Dzīves seja. Mūsu valodas posts un nelaime," *Zvans* 2 (1930) 44.-47. lpp.

²⁸⁵ ĀBERS, B. "O. Nonācs: Fricis Garais – V. Zemcevs.," *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls* 3 (1937) 457.-458. lpp.; Us. "Fricis Garais," *R* 360 (1936) 7. lpp. (31. XII); "O. Nonācs: Fricis Garais – V. Zemcevs.," *Tēvijas Sargs* 2 (1937) 6. lpp. (8. i); "O. Nonācs: Fricis Garais – V. Zemcevs.," *VV* 33 (1937) 2. lpp. (10. II); u.c.

²⁸⁶ V. SM. "Vientuļa un kautrīga cilvēka traģēdija," *BZ* 294 (1936) 12. lpp. (28. XII).

²⁸⁷ "O. NONĀCS. Fricis Garais – V. Zemcevs.," *Ekonomists* 1 (1937) 38. lpp.

²⁸⁸ ZĀLĪTE, P. "Tautu izglāba dziesmu gars! Sakarā ar pensiju likumu. 22. jūlijā 1931. gadā," *Profesora Dr. K. Baloža un profesora Dr. P. Zālītes runas Saeimā*. R.: Profesora Dr. P. Zālītes izdevumā, 1931, 240. lpp.

²⁸⁹ GARAIS, F. "Ievads," *PLATONS. Sokrates.*, 3. lpp.

biedrībai. Tas acīmredzot tika uztverts pat kā nepieklājība. «1936. gada jūnijā – raksta Nonācs – izbeidzās Fr. Garā personīgā traģēdija; bet ir un paliek vēl otra traģēdija – sabiedriskā. Tā spiež par sevi domāt un runāt.»²⁹⁰ Tā vēl joprojām spiež par sevi domāt un runāt.

1.5. Gustavs Jurevičs (1902 – 1993). Epiktēts un Teofrasts

Gustavs Jurevičs dzimis 1902. gada 17. III Rīgā. 1929. g. pabeidzis LU Filoloģijas un filozofijas fakultātes Filozofijas nodaļu ar filozofijas kandidāta grādu.²⁹¹ Pēcāk bijis izglītības darbinieks, strādājis Rīgā un Daugavpilī par skolotāju.²⁹² «..Gustavs Jurevičs.. un Elza Retele, dzimtais uzvārds – Mačulāne, dzimusi 1901. gada 11. II Bolderājā, šķirta, 1933. gada 14. x noslēguši laulību Daugavpils pilsētas Dzimtsarakstu nodaļā. 1934. gada 20. v plkst. četros Rīgas pilsētas II slimnīcā Gustavam un Elzai Jurevičiem piedzimis dēls Vitauts Jāzevs. Vecāku dzīvesvieta: Daugavpils cietoksnī № 10. Abi skolotāji, darbavietas attiecīgi – Valsts Daugavpils baltkrievu vidusskola un Valsts Daugavpils vidusskola.»²⁹³ 1943. gadā acīmredzot tiek publicēta viena no pēdējām Jureviča publikācijām Latvijā.²⁹⁴

Ir pieņemts uzskatīt, ka turpmākais Jureviča liktenis pēc 1944. gada nav zināms.²⁹⁵ «Izpētot [Daugavpils] pilsētas miršanas reģistrus no 1940.-1975. gadam, diemžēl ziņu par Gustavu Jureviču nav.»²⁹⁶ Meklēšanas ierobežošana ar 1975. gadu gan varētu raisīt šaubas. Tomēr kāda divaina sakritība atklājās ne Daugavpilī, bet gan Teksasā, ASV,²⁹⁷ kur, izrādās, arī ir dzīvojis kāds Gustavs Jurevics,²⁹⁸ turklāt arī viņš ir dzimis 17. III 1902. gadā un līdzās viņam tiek minēta arī dzīvesbiedre Elza Jurevica, kas dzimusi 11. II 1901. gadā (m. – 8. IV 1999. gadā).²⁹⁹ Arī kāda atrasta reta publikācija norāda pietuvenu virzienu.³⁰⁰ Piedevām tam laikraksts *Laiks* 1993. gada 12. VI ievieto sēru sludinājumu, kas vēsta, ka t.p. gada

²⁹⁰ "O. NONĀCS. *Fricis Garais – V. Zemcevs. Viņa dzīve un darbs..*" *Ekonomists* 1 (1937) 38. lpp. (15. r).

²⁹¹ "Universitātes ziņas. Pagājušā semestrī universitāti beigušie," S 159 (1930) 4. lpp. (23. r): «..Ar filosof. cand. gradu Gustavs Jurevičs (4953)...»

²⁹² «Pielaiisti.. Gustavs Jurevičs par latīņu val. skolotāju 2. Daugavpils v. ģimnāzijā arī turpmāk līdz 1937./8. m.g. beigām» (*IMM* 9 {1937} 329. lpp.). «2. ģimnāzijā svinīgo aktu ievadīs., kam sekos skolotāja G. Jureviča referāts par Kr. Barona dzīvi» (J.T. "Kā Kr. Barona 100 g. dzimšanas dienu atzīmēs Daugavpilī," *Latgales Vēstnesis* 44 {1935} 2. lpp. {30. x}).

²⁹³ No Ventas Lapiņas (Tieslietu ministrijas Dzimtsarakstu departamenta Arhīva nodaļas juriskonsulte) e-vēstules 11. v 2012. gadā. Par adreses precizitāti varētu arī šaubīties. Lieta tāda, ka vismaz uz 1913. gadu Daugavpils cietoksnī ir vismaz 10 ielas. Savuties minētā adrese nesniedz norādi par kādu no tām. Iespējams domāta adrese: Daugavpils, Cietokšņa iela № 10.

²⁹⁴ JURĒVIČS, G. "Humanitārās izglītības vērtība," *IM* 10 (1943) 220.-222. lpp.

²⁹⁵ *Latvju enciklopēdija* (red. A. ŠVĀBE) vēsta: «1944 palika Latvijā» (1. sēj. Stokholma: Apgāds *Trīs Zvaigznes*, 1950-1951, 916. lpp.). Taču A. Gobas nepublicētajā krājumā *Latviešu prātnieki* teksts ir atšķirīgs: «Emigrējies. Pēc tam ziņu par viņa dzīvi un darbību nav.» (*LP* 4, 180. lpp.).

²⁹⁶ Šādu informāciju sniedz Daugavpils pilsētas domes Dzimtsarakstu nodaļas inspektore K. Fedotova e-vēstulē 2012. gada 7. v.

²⁹⁷ 2529 Greene Ave, Fort Worth, Tarrant County, TX, USA, ZIP: 76109.

²⁹⁸ Rakstībā bez diakritiskām zīmēm.

²⁹⁹ Sk.: <http://radaris.com/p/Gustavs/Jurevics/>. SSN attiecīgi: 464-52-1782 un 452-52-2683.

³⁰⁰ JUREVICS, G. *Novalis' Betrachtungen über das Thema 'Natur und Mensch' in den Lehrlingen zu Sais*. [Dallas]: Southern Methodist University, 1958, pp. 76 (Thesis M.A. in German.). Saīsinājums 'M.A.' – *master of arts* – humanitāro zinātņu maģistrs.

20. v ir miris «Prof. Mag. philos. Gustavs Jurevičs, dzimis 1902. gada 17. martā Rīgā, miris 1993. gada 20. maijā Fort Worth, TX..»,³⁰¹ ko parakstījuši sieva Elza, dēli Vitauts un Juris Viesturs (u.c., pieminēti radi ASV, Austrālijā un Latvijā). Acīmredzot piebildes autors attiecīgajā šķirklī *Latvju enciklopēdijā* būs kļūdiņies un Gustava Jureviča gaitas pēc 1944. gada varētu būt saistītas ar Teksasu un, kā rādās, ar Teksasas Kristīgo universitāti. Apzīmējumam, ar kuru iesākas sēru sludinājums, proti, «Prof.» skaidrojums tika rasts kādā valodu zinībām veltītā žurnālā: «Texas Christian University, Fort Worth, Texas. Department of Foreign Languages. Gustavs Jurevics – to Assistant Professor.»³⁰² Acīmredzot Jurevičs tika ievēlēts vai apstiprināts, kā varētu domāt, docenta amatā. Atbilde uz jautājumu, ko par šo tēmu varētu uzzināt no vēl dzīvajiem viņa tuvākajiem radniekiem, pienāca 3. jūlijā 2012. gadā: «Tēvs [G. Jurevičs] ar ģimeni – raksta dēls Vitauts Jurevičs – atstāja Latviju ar pēdējo kuģi 9. oktobrī 1944. gadā. Pēckara gadus pavadīja Vācijā dažādās *Displaced Persons* nometnēs. Kaseles [Kassel] nometnē bija latviešu ģimnāzijas direktors. 1951. gadā izceļoja uz USA, Teksasas pavalsti, kur ieguva maģistra grādu vācu valodā *Southern Methodist* Universitātē un pēc tam mācīja krievu, vācu un latīņu valodu *Texas Christian* Universitātē līdz 70 gadu vecumam, kas bija obligāts pensijas sākuma termiņš.»³⁰³

Latvijā Jurevičs ir publicējis virkni rakstu un grāmatu: *IMM*,³⁰⁴ *Sējējā*,³⁰⁵ plašākus grāmatu apskatus arī *Daugavā*³⁰⁶ u.c. Darbojies kā nedēļas laikraksta *Rūjienas Balss* (1929-1932) līdzredaktors no 1931. g. XII, kā arī nedēļas laikraksta *Latgales Vēstnesis* (1934-1939) nodaļas *Dzīve un kultūra* vadītājs no 1938. g. III. Grāmatas *Lielas personības* 3 sējumos ievietots 21 Jureviča raksts.³⁰⁷ Rakstījis arī recenzijas, piem., mēnešrakstā *Daugava* "Himna varonībai. TOMASS KARLAJLS. *Par varoņiem, varoņu godināšanu un varonīgumu vēsturē*. No angļu valodas tulkojusi Zenta Mauriņa..," 6 (1936) 563.-564. lpp.; "Kāds rakstu krājums," 6 (1937) 564.-567. lpp.; "Jauni izdevumi folkloras laukā," 8 (1937) 752.-753. lpp. u.c. Esošās tēmas ietvaros atzīmējamas būtu sekošas publikācijas:

1. JUREVIČS, G. *Grieķu gudrais Epiktēts: viņa dzīve un stoiskā mācība*. Prof. A. DAUGES priekšvārds. R.: Valtera un Rapas akc. sab. apgāds, 1936.
2. –. "Marks Aurēlijs," *Lielas personības*. II. *Dzīves filozofi*. Prof. A. DAUGES redakcijā. R.: Valters un Rapa, 1936, 75.-98. lpp.

³⁰¹ *Laiks* 47 (1993) 7. lpp. (12. VI).

³⁰² MARION-MILLER, WILLIAM. "Personalalia," *The Modern Language Journal* 2 (1963) p. 90.

³⁰³ No Vitauta Jureviča e-vēstules 3. VII 2012. g.

³⁰⁴ Piem.: JUREVIČS, G. "Aleksandrs Dauge savā dzīvē un gara pasaulē," *IMM* 10 {1937} 341.-363. lpp.; 11, 485.-502. lpp.; 12, 660.-672. lpp. Par šo rakstu sēriju tiek saņemta Kultūras fonda prēmija ("49. protokols. Kultūras fonda domes sēde 1938. gada 16. maijā," *IMM* 7-8 {1938} 156. lpp.).

³⁰⁵ Pieminēts Jureviča raksts par Puškinu un latviešiem *Sējējā*, sk.: GULBIS, F. "Gara sēklas sējējs. Mēnešraksta *Sējējs* 1937. g. 1. pusgads," *BZ* 163 (1937) 9. lpp. (24. VII).

³⁰⁶ JUREVIČS, G. "Jaunas pedagogiskas grāmatas," *D* 3 (1931) 365.-368. lpp.; –. "Vācu gars briesmās," *D* 8 (1932) 912.-916. lpp.; –. "Sabiedrisku zinātņu grāmatas," *D* 7 (1930) 863.-868; u.c.

³⁰⁷ T.d. Tautas Universitātē «cand. phil. G. Jurevičs [lasis] – par Perikli., Kārli Lielo., Vitautu Lielo., Klemanso., Kr. Valdemāru., Z. Meierovicu., Masariku., K. Ulmani» ("Latvijas Tautas Universitātes Daugavpils nodaļas lekciju cikls," *Latgales Vēstnesis* 5 {1935} 3. lpp. {1. II}).

3. –. Sokrats. R.: *Latvijas Jaunatnes sark. krusts*, 1932. (*Latvijas Jaunatnes bibliotēka* № 28; bezmaksas pielikums pie LJ 3 {1932}).
4. –. “Sokrat,” *Lielas personības. II. Dzīves filozofi*. Prof. A. DAUGES redakcijā. R.: Valters un Rapa, 1936, 13.-41. lpp.
5. ТЕОФРАСТS. *Raksturi*. Tulk. G. JUREVIČS. R.: Valtera un Rapas akc. sab. apgāds, 1939.

1.5.1. Epiktēts

1936. gadā Jurevičs laiž klajā nelielu grāmatu *Grieķu gudrais Epiktēts: viņa dzīve un stoiskā mācība*, kurā priekšvārdus (divas rindkopas) ir uzrakstījis A. Dauge. Izdevums ir bez atsaucēm par tajā iekļauto *Epiktēta sarunu fragmentu* un *Stoiskās morāles rokas grāmatas* primāriem vai varbūt sekundāriem avotiem. Darbā ietilpināts arī Epiktēta dzīves apraksts, viņa mācības izklāsts un vērtējums.

Iepazīstot 20. gs. sākuma literatūru par Epiktētu, kas varētu būt saistīta ar minēto Jureviča darbu, nācās atzīt, ka ievadnodaļa (*Epiktēta dzīve*) faktiski ir Ļeva Tolstoja³⁰⁸ līdzgaitnieka, tolstojisma līdera, krievu rakstnieka un sabiedriskā darbinieka Vladimira Čertkova (*Чертков Владимир Григорьевич*; 22. x 1854 – 9. xi 1936) darba *Romas gudrais Epiktēts, viņa dzīve un mācība* (*Римский мудрец Эпиктет, его жизнь и учение*)³⁰⁹ ievaddaļas rediģēts un papildināts tulkojums.³¹⁰ Salīdzināsim dažus sākumdaļas fragmentus:

1. «Epiktēts ir dzimis Mazāzijas Hierapoles pilsētā ap 60. gadu pēc Kr. Šinī laikā Mazāzija atradās romiešu varā, un to pārvaldīja no Romas sūtīti pārvaldnieki. Uzvarētās tautas maksāja Romai meslus un bija bez kādām tiesībām. Daudzus iedzīvotājus noveda pat uz Romu verdzībā. Arī Epiktētu vēl kā zēnu noveda Romā, kur viņš kļuva par bagātnieka Epafrodīta vergu.»³¹¹

«Эпиктет родился в Малой Азии, в городе Гиераполе, около 60-ти лет спустя после Рождества Христова. Малая Азия, лет за сто до Р.Х., была покорена римлянами, и римские императоры управляли ею через своих наместников. Покоренные народы платили дань римскому государству и находились у него в полном порабощении. Многие из жителей увозились в Рим и там делались рабами богатых римских вельмож. Так и Эпиктет был привезен в Рим еще мальчиком и там попал

³⁰⁸ Interesi par Tolstoju apliecina arī vismaz viena Jureviča publikācija: “Ļeva Tolstoja paidagoģiskie uzskati,” *ИММ* 11 (1931) 411-423. lpp. Iespējamas arī A. (O.) Rolava *Jasnaja Poļanas* pieredzējumu refleksijas studiju gados LU.

³⁰⁹ Populārs daudzizdevumu darbs: Москва: Тип. И.Д. Сытина и К°, 1889; Москва: Тип. И.Д. Сытина и К°, 1891; Москва: Тип. И.Д. Сытина и К°, 1897; Москва: Отд. тип. т-ва И.Д. Сытина, 1904; Москва: Тип. И.Д. Сытина и К°, 1909; Москва: Посредник, 1911; [Москва]: Тип. Издательской комис. Моск. Сов. солд. деп., 1917; Москва: Бук чем-бэр интернэшнал, 1991; u.c.

³¹⁰ Mainīts ir atsevišķu paragrāfu izkārtojums, pievienoti daži Epiktēta sarunu fragmenti. Jāpiebilst, ka lai gan 1932./33. m.g. P. Jurevičs LU filozofijas nodaļas studentiem vada īpašu kursu (t.s. grieķu autors) par Epiktētu (*Epiktēta Diatribas*), G. Jureviča darba sakarā diemžēl neesmu atradis nevienu P. Jureviča recenziju.

³¹¹ JUREVIČS, G. *Grieķu gudrais Epiktēts: viņa dzīve un stoiskā mācība*. Prof. A. DAUGES priekšvārdi. R.: Valtera un Rapas akc. sab. apgāds, 1936, 5. lpp.

в рабы к Эпафродиту.»³¹²

2. «Tiklīdz Epiktēts bija to [brīvību] ieguvis, viņš devās pie pazīstamiem stoiķu filozofiem Eurata un Musonija Rufa. Šie mācīja, ka cilvēkam jāmeklē laime tikai taisnībā, kas atkarājas no viņa paša: taisnībā, labā noskaņojumā pret cilvēkiem, garīgā brīvībā. Cilvēku spriedumus, bagātību, miesas dzīvi turpretim viņi mācīja uzskatīt par kaut ko tādu, kas neatkarājas no cilvēka gribas. Ar to visu, viņi teica, rīkojas Dievs, mūsu Tēvs, bet ne mēs, un mūsu uzdevums ir vēlēties tikai to, ko Viņš vēlas.»³¹³

«Получив вольную, Эпиктет стал учиться у известных тогда мудрецов-стоиков: Эврата и Музония Руфа. Стоики были люди в самом деле стойкие в своей добродетельной жизни. Стоики учили, что человеку следует класть свое благо в том, что от него зависит: в справедливости, в добром расположении к людям, в чистоте духовной; а все дела внешние: людское мнение, богатство, жизнь тела – считать не своим. Этим, говорили они, распоряжается Бог, Отец мой, а не я. И мое дело – только хотеть, желать то, чего Он хочет.»³¹⁴

3. «Epiktēta gudrās runas, viņa laipnība, daļrunība un sirsnīgais noskaņojums pret visiem cilvēkiem burtin apbūra viņa klausītājus. Bieži gadījās, ka cilvēki nāca klausīties Epiktēta runās, lai pēc tam celtu pret tām iebildumus, bet viņi padevās Epiktēta vārdu patiesībai un aizgāja no viņa aizkustināti un apskaidroti. Daudzi Epiktēta klausītāji pameta savu līdz tam netikumīgo, izklaidīgo dzīvi, sāka dzīvot jaunu dzīvi un visur sēja tikumības un laimes sēklas. Tādā kārtā Epiktēta slava izplatījās tālu jo tālu, un pie viņa ieradās cilvēki no visām pasaules malām.»³¹⁵

«Мудрые речи Эпиктета, его искренность, красноречие и сердечное благорасположение ко всем людям очаровывали его собеседников. Часто случалось, что люди приходили послушать его речей для того, чтобы возражать ему, но покорялись неотразимой справедливости его слов и уходили от него с размягченным сердцем и просветленным умом. Многие из слушателей Эпиктета бросали свою прежнюю порочную и суетную жизнь, начинали жить по-новому и всюду разносили семена добродетели и истинного, ничем не нарушимого счастья. И несмотря на насмешки глупцов и на козни завистников, далеко по миру разнеслась молва о новом мудреце – стоике Эпиктете, и отовсюду, из близких и дальних стран, стали стекаться к нему ученики.»³¹⁶

4. «Epiktēts vienmēr raudzījās uz to, lai neļautu savā dvēselē ieperināties slavas kārei un citiem

³¹² ЧЕРТКОВ, В.Г. *Римский мудрец Эпиктет, его жизнь и учение*. Издание Посредника. М.: Типография Вильде, 1911 (Репринтное издание. М., 1991.), с. 5.

³¹³ JUREVIČS, G. *Grieķi...*, 6. lpp.

³¹⁴ ЧЕРТКОВ, В.Г. *Римский...*, с. 6-7.

³¹⁵ JUREVIČS, G. *Grieķi...*, 13. lpp.

³¹⁶ ЧЕРТКОВ, В.Г. *Римский...*, с. 7.

netikumiem. Viņš bija pazemīgs un vienkāršs kā Sokrats. Nekas viņam nebija tik pretīgs kā lepnums un lielīšanās, un kaut arī viņu visi atzina par ļoti tikumīgu cilvēku, tomēr viņš pats par sevi bija slīktās domās un vienmēr teica, ka viņš neko tādu, par ko būtu slavējams, nedarot.»³¹⁷

«Эпиктет постоянно зорко наблюдал за собою и не давал всплывать в своей душе тщеславию и другим порокам, столь соблазнительным для людей, которые приобрели обширную славу. Он был скромн и кроток, как Сократ. Ничто не было ему так противно, как гордость и хвастовство; и хотя его и признавали человеком очень добродетельным, однако он сам был о себе самого плохого мнения и никогда не хвалил себя, – напротив, он всегда говорил, что никаких добрых дел не делает.»³¹⁸

5. «Epiktēta mīļākā paruna bija “Cieti un atturies!” Un viņš pats atturībā un pacietībā sasniedza lielu pilnību, kļūdams šai ziņā līdzīgs Diogenam, kuru viņš, tāpat kā Sokratu, ļoti cienīja.»³¹⁹

«Эпиктет говорил, что истинная мудрость проявляется в делах людей, а не в их словах, и любимой его поговоркой было: “Терпи и воздерживайся.” И в самом деле, в терпении и воздержании он достиг большого совершенства и в этом приблизился к образу жизни древнего мудреца Диогена, которого он глубоко почитал.»³²⁰

Darba otrā sadaļa ir veltīta Epiktēta *Stoiskās morāles rokas grāmatas* 'izklāstam.' Jurevičs nav norādījis nedz to, vai ir veikts Epiktēta darba tulkojums, nedz arī to, no kādas valodas – tulkojuma gadījumā – tas būtu darīts. Iespējams, ka materiāls izteiksmei latviešu valodā daļēji ir jāmeklē jau pieminētajās Tolstoja paziņu aprindās, proti, nav izslēgta saistība ar Vasilija Aļeksejeva³²¹ (*Василий Алексеевич Алексеев*; 13. iv 1863 – 1919) *Stoicisma pamatu* pārlikumu krievu valodā.³²² Par varbūtējām problemātiskām vietām, iespējamu pārcēluma saskarsmi ar darinājumiem krievu valodā var mudināt interesēties sekoši momenti:

³¹⁷ JUREVIČS, G. *Grieķi...*, 17. lpp.

³¹⁸ ЧЕРТКОВ, В.Г. *Римский...*, с. 10.

³¹⁹ JUREVIČS, G. *Grieķi...*, 18. lpp.

³²⁰ ЧЕРТКОВ, В.Г. *Римский...*, с. 11.

³²¹ Sk. Aļeksejeva saraksti ar Tolstoju (vēstule № 134, 1890. gada 27. vai 28. viii): «Сейчас получил ваше хорошее, бодрое письмо. Переводов ваших я получил, сколько помню, только Эпиктета... [t.i.: ЭПИКТЕТ. *Основания стоицизма*. “Библиотека греческих и римских классиков,” вып. VI, СПб., 1890.] Очень рад буду и прочесть переделки Эзопа [t.i.: ЭЗОП. *Избранные басни Эзопа*. С греч. пер. В. АЛЕКСЕЕВА. Санкт-Петербург: А.С. Суворин, 1888 vai kāds cits izdevums] и Плутарха [t.i.: ПЛУТАРХ. *Сравнительные жизнеописания*. С греч. пер. В. АЛЕКСЕЕВ. Т. 1. Вып. 1. *Тезей и Ромул*. Санкт-Петербург: А.С. Суворин, 1890] и высказать вам свое мнение. [...] Любящий вас Л. Толстой.» (ТОЛСТОЙ, Л.Н. *Полное собрание сочинений*. Издание осуществляется под наблюдением Государственной редакционной комиссии. Серия третья. *Письма*. Т. 65. М.: Государственное Издательство Художественной Литературы, 1953, с. 152-153).

³²² *Основание стоицизма*. Перевод с греч. и прим. В. АЛЕКСЕЕВА. СПб., 1888. Nacionālajā bibliotēkā šis darbs ir bez titullapas, pievienots pie grāmatas – ЛИБЕРАЛИС АНТОНИН. *Превращения*. СПб., 1890, tādēļ nosaukumā un datējumā var gadīties kļūdas.

1. Fr. 12,2-3: ἐὰν μὴ κολάσω τὸν παῖδα, πονηρὸς ἔσται. Jureviča tulkojumā: «..Ja es nepārmācīšu savu bērnu, no viņa iznāks ļaundaris» (25. lpp.). Vairums tulkotāju šajā vietā priekšroku tomēr dod vārdam ‘vergs,’ ‘zēns-vergs’ vai vienkārši ‘zēns’ u. tml.³²³ Līdzība ar Jureviču tika atklāta vienīgi kādā mūsdienu tulkojuma versijā: «..Если не буду наказывать моего сына, он вырастет негодяем.»³²⁴ Vai tulkojums seko kādam senākam piemēram krievu valodā, jāatstāj pagaidām neatrisināto jautājumu klāstā: ne visi pārcēlumu teksti ir bijuši pieejami.
2. Fr. 31,4 ar iezīmīgu īpašvārda atveidi latviešu valodā: καὶ Πολυνείκην καὶ Ἐτεοκλέα τοῦτ’ ἐποίησε πολεμίους ἀλλήλοις τὸ ἀγαθὸν οἴεσθαι τὴν τυραννίδα. Jureviča pārcēlumā: «Arī Poliniku un Eteoklu izšķīra tas, ka viņi vienaldzību uzskatīja par kaut ko labu» (34. lpp.) un Aļeksejeva atveidojumā krievu valodā: «..Вот почему сделались врагами Полиник и Етеокл, видевшие счастье в короне» (с. 10). Vārdi Πολυνείκης (-ους, ὁ [Polyneikēs]) ‘Polineiks’ (piem., *Il.* 4,377), Πολύνεικος (-ου, ὁ [Polýneikos]) ‘Polineiks’ (*X. An.* 7,6,1) un *v.l.* Πολύνικος (-ου, ὁ [Polýnikos]) ‘Poliniks’ t.d. itacisma ietekmē tiek izrunāti un rakstīti kā ‘Poliniks’ (*Полиник*). Protams, šāda fakta fiksācija latviešu tekstā viena pati nebūt vēl neraisa secinājumu, ka Jurevičs ir smēlis ietekmi Aļeksejeva tulkojumos. Bet tā rada šaubas (līdztekus jau esošām) par varbūtību dažām pārcēluma ierosmēm no bijušās dzimtās zemes austrumu novadiem.
3. Juceklis sadaļu numerācijā: gan Jureviča, gan arī Aļeksejeva darbos Epiktēta rokasgrāmatai, nosacīti runājot, ir 52 sadaļas, lai gan vairumā oriģināltekstu un to tulkojumos ir atrodamas 53 sadaļas.³²⁵ Jurevičs ir izlaidis 50. (latīņu numerācijā ‘L’) sadaļu. Grāmatā esošā ‘L’ sadaļa faktiski atbilst oriģinālteksta 51. sadaļai. Īpati, ka nākamā pēc ‘L’ sadaļas seko ‘LII’ (52.) sadaļa un darbu noslēdz ‘LIII’ (53.) sadaļa, kā rezultātā iztrūkumu latinizētā uzskaitījuma dēļ pamanīt nav viegli. Savuties Aļeksejeva darbā Epiktēta rokasgrāmatas sadaļas nav numurētas, bet atdalītas ar t.s. zvaigznītēm. Kādas nejaušības vai varbūt apzinātas rīcības iespaidā 33. un 34. sadaļa nav atdalītas,³²⁶ un iznākumā kopējais tulkoto³²⁷ sadaļu skaits ‘pēc zvaigznītēm’ dod šķietami aplamu skaitli – 52.

Jautājums tomēr jāatstāj atklāts ne tikai tā nereti spiedīga iemesla dēļ, ka Latvijā NB un LUAB pieejamais literatūras klāsts šajā jomā ir ļoti ierobežots.³²⁸ Grāmatu krātuvē nav atrodami vairāki Epiktēta tulkojumi krievu u.c. valodās, t.sk. pirmie izdevumi (1759. un 1806. gadā).³²⁹ Piedienas respektēt arī

³²³ Pietuvena situācija atkārtojas 14. sadaļā, kuras tulkojumos pārcēlāji ir tālu no vienprātības.

³²⁴ “ФЛАВИЙ АРРИАН. Руководство Эпиктета. Перевод с древнегреческого А.Я. ТЫЖОВА,” *Мнемон* 6 (2007) с. 518.

³²⁵ Protams ir izņēmumi. Viens no pirmajiem tulkojumiem krievu valodā (Г. Полетика) ietver 79 sadaļas.

³²⁶ *Основание стоицизма..*, с. 12.

³²⁷ Ir norādīti tulkojuma oriģinālteksta izdevēji: J. SCHWEIGHÄUSER un F. DÜBNER (*ibid.*, с. 2).

³²⁸ Daži darbi bija jāpasūta Maskavā, daži – Lietuvā, tomēr atgādāt visus nav iespējams.

³²⁹ ЭПИКТЕТ. *Настольные заметки стоической морали*. Пер. Н.В. ЗАЙЦОВА. Казань: Тип. В.М. Ключникова, 1883 [tulkojums no latīņu valodas]. *В чем наше благо?* Избр. мысли рим. мудреца ЭПИКТЕТА. Кн. 1-4. Москва: [Посредник], 1904 (Отд-ние тип. т-ва И.Д. Сытина). ЧЕРТКОВ, В. *Раб-мудрец: Жизнь и учение Эпиктета*. Москва: Посредник, 1913.

rakstītāja paša gribu un vēlmi ierindot savu darāmo avotu ziņā neidentificējamu 'produktu' klāstā.

Darba trešā sadaļa ir atvēlēta Epiktēta mācības izklāstam un vērtējumam, kurā ir iekļauts Epiktēta sarunu un rokas grāmatas tekstos dibināts «galveno domu gājienu»³³⁰ populārs apskats ar vairuma stoicisma apcerētāju par tradicionālām kļuvušām kristīgas ievirzes apredzes iedīglu uzrādi saceres noslēgumā. Nekas it kā neliecina par to, ka Jurevičs būtu pazinis arī franču filozofa Ž.M. Gijo (*Guyau*) Arriāna sastādīto Epiktēta darbu tulkojumus no grieķu valodas franču valodā un to pārcēlumus krievu mēlē jau 1899. gadā.³³¹ Vismaz Gijo aizrādījumi saistībā ar to dienu kritikas vienpusīgumu attiecībā uz Epiktēta, kā arī stoiķu kopumā un kristietības atziņu un prakses līdzīgo iezīmju akcentēšanu, savukārt, atšķirīgu, pat savstarpējas cīņas nepietiekamu ievērošanu, viņam acīmredzot vai nu nav bijuši zināmi vai palikuši apzināti neievēroti.³³² Nekas it kā neliecina par, piem., Simplikija veikto Epiktēta atzinumu komentāru ietekmes atspoguļojuma mēģinājumiem Jureviča sagatavotajā materiālu apkopojumā. Tomēr lasījums rada visumā noturīgu ieskatu, ka darbā izmantotie sekundārie avoti paši ir radušies ne bez Epiktēta darbu vēlāku kristīgu adaptāciju ietekmes.³³³

Jurevičs Epiktēta mācības apskatu noslēdz ar vairāku autoru darbu citātu virkni (bez atsaucēm), vismaz trīs no kuriem (pat to secība) acīmredzot ir patapināti no A. Makoveļska (*A. Макавельский*) Kazaņas universitātē lasītās lekcijas teksta *Epiktēta morāle (Мораль Эпиктета)*:

1. «Šo ideju iespaidā acīm redzami, – saka vācu zinātnieks Jodls, – pārveidojās romiešu sabiedrības morālais noskaņojums un izturēšanās. Pienāca humanitātes, cilvēku draudzības, sociālās apgādības laikmets, kas vareni iespaidoja ne tikai personīgo morāli, bet arī likumdošanu, padarīja ar idejām bagātāku publiskās pārvaldīšanas iekārtu un apskaidroja priekšā stāvošo antīkās kultūras sabrukumu ar maigu spīdumu, līdzīgi tam kā pirms mežonīgas vētras nāk brīnišķīgs saules riets.»³³⁴ Acīmredzot viņu dienu vidusmēra lasītājs Latvijā (Jureviča darbs bija orientēts tieši šādam rakstu pratējam) tūlītēji atgādājās ne tikai autoru un darba nosaukumu, bet pat citāta lappusi. Diemžēl šobaltdien minētais sacījums jau prasīt prasa skaidrojumu un atsauci. Citātā ir minēts vācu filozofs un psihologs Frīdrihs Jodls (*Friedrich Jodl*; 23. VIII 1849., *München* – 26. I 1914., *Wien*)³³⁵ un piesaukta ir viņa grāmata

---

Афоризмы ЭПИКТЕТА с прибавлением нескольких глав из его 'Размышлений.' С греческого перевел В. АЛЕКСЕЕВ, с введением и примечаниями. С.-Петербург: Издание А.С. Суворина, [1891]; u.c. Vārds 'Епиктет' grāmatas nosaukumā nav saistīts ar manu pārrakstīšanos.

³³⁰ JUREVIČS, G. *Grieķu...*, 46. lpp.

³³¹ Atkārtots mūsdienu izdevums: Гюйо, Ж.М. *Стоицизм и христианство: Эпиктет, Марк Аврелий и Паскаль.* Перевод с французского И. НАХАМКИСА и М. ЭНГЕЛЬГАРДА. Издание второе. М.: [Издательство ЛКИ, 2007].

³³² Pat Epiktēta sarunās ir rodami zīmīgi pretnostādījumi: t.s. galilejieši [daži komentātori pieļauj, ka domāti ir kristieši] it visā rīkojas paraduma ietekmē, savukārt [sc. filozofam] būtu jāvadās no prāta un pierādījumiem (sk.: ARR. *Epict.* 4,7,6).

³³³ Par tām detalizēti aprādīts grāmatā: BOTHER, G. *The 'Encheiridion' of Epictetus and Its Three Christian Adaptations: Transmission and Critical Editions.* Leiden: Brill Academic Publishers, 1999.

³³⁴ JUREVIČS, G. *Grieķu...*, 48. lpp.

³³⁵ Jodla vārds, kā liekas, ienāk Latvijas teritorijā saistībā ar F. Bārdu un viņa studijām Vīnē (sk.: VECVAGARS, M. *Kārļa Krūzas 'klasiskās piezīmes: Fricis Bārda un Jānis Poruks.* [B.v.]: Apgāds MSV, [2011], 15. lpp. (Jodla dzimšanas datums dažā-

Ētikas kā filozofiskas zinātnes vēsture sakarā ar sekošiem izteikumiem tajā: «Ein Zeitalter der Humanität, der Menschenfreundlichkeit, der sozialen Fürsorge brach an, welches nicht nur die Privatmoral mächtig beeinflusste, sondern auch die Gesetzgebung und die öffentliche Verwaltung mit neuen Ideen bereicherte und den bevorstehenden Zusammenbruch der antiken Kultur mit einem milden Glanze verklärte, wie ein herrlicher Sonnenuntergang der wilden Sturmnacht vorangeht.»³³⁶

2. Tālāk citātu virknē seko Augusts Dēringa (*August Ernst Leberecht Döring*; 3. II 1834., *Elberfeld* – 28. VI 1912., *Porto*), ģimnāzijas direktors Dortmundā un Berlīnes universitātes privātdocents, kas «savā *Grieķu filozofijas vēsturē* Epiktēta filozofiju apzīmē par vispilnīgāko un gatavāko stoicisma formu.»³³⁷ Pie Makoveļska lasām: «В своей *Истории греческой философии* (1903) Дёринг характеризует философию Эпиктета как самую совершенную и законченную форму стоицизма.»³³⁸
3. «Angļu zinātnieks Edvins Hečs savās lekcijās par hellēnismu un kristietību nosauc Epiktētu par slavenu tikumu reformatoru. “Viņa [Epiktētā], – saka Hečs, – antīkā ētika sasniedza savu viscēlāko izteiksmi un vispilnīgāko izpaušmi.”» Acīmredzot Jurevičs ir domājis angļu teologu Edvinu Heču (*Edwin Hatch*; 4. IX 1835., *Derby* – 10. XI 1889., *Oxford*) un viņa 1888. gada Hībēta (*Hibbert*) lekcijas, kas sakopotas grāmatā *Grieķu ideju ietekme un lietojums kristīgajā baznīcā*: «In him [Epictetus].. the ethics of the ancient world find at once their loftiest expression and their most complete realization.»³³⁹ Pie Makoveļska lasām: «Английский ученый Эдвин Хэч в своих лекциях об эллинизме и христианство называет Эпиктета великим реформатором нравов и говорит: “В нем античная этика находит зародок и свое самое возвышенное выражение и свою самую совершенную реализацию.”»³⁴⁰
4. Visupēc tiek minēts arī bibliotekārs, teologs, klasiskais filologs un filozofijas vēsturnieks, Dr. phil., profesors Adolfs Frīdrihs Bonhēfers (*Adolf Friedrich Bonhöffer*; 19. VI 1859., *Eschelbach* – 14. VIII 1919., *Stuttgart*): «Arī stoīķu filozofijas pētnieks Bonhöffers, dodams saviem pētījumiem nosaukumu *Epiktēts un stoicisms* un *Stoīķa Epiktēta ētika*, kā redzams piešķir Epiktētam centrālu nozīmi. “Var apgalvot, – saka Bonhöffers, – ka Epiktēta mācībā mēs atrodam vistīrāko senstoiskā pasaules uzskata izpaušanos.»³⁴¹ Oriģinālā: «Ja es lässt sich kecklich behaupten, dass wir in Epictets Lehre, von unwesentlichen Abweichungen oder Fortbildungen abgesehen, den reinsten Ausdruck der altstoischen Lebens- und Weltan-

dos avotos variē: 23. vai 28. VIII).

³³⁶ JODL, FR. *Geschichte der Ethik als philosophischer Wissenschaft*. Bd. 1. Zweite Auflage. Stuttgart und Berlin: J.G. Cotta'sche Buchhandlung Nachfolger, 1906. S. 96-97.

³³⁷ JUREVIČS, G. *Grieķu..*, 48. lpp. Domāta ir A. Dēringa grāmata *Geschichte der griechischen Philosophie. Gemeinverständlich nach den Quellen*. Bd. 2. Leipzig: O.R. Reissland, 1903. Epiktēts aplūkots nodaļā no 459.-468. lpp.

³³⁸ МАКОВЕЛЬСКИЙ, А. *Мораль Эпиктета*. Казань: Типо-литография Императорского Университета, 1912, с. 36.

³³⁹ HATCH, E. *The Influence of Greek Ideas and Usages upon the Christian Church*. Ed. A.M. FAIRBAIRN. Oxford: Williams and Norgate, 1897 (The Hibbert lectures, 1888) p. 142.

³⁴⁰ МАКОВЕЛЬСКИЙ, А. *Мораль..*, с. 36.

³⁴¹ JUREVIČS, G. *Grieķu..*, 48. lpp.

schauung vor uns haben.»³⁴² Un pie Makoveļska lasām: «Можно утверждать (говорит Bonhöffer), что мы в учении Эпиктета имеем перед собой самое чистое выражение древнестоического жизне-и мировоззрение.»³⁴³

Jurevičam bija iespēja pārņemt kaut nelielu daļu no piesauktās literatūras bagātības gan satura gan arī formālo prasību klāsta ziņā un neierobežot darbu dažu vispārīgu atzinumu atkārtotības ierāmjos. Autoram bija iespēja vismaz iztulkot Makoveļska³⁴⁴ darbu pilnībā, kas neapšaubāmi būtu nozīmīgs ieguldījums specializētas filozofiskas literatūras klāstā Latvijā. Viņam bija iespēja vismaz kādā, skaitliski protams nelielā, lasītāju daļā Latvijā deldēt neapgrūtināti sakņojušos pārliecību, kuru varētu apzīmēt ar reiz Jāņa Veseļa izteiktiem vārdiem Rihardam Rudzītim: ‘vecie grieķu bleķi.’³⁴⁵ Tā kā tas tomēr nav noticis, tad atliek izteikt pieņēmumus, ka šāds nolūks autoram ir licies lieks, nevajadzīgs un nevietā, ka rakstījums jau sākotnēji ir bijis domāts kā populāri izglītojošs materiāls, un visupēc, ka darbs kopumā, ievadījums, Epiktēta rokasgrāmata, pietuveni noslēguma daļai (citātus ieskaitot), ir kāds šobrīd gan vēl pilnībā neidentificētu aizguvumu sakopojums.

Viena no retajām Epiktētam veltītā darba recenzijām ir publicēta *Sējējā*:³⁴⁶ «21. lapp. sākās Epiktēta ‘stoiskās morāles rokas grāmatas’ tulkojums. Tulkotājs centies pēc iespējas tuvāk būt Epiktēta domu niansēm un latviešu lasītājam sniegt to pašu, ko sniedz grieķu valodas pratējam oriģināls. Tamdēļ arī Epiktēta doma nostājas mūsu priekšā kā dzīva. Šādu precīzu tulkojumu gandrīz biežā nelaieme ir tā, ka tie nav tulkojumi, bet, ja atļauts – pārvilkumi,’ smagi un neveikli vārdu virknējumi. Šis aizrādījums G. Jurēvičam iet secen. Valoda brīvi un skanīgi plūst no sākuma līdz beigām.³⁴⁷ – Lai lasītāju darītu uzmanīgu uz dažiem domas interpretējumiem un lai atsevišķās vietās gūtu pietiekamu skaidrību tekstam pievienotas derīgas piezīmes.»³⁴⁸

Atšķirībā no Teofrasta *Raksturiem*, grāmatā par Epiktētu nevienā lapas pusē nav uzrādīts, ka darbs būtu tulkojums, turklāt vēl tulkojums no grieķu valodas.³⁴⁹ Protams, tam tā nāktos būt, un tomēr šādos gadījumos (vismaz viņpus Latvijas robežām) pietuvenu publikācijas iezīmi ir pieņemts norādīt publiski pieejamā veidā un atbilstošā vietā. Kādu iemeslu dēļ Jurevičs nav klieidējis jau iepriekšēji paredzamas

³⁴² BONHÖFFER, A. *Epictet und die Stoa. Untersuchungen zur stoischen Philosophie*. Stuttgart: Verlag von Ferdinand Enke, 1890, S. 33.

³⁴³ МАКОВЕЛЬСКИЙ, А. *Мораль..*, с. 37.

³⁴⁴ Makoveļskis atzīst, ka savu lekciju galvenokārt sagatavojis pēc Bonhēfera grāmatu materiāliem (37. lpp.)

³⁴⁵ ĒRMANIS, P. *Sejas un sapņi: Literāri portreti un atmiņas*. [B.v.]: Daugava, 1955, 144. lpp.

³⁴⁶ ZANDBERGS, V. “Cand. philos. G. JURĒVIČS. – *Grieķu gudrais. – Epiktēts, viņa dzīve un stoiskā mācība*. Rapas akc. sab. apgāds, Rīgā,” *Sējējs* 7 (1937) 777.-778. lpp.

³⁴⁷ KREICERS, H. “Lielas personības. II,” *IMM* 9 (1937) 293. lpp.: «No atsevišķiem autoriem visvairāk G. Jureviča rakstu, un visi tie viegli lasāmi objektīvā, vienkāršā stilā.» ‘Valodas brīvais un skanīgais plūdums,’ ‘viegla lasāmība’ un ‘vienkāršs stils’ ir pozitīvas vai varbūt tomēr ne pārlieku pozitīvas Jureviča darbu iezīmes? Kādēļ Latvijā teksta grūtums un smagums vienmēr tiek pelts, bet vieglums – celts godā? Kāds neizskaužams ‘pavieglums’ ir iedibinājies latviskajā apredzē?

³⁴⁸ ZANDBERGS, V. “Cand. philos.,” 778. lpp.

³⁴⁹ Tas nav redzams arī *Valsts Bibliotēkas Biļetenā*: «Cand. philos. G[USTAVS] JUREVIČS. *Grieķu gudrais Epiktēts* [Epictetus]. *Viņa dzīve un stoiskā mācība*. Prof. A[LEKSANDRA] DAUGES priekšvārds. – Rīgā, 1936. Valters & Rapa. Spst. Izdevējs... [1000 eks.].» (11 {1936} 166. lpp.).

domstarpības darba varbūtējas tulkošanas, pārstāsta vai atreferējuma sakarā, nav skaidrs. Pārpratumi ir acīm redzami: recenzenta vārdi par precizitāti labākajā gadījumā ir vārdi nevietā priekšmeta identifikācijas neiespējamības dēļ. Tomēr ir arī pozitīvs ieguvums: arī visas varbūtējās iebildes pietuvena iemesla dēļ ir un būs nevietā.

1.5.2. *Teofrasts no Eresas*

Iespējams, ka tieši pēdējā Jureviča nozīmīgākā publikācija, 1938. un 1939. gadā klajā nākušais Teofrasta darba *Raksturi* pārcēlums latviešu valodā ir jāuzlūko ne tikai par tulkotāja brieduma gadu raksturzīmi, bet arī par savdabīgu antikā filozofiskā mantojuma latviskojuma tradīcijas 20 gadīgu kvintesenci Latvijas teritorijā. Pirmo reizi *Raksturi* tika publicēti laikrakstā Austrumlatvijas dzīvei *Latgales Vēstnesis*,³⁵⁰ gadu vēlāk ar nelieliem labojumiem tie nāca klajā atsevišķā izdevumā. Kas ir Teofrasts un kas ir viņa *Raksturi*.

Teofrasts³⁵¹ no Eresas polisas Lesbas salā, tūbas, vadmalas vai tml. vēlēja (κναφεύς) Melanta dēls, nodzīvojis – saskaņā ar Lāertas Diogenu (5,40) – 85 gadus. *Raksturu* t.s. priekšvārdos, kuru piederība Teofrastam ir apšaubāma, viņa dzīves ilgums tiek lēsts ap 99 gadiem. Strabons vēsta,³⁵² ka sākotnēji Teofrastam esot bijis vārds ‘Tirtams’ (Τύρταμος), bet Aristotelis viņu pārdēvējis par Teofrastu,³⁵³ lai izvairītos no pirmvārda nedaiļskanības, kā arī lai dotu mājienu par viņa aizraušanos ar izsmalcinātu runas un domas stilu. Uzskata, ka Teofrasts esot bijis ne tikai viens no ietekmīgākajiem un ražīgākajiem Aristoteļa sekotājiem, bet arī Stagīras prātnieka domu popularizētājs un pie reizes arī vienkāršotājs publiskai saprotamībai (Hēgelis u.c.).

Auls Gellijs (NA 13,1) pārstāsta kādu ar Teofrasta vārdu saistītu nostāstu: filozofs Aristotelis, saņiedzams gandrīz 62 gadu vecumu, sirga ar kādu smagu kaiti un nojauta tuvojošamies nāvi. Pie viņa ieradās visi mācekļi un deldza un lūgtin lūdzās, lai viņš izvēlas to, kas nomainītu viņu peripata vadītāja amatā, proti, cilvēku, no kura pēc Aristoteļa nāves, tāpat kā līdz šim no Aristoteļa paša, viņi varētu smelt zināšanas un iesaistīties zinībās, ar kurām viņi jau bija nodarbojušies. Tolaik peripatā bijis daudz labu mācekļu, bet īpaši izcēlušies divi – Teofrasts un Menedēms. Ar savu apdāvinātību un zināšanām viņi bijuši pārāki pār citiem; Teofrasts bija dzimis Lesbas, Menedēms – Rodas salā. Aristotelis sacīja, ka izpildīšot mācekļu vēlmi, ja vien atradišot sevī pietiekoši daudz spēka. Pēcāk – tā kā mācekļi lūdzās un negāja projām – viņš sacījis, ka viņš, kuru viņš lietojot – tas atgādoties ar viņu nebūt ne spēku pārpilnī-

³⁵⁰ *Latgales Vēstnesis* 76 (1938) 3. lpp. (15. vii); 79, 3. lpp. (22. vii); 82, 3. lpp. (29. vii); 85, 3. lpp. (5. viii); 88, 3. lpp. (12. viii); 90, 3. lpp. (19. viii); 93, 3. lpp. (26. viii); 96, 3. lpp. (2. ix); 99, 2. lpp. (9. ix); 102, 3. lpp. (16. ix); 105, 3. lpp. (23. ix); 108, 3. lpp. (30. ix); 111, 3. lpp. (7. x); 114, 3. lpp. (14. x); 117, 3. lpp. (21. x); 120, 3. lpp. (28. x); 122, 3. lpp. (4. xi); 125, 3. lpp. (11. xi); 130, 3. lpp. (25. xi); 133, 3. lpp. (2. xii).

³⁵¹ Θεόφραστος; latīņu v. – *Theophrastus*, vācu v. – *Theophrast*, angļu v. – *Theophrastus*, krievu v. – *Феофраст* arī *Теофраст*; ap 372./370. – ap 288./285. g. p.m.ē.

³⁵² STR. 13,618.

³⁵³ Τ.ι., θεός + φράζω, φράζομαι; sk. arī: D.L. 5,38.

bas dēļ – esot pamatīgs un stiprs, un tāpēc viņš prasa tiem citzemju – Lesbas vai Rodas – vīnu. Viņš esot palūdzis, lai atnes abus vīnus, jo gribējis baudīt to, kuru atzīs par labāku. Mācekļi aizgāja un, atraduši vīnu, atgriezās un pasniedza to viņam. Aristotelis, nogaršojis Rodas vīnu, esot sacījis, ka tas ir stiprs un patīkams vīns. Pēc tam viņš paņēmis Lesbas vīnu. Kad viņš to nogaršoja, tad teicis, ka abi esot labi, bet Lesbas – patīkamāks. Līdzko viņš to esot izteicis, neviens vairs nav šaubījies, ka ar šiem vārdiem viņš ir izvēlējis nevis vīnu, bet gan nozīmējis sev pēcteci. Tas bijis Teofrasts no Lesbas salas – cilvēks ar teicamu dzīves veidu un brīnum tiksmu runu. Nedaudz vēlāk pēc Aristoteļa nāves visi esot sapulcējušies pie Teofrasta.

Lāertas Diogens pavēsta (5,36-42), ka Teofrasts sākotnēji dzimtajā pilsētā esot klausījies Alkipu, pēc tam, ierazdamies Atēnās, mācījies pie Platona un pēdīgi pārgājis pie Aristoteļa, bet, kad tas devies uz Halkidu, viņš 114. olimpiades laikā (iespējams ap 322./321. g. p.m.ē.) pārņēmis peripatētisko haireisi un, acīmredzot, sabijis par tās vadītāju apm. 34 gadus līdz pat sava mūža pēdējām dienām. Teofrasts bija pazīstams dažādās tā laika vispārības aprindās:

1. viņu esot klausījis jaunās komēdijas ievērojamākais tā laika pārstāvis Menandrs;³⁵⁴
2. ar Teofrastu biedrojis peripatētiķis, retors, zinību un valstsvīrs Falēru Dēmētrijs;
3. Teofrastu esot uzņēmis Kasandrs;
4. viņu pie sevis aicinājis Ptolemajs.

Kad kāds atēnietis vārdā Hagnonids apvainojis Teofrastu bezgodībā (vai bezdievībā, ἀσέβεια), apsūdzētājs pats tikko izvairījies no soda. Vispārēji pazīstams ir nostāsts, ka Teofrasta pārrunas esot apmeklējuši ap 2000 klausītāju (vienlaicīgi?). Savuties Teofrasts pats (D.L. 5,37) vēstulē peripatētiķim Fanijam raksta, ka esot diezgan grūti pa prātam sameklēt pat niecīgu, kur nu vēl kuplu, klausītāju loku.

Ioanns Stobajs savā darbā *Ἀνθολόγιον* (97,31), pārstāstīdams (vai citēdams?) kņiķa Telēsa darbu *Διατριβαί*,³⁵⁵ izklāsta tajā kņiķa Mētrokla iespaidus: kamēr Mētrokls esot mācījies pie Teofrasta un Ksenokrata no Halkēdonas, tikmēr viņš baidījies nomirt bada nāvē un viemēr cietis trūkumu un nabadzību, kaut arī no mājām viņam daudz kas sūtīts. Kad vēlāk viņš pārgājis pie Kratēta, bet no mājām viņam nekas vairs netika piegādāts, viņš varējis uzturēt ne tikai pats sevi, bet piedevām vēl kādu līdzbiedru. Jo agrāk viņam esot bijis jānēsā apavi – turklāt ne jau nu naglotie – smalks apģērbs, jāuztur pulks kalpu, liels nams draudzīgām dzīrēm, jāpērk vienīgi baltā maize, izmeklēts ēdiens, izsmalcināti vīni, atbilstoši cienasti un tamlīdzīgi greznu dzīvi apliecinoši priekšmeti. Iepriekšējā viņa uzturēšanās vidē tikai šāds dzīves veids esot uzskatīts par brīva cilvēka cienīgu. Kad viņš pārgājis pie Kratēta, nekas tāds vairs neesot bijis vajadzīgs.

³⁵⁴ No vairāk nekā 100 sarakstītām lugām līdz mūsu dienām pilnībā saglabājušies vienīgi daži sacerējumi, kā arī virkne fragmentu.

³⁵⁵ Pārrunas; burt. 'tas, ar ko tiek pavadīts laiks.'

Līdz mūsu dienām no iespaidīgā Teofrasta sacerējumu klāsta (uzskaitījumu sk.: D.L. 5,42-51) saglabājušies tādi darbi – daži no tiem tikai fragmentos – kā:

1. περὶ φυτῶν αἰτιῶν, 6 grāmatās (*de causis plantarum; Par augu cēloņiem*),
2. περὶ φυτῶν ἱστορίας, 9 grāmatās (*historia plantarum; Par augu vēsturi*),
3. περὶ λίθων (*de lapidibus; Par akmeņiem*),
4. περὶ πυρός (*de igne; Par uguni*),
5. περὶ αἰσθήσεως καὶ αἰσθητῶν (kā φυσικῶν δόξαι fragments; *de sensu arī de sensibus; Par sajūtām un sajūtamo*),
6. τῶν μετὰ τὰ φυσικά (arī μεταφυσικά; *metaphysica; Metafizika*),
7. χαρακτῆρες (arī ἠθικοὶ χαρακτῆρες; *characteres; Raksturi*).

1.5.2.1. Dažas Teofrasta literārā mantojuma problēmas

Teofrasta atstātā mantojuma sakarā zinību vīru starpā bieži ir ritējušas spīvas diskusijas, piem., par Aristoteļa un Teofrasta darbu un tajos izteikto uzskatu attiecībām,³⁵⁶ par to, kas ir Teofrasta *Raksturi*? Līdz pat šai dienai par pieminētajiem (u.c.) jautājumiem tiek izteikti dažādi, nereti pat pretēji uzskati. Lai minam tikai Teofrasta *Raksturus*. Visupirms, kas ir tas cilvēks, kuru Teofrasts ir attēlojis savā sacerējumā? Uzskata (G.A. Stratanovskis³⁵⁷ u.c.), ka autors esot ainojis 4. gs. b. p.m.ē. atēniešu “mītpilsoņu nepievilcīgās dzīves atainu:” agora šajā laikposmā jau drīzāk līdzinoties tirgum, kurā spridz ne vairs eklēsiastiskas³⁵⁸ dvesmas, bet gan bodišu un porneionu smārds. Arī 4. gs.b. hellēņu rakstniecībā parādotes vienkāršais, mazais, tirgus cilvēks. Un atveids, kādā šis cilvēkbērns tiek izprasts rakstos, esot statisks, ārējās izpausmēs aplūkots ‘tips,’ ‘maska;’ tas neesot vienbūtņis ar ‘individuālu raksturu.’ Varētu rasties iespaids, ka hellēnis, lai būtu cilvēks, jau kopš Homēra laikiem ir bijis spiests pakļauties mūsdienu zinību vīru klasifikācijām. Jāpiebilst arī, ka Pausanijs un Strabons, ainodami Atiku – viens pat apm. m.ē. 2. gs. sākumā vai vidū, otrs – 1. gs. sākumā – līdzīgus iespaidus acīmredzot nav guvuši (vismaz nav aprakstījuši).

Arī darba *Raksturi* ‘raksturs’ ir radījis ne mazums domstarpību.

1. Vieni (*U. v. Wilamowitz* u.c.) uzskata, ka Teofrasts nebūt “nav rakstījis publikai”; darbs esot tikai “konspektīvs novērojumu uzmetums.”
2. Citi (*E. Zeller* u.c.) atzīst, ka minētais sacerējums esot “neliels izraksts” no Teofrasta paša

³⁵⁶ Sk.: GAISER, K. *Theophrast in Assos: Zur Entwicklung der Naturwissenschaft zwischen Akademie und Peripatos*. Heidelberg, 1985.

³⁵⁷ ФЕОФРАСТ. *Характеры*. Перевод, статья и примечания Г.А. СТРАТАНОВСКОГО. М.: Научно-издательский центр *Ладомир*, 1993.

³⁵⁸ Ar ‘tautas sanāksmēm’ saistītās.

- darba *περι ἠθῶν* vai *περι κωμωιδίας*; *Raksturi* esot “pielikums” traktātiem “teorētiskajā ētikā.”
3. Vēl citi (O. Navarre u.c.) apgalvo, ka rakstijumam “trūkst kompozīcijas”; tas esot “juceklīgs nejaušu morāles faktu kopojuums.”
  4. Daži *Raksturus* saista ar to kopīgo augsni, kas radīja jauno komēdiju (piem., Menandra personā),
  5. citi – ar kādu līdz mūsu dienām nesaglabājušos Teofrasta sacerējumu poētikā.

Runājot īsumā, arī jautājums par Teofrasta literāro mantojumu – līdzīgi vairumam citu jautājumu – nav tautājums ar jau sagatavotām atbildēm.

Latvijā Teofrasta izpētei nav bijuši pievērsti zinībkāro vīru prāti. Jādomā, nebūšu pār mēru alojies apgalvodams, ka

1. neskaitot nelielo Jureviča *Ievadu* Teofrasta *Raksturu* tulkojuma izdevumā,³⁵⁹
2. Ķiķaukas vispārējo apskatu,³⁶⁰
3. dažas Zālītes piezīmes, kas atrodamas lekciju materiālos par ‘peripatētisko skolu,’³⁶¹ un
4. kādu īpatnēju Rīgā rakstītu gadus 200 vecu 6/7 lappušu biezu apceri un vienlaicīgi arī ielūgumrakstu³⁶² –

Latvijā, laika posmā kopš pēdējā atzīmētā darba klajā nākšanas, par Teofrastu grūti būs atrast vēl kādas rakstu rindas.

Antīkais teksts nav pielīdzināms mūsdienu sacerējumu manuskriptiem. Tikpat kā neviens senās literātūras darbs nav mums pieejams oriģinālredakcijā (ja nu vienīgi dažādas inskripcijas). Arī Teofrasta *Raksturu* oriģinālredakcija (4. gs. p.m.ē.) līdz mūsu dienām nav saglabājusies. Piem., H. Dilss, 1909. g. laizdams klajā Teofrasta *Raksturus*,³⁶³ izdevuma pamattekstam izmanto apm. m.ē. 10./11. gs. rokrakstu A,³⁶⁴ apm. 10./11. gs. rokrakstu B,³⁶⁵ kā arī apm. 13. gs. rokrakstu V.³⁶⁶ Parindeņos Dilss publicē arī ļoti īsvārdīgo M rokrakstu.³⁶⁷

Uzskata, ka atsevišķi *Raksturu* noraksti nereti esot lietoti Bizantijas skolās. Ar to izskaidro daudzo

³⁵⁹ TEOFRASTS. *Raksturi*. Tulk. G. JUREVIČS. R.: Valtera un Rapas akc. sab. apgāds, 1939, 3-4.

³⁶⁰ *Gl.*, 560-561.

³⁶¹ ZĀLĪTE, P. *Apcerējumi un lekcijas grieķu filozofijas vēsturē*. LUABR P. Zālītes fonds, Ms. 1255, gl. v. 12.

³⁶² SONNTAG, K.G. *Einige Skizzen zu Sittengemaelden aus dem Griechischen des Theophrastus: Einladungsschrift zum Examen und Dimissionsactus im hiesigen Kayserlichen Lyceum auf den 7. 8. 9. Jul. 1792*. R.: J.C.D. Mueller, 1792.

³⁶³ THEOPHRASTI *Characteres*. Recensvit HERMANNVS DIELS. Oxonii: E typographeo Clarendoniano [1909].

³⁶⁴ Parisinus gr. 2977; tēlojumi 1-15 un 30,6-16.

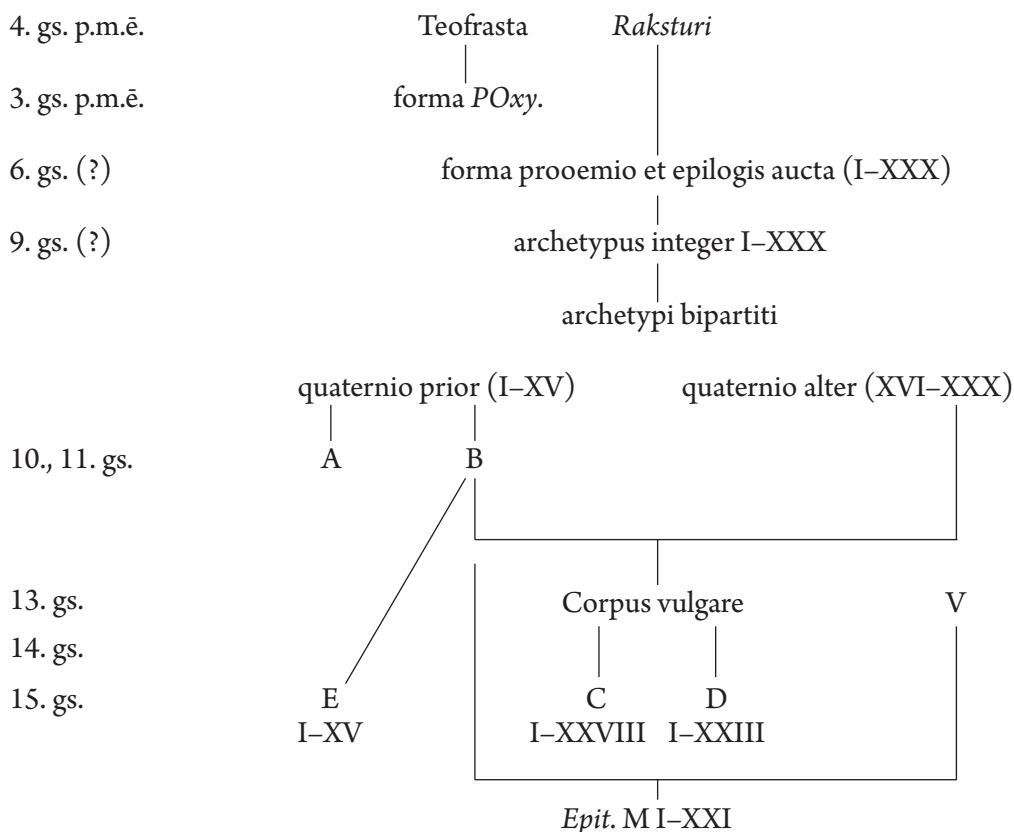
³⁶⁵ Parisinus gr. 1983; tēlojumi 1-15 un 30,6-16.

³⁶⁶ Vaticanus gr. 110; tēlojumi 16-30.

³⁶⁷ Monacensis gr. 505; tēlojumi 1-21.

interpolāciju atrašanos tekstā, taču sacerējuma bieža pārslasīšana un grūti saprotamo vietu atpazīšanas nepieciešamība mācību iestādēs ar laiku būtu, kā liekas, izskaudusi vai vismaz samazinājusi arī šobaltdien tekstā pastāvošās ‘tumšās’ vietas un aizpildījusi lakūnas. Acīmredzot, ne visi *Raksturu* rokrakstu saglabāšanās apstākļi šobaltdien ir jau apzināti.

Teofrasta darba *Raksturu* rokrakstu attīstību Dilss (atzīmētajā darbā) ir parādījis sekojošā tabulā (no xxvii lpp.):

Atzīmētā *Raksturu* rokrakstu attīstība jāpapildina ar Strabona ainoto (13,608-609) Aristoteļa un Teofrasta sacerējumu likteni: filozofs sokratiķis Nēlejs no Skēpses esot bijis ne tikai Aristoteļa, bet arī Teofrasta klausītājs. No Teofrasta viņš mantoja ‘bibliotēku’ (t.i., t.s. ‘grāmatu’ krājumu), kurā ietilpa arī Aristoteļa darbu kopojums. Visādā ziņā Aristotelis esot nodevis savu bibliotēku Teofrastam, kura pārziņā tas atstāja arī savu skolu. Strabons paskaidro, ka, cik viņam esot zināms, Aristotelis pirmais sācis vākt ‘grāmatas’ un iemācījis arī Aigiptes valdniekus sastādīt bibliotēku. Savukārt Teofrasts savu ‘grāmatu’ krājumu esot nodevis Nēlejam. Nēlejs to pārvedis uz Skēpsi un atstājis saviem mantiniekiem – parastiem (vienkāršiem) cilvēkiem, kuri sacerējumus esot turējuši ‘aiz atslēgas’ un pat nolaidīgi tos uzglabājuši. Kad viņi esot padzirdējuši par to, ar kādu dedzību ataliešu valdnieki, kuri tolaik valdīja polisā, meklē ‘grāmatas,’ lai izveidotu bibliotēku Pergamā, viņi noslēpa tās zem zemes kaut kādā bed-

rē.³⁶⁸ Vēlāk viņu pēcteči par lielu naudu pārdeva mitruma un ķirmju sabojātās Aristoteļa un Teofrasta 'grāmatas' Apellikonam no Teosas. Apellikons esot bijis drīzāk 'grāmatu,'³⁶⁹ nevis 'zinību' milētājs.³⁷⁰ Tāpēc, cenzdamiem atjaunot ķirmju sagrauztās vietas, viņš salīdzināja rokrakstus ar jaunajiem norakstiem un, nepareizi tos papildinājis, laida klajā 'grāmatas' ar daudzām kļūdām. Izrādījās, ka senajiem peripatētiķiem pēc Teofrasta vispār neesot bijis [sc. Aristoteļa un Teofrasta] 'grāmatu,' izņemot nelielu skaitu pārsvarā eksoterisku sacerējumu, tāpēc viņiem bija iespējams nevis nopietni³⁷¹ nodarboties ar filozofiju, bet gan retoriski pārspilētā svinīgumā izklāstīt vispārzināmas vietas. Peripatētiķu vēlīnākie pārstāvji kopš šo 'grāmatu' klajā nākšanas varēja labāk par iepriekšējiem nodarboties ar filozofiju Aristoteļa izpratnē, tomēr arī viņi bija spiesti, sakarā ar lielo kļūdu daudzumu Aristoteļa tekstos, jo bieži runāt varbūtēji. Šādu stāvokli esot sekmējušas arī attiecīgās norises Romā: tūlīt pēc Apellikona nāves Sulla, ieņēmis Atēnas, izveda Apellikona bibliotēku [sc. uz Romu]. Šurp nogādāto 'grāmatu' krājumu ieguva savās rokās gramatiķis Tirannions,³⁷² liels Aristoteļa cienītājs. Strabons atzīst, ka arī Romā esot izmantoti slikti pārrakstītāji un noraksti nav salīdzināti; tas esot atgadījies arī ar citām 'grāmatām,' kuras tika pārrakstītas pārdošanai kā šeit [t.i., Romā], tā arī Aleksandrijā.

Aristoteļa un Teofrasta darbu tapšanas vēsturē atzīmējams vēl kāds mazāk pazīstams apstāklis: Strabons (13,610) stāsta, ka kādu laiku pēc Platona nāves (347. g. p.m.ē.) Aristotelis esot dzīvojis Asā pateicoties savai radniecībai ar tirānu Hermiju. Piebildīsim, ka Svida Hermija vārdu paskaidro sekojoši – s.v. Ἑρμίας: σημείωσαι πόσοι ἐκ φιλοσοφίας εἰς τυραννίδα μετέπεσον: «[viņš varētu] dot liecību (skaidru pierādījumu), cik daudzi no filozofiem ir pārgājuši (pārmainījušies) uz tirāniju.» Hermijs esot bijis kāda naudas mijēja Eubūla vergs. Nonācis Atēnās, viņš kļuvis par Platona un Aristoteļa skolnieku. Pēc atgriešanās no Atēnām Hermijs tapis par tirānu kopā ar savu kungu, kas jau bija pakļāvis Atarnejas un Asas novadus. Pēcāk Hermijs kļuva par viņa mantinieku un, ataicinājis pie sevis Aristoteli un Ksenokratu, izrādījis visvisādu gādību par viņiem. Viņš pat Aristotelim esot izprecinājis sava brāļa meitu. Memnons no Rodas – viņš tolaik sabija par stratēgu persiešu dienestā – uzaicināja Hermiju pie sevis, izlikdami par viņa draugu it kā lai noslēgtu ar viņu viesmīlības savienību un vēl citu sadomātu iemeslu dēļ; pēc tam viņš licis sagrābt tirānu un nosūtīt to valdniekam, kas pavēlēja izpildīt viņam nāves sodu. Taču filozofiem izdevās izglābties, bēgot no persiešu ieņemtajiem apgabaliem.³⁷³ Strabons, aprakstīdams atgadjumu Asā, nepiemin Teofrasta vārdu. Tostarp kāda slikti saglabājušamies rokraksta³⁷⁴ līdzšinējo

³⁶⁸ ἐν διώρυγί τινι.

³⁶⁹ φιλόβιβλος.

³⁷⁰ φιλόσοφος.

³⁷¹ πραγματικῶς.

³⁷² T.s. vecākais no Amīsas.

³⁷³ Par Hermiju sk.: WORMELL, D.E. "The literary tradition concerning Hermias of Atarneus," *Yale Classical Studies* 5 (1935) pp. 57-92; par Aristoteli un viņa domubiedriem Asā sk.: JAEGER, W. *Studien zur Entstehungsgeschichte der Metaphysik des Aristoteles*. Berlin, 1912, S. 33-35; –. *Aristoteles. Grundlegung einer Geschichte seiner Entwicklung*. Berlin, 1923, ²1955, S. 112-122; DÜRING, I. *Aristotle in the Ancient Biographical Tradition*. Göteborg, 1957, S. 272-283; GUTHRIE, W.K.C. *A history of Greek Philosophy*. Vol. VI: *Aristotle*. Cambridge, 1981, pp. 26-35.

³⁷⁴ DIDYMUS. *In Demosthenem commenta*. Ediderunt L. PEARSON et S. STEPHENS. Stuttgart, 1983 (Bibliotheca Teubneriana), col. 5,51-63, pp. 17-18.

konjektūru jauns pārskats un lasījums šādu iespējamību pieļauj. Didims citē (vai pārstāsta?) Hermipa darbu *περὶ τῶν ἀπὸ φιλοσοφίας εἰς ἀριστείας καὶ δυναστείας μεθεστηκότων* (*Par pārgājumiem no filozofijas uz 'aristokrātismu' un mantojumu varu*). Rokraksta teksts atbilstoši 1983. g. izdevumam ir sekojošs:

[20]. κα[...]εω[...]ηκοτα
 52 τ(ήν) Πλάτ[ωνος 8] ... [·]εις τ(ήν) περίξ ἐ-
 στρατήγει, [ρ(αρ)ακάλεσεν ἐξ Ἀθηνῶν Κόρις]κ[ον] κ(αί) Ἔ-
 54 ραστον κ(αί) Ἀριστοτ[έλην σ(υμ)βιωσομ(έν)ους,] διὸ κ(αί)
 πάντ[εσ οὔ]τοι π(αρ)[εγένοντο εἰς Ἀσσό]ν, ὕστε-
 56 ρον [δ' ἄλλων] ἠκό[ντων, χωρίον τ]ι ἔδωκεν
 αὐτ[οῖς δ]ωρεά[ν. Εὐβούλου δ' ἀποθανόντος,] ἐς δ(ἐ) τ(ήν)
 58 τυραν[νίδ]α μεθεστη[κώς, εἶχε] πρ[αο]τέραν δυ-
 ναστείαν. διὸ κ(αί) πάσ[ησ τῆσ σύ]νε[γγ]υς ἐπήρ-
 60 ξεν ἕως Ἀσσοῦ, ὅτε δ[ὴ πάνθ' ὑπερ]θεις τοῖς εἰ-
 ρημ(έν)οις φιλοσόφοις ἀ[πή]ιει εἰς] τήν Ἀσσίων
 62 πόλιν. μάλιστα δ' αὐτῶ[ν ἀποδεξ]άμ(εν)ος Ἀρι-
 στοτέλην οἰκειότατα [διέκειτο πρ]ὸς τοῦτον.

Konrada Gaisera piedāvātais jaunais rokraksta fragmenta lasījums:³⁷⁵

[...]. κα[...] ἐω[ν]ηκότα,
 52 τ(ήν) Πλάτ[ωνος διατριβήν ἀφ]εις τ(ήν) περίξ ἐ-
 στρατήγει. [π(αρ)εκάλεσε δὲ τότε Κόρις]κ[ον] κ(αί) Ἔ-
 54 ραστον κ(αί) Ἀριστοτ[έλην κ(αί) Θεόφρ]αστο[ν]. διὸ κ(αί)
 πάντ[εσ οὔ]τοι π(αρ)[εγένοντο εἰς Ἀσσό]ν ὕστε-
 56 ρον [κ(αί) ἄλλων] ἠκό[ντων. » γράφει δ' ὅτ]ι ἔδωκεν
 αὐτ[οῖς δ]ωρεά[ν τ(ήν) πόλιν. ἔτι δ' ἰστορήσεν]. «ἐς δ(ἐ) τ(ήν)
 58 τυραν[νίδ]α μεθεστη[κώς, εἶχε] πρ[αο]τέραν δυ-
 ναστείαν. διὸ κ(αί) πάσ[ησ τῆσ σύ]νε[γγ]υς ἐπήρ-
 60 ξεν ἕως Ἀσσοῦ, ὅτε δ[ὴ πάντα π(αρα)]θεις τοῖς εἰ-
 ρημ(έν)οις φιλοσόφοις ἀ[πέ]νειμεν] τήν Ἀσσίων
 62 πόλιν. μάλιστα δ' αὐτῶ[ν ἀποδεξ]άμ(εν)ος Ἀρι-
 στοτέλην οἰκειότατα [διέκειτο πρ]ὸς τοῦτον.»

³⁷⁵ No grām.: GAISER, K. *Theophrast in Assos.*, p. 12.

Teksta tulkojums vācu valodā (13. lpp.):

«..Gekauft., da wollte er, nachdem er die Schule Platons aufgegeben hatte, das umliegende Land mit strategischer Klugheit unterwerfen. Er lud aber damals Koriskos, Erastos, Aristoteles und Theophrast zu sich ein. Deswegen waren auch alle diese bei ihm in Assos, später, als auch noch andere kamen.» Er (= Hermippos) schreibt, daß er ihnen diese Stadt zum Geschenk gemacht hat. Ferner berichtete er: “Als er aber zur Tyrannennmacht übergewechselt war, übte er doch eine ziemlich milde Herrschaft aus. Deshalb gewann er auch die Oberhoheit über das gesamte benachbarte Land bis nach Assos hin, als er, wie gesagt, den genannten Philosophen alles zur Verfügung stellte und ihnen die Stadt Assos zuteilte. Am meisten aber schätzte er unter ihnen den Aristoteles und hatte ein besonders nahes Verhältnis zu ihm.»

Tulkojums latviešu valodā:

«[..]. [..] [?],
52 Platona skolu pametis apkārtnē bija
stratēgs. Un tad viņš [t.i., Hermijs] ataicināja Korisku, E-
54 rastu, Aristoteli un Teofrastu; tāpēc arī
visi viņi ieradās Asā un vē-
56 lāk pienāca klāt arī citi.» Viņš³⁷⁶ raksta, ka viņš³⁷⁷ atdeva
viņiem pilsētu [kā] dāvanu. Vēl viņš³⁷⁸ pavēsta: «[lai gan] uz
58 tirāniju pārmainījies, viņš³⁷⁹ pieturējās pie mērenas mantojamas varas.
Tāpēc arī [viņš] visas tuvākās apkārtnes pārvaldītājs kļu-
60 va līdz [pat] Asai, pēc tam kad [viņš] visu jau bija uzticējis pieminētajiem
filozofiem, viņš iedalīja [tiem] asiešu
62 pilsētu. No viņiem īpaši uzņemdams Aristoteli,
[viņš] izrādīja sevišķu tuvību (draudzību) pret viņu.»

Jaunais Didima rokraksta lasījums paver iespēju rast arī netradicionālu ieskatu filozofijas un varas attiecību skaidrojumā; tas ļauj vismaz nojaust atšķiras dēmonkratijas (ne demokrātijas), kā arī tirānijas mūsdienu un antīkās pasaules izpratņu starpā.³⁸⁰ Tirānu Hermiju varētu pielīdzināt Sirākūsu tirānam

³⁷⁶ T.i., Hermips.

³⁷⁷ T.i., Hermijs.

³⁷⁸ T.i., Hermips.

³⁷⁹ T.i., Hermijs.

³⁸⁰ Lai atceramies Lesbas Pitaku un viņa aisimnētiju, kuru Aristotelis skaidro ar vārdiem ‘vēlēta tirānija’ (αἰρετὴ τυραννίς) (ARIST. Pol. 1285 b 25).

Hieronam, kas – saskaņā ar dažādiem avotiem – esot atbalstījis Aishilu un Simonidu,³⁸¹ kā arī Pindaru, Ksenofanu, Epiharmu, Bakhilidu u.c.³⁸²

Iespējams, ka peripata aizsākumi ir meklējami ne Atēnās, t.i., ne sākot ar 335. g., kad Aristotelis, Aleksandram uzsākot karagājienu, atgriezās Atēnās, bet gan apm. gadus 10 agrāk, jau Asā, uz kuru vedina arī dažu darbu ‘nodaļu’ sarakstīšana vai pārlabošana (piem., *Mataph.* 11, 13). Asā varēja aizsākties arī tā Aristoteļa sadarbība ar Teofrastu, kas vēl šobaltdien neļauj izšķirt dažu sacerējumu vai to ‘daļu’ piederību vienam vai otram.

1.5.2.2. Vārds *χαρακτήρ*

Teofrasta *Raksturo* lietotais īpatnais vārds *χαρακτήρ* nav bieži lietots sengrieķu filozofijā. Tas nav atrodams nevienā līdz mūsu dienām uzglabātā un par autentisku atzītā pirmssokrātisko domātāju darbu fragmentā. *χαρακτήρ* ir minēts:

1. sakarā ar *ᾠψις* un *ψυχή* Dēmokrita t.s. apšaubāmas piederības izteikumos,³⁸³ kā arī sakarā ar *διάλεκτοι*.³⁸⁴ Abos gadījumos tie, kā uzskata tekstu izdevēji, neesot Dēmokrita paša teiktie vai rakstītie vārdi.
2. Radnieciskais norisenis *χαρακτηρίζω* rodams tikai Anaksagora izteikumu kopā: *ἐκάστου κατὰ τὸ ἐπικρατοῦν (ἐν αὐτῷ) χαρακτηριζομένου*³⁸⁵ un *..γίνεσθαι τε καὶ χαρακτηρίζεσθαι*.³⁸⁶ Arī šos vārdus neesot lietojis Anaksagors pats.

Tomēr jau Platons un Aristotelis liek lietā vārdu *χαρακτήρ*, piem.:

3. Platons – *σφραγίδες καὶ πᾶς χαρακτήρ*: «*zīmogi un ikviens kalums*»,³⁸⁷ *εἰληφέναι χαρακτήρα ἐκατέρου τοῦ εἶδους*: «*iegūt katra eidosa atšķirīgo iezīmi*»,³⁸⁸ u.c.;
4. Aristotelis – *ἀργύρου λαμπρὸς χαρακτήρ*: «*spīdošais sudraba kalums*»³⁸⁹ un *ἦν δ' ὁ ἀρχαῖος χαρακτήρ δίδραχμον*: «*tā bija sena kaluma didrahma*.»³⁹⁰

³⁸¹ PAUS. 1,2,3.

³⁸² Sk. arī: ARNCHEIM, M.T.W. *Aristocracy in Greek Society*. London, 1977; MAC-KENDRICK, P. *The Athenian Aristocracy*. Cambridge, 1969.

³⁸³ B 302 – DK II 222,23.

³⁸⁴ B 5,1 – DK II 136,2.

³⁸⁵ A 4 – DK II 15,20; fr. A 4 līdzinās fr. B 1 – DK II 32,9.

³⁸⁶ B 3 – DK II 33,12.

³⁸⁷ *Plt.* 289b.

³⁸⁸ *Phdr.* 263b.

³⁸⁹ *Pol.* A 1257 a 40.

³⁹⁰ *Ath.* 10,2; ed. Sir F.G. KENYON. Oxford.

Taču vārda *χαρακτήρ* saistība ar cilvēku viņa ‘rakstura’ nozīmē filozofijā acīmredzot vēl nebija nostiprinājusies. Biežāk minētais vārds tiek lietots t.s. nefilozofiskajā literatūrā; tehnikas – t.sk. naudas kalšanas mākas – termins *χαρακτήρ* (‘nospiedums,’ ‘iespiedums,’ ‘kalums,’ ‘attēls,’ ‘iededzināta atpazīšanas zīme,’ piem., uz zirgiem u.c.) ir sastopams kopš Aishila un Hērodota laikiem dažādveidīgās saistībās:

5. Aishilam – Κύπριος χαρακτήρ τ’ ἐν γυναικείοις τύποις | εἰκῶς πέπληκται τεκτόνων: «Kipriško iezīmi sieviešu tēlos | skulptori ir atbilstīgi ievieidojuši»;³⁹¹
6. Hērodotam – χαρακτήρ τῆς γλώσσης: «runas (valodas) savdabība (īpatnība)» un ó χαρακτήρ τοῦ προσώπου: «sejas īpatnība (vaibsti)»;³⁹²
7. Sofokla līdz mūsu dienām uzglabātajos fragmentos rodama sekojošas rindas – χαρακτήρ αὐτὸς ἐν γλώσση: «tā pati iezīme runā (valodā)»;³⁹³
8. Eurīpidam – φανερός χαρακτήρ ἀρετᾶς: «krietnuma iezīme [ir] skaidra»;³⁹⁴ ἀργύρου χαρακτήρ: «sudrabnaudas iekalums»;³⁹⁵ δεινὸς χαρακτήρ κάπσισημος ἐν βροτοῖς | ἐσθλῶν γενέσθαι: «izcila un iezīmīga iezīme ir mirstīgiem, kas cēlušies no krietnajiem»;³⁹⁶ ἀνδρῶν δ’ ὅτι χρητὸν κακὸν διειδέναι, | οὐδεὶς χαρακτήρ ἐμπέφυκε σώματι: «miesā nav ‘ielikta’ neviena iezīme, | pēc kuras varētu ļauno starp cilvēkiem saskatīt»;³⁹⁷
9. Aristofanam – χαρακτήρ ἡμεδαπὸς τῶν ρημάτων: «šejienes runas (izteikumu) īpatnība»;³⁹⁸
10. Isokratam – οἷς ἢ ἀρετὴ εὐδοξίας χαρακτήρα τοῖς ἔργοις ἐπέβαλεν: «[tie], kuriem krietnums labās slavas iezīmi to darbiem uzlicis»;³⁹⁹
11. Septuagintā – πρὸς τὸν Ἑλληνικὸν χαρακτήρα τοὺς ὁμοφύλους μετέστησε: «savus cilts piederīgos pārveidoja atbilstoši hellēņu savdabībai»;⁴⁰⁰
12. Polibijam – ξυλήφια βραχέα ἔχοντα χαρακτήρα: «skaidas – sēkli norādoša pazīme»;⁴⁰¹
13. Sikelijas Diodoram – τοὺς χαρακτήρας διατυπῶσαι (τῶν γραμμάτων): «attēlot (burtu) arveidu» un οἱ τῆς ὄψεως χαρακτήρες: «redzes (vai ainavas) savdabība»;⁴⁰²
14. Halikarnāsas Dionīsijs saraksta darbu ar nosaukumu περὶ τοῦ Θουκυδίδου χαρακτήρος: *Par Tūkīdīda īpatnību*,⁴⁰³ arī viņa darbā par Dēmostenu atrodamī sekojoši vārdi – ó Δημοσθένους χαρακτήρ: «Dēmostena [runas?] īpatnība»;⁴⁰⁴

³⁹¹ *Supp.* 282-283.

³⁹² *HDT.* 1,57 un 1,116.

³⁹³ *Fr.* 176; ed. A.C. PEARSON. Cambridge, 1917.

³⁹⁴ *HF* 659.

³⁹⁵ *El.* 559.

³⁹⁶ *Hec.* 379-380.

³⁹⁷ *Med.* 518-519.

³⁹⁸ *Pax* 220.

³⁹⁹ *Or.* 1,8; ed. F. BLASS. Leipzig, 1889-1898.

⁴⁰⁰ *Mac.* II 4,10.

⁴⁰¹ *PLB.* 6,35,7.

⁴⁰² *D.S.* 17,66 un 1,91; ed. J. BEKKER, L. DINDORF, F. VOGEL. Leipzig, 1888-1906.

⁴⁰³ Atzīmētā darba nosaukumu biežāk tulko: *Par Tūkīdīda raksturu*.

⁴⁰⁴ *Dem.* 9.

15. Strabonam – χαρακτήρ Ἀσιανός: «Āzijas īpatnība»;⁴⁰⁵
16. Plūtarham – οἱ τῶν γραμμάτων χαρακτήρες: «burtu arveidi», kā arī ὁ τύπος τῶν χαρακτήρων: «īpatnību (pa)veids»;⁴⁰⁶
17. NT – καὶ χαρακτήρ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ: (vispārpieņemtajā tulkojumā) «viņa būtības attēls»;⁴⁰⁷
18. Iūstinam Martiram – χαρακτήρας τῶν στοιχείων: «pirmdaļu iezīmes»;⁴⁰⁸
19. Arriānam – τὸν χαρακτήρα τὸν Διογένοῦς: «Diogena savdabību [iespējams arī raksturu]» un τίνα ἔχει χαρακτήρα τὰ δόγματα: «kādas ir mācības pazīmes»;⁴⁰⁹
20. Hermam – εὐειδέσταται τῶι χαρακτήρι: «visizskatīgākie pēc iezīmēm»⁴¹⁰ u.c.

Īpaši nozīmīgas kļūst vārdu *χαρακτήρ* un *ἦθος* attiecības izpratnes veidošanā par Teofrasta darbu kopumā, kā arī par cilvēka apjēgas antīko satvaru un tā mūsdienīgo skaidrojumu.⁴¹¹ Paradoksāls un šodienas klasifikācijām lielumis nepakļāvīgs teksts lasāms 8. tēlojuma 2. §: καταβαλὼν τὸ ἦθος.⁴¹² Jāpiebilst, ka arī vārds *ἦθος* nereti tiek izprasts kā ‘raksturs.’ Iespējams, ka tiesa ir Dīlsam, kas izsaka pieņēmumu, ka domātas varētu būt arī ‘uzacis’ [*sc. τὰς ὀφρῦς?*], jo teksts – bojājuma vai saīsinājuma gadījumā – pieļauj atprast šo vietu kā vienkāršas sejas izteiksmes maiņas aprakstu. Iespējams, ka šajā vietā vārdu *ἦθος* varētu atprast arī kā ‘ierastais rīcības,’ ‘.. uzvedības veids’ vai ‘parastais rīcības,’ ‘..uzvedības veids,’ turklāt – spriežot no konteksta – tas ir bijis ‘rīcības,’ ‘uzvedības’ vai ‘izturēšanās veids’ līdz tam brīdim, kad melkulis satiek kādu pazīstamo. ‘Tūdaļ’ arī notiek minētā veida *καρβάλλω*, tā ‘atmešana’ (burt. ‘nomešana,’ ‘nosviešana,’ ‘noārdīšana’): melkulis sāk smaidīt utt., t.i., melkulis, runājot peripatētiķiem tuvinātā terminoloģijā, atklāj ‘melkulību’ īstenotībā. Tāpēc, šķiet, ir attaisnojams I. Kasaubona⁴¹³ radikālisms vārda *καταβαλὼν* aizvietošanā ar *μεταβαλὼν* (šādā variantā tulkojums skanētu aptuveni sekojoši: «izmainījis savu *ἦθος*»). Kā šādi noprastu tekstu lai savieno ar šodienīgajiem priekšstatiem par antīko cilvēku kopumā (neatkarīgi pat no laikposma) kā ‘statisku tipu’ vai ‘masku,’ tas ir un paliek vēl neatrisināts jautājums. Tomēr pieminētais īpatnais teksts vedina domāt, ka darbs *Raksturi* kopumā varētu būt bijis veltīts daudzveidīgiem cilvēka *ἦθη* (*plur.* ‘rīcības’ vai ‘uzvedības veidu’) aprakstiem, kuros katrā atsevišķi izpaužas vai ir pamanāma kāda ‘īpatnība,’ ‘iezīme,’ līdzīga varbūt tai, par kuru Eurīpids *Mēdejā* sacīja: ἀνδρῶν δ’ ὅτῳ χρῆ τὸν κακὸν διειδέναι, | οὐδεὶς χαρακτήρ ἐμπέφυκε σώματι,⁴¹⁴ bet tomēr ne vairs tikai ‘miesā’ saskatāma. Vēlākajā gr. valodas praksē vārds *ἦθος*, kļūdamas arī par ētikas, ētiskā

⁴⁰⁵ 1,91.

⁴⁰⁶ *Moralia* 2,214 f un 2,577 f; ed. G.N. BERNARDAKIS. Leipzig, 1888-1896.

⁴⁰⁷ *Ad Hebr.* 1,3.

⁴⁰⁸ *Apol.* I 60,11.

⁴⁰⁹ *Ench.* 3,22,80 un 4,5,17; ed. H. SCHENKL. Leipzig, 1894.

⁴¹⁰ *HERM. Past. sim.* 9,9,5.

⁴¹¹ Sk.: 1,7, 6,2, 8,2, 28,7; Teofrasta rokai laikam pieder vārdi 6. un 8. tēlojumā.

⁴¹² Burt. no-(at-)metis savu *ἦθος*.

⁴¹³ *Isaac Casaubon* (1559 – 1614); viens no izglītotākajiem cilvēkiem Francijā 16. gs.b. un 17. gs.s.; antīko tekstu izdevējs; Teofrasta *Raksturus* laidis klajā 1592. g.

⁴¹⁴ *Med.* 518-519: «tad kāpēc miesā neiespied tu zīmi tiem, | lai nekrietno ikviens pēc tās var saskatīt?» (A. Ģiezens).

apzīmējumu, iespējams daļēji tika aizvietots ar to nozīmju loku, ko ietvēra vārds *χαρακτήρ*.⁴¹⁵ Šāda vārdu nozīmju pārbīde un izmaiņas varēja sniegt nepieciešamās ierosas, lai veidotos priekšstats par cilvēka 'ētisko raksturu,' kas līdzinās galīgi izveidotai, izgrieztai, izgravētai 'piesejai' (*πρόσωπον*), 'ainai uz sejas,' 'sejas priekšskatam' u. tml., citiem vārdiem runājot, 'sociālai maskai,' bet ne vienkārši 'sejai.'

Ņemot vērā atzīmētos (u.c.) Aristoteļa un Teofrasta darbu rokrakstu uzglabāšanas un lietā likšanas sarežģījumus, kā arī vārda *χαρακτήρ* izmantošanas savdabību un biežumu, varētu izteikt pieņēmumu, ka Lāertas Diogens, kas kompilēja savu darbu *βίοι φιλοσόφων* no dažādiem avotiem (apm. m.ē. 3. gs. s.), pieminēdams Teofrasta sacerējumu ar nosaukumu *ἠθικοί χαρακτήρες* (5,47) vai *χαρακτήρες ἠθικοί* (5,48), ir izmantojis darba nosaukuma vēlināku (t.i., pēc 4. gs. p.m.ē.) redakciju un satura izpratni. Jāpiebilst, ka vārds *χαρακτήρ* darbā kopumā ir sastopams tikai divas reizes: sacerējuma nosaukumā A un B rokrakstos (datēti saskaņā ar Dīlsu ap 10. un 11. gs.),⁴¹⁶ kā arī 16. tēlojuma nosaukumā V rokrakstā (datēts saskaņā ar Dīlsu ap 13. gs.).⁴¹⁷

Stāsta, ka jau Kasaubons, laizdams klajā Teofrasta *Raksturus*, esot atzīmējis sacerējuma 'intelektuālās vides' saikni ar t.s. jauno komēdiju un Menandru, un tas tika darīts nebūt ne bez dibināta iemesla. Tomēr atzīmētie 8. tēlojuma 2. § vārdi vedina paplašināt minētās saiknes izpratni. Iespējams, ka ne bez pamata būtu arī *Raksturu* tuvinājums tām jaunajām (hellēnistiskām) vēsmām, kas iesāka strāvēt piem., arī tēlnieka Līsipa no Sikionas (apm. 4. gs. p.m.ē. 2. puse) radītkārē. Ir rodami pat tieši saskares punkti: Līsips, kā to var secināt no Plūtārha, pavadīja Maķedonijas Aleksandru viņa karagājienā. 'Pasaules valdnieks' esot uzskatījis, ka vienīgi Līsips ir cienīgs darināt viņa notēlus, jo tēlniekam bija izdevies tas, ko vēlāk savā stājā centušies atdarināt arī daudzi valdoņa varas pārņēmēji un viņa draugi, proti: attēlot pavēlnieka acu gurdenumu un vieglu viņa kakla noliekumu uz kreiso pusi.⁴¹⁸ Saskaņā ar Atēnaju (784c) Līsips vēlāk esot ietilpis arī Kasandra paziņu lokā, vismaz tad, kad tas 116. olimpiades laikā (316. g. p.m.ē.) dibinājis Kasandreju. Piebildīsim, ka ar Kasandra līdzdalību Atēnās pie varas nāk Teofrasta skolnieks Falēru Dēmētrijs; Kasandru piemin Teofrasts arī savos *Raksturos* (8,6. 9). Plinijs atstāsta Teofrasta skolnieka Dūrija⁴¹⁹ apgalvojumus, ka Sikionas Līsipam skolotājs neesot bijis, un savas tēlnieciskās darbības iesākumā viņš strādājis kā vienkāršs bronzas lējējs; sasniegt kaut ko augstāku viņu pamudinājusi Sikionas 'gleznotāja' Eupompa atbilde, kurš uz jautājumu, kuram no priekšgājējiem viņš seko, norādīdams uz ļaužu pūli, atteicis, ka (ie-?)daba pati, bet ne radītāji, esot īstenais pirmtēls.⁴²⁰ Arī Propertijs savās eleģijās atzina (3,7,9), ka Līsipa lieliskums ir saistīts ar māku veidot statujas dzīvespilnas. Statijs jūsmīgā Hērākla 'galda' skulptūriņās⁴²¹ vārdiskā atainā atzīst, ka Līsipam esot izdevies ietvert

⁴¹⁵ 'Nospiedums,' 'iekalums,' 'attēls' (piem., uz naudas gabala), 'iezīme,' (sejas) 'grimase,' 'īpatnība,' 'savadabība' u.c.; no noriseņa *χάρασσω* – 'iegravēt,' 'iekalt,' 'iecirst,' 'izcirst,' 'iegriezt' u.c.

⁴¹⁶ *Θεοφράστου χαρακτήρες*.

⁴¹⁷ *ἀπὸ τῶν τοῦ Θεοφράστου χαρακτήρων, ις' χαρακτήρ δεισιδαιμονίας*.

⁴¹⁸ *Alex.* 4.

⁴¹⁹ *Δοῦρις, gen. -ιος*; apm. 340.-apm. 260. g. p.m.ē.

⁴²⁰ *NH* 34,61.

⁴²¹ *Ἡρακλῆς ἐπιτραπέζιος*.

dieva diženumu mazā tēlā;⁴²² līdzīgus iespaidus pauž arī Mārtiāls savās epigrammās.⁴²³

Ar ko ir iezīmīgas Līsipa skulptūras? Tēla kopsatvars (tas, atšķirībā no iepriekšējā laikmeta, varēja arī nebūt hēroisks) vairs neatklājas ikvienā telpas punktā. Līdzīgi Teofrastam, kas apraksta cilvēka dažādus rīcības vai uzvedības paveidus un vērš uzmanību uz aprakstāmā paveida '[pamat-?]iezīmi' (ne 'raksturu' šodienas izpratnē), arī Līsipa darinājumi atšķirīgos apskates punktus var atklāt atšķirīgas 'īpatnības,' var paust atšķirīgu piesātinātību un spriedzi; citiem vārdiem runājot, Līsipa skulptūras, pietuveni Teofrasta 'cilvēkam,' atrodas kustībā (pietuveni *καταβαλὼν τὸ ἦθος*). Tāpēc varētu piekrist to izdevēju (*T. Petersen* u.c.) viedoklim, ka Teofrasta *Raksturi* esot 'izraksts,' varbūt pat kādas daļas uzmetums vai piezīmes viņa paša darbam *περὶ ἠθῶν*, kas gan nav saglabājies līdz mūsu dienām.⁴²⁴

Latviešu valodā vārdu 'raksturs' ir ieviesis A. Kronvalds (1869. g.) kā atvasinājumu no vārda 'raksts,' taču formas izvēli acīmredzot ir ietekmējis vācu *Charakter* (no grieķu *χαρακτήρ*).⁴²⁵ Tomēr iepriekš teiktais liek pievērst uzmanību sacerējuma nosaukuma *χαρακτῆρες* tulkojumam (ne mehāniskam vārda pārnesumam). Liekas, ka atbilstošāk Teofrasta darba nosaukumu būtu pārcelt kā *Iezīmes* (varbūt *Grimases*), tomēr šāds nosaukums kāda pārcēluma titullapā varētu mulsināt mūsdienu daudzpusīgi informēto lasītāju; dažreiz nākas sekot arī apšaubāmai tradīcijai.

Daudz biežāk nekā vārds *χαρακτήρ* rokrakstu tekstos (ne nosaukumos) ir lietots vārds *τοιούτος* ('tāds'). Tas lietots pēc katrā tēlojumā dotā aprakstāmās 'parādības' norobežojuma (noteiksmes).⁴²⁶ Tas varbūt liecina par to, ka tēlojumu apraksts (izņemot maksimāli lakonisko M rokrakstu, kas saskaņā ar Dīlsu veidojies pēc 15. gs.) ir virzīts uz ἦθος 'tādiskuma' izcelšanu vai aktualizēšanu domāšanā. No šāda viedokļa raugoties sacerējumu pašu varēja izmantot gan kā pielikumu t.s. loģikas mācībai, gan kā ilustrāciju priekšlasījumiem par 'kategorijām' u. tml.

1.5.2.3. Jureviča 'Raksturu' raksturs

1938. un 1939. g. Jurevičs sniedz pirmo Teofrasta *Raksturu* pārcēlumu latviešu valodā, tomēr seko iepriekšējo nedaudzo antīko autoru darbu pārcēlāju latviešu valodā ieviestai īpatnai darbošanās 'manierei,' proti:

1. nav nepieciešamība norādīt tulkojuma oriģinālteksta izdevumu un izdevēju, tādējādi faktiski liedzot iespēju salīdzināt pārcēlumu ar to vai citu oriģinālteksta versiju un izteikt kādas vairāk vai mazāk dibinātas piebildes tulkojuma sakarā;

⁴²² *Silvae*, 4,6,36-38.

⁴²³ 9,43 un 44.

⁴²⁴ Sk.: *PW Suppl.* VII. Stuttgart: Alfred Druckenmüller Verlag, 1940, col. 1504; par Teofrasta *Raksturiem* kopumā – col. 1500-1511.

⁴²⁵ Sk.: *Lev*, 2, 103. lpp.

⁴²⁶ Sekošos paragrāfos – *τοιούτος*: 30; *τοιούτός τις*: 1, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 10, 12, 13, 14, 15, 16, 18, 21, 22, 23, 27; *τοιούτός <τις>*: 9, 11, 26; *<τοιούτός>* *τις*: 25; *τοιούτόν τινα*: 2; *τοιούσδε τις*: 17, 24, 28, 29.

2. nav nepieciešamība darbu apgrūtināt ar t.s. zinātnisko aparātu;
3. nav nepieciešamība uzrādīt nereti radikālas atšķirības oriģinālteksta dažādos izdevumos, t.s. dažādglasījumus;
4. pilnīgi pietiek ar to, ja publikācijā ietver tikai pašus vispārīgākos ievadvārdus un apmierinās ar dažām, kā liekas, mazbūtiskām piezīmēm.

Ir saprotams, ka tulkotājs, sekodams nule uzrādītām iezīmēt, pat zinot to, ka, piem., Teofrasta *Raksturi* kopš Renesanses laikmeta laisti klajā ne tikai daudzas reizes, bet arī – pateicoties virknei interpolāciju – dažādās teksta variācijās, līdz ar to būs centies atvieglot ne tikai savu, bet arī lasītāja burtot- un domātprasmi, reizē gan liekot retiem tekstu ‘gardēžiem’ vērsties pie citās zemēs izdotiem precīzākiem un pilnīgākiem darinājumiem. Tomēr Latvijas īpatnība grāmatniecības jomā (ar retiem izņēmumiem galvenokārt LA un LU rakstos) bija saistīta tieši ar populāru izdevumu dominanti, pat viennozīmīgu pārsvaru. Šādos apstākļos sabiedrības skaitliskā mazākuma pieklusināts prasījums, ka tiesīgi ir pastāvēt dažāda rakstura darbi, arī tādi, kas prasītu īpatu lasītprasmi un līdzdarbu no lasītāja paša, ne mazāk smagu, kā tīrumu aršana, netika ne vien sadzirdēts, kur nu vēl īstenots. Tomēr pat pie labvēlīgāku apstākļu sagādīšanās daudz maz adekvātai tā vai cita sacerējuma izpratnei varētu pietuvināties, ņemot vērā ilggadēju (būtu jāsaka – daudzu gadsimtu) vismaz 5/6 viena un tā paša darba tulkojumu un komentēšanas pieredzi dzimtajā valodā, kas Latvijas visnotaļ nepastāvīgos ideoloģiskos un ekonomiskos apstākļos, šķiet, bija un ir nerealizējams ideāls. Atsevišķu humanitāro zinību latviskās izteiksmes formas iedibināšanas laikā pieejamie resursi sekmēja izrosīt un pieglabāt ziniskuma ikdienas praksē īstenojamu ‘tehnisku’ iestatījumu, proti, vēsturisku notikumu (visbiežāk pat patapināts) izklāsts var pastāvēt bez pašiem ‘notikumiem,’ piem., filozofijas vēstures lekcijas par antīko pasauli var nolasīt, to saturu var apgūt u. tml. bez pašu darbu tulkojumiem latviešu valodā, pārstāstu terminoloģiju veidojot ne oriģināldarbu tulkošanas un pārceļšanas darbā dzimtajā valodā, bet gan mehāniski aizgūstot un pārliedot to no sekundāriem apcerējumiem vai oriģināltekstu pārlikumiem citās valodās.⁴²⁷ Vēsturiski tas bija vajadzīgs un attaisnojams priekšmeta pasniegšanu atvieglojošs pieņēmums, taču vieni vien bezmērīgi vieglinājumi nereti var atslogot pasniedzamo priekšmetu no priekšmeta paša. Šādas nostājas ilgstamības rezultāti var būt visai pārsteidzoši: nejauši uzgadījies tulkojums var nesakrist ar tiem vispāriemācītiem priekšstatiem, kas kā aizguvumi ir veidojušies citu valodu un domāšanas augsnē, nereti pat bez saistības ar avota oriģinālvalodu (arī svešās zemēs ar primāriem avotiem darbojas vien retais zinību vīrs), un Teofrasta *Raksturi* nebūt nav izņēmums.

Par Jureviča Teofrasta *Raksturu* pārcēluma tulkošanas pamatnostādņēm runāt ir pagrūti, faktiski, pat neiespējami: nav zināms tas, ar ko būtu jāsalīdzina pārlikums latviešu valodā. Tomēr var mēģināt klie-

⁴²⁷ Te ir skatāma vērā ņemama atšķirība starp to, kā filozofija tika apgūta antīkos laikos un kā tā, ietelpta vispārējās izglītības organizatoriskās regulās, tiek statīta priekšā 19. gs.b. un 20. gs. pirmajā pusē un vēlāk lielumis universitāšu bezpersoniskās klausītavās.

dēt vai arī apstiprināt radušās šaubas minētā tulkojuma varbūtēju anonīmu aizguvumu sakarā, izmantojot kādu rokrakstu pētniecībā pazīstamu paņēmienu, kas to vai citu tekstu līdzinieku meklējumos pievērs uzmanību arī izvērtējamā teksta jaušamām kļūdām vai variabli izprotamām vietām, kuras sakritību gadījumā ar citu rakstījumu ļauj izvirzīt pieņēmumu par varbūtējas ietekmes un tekstuālas saskarsmes iespējamību. Jāatzīst, ka iespaidus meklējoši skati tika vērsti arī austrumu virzienā, lai gan piedāvātā izvēle nebija plaša.⁴²⁸ Izskatīti ir 12 gadījumi Jureviča tekstā (sniegtajos piemēros kvadrātiekvās doti vārdi saskaņā ar 2005. gada tulkojuma izdevumu latviešu valodā⁴²⁹):

1. «...Dasnips [Damips⁴³⁰] mistērijās esot nesis [veltījis (uzstādījis)] vislielāko lāpu...» (3,4).⁴³¹
«...На празднике Мистерий самый высокий факел нес Дамипп.»⁴³²
2. «...Pēc tam, kad ir dzēris dzērienu [kikeonu], (kam piejaukts timiāns)⁴³³...» (4,1).⁴³⁴ «Он примет слабительное, отправится в Народное Собрание и станет уверять, что чеснок пахнет не хуже духов.»⁴³⁵ Minētais kikeons (κυκεών; lat. *cinnus*⁴³⁶) ir kas līdzīgs dzērienam (varētu pat sacīt – savveidīga aukstā zupa, iespējams pietuvena arī Latvijā pazīstamai t.d. skābputrai), ko pagatavoja no vīna, saberzta kazas piena siera, miežu miltiem vai putrainiem, dažreiz pievienojot arī medu, timiānu u.c. Pagatavošana pieminēta jau *Īliadā* (11,638-641) un *Odisejā* (10,234-235). Lai gan ir izvirzīts pieņēmums,⁴³⁷ ka kikeons, kas esot lietots arī dažās mistērijās un to ritos (piem. Eleusīnā), pateicoties t.s. melno graudu (*claviceps purpurea*) piedevai, ir saturējis psihoaktīvus alkaloīdus ergolīnus, tomēr pat šāda iemesla dēļ minēto dziru, šķiet, nevarētu nosaukt par ‘слабительное,’ t.i., par caurejas līdzekli. Tas visupirms ir dzēriens vai ēdiens, ne ‘atvieglināšanās’ zāles. Mērā lietots, kikeons pat ar timiāna piedevu nevarēja izraisīt nekādus sociālus vai organiskus sarežģījumus. No medicī-

⁴²⁸ ФЕОФРАСТ. *О свойстве нравов человеческих*. Переведено с латинского [А.Я. ПОЛЕНОВЫМ]. Санктпетербург: При Имп. Акад. наук, 1772. ФЕОФРАСТ. *Характеристики*. Перевод с греческого В. АЛЕКСЕЕВА. С.-Петербург: Типография Н.А. Лебедева, 1888; – *Характеристики*. С греческого перевел В. АЛЕКСЕЕВ. С.-Петербург: Типография А.С. Суворина, 1893, un daži citi izdevumi.

⁴²⁹ ТЕОФРАСТS. *Raksturi: Paralēlteksti*. 2. izd., labots un papildināts. [R.]: FSI, [2005].

⁴³⁰ Δάμιππος, -ου, ὁ [Dámippos] Damips.

⁴³¹ ТЕОФРАСТS. *Raksturi*. Tulk. G. JUREVIČS. R.: Valtera un Rapas akc. sab. apgāds, 1939, 11. lpp. Paragrāfu numerācija nav atzīmēta Jureviča izdevumā. *Latgales Vēstneša* publikācijā: «...Dasnips mistērijās esot nesis vislielāko lāpu...» (82 {1938} 3. lpp. {29. VII}). Atbilstošu mss lasījumu Jureviča lietotam vārdam atrast nav izdevies.

⁴³² ФЕОФРАСТ. *Характеристики...*, 1893, с. 4. Stratanovska izdevumā: «...Дамипп поставил самый большой факел...» (с. 8).

⁴³³ Lai gan daži Teofrasta teksta izdevēji un tulkotāji šajā vietā saskata lakūnu (piem., Stratanovskis), tomēr izceltie vārdi Jureviča tulkojumā (⁽¹⁾) nedz Dīlsa, nedz Stratanovska (u.c.) izdevumos neatrodas. Vārdi ‘kam piejaukts timiāns’ veiksmīgas identifikācijas gadījumā varētu kļūt par pietiekošu norādi divu tulkojumu sakara padziļinātai izpētei. Par timiāna lietošanu sk.: ПЕТЕР, К.В. *Handbook of Herbs and Spices*. Vol. 2. Cambridge: Woodhead Publishing Ltd and CRC Press LLC, 2004, pp. 297-321.

⁴³⁴ ТЕОФРАСТS. *Raksturi...*, 12. lpp. *Latgales Vēstneša* publikācijā: «...Pēc tam, kad ir dzēris dzērienu, kuram piejaukts timiāns...» (82 {1938} 3. lpp. {29. VII}).

⁴³⁵ ФЕОФРАСТ. *Характеристики...*, 1893, с. 4.

⁴³⁶ «κυσεῶν, ὄνις, m. (κυκεών), ein Mischtrank aus Gerstengraupen, geriebenem Ziegenkäse und Wein, rein lat. *cinnus*, АРНОВ. 5,25 sq. u. 5,35» (GEORGES, К.Е. *Ausführliches lateinisch-deutsches und deutsch-lateinisches Handwörterbuch*, s.v.).

⁴³⁷ WASSON, GORDON R.; HOFMANN, ALBERT; RUCK, CARL A.P. *The Road to Eleusis: Unveiling the Secret of the Mysteries*. New York: Harcourt, 1978; 30th Anniversary Ed. – Berkeley, CA: North Atlantic Books, 2008, p. 35 ff.

niskā viedokļa timiānam galvenokārt piemīt antiseptiska iedarbība. Acīmredzot atsevišķus tulkotājus ir ietekmējusi lakūnas iespējamība tekstā vai varbūtējas reģionāli nosacītas θύμων izpratnes īpatnības. Ir izteikti pieņēmumi (F. Asts), ka ar θύμων šajā fragmentā ir jāsaprot nevis timiāns, bet gan *cepa agrestis* – kāda ķiploku pasuga, lai gan arī tai ir bijis nosaukums grieķu valodā (ἀγριοκρόμμυον, Schol. AR. Pl. 283), bet Atikā vārdu lietojums atšķiries. Pamatojums tiek saistīts arī ar Hēsihiju s.v. θύμων· τὸ σκόροδον (t.i., ķiploks). Savukārt Dž. Edmonds (u.c.) šo vietu saista ar ārstniecisku līdzekļu netaktisku lietošanu: «...the Boor to be such as will take a purge before he goes to the Assembly...»⁴³⁸ Minētā fragmenta skaidrojumā nenāktos neievērot to, ka kikeonam visa cita starpā tika pievienots arī vīns, un šādas dziras pārmēru lietošana iespētu radīt grūti prognozējamās sekas ikvienā kuplākā ļaužu pulkā.

3. «...Ai, kas par šļūteni! [Maiss?] Ai, kas par cirvīti! [Cirvis?]>» (5,5).⁴³⁹ «Это – мячик, это – топорик...»⁴⁴⁰
4. 5. paragrāfu iztrūkums 5. tēlojumā (5,6-10).⁴⁴¹ Arī 1893. gada krievu tulkojuma izdevumā 5. tēlojumā trūkst minētie paragrāfi.⁴⁴² Tomēr Jureviča tulkojumā tie pievienoti 21. tēlojumam (37. lpp.), savukārt 1893. gada tulkojumā krievu valodā attiecīgā vietā to nav.
5. «...Pie tam viņš, izlietojot gadījumu, zobojas par Aristofana [Aristofonta⁴⁴³] laikā notikušo oratoru kauju...» (7,7).⁴⁴⁴ «...Не преминет сообщить о давно известном состязании ораторов в архонтство Аристофонта...»⁴⁴⁵
6. «...Vai nu kāds kareivis vai obojista [aulēta] Astija [Asteja⁴⁴⁶] zēns...» (8,4).⁴⁴⁷ «...Или от солдата, или от сына флейтиста Астия...»⁴⁴⁸ Latviešu valodā vārdi 'auls,' 'aulēts' u. tml. tiek lietoti reti. Biežāk to vietā sastopami 'fleite,' 'flauta,' 'fleitists,' 'flautists' u. tml. Liekas, ka tas tomēr ne vienmēr varētu būt pieņemams. Mūsdienu pazīstamākais flautas paveids ir t.s. šķērsflauta, kuru spēlējot, agrāk turēja uz kreiso pusi no spēlētāja, bet tagad – uz labo. Savukārt auls labākajā gadījumā var atgādināt t.s. garenflautu vai snīpiflautu (blokflautu), kas

⁴³⁸ *The Characters of Theophrastus*. Newly Edited and Translated by J.M. EDMONDS. London, New York: William Heinemann Ltd, G.P. Putnam's Sons, 1929, p. 49.

⁴³⁹ ТЕОФРАСТ. *Raksturi...*, 14. lpp. Acīmredzot domātas šobaltdien nezināmas spēles vai kādas rotaļlietas. Tādus pat vārdus (*меинок, моноп*) lieto arī Stratanovskis. Par vārdu 'šļūtene' ir jāsaka tas pats, kas nule teikts attiecībā uz vārdiem 'kam piejaukts timiāns.' *Latgales Vēstneša* publikācijā: «...Ai, kas par šļūteni! Ai, kas par cirvīti!» (85 {1938} 3. lpp. {5. VIII}).

⁴⁴⁰ ТЕОФРАСТ. *Характеристики...*, 1893, с. 6.

⁴⁴¹ ТЕОФРАСТ. *Raksturi...*, būtu jābūt 14. lpp. Т.р. *Latgales Vēstneša* publikācijā (85 {1938} 3. lpp. {5. VIII}).

⁴⁴² ТЕОФРАСТ. *Характеристики...*, 1893, с. 6.

⁴⁴³ Lielumis pieņemts uzskatīt, ka domāts ir 330./329. g. p.m.ē. Atēnu arhonts Aristofons [Ἀριστοφῶν, -ῶντος, ὁ {Aristophón} <Aristofóns>], lai gan šis īpašvārds nav minēts visos Teofrasta *Raksturu* rokrakstos. Tā piem., Dž. Edmonds savā 1904. gada *Raksturu* izdevumā šo vārdu pieņem (p. 11), bet 1929. gada publikācijā – izlaiž (p. 58).

⁴⁴⁴ ТЕОФРАСТ. *Raksturi...*, 17. lpp. *Latgales Vēstneša* publikācijā: «...Pie tam viņš, izlietojot gadījumu, zobojas par Aristofona laikā notikušo oratoru kauju...» (88 {1938} 3. lpp. {12. VIII}). Acīmredzot Jureviča grāmatas tekstā lasāmais 'Aristofans' ir saistīts ar pārrakstīšanos vai drukas kļūdu.

⁴⁴⁵ ТЕОФРАСТ. *Характеристики...*, 1893, с. 7.

⁴⁴⁶ Ἀστεῖος, -ου, ὁ [Asteíōs] Astejs (D. *In Neaeram* 35,6; LIV. *Ep.* 820,1,3; u.c.).

⁴⁴⁷ ТЕОФРАСТ. *Raksturi...*, 19. lpp. *Latgales Vēstneša* publikācijā: «...Vai nu kāds kareivis vai oboista Astija zēns...» (88 {1938} 3. lpp. {12. VIII}). Acīmredzot šajā gadījumā vārds 'Astijs' nav pārrakstīšanās.

⁴⁴⁸ ТЕОФРАСТ. *Характеристики...*, 1893, с. 8.

sastāv no cilindriskas caurules ar knābjveida iemuti un 8 atverēm; spēles laikā to tur gandrīz vertikāli. Blokflautas izpildīšanas tehniskās iespējas ir ierobežotākas nekā šķērsflautai, tāpēc tā šobaltdien sastopama galvenokārt ansambļos, kas atskaņo senās mūzikas skaņdarbus.

7. «..Viņš stāsta, ka Polisperchons [Poliperhonts] un ķēniņš esot kaujā uzvarējuši...» (8,6).⁴⁴⁹
«Он ссылается на них и рассказывает, как Полисперхонт и царь разбили Кассандра...»⁴⁵⁰
8. «Ūdens esot viņam tik auksts tāpēc, ka tas stāvēt cisternā [ūdenstvertnē⁴⁵¹]...» (20,9).⁴⁵²
«..Вода у него холодна, – у него есть цистерна...»⁴⁵³
9. «..Viņam esot vēstules no Antipatera [Antipatra⁴⁵⁴]...» (23,4).⁴⁵⁵ «У него есть, продолжает он, три письма от Антипатра...»⁴⁵⁶ Forma 'Antipater' ir raksturīga latīņu,⁴⁵⁷ angļu,⁴⁵⁸ franču u.c. valodām. Šādas īpašvārda formas esamība tekstā (no kuras veidojās vēl. 'Antipaterus'⁴⁵⁹) var norādīt arī uz varbūtēju saistību ar kādiem avotiem latīņu valodā (Jurevičs bija latīņu valodas skolotājs).
10. «..Aizkārēju [sīkofantu] dēļ nav vairs nekādas palikšanas šinī pilsētā...» (26,5).⁴⁶⁰ «От сикофантов в городе нет житья!»⁴⁶¹ Sīkofants – dažnedažādu ziņu, baumu un sūdzību izplatītājs un rakstītājs; darbojās arī par samaksu. Šajā vietā Jureviča izdevumā, kā liekas, ir drukas kļūda: vārda 'aizkārēju' vietā vēlāmāk būtu lasīt vārdu 'aizskārēju' (kā tas ir *Latgales Vēstneša* slejās⁴⁶²). Turklāt, patīcams, ka ieteicamāk būtu lietot īpašu visu laiku un varu vismaz ārēji nīstas, tomēr tajā pašā laikā dažādveidīgi atbalstītas un stimulētas cilvēku 'sugas' pietiekoši nostiprinājušos un atpazīstamu apzīmējumu – 'sīkofants'.
11. «Bērna vārda dienā [Dekadistu (saietā)] viņš ielūdz viesus...» (27,11).⁴⁶³ «В день именин

⁴⁴⁹ ТЕОФРАСТS. *Raksturi...*, 19. lpp. Dīlss savā izdevumā lieto formu πολυτέρχων un seko В рокракстам, dažos izdevumos priekšroka tiek dota А рокракстам ar πολυспέρχων. Arī kādā mūsdienīgākā izdevumā lietota forma πολυτέρχων: «διηγείται δὲ τούτους φάσκων λέγειν, ὡς Πολυτέρχων καὶ ὁ βασιλεὺς μάχη νενίκηκε, καὶ Κάσανδρος ἐζώγηται» (ТЕОФРАСТ. *Charaktere*. Bd. 1. Textgeschichte und Text. Hrsg. u. erkl. von PETER STEINMETZ. Munich: Max Hueber, 1960 {*Das Wort der Antike* 7}, 8,5,1-2); nedaudz atšķiras vienīgi paragrāfu rindu numerācija. *Latgales Vēstneša* publikācijā: «..Viņš stāsta, ka Polisperchons un ķēniņš esot kaujā uzvarējuši...» (88 {1938} 3. lpp. {12. VIII}).

⁴⁵⁰ ТЕОФРАСТ. *Характеристики...*, 1893, с. 8.

⁴⁵¹ Vārdu 'цистерна' lieto arī Stratanovskis: «..Дома у него в цистерне есть холодная вода...», bet V. Aļksejevs 1888. gada izdevumā vārdu 'колодец': «..Вода у него холодна, – у него есть колодец...» (ТЕОФРАСТ. *Характеристики...*, 1888, с. 23).

⁴⁵² ТЕОФРАСТS. *Raksturi...*, 35. lpp. *Latgales Vēstneša* publikācijā: «Ūdens esot viņam tik auksts tāpēc, ka tas stāvēt cisternā...» (108 {1938} 3. lpp. {30. IX}).

⁴⁵³ ТЕОФРАСТ. *Характеристики...*, 1893, с. 18.

⁴⁵⁴ Αντίπατρος, -ου, ὁ [Antípatros] Antipatrs.

⁴⁵⁵ ТЕОФРАСТS. *Raksturi...*, 40. lpp. *Latgales Vēstneša* publikācijā: «..Viņam esot vēstules no Antipatera...» (117 {1938} 3. lpp. {21. X}).

⁴⁵⁶ ТЕОФРАСТ. *Характеристики...*, 1893, с. 21.

⁴⁵⁷ OLD, s.v., p. 142.

⁴⁵⁸ LEMPRIÈRE, J. *Classical Dictionary of Proper Names Mentioned in Ancient Authors. With a Chronological Table*. London: Routledge & Kegan Paul Ltd, [1951], p. 54.

⁴⁵⁹ GEORGES, K.E. *Ausführliches...*, s.v.: Antipater.

⁴⁶⁰ ТЕОФРАСТS. *Raksturi...*, 46. lpp.

⁴⁶¹ ТЕОФРАСТ. *Характеристики...* 1893, с. 24. Sal. ar 1888. gada izdevumu: «..От ябедников нет житья в городе» (ТЕОФРАСТ. *Характеристики...* 1888, с. 28.).

⁴⁶² 122 (1938) 3. lpp. (4. XI).

⁴⁶³ ТЕОФРАСТS. *Raksturi...*, 48. lpp.

своего ребенка он приглашает гостей...»⁴⁶⁴ Dekadists (δεκαδιστής, -οῦ, ὅ): «one who celebrates the tenth day of the month» (LSJ, p. 376). Patlaban nav iespēju, lai precīzi pateiktu to, kas ir bijuši dekadisti. Varbūt, ka viņi ir pieskaitāmi pie privātu hierūrgiju savienībām (piem., ὀργεῶνες; orgeoni), kuras Atikā un visā Helladā nebija mazums. Šādu savienību locekļi privātā kārtā pielūdza kādu varoni vai dievību, noteiktā dienā par kopus līdzekļiem rīkoja upurēšanu un kultisku mielastu. 27. tēlojuma 1 l. § liek noprast, ka ģeķis ir bijis dekadistu kā viesu uzņēmējs [ἑστιάτωρ; hestiātors]. Ja tēlojumā minētie dekadisti tiešām ir bijuši kādas privātas kultiskas savienības locekļi, tad var pieļaut, ka hestiātors kā viesu uzņēmējs tajā pašā laikā ir bijis arī attiecīgās savienības amatvīrs (vadītājs?), kura pienākumos ietilpa upurēšanas apgādāšana ar visu nepieciešamo; hestiātors bija arī kopmielasta dalībnieku saviesīguma izkārtotājs, ‘ceremonijmeistars.’ Tomēr pat šādā gadījumā § sakars ar ģeķi pašu nav pietiekoši skaidrs.⁴⁶⁵

12. ‘Tādiskuma’ iztrūkums visos tēlojumos tulkojumā latviešu valodā. Līdzīgi pārcēlumos krievu valodā (1888. un 1893. gada izdevumos). Teofrasta *Raksturos* pēc katras iezīmes ‘noteikšanas,’ seko tās apraksts, kas lielumis aizsākas ar vārdiem, ka attiecīgais cilvēks ‘ir tāds, kas.’ (pie Stratanovska – ‘вот какой’). Šāda īpatnība ir saglabāta arī (vismaz pieejamā) tulkojumā latīņu valodā (*ejusmodi est, u.c.*).⁴⁶⁶

Jābilst, ka Latvijas bibliotēkās nav pieejami visi 19. gs. beigu un 20. gs. sākuma Teofrasta *Raksturu* pārcēlumi krievu un latīņu valodā,⁴⁶⁷ tādēļ fragmentu izskatīšanu pašu nevarētu uzskatīt par tādu, kurai piemīt visaptverošs raksturs. Lai gan izskatītie piemēri meklēto nav viennozīmīgi apliecinājuši, tie to nav arī vienlīdz viennozīmīgi nolieguši.

Retas ir bijušas atsauksmes par Jureviča tulkojumu. Izņemot divas bibliogrāfiska rakstura atzīmes,⁴⁶⁸ izdevās atrast tikai vienu t.d. recenziju, kas publicēta laikraksta *Latgales Vēstnesis* «Cand. philos. G. Jureviča...» vadītajā nodaļā *Dzīve un kultūra*.⁴⁶⁹ Kritikas autors, kā liekas, ar gandarījumu atzīst, ka tulkotāja

⁴⁶⁴ ТЕОФРАСТ. *Характеристики*.. 1893, с. 25.

⁴⁶⁵ Sk.: УСТИНОВА, Ю.Б. “Частные культовые сообщества у греков,” *Быт и история в античности*. М.: Наука, 1988, с. 192-218. «The typical activity of a voluntary association was the monthly or annual sacrifice, combined with processions, prayers, and sacrificial banquets... In many cases, the members met once every month; the meeting took place on a particular day – Noumeniai met on the noumēnia, day 1 of every month, the Dekadistai on day 10» (JOHNSTON, SARAH ILES. {ed.} *Religions of the Ancient World: A Guide*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 2004, p. 321). Sk. arī PW 4,2,2413, s.v. Δεκαδισταί.

⁴⁶⁶ ТЕОФРАСТИ *Characteres*... Emend. F. DÜBNER. Parisiis: Editore Ambrosio Firmin Didot, 1877.

⁴⁶⁷ ФЕОФРАСТ. *О свойстве нравов человеческих*. Переведено с латинского [А.Я. ПОЛЕНОВЫМ]. Санктпетербург: При Имп. Акад. наук, 1772; u.c. Senāki izdevumi ne vienmēr ir arī pasūtāmi.

⁴⁶⁸ *Grāmatnieks* 1 (1939) 23. lpp.: «Latviski pārtulkots grieķu filozofa (4. gs. pr. Kr.) Teofrasta darbs *Raksturi*, kas apcer dažādu raksturtipu tikumus un netikumus. Tulkojis G. JUREVIČS» un *Valsts Bibliotēkas Biļetens* 16-18 (1939) 149. lpp.: «[Theophrastus] Teofrasts. *Raksturi* [*Charakteres etikoi* – latv.] Tulk. G[USTAVS] JUREVIČS. – R., 1939. Apg. Valters un Rapa. Spst. *Rota*, Daugavpils nodaļa... [700 eks. Ls 1,30.]»

⁴⁶⁹ AIZSILS, A. “ТЕОФРАСТS. *Raksturi*. Tulkojis G. JUREVIČS. Valtera un Rapas apgāds 1939. g.,” *Latgales Vēstnesis* 66 (1939) 3. lpp. (16. vī).

stils esot lakonisks un viegli saprotams un būs uztverams arī tiem, kas parasti nelasot šāda satura darbus. Tajā pašā laikā viņš izsaka dibinātu nožēlu par to, ka latviešu «literatūrā tik maz grieķu filozofu darbu.» Vai ar 'stila lakonismu' recenzents ir domājis arī prāvo tekstuāli saturisko detaļu iztrūkumu Jureviča tulkojumā un ar 'vieglo saprotamību' mēģina attaisnot pārcēluma acīm redzamu vienkāršošanu, paliek jautājums?

Jādomā, ka *Raksturu* teksta latviskotājam bija iespēja pieminēt tos izdevējus un tulkotājus, kas uzskatīja, ka Teofrasta *Raksturi* nav bijis darbs, kas domāts 'publikai,' izdošanai, lasīšanai 'laika kavēkļa' dēļ, bet drīzāk atgādina 'konspektīvas piezīmes' (vēl lakoniskāks ir 1.-21. tēlojumu teksts M rokrakstā). Acīmredzami bija iespēja atsācīties no vēlmes nepamatoti padarīt tulkojumu daiļskanīgu, viegli un patīkami lasāmu, izraibinātu ar oriģināltekstā neesošām stila 'pērlēm'. Līdz mūsu dienām nonākušais teksta variants (kāds tas rodams, piem., Dīlsa izdevumā, u.c.) ir piesātināts ar noriseņu nenoteiksmēm un divdabjiem (jāsaka, ka hellēņu filozofija kā teksts kopumā ir 'divdabju formu filozofija'), kuriem piesaistīti daži substantīvi, adverbi u. tml. Šādu no latviešu valodas viedokļa maz labskanīgu sacerējuma 'iedabu' vietumis, iespējams, varēja piepaturēt arī tulkojumā, lai latviešu lasītājam nerastos maz dibināts priekšstats par sacerējuma cēlvalodīgumu. Pārcēlumā latviešu valodā nereti nebūtu jāvairās lietot vārdus arī dažādveidīgās iekavās, t.i., iespēju robežās izteikt kontekstuālas varbūtības, to, ko Teofrasts nav uzrakstījis, bet varbūt domājis. Taču lasītājam būtu jāredz, ka tie ir nevis Teofrasta paša vārdi, bet gan tulkotāja dažādu iemeslu mudināti piedomājumi. Teofrasts acīmredzot jo bieži ir lietojis arī brahiloģismus, kuri, kā liekas, vairs nebija saprotami nedz rokrakstu pārrakstītājiem un ekscerptoriem, nedz vēlāko laiku izdevējiem. Neskaidrību gadījumā tekstā tika ierakstīti tos skaidrojoši vārdi. Lasītājam minētie vārdi būtu jāatšķir no Teofrasta paša skrīvētājām rindām. Iespējams, vajadzēja vērst uzmanību arī uz to, kur un kāds ir teksta labojums, lakūnas aizpildījums, konjektūra u. tml. Darbā būtu bijis vēlams izmantot gan Dīlsa, gan arī O. Navarra,⁴⁷⁰ u.c. Teofrasta *Raksturu* oriģināltekstu izdevumu kritisko aparātu norādes par iespējamajiem dažādlasījumiem, citu teksta izdevēju ieviestiem pielabojumiem utt.

Protams, viņdienu lasītājs plašāku ieskatu – atgādādamies Teofrasta vārdus,⁴⁷¹ ka neklājas pārlieku akurāti visu izsacīt līdz galam, ka kaut kas esot jāatstāj arī klausītāja [šajā gadījumā – lasītāja] ziņā, lai tas padomātu un pats izdarītu secinājumus – varēja gūt, izmantojot galvenokārt citzemju rakstniecības specifisku atzaru iestrādes. Protams, lasītājs varēja iepazīties ar tekstu izdevumiem un to skaidrojumiem, kas sakopoti pateicoties daudz plašākai un bagātākai literatūrai nekā spēja piedāvāt grāmatu krātuves Latvijā 20. gs. 30. gadu beigās. Bet vai viņš tā darīja un darīs? Acīmredzot ir pagrūti rast attaisnojumu ziniskuma jo ilgstošai ignorāncei pašmāju darinājumos. Cik zinisks ir populārs ziniskums?

⁴⁷⁰ No izdevuma: THÉOPHRASTE *Caractères*. Texte établi et traduit par OCTAVE NAVARRE. Paris: Société d'édition *Les Belles Lettres*, 1931. Izdevums 1939. gadā varēja būt pieejams arī Jurevičam.

⁴⁷¹ Sk.: DEMETR. *Περὶ ἐρμηνείας*, 4,222 [= fr. 96 WIMMER] (*Par izskaidrošanu*).

1.5.3. Jurevičs un latviskās domvides inventarizācijas problēma

«Tiešām prieks liecināt, ka mūsu grāmatniecība iet netikvien plašumā, bet arī dziļumā.»⁴⁷² Tā 1936. gada maija mēnesī raksta kāds anonīms *Latgales Vēstneša* (u.c.?) spalvas darbu darinātājs, kas visa cita starpā suminājumā par grāmatniecības ‘plašuma’ un ‘dziļuma’ kāpi piemin arī krājumu *Lielas personības* un Jureviča rakstus. Ja minēto apgalvojumu aplūko vēsturiskā kontekstā, tad rakstītājam neapšaubāmi ir tiesa. Tomēr saistībā ar antīkās pasaules recepciju jāsaka, ka tā vismaz latviskajā rakstniecībā lielumis izpaužas

1. no vienas puses to vai citu rakstu darbu saturā un formā (par pēdējo rakstīja jau Straubergs, u.c.), bet
2. no otras puses – senatnes autoru darbu tulkojumu veidā.

Protams, laika gaitā atsevišķas tukšas vietas un iztrūkums latviešu rakstniecībā maz pamazām tika aizpildītas ar vietējas izcelsmes, kā varētu likties, darītāju darinājumiem gan saturiskā un formas ziņā, gan arī veicot kādus svešu mēļu rakstu pārcēlumus. Bet process kopumā nebūt nebija pavasarīgi straujš un bezproblemātisks. Kopsavelkot Latvijas sniegumu zinātnē 20 neatkarības gados P. Jurevičs visnotaļ atzīstami bilst: «Lai izveidotos zinātne, vajadzīgs daudzu paaudžu sakarīgs darbs, vajadzīga tradīcija, vajadzīga kopēja atmosfēra un darba kopība, kurā izstrādājas, izsmalcinās un tiek nodotas tālāk gan darba metodes, gan arī problēmas, pie kurām strādā. Viss tas nevar izveidoties jau 20 gados, un tāpēc mūsu zinātnes pilnīgu uzplaukumu var sagaidīt tikai vēlāk.»⁴⁷³

Tomēr šajos pašos P. Jureviča minētajos 20 gados gan periodikā (piem., jau minētā *Latgales Vēstnesī* u.c.), gan valsts augstākās ierēdniecības dažādu institūciju priekšstāvju vizitācijas runās, pieaugošā ekspansijā pasāka rēgāties citāda aina – teju vai viena vienīga kāpināta augšupeja (īpaši pēc 1934. gada) un ilgi loloto sapņu piepildījuma klātesamības vīzija. Tiesa gan, pretmetā tai, retos, ja tā varētu izteikties, ‘dokumentālas’ rakstniecības darbos atklājās arī atsevišķi ne pārlieku pievilcīgi biedi: «..Tas, ko autors [Kārlis Students] ir redzējis un dzirdējis [kā kolportieris un aprakstījis grāmatā *Trejdeviņās sētās*], – atzīst Līgotņu Jēkabs, – runā tādu valodu, par ko bieži jānolaiž rokas! Vispirms – žūpība uz laukiem! Lauku tirgos, sanāksmēs, pagasta gaitās – visur dzer un lādās par grūtiem laikiem, par valdību, par nodokļiem! Dzer visur, pašu laucinieku vārdiem runājot, uz vella paraušanu! Tas, ko partiju prese Rīgā laiž vaļā, uz laukiem atbalsojas simtās atbalsis, izķēmotā veidā. Bez šaubām – arī agrāk dzēra. Bet agrāk mēs bijām citu kalpi, tagad mēs paši valdām pār sevi, vai nevajadzētu vērst dzīvi uz citu pusi? Kas

⁴⁷² “Mūsu grāmatniecība iet plašumā un dziļumā,” *Latgales Vēstnesis* 36 (1936) 8. lpp. (8. v). Apskats, kā liekas, nav kāda atsevišķa periodiska izdevuma oriģinālraksts, jo tāpatiski iespaidumi tajā pašā dienā parādās arī citos laikrakstos Latvijā: *Madonas Ziņās* (19 {1936} 6. lpp. {8. v}), *Cēsu Vēstis* (149 {1936} 6. lpp. {8. v}), *Smiltenes Ziņās* (19 {1936} 8. lpp. {8. v}); u.c.?), lai gan pietuvenas parādības nodrošinošā Sabiedrisko lietu ministrija vērs savas durvis tikai pēc apm. gada.

⁴⁷³ JUREVIČS, P. “Latviešu kultūras īpatnības,” *Nākotne* 2 (1944) 67. lpp.

to darīs? [...] Tikpat raksturīga lauku ļaužu izturēšanās pret grāmatu, kad var pagastu izstaigāt un pāris grāmatiņu pārdot! Kultūras slāpes? Vai mūsu tautā nav vairs kultūras slāpju, vai mēs būtu palikuši jau jauni sirmgalvji?»⁴⁷⁴ Viena lieta apzināti veidots vispārībai adresēts priekšstatījums par 'esošo lietu' stāvokli, otra – tas, ko var mēģināt fiksēt centienos ieskatīties viņpus radītam mānam. Kas bija Kārlis Students un viņa dokumentētās liecības?

Kārļa Studenta (7. iv 1892., Ērgemes pag. *Krujiņkrogs* – 10. vii 1947., Rīga) grāmatu izplatītāja pieredzējumus (piecas grāmatas: *Nelūgtos ciemos* {1925}, *Kolportiera piedzīvojumi* {1925}, *Trejdeviņās sētās* {1930}, *Ceļinieks* {1938} un *Ēnu spogulis* {1939}), kā liekas, varētu apzīmēt ar kādu kopēju nosaukumu, piem., *Latvijas apraksts*. Darbos vietumis atrodamas arī atsevišķas vēstures ziņas par apstaigāto novadu, bet galvenā vērība piederas lauku viensētām, cilvēkiem, viņu raksturiem un attieksmei pret grāmatu: «Ceļojums ar grāmatu saini uz muguras.. atspoguļo nevien iedzīvotāju sirds izglītību, kas novērojama viesmīlībā un citās līdzīgās parādībās, bet te redzams arī, uz kādas intelektuālas pakāpes zināms cilvēks un varbūt viss apvidus atrodas, jo kur gan tas vēl skaidrāk varētu parādīties, kā taisni cilvēku uzskatos par grāmatām un dziņās pēc grāmatām. [...] Negaidīts, nelūgts viesis vienmēr gūst objektīvāko jēdzienu par visu, kas viņu var interesēt. Tāpēc arī Studentam, apstaigājot Latviju ar savu somu uz muguras, izdevies dziļi ieskatīties mūsu sirdīs un gara dzīvē un fiksēt savos kolportiera uzzīmējumos to, kas patiesībā tik reti padodas novērošanai.»⁴⁷⁵ Vēl daži teikumi no retajām atsauksmēm par Studenta darbiem: «Asi tvertos tēlojumos Students rāda sadzīves ainas, ļaudis un dabu tādus, kādi tie ir, neko nepelnīti neizceldams, ne arī nopeldams. Rakstnieka asajam skatam nepamanītas garām nepaiet arī šķietami neievērojamas niecīgas parādības un nianse ļaužu un viņu dzīves sejā. Arī tās Studenta fiksejumā tik labi raksturo cilvēkus, gan muļķīgi iedomīgus, ikdienišķus, neparastus un nesaprustus, gara aristokrātus u.t.t. Gribētos saukt *Ceļinieku*, tāpat arī citus.. Studenta darbus par dzīves protokoliem.»⁴⁷⁶

Tā nu ir iznācis, ka pamatotā aizrautībā ar dzejas formu aprakstiem kā teju vienīgiem (gan varbūt maz pārlicinošiem) uzskatāmiem piemēriem par antikā mantojuma klātesamību arī latviskās gara mantās, līdz šim, iespējams, nav pamanīta kāda unikāla latviska līdztece Helladas rakstniecībai. Pietuveni Pausanija *Helladas aprakstam* 20. gs. 20.-30. gadu Latvijā visu acu priekšā ir veidojies savdabīgs Latvijas apraksts. Protams, tempļu un akropoļu vietā šajā darbā lielumis ir sniegti viensētu, bijušo muižu, pagasta valžu, skolu un cilvēku portretējumi, kazi, V. Purviša otai pieraksturīgā impresiju manierē.

Varētu jautāt: "Bet kāds tam sakars ar latvisko domvidi, ar Jureviču, u. tml.?" Gustava Jureviča 1936. un 1939. g. publikācijas, gaidāmās vēlamības un faktiskās īstenotības apdomājums (līdzīgi kā pie Garā) varētu mudināt jo striktāk uzstādīt jautājumu par atsevišķu humanitāra rakstura pietuveni zinisku veidojumu avotiem latviešu valodas izteiksmē, par attiecīgās jomas grāmatniecības patieso un piedomāto plašumu un dziļumu. Iespējams, ka varbūtēju atbilžu meklējumos nāktos izmantot arī tādus skatījumus,

⁴⁷⁴ LĪGOTŅU JĒKABS. "Kārļa Studenta – *Trejdeviņās sētās*. *Kolportiera uzzīmējumi*. Rīgā, Krājuma pie akc. sab. Valters un Rapa," B 4 (1931) 379. lpp.

⁴⁷⁵ BAUMANIS, A. "Kārlis Students. *Trejdeviņās sētās*. Autora izdevums," D 6 {1931} 749., 750. lpp.

⁴⁷⁶ "KĀRLIS STUDENTS. – *Ceļinieks*. – *Dzīves un dabas vērojumu grāmata..*," *Pašvaldību Darbinieks* 3 {1939} 297. lpp.

1. kas sākotnēji jau it kā zināmu, vispārības pieredzē jau aprobētu vai nule vēl tikai rastu antikās pasaules recepcijas to vai citu satvaru visupirms uzlūkotu nevis par neapšaubāmu tās esamību apstiprinošu materiālu kopu, bet gan, pilnīgi pretēji, par izpētei nepieciešami pakļaujama 'pirmmatēriju,' kuras izcelsme un tajā iesaistītie elementi vēl tikai būtu jānoskaidro un jānosaka;
2. kas kritiskāk pieietu svešatnes metodiskos materiālos aizgūtiem, tiesa, jo skandīgiem un jebkādu konkrētību aptvert spējīgiem retorisku formu un runas figūru savirkņējumiem, ar kuru piepalīdzību atsevišķos gadījumos tiek vārdiski aizvārdoti arī t.s. latviskie domceļi (pat nezinot par vietēja 'jēlmateriāla' esamību vai neesamību);
3. kas reizi par visām reizēm izvirzītu un censtos īstenot humanitāro zinību kā zinātnes repozīcijas prasību, proti, prasījumu atzīt arī humanitārās zinības pirmām kārtām par zinātņi, nevis par dažnedažādu varu un ideoloģiju gribas manipulējamu intelektuālu piedevu, valsts ierēdniecības savtīgu t.d. politisku interešu īstenošanas ikreizēji valdošā pārsvara gribai pieskanīgi iestatāmu palignosacījumu.

Iespējams, ka turot rokā Jureviča Teofrasta *Raksturus* (u.c. pietuvenus darbus) visupirms būtu jāpāsāk interesēties par to, kas ir tas, kas tiek statīts priekšā. Pat darbu virsraksti nevarētu būt aklas ticības priekšmets, arī tie būtu jāpakļauj pārtaujai. Iezīmīgi, ka 1939. gadā Pāvils Zicāns, kuram nekādā gadījumā nevarētu pārmest neprofesionalitāti vai mazvērību, nelielā rakstā aplūkodams antikās literatūras tulkojumus 20 gados Latvijā, Gustavu Jureviču pat nepiemin (lai gan atzīmē Ģiezenu, Garo u.c.), turklāt viņš ir spiests atzīst, ka 20 gadu laikā Latvijā ir tapis viens vienīgs zinātnisks antikās rakstniecības tulkojums – Strauberga Horātija darbu pārcēlums 3 daļās.⁴⁷⁷ Kur gan piepalicis anonīmā apcerētāja minētais 'plašums,' kur 'dziļums'? Varbūt arī kāda darba nosaukuma izvēle *Patiesība un šķitums* 1939. gadā nebūt nav naivi nejauša.

Jā, tā ir savdabīga prasība inventarizēt līdz šim maz apšaubīto latviskās apredzes ziniskuma apcirkņu saturu piederības atpazīšanas dēļ.⁴⁷⁸ Un tad, kad tas tiktu izdarīts, tikai tad, acīmredzot, būtu korekti sniegt arī kādus vispārinājumus izvētīto rezultātu sakarā. Liekas, ka šāds darbs līdz šim nav pietiekami darīts, tostarp vispārinājumi ir izteikti ne mazā skaitā.

Vēlmē skatīt antikās kultūras mantojuma recepciju latviskā domvidē nākas ņemt vērā arī priekšmetiskas īpatnības, kuras jo spilgti izpaužas tieši saistībā ar Jureviča piesauktajiem darbiem. I. Kanta *Tīrā prāta kritika* vairumā gadījumu tiek apgūta vai iztirzāta balstoties uz kādu neapšaubītu klajā laistu teksta versiju un tikai ļoti retos izņēmumos atsevišķi speciālisti vēršas arī pie minētā darba rokraksta. Savuties Jureviča klajā laistie teksti paši (kā arī visi t.s. recepcijai pieskaitāmie rakstījumi kopumā) vi-

⁴⁷⁷ ZICĀNS, P. "Tulkojumi no antikās literatūras," *Ceļi* 9 (1939) 207. lpp.

⁴⁷⁸ Piem., par t.d. Latvijas akadēmiskās psihiatrijas iedibinātāju H. Buduli, par viņa saistību ar J. Poruka daiļrades izvērti ietekmju pastarpinājumā ar V. Čiža darbu par Gogoli, sk.: VECVAGARS M. "Poruka divas pieejas nerru namā," VECVAGARS M. *Kārļa Krūzas 'klasiskās' piezīmes: Fricis Bārda un Jānis Poruks*. Apgāds MSV, 2011, 120.-162. lpp.

supirms būtu jāuztver kā savveidīgi izrakstījumi, kuri vēl tikai prasa ilgu atpazīšanas, identifikācijas, skaidrošanas un komentēšanas darbu. Šādu atšķiru ignorēšana, tēlaini izsakoties, būtu pielīdzināma centieniem apgūt senvēsturi pēc Žana Leona Žeroma (*Jean-Léon Gérôme*; 11. v 1824., *Vesoul en Haute-Saône* – 10. I 1904., *Paris*) visnotaļ jaukajām gleznām:⁴⁷⁹ «Ja nu mūsu rakstnieks aiziet uz Vakar-Eiropu meklēt citu ‘kultūru,’ tad arī tur viņš apstājas pie tā paša bāra-krodziņa, daudz vēl, ja ieiet kādā teātrī, bet tālāk un augstāk reti kāds tiek. Tā ir iznāk, ka viņa acīs Parīze pastāv naktsdzīvē – Monmartra kabarejos un mūzikhallos.»⁴⁸⁰ Atrodot Apollona vai Sokrata (u.c.) vārdu kādā latvju rakstniecības darbā, vai arī heksametrā (u.c. antīkos pantmēros) rakstītas rīmes (kaut vai *Hexametron Letticum*)⁴⁸¹ vēl neklājas tūlītēji mazmaldīgi apstiprināt antīkās pasaules un ‘latzemes’ ciešos gara sakarus – pirmais iespaids var izrādīties visumā aizplīvurots. Smiltis, starp citu, ir tās, kas mūs var šķietami saistīt arī ar seno Ēģipti.

1.6. *Atis (Otto) Rolavs (1897 – 1969). Augusta Mesera ‘Filozofijas vēsture’*

Atis (Otto)⁴⁸² Rolavs dzimis 1897. gada 14. VIII Liepājā, strādnieku Andža un Anlīzes (dzimusi Janševska) Rolavu ģimenē kā jaunākais bērns (māsa Lote esot mirusi bērnībā, brālis Ernests – 9 gadu vecumā). Otto bijis visai slimīgs bērns ar vārgu veselību. Ģimene dzīvojusi Lāču ielā № 40 (mūsdienā Lāčplēša iela). Vasaras Otto pavadījis mātes tēvoča Viļa Janševska mājās *Spārņos*, Ezeres pagastā.

Līdz 1915. gada pavasarim Otto mācījies Liepājas reālskolā (apliecība № 353), bet vasarā, tuvojoties 1. Pasaules kara frontei, ģimene evakuējās uz Gomeļu, no kuras viņš pārceļas uz dzīvi Maskavā. Kādu laiku Otto piestrādājis par klerku šujmašīnu fabrikā un grāfa Tolstoja muižā.⁴⁸³ Viņš esot uzsācis mācības N.G. Bažanova reālskolā (apliecības № 158), kur sēdējis vienā solā ar Maksima Gorkija dēlu Maksimu Peškovu. Pievērsies glezniecībai, studentu uzdzīvei un skolu pārstājis apmeklēt. Palicis bez darba, dzīvojis materiāli ļoti grūtos apstākļos. Pēc oktobra apvērsuma pametis Maskavu un devies pie sava tēvoča Ērika, kurš dzīvoja Sudjankā, Sibīrijā, pie Baikāla ezera. Tur Rolavs sācis strādāt dzelzceļa darbnīcu preču vagonu remonta daļas kantorī un apmeklējis Tomskas pilsētas valdes Tautas izglītības nodaļas bibliotekāru kursus. 1918. gadā uzsācis studijas Sibīrijas Atēnu-Tomskas universitātes Vēstures un filoloģijas fakultātes Filozofijas nodaļā, kur atklājis sev filozofiju kā zinātni un Kantu kā filozofu. Tomēr viņš esot aizrāvis arī ar totalizatora derībām. 1921. gada vasarā Rolavs atgriezies jaundibinātajā Latvijā un apmeties uz dzīvi Rīgā, Aldaru ielā № 6 (dz. 7), pēc tam Pārdaugavā, Tēriņu ielā № 1/3 (pa-

⁴⁷⁹ Kas diemžēl pa daļai jau ir noticis, piem., gadījumā ar *Pollice verso* (1872).

⁴⁸⁰ RUDZĪTIS, R. “Vieglais žanrs mūsu rakstniecībā,” *D* 8 (1928) 1022. lpp.

⁴⁸¹ JANSONS, J.A. “Eiropēiskais mantojums latviešu literatūrā,” *Nākotne* 2 (1944) 86. lpp.

⁴⁸² Liepājas Sv. Annas baznīcas grāmatā un lietotajos dokumentos esot saukts par ‘Otto,’ taču savus literāros darbus parakstījis kā ‘Atis.’

⁴⁸³ Varbūt Rolavs pazina arī Gustava Jureviča ietekmētāju Čertkovu. Vai viņš savā varbūtējā pieredzē ir dalījies arī ar G. Jureviču paliek jautājums?

galma namā, otrajā stāvā). Sava brālēna Andža Rolava materiāli atbalstīts, 1922. gadā uzsācis studijas Latvijas Universitātes Filoloģijas un filozofijas fakultātes Filozofijas nodaļā, kuru absolvēja 1927. gada maijā ar filozofijas kandidāta grādu.⁴⁸⁴ Ar brālēna atbalstu šajā laikā devies uz Berlīni un Parīzi.

Pēc augstskolas absolvēšanas sācis strādāt Rīgas pilsētas 7. bibliotēkā Slokas ielā № 76 (mūsdienā Nordeķu bibliotēka) par bibliotekāra palīgu, vēlāk par bibliotēkas pārzini līdz pat 2. pasaules kara beigām. 1944. gadā uz ielas masu tvarestīšanā aizturēts un aizvests uz Vāciju, Drēzdeni piespiedu darbos metālapstrādes fabrikā.

Pēc atgriešanās LPSR, Rolavs strādājis Latvijas PSR Valsts vēsturiskajā bibliotēkā par vecāko bibliotekāru. Dzīvojis Daugavgrīvas ielā pie Zunda. Pēc tam neilgu laiku darbojies par zinātnisko līdzstrādnieku Valsts Vakareiropas, latviešu un krievu mākslas muzejā, pēc tam Valsts radio par sabiedriski politisko pārraižu redakcijas vecāko redaktoru. 40. gadu beigās, lai nodrošinātu pastāvīga darba iespējas, uzsācis studijas Marksisma-ļeņinisma universitātē, taču 1950. gadā tikcis atlaists no darba radio, pamatojoties uz Radiokomitejas Sabiedriski politisko raidījumu redakcijas atbildīgā redaktora vietnieces iesniegumu, ka Rolavs darba laikā esot spēlējis šahu. Vēlāk viņš strādājis par bibliotekāru LPSR Skolotāju kvalifikācijas celšanas institūta bibliotēkā. Pēc tam līdz pat aiziešanai pensijā 1957. gadā viņš bijis Latvijas PSR Kvalifikācijas celšanas institūta Zinātniski pedagoģiskās bibliotēkas vadītājs.

Mūža nogali Rolavs pavadījis Pārdaugavā, Mazajā Bezdelīgu ielā № 5, kur mira 1969. gada 6. XI, 72 gadu vecumā. Apglabāts Rīgas Markus kapu 15. sektora 9. rindas 1. kapa vietā līdzās 2. Meža kapiem.⁴⁸⁵

Rolavs bez Kanta darbiem ir tulkojis arī Augusta Mesera *Filozofijas vēsturi*:

1. MESERS, A. *Filozofijas vēsture*. I d. *Senatne un viduslaiki*. Tulkojis A. ROLAVS. R.: Grāmatrūpnieks, 1931.
2. –. *Filozofijas vēsture*. II d. *Jaunie laiki* (līdz apgaismības laikmetam). Tulkojis A. ROLAVS. R.: Grāmatrūpnieks, 1931.
3. –. *Filozofijas vēsture*. III d. *No Kanta līdz Hegelim*. Tulkojis cand. phil. A. ROLAVS. R.: [Grāmatrūpnieks], 1933.
4. –. *Filozofijas vēsture*. IV d. *19. gadsimtenis* (Empīriski-naturālistiskā filozofija). Tulkojis A. ROLAVS. R.: Grāmatrūpnieks, 1935.
5. –. *Filozofijas vēsture*. V d. *Tagadnes filozofija Vācijā*. Tulkojis A. ROLAVS. R.: Grāmatrūpnieks, 1936.

⁴⁸⁴ "Latvijas Universitāti beiguši," *LK* 125 (1927) 4. lpp. (5. vī). Protams, dokumentāli, pēc iegūtās izglītības, 'pēc čina,' 'pēc papīra,' Rolavs bija kļuvis par filozofu. Bet vai viņš tāds patiešām arī bija? Vai kas pietuvens vispār bija un ir iespējams Latvijā, kurā šo aizjūras 'mudrību' teju teju uzsāka apgūt, kurā pat vārdu ir trūcis un trūkst, lai to izsacītu un izklāstītu? Tie ir plašākas iedabas taujājumi, tie ir taujājumi par filozofiju pašu un mums pašiem, kaut gan, piem., P. Bankovskim ir licies, ka pietiek ar vienu vien 'papīriti'; sk.: BANKOVSKIS, P. *Viens ar Kantu: Otto Rolava dzīve*. R.: Dienas Grāmata, 2012, 119. lpp.

⁴⁸⁵ Ziņas par Rolavu lielumis no: http://lv.wikipedia.org/wiki/Otto_Rolavs.

Kas ir Mesers, kālab tieši viņš un viņa *Filozofijas vēsture*? Vācu psihologs, filozofs un klasiskais filologs Augusts Mesers (*August Messer*; 11. II 1867., Mainz – 11. VII 1937., Rostock) ir studējis klasisko filoloģiju, vēsturi un ģermānistiku Gīsenes (*Gießen*), Strasburgas un Heidelbergas universitātēs no 1885. gada. 1890. gadā viņš noliek virsskolotāja eksāmenus. No 1893. gada viņš izstrādā promocijas darbu pie Hermaņa Zībeka (*Hermann Siebeck*) Gīsenes universitātē par morāles un valsts likumu attiecībām pie Hobsa (*Das Verhältnis von Sittengesetz und Staatsgesetz bei Thomas Hobbes*), kā arī iegūst skolotāja vietu Benshaimā (*Bensheim*), 1896. gadā – Ofenbahā (*Offenbach*) un pēcāk Gīsenē, Hermaņa Šillera skolā (visas pie Frankfurtes). 1899. gadā ar darbu par Loku iegūst doktora grādu filozofijā un pedagoģijā Gīsenes universitātē. Liela nozīme Messera uzskatu veidošanā bija Osvaldam Kilpem (*Oswald Külpe*), kas viņu pārliecināja salīdzinoši vērtēt kritiskā reālisma pamatos esošas ideālistiskās un neokantiskās tradīcijas. 1904 gadā Mesers tiek iecelts par ārštata profesoru Gīsenes universitātē. Modernisma strīdu ietekmē, kad tā laika pāvests Pījs X nosodīja liberālās tendences katoļu baznīcā, Messers 1905 gadā izstājās no katoļu baznīcas. 1908 gadā viņš sāk lasīt lekcijas eksperimentālās psiholoģijas un eksperimentālās pedagoģijas jomā (publicē *Empfindung und Denken*, 1908). 1910. gadā kā Karla Grosa (*Karl Groos*) amata pēctecis kļūst par filozofijas un pedagoģijas štata profesoru Gīsenes universitātē. Šajā laikā Messers sarakstīja savu nozīmīgāko darbu atziņas mācībā (*Erkenntnislehre*, 1909). Darbs aizstāv uz t.s. veselo saprātu (*Alltagsverstand*) orientētu kritisko reālismu. Lidztekus pedagoģiskām tēmām viņš veltīja savu uzmanību arī naturālisma problemātikai (*Natur und Geist*, 1920) un induktīvās metafizikas iedibināšanai. Nozīmīgi ir arī viņa komentāri par Kanta *Tīrā prāta kritiku* (1923). Jo plašu izplatību ir guvusi viņa *Filozofijas vēsture* (4 sēj., 1912-1916) un *Pedagoģijas vēsture* (3 sēj., 1925).

Mesera sabiedriskās aktivitātes ne vienmēr sekmēja viņa zinātnisko interešu īstenošanu. Viņš vērsās pret politisko radikalizāciju jau 1918./19. gada revolūcijas laikā. Savukārt 1932. gadā Mesers rakstiski griezās pie A. Hitlera, lai tas atsauc savu kandidatūru uz reihā prezidenta amatu. Kad nacionālisti pārņēma varu, Mesers tika atlaists no valsts darba.⁴⁸⁶ Taču 1933. gadā viņam izdevās izkārtot emeritūru. Viņš mira Rostokā 1937. gadā kādā lekciju brauciena laikā.

Paliekoša vērtība ir Mesera darbiem atziņas laukā un viņa induktīvai metafizikai. Pedagoģijā viņš deva ierosmes augstskolu didaktikas laukā, kā arī pieaugušo izglītībā. Viņš intensīvi darbojās tautskolās ar mērķi pārvarēt vācu tautas iekšējo sašķeltību.⁴⁸⁷

Sava tulkotā darba izvēli Rolavs pamato:

⁴⁸⁶ «Sekodama jaunam 'laika garam,' Gīsenes universitāte 'aizsūtījusi atvaļinājumā' vienu no saviem ievērojamākiem mācības spēkiem – filozofu prof. Augustu Meseru. Mesers bija ne tikai skolotājs, bet viens no produktīvākiem mūsdienu pētniekiem un viņa kritiskā reālisma garā rakstītie filozofiskie darbi guva visplašāko ievēribu arī ārpus Vācijas robežām. Viņa *Pedagoģijas vēsture* un *Tagadnes filozofija* ietekmēja veselās paaudzes dzīves uztveri. Mesers nav tikai teorētiķis un ļoti īpatnējs domātājs, bet savas audzināšanas metodes pielietojis arī dzīvē. Par viņa aiziešanu sašutuši ne tikai zinātnieki un kolēģi, bet daudzi viņa agrākie un tagadējie skolnieki, kuru sirsnīgās attiecības ar šo izcilo skolotāju bija labākais pierādījums Mesera mācību dziļi ētiskam pamatam» ('Gīsenes universitāte 'aizsūtījusi atvaļinājumā' izcilo pedagogu Meseru,' *Pēdējā Briedī* 113 {1933} 4. lpp. {21. v}).

⁴⁸⁷ Sk.: KANITSCHNEIDER, B. "Messer, August, Philosoph.," *Neue deutsche Biographie*. Bd. 7. Berlin: Duncker & Humblot, [1994], S. 216.

1. ar Mesera *Filozofijas vēstures* popularitāti;

Lai gan uz Meseru kā nevēlamu autoru filozofijas vēstures izstrādes sakarā latviešu valodā bija norādījis jau Arnis (Ernests Runcis) recenzijā par Klepera *Filozofijas vēstures kursu*: «Norādīdams uz Mesera filozofijas vēsturi, steidzos piebilst, ka šī nebūt nav tā labākā starp attiecīgā tipa filozofijas vēstures kursiem»,⁴⁸⁸ tomēr pieminēšanas fakts kā tāds bija izrādījies būtiskāks par negatīvo izvērti pašu. Arnim nācās samierināties vien ar savas nostājas atkārtošānu uz pavāju recenziju pretendējoša raksta sadaļā par Rolava tulkojumu: «Mums vajadzīga ne tik daudz 'filozofisko problēmu vēsture,' cik – cilvēces domu problēmu vēsture. [...] Izejot ārpus mācības grāmatu loka jāapsver, ka lasītājam jānoliek nevis universitātes atsevišķas fakultātes, bet dzīves eksāmens.»⁴⁸⁹ Tostarp dzīvē, universitāšu fakultātes un eksāmenus ieskaitot, jau 1930. gadā bija iznācis Mesera grāmatas astotais izdevums.⁴⁹⁰ T.s. dzīves eksāmenu darbs bija izturējis, tikai citu (Arņa neminētu) iemeslu dēļ.

2. ar tās autora pazīstamību latviešu lasītājam;⁴⁹¹

3. ar darba vienkāršību («Šis jaunais filozofijas vēstures attēlojums,” saka autors [Mesers] savos priekšvārdos, “meklē savu attaisnojumu pirmā kārtā tanī, ka tas grib izvairīties no daudz nopeltās filozofisko grāmatu neskaidrības un grib runāt skaidru un saprotamu valodu”»⁴⁹²);

4. un visupēc ar Dāles izteikto ieteikumu grāmatā *Ievads filozofijā*, raksturojot Mesera *Filozofijas vēsturi* «kā vienu no labākiem (mazāka apmēra) darbiem filozofijas vēstures literatūrā.»⁴⁹³

Rolavs uzskata, ka Mesera darbs dodot lasītājam iespēju iepazīties galvenos vilcienos ar filozofiskās domāšanas un filozofisko disciplīnu attīstību. Sacerējuma autors gan neizceļas ar izklāsta pārlieku īsumu, jo atzīstot, ka šādā ceļā sprauštāis mērķis nebūtu panākams, tāpēc, izlaižot gan visu mazāk svarīgo, viņš jo pilnīgāk apcerējis būtisko. Pie tam nav aplūkoti tikai aļsevišķi 'lielie domātāji,' bet ievērots arī vēsturiskais sakars un filozofijas attieksme pret vispārīgo kultūras stāvokli. Līdz ar to Mesers sniedzot ne tikai vēsturisku attēlojumu, bet arī svarīgāko filozofisko uzskatu kritisku novērtējumu no vērtību

⁴⁸⁸ ARNIS. “*Filozofijas vēstures kurss. Vidusskolām un pašmācībai*. Pēc Vunta un citiem avotiem sastādījis ARTURS KLEPERS.” IMM 12 (1921) 1323. lpp.

⁴⁸⁹ Arnis. “Pusceļā,” JZ 65 (1931) 7. lpp. (21. III).

⁴⁹⁰ *Geschichte der Philosophie im Altertum und Mittelalter*. Von Dr. AUGUST MESSER, o. Professor an der Universität Gießen. Achte, verbesserte Auflage. Leipzig: Verlag von Quelle & Meyer, 1930.

⁴⁹¹ Bija tulkotas un laistas klajā divas Mesera grāmatas: MESSERS, A. *Tikumū mācība: Mācība par vērtībām*. Tulkojis P. APKALNS. R.: Rīts, 1927 [Apkalns Pēteris, luterāņu mācītājs, militārais kapelāns LA; 10. x 1882., Bērzaune – 4. II 1942., Gota, Tīringenes zeme, Vācija]; –. *Okultisms no zinātniskā viedokļa*. Tulkojis A.K. R.: Rīts, 1929. Tika tulkoti un publicēti arī mazāka apjoma darbi, piem.: MESSERS, A. “Mazdaznankustība,” B 7 (1928) 644.-650. lpp.; u.c.

⁴⁹² ROLAVS, A. “Priekšvārdi,” MESSERS, A. *Filozofijas vēsture*. I. daļa., 6. lpp.

⁴⁹³ Dāles vārdi ir sekoši: «No mazākiem un labākiem darbiem filozofijas vēsturē sevišķi ieteicami šādi...» (DĀLE, P. *Ievads filozofijā*. I. daļa. R.: Izdevis A. Gulbis, 1928, 10. lpp.). Bez Mesera otrā vietā viņš min J. Rēmkes (*Johannes Rehmke*) *Apcerējumu par filozofijas vēsturi (Grundriss der Geschichte der Philosophie)* ar piebildi, ka pēdējais darbs tulkots arī krievu valodā.

filozofijas viedokļa, pie kuras pārstāvjiem autors piederot.⁴⁹⁴

Pēdīgi Rolavs atzīst, ka ir apgrūtināši izvēlēties starp mazāka apmēra filozofijas vēstures grāmatām darbu, kuram nebūtu trūkumu. Tulkojums esot izdarīts pieturoties cieši pie oriģināla.⁴⁹⁵ Jāsaka, ka Rolava pārvēlums paliks nepārspēts 20. gs. 30. gadu piemērs tam, kā būtu jāveic piedienīgs tulkojums un kādas prasības būtu jāievēro. Ar nožēlu jāatzīst, ka pārlietu daudz Rolava paveiktā darba ir palicis rokkrakstos.

Līdz ar Rolava darba pirmās daļas iznākšanu 1931. gadā, Latvijā sevi piesaka arī, kā liekas, pirmā zinātniskā filozofisku darbu tulkojumu recenzija, kuras autors ir Pauls Jurevičs. Viņš atzīst, ka Mesera *Filozofijas vēsture* ir darbs, kas vienlaicīgi būdams pietiekoši populārs, tomēr atbilst arī zinātnes prasībām. Grāmata nav domāta speciālistiem un pat ne studentiem, bet gan daudz plašākam lasītāju lokam, kas savu ieinteresētību par vispārēju filozofijas attīstības gaitu un atsevišķiem filozofiem vēlētos iegūt no drošiem, bet ne pārlietu detalizētiem un saturiski pārbagātiem avotiem. Šādam nolūkam kalpojot arī darba valoda, lai gan tulkotājam esot vienumēr «jācīnās no vienas puses

1. ar speciālās filozofiskās terminoloģijas neoloģismiem (kas vienmēr ir vairāk vai mazāk barbariski) un no otras puses
2. ar mūsu modernās valodas vismodernākām prasībām.»⁴⁹⁶

Recenzenta iebildumus izsauc filozofisks neoloģisms 'ira,' kas gan neesot tulkotāja paša darinājums, tostarp jo biežs lietots. «Ar šo jaundarinājumu tulkotājs tulko vācu *Sein* [parasti vārdnīcās tulkots kā esamība], kuram var atzīmēt kādas trīs galvenās nozīmes. Tas var apzīmēt:

1. abstrakciju no 'esošā,' – tā 'būšanu,' 'eksistēšanu,' – tā sacīt, eksistēšanas aktu,
2. visa esošā kopumu,
3. loģisko predikāta attiecināšanu uz subjektu, sprieduma nozīmību (*Gültigkeit*), piem., priede ir koks.

Šinīs trīs gadījumos būtu attaisnojams kāds īpašs termins blakus 'esošam.' Lielākā daļa filozofisko rakstnieku te tad lieto vārdu 'esamība.' Varbūt tas nav darināts pēc visiem lingvistikas likumiem, bet tas jau ir sens un iegājis vārds. Tulkotājs šo terminu lieto speciālākā nozīmē, lai apzīmētu konkrēto eksistenci (vācu *Dasein*). Te varētu izpalīdzēties vajadzības gadījumā pieliekot vārdam 'esamība' klāt 'konkrēta,' vai arī lietojot terminu 'eksistence.' Ievērosim, ka franči iztiek visos gadījumos ar vienu pašu vārdu 'être.' Tie ir vācieši, kas mīl likt izpausties savai filozofiskai aktivitātei ārkārtīgi daudz, bieži gluži

⁴⁹⁴ ROLAVS, A. "Priekšvārds"., 6. lpp.

⁴⁹⁵ *Ibid.*, 7. lpp.

⁴⁹⁶ JUREVIČS, P. "Prof. Dr. AUGUSTS MĒSERS. *Filozofijas vēsture*. I. daļa: *Senatne un viduslaiki*. Tulk. cand. phil. A. ROLAVS, Rīgā, 1931, 175 lapp.," B 5 (1931) 466. lpp.

nesvarīgu distinkciju un vārdu radišanā, kuri savukārt rada daudzas gluži fiktīvas 'vārdu' problēmas. Tas jo skaidri redzams pat patlaban apskatāmā grāmatā. Mesers te lieto vārdu *Sein* bieži bez vajadzības, un tulkotājs tam seko ar savu 'iru'. Tā piem., mēs atrodam teicienu: "Dievs.. ir absolūta ira." (112 lpp). Te īsti der tikai termins 'esošais,' jo Dievs jau tiek domāts, kā kaut kas substanciāls un nevis tikai kā abstrakta 'esamība.' Līdzīgi tas ir ar 'tīro iru' un 'iru par sevi' (62. lpp.). Tādā kārtā tulkotājs dažā labā vietā, ja tas būtu skatījies uz apzīmētā jēdziena saturu, būtu varējis iztikt bez šī barbariskā neoloģisma. Katrā ziņā vienkāršam lasītājam viņa termins būs pilnīgi nesaprotams, un tādēļ tam būtu bijis nepieciešami vai nu tekstā priekšā, jeb zem teksta paskaidrot šī un arī citu neoloģismu nozīmi.⁴⁹⁷

Visupirms ir jāatzīmē šīs recenzijas īpašā vieta 20. gs. 30. gadu sākuma mazskaitliskajā filozofiskajā literatūrā Latvijā. Faktiski tā ir viena no retajām recenzijām (varbūt pat vienīgā?), kas cita starpā pieskaaras arī detalizēti (līdz šobaltdienai) neiztirzātam jautājumam par vārda 'būt' formas īpatnībām, nozīmi un lomām filozofijas latviskās izteiksmes mēģinājumos, lai gan nepiemin tā supletīvu un atvasinājumu semantiskās atprasmes nepieciešamību valodas prakses piedāvāto iespēju robežās, kā arī tulkošanas spēju un nespēju atdarīt latviešu valodā citās mēlēs fiksētos vārda 'būt' atvasinājumus. Tomēr pateicoties tieši Rolava tulkojumam ir pieminēta arī vārda 'esamība' saistība ar gramatiku, kas nebūt nav nejauša. Ir pieņemts šķīst, ka minētā vārda formas iemiesotībā izšķirošam izejas avotam būtu jābūt nenoteiksei 'būt.' Šai darbības vārda formai būtu jāpāriet lietvārda formā, kurā arī būtu jāskatās verbālā substantīva īstenais avots – 'būt.' Diemžēl latviešu valodā, pateicoties izteiksmes līdzekļu nepietiekamības skaudrai atskārtai 19. gs. otrā pusē, tiek apzināti darināts (A. Kronvalds – 1870. g., arī K. Valdemārs un F. Brīvzemnieks) jaunvārds 'būtība,' kuram pēc visām pazīmēm bija jāieņem senējās 'būšanas' un vēl neesošās 'esamības' (J. Ērmanis – 1891. g.) vieta. Tomēr tas nav noticis. Šī nodarījuma sekas ir tas 20. gs. un mūsdienu latviešu rakstniecības daļējais semantiskais juceklis un jaunvārdu darināšanas alkas 'esamības' izjūtas terminoloģisku precizējumu mēģinājumos, kas nereti ir novedis un novedis pie tā, ka jaunizveids ir saprotams labi ja pašam jaundarim. Šis process būs ilgstošs.

Tomēr tas, kas nule ir pateikts par 'būt' ir tikai viens šī patiesi mistiskā vārda aspekts. Gramatiskā forma 'esmu' arī izsakās par 'būt' un tomēr tā nav 'būt!' Tā ir darināta no citas saknes (**es-*)⁴⁹⁸ un, kā liekas, varētu paust kādu īpatu 'būt' aspektu. Latviešu valodā vārdi 'būt,' 'būtība' u. tml. norāda uz saistību ar ide. **bheu-*, **bhū-* (no kā arī grieķu φυ- un, piem. φύσις, t.s. daba; iespējama ir arī saistība ar φα-), savukārt darinājumi 'esamība,' 'esme' u. tml. – uz **es-*. Vairākas ide. valodas centienos atprast grieķu εἶναι, τὸ εἶναι u. tml. ir lemtas sacījumos maz pamanāmai un šķietami semantiskai bezvainas pārejai no ide. **es-* uz **bhū-* (εἶναι, τὸ εἶναι {*es-*} – быть, бытие {*bi-*} – to be, being {*be-*} – būt {*bū-*} – {vācu valodā tas parādās tag. 1. personā} ich bin {*bi-*}), tomēr latviešu valodā jau atzīmētie atvasinājumi ar *es-* piepatur saikni ar **es-*, kuru, kā liekas, nenāktos neievērot. Problēma kopumā ir tālu no atrisinājuma, pat no piedienīga risinājuma, un šajā jomā jāpateicas Jurevičam, kas, lai arī it kā garām ejot, tomēr ir pieminējis

⁴⁹⁷ JUREVIČS, P. "Prof. Dr. AUGUSTS..," 467. lpp.

⁴⁹⁸ CHANTRAINE, P. *Dictionnaire étymologique de la langue grecque: Histoire des mots*. T. 1. Paris: Éditions Klincksieck, 1968, p. 322-323 (s.v. εἶναι).

'būt' un dažu valodu skrupulozi pedantisku attieksmi pret mums, iespējams, neatprotamām (vai pat valodas skatā principiāli nepamanāmām) 'būt,' kazi, supletīvisma vai kā cita nosacītām niansēm, kuras acīmredzot neklātos nevērīgā bezdomā atnest.

Kādi bija 20.-30. gadu terminoloģiskās tradīcijas aizsākumi literatūrā minētajā jomā:

1. Dāle: būtība – Wesen – сущность; esamība – Dasein – существование, бытие; esotība (?), ira⁴⁹⁹ – das Sein – бытие; esošais – das Seiende – сущее; nebūtība – Nichtsein – небытие.⁵⁰⁰
2. Students: esamība – Dasein – existentia; esošais – das wahrhaft Seiende – τὸ ὄντως ὄν; esotība – s[S?]ein – essentia – τὸ εἶναι.⁵⁰¹
3. Students: būtība – Wesen – сущность; esamība – Dasein – существование; esošais – das Seiende – сущее, бытие; nebūtība – Nichtsein – небытие.⁵⁰²

Jau tika minēts, ka 1919. gada vasarā Izglītības ministrijas ierosmē tika dibināta terminoloģijas komisija, kas vienu no savām sākotnējām 7 sekcijām bija atvēlējusi arī valodniecībai un filozofijai. No apt. 80 cilvēku (noslēgumā) lielā komisijas locekļu skaita filozofiju tajā pārstāvēja, kā rādās, tikai Dāle un Zālīte, pilnībā iztrūka klasiskie filologi. Komisija darbojās līdz 1921. gada aprīlim, kad finansiālu apstākļu dēļ tā bija spiesta savu darbību apturēt. Neilgo aktivitāšu laikā tika pieņemti un akceptēti apm. 7000 vārdi, kas tika apkopoti *Zinātniskās terminoloģijas vārdnīcā*.⁵⁰³ Gaužām skopajā filozofijai veltītajā vārdnīcas sadaļā⁵⁰⁴ tūlīt pamanāma ir Dāles ietekme, ko viennozīmīgi gan nevarētu apgalvot arī par Zālīti. Terminu uzskaitījumā nav neviena no piesauktajiem 'būt' cilmes vārdiem, kā arī ne miņas no atskaņām (iespējams tieši Zālītes atspaidā) par nepieciešamību valodnieciski precizēt arī kādus ar antiķās filozofijas latvisko izteiksmi saistītus terminus. Tie tika atstāti Zālītes un pašplūsmas kompetencē.

Recenzijā vismaz dažos teikumos Jurevičs ir pievērsies arī Aristotelim: «Aristoteļa kategoriju 'ti esti'

⁴⁹⁹ Dāles 1936./37. m.g. lekciju pierakstos, kurus veicis kāds vārdā nenosaukts, jādoma, students mašīnrakstā ir sekošs teksts: «Daži grib ievest terminu 'ira' (būsna [!]). Katra atziņa vēršas uz esošo, lai to aptvertu tādu, kāds tas ir. Atziņa šaurā nozīmē ir tāds spriedums, ar kura palīdzību mēs ieskatam kādas lietas sastāvu tādu, kāds viņš ir, t.i., kādas lietas sastāva adekvāts ieskatījums.» ("7. lekcija. 1936. g. 21. oktobrī. Pārskats par atsevišķām filozofijas disciplinām jeb sistēmām," DĀLE, P. *Ievads filozofijā. 1936./37. m.g. lekcijas*. [B.v., b.i., b.g.], 19. lpp.). Tas nav Dāles pašrocīgs teksts, uz ko norāda arī kāda piezīme iekavās saistībā ar substances skaidrojumu 116. lpp.: «(Arī prof. Dāles uzskats.)» Iespējams, ka prof. Dāle savā lekcijas priekšlasījumā tā tomēr nebūtu sacījis. Nav izslēgts, ka varbūtējais students ir pārklausījies vai pārrakstījis, pretējā gadījumā nāktos piešķirt atvasinājuma 'būsna' pirmrakstījuma tiesības latviešu rakstniecībā Dāles spalvai. Iespējams, ka domāta bija senējā forma 'būšana' vai tml. Lekcijas atrodamas LNB.

⁵⁰⁰ DĀLE, P. *Ievads filozofijā...*, 1928, 5.-6. lpp. Dāle vārdu 'esotība' atzīst par varbūtēji problemātisku no filoloģiskā viedokļa un izsaka cerību, ka jautājums tuvākā nākotnē varētu tikt atrisināts kādā autoritatīvu speciālistu komisijā (8. lpp.).

⁵⁰¹ STUDENTS, J. "Atziņas teorija grieķu filozofijā," *LUR* 16 (1927), atsevišķs novilkums, 2. lpp. Vārds 'sein' rakstīts ar mazo burtu, kas varētu būt, kā liekas, drukas kļūda.

⁵⁰² STUDENTS, J. *Ievads filozofijā. Filozofijas būtība. Atziņas mācība. Pasaules uzskati. Filozofija kultūras dzīvē*. R.: Ģenerālkomisijā pie A. Gulbja, 1931, 376.-377. lpp.

⁵⁰³ R.: Izglītības ministrijas izdevums, 1922.

⁵⁰⁴ 2.-4. lpp.

[τί ἐστὶ – *burt.* kas {tas} ir?] nevar tulkot ‘būtība,’ bet jātulko ‘substance’ (vācu *Wesen* ir ar vairākām nozīmēm).⁵⁰⁵ Pavisam nevar tulkot kategoriju *Lage* (keistai [acīmredzot drukas kļūme, vajadzētu būt ‘keisthai,’ κείσθαι]) ar ‘apstākļi’ un *Zustand* (echein [ἔχειν]) ar ‘stāvokļi.’»⁵⁰⁶ Jautājums pa Aristoteli Latvijā līdz apm. 20. gs. 30. gadiem, saistībā ar recepcijas un izpratnes avotiem, nedaudz tuvāk ir aplūkots sadaļā par Zālīti.

Nule izklāstāmā recenzijā saasināts tiek prasījums par to, kas tulkotājam būtu jātulko? Jurevičs izsaka prasījumu, ka tulkotājam Rolavam Mesera sacerējuma pārcēlumā būtu bijis jāvēršas pie grieķu primārajiem avotiem. Bet vai tādā gadījumā Rolava tulkojums būs saistāms ar to, kā Mesers (vai kāds viņa pārstāstītais autors) ir izpratis Aristoteli, ar to, kā Mesers ir tulkojis Aristoteli, vai visupēc, kā Rolavs ir tulkojis Meseru? Kāda autora darbs šādā gadījumā rezultātā tiktu iztulkots? Vai to vēl varēs saukt par Mesera darba tulkojumu? Cita lieta, ja šādus hellēņu avotu citējumu tulkojumus ievietotu zemsvītras piezīmju veidā un tādējādi sniegtu abus, gan autora (Mesera), gan viņa darba tulkotāja (Rolava) grieķu citējumu pārcēlumus. Liekas, ka arī šis tautājums Latvijas apstākļos ir piepalicis bez izsvartas atbildes.

Otras Rolava tulkojuma recenzijas autors ir jau pieminētais Gustavs Jurevičs. Viņš lieti piesauc spožu, kā liekas, paša Mesera izsacītu, tomēr, šķiet, arī no citiem vēsturniekiem paustu pietuvēnu atziņu: «Grieķu filozofijas brīvo uzplaukšanu veicinājis arī tas apstākļi, ka tās galvenie pārstāvji bija vīri, “kas nodevās filozofiskai pārdomai un rakstniecībai aiz dziņas pēc patiesības, un kas dzīvoja vienīgi filozofijai un nevis no filozofijas.”»⁵⁰⁷ Tālāk seko atsevišķu nodaļu īss satura pārstāsts un atsevišķu kļūdu uzskaitījums: «Tulkojums, dažus atsevišķus defektus atskaitot, ir pilnīgi korekts. Ar atzinību jāmin tas, ka tulkotājs ieved apgrozībā vienu otru līdz šim zinātniskajā literatūrā mazāk lietātu vārdu, kā ‘dižs,’ ‘patīcams,’ ‘kļūme,’ ‘piedēvēt,’ ‘pilnība’ u.c., un tā uzsvaidzina mūsu valodu. No pieminētiem atsevišķiem defektiem jāmin problemātiska vācu *Menge* tulkošana ar ‘kava,’ *Schranke* ar ‘aizkārtne,’ *Anschauungen* ar ‘uzskates’ (vai nebūtu labāk ‘daudzums,’ ‘žogs,’ ‘skatījums?’). – Tālāk, zināmu neskaidrību ienes terminu lietošanā *Offenbarung* tulkošana vienā vietā ar ‘atklāšanās,’ otrā ar ‘atklāsme,’ tāpat – *Empfindung* un *Sinnesempfindung* tulkošana vispāri ar ‘sajūta,’ bet 51. lp. ar ‘manījums.’ – 59. lp. nepareizi *bezeichnen* tulkots ar ‘nozīmēt.’ – Nelatviski ir tādi izteicieni, kā ‘pacelt iespaidu,’ ‘attiecībā uz,’ ‘mīlestība uz...’ – Pilnīgi neiespējams ir vārds ‘cilvēciskoja.’ – 11. lp. nepareizi *Rechenschaft* tulkots ar ‘atbildība.’ – Ja nominatīvā raksta ‘logos’s,’ tad citos locījumos nav attaisnojams lietot ‘loga,’ ‘logu’ u.t.t., bet gan būtu jābūt ‘logos’a,’ ‘logos’u’ u.t.t. – Nepareizi, man šķiet, ir arī ‘daimonion’ [δαίμόνιον, τό] tulkot ar ‘daimonijis,’ – nav redzams, kāpēc arī latviski nevarētu teikt ‘daimonions.’»⁵⁰⁸

Liekas gan, ka Jurevičs kādas nejaušības dēļ ir pielaidis pārpratumu, jo visupirms vārdu ‘daimonijis’ it

⁵⁰⁵ Latīņu valodā τὸ τί ἦν εἶναι nereti tulko arī kā *essentia*.

⁵⁰⁶ JUREVIČS, P. “Prof. Dr. AUGUSTS..” 468. lpp.

⁵⁰⁷ JUREVIČS, G. “Prof. Dr. AUGUSTS MESERS. *Filozofijas vēsture*. I. daļa. *Senatne un viduslaiki*. Tulkojis cand. phil. A. ROLAVS,” *D 5* (1931) 614. lpp. Citāts atrodas tulkojuma 11. lpp. Oriģinālā: «...Die lediglich für die Philosophie und nicht von der Philosophie lebten...» (Mesera *Filozofijas vēstures* 1. daļas 1916. gada izdevumā – Leipzig: Verlag von Quelle & Meyer, 1916, S. 10).

⁵⁰⁸ JUREVIČS, G. “Prof. Dr. AUGUSTS..” 615. lpp.

kā nevarētu uzskūkot par δαιμόνιον tulkojumu, drīzāk gan kā tā latviskojumu, kas veidots, ņemot vērā ar ģenitīva piepalīdzību (δαιμονίου) noteiktam celmam pievienojot latvisko galotni. Savukārt Jurevičs liek priekšā vārda nominatīvam (ne celmam) pievienot galotni -s. Laikā ap 20. gs. 30. gadu sākumu Latvijā tā rīkojās vairs tikai reti izņēmumi.

Interesi Jureviča recenzijā raisa arī kāda šķietami nenozīmīga terminoloģiska detaļa, proti, vārds 'antisks:' «Antisko filozofiju Messers iedala četros periodos» (614. lpp.). Acīmredzot patlaban pilnībā neatprotamu iemeslu dēļ Jurevičs seko, kā liekas, vienai no divām tradīcijām un lieto vārdu 'antisks' paralēlas formas 'antiks' vietā. 19. gs. nogalē un 20. gs. sākumā var fiksēt abu vārdu klātesamību latviešu rakstniecībā:

1. 1900. gadā pie Roberta Klaustiņa lasām: «Stenders pieder savam laikam, tam sentimentālam, galantam parūku un pudras laikmetam, kad sabiedrība, īpaši vācu, dzīvoja filoloģiski antiskā atmosfērā un klusā kabinetā.»⁵⁰⁹ «Kad antiskās gudrības, – vēl 1931. gadā raksta, piem., Virza, – un dzejas strauts, caur gadu simteņu drupām lauzdamies, nonāk atkal pilnīgā dienas gaismā, tad visai Eiropas sabiedrībai, tās filozofiem, politiķiem un dzejniekiem ir dots modelis, pēc kura tie var veidoties.»⁵¹⁰ Iespējams, ka pieminētā forma veidojusies celma 'antik-' (vai 'antiķ-') semantiskās aizņemtības dēļ, ko demonstrē sekoši piemēri: «..Jo pats šaudams nevar kreisajā deniņā (antiķī) lāga ietrāpīt...»⁵¹¹ kā arī: «..Viņš ceļos nometies paņēma Muižarāja izbālušo ģimi savā klēpī un rīvāja viņam deniņus (antiķus).»⁵¹² Piemēri parāda, ka senāko formu 'antiķis, plur. antiķi' acīmredzot sāk atvietot vārds 'deniņi,' kuru vieglākas atpazīšanas dēļ vēl tomēr paskaidro iekavās ierakstītais 'antiķis.' *Papildinājumos un labojumos* pie K. Mīlenbaha *Latviešu valodas vārdnīcas*⁵¹³ vārds skaidrots kā 'uzacs' (*die Augenbraue*) un norādīta izplatītākā lietojuma vieta – Rucava (*Rutzau*) un Dunika (*Dunika*) Dienvidkurzemē pie Lietuvas robežas. Uz lietuviešu valodas tuvību norāda arī Mīlenbaha vārdnīcas pieņēmums par vārda varbūtējo izcelsmi no lietuviešu *plur.* 'antakiai' (*sing.* 'antakis' – uzacs).⁵¹⁴ Varētu domāt, ka skolotāja Frīdriha Mekona (1833? – 6. {19.} VI 1901)⁵¹⁵

⁵⁰⁹ KRODERS, R. "Latviešu pastorālā lirika. Gothards Frīdriķis Stenders 1714-1796. g.," *MVM* 5 (1900) 370. lpp.

⁵¹⁰ VIRZA, E. "Māksla un dzīve," *LK* 187 (1931) 2. lpp. (21. VIII).

⁵¹¹ "Divi kalifornieši," *Latviešu Avīzes* 28 (1870) 222. lpp. (15. {27.} VII).

⁵¹² "Antons un Madliena," *Latviešu Avīzes* 6 (1873) 47. lpp. (7. {19.} II).

⁵¹³ 1. sēj. R.: Kultūras fonda izdevums, 1934-1938, 70. lpp.

⁵¹⁴ Nav izslēgtas arī kādas senākas saskares ar latīņu «'anticus,' *syn.* 'anterior' – priekšējais; tāds, kas atrodas priekšpusē» (sk.: RUDZĪTIS, K. *Terminologia medica. Latīņu–latviešu medicīnas terminu vārdnīca.* [R.: SIA *Nacionālais apgāds*], 2005, 93., 91. lpp.).

⁵¹⁵ Viņš bija skolotājs Kaucmindē, Jumpravmuižā, Bilderliņos un Bārbelē. Pārnācis uz Rīgu, Teātra bulv. atvēra grāmatu pārdošanu. Sk.: SPR. "Fr. Mekons †," *Baltijas Vēstnesis* 128 (1901) 2. lpp. (9. {22.} VI): «Tagad gan Mekona rakstu lielāko daļu mēdz pieskaitīt pie literatūras nezālēm; arī senāk par tiem daudz zobojās; sevišķi jau Māteru Juris. Tomēr jādomā, ka nelaiķis ir strādājis pēc savas labākās apziņas.» "Vidzeme," *Latviešu Avīzes* 47 (1901) 5. lpp. (12. VI): «Fr. Mekons, bijušais skolotājs un viens no agrāko gadu desmitu latviešu rakstniekiem un avīzniekiem miris trešdien 6. jūnijā. Viņa rakstos, lai nu gan nebij nekā dziļāka, tomēr reizēm bij humors, tamdēļ arī izskaidrojās, ka tie ļoti plaši izplatījušies zemāko ļaužu šķirā.»

priekšā likto formu «antigs, lat. veclaicīgs» *Svešu vārdu grāmatā*,⁵¹⁶ ir jāuztver kā jaunvārda ieviešanas mēģinājums augstāk minēto apstākļu apsveres rezultātā, tomēr kāds attiecīgā darba recenzents uzrāda tādu kļūdu un nekonsekvenču klāstu grāmatā, ka, neskatoties uz cerīgo darba 'priekšrunu' (ievadu), piedāvātais jaundarinājums jāatzīst vai nu par drukas kļūdas vai paviršības rezultātu.⁵¹⁷

2. Paralēli jau minētajam tika lietots arī vārds 'antīks:' «..Tas pats antīkais deguns acu starpā»⁵¹⁸ vai: «..viņš apstājās pie kādas antīku (veclaiku) lietu pārdotavas...»⁵¹⁹ Tas lietots arī V. Gētes *Fausta* tulkojumā: «Bet antīkais gan rādas pārāk dzīvi.»⁵²⁰ Kura no formām ir pirmēja, ar reizi nevar spriest.

Kopsavilkumā varētu sacīt, ka Mesera darba tulkojuma fakts ir acīmredzot pietiekoši raksturīgs Latvijas apstākļiem un izglītības sistēmai. Kā to pieminējuši arī abi aplūkotie recenzenti, darbs pa lielākai daļai ir tapinājums no vairākiem autoriem:

1. Ulrihs Vilamovics-Mellendorfs, fon (*Ulrich von Wilamowitz-Moellendorff*; 22 XII 1848., *Gut Markowitz, Kujawien, Provinz Posen* – 25. IX 1931., *Berlin*),
2. Vilhelms Vindelbands (*Wilhelm Windelband*; 11. v 1848., *Potsdam* – 22. x 1915., *Heidelberg*),
3. Teodors Gompercs (*Theodor Gomperz*; 29. III 1832., *Brno {Brünn}* – 29. VIII 1912., *Baden bei Wien, Niederösterreich*),
4. Pauls Doisens (*Paul Deussen*; 7. I 1845., *Westerwalddorf Oberdreis* – 6. VII 1919., *Kiel*),
5. Eduards Cellers (*Eduard Gottlob Zeller*; 22. I 1814., *Kleinbottwar* – 19. III 1908., *Stuttgart*).

Šie pieminētie lielumi profesionāli klasiķi un filozofijas vēsturnieki jaunajā sacerējumā ir priekšstatīti krietni vienkāršotā atdarījumā, kurā atmestas daudzas jo daudzas t.d. detaļas un priekšstatītais filozofijas satura 'poiētiskais' konteksts. Ar to darbs un arī tā tulkojums latviešu valodā veiksmīgi iekļāvās laikmetam piedienīgās prasībās par izglītības pieejamību visiem un ikvienam. Protams, ir nepieciešama arī šāda literatūra, tomēr jāizsaka nožēla, ka attiecīgais darinājums tā arī ir palicis vienīgais attiecīgā jomā 20. gs. 30. gadu Latvijā. Ikviens aizsākums ir grūts un daži pat ilgstoši.

⁵¹⁶ [MEKONS, Fr.] *Svešu vārdu grāmata: Priekš grāmatniekiem un laikrakstu lasītājiem ar 2200 svešiem vārdiem un viņu nozīmēšanu latviskā valodā*. Liepāja: V. Niemaņa grāmatu un bilžu drukātava, 1878, 3. lpp.

⁵¹⁷ W.-J. "Svešu vārdu grāmata. Prēmija pie Liep. Past. 1878," *Bals* 4 (1879) 1.-2. lpp. (13. ī).

⁵¹⁸ "Sapnis (Stāsts, stipri tapinātām domām)," *Baltijas Zemkopis* 41 (1878) 329. lpp.

⁵¹⁹ ПОТАПЕНКО. "Laimīgais," *MVM* 3 (1896) 200. lpp.

⁵²⁰ "GĒTE. *Fausts*. Tulkojums no E. Rozenberg (Aspazijas) un Raiņa," *MVM* 8 (1897) 570. lpp.

2. Pēteris Zālīte (1864 – 1939)

Akadēmiskā filozofija žurnāliski polemiskos starplaikos. Pirmsokratiku latviskojums

Prolegomenas

Pētera Zālītes dažādu iemeslu dēļ līdz nesēnai pagātnei mazpieminēto vārdu nereti dibināti saista ar kantianisma ietekmju loku. Taču viņa biogrāfijas materiālos var atrast arī vairākus dokumentāli apstiprināmus, taču mazākzināmus un, iespējams, ar kantianisma interešu loku ne vienmēr sasaistāmus faktus. Tas arī saprotams: Zālīte ir pirmais pasniedzējs Latvijas Augstskolā un pēcāk Universitātē,¹ kas lasa lekcijas filozofijas vēsturē filozofijas un t.d. nefilozofijas nodaļās, kā arī ievadu filozofijā (par to jaukas rindas uzrakstījis Mariss Vētra *Rīgā toreiz...*) un ētiku. Filozofijas vēstures priekšmets vismaz līdz 20. gs. 30. gadu vidum atradās Zālītes pārziņā, lai gan jau 20. gadu beigās sevi arī ar drukāta vārda piepalīdzību centās pieteikt kāds cits, sākotnēji klasisko un franču kultūru baudījušais Pauls Jurevičs,² kas amata virsvadības regālijas lielumis pārņēma ap 1935. gadu,³ saglabājot tās līdz 1944. gadam (ar 'pašsaprotaamo' padomisko darba pārtraukumu).

Ar reizi nāktos ieminēties arī par kādām aizdomām, kas radušās Zālītes rokrakstu daļējas izpētes rezultātā un vairojušās arī kādu mazzināmu avotu ietekmē. Tās ir saistītas ar cita pastāsta iespējamību attiecībā uz LA filozofijas vēstures priekšmeta saturu un izklāstu, ar citu personāliju. Visupirms acīm redzama ir Zālītes lekciju materiālu veidošanas steiga (par to arī nedaudz zemāk). Otrkārt, kur radās filozofijas vēsturnieks Zālīte? Pilnu filozofijas vēstures kursu viņš nekur vēl nebija lasījis un labākajā gadījumā iespēja būt vien vēlins iesācējs. Tostarp LA idejas tapšanas laikā jau bija kāds cits pasniedzējs ar ilggadīgu pieredzi filozofijas vēstures pasniegšanā, tiesa gan, svešā mēlē. Tas bija Jēkabs Osis no Tērbatas (*Jakob Ohse; Яков Фридрихович Озе*): «Lekcijas grieķu filozofijas vēsturē atklāja retu Jēkaba Oša filozofijas vēsturnieka talantu. Tas izpaudās viņa kā domātāja retā objektivitātē. Tā bija taisni

¹ Zālīte ņem dalību arī LA izveidē un darbojas ar filozofijas fakultātes pamatprincipu izstrādi, iesākumā ieteikdams līdzību ar Pēterburgas Psihoneiroloģisko institūtu (ar universitātes tiesībām), proti, izveidot vispārīzglītojošu pamatfakultāti, kuras aprūpē būtu filozofijas, literatūras, vēstures, mākslas un kultūras vēstures priekšmetu pasniegšana visiem studentiem pirms speciālo priekšmetu izvēles. «Filozofijas zināšana nepieciešama ikvienam. Filozofijai jābūt izglītības pamatam un galotnei, katras izglītības iesākumam un galam» (ZĀLĪTE, P. *Mani memuāri III. 1. Valsts un Universitāte. 2. Kā Dr. P. Zālīte palika par Mājas Viesa redaktoru?* [B.v.]: Prof. Dr. phil. Zālītes izdevniecība, 1935, 17. lpp.).

² JUREVIČS, P. *Platona mācība par idejām*. Tērbatas Universitātes Arhīvs, 1917 [krievu valodā]; – “Antikais pasaules uzskats,” *D* 7 (1931) 836.-854. lpp. – “Antikais pasaules uzskats,” JUREVIČS, P. *Idejas un īstenība: Esejas*. [B.v.]: Daugava, 1965, 33.-60. lpp.; – “Platons,” JUREVIČS, P. *Kultūras sejas: Esejas*. [B.v.]: Daugava, 1960, 356.-397. lpp.; – “Sofistu un Sokrata dialektika,” *IMM* 9 (1929) 181.-190. lpp.; 10, 292.-300. lpp.; 11, 419.-431. lpp.; – “Sokrats,” JUREVIČS, P. *Idejas un īstenība: Esejas*. [B.v.]: Daugava, 1965, 61.-92. lpp.; – “Sokrats,” *LM* 2 (1943) 93.-107. lpp.; – “Spinozas dzīves gudriba un stoicisms,” *B* 5 (1927) 390.-396. lpp.; 6, 487.-494. lpp.; – *Platons dzīvē un darbā*. R.: A. Raņķa gr. tirg. apg., 1930.

³ Ministru kabinets apstiprina vecāko docentu Jureviču par profesoru 1935. gada 28. v (sk.: “Valdības likumdošanas darbs,” *LK* 120 {1935} 1. lpp. {29. v}).

brīnišķīga – šī spēja atraisīties pašam no sevis un iedzīvoties interpretējamā filozofa pasaules uzskatā. Tā, ka lasot par Sokratu, Platonu, Aristoteli arvien varēja domāt, ka profesors ir pilnīgi ticīgs viņu piekritējs līdz galam, pat vairāk, ka viņš nemaz nav vairs pats, bet Sokrats, vai Platons, vai Aristotelis, un aizstāv pats savu mācību. Jo nevienam nav tiesības otra mācību izķēmot, lai izceltu pats sevi, kā to dara visi diletanti filozofijā, un tādi ir vairums...»⁴ Arī Felsbergs bija no Tērbatas, bet no evakuācijas Voronežā viņš Rīgā ieradās tukšām rokām: bijušais nākamās Augstskolas komitejas priekšsēdētājs Tērbatā (1917) prof. Osis bija jau miris un arī viņa iedvesmoto skolnieku (Sanderu ar interesi par Parmenidu) augstskolā neviens cits acimredzot lāgā pat nepazina. Drīzāk apstākļi ne tālredzība sekmēja, kā liekas, pēc Pēterburgas profesūras lūkojošā Zālītes iesaisti augstskolas praktiskajā veidošanas darbā Rīgā, cerēs reiz stāvēt pie klausītavu katedrām, kazi, varbūt šoreiz izdosies ilgākam laikam. Un izdevās arī. Tā sagādījās. Citu pretendentu vairs nebija.

Zālīte bija pirmais filozofijas vēstures pasniedzējs Latvijas Augstskolā un varētu likties, ka nav nemaz tik mazsvarīgi, kā un kādu filozofijas vēsturi viņš cēla priekšā zinātkāriem studentiem, kādu terminoloģiju lietoja, kādus iespaidus un patapinājumus izmantoja, latvju mēlē izvārdodams Eiropas izglītības sistēmā jau ierasti ietelptos filozofiski izglītojošos priekšmetus. Tomēr nebūt ne maznozīmīgs te varētu būt arī gadus 20 (vai pat vairāk) lielais starplaiks,⁵ pavadīts spraigās žurnāliski polemiskās aktivitātēs, laikposms, kas viņu šķīra no Jēnas disertācijas 1894. gadā⁶ vai vismaz tās pilnīgas publikācijas Rostokā 1898. gadā. Ko Dr. phil., kas bija vienlīdz veiksmīgi pamācījis zemes kopējus jautājumā par to, *Kādus rudzus sēt?*⁷ un pielicis ne mazums pūļu, lai izšķetinātu, kāds *Līdzeklis pret ērkšķu ogu slimību* (t.p.) būtu lietojams vietējos viduszemes dārzos,⁸ ko Dr. phil., kas nekad neturēja atbildi azotē un iesaistījās nereti jebkurā arī bezceres pilnā polemikā, Dr. phil., kas teju vai apgaismības ideālu iespaidā un cerās izšķīda laiku vārdodams par Latvijas politisko (*Lai ir republika; Latvijas iekārtas ideāls;*⁹ *Latvijas nākotne*¹⁰ u.c.) un saimniecisko nākotni (*Agrārjautājums Latvijas demokrātiskā republikā*¹¹ u.c.), ko šāds Dr. phil. varēja sacīt, piem., Parmenida dzejdara 'esošā' (*κυυεε*) apceļojuma sakarā? Šāds Dr. phil. retumis patulkoja

⁴ LP 1, 139. lpp. Gobas avots acimredzot ir Mēklera atmiņas (kādā vēstulē Gobam); viņš kādu laiku bija apmeklējis arī Tērbatas Universitāti (1907-1909).

⁵ Šādu problēmu dibināti izvirza arī Ināra Cera rakstā "Pētera Zālītes kantiskais (iz)aicinājums," *Pēteris Zālīte: kantiskais ideālists un laicīgie ideāli*. [R.]: FSI, 2008, 29. lpp.

⁶ *Immanuel Kant's Lehre von der Freiheit*. Inaugural-Dissertation der philosophischen Facultät der Universität Jena zur Erlangung der Doctorwürde vorgelegt von PETER SALITS aus Livland. Jena: Frommannsche Hof-Buchdruckerei (Hermann Pohle), 1894. Jēnā 1893. gada 21. I P. Zālīte noliek doktora eksāmenu pie Otto Lībmaņa (*Otto Liebmann*; neokantietis), Ernsta Hekela (*Ernst Haeckel*; biologs, naturālists, filozofs, ārsts) un Eduarda Pehuel-Lešes (*Eduard Pechuel-Loesche*; ģeogrāfijas profesors Jēnā, etnologs, gleznotājs, ceļotājs, grāmatu autors, augu kolekcionārs, ņēmis dalību ekspedīcijās uz Kongo). Attiecīgos maģistra eksāmenus Krievijā viņš aizsāk kārtot 1903. gada 19. IV ar pārbaudījumu grieķu filozofijas vēsturē un avotu studijās (sk.: ZĀLĪTE, P. *Mani memuāri III.*, 30. lpp.).

⁷ MV 28 (1905).

⁸ Arī par Tālētu stāsta, ka viņš, lai iespējams citiem parādītu, ka turīgs var kļūt ikviens, kas to vēlas, paredzot bagātīgu olīvu ražu, noīrējis visas eļļas spiestuves un šādā ceļā iedzīvojās bagātībā (ARIST. *Pol.* 1,11,1259a6 un D.L. 1,26: φησὶ δὲ καὶ Ἱερώνυμος ὁ Ῥόδιος ἐν τῷ δευτέρῳ τῶν Σποράδην ὑπομνημάτων {Hiller, fg. VIII} ὅτι βουλόμενος δεῖξαι ῥᾶον εἶναι πλουτεῖν, φορᾶς μελλούσης ἐλαιῶν ἔσσεσθαι, προνοήσας ἐμισθώσατο τὰ ἐλαιουργεῖα καὶ ἀμπλῆιστα συνεῖλε χρήματα).

⁹ *Lidums* 15. III un 5. IV (1917).

¹⁰ DL 11 (1918).

¹¹ DL 20; 21; 22 (1918). Līdzīgs raksts arī JDL 26; 27; 28 (1918).

Platonu un retumis pats centās sasniegt Eleju un esošo. Vai tas tika piepildīts?

2.1. Ceļš uz Eleju

1926. gada 6. VIII Zālīte lūdz Latvijas Augstskolas tā laika rektoru A. Tenteli pārskatīt viņam piešķirto, bet nezināmu apstākļu dēļ neizmantoto zinātnisko komandējumu vasaras brīv laikā (1926. gada 1. VI – 1. IX), lai veiktu tajā dažas korekcijas. Lūgumā iepriekš paredzētie Vācijas, Igaunijas un Somijas apmeklējumi tiek aizstāti ar vēlmi apsēst Itāliju un tās dienvidu lielāko salu Sicīliju. Zālīte gribot apmeklēt vietas:

1. «kur dzīvoja eleāti» – tā varētu būt Eleja¹² Lūkānijā, jo kādu citu pietiekami ievērojamu eleātu darbības vietu Itālijā nosaukt būtu pagrūti;
2. «pītagoristi» – iespējamās vismaz divas pilsētas – Krotona¹³ Brutijā un (vai) Tarenta¹⁴ t.p. nosaukuma līča pretējā pusē Kalabrijā – tradicionālās pītagoriešu uzturēšanās un darbības vietas;
3. «Empedokls» – Akraganta¹⁵ Sicīlijā; šo vietu vienā no Itālijas apmeklējumiem (1922. vai 1924. gadā) ir apraudzījis, piem., arī Mēklers;¹⁶
4. «Platons» – varbūt domāta ir pazīstamā Platona dēka Sirākūsās¹⁷ Sicīlijā, taču nav izslēgtas arī ar Itālijas pītagoriešiem saistītas paralēles;
5. «Cicerons» – ticamāka liekas Roma;
6. «Džordano Bruno» – iespējams viņa dzimtā pilsēta Nola¹⁸ Kampānijā.¹⁹

Šajā uzskaitījumā vienīgi Cicerona vārds saistībā ar Romu varētu kļūt par Zālītes varbūtējā apmeklējuma vietas pārpratuma avotu: Cicerona dzīvē nozīmīga bija Roma, taču pieminama arī uzturēšanās Velijā (Elejā) pilsonisko juku laikā (pēc Cēzara slepkavības Cicerons sastopas ar Brūtu sava drauga Trebātija villā Velijā).

Jautājums par Zālītes komandējumu uz Dienviditāliju un Sicīliju paliek atklāts: meklējumos nav atrasti komandējumu apstiprinoši dokumenti, tomēr iespēja, ka Zālīte ir pirmais zināmais latviešu izcel-

¹² Ἐλέα, -ας, ἡ [Eléa] Eleja vai Οὐελίαι [Oyelíai] Velijas, agr. Ἐέλη [Hyélē] Hiele vai Ἐλη [Elē] Ele arī Θυέλα [Thyéla] Tiela (p.) {Luc.; STR. 6,252: Ἐέλη, Ἐλη, Ἐλέα; ST. BYZ. Ethn. 319,11: Θυέλα; PTOL. Geog. 3,1,8: Οὐελίαι; T.: 46,B1: Velia, alt. Elea}, t. Castellammare di Velia.

¹³ Κρότων, -ωνος, ἡ [Krótōn] Krotona <Krotōna> (p.) {Br.; STR. 6,262; T.: 46,F3: Croto(n)}, t. Crotone.

¹⁴ Τάρας, -αντος, ὁ [Tárās] Taranta (p.) {Cal.; HDt. 1,24; 3,136-138; 4,99; STR. 6,253; T.: 45,F4: Taras, alt. Tarentum, Neptunia}, t. Taranto, kr. v.: Тарант.

¹⁵ Ἀκράγας, -αντος [Akrágās] ó vai ἡ Akraganta (p.) {Sic.; TH. 6,4,4; T.: 47,D4: Akragas, alt. Agrigentum}, t. Agrigento.

¹⁶ MĒKLERS, E. *Italija: Ceļojuma piezīmes un atmiņas*. R.: Autora izdevums, 1934.

¹⁷ Συράκουσαι, Ion. Συρήκουσαι, Dor. Συράκοσαι vai Συράκοσσαι, -ῶν, αἱ arī Συρακῶ, -οῦς, ἡ [Syrākoysai, Ion. Syrēkoysai, Dor. Syrākosai vai Syrākossai arī Syrākō] Sirākūsas (p.) {Sic.; TH. 6,3,2; STR. 8,364; T.: 47,G4: Syracusae}, t. Siracusa.

¹⁸ Νῶλα, -ης, ἡ [Nōla] Nola <Nōla> (p.) {Camp.; STR. 5,247; Ta. 1,651; T.: 44,G4: Nola}, t. Nola.

¹⁹ LVVA, 7427. f., 13. apr., № 1961, 49. lpp. (abas puses).

smes filozofs, kas centies pabūt Parmenida dzimtajā Hielē (vēl kāds polisas nosaukuma variants, kas acīmredzot lietots Parmenida laikā), liekas simboliski intriģējoša. Ar laiku noskaidrojās, ka Itālija tika apvienota ar Helladu (pazīstams ir arī attēls LUAB – *Kārlis Balodis, Hermīne un Pēteris Zālītes Atēnu akropolē 1927. gadā*). Tomēr, lai gan tika atrasta Zālītes rakstu sērija *Jaunākās Ziņās*, pilnīgu skaidrību par jau minēto vietu apmeklējumu tā neieviesa, turklāt publicētas ir nebūt ne visas Zālītes sūtītās vēstules – lasītājiem tiek piedāvāti sekojoši raksti:

1. “Paradīzes dārzs – Po upes lidzenumā: No Vīnes līdz Ankonai,” *JZ* 157 (1927) 7. lpp. (19. VII);
2. “No Ankonas līdz Brindizijai,” *JZ* 163 (1927) 2. lpp. (26. VII);
3. “No Atēnām līdz Delfiem: Divas Atēnas. – Ko panāk sajūsma un vienprātība. – Grieķi un sengrieķi. – Ar auto pa Helladu,” *JZ* 179 (1927) 2. lpp. (13. VIII).²⁰

Droši var sacīt vienīgi to, ka ceļojums ir noticis 1927. gadā un apmeklēta ir gan Itālija, gan Hellada. Vienlīdz droši var teikt, ka Parmenida Hiele netika sasniegta, pretējā gadījumā notikums netiktu noklusēts. Šim ceļojumam, pietuveni ‘kukuliša’ zīmīgumam Ķīķaukas pusemūžā pierakstītajās bērnu dienu atmiņās un viņa dzīves pēcākā atritē un saiknē ar Sapfo, šķiet, piemīt pilnībā neizsakāmu un ne-salasāmu kultūrvēsturisku norišu apzīmētāju nozīme. Esošais bija un palika Hielē, tas palika pie Parmenida.

2.2. Neizdotā ‘Filozofijas vēsture’

1936. gada 24. 1 Zālīte informē LU Filoloģijas un filozofijas fakultātes dekānu F. Balodi par savu apņēmību ar Kultūras fonda atbalstu uzsākt publicēt *Filozofijas vēsturi* ar attiecīgām daļām:

1. grieķu filozofija,
2. viduslaiku filozofija,
3. jaunlaiku filozofija un
4. austrumzemju filozofija.²¹

Kā zināms, attiecīgais darbs (vai tā daļas) netika publicēts un manuskripta (ja tāds ir bijis) atrašanās

²⁰ Publikācijas beidzas ar vārdiem «Braucām no Atēnām uz Delfiem caur daudz vēsturiskām vietām, kuras apskatījām. Cauri Eleusīnai, Tēbām, pa nesen nosusināto Kopu ezeru (25.000 hektāru lielu auglīgu apgabalu), caur Lebedeju, Haironeju, Tanagru, Bralo, Amfisu, Krisu, apkārt Parnāsa kalnam utt. Par šo ceļojuma posmu nākošā vēstulē.» Tomēr nedz 1927. gada atlikušajos avīzes numuros, nedz nākamajā 1928. gadā Zālītes publikāciju turpinājumi nav atrodami. Dažu publikāciju rokraksti atrodami arī LUABR, P. Zālītes fondā. Trīs minētie raksti atkārtoti pārpublicēti grāmatā: VECVAGARS, M. *Kārļa Krūzas ‘klasiskās’ piezīmes*. R.: FSI, 2007, 190.-194. lpp.

²¹ Sk.: LVVA, 7427. f., 13. apr., № 1961, 153. lpp.

vieta vismaz man nav zināma. Tajā pašā laikā var pieņemt, ka Zālītes arhīvā viņa rokrakstu klāstā esošie *Apcerējumi un lekcijas filozofijas vēsturē*, vismaz to jaunākā daļa varēja ietilpt paredzētajā filozofijas vēstures 1936. gada izdevumā.

Tomēr LV Vēstures arhīvā, Zālītes LU personiskajā lietā atrodas vēl kāds dokuments (adresēts LA Filoloģijas un filozofijas fakultātes dekānam J. Endzelīnam),²² kas liecina, ka iesākumā *Filozofijas vēsturei* bija paredzēts arī t.s. saīsinātais variants, kas «rudeni sāks iznākt..» ar sekošām daļām:

1. veclaiku,
2. viduslaiku un
3. jaunlaiku filozofijas vēsture (katra ap 10 drukas loksnes).

Lai gan dokuments ir bez norādes par tā uzrakstīšanas laiku, tajā atrodas tā aptuvenos laika metus iezīmējošs teksts:

1. «*Izgl. min. Mēnešrakstā* būs īss apcerējums par “determinismu un indeterminismu”.
2. Universitātes *Rakstu* 6. burtnīcā būs plašāks apcerējums par Blaumani (apm. 7 dr. l.).»

IMM 1923. gada 5. № atrodams Zālītes raksts *Gribas brīvības jautājums: Determinisms un indeterminisms* (507.-513. lpp.). Arī LA *Rakstos* ir pieminētais darbs: *Rūdolfs Blaumanis, viņa darbi un nozīme literātūrā*, kas publicēts 1923. gada 6. № (3.-142. lpp.). No tā var atvedināt, ka dokuments ir rakstīts 1923. gadā un *Filozofijas vēstures* saīsinātais variants bija paredzēts jau 1923. gada rudenī. Nav izslēgts, ka saistībā ar šo iespējamo publikāciju ir veidojies arī Zālītes arhīvā pieglabātais filozofijas vēstures apcerējumu rokrakstu vidējais slānis, kas vēlāk papildināts ar dažāda rakstura drukas materiāliem.

1923. gads ir laiks, kad tiek izdotas pirmās mācību grāmatas latviešu valodā augstskolas studentiem,²³ lai jau otro reizi pēc jaunlatviešu aktivitātēm mēģinātu aizpildīt vai vismaz mazināt to valodisko un intelektuālo tukšumu, kura klātesamība latviskajā domvidē un dzīvē ir jūtama vēl šobaltdien. Tomēr arī filozofijas vēstures saīsinātā redakcija kā publikācija nav nedz zināma, nedz nojaušama tās edicijas materiālu atrašanās vieta (ja vien tādi jebkad ir iesniegti kādā apgādā); Zālītes fondā t.s. Misiņa bibliotēkā tādi neatrodas. Nav zināmi un attiecīgajā literatūrā nav izpausti arī iemesli, kas varēja aizkavēt manuskripta sagatavošanu vai apturēt publicēšanas procesu.

²² Sk.: LVVA, 7427. f., 13. apr., № 1961, 138. lpp. (otra puse).

²³ Piem., STRAUBERGS, K. *Romiešu literatūra: Konspekts saskaņā ar lekcijām, lasītām Latvijas Universitātē 1921./22. mācības gadā*. R.: Latvijas Universitātes Studentu padomes Mācības līdzekļu apgādāšanas komisijas izdevums, 1922; u.c.

1893. gadā viens otram pretī stāvēja divi Dr. – latvietis Zālīte (Jēna) un vācietis A. Plātes (Heidelberg). Tā iesākās (neskaitot atsevišķus rakstus periodikā pirms 1893. gada) Zālītes lielā žurnālistika *Mājas Viesa* atspaidā.²⁴ Savus jaunības nodomus 1935. gadā viņš apraksta kā centienus ar drukāta vārda piepalīdzību:

1. «...darīt tautu redzīgu, lai viņa sāktu par visu kritiski domāt,
2. rādītu, kā lai tauta tiek pie turības un labklājības..,
3. lai viņa līdz ar citām kultūras tautām varētu mist gaismā un dzīvot kultūras tautas dzīvi... Es pazīstu kādu, kas *Fausta* ‘prologu debesīs’ ir labi tulkojis.²⁵ Tāpat kādu, arī manu draugu,²⁶ kas Horātija dzejoļus skaisti tulkojis...»²⁷

Tomēr noturēt veidojušos tautu žurnālistiski uzturētā ‘kultūrtautas’ spozmē izdevās ne vienmēr, nereti uzturētājam pašam nācās ieelpot tautas mīto ceļteku dubļu smārdu. Vismaz daļēji žurnāliskā skubā raisītus ieskatu nepastāvīgus samezgļojumus²⁸ savās piezīmēs par ‘Dr. Pēteri Zālīti’ citām paaudzēm ir piepaturējis arī rakstnieks Kārlis Krūza.²⁹ Tos aprādīt pilnībā nav viegli. Ataust vēl padomijā dzimusi noskārta – laikā, kad pa daļai nelegāli ‘rakņājos’ oficiāli vēl neesošajā Zālītes arhīvā, – ka ar šo vīru kaut kas nav kārtībā.³⁰ Visi – gan melnie, gan baltie, gan brūnie, gan sarkanie un visos laikos – viņu ir vēlējušies kaut kur nobēdzināt. Kā lai nepievērš uzmanību cilvēkam, kurš ir bijis netīkams pašai varai? Kādi ir minētās nepatikas iemesli? Varbūt kāda nepieņemama filozofiska doktrīna? Kāds Diogena cienīgs visatļautības akts?

Zālīte brīžiem bija atļāvies neiedomājamo. Valstī, kura sevi bija pasludinājusi par demokrātisku un, jādāmā, brīvu zemi, viņš, kādā mirkļa vājuma brīdī, bija atļāvies – brīvību. Viņš bija atļāvies brīvību brīvi runāt, brīvi kritizēt pie varas bijušos un tajā laikā vēl esošos varas vīrus. Kanta un Dekarta vai Loka un Platona piesaukšana vietējās varas un vispārības domvides mūklājā negatīvas sekas spēja tikai pa-

²⁴ Sk.: ZĀLĪTE, P. *Mani memuāri III.*, 19. lpp. Pie Plātesa kopumā pavadīti vairāk kā 14 gadi (1893.-1905. g., 1909. un 1910. g.), kuriem būtu jāpievieno redaktora amats politiskā un literāriskā dienas avīzē *Laiks* (Jelgava, 1906. g.) un redaktora amats *Jaunā Dienas Lapā* (Pēterburgā, 1917. un 1918. g.).

²⁵ T.i., Rainis.

²⁶ Tā kā šie vārdi ir teikti par laiku ap 19. gs.b., skaidrs, ka Straubergs tas nevarētu būt, jo viņš teju bija dzimis 1890. gada 14. (2. v.st.) VI Džūkstes pag. *Lielstraģos* (Lancenieku galā); viņa Horātija I. sējums iznāk tikai 1924. gadā, lai gan atsevišķi tulkojumi periodikā ir krietni agrāk. Pirms Strauberga Horātiju tulko E. Veidenbaums *Austrumā* un Juris (īst.v. Gustavs Georgs Frīdrihs) Alunāns *Dziesmiņās*, kā arī vismaz kopš 1890. gada (*Balss*, № 21, 5. lpp.) Ludvigs Ernests Bērziņš (par viņu sk.: VECVAGARS, M. *Kārļa Krūzas ‘klasiskās’..*, 51.-52. lpp.). Iespējams, ka tieši pēdējo tulkotāju ir turējis prātā arī Zālīte.

²⁷ ZĀLĪTE, P. *Mani memuāri III.*, 19.-20. lpp.

²⁸ Piem., polemika t.s. rakstnieku pabalstu lietā, sk.: [ZEIFERTS,] TEODORS. *Prof. philos. P. Zālīts mūsu avīžniecībā*. R.: Iespieduši Meijers un Spunde, Sv. Pēterburgā, 1901.

²⁹ Sk.: VECVAGARS, M. *Kārļa Krūzas ‘klasiskās’..*, 176.-189. lpp.

³⁰ Zīmīgs ir pat Zālītem veltīto nekroloģu mazais skaits vai iztrūkums tajos 1939. gada periodiskajos izdevumos, kuru saturs un ievirze to prasīt prasītu.

spilgtināt. Notulība latvietī tiek iedēstīta jau ar mātes pienu. Viņš var būt latvietis, bet reti kad – cilvēks.

Jāsaka, ka Zālītes Latvijas *satus quo* emocionālās kritikas atsevišķi izteikumi šķiet pārsteidzoši piemēri arī citiem laikmetiem: «Ja lasām iznākušos darbus par Latvijas tapšanu, gandrīz vienalga kuru, tad tā vien liekas, ka vai ikviens no mūsu valsts vīriem, īpaši no tiem, kam bija noteicošais vārds Tautas Padomes, Satversmes Sapulces un pirmās Saeimas laikā, ir jau, vai no šūpļa sākot, sapņojis par neatkarīgu Latviju...»³¹ Vēl kāds piemērs: «Latvijas pastāvībai daudzi netic arī vēl tagad. Tāpēc saimniekots tiek tā, ka lai rit nāk kaut vai grēku plūdi, rauj ko var, cerībā, ka, katastrofai nākot, paspēs pie laika aizbēgt. ..Spekulantu dāmas, kuru vīri vēl nesen bija ‘pliki kā magažiņas žurkas,’ tagad izrikojumos un ballēs tērpjas kleitās, kas maksā pa 100.000 L. rubļu. Pērk dārgus namus. Palaikam uz sievu vārdiem. Dažam labam, kas Latvijā iebraucis kā ubags, sieva iedzīvojusies piecos un pat vairākos namos. Vienas dzīres seko otrām. Prese to apbrīno...»³² Varētu rasties iespaids, ka brīžiem tiek dzīvota jau reiz padzīvota dzīve!

«Īsts Latvijas valsts vīrs, līdzīgs Periklam senajās Atēnās, būtu šajos desmit gados Latviju pārvērtis par ziedošu kultūras zemi, kur dzīvo brīva un turīga tauta...»³³ Atklāti runājot, Perikls bija zaglis, bet tas, ko viņš piesavinājās savām vajadzībām (mēģināsim nebūt lētticīgi un pieļausim arī šādu varbūtību), bija nesamērojami mazākais salīdzinājumā ar to, ko viņš sagrābāja savas politiskās plauksmei. Līdzīgs Periklam Latvijā – tikai kādā citā jomā – esot bijis Misiņš. Daudzi lielāku personisko bibliotēku īpašnieki nelabprāt atstāja viņu ‘bez uzraudzības’ savās dārgumu krātuvēs. Bet bez Misiņa nebūtu Misiņa bibliotēkas ar saviem vienreizīgiem retumiem.

Z. Meierovics 1917. gada oktobrī J. Goldmaņa dzīvoklī Pēterburgā Nacionālās Padomes dibināšanas sapulcē esot atzinis, ka «..tā frakcija [Zemnieku Savienība], kas mani deleģējusi, ir pret neatkarīgu Latviju, viņa ir par federāciju ar Krieviju, it īpaši Skubiņš, Brēmers un Ulmanis ir pret neatkarīgu Latviju, viņi ir par federāciju ar Krieviju un viņiem pie zemniekiem ir liels iespaids.»³⁴ Meierovics – īsta politiska reālista manierē – esot pārtraucis saieta vadīšanu un pametis apjukušos neatkarības piekritējus un sapņainos ideālistus... Pēcāk ļaudis tika ieradināti jau citādas vēstures aprisēs.

Zālīte turpina tincināt politisko lielvīru taisnprātību: «..Paceļas atkal jautājums: ..Kāpēc neļāva Ziemeļlatvijas armijas štāba priekšniekam un Cēsu kauju faktiskajam vadītājam V. Ozolam³⁵ vācus tūlīņ izdzīt arī no Kurzemes, kā viņš to vēlējās? Vai rasi aiz tā paša iemesla, aiz kāda ķeizars Tiberijs neļāva

³¹ ZĀLĪTE, P. *Kā Latvija tapa vai kā piepildījās tautas pašnoteikšanās ideja?* R.: Valtera un Rapas akc. sab. grāmatspiestuve, 1928, 5. lpp.

³² ZĀLĪTE, P. *Kā Latvija..*, 5.-6. lpp.

³³ *Ibid.*, 101. lpp.

³⁴ *Ibid.*, 54. lpp.

³⁵ Savdabīgs Alkibiāda tēla paveids Latvijā. Viņa darbības izvērtēšana skar visumā ‘neērtus’ jautājumus saistībā ar Latvijas valsts izveidi, proti, arī t.s. Strazdumuižas pamiera problēmu un Bermontiādes varbūtējo īsteno izraisītāju atklāsmi. Nav brīnums, ka literatūras avotu apkopojumi par šo cilvēku pat mūsdienās jālūko viņpus ‘latzemes sidraba šķidrauta,’ piem.: SURHONE, LAMBERT M.; TENNOE, MARIAM T.; HENSSONOW, SUSAN F. (eds.) [Krājuma apkopotāji atzīmēti pēc grāmatas vāka.] *Voldemārs Ozols. Lieutenant Colonel, Order of Lāčplēsis, Latvian Riflemen, Right Wing*. Betascript Publishing, 2010) (sk.: <https://www.morebooks.de/store/gb/book/voldemars-ozols/isbn/978-613-0-90427-2>). Vien nule parādījies kāds šim vārdam veltīts sīkdarbs: DAUKŠTS, B. *Kopveža Voldemāra Ozola kara gaitas un politiskā evolūcija*. [R.]: LU Akadēmiskais apgāds, 2012 (grāmata nav domāta pārdošanai).

Germānikam visas Vācijas iekarot, ko tas lūdza, bet aizsauca viņu no Vācijas uz Romu atpakaļ? Tiberijs, kā zināms, baidījās no tā, ka Germāniks viņam pārāugs pār galvu un varētu to gāzt.»³⁶ Kāpēc puspatiesa vai ļautiņu apredzē iestrādināti maldi ir tik dzīvīgi?

«Iegūta ir politiskā brīvība, izcīnīta Latvijas neatkarība. Šai ziņā Latvija ir brīva. Bet ir arī vēl cita nebrīva, ekonomiska un finansiāla nebrīvība. Un šai ziņā mēs grimstam verdzībā, atkarībā no svešiem elementiem. Rīgas nami pāriet svešnieku rokās. Tirdzniecība ir tāpat cittautiešu rokās. Rūpniecība, pat dzirnavas svešnieku rokās. Arī dzelzceļus taisās atdot svešniekiem.. Meži jau būs drīz pagalam izskausti. Lielāko daļu peļņas saņēmuši sveši elementi. Cik ilgi lai tas tā iet?»³⁷ Kad reiz latviešiem pienāks tie laiki.., kad reiz latvietis stās būt par latvieti..?

Kas ir bijis Dr. Pēteris Zālīte? Nostāties Saeimas tribīnē un paziņot, ka deputāti, lūk, neesot tie vīri, kam latvju tauta var uzticēties,³⁸ ka tieši viņi ir tie, kas, ilgu gadus valdīdami, ir noveduši valsti galējā postā,³⁹ ieteikt tautas padevīgajiem kalpiem visupirms dot pašiem sev jaunus likumus, pārvarēt un reformēt pašiem sevi un tikai tad – Satversmi,⁴⁰ ka Ulmani – varbūtējā sakarā ar Satversmes grozījuma projekta autoriem – viņš [Zālīte] par tik lielu muļķi neuzskatot, jo Satversmes grozījumi, kas, atņemot tautai varu un nododot to valsts prezidenta pārraudzībā, varot beigties tikai ar Latvijas neatkarības un pašu grozījumu projekta iesniedzēju iznīcināšanu,⁴¹ ka jāgādādot par korupcijas iznīcināšanu iesākumā pašiem savā vidū un jāizdodot likums, ka valsts apzadzēji un koruptanti esot publiski jāpakar,⁴² – nostāties Saeimas tribīnē un izteikt šādus un līdzīgus apgalvojumus un prasības var vienīgi politiskajā ‘andelē’ neietapis savpatnis vai pilnmēra politisks ideālists un taisnprātis. Kā vienam, tā otram pielietojumu gan viņās, gan arī šajās dienās būtu pagrūti atrast. Par sevi pašu viens no pārmēru retajiem, bet, kā liekas, panaivajiem pašas varas taisnuma aprātotājiem Latvijā izsakās: “Zālīte, tu esi palicis par sapņotāju.”⁴³

2.4. Zālīte kā antīkās filozofijas vēsturnieks

Viens (vai divu?) Platona dialoga tulkojums,⁴⁴ dažu lappušu liela ievadsadaļa darbā *Latviešu tautas*

³⁶ ZĀLĪTE, P. *Kā Latvija..*, 93.-94. lpp.

³⁷ *Ibid.*, 99.-100. lpp.

³⁸ “Prof. Dr. phil. P. Zālītis par vienotu latviešu tautu,” *Latviešu Vara* 10 (1933) 2. lpp.

³⁹ “Prof. Dr. phil. P. Zālītis par vienotu latviešu tautu,” *Latviešu Vara* 9 (1933) 2. lpp.

⁴⁰ *Ibid.*, 2., 3. lpp.

⁴¹ *Ibid.*, 10 (1933) 2. lpp.

⁴² *Ibid.*

⁴³ ZĀLĪTE, P. *Kā Latvija..*, 101. lpp.

⁴⁴ “Sokrata aizstāvēšana. Platona sacerējums. Latviski tulkots no grieķu valodas. [Tulkojuma beigās abreviatūra un iniciāļi: Dr. P.S.], *MVM* 1 (1905) 10.-12. lpp.; 2, 95.-98. lpp.; 3, 180.-182. lpp.; 4, 269.-272. lpp.; 5, 367.-368. lpp.; 6, 453.-456. lpp. “*Ijons [Ions]*. Platona dialogs par māksliniecisku un dzejniecisku darbu,” *Z* 4 (1908) 160.-171. lpp. Par pirmo tulkojumu *MVM* var pietiekoši pamatotī apgalvot, ka tas ir Zālītes darināts (sk.: ZĀLĪTE, P. *Prof. Dr. phil. Pētera Zālītes dzīve un darbi. Pašbiogrāfija*. [B.v.]: Autora izdevums, 1937, 59. lpp., kā arī *Latviešu zinātne un literatūra 1904.-1905: Periodikā iespiesto rakstu rādītājs*. Sast. AUGUSTS ĢINTERS. R.: Kultūras fonda izdevums, 1939, 37. lpp.). Savukārt par otro pagaidām ir tikai minējumu un iespējamību apceres: nedz mēnešrakstā pašā, nedz uzziņu krājumā *Latviešu zinātne un literatūra 1908–1909: Periodikā iespiesto rakstu rādītājs* (R., 1963) tulkotājs nav uzrādījis. Tomēr liekas, ka pārcēluma nemīnēšana Zālītes *Pašbiogrāfijā* un *Memuāros* nebūt nav nejauša. Tulkojums pats diemžēl ir bez piezīmēm un komentāriem; dažas vietas pārcēlumā varētu būt diskutablas arī no 20. gs. sākuma latviešu valodas prakses iespēju viedokļa (164. un 165.-166. lpp.). Īpašvārdu

dvēselē,⁴⁵ Frensis Bēkons ar 'pielikumu',⁴⁶ daži raksti (13 personālijas un atsevišķi tematiskie) RLB izdotajā konversācijas vārdnīcā (1906-1921)⁴⁷ līdz ar vārdnīcas filozofijas nodaļas vadību⁴⁸ un kritika sakarā ar J. Studenta disertāciju par atziņas teoriju grieķu filozofijā⁴⁹ ir teju vai pilnīgs to darbu uzskaitījums, kurus filozofijas vēstures tai skaitā arī antīkās filozofijas vēstures pasniedzējs Pēteris Zālīte⁵⁰ ir veltījis Helladas domātāju uzskatu publiski pieejamam apskatam. Vēl 1921. gadā J. Lapiņš raksta: «[Dāles] *Cilvēka dvēsele un centrālā nervu sistēma* ir pirmā patstāvīgā akadēmiskā filozofiskā grāmata mūsu literatūrā... Līdz šim latviešiem bija tikai viens filozofs prof. Jēkabs Osis., bet viņš nav tikpat kā nekā latviski rakstījis. Dr. phil. P. Zālītim, izņemot īsus rakstiņus konversācijas vārdnīcā, latviešu valodā nav nekā cita, kā tikai tulkojumi.»⁵¹ Tiesa, vēl nebija zināmi (pēcāk netika arī publicēti) paprāvie Zālītes lekciju materiāli, tostarp arī rokrakstu materiāli filozofijas vēsturē, kuros var izšķirt aptuveni 3 slāņus:

1. vecāko (un lielāko) – teksts vairumā salasāms ar grūtībām (izplūdusi tinte un vietām arī citas izcelsmes bojājumi), rakstībā lietoti 'sh' kā 'š', 'w' kā 'v', 'z' kā 'c,' garumzīmes apzīmētas ar 'h' u. tml.; rokraksti pieder Zālītem;⁵²
2. vidējo – teksts salasāms, vietumis pievienoti dažādi drukas darbu fragmenti latviešu un vācu valodās (atsevišķas grāmatu lappuses, to izgriezumi, dažādi avīžu un žurnālu raksti, enciklopēdiju lappuses, studentu lekciju pieraksti u. tml.), rakstība maz ar ko atšķiras no mūsdienās pieņemtās; rokraksti lielumis pieder Zālītem (1920. gadi?);
3. jaunāko slāni – skaidrs, labi salasāms salīdzinoši jauns rokraksts, kas noteikti nav Zālītes

atveide ir ar īpatnībām, piem., mūsdienu vārda 'Zeus' vietā tiek lietota senāka forma 'Ceiss' (163. lpp.) kā varbūtējs patapinājums atveidē no Mīlenbaha *Odisejas* latviskojuma, kas rakstībā respektēja vācu valodas ietekmē veidojušos tradīciju; šo pašu formu lieto arī Rainis R. Hamerlinga *Amors un Psihe* tulkojumā un komentāros; u.c.

⁴⁵ "Dvēseles jēdziens. Par dvēseli vispār," *Latviešu tautas dvēsele ar iepriekšēju dvēseles jēdziena un tautu dvēseles apskatu*. 2. pap. izd. R.: Autora apgādībā, 1932, 7.-13. lpp.

⁴⁶ *Frensis Bēkons, viņa dzīve un filozofija, sakarā ar grieķu filozofiju, viduslaiku sholastiku un renesansi*. R.: [b.i.], 1926. T.p. LUR 14.

⁴⁷ 1) Dēmokrits, 2) Empedokls, 3) Epiktēts, 4) Epikūrs, 5) Filons, 6) Gorgijs, 7) Hērakleits, 8) Karneads, 9) Ksenofans, 10) Platons, 11) Plotīns, 12) Porfirjijs, 13) Seneka (sk.: ZĀLĪTE, P. *Prof. Dr. phil.*, 59. lpp.). «Uzņēmēmos [RLB vārdnīcas] filozofijas nodaļu tik tad, kad par viņas vadītāju mani uzaicināja Tērbatas universitātes filozofijas profesors Jēkabs Osis (Ose [vajadzētu būt – Ohse]) un Lautenbachs. [...] Profesors J. Osis netika līdzstrādājis. Viņam nebija laika, sacīja, ka strādā pie kāda lielāka filozofiska darba, kurš laikam ir palicis nepabeigts» (*ibid.*, 64. lpp.).

⁴⁸ *LE*, 3. sēj. Stokholma: Trīs Zvaigznes, 1953-1955, 2767. lpp.

⁴⁹ *Atziņas teorija grieķu filozofijā: Kritiska apcere no P. Zālītes*. R.: Valtera un Rapas spiestuve, 1928. T.p. LUR 18, *Pielikums*.

⁵⁰ Lekcijas LA un LU Zālīte lasa apm. 15 gadus, sk.: "Atvaļināts prof. P. Zālīte," *Rīts* 180 (1935) 7. lpp. (3. VII): «Ministru kabinets atbrīvoja no amata universitātes filozofijas-filoloģijas fakultātes profesoru Pēteri Zālīti, kas sasniegjis universitātes satversmē paredzēto maksimālo vecumu.» Savukārt Paula Jureviča pirmie kursi universitātē ir saistīti ar franču filozofiju un tikai 1927./28. m.g. līdztekus grieķu valodai viņš sāk pasniegt Platona ideju mācību, savukārt filozofijas vēsturi – no 1935./36. m.g.

⁵¹ LAPIŅŠ, J. "Docenta P. Dāles *Cilvēka dvēsele un centrālā nervu sistēma.*," *Latvijas Vēstnesis* 143 (1921) 3. lpp. (30. VI). Vārds 'tulkojumi' Lapiņa tekstā attiecībā uz Zālīti tomēr lietots daudzskaitli.

⁵² Zālīte pēc Rostokā publicētās disertācijas 1898. gadā dodas uz Pēterburgu lai vestu sarunas par darba atzišanu Krievijā un maģistra eksāmenu kārtošānu. Viņš panāk atļauju noklausīties visus filozofijas priekšmetus pēc izvēles. Šāda darbošanās prasījusi vairākus gadus un uz 1905. gadu ir nolikti visi eksāmeni filozofijas priekšmetos. Varbūt Pēterburgā klausītās lekcijas ir saistāmas ar Zālītes filozofijas vēsturei veltīto rokrakstu vecāko un prāvāko daļu? Par šiem jautājumiem Zālīte pats gan neizsakās. Sk.: ZĀLĪTE, P. *Mani memuāri I. 1. Jēna un Pēterpils. 2. 1905. gada revolūcija*. R.: Prof. Dr. phil. Zālītes izdevniecība, 1935, 6., 7., 9. lpp.

rakstījums (1930. gadi?). Iespējams, ka pārrakstītie nedaudzie teksti ir saistāmi ar viņa augstāk jau pieminēto apņēmību⁵³ 1936. gadā publicēt vismaz kādu daļu no lasītā filozofijas vēstures kursa.

Diemžēl visi Zālītes rokraksti filozofijas vēsturē ir ar minimālu, jāsaka pat, vairumā bez jēlkāda zinātniskā aparāta, bez atsaucēm,⁵⁴ piezīmēm, komentāriem, literatūras norādēm⁵⁵ u. tml. Iespējams, ka rokrakstu avotu, ietekmju un patapinājumu restaurācija šobaltdien pilnībā vairs nav īstenojama (vienlīdz fragmentāri tā iespējama arī no skopā iespiestā materiāla). Turklāt virkne rokrakstu tēmas nav pilnīgas, trūkst prāvs skaits lappušu, kas fiksējams pateicoties to numerācijai, piem., par Aristoteli, par Parmenīdu, par Platonu u. tml.

Zālīti, līdzīgi kā daudzu universitāšu u.c. mācību iestāžu galvenokārt izglītojoši orientētu filozofijas vēsturnieku (šajā gadījumā 19. gs. b. un 20. gs. s.), lielākoties interesēja idejas filozofijas vēsturē to pabeigtības formās, gatavas, studentiem mācību procesā priekšā stādāmas 'filosofēmas' (šādu terminu, liekas, lietoja arī T. Celms). Savukārt to tapšanas procesam, valodisko izteiksmes formu izveidei un stabilizācijai oriģināl- un atveidotājvalodās nereti netika veltīta līdzvērtīga uzmanība. Ne katrs universitātes filozofijas vēstures pasniedzējs iespēs izsekot ikvienam jaunumam šumēristikā vai bizantoloģijā, pietuveni tam, kā ne katrs valodnieks ar interesi un aktīvu līdzdalību apgūst un seko vēsturiskās gramatikas jaunākajiem strāvotajiem un atklājumiem. No otras puses acīmredzot tieši Zālītem varam būt pateicīgi par vairākiem gan veiksmīgiem, gan arī mazāk veiksmīgiem meklējumiem arī terminoloģijas laukā ('esotība,' 'noģiedība' u.c.),⁵⁶ kā arī par Bēkona maldu tēlu un priekšstatu (*idola tribus, idola specus, idola fori, idola theatri*) cienīga māņu 'priekšmeta' izveides un praktiskas iemiesotības uzrādi filozofijas vēstures latviskās izteiksmes formās (sk. pie 'Hebames Plenaretēs').

2.4.1. Zālītes antīkās filozofijas vēstures mērauklas

Acīmredzot 19. gs. lielākoties vācu valodā rakstošo antīkās filozofijas vēsturnieku – tādu kā Cellers, Ībervegs, Vindelbands, Dīlss u.c. – darbu rezultāti varētu būt tās 20. gs. sākuma mērauklas un ideāli antīkās filozofijas vēstures pasniegšanā, saistībā ar kuriem un virzībā uz kuriem iespējams ir noritējis arī Zālītes darbs pie filozofijas vēstures lekciju antīkās pasaules autoru sadaļas gan saistībā ar materiālu atlasī, gan sniegto interpretāciju, gan arī lekciju cikla kopējā orientācijā. Vismaz šādu atzinumu var atvedināt, iepazīstoties ar Zālītes pelnīti bargo atsauksmi saistībā ar Studenta disertāciju *Atziņas teorija*

⁵³ ZĀLĪTE, P. *Prof. Dr. phil.*, 70. lpp.

⁵⁴ Atrastas vien kādas 3-4 atsaucēs vairākos simtos lappušu.

⁵⁵ Pretstatā tam, piem., Bēkona darbiem un literatūrai par viņu Zālīte ir veltījis vairākas lappuses (sk.: ZĀLĪTE, P. "Frensis Bēkons, viņa dzīve un filozofija, sakarā ar grieķu filozofiju, viduslaiku sholastiku un renesansi," *LUR* 14 (1926), 77.-82. lpp. (atsevišķā iespaidumā).

⁵⁶ Nevar drošprātīgi apgalvot, ka Zālīte pirmais ir lietojis un ieviesis terminu 'esotība' u.c., tomēr viņa lekciju materiālos minētais termins (arī 'noģiedība') ir lietots jo bieži. Tiesa gan, valodnieku kritiku par termina 'esotība' lietā likšanu saņēma Jūlijs Students, kas tikai sekoja lekcijās dzirdētam.

grieķu filozofijā. Kas ir šie autori?

1. Tībingenes skolas pārstāvis Eduards Cellers (*Eduard Zeller*; 22. I 1814., *Kleinbottwar* – 19. III 1908., *Stuttgart*); viņa fundamentālais darbs *Grieķu filozofija tās vēsturiskā attīstībā* (*Die Philosophie der Griechen in ihrer geschichtlichen Entwicklung*) pirmo reizi iznāca Tībingenē 1844. – 1852. gadā 3 sējumos 6 grāmatās un aptvēra laika posmu no sākotnējām kosmogoniski kosmoloģiskām poēmām līdz neoplatonisma norietam m.ē. 6. gs. Šajā darbā tika analizēti, salīdzināti un skaidroti vairums tobrīd zināmie antīkās filozofijas avoti, tika iedibināta pati avotu mācība kā nepieciešams vēsturiski filozofiskās analīzes priekšnoteikums. Cellers savdabīgā veidā ‘athēgeliskoja’ tā laika filozofijas vēstures mācību, atteicās to aplūkot kādas vienas dominējošas idejas gaismā, centās atgūt tās pirmējo materiālu attīrītu no vēlāku laiku uzslāņojumiem. Cellera darbība 19. gs. vidū sāka iezīmēt ‘jaunu’⁵⁷ pavērsienu attieksmē pret filozofiju kā vēsturi. Acīmredzot šis vērsums turpinās vēl līdz mūsu dienām.
2. Frīdrihs Ībervegs⁵⁸ (*Friedrich Überweg* arī *Ueberweg*; 22. I 1826., *Leichlingen* – 9. VI 1871., *Königsberg*) ar saviem uzziņu materiāliem pārbagātajiem *Filozofijas vēstures apcerējumiem..* (*Grundriss der Geschichte der Philosophie..*), kas iznāk 1863. – 1866. gadā 3 daļās (vēlāk ar daudziem atkārtotiem, papildinātiem u. tml. izdevumiem), kā liekas, ievada vēl kādu pavērsienu filozofijas vēsturē, proti, šīs vēstures mācību literatūrā: viņš savieno biobibliogrāfiskus personāliju aprakstus ar detalizēti izvērstiem primāro un sekundāro avotu uzskaitījumiem.⁵⁹ Iespējams, ka šos pārveidojumus varētu skaidrot arī kā blakus reakciju procesam, kurā izglītība (augstākā) maz pamazām apguva dažas masu precei nepieciešamas īpašības.
3. Neokantisma Bādenes skolas dibinātājs Vilhelms Vindelbands (*Wilhelm Windelband*; 11. V 1848., *Potsdam* – 22. X 1915., *Heidelberg*); savā *Senās filozofijas vēsturē* (*Geschichte der alten Philosophie*) 1888. gadā, *Filozofijas vēsturē* (*Geschichte der Philosophie*) 1892. gadā u.c. darbos filozofijas vēstures problemātiku reducēja pamatjautājumā: kā universāla vērtību sistēma (tās izcelsme nav diskutabla!) dažādos rietumu cilvēka attīstības laikposmos iemiesojas un pārveidojas ar filozofu un domātāju unikālo personību piepalīdzību atšķirīgās filozofijas sistēmās un filozofiskās pieejās?
4. Filologs, filozofijas vēsturnieks un antīkās tehnikas pētnieks Hermans Aleksandrs Dīlss (*Hermann Alexander Diels*; 18. V 1848., *Wiesbaden-Biebrich/Nassau* – 4. VI 1922., *Berlin-Dahlem*); darbi: *Doxographi Graeci*, 1879; *Parmenides Lehrgedicht: griechisch und deutsch*, 1897; *Herakleitos von Ephesos: griechisch und deutsch*, 1901; *Poetarum philosophorum fragmenta*, 1901; *Die Fragmente der Vorsokratiker*, 1903; u.c. Laika gaitā filozofijas vēsturei ir bi-

⁵⁷ Sal. ar Dīlsu un hermeneitiskās pieejas iedibinātājiem.

⁵⁸ Zālīte šo uzvārdu latviešu valodā atveido kā ‘Fridrichs Ūbervēgs’ un tajā pašā laikā vārdu ‘Külpe’ kā ‘Kilpe’ (ZĀLĪTE, P. “Atziņas teorija grieķu filozofijā,” *LUR* 18, *Pielikums*, 27. lpp., 1. lpp.).

⁵⁹ Ībervega dokumentalitātes ietekmju lokam pieslienās arī Ķīkaukas mācību grāmata *Grieķu literatūras vēsture* un daļēji arī Zeiferta *Latviešu rakstniecības vēsture*.

juši vairāki ideāli. Viens no tiem, kas plašāku izplatību bija guvis 19. gs. un pretendēja, līdzīgi arī citiem, uz objektivitāti, paredzēja, ka notikumus (plašā nozīmē), ir iespējams atjaunot tādu, kādi tie esot bijuši.⁶⁰ Dīls šādas paradigmas ietvaros izstrādāja t.s. doksogrāfiju (liecību izklāstu), kas skaidroja grieķu dabas filozofu (tā saucamo ‘fisiologu’) senākā perioda liecību pārmantošanas procesu. Darbā *Doxographi Graeci* viņš mēģināja atjaunot to avotu, kas iespējams atradās pamatā visai vēlākai filozofijas pārstāstu tradīcijai,⁶¹ atšķirot liecību izklāstus no atsevišķu filozofu dzīvesstāstiem (biogrāfijām) un dažādu novirzienu filozofiju atstāstiem (t.s. filozofu pēctecības), kas bija ļoti populāri senatnē. Pēc Dīlsa (un acīmredzot viņa skolotāja H. Uzenera⁶²) domām, antīkās doksogrāfijas aizsākumi meklējami kādā no Aristoteļa sekotāja Teofrasta darbiem, kurš sešpadsmit grāmatas izklāstīja t.s. fiziķu viedokļus, sagrupējams viņus skolās un sekodams tematiskam izklāstam. Dīlss pieņēma, ka vēlāk šis darbs ir saīsināts un papildināts ar jauniem hellēnisma avotiem un guvis plašu izplatību, kļūdam, piem., par tādu attāli stāvošu autoru kā Tertulliāna un Seksta Empīriķa darbu avotu. Šis hipotētiskais sacerējums, ko Dīlss nosauc par *vetusta placita*, tagad ir zaudēts; darbu m.ē. pirmajā gadsimtā atkal saīsina un papildina ar jaunām ziņām kāds nezināms autors Aetijs (Ἄετιος [Aétios]), kura vārdu trīs reizes ir minējis kristiešu autors Teodorēts (Θεοδώρητος). Tieši šis teksts – tā bija galvenā hipotēze grāmatā *Doxographi Graeci* – ir kalpojis kā avots autoram, kas veidoja fiziķu viedokļu sakopojumu (*placita*), kas tika attiecināts uz Pseido Plūtārhu, kā arī pirmo grāmatu Stobeja antoloģijā (*eclogae physicae*). Turklāt Pseido Plūtārha darbs tika izmantots grāmatā *de historia philosophica*, fragmentārā traktātā, kuru attiecina uz Galēnu. Dīlsa veiktais dokumentu salīdzinājums ļauj secināt, ka tie tiešām ir saistīti ar vienu un to pašu avotu un, turklāt, Stobeja antoloģijā, kur viss ir vairāk sadrumstalots nekā Pseido Plūtārha darbā, ir papildu sadaļas, kas norāda uz šo autoru savstarpējo neatkarību. Nozīmīgs papildu avots ir arī Teodorēta traktāts *Ἑλληνικὴν θεραπευτικὴν παθημάτων* (*Graecarum affectionum curatio*), kurā patiesībā tiek norādīts avots – Aetijs.⁶³ Šādas rekonstrukcijas rezultāts ir maģistrālas doksogrāfiskas tradīcijas veidošana sākot ar Teofrastu. Izrādās, ka šo pašu avotu ir izmantojuši tādi autori, kā piemēram, Romas Hipolīts, cits Pseido Plūtārhs, autors darbam *στροματεῖς*, kura fragmentus saglabājis Eusebijs, un daļēji arī Diogens Lāertietis, kura jo plaši lietotais filozofiski vēsturiskais traktāts ir dīvains doksogrāfisku un biogrāfisku žanru kombinācija.

5. Vladimira S. Solovjova (Соловьѳв Владимир Сергеевич) ideju turpinātājs kņazs Sergejs Ni-

⁶⁰ Ar reizi jāsaprāt, ka minētais uzskats ir nepietiekoši akcentējis atbilstmes pārbaudes iespējamību, tās nepieciešamību un instrumentāriju. Kā un ar ko lai pārbauda simtiem gadu sena pēcāk it kā restaurēta notikuma, teksta u. tml. atbilstmi tam, kas īstenībā esot noticis, kas esot rakstīts, kas esot domāts u. tml. sirmā pagātnē? Vai varbūtējai atbilstībai būtu jānotic?

⁶¹ Tā tiek dēvēta par doksogrāfisku.

⁶² Hermans Karls Uzeners (*Hermann Carl Usener*; 23. x 1834., *Weilburg* – 21. x 1905., *Bonn*), vācu klasiskais filologs, Pēterburgas zinātņu Akadēmijas ārzemju korespondētājloceklis klasiskās filoloģijas kategorijā (ievēlēts 13. xii 1886. g.). Zinātniskajā darbībā izstrādājis, ievērojis un pilnveidojis kārtulu, saskaņā ar kuru senatnes pētniecībā būtu jācenšas atbrīvoties no laikmetīgiem uz- un aizslāņojumiem.

⁶³ Πλούταρχος δὲ καὶ Ἄετιος τὰς τῶν φιλοσόφων ἐκπαιδευοῦσι δόξας (THDT. *Affect.* 2,95,5-6).

kolajevičs Trubeckojs (*Трубецкой Сергей Николаевич*; 23. VII 1862., Maskavas gub. Ah-tirka {*Ахтырка*} – 29. IX 1905., Pēterburga); 1890. gadā viņš aizstāv maģistra disertāciju *Metafizika senajā Grieķijā (Метафизика в Древней Греции)*, 1900. gadā – doktora disertāciju *Mācība par logusu tā vēsturē (Учение о Логосе в его истории)* un iegūst profesora vietu Maskavas universitātē. Viņš ir žurnāla *Filozofijas un psiholoģijas jautājumi (Вопросы философии и психологии)*⁶⁴ redaktors (1900-1905), pirmais vēlētais Maskavas universitātes rektors (1905), amats, kas izrādījās liktenīgs viņam pašam. Pēc viņa nāves izdota *Senās filozofijas vēsture (ТРУБЕЦКОЙ С.Н. История древней философии. Часть первая. М.: Типо-литография Т-ва И.Н. Кушнерев и К°, 1906)*;⁶⁵ 1908. gadā iznāk arī grāmatas otra daļa, bet tās izdošanu nav sagatavojis Trubeckojs pats, bet gan studenti un izdevēji. Publicētas ir arī abas disertācijas. Filozofijas vēsturē Trubeckojs piesienas priekšstatam, ka grieķu filozofija ir attīstījusies no mitoloģijas un reliģijas un tās nozīme ir cilvēces sagatavošanā kristietības ideālu uztverei.⁶⁶

Dibināti var taujāt: vai arī LA un LU klausītavu apmeklētājiem tika sniegtas Cellera, Ībervega, Vindelbanda, Dīlsa, Trubeckoja u.c. pārbagāto materiālu cienīgas lekcijas? Pietuvoties uzdotā jautājuma atbildei neapšaubāmu primāro avotu iztrūkuma dēļ varēs tikai aplinku ceļā, turklāt izsakot vien vairāk vai mazāk pieņemamus minējumus.⁶⁷

2.4.2. Studenta disertācija un Zālītes materiāli par eleātiem

Zālītes filozofijas vēsturei veltītos un šobaltdien saglabātos rokrakstos autorizēt aizguvumu avotus, atklāt varbūtējus patapinājumus vai ietekmes skaidru atsauču iztrūkuma dēļ varētu būt grūti izpildāms, pilnībā pat nerealizējams uzdevums. Visupirms šajā un tikai šajā sakarā⁶⁸ ielūkosimies kādā drukātā

⁶⁴ Žurnāla publikācijas internetā – <http://relig-library.pstu.ru/modules.php?name=r-18>.

⁶⁵ Rec.: Тихомиров, П.В. “Новый курс по истории древней философии,” *Богословский вестник* 4 (1907) с. 817-819.

⁶⁶ «Греческая философия создала ту эллинскую образованность, которая стала всемирной образованностью, греческая философия сообщила этой ‘образованности’ ее запас общих идей, сделавших ее универсальной; и она впервые формулировала тот идеал человечества, всечеловеческого братства и всечеловеческого единства, которому впоследствии христианство дало религиозную, реально-мистическую основу, а Рим попытался дать практическое осуществление во всемирном государстве. Таким образом ‘бесполезнейшая из всех наук’ не только открыла человечеству новый мир духовных ценностей, но создала новый мир человеческого просвещения; она возбудила самосознание человечества и послужила его духовному объединению. И естественно, что в высшем ее начале, в начале Разума, Слова, христианство обрело формулу для выражения своего универсального принципа. История показывает нам, что дала философия христианской мысли, как послужила она школой мысли средневековой, как возродила и обновила она духовные силы европейского человечества, освободив его мысль от догматических пут, после того как средневековое христианство уклонилося от первоначальных чистых норм и застыло во временных, полуязыческих формах» (ТРУБЕЦКОЙ, С.Н. “Чему учит история философии,” *Манифесты русского идеализма. Проблемы идеализма. Вехи. Из глубины*. М.: Астрель, 2009, с. 215).

⁶⁷ Var apšaubīt pat to, vai Zālītes t.s. *Apcerējumi un lekcijas grieķu filozofijas vēsturē* ir materiāli, kas izmantoti lasot filozofijas vēstures lekcijas LA un LU klausītāvās. Nosaukumi *Apcerējumi un lekcijas..* nav Zālītes doti.

⁶⁸ Iespējams, Studenta disertācija pati ir pelnījusi īpašu analīzi, bet tas būtu jāveic citā reizē un citā vietā.

tekstā, proti, Sudentam adresētajos iebildumos (papildinot tos – tekstu līdzības dēļ – ar atsevišķiem Zālītes lekciju materiāliem par Parmenidu) un pēcāk pārļaposim arī dažas nepilnīgi saglabājušās tematiskas t.d. filozofijas vēstures lekciju materiālu lappuses.

1. Ksenofans. Zālīte uzskata, ka Eleātu filozofu skolas mācību Students esot uztvēris nepareizi. Students visupirms nedibināti – uz kāda nepareizi saprasta fragmenta pamata – atdalot skolas pamatlicēju Ksenofanu no citiem minētā virziena domātājiem un pieskaita viņu pie agnostiķiem. Tiesa, daudzi senlaikos Ksenofanu esot pieskaitījuši pie skeptiķiem. Tā piem., pēc D.L. 9,20 Sotions *πρῶτον αὐτὸν* (Ksenofanu) *εἰπεῖν ἀκατάληπτα εἶναι τὰ πάντα* [Sotions saka, ka viņš (Ksenofans) pirmais esot izsacījis, ka viss ir neizdibināms], un pēc tā paša D.L. 9,72 skeptiķa Pirrona piekritēji Ksenofanu pieskaitījuši pie skeptiķiem. Viņi savus slēdzienus pamato ar Ksenofana 34. fragmentu. Bet tā tomēr esot Ksenofana pārprašana. Ja Ksenofans tiešām būtu bijis skeptiķis, tad Aristotelis vai Teofrasts⁶⁹ par to būtu ko minējuši. «Viss viņa [Ksenofana] domu virziens, viss viņa uzskatu saturs ir tam pretim. Ko viņš par patiesu atzinis, tam viņš tic, ir pārliecināts, ka tas tā ar' ir, par to viņš uzstājas un par to viņš tad ar' ar lielu sajūsmu, lielu enerģiju neatlaidīgi visu savu ilgo mūžu karo, kā piem., par to, ka ir tikai: εἷς θεός, ἔν τε θεοῖσι καὶ ἀνθρώποισι μέγιστος, οὔτι δέμας θνητοῖσιν ὁμοίος οὐδὲ νόημα [DK fr. 23] αἰεὶ δ' ἐν ταύτῳ μίμνει... [DK fr. 26]. (Ir viens Dievs, vislielākais starp dieviem un cilvēkiem, kurš ne no izskata, ne pēc domām nav līdzīgs mirstīgiem. Arvien viņš sevī paliek {nemas nekustēdamies, arvien tas pats, mūžīgs, nemainīgs}.) Bet bez pūlēm viņš visu kustina ar sava prāta (gara) spēku (ἀλλ' ἀπάνευθε πόνοιο νόου φρενὶ πάντα κραδαίνει) [DK fr. 25]. Viss viņš redz, viss viņš domā (saprot), viss viņš dzird (οὐλος ὄραϊ, οὐλος δὲ νοεῖ, οὐλος δὲ τ' ἀκούει) [DK fr. 24]. Bet mirstīgie tic, ka dievi dzimuši un ka viņiem būtu cilvēkiem līdzīgas dvēseles, balss un izskats! [DK fr. 14: ἀλλ' οἱ βροτοὶ δοκεῖσιν γεννᾶσθαι θεούς, | τὴν σφετέρην δ' εσθῆτα ἔχειν φωνήν τε δέμας τε.] Un, 'skatīdamies uz debesīm,' kā Aristotelis saka (*Metaph.* 1,5), viņš (Ksenofans) noteica, ka "tas viss ir Viens un ka šis Viens ir Dievs" (Ξενοφάνης δὲ πρῶτος τούτων ἐνίσας – εἰς τὸν ὄλον οὐρανὸν ἀποβλέψας τὸ ἐν εἶναι φησι τὸν θεόν).»⁷⁰ Pārspriedumi par Ksenofanu, kā arī teksts par Aristoteļa piesaukto elejieti ir patapināts no Ībervega grāmatas.⁷¹ Ībervegs Aristoteļa tekstu ir saīsinājis un Zālīte, sekodams viņam, ir saglabājis pat Ībervega lietoto zīmi sarucinājuma vietā, proti, '–', tādējādi padarīdams aizguvumu pašu par neapšaubāmu, bet Ībervega vārdu – par sev pieņemamu autoritāti.

Zālīte, sekodams Ībervegam, ir pārliecināts, ka Ksenofanu nedrīkst šķirt no pārējiem Elejas filozofu skolas prātniekiem. Ksenofans, kā minētās «skolas pamata licējs ir tā saudzis ar citiem šīs skolas filozofiem (Parmenidu, Zēnonu, Melisu), ka izdarīt tādu amputāciju ir pārāk liela neapdomība vai Elejas

⁶⁹ Atzīmēsim, ka vadoties pēc Zālītes izteikuma noapaunā un paustās attieksmes, Aristotelis un Teofrasts būtu jāatzīst par autoriem, kuru viedoklis būtu jārespektē, izsakot kādu apgalvojumu par citiem antikiem autoriem.

⁷⁰ ZĀLĪTE, P. "Atziņas...", 26. lpp.

⁷¹ UEBERWEG, F. *Grundriss der Geschichte der Philosophie*. Erster Teil. *Die Philosophie des Altertums*. 12. Aufl. Berlin: Verlag bei E.S. Mittler & Sohn, 1926, S. 76. Jāpiebilst, ka Zālīte, rakstīdams šo paplašināto recenziju par Studenta disertāciju, ir lietojis Ībervega darba 12. izdevumu.

filozofu neizpratne. Skeptiķi viņu nedibināti uzskata par savējo. Bez Ksenofana citi eleāti būtu kā no gaisa nokrituši, neizprotami. Starp viņiem trūktu vienojošas saites un it īpaši nebūtu izejas punkta. Ksenofans patiesības atziņas ar' nemaz noliedzis nav, neskatoties uz sekošo 34. fragmentu:

καὶ τὸ μὲν οὖν σαφὲς οὕτις ἀνήρ ἴδεν [γένετ'⁷²] οὐδέ τις ἔσται
εἰδῶς ἀμφὶ θεῶν τε καὶ ἄσσα λέγω περὶ πάντων·
εἰ γὰρ καὶ τὰ μάλιστα τύχοι τετελεσμένον εἰπών,
αὐτὸς ὅμως οὐκ οἶδε· δόκος δ' ἐπὶ πᾶσι τέτυκται.⁷³

(Tāds cilvēks, kas droši ko zinātu par dieviem un par visām tām lietām, par ko es arvien runāju, nav nekad dzīvojis un arī nekad nedzīvos. Jo, ja kāds savā runā ar' kādreiz visvairāk pilnīgo {īsteno, patiesību} nejauši izsacītu, tad viņš taču pats to nezinātu, jo valda tik doma – *blosses Meinen herrscht überall*).»⁷⁴ Vārdi grieķu un vācu valodā aizgūti no jau minētā Ībervega darba (S. 79): «Und ein Mann, der das Sichere wüßte über die Götter und alle Dinge, von denen immer ich rede, hat nie gelebt und wird auch nie leben. Denn wenn einer auch zu allermeist in seiner Rede einmal das Vollendete [d.h. das Wirkliche; Hom. *Il.* 1,388; 8,286 u.a. St.] träfe, so weiß er's doch selbst nicht, sondern bloßes Meinen herrscht überall.» Faktiski šajā tekstā Ksenofana 34. fr. tulkojums ir Ībervega attiecīgā fr. tulkojuma vācu valodā pārcēlums latviešu valodā.

Zālīte turpina sekot Ībervegam: «35. fragments skan:

ταῦτα δεδοξάσθω μὲν εἰκότα τοῖς ἐτύμοισι...
(Varbūtējais lai nu ir mana doma {*Meinung*}!)⁷⁵

Ka J. Studenta kgs nav Ksenofana filozofijas pareizi sapratis, to starp citiem rāda kā Frīdrihs Ībervegs., tā Edvarts [Eduards] Cellers, šie abi krietnie un pamatīgie grieķu filozofijas vēsturnieki.»⁷⁶ Jau atzīmētajam Ībervega vārdam pievienojas otrs vārds – Cellers.

Saistībā ar Zālītes pieņemto nostāju attiecībā uz 'pareizu' un 'nepareizu' izpratni, rodas daži jautā-

⁷² Zālīte šajā vietā vārdu ἴδεν, sekodams Dilsam (agrīnie izdevumi) un Ībervegam, lasa kā γένετ'.

⁷³ 34 DK [14 K., 30 D.] SEXT. *adv. math.* VII 49. 110; PLUT. *aud. poet.* 2, 17 E:

skaidrību neviens vīrs nav apjautis un
neapjautīs par dieviem, kā arī attiecībā uz visu, par ko es runāju;
jo, ja arī [kāds] sasniegtu vispilnīgāko, [to] izteikdams,
viņš tomēr pats to nezinātu; visiem ir sasniedzams [tikai] šķitums (δόκος) (*Pddf.* 79.-80. lpp.).

T.p. fr. DK: Und das Genaue freilich erblickte kein Mensch und es wird auch nie jemand sein, der es weiß (erblickt hat) in bezug auf die Götter und alle Dinge, die ich nur immer erwähne; denn selbst wenn es einem im höchsten Maße gelänge, ein Vollendetes auszusprechen, so hat er selbst trotzdem kein Wissen davon; Schein(meinen) haftet an allem. K: No man knows, or ever will know, the truth about the gods and about everything I speak of; for even if one chanced to say the complete truth, yet oneself knows it not; but seeming is wrought over all things [or fancy is wrought in the case of all men]. Ļ: Истины точной никто не узрел и никто не узнает | Из людей о богах и о всем, что я только толкую: | Если кому и удастся вполне сказать то, что сбылось, | Сам все равно не знает, во всем лишь догадка бывает.

⁷⁴ ZĀLĪTE, P. "Atziņas..," 27. lpp.

⁷⁵ Pie Ībervega lasām: «Das nun als das Wahrscheinliche soll für meine Meinung gelten» (S. 80). Daži fr. tulkojumu salīdzinājumi – D: Dies nun soll als wahrscheinlich hingestellt sein! DK: Dies soll zwar der bloßen Meinung nach gelten als gleichend dem Wahren, <aber...>. K: Let these things be opined as resembling the truth... Ļ: Примем это на веру как то, что похоже на правду... Æ. tas lai tiek pieņemts (uzlūkots, uzskatīts) par līdzīgu patiesīgajam (*vai* īstēnajam; ἐτύμοισι) (*Pddf.* 82. lpp.).

⁷⁶ ZĀLĪTE, P. "Atziņas..," 27. lpp.

jumi. Vai antīko tekstu un to tulkojumu analīze ir īstā vieta, kur lietot tādus vērtējumus, kā ‘pareizi’ vai ‘nepareizi’ sapratis? Kazi, būtu jāievēro, ka viena un tā paša autora tulkojumi un tekstu kritika būs atšķirīga ne tikai gadsimtu gaitā, bet arī dažādu tradīciju un t.s. skolu starpā. Kurš no gadsimtiem, vai kura no tradīcijām un skolām varētu pretendēt uz ‘pareizības’ titulu, ja atšķiras gan seno rokrakstu lasīšanas iespējas paleogrāfijas izaugsmes un palimpsestu apstrādes iemaņu attīstības rezultātā, gan arī dažādie tehniskie nodrošinājumi un problēmu risinājumu mērogi?⁷⁷ Kurš būtu, piem., Parmenida B 1,3, pareizais lasījums – vai Gustava G. Filleborna⁷⁸ (1795): δαίμονος, ἢ κατὰ πάντ’ ἀτηφέρει εἰδότα φῶτα,⁷⁹ – vai arī Dīlsa (1901): δαίμονος, ἢ κατὰ πάντα τη φέρει εἰδότα φῶτα,⁸⁰ – vai varbūt Dīlsa un Kranca (1951): δαίμονες, ἢ κατὰ πάντ’ ἄσθη φέρει εἰδότα φῶτα u. tml.⁸¹ Liekas, ka ‘pareizais’ lasījums un ‘pareizā’ izpratne tuvinās Kanta ‘lietai par sevi’ un jau minētām Ksenofana 34. fr. noskārtām, proti, ka skaidrību neviens nav apjautis un neapjautīs attiecībā uz visu, par ko šeit (antīkajos fragmentos) tiek runāts; un, ja arī kāds to sasniegtu un izteiktu, viņš tomēr pats to nezinātu un neatpazītu, jo visiem ir sasniedzams vien šķitums. Tieši pēdējos vārdus var attiecināt arī uz Zālītes paša priekšā likto Ksenofana 35. fr. tulkojumu, kas pārņemts no Ībervega tulkojuma vācu valodā (ar jau pieminēto *domu* un *Meinung*). Iespējams, ka t.d. ‘pareizību’ vajadzētu papildināt arī ar attiecīgā tulkojuma, uzskata, atziņas u. tml. pamatotības un pierādāmības nepieciešamības prasību. Tomēr atzīmēsim meklēto: Ībervegs un Cellers, šķiet, ir autoritātes Zālītem un tas nav maz teikts no nule dzimušas universitātes filozofijas vēstures lekciju pasniedzēja puses. Tiesa, tas vienlīdz neko nedz apgalvo, nedz noliedz attiecībā uz lekciju saturu pašu. Turpināsim meklējumus Zālītes kritiskajā apcerē.

2. Parmenids. «Arī Parmenidu, šo dziļo priekšsokratiskā laikmeta filozofu, J. St. kgs uztver nepareizi. Viņš daudz ko arī Parmenidam piedzejo, kas tanī nemaz nav atrodams. Ta piem., 47. lpp. mēs lasām: “Parmenids, vispirms pamato pašu domāšanu, domāšanas procesa eksistenci; tikai tad ir pamats subjekta realitātes pieņemšanai, un tikai pēc tam arī ārpusaules eksistences atzīšanai. Tā ir uz mata Dekarta doma. Parmenids ir Dekarta īstais priekštecis. Parmenidam ir lielāka radniecība ar Dekartu nekā ar Berkliju.”⁸² Kāpēc tvarstīties pēc tādiem salīdzinājumiem, sevišķi vēl, ja viņi nepareizi? Dekarts nonāk pie sava ‘*cogito, ergo sum*,’ iziedams caur dziļām šaubām par ārpusaules eksistenci. Nekas tamlīdzīgs nav noticis ar Parmenidu.⁸³

⁷⁷ Piem., rokraksta varbūtēju dažādu slāņu atsegšana izmantojot digitalizētu augstas izšķirtspējas izejmateriālu.

⁷⁸ Arī Zālītem Filleborns ir pazīstams, sk.: ZĀLĪTE, P. “Elejas filozofu skola,” ZĀLĪTE, P. *Apcerējumi un lekcijas grieķu filozofijas vēsturē. Ksenofans. Elejas filozofu skola. Parmenids. Empedokls. Hērakleits. Talēss. Anaksagors*. LUABR Rk. 1347, 202. lpp.

⁷⁹ FÜLLEBORN, GEORG GUSTAV. *Beyträge zur Geschichte der Philosophie*. (VI). Züllichau und Freystadt: In der Frommannischen Buchhandlung, 1795.

⁸⁰ DIELS, HERMANN. *Poetarum Philosophorum Fragmenta*. Berlin, 1901.

⁸¹ DIELS, HERMANN; KRANZ, WALTHER. *Die Fragmente der Vorsokratiker*. Zürich, 1951.

⁸² Te nāktos izteikt pieņēmumu, ka Studenta strikti izteiktajā gnozeoloģiskā attieksmē pret antīko filozofiju ir iesaistīts arī Zālīte, viņa filozofijas vēstures lekcijas un tās uzklausošā atpratne.

⁸³ Tomēr jau Sokrats Platona *Teaitētā* (184a) ir izteicis cieņu un reizē arī bailes par to, ka, iespējams, cilvēkiem nebūs saprotami nedz Parmenida vārdi, nedz viņiem būs pieejams tas, ko viņš runādams ir domājis (φοβοῦμαι οὖν μὴ οὔτε τὰ λεγόμενα συνῶμεν, τί τε διανοούμενος εἶπε πολὺν πλεον λειπώμεθα). Šo Sokrata sacīto dialogā *Teaitētis* pieved arī Zālīte: «Es bīstos, ka mēs pavisam nesaprotam viņa [Parmenida] vārdus un vēl jo mazāk viņa domas» (ZĀLĪTE, P. “Parmenids,” ZĀLĪ-

Parmenids ir tipisks racionālists. Ar mūsu jutekļiem-prātiem – uztvertās un aptvertās redzamās pasaules mainošos tēlos, parādību pārveidībā, visa mūžīgā maiņā viņš lūko atrast paliekošo, pastāvošo, mūžīgi esošo. Mūsu jutekļi, mūsu prāti, mums rāda visu lietu pastāvīgu pārveidību. Kas nu ir patiesi esošais? Savā dzejā par dabu (περὶ φύσεως), kurā savienojas dziļas domas ar stila skaistumu, Dike (Δίκη) filozofam-dzejniekam atklāj absolūtu patiesību, ko mums rāda prāts un šķietamu patiesību, ko mums rāda mūsu jutekļi. Parmenida filozofiskā dzeja tāpēc sadalās divās daļās: pirmajā daļā Parmenids stāsta par ‘esošo,’ ar prātu izzināmo (ἢ ἀληθείη vai τὰ πρὸς τὴν ἀληθείην) un otrā daļā par redzamo ārpa-sauli, kādu to mums rāda mūsu jutekļi, kuri mūs tik viļ. Viņu rādītā patiesība nav nekāda īsta patiesība, bet mums tikai kā tāda izliekas. Viņa ir tik šķietama patiesība (τὰ δοξαστά vai τὰ πρὸς δόξαν).»⁸⁴

Atzīmētie pret Studenta darbu vērstie pārspringumi par Parmenidu, līdzīgi kā par Ksenofanu, ir aizgūti no jau minētā Ībervega (pat grieķu vārdu secība: ἢ ἀληθείη vai τὰ πρὸς τὴν ἀληθείην – ἢ ἀληθείη oder τὰ πρὸς τὴν ἀληθείην u.c.),⁸⁵ lai gan burtiskas sekošanas vietā ir parādījušās arī dažas Ībervega teksta redakcionālas izmaiņas un atkāpes no oriģinālteksta saīsinājumu, iestarpinājumu un atšķirīgas izteiksmes veidā.

Zālīte turpina pārspringumus par Studentu un Parmenidu: «Kad Parmenids saka: tikai ‘esošais’ ir, neesošā nav, tad tas nozīmē, ka mēs dabūjam pareizu ieskatu par lietām, ja mēs no parādībām, kuras ar mūsu prātiem-jutekļiem uztveramas, abstrahējam – atdalām vai atņemam nost katru sadalāmību un pārveidību un vērā ņemam tikai paliekošo.

Tā kā nu īstenības atziņa tādējādi iespējama tikai pateicoties abstrakcijai, tad arī tikai abstrakta domājība visu lietu aplūkošana ved pie patiesības, īstās atziņas. Prāts un ne jutekļi mums tāpēc rāda patiesību. Jutekļi viļ, rāda mums maldu tēlus vai maldu ainas. Vienīgi prāts mums atslēdz skatu uz patiesību, vienīgi ar loģisku slēdzienu palīdzību mēs pie tās nonākam. Viens un tas pats ir domāt un būt (τὸ γὰρ αὐτὸ νοεῖν ἐστὶν τε καὶ εἶναι).⁸⁶ Esošais ir viss nešķirams, viens.⁸⁷

TE, P. “Apcerējumi un lekcijas grieķu filozofijas vēsturē. Ksenofans. Elejas filozofu skola. Parmenids. Empedokls. Hērakleits. Talēss. Anaksagors,” LUABR Rk. 1347, 217. lpp.).

⁸⁴ ZĀLĪTE, P. “Atziņas..,” 29.-30. lpp. Būtu jāatzīmē šo Zālītes pārspringumu līdzība ar viņa lekciju materiāliem par Parmenidu: «Viņa [Parmenida] dzejā par dabu savienojas dziļas domas ar stila skaistumu. Jaunavas saules meitas, atstājušas nakti – tumsības valstību un nosviedušas no galvas tumsas [pa?]segas, noved dzejnieku gaismas valstībā, kur ieiet pa varēniem gaismas vārtiem, kur ceļš noved dievišķo noslēpumu pašos dziļumos. Pati taisnības dieviete, kura līdz ar to arī ir nepieciešamības dieviete – Δίκη (Dike) laimīgajam dzejniekam atklāj absolūtu patiesību un izliekušos patiesību, tas ir to, kas mūsu prātiem kā tāda izliekas, lai gan tāda nav. Parmenida dzeja tāpēc sadalās divās daļās: pirmajā daļā Parmenids stāsta par esošo, prātu aptverošo, izzināmo (τὰ πρὸς τὴν ἀληθείην, ἢ ἀληθείη) un otrā par prātiem-jutekļiem aptveramo redzamo, ārējo pasauli, kuras mainošies maldu tēli mūs tikai viļ, kas nav nekāda īsta patiesība, bet mūsu prātiem, mums tikai kā tāda izliekas τὰ δοξαστά jeb τὰ πρὸς δόξαν» (ZĀLĪTE, P. “Parmenids,” 217.-218. lpp.).

⁸⁵ UEBERWEG, F. *Grundriss..*, S. 82.

⁸⁶ Parm. fr. 3: CLEM. *Strom.* VI 23 (II 440, 12 St.) Ἀριστοφάνης ἔφη “δύναται γὰρ ἴσον τῷ δρᾶν τὸ νοεῖν” [fr. 691 K.] καὶ πρὸ τούτου ὁ Ἐλεάτης Π. “τὸ γὰρ ... εἶναι”. PLOTIN. *Enn.* V 1,8 ἤπτετο μὲν οὖν καὶ Π. πρότερον τῆς τοιαύτης δόξης, καθόσον εἰς ταῦτὸ συνήγεν ὄν καὶ νοῦν καὶ τὸ ὄν οὐκ ἐν τοῖς αἰσθητοῖς ἐτίθετο. “τὸ γὰρ ... εἶναι” λέγων καὶ ἀκίνητον λέγει τοῦτο, καίτοι προστιθεὶς τὸ νοεῖν σωματικὴν πᾶσαν κίνησιν ἐξαιρῶν ἀπ’ αὐτοῦ.

⁸⁷ Lekciju materiālos: «Tā ka nu īstenības atziņa tādējādi iespējama tikai *κατὰ* [labojums ar zīmuli – pateicoties] abstrakcijai, tad arī tikai abstrakta, domājība visu lietu apskatīšana ved pie patiesības. Prāts un ne jutekļi mums rāda patiesību.

Bet redzamā – ar prātiem-jutekļiem uztveramā ārpasaule nav aizfilozofējama prom. Ja mūsu prāti mūs arī viltu, ja viss tas, ko mēs ar mūsu jutekļiem uztveram, redzam utt. arī būtu tikai parādības, mums tās tomēr būtu īstenība. Redzamai pasaulei, dalāmībai, daudzībai, kustībai, pārveidībai mēs garām pāriet nevaram, mēs paši esam šīs pārveidību pasaules daļa. Parmenids savas dzejas *περὶ φύσεως* otrā daļā tāpēc ir spiests runāt par šo mūsu redzamo pasauli, viņas izcelšanos un iekārtu. Diemžēl tikai, ka no viņa dzejas – otrās daļas maz kas atlicis.⁸⁸ – J. St. kgs vajadzēja tuvāk apskatīt un salīdzināt šos abus ceļus, – patiesības un šķitumu vai maldu ceļus. Bet viņš to nedara. Parmenida doma par ἀλήθεια un δόξα, par prātu kā vadoni, kas ved pie patiesības un par juteklību, kas rāda maldus, tālākā filozofijas, īpaši atziņas attīstībā ir bijusi visai auglīga. Žēl, ka J. St. kgs vairāk runā par pašām filozofiskajām sistēmām un vairāk kustina to pamatus, nekā runā par pašu atziņu un atziņas teoriju. Gan atziņa un atziņas teorija stāv ciešā sakarā ar pašām filozofiskajām sistēmām, bet ne arvien vajadzīgs kustināt viņu pamatus un iztīrīt visas domstarpības par un pret. Vajaga izšķirt starp drošiem un nedrošiem avotiem. Nedrošos bieži var i neminēt vai vienkārši tik pieminēt, bez kā viņus plaši iztīrātu un pūlētos apgāzt. Pie avotiem J. St. kgs nepieiet ar vajadzīgo kvalitātes mērauklu.»⁸⁹

Atsauksme par Studenta disertāciju publicēta 1928. gadā, savaties pieminētās Parmenida lekcijas teksts varētu piederēt pirmajam rokrakstu slānim, t.i., tas varētu būt rakstīts 20. gs. sākumā, iespējams savā pēdējā redakcijā jau pēc 1917. gada un lasītām lekcijām par Kantu V. Behtereva 1908. g. dibinātajā Pēterburgas Psihoneiroloģiskajā institūtā. Šie teksti ir rakstīti jau sadaļā par Ķīzauku minētā steigā (ar vēlākas rediģēšanas un korektūras pēdām) iespējams tad, kad to vai citu iemeslu dēļ pagaisa cerības iesaistīties Pēterburgas Universitātes akadēmiskajā dzīvē vai turpināt filozofiskas batālijas smadzeņu darbības produktīvā aktivizēšanā ieinteresētu studentu klausītavās, un bija radies īstenojams aicinājums ietvert, izsacīt un sniegt ziniskas patiesības arī latvju mēlē ar atbilstošu institucionālu noformējumu.⁹⁰

Jāpiemin arī viena no retajām atsaucēm Parmenida lekcijās. Tā ir saistīta ar Dīlsa darbu *Parmenides Lehrgedicht*, 9. lpp.,⁹¹ proti, ar to vietu grāmatā, kur Dīlss izsakās par dieva priekšstatu Parmenida apredzē līdz ar Zālītes piebildi, ka līdzīgi domājot arī Cellers: «Parmenida priekštecis Ksenofans, skatīdamies uz debesīm, kā Aristotelis izsakās [*Metaph.* 986 b 22 ff], sacīja: “tas viss ir viens un ka šis viens ir dievs” [*Ξενοφάνης δὲ πρῶτος τοῦτων ἐνίσας – εἰς τὸν ὄλον οὐρανὸν ἀποβλέψας τὸ ἐν εἶναί φησι τὸν θεόν*]. Ne tā Parmenids. Viņš savu esošo, vienvienīgi esošo, liekas ar vārdu ‘dievs’ nav apzīmējis.⁹² Parmenids

Jutekļi mūs viļ. Viņi mums rāda maldu tēlus. Vienīgi prāts mums atslēdz skatu uz patiesību, vienīgi ar loģisku slēdzienu palīdzību mēs pie tās nonākam. Domāt un būt [*ar zīmuli ierakstīts – , kā sacīju,*] ir viens un tas pats. Esošais ir viss nešķirams viens» (ZĀLĪTE, P. “Parmenids,” 221. lpp.).

⁸⁸ «Bet redzamā prātiem-jutekļiem aptveramā pasaule nav aizfilozofējama prom. Ja mūsu prāti mūs arī viltu, ja viss tas, ko mēs ar mūsu prātiem-jutekļiem nojaušam un aptveram, arī tik būtu parādības, priekš mums tās tomēr būtu īstenības. Redzamai pasaulei, dalāmībai, kustībai mēs garām pāriet nevaram, mēs paši esam šīs pasaules daļa. Parmenids savas idejas *περὶ τῆς φύσεως* – par dabu otrā daļā tāpēc runā par šo mūsu redzamo pasauli, viņas izcelšanos un iekārtu. Diemžēl tikai, ka no viņa dzejas otrās daļas mums maz kas atlicies» (ZĀLĪTE, P. “Parmenids,” 221. lpp.).

⁸⁹ ZĀLĪTE, P. “Atziņas..,” 31.-32. lpp.

⁹⁰ Kura izveidē un organizācijā arī Zālīte ir ņēmis dalību.

⁹¹ Man pieejams 1897. izdevums (Berlin: Druck und Verlag von Georg Reimer).

⁹² Esmu mainījis locījumu; rokrakstā: «Viņš sava esošā, vienvienīgi esošā, liekas ar vārdu ‘dievs’ nav apzīmējis.» Sk.:

nav teologs, viņš ir filozofs-metafiziķis. Ar vārdu 'dievība' apzīmē pirmbūti, lai to nošķirtu no pasaules. Mūsu dievības jēdziens Parmenida esošam nav pieliekams. Kas laicīgo, galīgo blakus mūžīgajam gluži noliedz, tam dievība ir lieka. Parmenids iztiek bez dievības. Viņš neizsakās par sava esošā sakarību ar dievību ne tādēļ, ka viņš kautrētos vai baidītos par to izteikties, bet tādēļ, ka viņš ir tikai filozofs. Viņa filozofijai nebija nekādas vajadzības operēt ar teoloģiskiem jēdzieniem. Pareizi tāpēc par to izsakās Dīlss sekoši: "Ir taču skaidri redzams nodoms, ka viņš (Parmenids) sava vis-viena (*des All-Einen*)⁹³ raksturojumā nemin vārda 'dievs.' Viņš baidījās, tur iemaisīdams dieva jēdzienu, kuru cilvēki nekad skaidri neuztver, kaitēt savam mūžīgajam *éov* – esošajam. Eduards Cellers domā līdzīgi Dīlsam.»⁹⁴ Tomēr viss pārējais bagātais Dīlsa grāmatas saturs⁹⁵ ir palicis ārpus Zālītes lekciju materiālu pierakstiem. Dažreiz arī 'dievam' nākas pateikties par Dīlsa vārda pieminēšanu.

Zālīte turpina Studenta kritiku: «Bet J. Studenta kgs, neskatoties uz Aristoteļa, E. Cellera, F. Ībervega, V. Vindelbanda u.c. pretējiem izteikumiem, Parmenida "esošais kā absolūta īstenība nekādā ziņā nevar būt fizikāla realitāte" (49. lpp.). Tas ir nepamatots apgalvojums, kas liecina par Parmenida fragmentu, Aristoteļa ziņu par Parmenidu, Aristoteļa ieskatu par Parmenidu, Cellera, Ībervega, Vindelbanda aizrādījumu un ieskatu neizpratni.

J. Studenta kgs gan atsaucas un dibinās uz Br. Bauhu,⁹⁶ Kinkeli,⁹⁷ Nātorpu⁹⁸ u.v.c. Bet tas viņu nevar glābt. Jo, ja uz skaitu vien attiektos, tad, kā uz Cellera Parmenida izpratnes piekritējiem vēl varētu aizrādīt uz T. Gompercu, H. Dīl[s]u (*Diels*), Kinemani, Bernetu (*Burnet*) un vēl uz citiem. Bet no svara īsti ir tik tas: vai J. Studenta kunga uzskats par Parmenidu ir pareizs? – Atbilde var skanēt tik: nē. Daudz pamatotāki un tāpat daudz pareizāki ir Aristoteļa, Cellera, Ībervega, Vindelbanda ieskatī. Pret Nātorpu, Kinkeli, Herbercu,⁹⁹ Br. Bauhu, uz kuriem atsaucas J. St. kgs, jau ar' ir celti dibināti iebildumi, kas norā-

UEBERWEG, F. *Grundriss.*, S. 75-76.

⁹³ Raksturīgs piemērs terminu veidošanā latviešu valodā – tulkojums no citas (šajā gadījumā vācu) valodas.

⁹⁴ ZĀLĪTE, P. "Parmenids," 220. lpp.

⁹⁵ Viņš, starp citu, bija viens no tiem, kas pievērsa uzmanību arī Parmenida poēmā minēto vārdu uzbūvei, neizprotot kuru, poēmas ievaddaļu, kā liekas, ir pagrūti atprast un tulkot.

⁹⁶ Bruno Bauhs (*Bruno Bauch*; 19. I 1877., *Groß-Nossen* – 27. II 1942., *Jena*); mācījies pie H. Rikerta (*Rickert*), Bādenes neokantiešu skolas otra ievērojamākā (pēc V. Vindelbanda) pārstāvja. Halles (1903-1910) un Jēnas (no 1911. g.) Universitātes mācību spēks. Students atsaucas uz sekošu Bauha darbu: BAUCH, B. *Das Substanzproblem in der griechischen Philosophie bis zur Blütezeit (Seine geschichtliche Entwicklung in systematischer Bedeutung)*. Heidelberg: Carl Winter's Universitätsbuchhandlung, 1910.

⁹⁷ Valters Kinkels (*Kinkel*; 1871 – ?). Mazāk pazīstams profesors Gīsenas universitātē (dib. 1607. g. kā luteriska mācību iestāde); zināmi daži viņa darbi, piem.: *Allgemeine Geschichte der Philosophie: Entwicklung des philosophischen Gedankens von Thales bis auf unsere Zeit*. [Teil 1-3] von WALTER KINKEL, Prof. der Philosophie a.d. Universität Gießen. Osterwieck a. Harz: A.W. Zickfeldt, 1920 – 1923; *Geschichte der Philosophie: als Einleitung in das System der Philosophie*. [Teil 1-2] von WALTER KINKEL, a.o. Prof. der Philosophie an der Universität Gieszen. Gieszen: Alfred Töpelmann (vormals J. Ricker), 1906 – 1908; u.c. Pēdējo darbu piemin arī Students. «Faktisko materiālu šis sacerējums atstāj otrā vietā; tas grib galvenā kārtā izsekot pašas filozofiskās idejas tapšanai» – šādu Kinkela grāmatas vērtējumu var atrast Mesera *Filozofijas vēstures* 1. daļas izdevumā, 167. lpp. (*Senatne un viduslaiki*. Tulkojis A. Rolavs. R.: [Grāmatrūpnieks], 1931). Kinkeli pazīst un savā *Parmenidā* izmanto arī Sanders.

⁹⁸ Pauls Gerhards Nātorps (*Paul Gerhard Natorp*; 24. I 1854., *Düsseldorf* – 17. VIII 1924., *Marburg*), vācu filozofs, neokantisma Marburgas skolas pārstāvis. Students atsaucas arī uz: NATORP, P. *Platos Ideenlehre: Eine Einführung in den Idealismus*. Leipzig: Verlag der Dürr'schen Buchhandlung 1903; u.c.

⁹⁹ Rihards Herbercs (*Richard Herbertz*; 15. VIII 1878., *Köln* – 7. X 1959., *Thun*); vispārējās filozofijas profesors Bernes Universitātē (1910-1948). Students atsaucas arī uz: HERBERTZ, R. *Das Wahrheitsproblem in der griechischen Philosophie*. Berlin: G. Reimer, 1913.

da viņu uzskata nedibinātību.»¹⁰⁰

Pie jau atzīmētiem Ībervega un Cellera (no antikajiem autoriem – Aristoteļa un Teofrasta) vārdiem vēl būtu jāpievieno Vindelbands un Dīlss. Šie filozofijas vēstures apcerētāji un pētnieki, vismaz saskaņā ar publicēto Zālītes atsaukumi par Studenta darbu, varētu būt tās mērauklas, orientējoties uz kurām nāktos veidot kādus pētījumus antikajā filozofijas vēsturē. ‘Pareiza’ tā vai cita antīkā autora izpratne atrodas ciešā sakarā ar šo kritēriju ievērošanu. Vai šādus izvērtes mērus pilnībā ir ievērojis arī Zālīte pats savos lekciju materiālos, paliek jautājums, kuru risināt var tikai ierobežotā apjomā attiecīgo materiālu nepilnības un bojājumu dēļ. Tajā pat laikā jāatzīmē arī Zālītes atklāti paustā netīksme pret Nātorpu, Kinkeli, Herbercu un Bauhu. Iespēju robežās mēģināsim palapot vēl arī citus Zālītes rakstu darbus, t.d. filozofijas lekciju materiālus pārējo nosaukto vai vēl nenosaukto filozofijas vēsturnieku vārdu apstiprinājuma vai nolieguma sakarā.

2.4.3. Materiāli par Sokratu

Īpata aina, salīdzinājumā ar Studentam veltīto kritisko apceri *Atziņas teorija grieķu filozofijā*, kurā daži citāti vācu valodā iespēja aizņemt pat vairākas lappuses, atklājas Sokratam veltītajos apcerējumos:¹⁰¹ visā materiālu kopā ir kādi pāris citāti vācu valodā, kuru avoti dotajā brīdī nebija nosakāmi. Minētie rokraksti, kā liekas, ir rakstīti un papildināti dažādos gados. Tomēr zīmīga likās dažu vārdu latviskā rakstība ar vēlākiem labojumiem:

1. «Sokrata nāves dienas rītā, tā stāsta Platona Fedons¹⁰² (dialogā *Fedons*), ienākuši cietumā mēs ieraudzījām Sokratu...»¹⁰³
2. Kādā citā vietā tajā pašā tekstu kopā atrodams līdzīgs citāts: «Sokrata māte – Fenareta¹⁰⁴ (*Phainarété*) būdama bērnu saņēmēja-vecmāte palīdzēja atsavināties un atraisīties jaunai dzīvībai...»¹⁰⁵
3. Vēl kāds piemērs no rokraksta par Sokratu: «..Cherefonu¹⁰⁶ (*Chairephon*) tak jūs pazīstat. Viņš bija mans draugs jau no jaunības dienām.»¹⁰⁷

¹⁰⁰ ZĀLĪTE, P. “Atziņas..” 36., 37. lpp.

¹⁰¹ ZĀLĪTE, P. *Apcerējumi un lekcijas grieķu filozofijas vēsturē. Sokrats*. LUABR Rk. 1347.

¹⁰² Vārdam ‘Fedons’ ‘e’ burts pārsvītrots un virs tā uzrakstīti burti ‘ai,’ t.i., ‘Faidons.’ Φαίδων, -ωνος, ó [Phaidōn] Faidons <Faidōns> {D.L. 1,19; 2,31. 47. 64. 76}.

¹⁰³ ZĀLĪTE, P. “Sokrats un Ksantipe,” *ibid.*, 11. lpp.

¹⁰⁴ Vēlāk burts ‘e’ pārsvītrots un virs tā uzrakstīti burti ‘ai,’ t.i. ‘Fainareta.’ Φαινάρητη, -ης, ή [Phainarété] Fainarete {D.L. 2,18}.

¹⁰⁵ ZĀLĪTE, P. “Sokrats,” 28. lpp.

¹⁰⁶ Rokrakstā vārds vēlāk ir labots, burts ‘e’ pārstriņots un virs tā uzrakstīts burts ‘i’ (‘a’ iespējams ir laika gaitā vai nu izzudis, vai arī piemirsies), t.i. ‘Chairefons,’ atveidojumā vārda celms nav ievērots. Χαιρέφων, -ώντος, ó [Chairephón] Hairefons <Hairefons>.

¹⁰⁷ ZĀLĪTE, P. “Sokrata tiesāšana,” *Apcerējumi un lekcijas grieķu filozofijas vēsturē. Sokrats*. LUABR Rk. 1347, 45. lpp. Šādā

Nav daudz to valodu, kas lieto formu 'Fedon' – 'Федон' (krievu), 'Fedón' (spāņu), 'Fédon' (vai 'Fedão,' portugāļu), 'Fedone' (itāļu), 'Phédon' (franču) u.c. Arī 'Fenareta' ('Фенарета') un 'Herefons' ('Херэфонт') ir ierastāki zemēs, kur pieņemts t.s. itacisms grieķu (arī sengrieķu) izrunā pretēji étacismam. Viena no šādām zemēm bija arī Krievija (tagadējās Latvijas teritoriju ieskaitot). Ko gan šāda vārdu atveide rokrakstā varētu pavēstīt, kādus pieņēmumus tā ļauj izsacīt?

Zāļītes studiju mērķis bija profesūra.¹⁰⁸ Bet profesūra kādā universitatē? Protams, ka plašajā dzimtenē, varbūt pat Pēterburgā, kuras universitatē viņš no A. Vvedenska saņēma atļauju pirms maģistra eksāmenu kārtošanas «noklausīties visus filozofiskos priekšlasījumus, kurus es [Zāļīte] atrastu par vajadzīgiem, jo es gribētu būt labs profesors un Pēterpils universitātei nedarīt kaunu.»¹⁰⁹ Grūti spriest, kādā valodā tika izdarīti Zāļītes pieraksti Pēterburgas universitatē, viņa materiālos šādu rakstījumu, kā liekas, nav. Tomēr nav izslēgts, ka nākamais profesors kādā no Krievijas augstskolām, PU pasniedzēju krievu valodā klāstītās lekcijas pieskrībēja oriģinālvalodā un kazi ar labojumiem un papildinājumiem cēla priekšā saviem klausītājiem pats savās lekcijās Psihoneiroloģiskajā institūtā, piem., kā ilustratīvus materiālus no antīkās pasaules. Situācijai jo strauji mainoties, šiem pierakstiem steigšus bija jāpārtop par nule dzimušas jaunvalsts augstskolas lekciju materiāliem filozofijas vēsturē jau latviešu valodā. Ar šo varbūtību gribētos pasvītrot to svarīgo Zāļītes biogrāfijas iezīmi, ka pēc Vācijas augsto skolu beigšanas viņam nopietnām un patstāvīgām ziniskām nodarbēm lekciju kursu sagatavošanā latvju mēlē nav bijis laika. Tas varbūt pietika jau esošu lekciju pierakstu tulkojumiem, kādas grāmatas pārlasīšanai, bet ne rūpestīgi atbildīgiem izmeklējumiem par antīkās pasaules 'esamību' un 'neesamību.'

Trīs atzīmētie piemēri ļauj izvirzīt hipotēzi, ka vismaz rokrakstos par Sokratu varētu būt ietelptas arī Pēterburgas lekciju un valodas prakses iespaidu atpēdas, kurus Zāļīte gūst ap 1903.-1904. gadu. Šajā laikā acimredzot top arī Platona dialoga *Sokrata aizstāvēšana* tulkojums (publicēts 1905. gadā). Nav izslēgtas arī attiecīgo rokrakstu satura pastarpinātas (PU) saiknes ar Trubeckoja un Teihmillera darbiem,¹¹⁰ tomēr šis pieņēmums pagaidām ir palicis bez kādiem faktiskiem apstiprinājumiem.

2.4.4. Materiāli par Platonu

Līdzīgi materiāliem par Sokratu, arī rokrakstos par Platonu kādas acīm redzamas ar atsaucēm apstiprinātus aizguvumus un patapinājumus fiksēt nav iespējams, lai gan iekavas ar vārdiem vācu valodā retumis ir sastopamas. Izņēmums ir atsevišķa patēma par Platona *Teaitētu*, kurā ir plaši citējumi vācu valodā diemžēl bez atsaucēm vai citām bibliogrāfiskām norādēm. Atrast citētos avotus mūsdienu fun-

---

pat formā (Cherefons) vārds lietots arī dialoga tulkojumā latviešu valodā: *Sokrata aizstāvēšana* (MVM {1905} 12. lpp.).

¹⁰⁸ ZĀLĪTE, P. *Mani memoriāli I.*, S. lpp.

¹⁰⁹ *Ibid.*, 7. lpp.

¹¹⁰ ТРУБЕЦКОЙ, С.Н. *Метафизика в Древней Греции*. М.: Склад издания у А. Ланг, 1890; atkārtots izdevums – МЫСЛЬ, 2010; – *История древней философии*. Ч. 1-2. М.: Типо-литография И.Н. Кушнерев и К°, 1906-1908; TEICHMÜLLER, G. *Die platonische Frage: Eine Streitschrift gegen Zeller*. Gotha: Friedrich Andreas Perthes, 1876. Teihmilleru Zāļīte pazīst vismaz kopš disertācijas laikiem: SALITS, P. *Immanuel Kant's Lehre von der Freiheit...* Jena: Frommannsche Hof-Buchdruckerei (Hermann Pohle), 1894, S. 5. un piez. № 1.

damentālu pētījumu noliegsmi raisošā piespiedu steigā nav izdevies, tomēr nākamās rindās gribētos citēt arī šos pagaidām neatpazītos aizguvumus cerībā uz varbūtēju atpazīstamību nākotnē.¹¹¹ Vēl gan jāpiebilst, ka rokraksta atšifrējumā (īpaši vācu valodā) varētu būt pielaistas kļūdas, tā kā teksta oriģināls ir palicis nezināms, kā arī tā iemesla dēļ, ka ne visi vārdi rokrakstā bija vienlīdz skaidri atpazīstami.

«Ar *Teaitētu* iesākas dialogu rinda, kuros Platons dialektiskā ceļā iztirzā vienu no visaugstākām filozofiskām problēmām: vai jel pavisam patiesība un patiesības atziņa ir un kā dvēsele pie šādas atziņas nāk? Ar vienu vārdu sakot: kas ir tīrās zinātnes (zināšanas) vai atziņas būtība? Šā jautājuma aplūkošanai nebija varējuši paiet garām ne priekšsokratiskās filozofu skolas, ne arī citi sokratisti. Tīri dabiski Platons tāpēc kritiski pārbaudīja viņu ieskatus, lai, atzīstot viņu maldus, tiktu vieglāk uz pareizā ceļa, kurš novestu pie īstās atziņas.

Atziņas jautājumā priekš Platona pēc būtības valdīja diametrāli pretēji ieskati:

1. viens, sensuālistu, kuru galvenais reprezentants Sokrata laikā bija Protagors, dara zināšanu atkarīgu no jutekliskas uztveres vai noģiedības¹¹² (*macht das Wissen von der sinnlichen Wahrnehmung abhängig*);
2. otrs, eleātu filozofu skolas (kurai Asts¹¹³ un Stallbaums¹¹⁴ pieskaita arī Megaras filozofu skolu) ar Parmenīdu priekšgalā, stingri šķir starp zināšanas (sfēru) vai nekustamā, nemainīgā Viena, tīrās Esotības¹¹⁵ sfēru (sfairu), kas vienīgi ir īstas, patiesas zināšanas vai atziņas priekš-

¹¹¹ Rokraksts pats varētu būt pieskaitāms pie nosacīti izdalītā vidējā slāņa, par ko liecina mūsdienīga ortogrāfija.

¹¹² Docents Kauliņš šo vārdu (*Wahrnehmung*) atsaucē par Studenta grieķu atziņas teoriju iesaka tulkot kā 'manijums' (KAULIŅŠ, J. "Piezīmes par J. Studenta rakstu: *Atziņas teorija grieķu filozofijā*," LUR 18, *Pielikums*, 63. lpp.).

¹¹³ Tas varētu būt labi pazīstamais vācu filologs un filozofs Georgs Antons Frīdrihs Asts (*Georg Anton Friedrich Ast*; 29. XII [?] 1778. *Gotha* – 31. XII 1841. *München*), izdevis Platona darbus (2 sēj., 1819-1832) ar latīņu tulkojumu un komentāriem. Platona dialogus iedalījis 3 slāņos – agrīnajā (*Protagors, Faidrs, Gorgijs, Faidons*), vidējā (*Teaitēts, Sofists, Politīkis, Parmenīds, Kratils*) un vēlinajā (*Filēbs, Dzīres, Valsts, Tīmajs, Kritijs*). Sastādījis slaveno *Lexicon Platonicum sive vocum Platoniarum index* (3 sēj., 1834-1839); sarakstījis darbus filozofijas vēsturē (*Platon's Leben und Schriften. Ein Versuch, im Leben wie in den Schriften des Platon das Wahre und Aechte vom Erdichteten und Untergeschobenen zu scheiden, und die Zeitfolge der achten Gespräche zu bestimmen*. Leipzig: In der Weidmannischen Buchhandlung, 1816), filoloģijā, u.c.

¹¹⁴ Acīmredzot domāts vācu klasicists Johans Gotfrīds Stallbaums (*Johann Gottfried Stallbaum*; 25. IX 1793 – 24. I 1861), Platona (1821.-1825. g. ar kritisko aparātu, un 1827.-1860. g. ar plašu ievadu un komentāriem), Eustatija u.c. darbu izdevējs.

¹¹⁵ Kauliņš par šāda termina lietošanu Studenta disertācijā iebilst: «Tò ēīvai nevar latviskot ar formu 'esotība', jāsaka 'esamība'. Domāju, ka pašam autoram celtos mati kājās sastopoties ar pēc 'esotības' analogijas darinātām formām, kā 'dodotība', 'sakotība', saules 'lecotība'. Teicieni 'saulei lecot', 'laimīgam esot' rāda, ka 'esot' ir sastindzis datīvs un 'esotība' dvīņu māsa slavenai 'tiešāmībai'» (KAULIŅŠ, J. "Piezīmes par..", 63. lpp.). Interesanti, kāpēc docents Kauliņš šādu pašu kritisku pieeju neattiecinā ar vārdu 'esamība', uz šo jaunlaiku (1891. gada) apzinātu darinājumu no šķietamas participa formas *esams* (KARULIS, K. *Latviešu etimoloģijas vārdnīca*. 1. sēj. R.: Avots, 1992, 272. lpp.), kas pirmo reizi parādās krājuma *Pūrs* 1. numurā, kurā rakstnieks un mācītājs Jānis Ērmanis (22. x 1862., Valmieras pag. – 25. II 1932.) latviešu valodā izklāsta (tulko?) kāda vācu mācītāja Lenca runu vācu valodā *Vai Dieva eksistence iz dabas pierādāma?* Lieta tāda, ka «atvasinājumam *esamība* trūkst sākotnēja celma formas, jo no darbības vārda *būt* nemēdz darināt ciešāmās kārtas tagadnes lokāmo divdabi *esams*» (BEIŅIŅA, M. "No verba būt formām darinātie vārdi un to lietošana," *Latviešu valodas kultūras jautājumi* 14 {1978} 82. lpp.). Savukārt LZA Terminoloģijas komisijas lēmums Nr. 21: *Par terminiem 'esamība' un 'esība'* mūsdienās piedāvā leģitimēt formas 'esamība' un 'esība': «Lai novērstu terminoloģijā nevēlamo sinonīmiju un daudznozīmīgumu, LZA Terminoloģijas komisija (TK) jau 1990. gadā vārdus *esamība* un *esība* ir apstiprinājusi atšķirīgu terminu funkcijā: *esamība* – 'matērijas objektīvā realitāte, tās pastāvēšana neatkarīgi no apziņas' (šāda nozīme kā vienīgā šim vārdam dota viensējuma *Latviešu valodas vārdnīcā* un atbilst tā pamatnozīmei, kas kā pirmā skaidrota arī daudznozīmīgu *Llv*); *esība* – 'pastāvēšana, eksistence', t.i., ja runa ir par to, 'kas ir vai nav' (šāds skaidrojums daudznozīmīgu vārdnīcā dots vārda *esamība* otrajai nozīmei, kurā par sinonīmu

mets un starp šķietamības vai to sfēru, ko uztver ar jutekļu palīdzību.

Starp abām pasaulēm: šķietamo, ar mūsu pieciem prātiem uztverto vai noģisto, pieredzē doto pasauli un starp tīro Esotības pasauli nepaliek vairs nekādas vienojošas saites. Absolūto Vienu, tīro Esotību Parmenids izskaidro par absolūti Patieso, ar jutekļiem uztverto šķietamības pasauli, kura mums rāda daudzību un dažādību, viņš turpreti izskaidro par absolūti neīstu.»

Turpat zem nule citētā teksta latviešu valodā atrodas arī pats anonīmais oriģinālteksts vācu valodā, ievietots iekavās. Tas nepārprotami liecina, ka darinājums latvju mēlē ir tiešs pārcēlums no vācu valodas:

«(Die verschiedenen Ansichten der übrigen Philosophen aber lassen sich im Wesentlichen auf zwei, welche sich fast diametral entgegen gesetzt sind, zurückführen;

1. die eine, die der Sensualisten, als deren Hauptrepräsentant zu Sokrates Zeit Protagoras nachgewiesen wird, macht das Wissen von der sinnlichen Wahrnehmung abhängig;
2. die andre, die der Eleatiker {denen auch, wie Ast und Stallbaum mehr als wahrscheinlich gemacht haben, die Megariker zuzuzählen sind} den tiefen Denker Parmenides an der Spitze,

nimmt einen Unterschied an zwischen dem Gebiete des Wissens oder der Sphäre des Einen, unbeweglichen und unveränderlichen Seins, welches allen den Gegenstand des wahren Wissens ausmachen könne [?],¹¹⁶ und zwischen der Meinung oder der Sphäre dessen was durch die Sinne W[w]ahrgenommen [?] wird, lässt aber zwischen beiden Gebieten keine Vermittlung zu sondern erklärt jenes absolute Eine für das Wahre, das Gebiet der Wahrnehmung hingegen, welches das der Vielheit und Mannigfaltigkeit ist, für das absolut Falsche.)»

Citātā pieminētie Asts un Stallbaums nevarētu būt attiecīgā vācu teksta autori. Vēj jo vairāk, liekas, ka arī zemāk citētais Asta izteikums no viņa sacerējuma *Platona dzīve* ir patapināts ne no Asta darba paša, bet gan no vismaz pagaidām anonīma vācu valodā rakstīta apcerējuma lappusēm. Turpināsim aplūkot Zālītes lekciju materiālu izrakstus par Platona *Teaitētu*.

«Ka šie abi [sensuālisti un eleāti] un no¹¹⁷ viņiem atvasinātie vai radnieciskie citu skolu ieskati ir nepareizi un viņu vietā nostādīt savus – pareizos – to Platons uzskata par savu pienākumu un uzdevumu.

---

tur atzīts arī vārds *esība*)» (*Terminoloģijas Jaunumi* 4 {2003} 8.-9. lpp.). Ja konsekventi sekotu šiem TK norādījumiem, tad, šķiet, Parmenids (u.c.) var palikt arī bez 'esamības' ('esība' ir kā māsa 'būtībai').

¹¹⁶ Varbūt *könnte*?

¹¹⁷ 'No' ierakstīts ar zīmulī.

Viscaur Platona dialogā *Teaitēts* valda smalka ironija, kura vietvietām ieskaras satīrā. Pie tādām vietām pieder tās, kur (Platons) runā par dvēseles vasku tāpeli un baložu būdiņu vai būriti. Tāpat tās, kur runa par Homēra, Hēsioda,¹¹⁸ Orfeja un citu vecu dzejnieku alegorisku izskaidrošanu un viņos pašiem savu viņiem svešu [?] ¹¹⁹ ieskatu ielikšanu.

Šī ironiskā dialektiskā citu filozofu empīrisko un sensuālistisko ieskatu apgāšana ir uz ciešāko un veiklāko saistīta ar Sokrata personību, kā to pierādījis Asts savā *Platona dzīvē* (*Platon's Leben* u.s.w.), kaut gan īstā filozofa klasiska tēlošana šai dialogā, kuru Platons liek¹²⁰ izdarīt Sokratam visos sīkumos nav attiecināma uz Sokratu. Stallbaums domā, ka Sokrata īstā filozofa raksturojums attiecināms uz pašu Platonu, to Platonu, kas pēc saviem ceļojumiem atgriezies Atēnās, dzīvojis vienīgi filozofijai, atrāvies no pasaules un sabiedriskās dzīves. Bet šis īstā filozofa raksturojums, kuru Platons liek Sokrata mutē, idealizēts paša Sokrata tēls, tāpat kā vispār Platona dialogos raksturotais Sokrats ir idealizēts, bet pēc būtības īsts Sokrata tēls.»¹²¹

Sokrats pārrunā ar Teaitētu cenšas sarunu virzīt tā, lai jo ciešāk pietuvotos jautājumam: kas ir zināšana? (*Was Wissenschaft sei?*) Pēc vairākām neveiksmēm Teaitēts visubeidzot atzīst, ka:

1. zināšana esot jutekliska uztvere vai noģiedība (*Wahrnehmung*) (manījums – Kauliņš). Sokrats še saskata līdzību ar Protagoru, proti, ka viss esot tieši tāds, kā tas cilvēkam parādotos, kā cilvēks ar saviem jutekļiem, ar saviem 'pieciem prātiem' uztverot. Ja zināšana esot jutekliska uztvere, tad tai esot jābūt no tā, kas ir, un tai ir jābūt nemaldīgai. (*Ist nun die Wissenschaft Wahrnehmung, so muss sie Wahrnehmung dessen, was ist, und untrüglich sein.*)¹²² «Bet tam runājot pretim paša Protagora apgalvojums, ka neesot esotības, patiesi esošā, bet tikai tapšana.»¹²³ Rezultātā šāds sensuālists tiek noraidīts, izejot no domāšanas attiecības (intencionalitātes) būtības, kas esot kaut kas vairāk nekā vienkārša receptivitāte un ir atziņas darbības nepieciešams noteikums.¹²⁴

Aprādījis *Teaitēta* pirmajā daļā, ka zināšana nav jutekliska uztvere, Platons otrajā daļā parādot, ka

¹¹⁸ Zālīte gan raksta 'Hezioda.'

¹¹⁹ Vārdi 'viņiem svešu' ierakstīti ar zīmuli. Minētie vārdi rokrakstā padzisuši un to atpazīšanā varētu būt kļūmes.

¹²⁰ 'Liek' ierakstīts ar zīmuli.

¹²¹ ZĀLĪTE, P. "Platona *Teaitēts*," ZĀLĪTE, P. "Apcerējumi un lekcijas grieķu filozofijas vēsturē. Platons. Viņa dzīve un darbi. Platons. Fizika. Platona valsts. Platona *Teaitēts*. Platona akadēmija. Platona akadēmijas attīstība un beigas. Platonisma atjaunošana. Meliss. [Fragmenti.]," LUABR Rk. 1348, 1.-3. lpp.

¹²² Zālītes rakstītais teikums vācu valodā ir fragments no Asta jau minētās grāmatas *Platon's Leben..* rakstījuma, man pieejamā izdevumā (Leipzig, 1816) nedaudz senākā ortogrāfijā (S. 168): «Ist nun die Wissenschaft Wahrnehmung, so muss sie Wahrnehmung des Wirklichen und untrüglich seyn...»

¹²³ ZĀLĪTE, P. "Platona *Teaitēts*..," 4. lpp. Pie Asta (S. 168): «..diesem widerstreitet aber des Protagores Behauptung, dass es kein Seyn, sondern nur ein Werden gebe...»

¹²⁴ ZĀLĪTE, P. "Platona *Teaitēts*..," 6. lpp.

2. zināšana nav arī priekšstats (δόξα) un pat ne pareizs priekšstats (δόξα ἀληθής). Priekšstatīšanu (δοξάζειν) Platons uzlūkojot par mūsu prāta izpaudumu (διανοεῖσθαι) ār pasaules lietās. Priekšstats varot būt pareizs un arī nepareizs; tas ir pareizs (δόξα ἀληθής), ja tam atbilst (esošais) priekšmets; priekšstats, savukārt, ir nepareizs (δόξα ψευδής) tad, ja atbilstoša priekšmeta nav. Priekšstatīt var tikai esošo. Raksturīgi esot Sokrata vārdi: “Tā tad ir neiespējami priekšstatīt neesošo kā esošo, kā sevī, tā par sevi” (οὐκ ἄρα οἷόν τε τὸ μὴ ὄν δοξάζειν, οὔτε περὶ τῶν ὄντων οὔτε αὐτὸ καθ’ αὐτό).¹²⁵ Nepareizie priekšstati rodas mūsu dvēselē sajaucoties vai apmainoties priekšmetu notēliem, pie kam šādā sajauksmē kāds no tēliem tiek attiecināts nevis uz savu, bet gan uz kādu citu priekšmetu; tie var rasties arī no jēdzienu (διανοήματα) sajaukšanas, piem., matemātikā. Tomēr arī pareizs priekšstats vēl nav zināšana. Oratori un tiesneši nereti pārlicina klausītājus nevis ar savu pārlicinošo runas mākslu, bet gan ar to, ka viņi klausītājos modinot zināšanai mērķim noderīgus priekšstatus (τῆ ἐαυτῶν τέχνη πείθουσιν οὐ διδάσκοντες ἀλλὰ δοξάζειν ποιοῦντες ἅ ἂν βούλωνται).¹²⁶ Šādi priekšstati varot būt pareizi, bet zināšanas tie nesniedzot, jo klausītāji nesaprotot, kā šie priekšstati radušies un neprot izskaidrot to nolūku.

Dialoga trešajā daļā Platons norādot, ka arī

3. ar izskaidrojumu saistīts pareizs priekšstats nav zināšana un zinātne. Lai gan priekšstati, kuru pamatā ir izskaidrojums ir sastopami vairākos dažādos gadījumos, nevienā no tiem šādi priekšstati nav identī zināšanai. Nereti mēs kādus priekšstatus daram zināmus citiem ar runas palīdzību. Klausītāji, visu dzirdēto pareizi priekšstatījuši, var to izskaidrot, un tomēr tā nav īsta zināšana. Vienādi ar izskaidrošanu saistīts pareizs priekšstats varot nozīmēt arī kādas lietas izskaidrošanu, uzskaitot visas šīs lietas sastāvdaļas, piem., ratu sastāvdaļas vai kāda vārda burtus noteiktā kārtībā. Tomēr vārdu ‘Teaitēts’ (Θεαίτητος) kāds nejauši var uzrakstīt pareizi, bet tajā pašā laikā vārdu ‘Teodors’ (Θεόδωρος) – nepareizi, ja ‘tētas’ (Θ) vietā tas uzrakstītu ‘tau’ (Τ), un ja, neskatoties uz burtu zināšanu, rakstītājam tomēr nebūtu zināšanas gramatikā. Visupēc ar izskaidrojumu saistīts pareizs priekšstats var attiekties arī uz lietu, izvirzot pazīmi, kas šo lietu atšķir no citām lietām. Piem., Saule ir gaišākā no ķermeņiem, kas riņķojot ap Zemi. Lai veidotu pareizu priekšstatu par kādu lietu, ir nepieciešams, lai būtu skaidras ne tikai tās pazīmes, kas tai ir kopīgas ar citām lietām, bet lai būtu zināmas arī atšķirīgās un raksturīgās. Tātad uz jautājumu: “Kas ir zināšana?” – esot jāatbild: “Zināšana ir ar izšķirības zināšanu saistīts pareizs priekšstats, jo izskaidrošana tieši to arī nozīmē” (οὐκοῦν ἐρωτηθεὶς, ὡς ἔοικε, τί ἐστὶν ἐπιστήμη, ἀποκρινεῖται ὅτι δόξα ὀρθὴ μετὰ ἐπιστήμης

¹²⁵ ZĀLĪTE, P. “Platona *Teaitēts*..” 6.-7. lpp.; 189b.

¹²⁶ 201a.

διαφορότητας. λόγου γὰρ πρόσληψις τοῦτ' ἂν εἴη κατ' ἐκεῖνον).¹²⁷

Dialoga noslēgumā Sokrats jaunajam Teaitētam aizrādot,

4. ka zināšana tomēr nav ne jutekliska uztvere, ne pareizs priekšstats, nedz arī ar izšķirības vai kā cita zināšanu saistīts pareizs priekšstats (καὶ παντάπασί γε εὐηθες, ζητούντων ἡμῶν ἐπιστήμην, δόξαν φάναι ὀρθὴν εἶναι μετ' ἐπιστήμης εἴτε διαφορότητος εἴτε ὄτουοῦν. οὔτε ἄρα αἴσθησις, ὦ Θεαίτητε, οὔτε δόξα ἀληθῆς οὔτε μετ' ἀληθοῦς δόξης λόγος προσγιγνόμενος ἐπιστήμη ἂν εἴη).¹²⁸ *Teaitētā* Platons zināšanu raksturojot negatīvi, t.i., viņš runā par to, kas īsta zināšana nav un nevar būt.

Šajā Zālītes *Teaitēta* lekciju tekstā ir atrodams arī kāds mazāk gaidīts fragments – pagarš citāts no *Garā Ievada* Platona *Protagora* tulkojumam, turklāt tam pievienota arī īsa atsauce.¹²⁹ *Garā* tulkojums iznāk 1925. gadā, tādējādi arī citāts pats, varbūt pat lekcija kopumā ir rakstīta (ticamāk gan – pārrakstīta, iekļaujot tajā jaunus materiālus) 1925. gadā vai nedaudz vēlāk. Citāts klāsta Protagora un sofistu uzskatus saistībā ar jautājumu par patiesas atziņas iespējamību:

«Katru atziņu [Protagors]¹³⁰ atvasināja no jutekliskām uztverēm, kuras pēc viņa domām norisinājās tādā kārtā, ka mūsu jutekļu orgānos, ja viņi nāk satiksmē ar kādu priekšmetu, izceļas pārgrozība, kuru mēs apzināmies.¹³¹ Pieturēdamies pie Hērakleita mācības, ka visas redzamās lietas pastāvīgi pārmainas, tiklab mūsu jutekļu orgāni kā arī viņu uztvertie priekšmeti, viņš vēroja, ka katrs jutekļu uztvērums ir gan patiess, bet tikai priekš paša uztverošā subjekta un uztveres momentā. Kad cits subjekts tanī pašā acumirkli uztver to pašu priekšmetu citādi, tad arī šis uztvērums ir patiess, bet tikai priekš paša uztvērēja. Arī priekš viena un tā paša subjekta uztvērums ir patiess tikai uztveres brīdī, jo nākošā acumirkli pārmaiņu dēļ, kas notiek tiklab uztverošā subjektā kā arī uztveramā objektā, viņš vairs nav patiess. Tā tad caur uztveri iegūtā patiesība ir tikai relatīva, atkarīga no pastāvīgām pārgrozībām uztverošā subjektā un uztveramā objektā. No otras puses, katrs uztvērums ir par patiesu jāatzīst, jo ja mēs šaubītos par viena patiesību, tad mums būtu jāšaubās par visiem, tādēļ ka visi uztvērumi rodas līdzīgā kārtā; ja pielaistu šaubas, tad vispārīgi nekāda atziņa nebūtu iespējama. Šos savus uzskatus Protagors aprādīja savā rakstā *Patiesība*, kurš sākas ar teicienu: “Cilvēks ir visu lietu mērogs, – esošo, ka viņas ir, neesošo, ka viņu nav” (πάντων χρημάτων μέτρον ἀνθρώπος, τῶν μὲν ὄντων ὡς ἔστιν, τῶν δὲ οὐκ ὄντων ὡς οὐκ ἔστιν¹³²). Zem

¹²⁷ ZĀLĪTE, P. “Platona *Teaitēts...*” 8. lpp.; 210a.

¹²⁸ 210a-b.

¹²⁹ «*Garais. Protagors*» (t.i., PLATONS. *Protagors*. No grieķu valodas tulk. FR. GARAIS. R.: Tulkotāja izdevums, 1925), sk.: ZĀLĪTE, P. “Platona *Teaitēts...*” 5. lpp.

¹³⁰ *Garā* tekstā – «viņš» (4. lpp.).

¹³¹ Šajā vietā Zālītes *Teaitētā* ir piezīme (ko par attiecīgo jautājumu māca to laiku psiholoģija), kas arī ir patapināta no *Garā Ievada*.

¹³² D.L. 9,51. Grieķu teksts tikai Zālītes *Teaitētā*.

cilvēka, kas noteicoši izšķir jautājumu par esamību un neesamību, jāsaprot šinī teicienā katrs atsevišķs cilvēks. Tā kā pēc šīs mācības katra atziņa ir relatīvi patiesa, tad jānāk pie tālāka slēdziena, ka objektīvu atziņu nav un nav arī nekādas vispārīgas patiesības un nekādas zinātnes; citiem vārdiem, Protagors noliedz katras objektīvas zināšanas iespējamību.

Šāds uzskats ir nepareizs un nepamatots, jo pie noteiktas un priekš visiem cilvēkiem vienādas zināšanas mēs varam nākt, kā atziņas teorija māca, vai nu caur domāšanu (kā pie matemātiskām atziņām), vai arī caur pieredzi un domāšanu (kā pie pieredzes zinātnēm). Mūsu zināšana tomēr ir relatīva, jo zinātne pēti tikai parādību savstarpīgos sakarus un attiecības, bet līdz lietu būtībai (iekšējai dabai) viņa nesniedzas. – Sofistu atziņas-teorētiskos uzskatus dedzīgi apkaro Sokrats un Platons. Sokrats nodibina pareizu zinātniskas pētīšanas metodi, kuras pamatlinijas – kritiska analīze, klasifikācija, indukcija, definīcija, 'likumu' meklēšana – pastāv vēl tagad. Viņa metodi papildināja Platons un it īpaši Aristotelis¹³³ ar zinātniskas loģikas nodibināšanu.»¹³⁴

Jājautā kāpēc Zālīte ir iekļāvis savos lekciju materiālos par Platona dialogu *Teaitēts* arī maz atzītā Garā *Ievadu* no Platona *Protagora* tulkojuma. Viens no varbūtējiem iemesliem ir Garā *Ievada* satura līdzība Nestles uzskatiem un izklāsta struktūrai, piem., tiem, kas pausti viņa *Pirmsokratīķu izlasē*¹³⁵ un jau minēto (sk. sadaļu par Garo) Platona dialogu *Gorgijs* (1909), bet it īpaši *Protagors* (1910) izdevumu ievados. Iespējams šo līdzību bija pamanījis vai par to kādā citā ceļā zināja arī Zālīte. Garais pats savas apceres beigās norāda uz Nestles¹³⁶ un franču autora Alfreda Kruazē darbiem.¹³⁷ Kā piemērs aizguvumiem var kalpot arī dažas Garā *Ievada* un Nestles *Protagora* un *Pirmsokratīķu* izdevumu satura paralēles:

1. Protagors (Garais: 5. lpp. – Nestle: S. 10-19 un S. 72);
2. Prodikss (8. lpp. – S. 19-20 un S. 78);
3. Hipijs (9. lpp. – S. 20-22 un S. 81);
4. Gorgijs (10. lpp. – S. 22-23 un S. 84);
5. Agatons (12. lpp. – S. 23 un S. 88);
6. Kritijs (13. lpp. – S. 23-24 un S. 94);
7. Antifonts (13. lpp. – S. 24-25 un S. 98) u.c.

Var teikt pietiekami droši, ka Garais daudzos antīkās filozofijas vēstures jautājumos un atsevišķu tās au-

¹³³ Teksts Garā *Ievadā*: «Viņa metodi papildina Aristotelis ar zinātniskas loģikas nodibināšanu» (6. lpp.).

¹³⁴ GARAIS, F. *Ievads.*, S.-6. lpp.

¹³⁵ NESTLE, WILHELM [übers. u. hrsg.]. *Die Vorsokratiker in Auswahl*. Jena: Verlegt bei Eugen Diederichs, 1908.

¹³⁶ Garā grāmatā atzīmētā atsauce ir neprecīza: NESTLE, W. *Einleitung zum Protagoras-Kommentar*. Leipzig: Teubner, 1910.

¹³⁷ CROISSET, ALFRED; CROISSET, MAURICE. *Histoire de la littérature grecque*. T. 4. Paris, 1921. Liekas, ka pievestais citāts šajā gadījumā nav saistāms ar Kruazē vārdu.

toru vērtējumos ir pieslējies Nestlem un Kruazē. Arī Zālīte, izmantodams Garā *Ievadu* Platona *Teaitēta* izklāstā, kā rādās, ir iestarpinājis Nestles vispārēju atziņu atblāzmas¹³⁸ Garā izpildījumā un latviskojumā.

2.4.5. Materiāli par Aristoteli

Zālītes lekciju materiāli filozofijas vēsturē ir lielumis neapgūta un mazpētīta joma un ne ikvienā gadījumā ir iespēja droši un nemaldīgi norādīt lekciju materiālu satura ietekmes un patapinājumu avotus. Kāds no noteiktāk atpazīstamiem tekstiem ir saistīts ar atsevišķiem pierakstiem rokrakstu kopā par Aristoteli, kurš (acīmredzot palikdams vēl savā pirmējā redakcijā) pilnā mērā demonstrē filozofijas vēstures latviskās izteiksmes tapšanas 'virtuvi.' Šajā gadījumā galvenā darbojošās persona būs Kristiāns Gustavs Johanness Deters (*Christian Gustav Johannes Deter*; 17. II 1831., Berlin – 29. v 1898., Berlin [?]) ar savu *Filozofijas vēstures pārskatu* (*Abriss der Geschichte der Philosophie*), kas izstrādāts studentiem, filozofijas un teoloģijas t.s. kandidātiem nolūkā sniegt pietiekoši īsā un skaidrā darbā galveno filozofijas disciplīnu apskatu, lai atvieglotu gatavošanos eksāmeniem un lai dotu nepieciešamus pieturpunktus repetitoriem. Autors kompakā izklāstā seko filozofu pašu teiktajiem vārdiem un ir centies, mērķtiecīgi izvēloties materiālu, panākt iespēju robežās precīzu dažādu sistēmu attēlojumu, tādējādi paplašinādams grāmatas pielietojamību. Darbs ir vairākkārtīgi pārstrādāts un papildināts arī pēc Detera nāves ar jauniem, Detera dzīves laikā vēl neesošiem materiāliem. Deters bija studējis filozofiju Berlīnē un Jēnā, strādājis par mājskolotāju Toperē Augšsilēzijā (*Topper in Oberschlesien*) nākamā ģenerālfeldmaršala fon Manteifeļa (*Manteuffel*) un Šprēvaldē (*Spreewalde*) grāfu Lināru (*Lynar*) ģimenēs. 1865. gadā Berlīnē viņš dibināja skolu, kas ap 1870. gadu nonāk Groslihterfeldes (*Groß-Lichterfelde*) rajona pakļautībā Berlīnē. Šajā mācību iestādē 23 gadu laikā, pateicoties tās dibinātāja pedagoģiskajām dotībām un nerimtigajām pūlēm, kā arī 1890. gadā no dzīves aizgājušās dzīvesbiedres līdzdalībai, daudzi skolēni sasniedza paliekošu izglītību. 1893. gadā Deters atsāk privātu dzīvi, arvien vēl palikdams aktīvs rakstniecības jomā.

Pie Zālītes Aristoteļa (saistībā ar viņa *Metafiziku*) faktiski lasāms Detera darba atsevišķu lappušu pārcēluma mēģinājums latviešu valodā:

1. «..Aristoteļa *Metafizika* pieder pie visvairāk sarežģītiem rakstiem. *Metafizika* – Pirmā filozofija – πρώτη φιλοσοφία ir mācība par esotības kā esošā un atziņas principiem.¹³⁹ Par esošo (τὸ ὄν) var izteikties četrējādi (*in vierfachem Sinne*); kā par esotības esamību (*als Wesensseins*) jeb kā par esenciālo esamību par sevi (*essentiellen an sich Sein*), t.i., kā par to, kas kaut kas ir un bija – τὸ τί ἦν εἶναι; viņam

¹³⁸ Tiesa gan, vācu filozofu un klasisko filologu antikās filozofijas vēstures apguves un iestrādes daudzskaitliskās 'detaļas' Zālītes lekciju materiālos nav guvušas vienlīdz daudzskaitlisku atainu.

¹³⁹ «Metaphysik (Erste Philosophie). Sie ist die Lehre von den Prinzipien des Seins als Seiendem und den Prinzipien der Erkenntnis» (DETER, CHR. JOHANNES. *Abriss der Geschichte der Philosophie*. Zwölfte neu bearbeitete Auflage von MAX FRISCHEISEN-KÖHLER. Berlin: Verlag von W. Weber, 1918, S. 49).

pretstatā ir akcidenčiālai *esamība* esošais, συμβεβηκότα, kā kategoriski noteiktam *esamība* esošam (substanciāli esošais, kas ir kā subjekts, ne kā predikāts, t.i., οὐσία un substances predikamenti: kvantitāte, kvalitāte utt.); tālāk var runāt par aktuāli un potenciāli esošo (t.i. cik vērā ņemot to, cik tālu kas pilnīgs, izveidojies, ἐνέργεια, ἐντελέχεια, jeb vai arī tik pēc savas dabas ir iespējams, δύναμις[]).

In vierfachem Sinne ist von dem Sein (τὸ ὄν) zureden; als Wesensseins, oder essentiellen an sich Sein (das, was angibt, was ein Etwas ist und war, τὸ τί ἦν εἶναι; ihm steht das akzidentielle Sein gegenüber, συμβεβηκότα), als kategorisch bestimmtem Sein (das substanziale Sein, das nur Subjekt, nie Prädikat ist, οὐσία und die Seinsprädikamente der Substanz: Quantität, Qualität usw.), als aktuellem und potentiellm Sein (sofern etwas als vollendet, ausgebildet, ἐνέργεια, ἐντελέχεια, oder nur als möglich, der Anlage nach vorhanden, δύναμις, gemeint ist) und dem Wahr- oder Falsch- und Nichtsein (das nur vom verknüpfenden und trennenden Denken ausgesagt wird).»¹⁴⁰

Šajā vietā jāpārtrauc šis izteiksmīgais Zālītes lekciju materiāla piemērs par Aristoteli. Nav no svara, ka teksts pa lielākai daļai ir tulkojums no Detera šobaltdien tikpat kā nepazīstama darba (neskatoties pat uz pēdējo minētā sacerējuma atkārtotu izdevumu jau 2012. gadā). Svarīgs ir kas cits. Tā ir terminoloģija un 'esamības' problemātika, kas, lai arī ar vācu valodas piepalīdzību, Zālītes pastarpinājumā ir mēģinājusi ielauzties 'latzemes' domvides bezrūpīgajā 'trim stūriem' daiļotās 'būšanas' pieredzē.¹⁴¹

Protams, šie lekciju pieraksti liecina, ka terminoloģija tiek aizgūta, ka tā nav vietējās valodas un domāšanas pašatrites 'produkts,' bet gan (kā izglītība pati) pienesums, 'svešķermenis' no citurienes. Tā laba pēc neizbēgami ir un būs šādu un līdzīgu pa daļai mākslīgu veidojumu izpratnes pārpratumi, skaidroti vien to ieviesējiem. Tā piemēram, tekstā atrodam vārdu salikumu 'esotība kā esošais' un nedaudz tālāk vārds 'esošais' ir iekavās skaidrots kā grieķu nekatrās dzimtes substantivēts (ar artikulu) particips no darbības vārda 'būt' – τὸ ὄν. Varētu pieņemt, ka 'esotība kā esošais' ir tas, ko krievu valodā apzīmē kā 'бытие как сущее' vai 'бытие сущего'. Tomēr šajā pašā rindkopā ir vēl kāds 'būšanas' apzīmējums, proti, 'esotības *esamība*,' kas vācu valodā, kā liekas, atbilst vārdam 'Wesenssein' un grieķu valodā acīmredzot vārdiem τὸ τί ἦν εἶναι. Atpratni mulsina arī līdzīgu salikteņu neviendabība tulkošanā, piem., 'Wesensform' – 'būtības forma,' 'Wesensbegrif' – 'būtības jēdziens' u.c. Kāpēc pirmajā gadījumā vārda 'Wesenssein' sastāvdaļa 'Wesen' tulkota kā 'esotība,' nav pietiekoši skaidrs?¹⁴² Acīmredzot šai sarežģītai problēmai būtu jāveltī īpaša uzmanība un pētījumi, nevis, kā dažubrīd mūsdienu Latvijā pagadās,

¹⁴⁰ DETER, CHR. JOHANNES. *Abriss.*, S. 49. Vācu teksta beigās «..und.. wird» Zālīte nav iekļāvis savā tekstā latviešu valodā.

¹⁴¹ Latviešu valodā ir palikusi novārtā 'būšanas' sfēras valodiskās izteiksmes daudzpusība acīmredzot arī tā iemesla dēļ, ka nav bijis nepieciešams to izkopt, nav bijuši potenciālie 'radītāji' un 'patērētāji,' nav bijis intelektuālais 'pieprasījums.'

¹⁴² Var tikai izteikt pieņēmumu, ka Zālīte dažu vācu sekundāru avotu iespaidā varbūt ir nojautis to unikālo 'būšanas' nozīmi, kuras apzīmēšana ar pierastiem līdzekļiem latviešu valodā ('esamība,' 'ira,' 'esme' u. tml.) nebūtu vēlama, jo neuzrāda nepieciešamo radikālo izšķirību, to situāciju, kad t.d. 'esamība' neatrodas nekādās attiecībās ar 'neesamību,' kad t.d. 'esamībai' ir tikai un vienīgi, varbūt varētu sacīt, eksistenciāla nozīme, kad nekas cits nav iespējams kā šādas *esamības* subjekts un pati 'esamība' nav domājama kā predikāts. Latviešu valodā šādai 'esamībai' nav vārda. Vēl jo vairāk, liekas, ka nav bijis pat šādas 'esamības' nojēguma, nojausmas par to. Darbošanās pieredze 'trim stūriem' aprobežotas 'būšanas' paspārnē minētās 'esamības' noskārto nav devusi un nedos. Šādai iepriecai ir nepieciešama nevis 'tautas' gudrība, bet gan filozofija.

jācenšas pielāgot filozofiju mazprofesionālam izpratnes līmenim, publiskā aprītē tiražējot ieskatus par filozofijas nevēlamo neskaidrību un nesaprotamību. Nesaprotama nezinātājam varētu būt arī augstākā matemātika u.c. Arī filozofijas apguve un ieviešana prasa ilgu jo ilgu darbu un šāda darba grūtības pilnā mērā atainojas arī Zālītes latviešu valodai (un varbūt arī oriģinālvalodai) pieskanīgas terminoloģijas veiksmīgos un mazāk veiksmīgos meklējumos. Turpināsim lasīt *Aristoteli*:

2. «Par esošo (τὸ ὄν), runājot pēc Aristoteļa, tā tad jāizšķir: substanciāli jeb esenciāli esošais – οὐσία, τὸ τί ἦν εἶναι, akcidentiāli¹⁴³ esošais (συμβεβηκότα), aktuāli esošais – ἐνέργεια, ἐντελέχεια, un potenciāli esošais – δύναμις.

Kas ir viss pastāvošais? Vai tas ir viela, forma, kaut kas vispārējs un vienīgs? Tie ir jautājumi, kurus Aristotelis mēģina atrisināt. Bez vielas – ὕλη Aristotelis vēl pieņem – atzīst formu (μόρφη, εἶδος – veidojošo principu, tipu), kustību (κίνησις, ἐνέργεια) un mērķi (τέλος).¹⁴⁴

Viss pārveidojas, (izveidojas) attīstas no kaut kā par kaut ko, caur kaut ko, par kaut ko. Tas, iekš kā jeb no kā kas top, ir matērija jeb viela (vielisks cēlonis – ὕλη; tā piem., no bronzas top tēls). Tas, par ko kas pārvēršas un kas viņš top, tas ir viņa būtība jeb viņa forma, formālais cēlonis (piem., mājas būvplāns). Tas, no kā ceļas pārveidības pirmsākotne – pirmais sākums, ir kustinošais – veidojošais cēlonis (piem., mākslinieks, kas rada, izveido tēlu). Tas, kāpēc kas notiek, ir mērķis (veselības labā ejam pastaigāties).

Das, worin oder woraus etwas wird, ist die Materie oder der Stoff (stoffliche Ursache, ὕλη [...]). Dasjenige, als was sich etwas verändert und was es wird, ist sein Wesen oder seine Form, formale Ursache [...]. Das, wovon der erste Anfang der Veränderung herrührt, ist die bewegende Ursache (der Künstler [...]). Dasjenige, um dessentwillen etwas geschieht, heißt Zweckursache [...].»¹⁴⁵

3. «Tapšanai, visam, kas notiek, tā tad četri cēloņi: vieliskais, formālais, kustinošais, mērķiskais. Bet trīs pēdējos – formālo, kustinošo, mērķisko var savukārt saņemt kopā vienā. Uz to mums it kā norāda pati organiskā daba, kur indivīda būtības forma ir identiska ar viņa mērķisko cēloni – mērķi, jo mērķis pilnīgi sasniedzas, piepildas viņa pilnīgā pašpiepildīšanā, pie kam mērķis reizē ar to arī ir kustinošais cēlonis, tā ka ikviens indivīds tiek radīts no tādas pat sugas jau esoša attīstījušās indivīda. – Tā tapšanu analizējot, viņu sadalot, mēs nonākam pie diviem galveniem tapšanas faktoriem: matērijas un formas, kur pēdējā reizē arī ir mērķis un kustinošais cēlonis (kustības princips). Visa tapšana dibinās uz to, ka matērijā potenciāli ietilpstošā forma tiek aktualizēta – top īstenība. Matērija ir formas realizācijas iespējamība.

Alles Werden beruht darauf, daß in einer Materie eine potentiell angelegte Form aktualisiert wird; die Materie ist die Möglichkeit (Realpugnanz) zur Verwirklichung der Form. Ikviena topoša un tapusi lieta ir tāpēc salikta (σύνολον) no matērijas un būtības formas (*Ein jedes werdende und gewordene Einzelding*

¹⁴³ Šodienas rakstībā – akcenciāli.

¹⁴⁴ Teikums acīmredzot vēlāk redakcionāli labots, par ko liecina pasvītrojumi ar sarkanu zīmuli.

¹⁴⁵ DETER CHR. JOHANNES. *Abriss.*, S. 50.

ist daher ein Zusammengesetztes {σύνολον} aus Materie und Wesensform; [..]).¹⁴⁶ Tikai tādām saliktām – Kompositum – šā vārda šaurākā nozīmē ar' tik pienākas nosaukums substance (οὐσία) – īsta substance.

Atzīt pēc Aristoteļa atsevišķā lietā, zināms, var tik to, kas kā viņa forma caur būtības jēdzienu izpaužas vispārības formā, jo zināšana arvien attiecas tik uz vispārējo. (*Erkennbar ist allerdings an dem Einzelding nur, was als seine Form durch einen Wesensbegriff in der Form der Allgemeinheit herausgehoben ist, denn das Wissen geht immer auf das Allgemeine...*¹⁴⁷)

Bet būtības forma (*die Wesensform*) tāpēc vēl pate nav vispārējais (*ein Allgemeines*), kas pats par sevi pastāvētu atdalīts un šķirts no matērijas un pieredzē dotām lietām (*losgelöst von der Materie und den Sinnendingen*), kā to Platons pieņēma. Viņa ir tik substance sekundārā nozīmē (*in sekundärem Sinn*) un iegūst pilnīgu realitāti tik tad, kad tā no reālpugnances¹⁴⁸ izejot top par atsevišķu lietu (*Einzelwirklichkeit*)...»¹⁴⁹

Kāda cita Aristoteļa patēma Zālītes rokrakstos – *Aristoteļa cilvēks* – savu ierosmi un izpildījumu (*Aristoteles. Der Mensch*) ir iemantojusi teologa, filozofa un vēsturnieka Alberta Šveglera (*Albert Schwegler*; 10. II 1819., *Michelbach an der Bilz* – 6. I 1857., *Tübingen*) *Grieķu filozofijas vēsturē* (*Geschichte der griechischen Philosophie*).¹⁵⁰ Šveglers, dzimis Bilcas mācītāja ģimenē, ir mācījies Švābijas Hallē (*Schwäbisch Hall*) t.s. Latīņu skolā (*Lateinschule*),¹⁵¹ 1832.-1836. g. – seminārā Šēntālē (*Schöntal*) un 1836.-1840. g. – Tībingenes teoloģiskā seminārā (*Tübinger Stift*). 1841. gadā viņš Berlīnē filozofijas fakultātē aizstāv doktora disertāciju ar pārspriedumu par antīkā filozofa un rakstnieka Samosatas Lūkiāna dialogu *Filopatrs* (darbs parasti tiek pieskaitīts pie t.s. apšaubāmiem Lūkiāna sacerējumiem). 1842. gadā Šveglers atgriežas Švābijas Hallē, kur nesekmīgi mēģināja tikt pie kāda amata. Tas bija neiespējams jau studiju laikā Tībingenes seminārā kāda aizsāktā konflikta dēļ starp Tībingenes skolas Hēgeļa piekritējiem un konservatīvās Vīrtenbergas evaņģēlisko baznīcu. Pēc habilitētā doktora disertācijas par Platonu aizstāvēšanas Tībingenē, filozofijas un filoloģijas privātdocents Šveglers no 1843. gada dzīvo kā privātpersona. Tomēr 1848. g. viņš pēdīgi iegūst romiešu literatūras un antikvitāšu (*römische Literatur und Alterthümer*) profesora vietu Tībingenē (iespējams, ka t.s. buržuāziski-demokrātiskās revolūcijas seku rezultātā). 1841. g. Šveglers pabeidz darbu baznīcas vēsturē *Montānisms un kristīgā baznīca 2. gadsimtā* (*Der Montanismus und die christliche Kirche des zweiten Jahrhunderts*), 1843.-1848. g. – rediģē literāro izdevumu *Tagadnes gadagrāmata* (*Jahrbücher der Gegenwart*), 1844. g. – laiž klajā *Agrīnās kristietības vēsturi* (*Geschichte des frühen Christentums*), 1846/47. g. – tiek veidots *Filozofijas vēstures īss apskats* (*Geschichte der Philosophie im Umriß*), 1847. g. – *Aristoteļa metafizika* (*Die Metaphysik des Aristoteles*), 1853. g. – tiek pabeigts *Romas vēstures* (*Römischen Geschichte*) 1. sēj. Tomēr Šveglera plašo mantoju-

¹⁴⁶ *Ibid.*, S. 51.

¹⁴⁷ *Ibid.*, S. 51.

¹⁴⁸ *Realpugnanz, ibid.*, S. 51.

¹⁴⁹ ZĀLĪTE, P. *Apcerējumi un lekcijas grieķu filozofijas vēsturē. Aristotelis*. LUABR Rk. 1348, 19.-21. lpp.

¹⁵⁰ Tulkots arī grieķu valodā un izdots 1867. gadā Atēnās.

¹⁵¹ Skola, kurā sagatavo audzēkņus garīdznieku darbam vai studijām universitātē, un mācības notiek latīņu valodā.

mu antīkās pasaules pētniecībā laika gaitā ir aizēnojuši tādi vārdi kā Ferdinands Kristiāns Baurš (*Ferdinand Christian Baur*), Dāvids Frīdrihs Štrauss (*David Friedrich Strauß*) un Teodors Momzens (*Theodor Mommsen*). Šveglera vārdu un darbus Zālīte ir pazinis vismaz kopš disertācijas laikiem.¹⁵²

Kā piemērs Šveglera *Grieķu filozofijas vēstures* tulkojumam var kalpot viens no retiemi salasāmiem fragmentiem (attiecināms nodaļas rokrakstu kopumā varētu ietilpināt vecākajā pierakstu slānī): «Cilvēkā kā Nūs'a subjektā tā tad līdz ar to šīs zemes nepilnīgā Esotība iesāk pacelties atkal līdz pilnīgai līdzībai un radnieciskai būtībai ar augstāko dievību; viņš saslēdz atkal gredzenu kopā, viņš savieno apakšējo ar augšējo, zemes lietas ar debesīm, mirstīgo ar nemirstībustīgo.

(*Im Menschen als Subjekt des voūç erhebt sich somit das unvollkommene diesseitige Sein wieder zur vöiligen Ähnlichkeit und Wesens verwandtschaft mit der höchsten Gottheit; er schließt den Ring wieder zusammen, er verbindet das Untere mit dem Oberen, das Irdische mit dem Himmlischen, das Sterbliche mit dem Unsterblichen.*)»¹⁵³

Protams, tas nav viss Aristotelis, tā ir tikai viņa uzskatu niecīga daļa. Tomēr arī šajos fragmentos pilnā mērā tiek dota uzskate par to, kā, kādā veidā, no kādiem avotiem (atpazīstamības gadījumā) latviešu valodā tika veidota vismaz kāda daļa no pirmo lekciju tekstiem antīkā filozofijas vēsturē. Lai gan īsta latviešu valodas filozofiskās izteiksmes iespēju pārbaude būtu meklējama pie Aristoteļa darbiem t.s. loģikā (diemžēl šādi materiāli Zālītes lekciju tekstos, kā lielas, netika manīti), arī pievestos fragmentos kā uz delnas ir klātesoša filozofijas latviskās izteiksmes darināšana no vācu pārstrādātām grieķu izejvielām. Tāls ceļš vēl bija ejams līdz pirmavotiem. Tajā pat laikā acimredzot neklājas atsevišķi runāt par to, ko šajos tekstos ir sacījis un paudis Zālīte pats. Ne vienmēr izpētei un domāšanai tika un tiek atlicināts laiks.

2.4.6. 'Hebame Plenarete'

Saistībā ar Jūlija Aleksandra Studenta disertāciju par grieķu atziņas teoriju Zālīte atsauksmē par šo sacerējumu ir minējis arī kādu kuriozu, kuram varētu būt arī plašāka, pat simboliska nozīme. Zālīte raksta: «Pietiks.. J. St. kga citātu. Tādu ir vēl vairāk. Tas liekas norādam par pietiekošu vācu valodas nezināšanu. Kā citādi lai būtu iespējams šāds izteikums: "Sokrats savu mākslu dēvē par maieutiku (at-svabināšanas mākslu), kuru viņš mācījies no savas cienījamās mātes Hebames Plenaretēs"? (116. lpp.).

Platona dialogā *Teaitēts*, kura saturu J. St. kgs tik plaši atstāsta, taču Sokrats pats Teaitētam stāsta, ka viņš ir vienas krietnas vecmātes, Fainaretēs dēls,¹⁵⁴ kurš piekopj to pašu vecmātes amatu, kā viņa māte

¹⁵² SALITS, P. *Immanuel Kant's...*, S. 5. un piez. № 1; ZĀLĪTE, P. "Imanuela Kanta mācība par brīvību..." *Pēteris Zālīte: kantiskais...*, 154. lpp. un piez. № 9.

¹⁵³ ZĀLĪTE, P. "Aristoteļa cilvēks," ZĀLĪTE, P. *Apcerējumi un lekcijas grieķu filozofijas vēsturē. Aristotelis*. LUABR Rk. 1348, 87. lpp. SCHWEGLER, A. *Geschichte der griechischen Philosophie*. Herausgeg. KÖSTLIN KARL REINHOLD von. Freiburg, Tübingen: Akademische Verlagsbuchhandlung J.C.B. Mohr, 1882, S. 303.

¹⁵⁴ Dialogā tas izteikts jautājuma formā – PL. *Tht.* 149a: οὐκ ἀκήκοας ὡς ἐγὼ εἶμι ὑὸς μαίρας μάλα γενναίας τε καὶ βλο-

Fainarete, kura palīdz dzimt fiziskām būtēm, viņš Sokrats garīgām, jaunām atziņām.¹⁵⁵ Ja J. St. kgs to bija aizmirsis, kā sauc Sokrata māti, tad viņš tak tās vārdu varēja neminēt vai ja gribēja minēt, tad paņemt vēl reiz rokā *Teaitētu*, tur paskatīties vai palūkoties pat vismazākā filozofijas vēsturē. Tur viņš to atrastu. Arī vecajā latviešu konversācijas vārdnīcā.

Cik steidzīgi un pavirši strādāts to starp citu rāda, ka 'Hebames Plenaretēs' vietā pat pēc aizrādījuma uz nejdzīgo kļūdu atsevišķā novilkumā (232. lpp.)¹⁵⁶ vēl vienmēr lepni stāv 'Plenarete' un nevis kā vajadzēja Fainarete.

Bet kā ir ar 'Hebami'? Nu, ka *Hebamme* latviski ir vecmāte, bērnu saņēmēju (grieķiski *μαία*) un ka vecmātes vai bērnu saņēmējas mākslu (*Hebammenkunst*) grieķiski sauc par *μαιευτική* – *μαιεία*, to J. St. kgs laikam piemirsis, jo citādi viņš 'Hebami Plenareti' nebūtu uzlūkojis par īpašvārdu.¹⁵⁷

Tiesa, kas tiesa, *Hebamme* tulkojumā no vācu valodas ir 'vecmāte.' Savukārt vārda 'Plenarete' izcelsme Studenta disertācijā nav pilnīgi skaidra un atprotama. Lieta tāda, ka svešvalodu īpašvārdu izrunas un atveides prakses un pat principu periodiskas maiņas ietekmē latviešu valodā arī Zālīte pats lekcijās sākotnēji, šķiet, ir lietojis (liekas gan t.s. itacisma ietekmē) vārdu 'Fenarete'¹⁵⁸ (sk. sadaļu *Materiāli par Sokratu*) un nebūt ne 'Fainarete.' Bet ar Studenta valodas zināšanu vai nezināšanu, kā domājas, būtu pagrūti skaidrot 'Fe-' vai 'Phae-' pārveidojumu par 'Ple-.' Nav izslēgta arī kāda Studenta izmantota, bet mums nezināma darba liktenīga drukas kļūme,¹⁵⁹ vai arī jāatzīst rakstītāja bezmēru paviršība. Te būtu jāpiemin arī kāds negaidīts atradums, kas lieku reizi parāda, ka arī drukātā vārda sfērā nav neiespējama lietu. Kādā angļu valodā rakstītā darbā lasām: «Plenarete, the mother of Socrates, was a professed midwife: Plato speaks of midwives, and explains their functions and regulates their duties.»¹⁶⁰ Šaubos, vai Students ir lasījis šo specifiski medicīnas jomai veltīto 1829. gadā izdoto darbu. Citētās rindas angļu valodā tikai pastiprina pieņēmumu, ka vainojams varētu būt kāds drukas misēklis vai kāda nezināma darba autora Latvijai liktenīga pārrakstīšanās u. tml. Tajā pat laikā pārsteidz Studenta nevēlēšanās izlabot uzrādīto negadījumu. Minētais māņu tēls lieku reizi akcentē recepcijas sakarā jau minētu problēmu, proti, sekundāru avotu dominantes sekas antīkās pasaules izpratnes izstrādes un iestrādes sākumposmā. Lai nu kā, bet māns filozofijas vēstures latviskās izteiksmes formās bija radies, un māns tika uzrādīts.

συρᾶς, Φαιναρέτης;

¹⁵⁵ *Ibid.* 150b: Τῆ δέ γ' ἐμῆ τέχνη τῆς μαιεύσεως τὰ μὲν ἄλλα ὑπάρχει ὅσα ἐκεῖναις, διαφέρει δὲ τῷ τε ἀνδρας ἀλλὰ μὴ γυναικας μαιεύεσθαι καὶ τῷ τὰς ψυχὰς αὐτῶν τικτούσας ἐπισκοπεῖν ἀλλὰ μὴ τὰ σώματα.

¹⁵⁶ Man pieejamā izdevumā – *LUR* 16 (1927, atsevišķs novilkums), 116. lpp.: «..Sokrats savu mākslu dēvē par maieutiķu (atsvabināšanas mākslu), kuru viņš mācījies no savas cienījamās mātes Hebames Plenaretēs.»

¹⁵⁷ ZĀLĪTE, P. *Atziņas..*, 60.-61. lpp.

¹⁵⁸ Kā tas Krievijā bija pieņemts.

¹⁵⁹ Diemžēl nekas piederīgs no filozofijai veltītās literatūras klāsta līdz šim netika atrasts. Darba tuvākajās lappusēs Students atsauca uz grāmatām: BUSSE, ADOLF. *Sokrates*. Berlin: Reuther & Reichard, 1914, kā arī: MAIER, HEINRICH. *Sokrates: sein Werk und seine geschichtliche Stellung*. Tübingen: J.C.B. Mohr, 1913.

¹⁶⁰ DENMAN, THOMAS; FRANCIS, JOHN W. *An Introduction to the Practice of Midwifery*. From the 6th London ed., with a Biographical Sketch of the Author. 3rd American Edition Illustrated with Numerous Engravings with Notes and Emendations by JOHN W. FRANCIS. New-York: G. & C. & H. Carvill., 1829, p. I [= 50; ievada lpp. numurētas ar latīņu burtiem].

2.4.7. Pirmssokratiķi un Latvija. Hērakleita fragmenti Zālītes lekciju materiālos

Uzskata, ka termins ‘pirmssokratiķi’¹⁶¹ ir ieguvis paliekošu vietu gan klasiskajā filoloģijā, gan arī filozofijas vēsturē vismaz kopš 1903. gada, kad nāca klajā izcilā vācu filologa Dīlsa kapitālā darba *Die Fragmente der Vorsokratiker* pirmais izdevums.¹⁶² Minētajā darbā tika apkopotas ne tikai visas līdz 20. gs. sākumam zināmās biogrāfiskās un doksogrāfiskās liecības, kas atrodamas plašajā antikās literatūras klāstā par pirmssokrātisko domātāju dzīvi un mācību, bet arī viņu līdz mūsu dienām pilnībā nesaglabājušos sacerējumu par autentiskiem atzītiem un arī apšaubāmiem fragmentiem, kas izkaisīti vēlāko antīko (grieķu un latīņu) autoru rakstījumos, pateicoties kuriem šīs ‘driskas’ ir tikušas pasargātas no ‘viltīgās,’ taču nereti arī nesaudzīgās vēstures dzirnakmeņiem. Fragmentiem oriģinālvalodā tika pievienoti arī tulkojumi vācu valodā.

Termins ‘pirmssokratiķi’ parasti tiek attiecināts uz tiem 6.-5. gs. p.m.ē. sengrieķu domātājiem, kas burtiski ‘ir bijuši pirms Sokrata’ (dažreiz pie pirmssokratiķiem pieskaita arī tos 6. gs. p.m.ē. filozofus, kurus nav skārusi atiskā sokrātiskā tradīcija). Tā kā Sokrata vārds nosaukumā ‘pirmssokratiķi’ it kā norāda uz kādu radikālu pagrieziena punktu visā antīkajā filozofijā, tad reizumis šis apstāklis kalpo par iemeslu tam, lai šādu klasifikāciju (‘pirms’ un atbilstoši ‘pēc’ Sokrata) uzskatītu par formālu vai pat apšaubāmu (piem., Heidegers). Jāpiebilst, ka arī antīkajā pasaulē Sokrats tik tiešām tika atzīts par filozofijas atskaites punktu vai pat virsotni. Vismaz Cicerons traktātā *de finibus bonorum et malorum* ir apgalvojis: «Sokratu ar pilnām tiesībām var nosaukt par filozofijas tēvu.»¹⁶³

Nenoliedzami, Sokrats un viņa sekotāji, kā arī skolnieki filozofiskās domāšanas metodes un saturs ziņā ievērojami atšķiras no pirmssokratiķiem. Arī šis fakts tika atzīts jau senatnē, piem., tas pats Cicerons darbā *academica posteriora* liecina: «Sokrats, man [Markam Varronam] šķiet, – un to atzīst visi, – pirmais atsauca filozofiju no neskaidrām un pašas dabas apslēptām lietām, ar ko pirms viņa nodarbojās visi filozofi, un ievirzīja filozofiju ikdienas dzīvē, lai iztīrātu tikumus un netikumus, un, vispār, par labo un ļauno, bet debess parādības uzskatīja vai nu par tālām mūsu domāšanai, vai arī, ja tās ir izzināmas, tām nav nekāda sakara ar laimīgu dzīvi.»¹⁶⁴ Teiktais, bez šaubām, nenozīmē, ka agrāko domātāju devums būtu ar laiku zaudējis savu nozīmi vai izpratnes attīstības perspektīvas.

Pirmssokratiķu daudzveidīgajā un skaitliski plašajā kopā visbiežāk izdala:

1. t.s. joniešus¹⁶⁵ – galvenie pārstāvji: Talēts (vai Talēss; Θαλής), Anaksimandrs (Ἀναξίμαν-

¹⁶¹ Vācu *Vorsokratiker*, angļu *Pre-Socratics*, krievu *доократники*.

¹⁶² Sākot ar grāmatas piekto izdevumu (3 sēj.; 1934-1937) jau pēc Dīlsa nāves to papildināja un rediģēja viņa skolnieks Valters Krancs.

¹⁶³ 2,1,1: *Socrates parens philosophiae iure dici potest.*

¹⁶⁴ 1,4,5: *Socrates mihi videtur, id quod constat inter omnes, primus a rebus occultis et ab ipsa natura involutis, in quibus omnes ante eum philosophi occupati fuerunt, avocavisse philosophiam et ad vitam communem adduxisse, ut de virtutibus et de vitiis omninoque de bonis rebus et malis quaereret, caelestia autem vel procul esse a nostra cognitione censeret vel, si maxime cognita essent, nihil tamen ad bene vivendum.*

¹⁶⁵ Ἴωνικοί, arī ἡ Ἴωνική φιλοσοφία vai ἀρεσις; nosaukums norāda uz kopēju izcelsmes vietu Joniju (Ἰωνία) – Mazāzijas rietumu piekrasti starp Kāriju (Καρία) dienvidos un Aiolidu (Αιολίς) ziemeļos.

- δρος), Anaksimens (Ἀναξίμενης),¹⁶⁶ kā arī Hērakleits (Ἡράκλειτος);
2. agrīnos pītagoriešus¹⁶⁷ – galvenie pārstāvji: Pītagors (Πυθαγόρας), Hipons (Ἱππων), Ker-kops (Κέρκωψ), Petrons (Πέτρωνος), Brontīns (Βροντῖνος), Hipass (Ἱππασος), Parmisks (Παρμίσκος) u.c.;¹⁶⁸
  3. eleātus¹⁶⁹ – galvenie pārstāvji: Ksenofans (Ξενοφάνης), Parmenids (Παρμενίδης), Zēnons (Ζήνων), Meliss (Μέλισσος) u.c.;
  4. atomistus¹⁷⁰ – galvenie pārstāvji: Leukips (Λεύκιππος) un Dēmokrits (Δημόκριτος);
  5. domas daļās par sofistiem.¹⁷¹

Visbiežāk vārdu ‘pirmssokratiskie’ saista ar lietvārdu ‘filozofi’. Šādā veidā tapušais vārdu savienojums ‘pirmssokratiskie filozofi’ bauda vispārēju atzinību. Taču vairumā tā lietā likšanas gadījumos par pašsprotamu neviļus ir kļuvis pats vārds ‘filozofs’ (vai ‘filozofija’), kā arī pirmssokratiķu piederība šai sfērai; vairumā tā izmantošanas reizēs tiek sekots tradīcijai un ieradumam – tam, kā tas ir darīts līdz šim, – t.i., bez patstāvīgi pārdomātas šādas iespējamības vai neiespējamības. Bet tradīcija vēsta, ka filozofija grieķu zemē esot aizsākusies ar vienu no t.s. septiņiem gudrajiem – Talētu (vai Anaksimandru, vai arī Pītagoru); tā vēsta, ka visi, kas kaut kādā veidā esot turpinājuši šo vīru pasākto, esot filozofi.¹⁷² Tajā pašā laikā jautājums par to, kāpēc tieši Talēts vai Pītagors ir jāuzskata par filozofiem, turklāt par pirmajiem filozofiem, tradīcijā atspaidu meklējoša cilvēka priekšstos dažreiz paliek nerisināts, lai gan tā ikreizēji vienbūtnieciskam atjēgumam vajadzētu atrasties ieradumā par vispārpieņemtiem uzlūkotu apgalvojumu pamatā. Runājot citiem vārdiem, filozofijas kā vēstures apjēgas iesākumā jau ir jābūt vismaz intuitīvai nojausmai par to, kas filozofija ir, pretējā gadījumā cilvēces rakstniecības un prātniecības vēsturiskajā ritumā, protams, nāksies uziet daudz ko, bet, iespējams, ne to, kas sākotnēji piesauca un aicināja meklētāju pašu. Iespējams, lai saasinātu šo problēmu, lai rosinātu ikvienu varbūtēju interesentu padarboties ar tās ‘šķetināšanu,’ nevis bezdomīgi pieņemt un uzticēties vienai vien tradīcijai un ieradumam, būtu ieteicams lietojumam arī vārdu savienojums ‘pirmssokratiskie domātāji.’ Jautājums, vai šie domātāji ir arī filozofi un kāpēc viņi ir filozofi, bet nevis tikai domātāji, vēl ir jāizsver, un jāizsver vismaz tiem, kas paši kaut kādā mērā jūtas iesaistīti šādās norisēs un ‘notikumos.’

Dažkārt pirmssokratiķus ne visai precīzi dēvē arī par ‘dabas filozofiem’ (ar kuriem acīmredzot saprot vīrus, kas ir apcerējuši vai domājuši par t.s. dabu), vai arī, – izmantojot latīņu vārdu *natura*, ar apzīmējumu ‘natūrfilozofi.’ Tiesa, lielai daļai pirmssokratiķu – kā to apgalvo vēlākie (un tas nav mazsvarīgi) auto-

¹⁶⁶ Atzīmētos trīs pārstāvjus dažreiz apvieno vienkopus nosaukumā ‘milētieši’ vai ‘Milētas skola,’ tādējādi uzsverot dzīves vietas Milētas (Μίλητος) kopību, kā arī uzskatu līdzību. Lai gan joniēši esot bijuši arī Pītagors, Ksenofans un saskaņā ar dažiem avotiem arī Leukips, tomēr viņu vārdus saista ar citiem virzieniem.

¹⁶⁷ Πυθαγόρειοι; nosaukums radies kā atvasinājums no virziena vai pat ‘skolas’ iedibinātāja vārda.

¹⁶⁸ Pītagoriešu skolu sauc arī par ‘itālisko’ (Ἰταλική); sk. D.L. 1,13-15. Dažreiz nosaukumā ‘itāliskā filozofija’ apvieno pītagoriešus un eleātus (piem., A. Čaniševs u.c.).

¹⁶⁹ Ἐλεατικοί vai Ἐλεᾶται; nosaukums cēlies no virziena atsevišķu priekšstāvju dzīves vietas Elejas (Ἐλέα) d. Itālijā.

¹⁷⁰ Nosaukums atvasināts no virziena pamattermina ἄτομος.

¹⁷¹ Σοφισταί.

¹⁷² Sk.: D.L. 1,13. 122.

ri – esot bijuši arī sacerējumi ar vienu un to pašu nosaukumu *Par 'dabu'* (*περι φύσεως*). Taču ne vienmēr ar pietiekošu kategorismu var izteikt spriedumu, ka tieši šāds (dažreiz pat dzejiskā formā sarakstīta) darba virsraksts ir paša autora dots. Tajā pašā laikā nenoliedzams ir tas, ka vārds φύσις varētu tikt izprasts kā viens no centrāliem šo domātāju līdz mūsu dienām nonākušo fragmentu un doksogrāfisko liecību klāstā. Pārpratumi un sarežģījumi ir radušies (rodas un radīsies) sakarā ar vārda φύσις izpratni. Minētais vārds, ko latviski visbiežāk tulko kā 'daba' (neatkarīgi no tā lietošanas laikmeta, saturiskajām izmaiņām u. tml.), ne vienmēr ir saprotams tādā pašā pamatnozīmē, kā latviešu valodā, turklāt tam ir arī cita etimoloģiska cilme. Lai gan vārdu etimoloģizēšana ne ikreiz dod atslēgu tā vai cita filozofa domas apjēgai, tomēr vārda φύσις semantiskais lietojums, ko varam vērot agrīno domātāju darbu fragmentos, liecina, ka tieši šī vārda etimoloģiskai semantikai ir zināma nozīme viņu uzskatos.

Lietvārds φύσις (no saknes φυ-, kas saistās ar indoeiropieško **bhu-*, kas ir devusi darb. vārda 'būt' pamatni Eiropas valodās: fu – latīņu, to be – angļu, ich bi-n – vācu, бы-ть – krievu, bū-t – latviešu) ir atvasināts no darb. vārda φύω (radīt, laist pasaulē, veidot, augt, {noteiktā veidā} izaugt, izcelties, uzdīgt u.c.). To lietoja jau:

1. Homērs kā '(iz-; uz-)audzēt,' 'dzīt atvases,' 'izraisīt,' 'radīt,' 'laist pasaulē'; Homēra valodā sastopams arī lietvārds φύή kā 'ārējais veidols,' 'stāja,' 'izskats';
2. tostarp Hekataja un Hērodota darbos noteiktu φύσεις saistīšanās rada, piem., noteiktu cilvēka φύσις.

Turklāt domāta ir nevis tapšana, process vai attīstība (lai gan mediālā kārtā darb. vārds φύω nozīmē tuvs darb. vārdam γίγνομαι {tapt}, kas saknē saistīts ar latīņu gnā-, gen-, no kurienes [g]natus – natura), bet gan izcelsmes noteiksme. Tieši izcelsme nosaka, kas dzimst, kāds tas ir, uz ko tam ir sliecība, uz ko tas ir spējīgs.¹⁷³ Jādomā, ka pirmsokrātie domātāji nevarēja nesajust arī vārda φύσις semantisko lietojumu Homēra, Hekataja, Hērodota u.c. darbu valodā, tā saistību ar vārdu 'būt' ('izcelsmes' izpratnē), tā saikni ar 'izcelsmē' nozīmīgo 'ģinti' un 'sugas' kādību (piem., uzzināt, kas ir šis atsevišķais cilvēks, nozīmēja izdibināt viņa dzimtu un cilmi, kurā ne mazsvarīga var izrādīties arī 'stāja,' 'ārējais veidols' u. tml.), vispēdīgi tā sakaru ar vārdu δύναμις. Lietpratēji atzīmē pirmsloģiskajā pieredzē trīs iespējamus jautājumus, uz kuriem vārds φύσις kā 'būt' ir aicināts sniegt atbildes, proti:

1. 'kādas dzimtas?'
2. 'kāds pēc izskata?'
3. 'uz ko spējīgs?'

¹⁷³ Sk.: АХУТИН, А.В. *Понятие 'природа' в античности и Новое время*. Москва: Наука, 1988, с. 113-114.

Šiem trīs jautājumiem piemīt viena un tā pati pasakne, ko izsaka jautājums 'kas ir?', atbildes uz kuru var tikt veidotas dažādos jēgas virzienos un rezultātā var tikt iegūti dažādi, pat pretmetīgi risinājumi. Visādā ziņā tieši φύσις kļūva par kļaju un reizē arī apslēptu jomu strīdiem par 'kas ir?', t.i., par 'būt,' par 'būt' saistībā ar 'ir,' vai to, ko latviešu valodā dēvē arī par 'esamību' un 'esošo'.

Līdz grāmatas *Pirmsokrātisko domātāju darbu fragmenti* 1. daļas kļajā nākšanai,¹⁷⁴ latviešu valodā pirmsokrātiku teksti drukātā veidā nebija pieejami (izņemot varbūt dažus Ksenofana fragmentus jau minētajā Strauberga sastādītā un daļēji arī tulkotajā antoloģijā *Grieķu lirika*¹⁷⁵), tādēļ arī nav iespējams apcerēt attiecīgās jomas vēsturi, tradīcijas un to perspektīvas Latvijā. Tomēr kāds rokraksts Zālītes lekciju materiālos (diemžēl patreiz noklīdis) varētu būt apliecinājums centieniem un pat fragmentāriem rezultātiem arī antīkās filozofijas recepcijā ne tikai dibināties uz lielumiem 19.-20. gs. sākuma vāc- un krievzemes eminentiem filozofijas vēstures avotu speciālistu atzinumiem, kas pārsacīti vietējās valodas izteiksmes formās, bet arī iesavināt kādas primāro avotu iepratnes driskas. Iespējams, ka tieši minētā latvju tulkojuma fragmenti ir daļēji pieglabāti arī Zālītes t.s. lekciju materiālos filozofijas vēsturē (Hērakleits).

1988. gada rudenī,¹⁷⁶ sastādot bibliogrāfiju par publikācijām Latvijā saistībā ar antīko pasauli, kādā nejaušā sarunā ar tā laika LPSR ZA Fundamentālās bibliotēkas bibliotekāri Metu Taubi¹⁷⁷ saņēmu piedāvājumu iepazīties arī ar Zālītes materiāliem,¹⁷⁸ kurus 1972. gadā bibliotēkai bija nodevusi viņa dzīvesbiedre. Bez lekciju materiāliem filozofijas vēsturē tajos atradās arī vairāki, kā liekas, 20. gs. 20.-30. gadu studentu veikti tulkojumi latviešu valodā dažu Zālītes vadīto semināru ietvaros, piem., F. Paulsena *Ētikas sistēma*, T. Mora *Utopija*, T. Kampanellas *Saules pilsēta* u.c. Materiālu kopā ar nosaukumu *Citu personu rokraksti. Studentu referāti* atradās arī divas vidēji biezas burtnīcas bez vākiem, kuras ietvēra virkni pirmsokrātisko domātāju fragmentu tulkojumus no Dīlsa pirmsokrātiku sakopojuma.¹⁷⁹ Tekstā tulkotāja vārds vai uzvārds nebija norādīti. Dažās vietās bija ierakstīti zemsvītras paskaidrojumi, pie kuriem pierakstīti saīsinājumi: 'P.Ķ.' [Pēteris Ķiķauka?].¹⁸⁰ Šo latviskojumu mēģinājām vismaz daļēji izmantot arī 1991. gada Hērakleita fragmentu tulkojumā latviešu valodā žurnālā *Grāmata*.¹⁸¹ Rokrak-

¹⁷⁴ Pārcēlumā latviešu valodā, sengrieķu teksta publikācijā, kā arī tulkojumā vācu valodā tika izmantota Dīlsa grāmatas tolaik vienīgais Latvijā pieejamais 1906. g. izdevums (pateicoties V. Zariņam). Saskaņā ar šo izdevumu tika dota arī tulkojumā ietverta pirmsokrātisko domātāju darbu fragmentu numerācija (Hērakleita izteikumu numerācijai, ko ir sniedzis Dīlss, tika pievienots arī mūsdienās ievēribu guvušais M. Markoviča Hērakleita fragmentu jaunais izkārtojums un atbilstoši tam arī izteikumu jaunā numerācija).

¹⁷⁵ STRAUBERGS, K. *Grieķu lirika...*, 49.-51. lpp.

¹⁷⁶ Viena no reģistrētām apmeklējuma dienām – 1988. gada 28. IX.

¹⁷⁷ Meta Taube (1914-1996) vēsturnieka J. Zemzara dzīvesbiedre; sk.: SVARĀNE, M. "Taube Meta 1914-1996," *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*. 1996, 199.-200. lpp.

¹⁷⁸ Fonds nebija numurēts, reģistrēts bija tikai manuskriptu (mss) kopums ar № 1255.

¹⁷⁹ Tekstu salīdzinājumi liecināja, ka varētu būt izmantots 1. vai 2. izdevums: DIELS, H. *Die Fragmente der Vorsokratiker*. Griechisch und deutsch von HERMANN DIELS. Berlin: Weidmannsche Buchhandlung, 1903; –. *Die Fragmente der Vorsokratiker*. Griechisch und deutsch von HERMANN DIELS. Zweite Auflage. Bd. 1. Berlin: Weidmannsche Buchhandlung, 1906.

¹⁸⁰ Piem.: «Bet tāpat kā viņš (esošais) pastāv vienmēr,* tā arī lieluma ziņā viņam jābūt bezgalīgam ('nenorobežotam).» Pie šī Melisa 3. fr. pievienota piezīme: «*Scil. laika ziņā, P.Ķ.»

¹⁸¹ "Hērakleits par *physis*," *Grāmata* 2 (1991) 27.-35. lpp. Pieturēties pie rokraksta izdevās tikai vietumis; labojumi un citu izteiksmes formu lietojumi bija diezgan prāvi.

stā bija tulkoti (daži tikai daļēji un saskaņā ar jau minēto Dīlsa izdevumu¹⁸²): Anaksimens, Ksenofans, Hērakleits, Epiharms, Meliss, Empedokls, Ions, Hipons, Filolajs, Arhits, Anaksagors, Diogens no Apolonijas.¹⁸³

Minētais pirmsokratiķu tulkojuma rokraksts LUABR Zālītes fondā tika atkārtoti meklēts 6. un 7. XII 2011. gadā.¹⁸⁴ 1991. gadā žurnālā *Grāmata* rakstījums Zālītes fondā bija apzīmēts ar t.s. glabāšanas vienību № 46.¹⁸⁵ Taču 2011. gadā izrādījās, ka fondā šāda glabāšanas vienība vispār nepastāv. Uzskaites žurnālā Zālītes fondā bija ierakstītas 44 vienības, savukārt uz Zālītes fonda kastēm izvietotām zīmītēm – 45 gl.v. Uz vienas no kastēm kāds iztrūkums bija pat rakstiski fiksēts: «Zālīte, Pēteris 19, 21-28»; uz t.p. kastes otras zīmītes: «Trūkst Nr. 20. 2002. v [maijs].» Ja trūkst Nr. 20, tad var trūkt arī Nr. 46, jo nomainīt zīmītes uz kastēm var pietiekoši ātri un nemanāmi. Nedz fonda aprakstā, nedz glabāšanas vienību uzskaites žurnālā minētajās vienībās ietvertais saturs nav atšifrēts, piem., nav pierakstīti nosaukumi rakstu darbiem, kas ietilpst t.s. *Citu personu rokrakstos*. Taube ZA Fundamentālajā bibliotēkā bija veikusi Zālītes fonda vispārēju aprakstu. Tajā atrodami arī sekoši vārdi: «Krietnu daļu aizņem arī studentu referāti un kolektīvais darbs: Fr. Paulsen'a *System der Ethik* tulkojums latviešu valodā.» Arī manā atmiņā ir saglabāties studentu darbu lielais skaits. Uz šobaltdien pieejamiem Zālītes materiāliem Taubes vārdus attiecināt var tikai nosacīti.

Apmēram 2007. vai 2008. gadā Zālītes fondu ir caurskatījusi arī Anita Tomkalne, kas sastādīja bibliogrāfiju grāmatai par Zālīti. Arī šajā bibliogrāfijā pirmsokratiķu tulkojumi nav pieminēti.¹⁸⁶ 1993. gadā Zālītes bibliogrāfijai tika veltīts kāds diplomdarbs,¹⁸⁷ tomēr autore Zālītes rokrakstiem nav pievērsusi savu uzmanību.

Lai gan jau minētais daļējais pirmsokratiķu fragmentu tulkojums Zālītes fondā patlaban nav atrodams, dažas kāda tulkojuma atlikas ir saglabājušās pašos lekciju materiālos, piem., par Hērakleitu. Tā kā man ir bijusi izdevība redzēt arī pirmsokratiķu tulkojuma rokrakstu, tad varu pietiekami droši apgalvot, ka pārceltais teksts nevarēja piederēt Pētera Zālītes spalvai.¹⁸⁸ Kādu Hērakleita izteikumu tekstu Zālīte ir iekļāvis lekciju pierakstos par 'tumšo' efesieti, cik lielā mērā tie ir pārveidoti, pārstrādāti vai atstāti neizmainītā redakcijā paliek neatrisināts jautājums vismaz līdz pirmsokratiķu izlases latviskā tulkojuma atrašanai? Zālīte savos lekciju materiālos ir piepaturējis sekošus Hērakleita fragmentus (di-

¹⁸² Vēlākie izdevumi atšķiras un ir krietni vien pilnīgāki.

¹⁸³ Diemžēl saglabājušies norakstā mašīnrakstā tikai atsevišķu autoru fragmentu tulkojumi: Meliss – 9 fr. (šobaltdien daži izdevēji atzīmē 10 fr.), Empedokls – 29 fr. (..153a), Ions – 1 fr. (..5), Hipons – 1 fr. (..1b), Filolajs – 19 fr. (..23).

¹⁸⁴ Jau 20. gs. 80. gadu nogalē bija izveidojies pieņēmums, ka varbūtējais tulkotājs vai vismaz dažu piezīmju autors rokrakstā varētu būt Ķīkauka. Vēlāk gribējās izmantot radušos izdevību un rokraksta kopiju nosūtīt arī Ķīkaukas jaunākam dēlam G. Ķīkaukam ar jautājumu, vai rokraksts viņam neliekas pazīstams? Vismaz man atmiņā tas vēl joprojām ir saglabājies kā kas līdzīgs Ķīkaukas rakstījumam.

¹⁸⁵ Atsauci, proti, ms un gl.v. numurus bija devusi Taube. Vai šeit būtu meklējams kāds kļūmes iemesls?

¹⁸⁶ "Bibliogrāfija," *Pēteris Zālīte: kantiskais.*, 208.-236. lpp.

¹⁸⁷ TECLOFA, RITA. *Pēteris Zālīte: bibliogrāfiskais rādītājs*. R. 1993.

¹⁸⁸ Man nav saglabājušās Hērakleita fr. tulkojuma latviešu valodā rokraksta kopija, tapēc varu tikai pieņemt, ka Hērakleita lekciju materiālos varētu būt lietots šobaltdien noklīdušais pirmsokratiķu tulkojums.

vās vietās efesieša izteikumu tekstā ir datumu norādes: «Nefilozofiem te jāsāk 26. nov. 1927. g.»¹⁸⁹ un «Filozofiem te jāsāk 16. nov. 1927. g.»¹⁹⁰);¹⁹¹

«1. Par Logos'u¹⁹² – vārdu, likumu, mūžīgi esošu, cilvēki ir neziņā, tiklab iekam viņi par to ir dzirdējuši, kā arī tūdaļ pēc tam, kad ir dzirdējuši; jo kaut gan viss notiek pēc šī logos'a (vārda, likuma) – saskaņā ar to, viņi tomēr, kā liekas, to nepazīst, iepazīdamies ar tādiem vārdiem un darbiem, kādus es atstāstu, aplūkodams katru pēc viņa dabas un paskaidrodams, kāds tas ir. Bet citi cilvēki tāpat neapzinas to, ko viņi nomodā dara, kā viņi aizmirst to, kas miegā darīts.»¹⁹³

2. Tāpēc vajag sekot vispārējam (kopējam) likumam. Bet kaut gan šis *logos* (vārds, likums) ir vispārējs (kopējs), vairums dzīvo tā, it kā viņiem (tam, t.i., vairumam) būtu īpatnēja (sevišķa) domāšanas (spēja).¹⁹⁴

[*Logos* – likumība valda pasaulē. Viņa visu vada un loka. Viņai visam jāpadodas. Cilvēkiem tik šķiet, ka viņiem būtu īpatnēja domāšana un ka viņi sekotu paši sev, saviem likumiem. Likumība, kas cilvēka dvēselē darbojas, ir tā pati vispasaules likumība – *logos*.]¹⁹⁵

5. Pret dievu upuriem uzstādamies Hērakleits griezīgi saka 5. fr.: Šķīstījas viņi par velti (= šķīstīties mēģina viņi veltīgi) ar asinīm aptraipīdamies, līdzīgi kā kad dubļos kāds iekāpis ar dubļiem mazgātos. Viņš tiktu turēts par traku, ja kāds no cilvēkiem viņu vērotu tā rīkojamies. Un arī šīs statujas (dievu) viņi pielūdz, it kā kad kāds ar mājām runātu (pļāpātu), nepazīdams ne dievus, ne varoņus, kas viņi tādi ir.¹⁹⁶

13. Piekļājīgam cilvēkam nepiederas būt netīram, ne arī mīlēt netīrību. Netīrību mīl cūkas.¹⁹⁷

¹⁸⁹ ZĀLĪTE, P. "Hērakleits," ZĀLĪTE, P. "Apcerējumi un lekcijas grieķu filozofijas vēsturē. Ksenofans. Elejas filozofu skola. Parmenids. Empedokls. Hērakleits. Talēss. Anaksagors," LUABR Rk. 1347, 4. lpp.

¹⁹⁰ ZĀLĪTE, P. "Hērakleits," 5. lpp.

¹⁹¹ Zemsvītras piezīmju veidā tiek sniegts arī DK grieķu teksts un tulkojums no *Pddf* (ar atsevišķiem labojumiem, kas saistīti ar pāreju no D uz DK tekstu).

¹⁹² *Logos* (λόγος) var nozīmēt: 'vārds,' tāpat arī: 'loģisks (prāta) likums,' 'dibināts pamats' vai 'princips.' [Piezīme Zālītes rokrakstā.]

¹⁹³ [2 Bywater; Marc. 1.] SEXT. *adv. math.* VII 132 (vgl. A 4. 16. B 51) τοῦ δὲ λόγου τοῦδ' ἐόντος αἰεὶ ἀξύνετοι γίνονται ἀνθρώποι καὶ πρόσθεν ἢ ἀκούσαι καὶ ἀκούσαντες τὸ πρῶτον· γινομένων γὰρ πάντων κατὰ τὸν λόγον τόνδε ἀπίροισιν εὐκαίσι, πειρώμενοι καὶ ἐπέων καὶ ἔργων τοιούτων, ὁκοίων ἐγὼ διηγῆμαι κατὰ φύσιν διαιρέων ἕκαστον καὶ φράζων ὅπως ἔχει. τοὺς δὲ ἄλλους ἀνθρώπους λανθάνει ὁκόσα ἐγερθέντες ποιοῦσιν, ὅκωσπερ ὁκόσα εὐδοντες ἐπιλανθάνονται. – Cilvēki pastāvīgi ir neziņā par šo mūžīgi irošo logosu, tiklab iekams viņi par to ir dzirdējuši, kā arī tūdaļ pēc tam, kad ir dzirdējuši; jo, kaut gan viss notiek (γινόμενων. πάντων) pēc šī logosa, viņiem tomēr, kā liekas, par to nav zināšanu, kad viņi cenšas iepazīties ar vārdiem un darbībām, ko es izklāstu, aplūkodams katru atsevišķi pēc tās iedabas un paskaidrodams, kāda tā ir. Bet citiem cilvēkiem paliek nepamanīts tas, ko viņi nomodā dara, kā viņi aizmirst [to], kas miegā [*sc.* darīts].

¹⁹⁴ [92; Marc. 23.] SEXT. *adv. math.* VII 133 [vgl. I 148, 26] διὸ δεῖ ἔπεσθαι τῷ <ξυνῶι, τουτέστι τῷ> κοινῶι· ξυνὸς γὰρ ὁ κοινός· τοῦ λόγου δ' ἐόντος ξυνοῦ ζῶουσιν οἱ πολλοὶ ὡς ἰδίαν ἔχοντες φρόνησιν. – Tāpēc vajag sekot kopīgajam (κοινῶι), <t.i., kopējam (ξυνῶι)>; jo kopējais (ξυνός) ir kopīgais (κοινός). Kaut gan *logos* ir kopējs, vairums dzīvo tā, it kā viņiem būtu īpata domāšana.

¹⁹⁵ Tas varētu būt kāds nezināmas izcelsmes iestarpinājums Hērakleita fragmentu izlasē Zālītes lekciju materiālos.

¹⁹⁶ [130. 126; Marc. 86.] ARISTOCRITUS *Theos.* 68 (Buresch Klaros S. 118), ORIG. *c. Cels.* VII 62 καθάιρονται δ' ἄλλω αἵματι μαινόμενοι οἷον εἴ τις εἰς πηλὸν ἐμβὰς πηλῶι ἀπονίζοιτο. μαίνεσθαι δ' ἂν δοκοίη, εἴ τις αὐτὸν ἀνθρώπων ἐπιφράσαιτο οὕτω ποίεοντα. καὶ τοῖς ἀγάλασι δὲ τουτέοισιν εὗχονται, ὁκοίων εἴ τις δόμοισι λεσχηνεύοιτο, οὐ τι γινώσκων θεοὺς οὐδ' ἥρωας οἴτινές εἰσι. – Šķīstās (καθαίρονται) viņi veltīgi, ar asinīm aptraipīdamies, līdzīgi kā, kad dubļos kāds iekāpis, ar dubļiem mazgātos. Viņš tiktu turēts par traku, ja kāds no cilvēkiem viņu vērotu tā rīkojamies. Un arī šīs statujas viņi pielūdz, it kā kad kāds ar mājām sarunātos, nepazīdams nedz dievus, nedz varoņus, kas viņi tādi ir.

¹⁹⁷ [54; Marc. 36.] ATHEN. V 178 F δεῖ γὰρ τὸν χαρίεντα μήτε ῥυπᾶν μήτε αὐχμεῖν μήτε βορβόρωι χαίρειν καθ' Ἡράκλειτον. [Vgl. B 9]. CLEM. *Strom.* I 2 (II 4, 3 Stählin) ἕες βορβόρωι ἦδονται μᾶλλον ἢ καθαράωι ὕδατι. [Vgl. B 37. 68 B 147.

14. Kam pravieto (pret ko vērš pravietojumus) milētietis Hērakleits? – Nakts staigātājiem, magiem, bakhantiem, (mistērijās) iesvaīdītiemētītiem; viņiem piedraudē (viņš) sodu pēc nāves, viņiem pravieto uguni. Jo mistērijās, par tādām no cilvēkiem turētās, iesvētīšana notiek nesvētā kārtā.¹⁹⁸

15. Jo ja tas nebūtu Dionīss, kuram (par godu) (viņi) sarīko procesijas un dzied falla dziesmas, tad tā būtu visnepieklājīgākā lieta (darīšana). Bet viens un tas pats ir Aids un Dionīss, kuram par godu viņi trako un bakhiskos svētkus svin.¹⁹⁹

16. Paslēpties varbūt varēs kāds no jūtamās (redzamās, αἰσθητικόν) gaismas, bet no domājamāsu (νοητόν) tas nav iespējams, jeb kā to saka Hērakleits: kā varētu kāds paslēpties tā priekšā, kas nekad nenoiēt (nenoriet)?²⁰⁰

20. Liekas, ka Hērakleits tura par ļaunumu dzimšanu, kad viņš saka: Viņi dzimst, lai dzīvotu un būtu padoti nāvei, jeb drizāk, lai atpūstos; un viņi atstāj bērņus, lai arī tie būtu padoti nāvei.²⁰¹

21. Vai arī Hērakleits dzimšanu nesauc par nāvi, kad viņš saka: nāve ir viss tas, ko mēs nomodā redzam, miegs viss tas, ko gulēdami (jeb pēc Dīlsa,²⁰² kurš ieteic vārdu ὀρέομεν [= redzam] tulkot ar pārdzīvojam, tad šī vieta skanētu: “nāve ir viss tas, ko mēs nomodā {būdami} pārdzīvojam, miegs viss tas, ko gulēdami;” pie kam tālāk laikam ir sekojais izteiciens: ὀκόσα δε τεθνηκότες ζωή,²⁰³ – “bet dzīvība – viss tas, ko miruši” {redzam vai pārdzīvojam}).²⁰⁴

24. Drošsirdīgos (karā kritušos) dievi un cilvēki godā.²⁰⁵

25. Lielākai nāvei tiek lielāka alga (gods) piešķirta.²⁰⁶

29. Krietns cilvēks (cilvēki) visa cita vietā izvēlas vienu (lietu): mūžīgu slavu mirstīgo (= pārejošo,

---

PLOTIN. I 6, 6. Aegypt. Ostrakon 12319 Wilamowitz *Berl. Sitz. Ber.* 1918, 743, 12]. – Izglītotam (χαρίεντα) neklājas būt nedz netīram, nemazgātam, nedz arī, pēc Hērakleita, priecāties par netīrību.

¹⁹⁸ [124; Marc. 87.] CLEM. *Protr.* 22 (16, 24 Stählin) τίσι δὴ μαντεύεται Ἡ. ὁ Ἐφέσιος; νυκτιπόλοις, μάγοις, βάκχοις, λήναις, μύσταις. τούτοις ἀπειλεῖ τὰ μετὰ θάνατον, τούτοις μαντεύεται τὸ πῦρ. τὰ γὰρ νομιζόμενα κατ' ἀνθρώπους μυστήρια ἀνιερωστὶ μυεῦνται. – Kam pravieto Efesas Hērakleits? Nakts staigātājiem, magiem, bakhantiem, lēnām, mistiem; viņiem [viņš] draud [sc. ar to, kas sagaida] pēc nāves, viņiem pravieto uguni...

¹⁹⁹ [127; Marc. 50.] CLEM. *Protr.* 34 (26, 6 Stählin) εἰ μὴ γὰρ Διονύσωι πομπὴν ἐποιούντο καὶ ὕμενον ἄισμα αἰδοίοισιν, ἀναιδέστατα εἶργαστ' ἄν. ὡντὸς δὲ Αἰδῆς καὶ Διόνυσος, ὅτεω μαινόνται καὶ ληναίζουσιν. – Jo, ja tas nebūtu Dionīss, kuram viņi sarīkoja svinīgu gājieni un dziedāja [falliskās] dziesmas, tad tā būtu visbezkaunīgākā rīcība. Bet Aids un Dionīss ir viens un tas pats, kam viņi [ekstāzē] trako un svin lēnājus.

²⁰⁰ [27; Marc. 81.] CLEM. *Paedag.* II 99 (I 216, 28 Stählin) λήσεται μὲν γὰρ ἴσως τὸ αἰσθητὸν φῶς τις, τὸ δὲ νοητὸν ἀδύνατόν ἐστιν, ἢ ὡς φησιν Ἡ. τὸ μὴ δύνόν ποτε πῶς ἄν τις λάθοι; – Paslēpties varbūt kāds varēs no sajūtamās gaismas (..τὸ αἰσθητὸν φῶς..), bet no noētiskās (νοητόν) tas nav iespējams, vai, kā to Hērakleits saka: kā gan kāds varētu paslēpties no tā, kas nekad nenoiēt?

²⁰¹ [86; Marc. 99.] CLEM. *Strom.* III 14 (II 201, 23 Stählin) Ἡ. γοῦν κακίζων φαίνεται τὴν γένεσιν, ἐπειδὴν φησὶ γένόμενοι ζῶειν ἐθέλουσι μόρους τ' ἔχειν, μᾶλλον δὲ ἀναπαύεσθαι, καὶ παῖδας καταλείπουσι μόρους γενέσθαι. – Liekas, Hērakleits, kā šķiet, (no-)peļ dzimšanu, kad saka: dzimuši viņi grib dzīvot un iemantot nāvi, vai, pareizāk, izbeigties, un viņi atstāj [aiz sevis] bērņus, radītus nāvei.

²⁰² Dīlsa pieminēšana šajā vietā varētu liecināt, ka tulkotājs ir lietojis ne tikai viņa izdoto pirmssokratiķu sakopojumu.

²⁰³ Šis teksts piezīmes veidā ir arī DK izdevumā.

²⁰⁴ [64; Marc. 49.] CLEM. *Strom.* III 21 (II 205, 7 Stählin) οὐχὶ καὶ Ἡ. θάνατον τὴν γένεσιν καλεῖ. ἐν οἷς φησὶ θάνατός ἐστιν ὀκόσα ἐγερθέντες ὀρέομεν, ὀκόσα δὲ εὐδοντες ὕπνος. – Vai arī Hērakleits dzimšanu nesauc par nāvi (θάνατον).., kad saka: nāve ir [viss], ko, būdami nomodā, redzam (ὀρέομεν), sapnis – [viss], ko gulēdami.

²⁰⁵ [102; Marc. 96.] CLEM. *Strom.* IV 16 (II 255, 30 Stählin) ἀρηφιátους θεοὶ τιμῶσι καὶ ἄνθρωποι. – Karā kritušos dievi un cilvēki godā.

²⁰⁶ [101; Marc. 97.] CLEM. *Strom.* IV 50 (II 271, 3 Stählin) μόροι γὰρ μέζονες μέζονας μοίρας λαγχάνουσι. – Jo lielāka [likteņa nolemtā?] nāve (μόροι), jo lielāka likteņa loze.

iznīkstošo) (lietu) vietā; bet vairākums ir pierijušies kā lopi.²⁰⁷

35. Pēc Hērakleita (domām) filozofiem (pareizāk: gudrības milētājiem) jābūt visai daudzu lietu zinātājiem.²⁰⁸

37. Cūkas mazgājas dubļos, putni putekļos jeb pelnos.²⁰⁹

41. Vienā lietā atrodas gudrība (viena lieta ir gudrība): izprast domas (prātu), kas valda visu caur visu.²¹⁰

43. Augstprātību (pārgalvību) vajag vairāk dzēst (= apspiest) nekā ugunsgrēku.²¹¹

45. Dvēseles robežas tu iedams neatradīsi un kaut tu arī ikkatru ceļu (ielu) izstaigātu: tik dziļa ir viņas būtība.²¹²

46. Par uzpūtību (iedomību) viņš teica, ka tā ir krītamā slimība (epilepsija), un par redzi, ka tā melo.²¹³

49^[a]. Tais pašas upēs mēs ieejam (iekārpjam, iebrienam) un neieejam, esam un neesam.²¹⁴

50. Hērakleits saka: nevis mani, bet manu vārdu (likumu) uzklausot ir gudri atzīt, ka viss ir viens.²¹⁵

51. (Un ka visi to nezina un neatzīst, viņš pārmet sekošā kārtā): viņi nesaprot, ka tas, kas izšķiras, var kopā saskanēt: tā ir atpakaļgriezta (vai arī 'pretēji griezta' παλίντροπος) saskaņa, kā pie stopa (loka) un liras.²¹⁶

53. Karš ir visa (visu lietu) tēvs, visa ķēniņš. Vienus viņš ieceļ par dieviem, citus par cilvēkiem, vienus padara par vergiem, citus par svabadiem.²¹⁷

²⁰⁷ Rokrakstā pēc 29. fr. seko 37. un tad 35. fr. [111 b; Marc. 95.] CLEM. Strom. V 60 (II 366, 11 Stählin) [nach B 104] vgl. IV 50 (II 271, 17 Stählin) αἰρεῦνται γὰρ ἐν ἀντι ἀπάντων οἱ ἀριστοί, κλέος ἀέναον θνητῶν. οἱ δὲ πολλοὶ κεκόρηται ὄκωσπερ κτήνεα. – Jo augstciltīgie atzīst par labāku (αἰρεῦνται) vienu (ἓν) salīdzinājumā ar visu (ἀπάντων): mūžīgu slavu [sc. salīdzinājumā ar visu, kas ir] pārejošs, bet vairākums pierijas tieši tā, kā lopi.

²⁰⁸ [49; Marc. 7.] CLEM. Strom. V 141 (II 421, 4 Stählin) χρῆ γὰρ εὖ μάλα πολλῶν ἱστορας φιλοσόφους ἀνδρας εἶναι καθ' Ἡράκλειτον. – Jo vīriem – gudrības milētājiem (φιλοσόφους ἀνδρας) neapšaubāmi jābūt daudzā zīnātājiem, pēc Hērakleita.

²⁰⁹ [53; Marc. 36 c1.] COLUMELLA VIII 4 si modo credimus Ephesio Heracleto qui ait sues caeno [vgl. B 13], cohortales aves pulvere vel cinere lavari. ..Cūkas mazgājas dubļos, putni putekļos vai pelnos.

²¹⁰ Rokrakstā pēc 41. fr. seko 45. un tad 46. fr. [19; Marc. 85.] DIOG. L. IX 1 [anschl. an 40] εἶναι γὰρ ἐν τῷ σοφόν, ἐπίστασθαι γνῶμην, ὅτι ἐκβέρνησε πάντα διὰ πάντων. – Jo ir viena 'gudrība' (εἶναι γὰρ ἐν τῷ σοφόν), noteikti zināt domas, kas pārvalda visu caur visu.

²¹¹ [103; Marc. 102.] DIOG. L. IX 2 ὕβριν χρῆ σβεννύναι μάλλον ἢ πυρκαϊήν. – Augstprātību (ὕβριν) vajag apspiest vairāk nekā ugunsgrēku.

²¹² [71; Marc. 67.] DIOG. L. IX 7 ψυχῆς πείρατα ἰὼν οὐκ ἂν ἐξέυροιο, πᾶσαν ἐπιπορευόμενος ὁδόν. οὕτω βαθὺν λόγον ἔχει. – Dvēseles robežas (πείρατα) tu iedams neatradīsi, kaut arī ikkatru ceļu izstaigātu: tik dziļš ir viņas *logoss* (λόγον).

²¹³ Rokrakstā pēc 46. fr. seko 50., 51. un tad 49. fr. [132; Marc. 114.] DIOG. L. IX 7 τὴν τε οἴησιν ἱερὰν νόσον ἔλεγε καὶ τὴν ὄρασιν ψεύδεσθαι. – Iedomību viņš [t.i., Hērakleits] sauca par krītamo kaiti (ἱερὰν νόσον) un par redzēšanu [teica, ka tā] apmāna.

²¹⁴ [81; Marc. 40 c2.] HERACLIT. Alleg. Hom. 24 (nach 62) ποταμοῖς τοῖς αὐτοῖς ἐμβαίνομέν τε καὶ οὐκ ἐμβαίνομεν εἰμέν τε καὶ οὐκ εἶμεν. [Vgl. B 12]. – Tajās pašās upēs iekārpjam un neiekārpjam, esam un neesam (εἶμέν τε καὶ οὐκ εἶμεν).

²¹⁵ [1; Marc. 26.] HIPPOL. Refut. IX 9 Ἡ. μὲν οὖν φησιν εἶναι τὸ πᾶν διαιρετὸν ἀδιαίρετον, γενητὸν ἀγένητον, θνητὸν ἀθάνατον, λόγον αἰῶνα, πατέρα υἰόν, θεὸν δίκαιον. 'οὐκ ἐμοῦ, ἀλλὰ τοῦ λόγου ἀκούσαντας ὁμολογεῖν σοφόν ἐστὶν ἐν πάντα εἶναι' ὁ Ἡ. φησι. – Hērakleits saka [...]: nevis mani, bet *logosu* (τοῦ λόγου) uzklausot, ir gudri piekrist, ka viens viss ir.

²¹⁶ [45; vgl. 56; Marc. 27.] HIPPOL. Refut. IX 9 (nach B 50) καὶ ὅτι τοῦτο οὐκ ἴσασι πάντες οὐδὲ ὁμολογοῦσιν, ἐπιμέμφεται ὧδὲ πως. οὐ ξυνίασιν ὄκως διαφερόμενον ἐνωτῶι ὁμολογεῖ. παλίντροπος ἀρμονίη ὄκωσπερ τόξου καὶ λύρης. [Folgt B 1]. – Viņi nesaprot, kā tas, kas vērstas uz dažādām pusēm, var būt saskanīgs pats ar sevi: atpakaļ vērstā samērība (ἀρμονίη) kā pie loka un liras.

²¹⁷ [44; Marc. 29.] HIPPOL. Refut. IX 9 Πόλεμος πάντων μὲν πατήρ ἐστι, πάντων δὲ βασιλεύς, καὶ τοὺς μὲν θεοὺς ἔδειξε

55. Ko var redzēt, dzirdēt, mācīties (izzināt), tam dodu es priekšroku.²¹⁸

58. Arī labs un slikts ir viens.²¹⁹

62. Nemirstīgie (ir) mirstīgi, mirstīgie nemirstīgi, pirmie dzīvodami otro nāvē un mirdami viņu dzīvībā.²²⁰

63. Viņš runā arī par šīs redzamās miesas, kurā mēs esam dzimuši, augšāmcelšanos un pazīst dievu, kurš ir šīs augšāmcelšanās cēlonis, sacīdams sekoši: tā priekšā, kas tur atrodas, viņi uzcelties un atmodušies būs dzīvo un mirušo sargi. Viņš saka arī, ka notiks pasaules tiesāšana un visa, kas viņā atrodas, caur uguni, sekošiem vārdiem:²²¹

64. Visu (visas lietas) zibeņa bulta (pērkona spēriens, κεραυνός) stūrē, t.i., virza (vada), par zibeņa bultu saukdams mūžīgu uguni. Viņš saka arī, ka šī uguns ir saprātīga (= ar prātu apdāvināta) un ir par iemeslu (cēloni) visam (visām lietām). Bet sauc viņš to par trūkumu un pārpilnību. Trūkums pēc viņa domām ir pasaules iekārtošana (izveidošana), bet viņas aizdegšanās (pār)pilnība.²²²

66. Jo visu (visas lietas), viņš saka, tiesās un pārņems (pārsteigs) uznākušais (sacēlies [?]) uguns.²²³

70. Par bērnu rotaļām (viņš) turēja cilvēku domas.²²⁴

72.²²⁵ To vārdu (likumu), ar kuru viņi pastāvīgi iepazīstās, kurš pārvalda visu (= visas lietas), viņi apstrīd un tas, ko viņi ikdienas sastop, viņiem svešs liekas.²²⁶

73. Nevajag darīt (rīkoties) un runāt kā gulošiem, jo arī tad (t.i., gulēdami) mēs domājam, ka daram

---

τοὺς δὲ ἀνθρώπους, τοὺς μὲν δούλους ἐποίησε τοὺς δὲ ἐλευθέρους. – *Pólemoss* ir visu tēvs, visu valdnieks, vienus tas pasludina par dieviem, citus – par cilvēkiem, vienus nodara (ἐποίησε) par vergiem, citus – par brīviem.

²¹⁸ [13; Marc. 5.] HIPPOL. *Refut.* IX 9 ὅσων ὄψις ἀκοή μάθησις, ταῦτα ἐγὼ προτιμέω. – Ko var redzēt, dzirdēt, iepazīt, to es vērtēju augstāk.

²¹⁹ [57, 58; Marc. 46.] HIPPOL. *Refut.* IX 10 καὶ ἀγαθὸν καὶ κακὸν [nāml. ἐν ἔστιν]. οἱ γοῦν ἰατροί, φησὶν ὁ Ἥ., τέμνοντες, καιόντες, πάντη βασανίζοντες κακῶς τοὺς ἀρρωστοῦντας, ἐπαιτέονται μὴδὲν ἄξιοι μισθὸν λαμβάνειν παρὰ τῶν ἀρρωστοῦντων, ταῦτὰ ἐργαζόμενοι, τὰ ἀγαθὰ καὶ τὰς νόσους. – Arī labais un ļaunais [ir viens; ἐν ἔστιν]. Vismaz ārsti, Hērakleits saka, visādi griezdami, dedzinādami, mokot kaitēdami vājiniekiem, piedevām prasa no vājiniekiem samaksu, nemaz nepelnījuši to saņemt, tāpēc ka nodara to pašu labumu, ko arī slimība (ταῦτά.. τὰ ἀγαθὰ καὶ τὰς νόσους).

²²⁰ [67; Marc. 47.] HIPPOL. *Refut.* IX 10 ἀθάνατοι θνητοί, θνητοί ἀθάνατοι, ζῶντες τὸν ἐκείνων θάνατον, τὸν δὲ ἐκείνων βίον τεθνεῶτες. – Nemirstīgie mirstīgi, mirstīgie – nemirstīgi, dzīvodami viņu nāvi (ζῶντες τὸν ἐκείνων θάνατον), bet mirdami viņu dzīvību (τὸν δὲ ἐκείνων βίον τεθνεῶτες).

²²¹ [123; Marc. 73.] HIPPOL. *Refut.* IX 10 λέγει δὲ καὶ σαρκὸς ἀνάστασιν ταύτης <τῆς> φανεράς, ἐν ἣι γεγενήμεθα, καὶ τὸν θεὸν οἶδε ταύτης τῆς ἀναστάσεως αἴτιον οὕτως λέγων. ἔνθα δ' ἐόντι ἐπανίστασθαι καὶ φύλακας γίνεσθαι ἐγερτι ζώντων καὶ νεκρῶν. λέγει δὲ καὶ τοῦ κόσμου κρίσιν καὶ πάντων τῶν ἐν αὐτῷ διὰ πυρὸς [sk.: B 64]... – Viņš [Hērakleits] runā arī par šīs redzamās miesas (σαρκός), kurā mēs esam dzimuši, augšāmcelšanos (ἀνάστασιν) un atzīst (οἶδε) dievu kā šīs augšāmcelšanās cēloni, sacīdams šādi: tā priekšā, kas tur atrodas, viņi uzcelties un atmodušies kļūs dzīvo un mirušo sargi. Viņš arī apgalvo, ka notiks pasaules un visa, kas tajā ir, iztiesāšana caur uguni [sk.: B 64]...

²²² γίνεσθαι λέγων οὕτως. τὰ δὲ πάντα οἰακίζει Κεραυνός [28], τουτέστι κατευθύνει, κεραυνὸν τὸ πῦρ λέγων τὸ αἰώνιον. λέγει δὲ καὶ φρόνιμον τοῦτο εἶναι τὸ πῦρ καὶ τῆς διοικήσεως τῶν [sk.: B 65]... – [sk.: B 63] sacīdams tā: visu pārvalda Kerauns, tas ir, pareizi ievirza; par keraunu viņš [Hērakleits] sauc mūžīgo uguni. Viņš saka arī, ka šī uguns ir saprātīga (φρόνιμον) un ir iekārtojuma (διοικήσεως) [sk.: B 65]...

²²³ κόρος. πάντα γάρ, φησὶ, τὸ πῦρ ἐπελθὼν κρινεῖ καὶ καταλήψεται [26]. – (pār-)pilnība. Jo visu, viņš [Hērakleits] saka, atnākusi uguns izšķīrs (κρινεῖ) un pārņems.

²²⁴ [79 Anm.; Marc. 92 d.] IAMBL. *de anima* [STOB. *Ecl.* II 1, 16] πόσω δὴ οὖν βέλτιον Ἡ. παίδων ἀθύρματα νενόμικεν εἶναι τὰ ἀνθρώπινα δοξάσματα. – ..Cilvēku pieņēmumus Hērakleits turēja par bērnu izpriecām.

²²⁵ Rokrakstā apzīmēts kā fr. 71.

²²⁶ [93; Marc. 4., 3 c.] MARC. ANTON. IV 46 ὡι μάλιστα διηνεκῶς ὁμιλοῦσι λόγῳ τῷ τὰ ὅλα διοικοῦντι, τούτῳ διαφέρονται, καὶ οἷς καθ' ἡμέραν ἐγκυροῦσι, ταῦτα αὐτοῖς ξένα φαίνεται. – To *logosu*, ar kuru viņi visvairāk ir vispusīgā saskarsmē (διηνεκῶς ὁμιλοῦσι), kurš pārvalda visu, to viņi apstrīd, un tas, ko viņi ik dienas sastop, viņiem svešs (ξένα) rādās (φαίνεται).

un runājam.²²⁷

76. Uguns dzīvo zemes nāvi un gaisss dzīvo uguns nāvi, ūdens dzīvo gaisa nāvi, zeme ūdens (nāvi). Uguns nāve ir gaisam dzimšana un gaisa nāve ūdenim dzimšana. Ka zemes nāve ir tapt par ūdeni un ūdens nāve tapt par gaisu un gaisa nāve tapt par uguni un otrādi.²²⁸

79. Cilvēks par bērnišķīgu (nesaprātīgu) tiek saukts no dievības, tāpat kā bērns no vīra (= pieauguša cilvēka).²²⁹

82. Visskaistākais no pērtiķiem salīdzinot ar cilvēku dzimumu ir riebiņš.²³⁰

83. Visgudrākais no cilvēkiem salīdzinot ar dievu izrādīsies par pērtiķi, tiklab gudrībā, kā skaistumā un visās citās lietās.²³¹

85. Ir grūti (= grūta lieta) ar sirdi cīnīties: jo visu, ko tā iegrib, pērk par dvēseli.²³²

86. Pēc Hērakleita (domām) dievišķīgās (lietas) pa lielākai daļai nevar tikt atzītas (= saprastas) (neticības dēļ).²³³

89. Hērakleits saka, ka tiem, kas nomodā, ir viena un kopēja pasaule, bet no gulošiem (= gulošie) ikviens nogriežas savā īpašā (pasaule).²³⁴

94. Pasaule nepārkāps mēru (noteikto ceļu). Pretējā gadījumā (= ja viņa to darītu, tad) Erīnijas, Dikes (Taisnības) palīgi viņu atradīs (atrastu).²³⁵

95. Nevīžību (mulķību) labāk slēpt; tikai tas ir grūti pie izlaidības (savvaļības) un vīna.²³⁶

96. Miroņi vairāk (drīzāk) izmetami par mēsliem (nekā mēsli).²³⁷

²²⁷ Rokrakstā pēc 73. fr. seko 89., 76., 79., 82., 83., 86., 85. un tad 94. fr. [94; Marc. 1 h¹.] MARC. ANTON. IV 46 οὐ δεῖ ὡσπερ καθεύδοντας ποιεῖν καὶ λέγειν· καὶ γὰρ καὶ τότε δοκοῦμεν ποιεῖν καὶ λέγειν. – Nevajag līdzīgi kā gulošiem rīkoties un runāt; arī tad taču, šķiet, mēs rīkojamies un runājam.

²²⁸ [25; Marc. 66 e.] MAXIM. TYR. XII 4 p. 489 [nach B 60. 62] ζῆι πῦρ τὸν γῆς θάνατον καὶ ἀήρ ζῆι τὸν πυρὸς θάνατον, ὕδωρ ζῆι τὸν ἀέρος θάνατον, γῆ τὸν ὕδατος. PLUT. *de E* 18, 392 C πυρὸς θάνατος ἀέρι γένεσις, καὶ ἀέρος θάνατος ὕδατι γένεσις. (Vgl. *de primo frig.* 10, 949 A) MARC. ANTON. IV 46 (vor B 71) ὅτι γῆς θάνατος ὕδωρ γενέσθαι καὶ ὕδατος θάνατος ἀέρα γενέσθαι καὶ ἀέρος πῦρ καὶ ἔμπαλιν. – Uguns dzīvo zemes nāvi, un gaisss dzīvo uguns nāvi, ūdens dzīvo gaisa nāvi, zeme – ūdens. PLUT. *de E* 18, 392 C: Uguns nāve – gaisa dzimšana un gaisa nāve – ūdens dzimšana. MARC. ANTON. IV 46: Zemes nāve – ūdenim tapt (γῆς θάνατος ὕδωρ γενέσθαι), un ūdens nāve – gaisam tapt un gaisa – ugunij, kā arī otrādi.

²²⁹ [97; Marc. 92.] ORIG. c. *Cels.* VI 12 [nach 78] ἀνήρ νήπιος ἤκουσε πρὸς δαίμονος ὄκωσπερ παῖς πρὸς ἀνδρός. – Dievība (δαίμονος) cilvēku sauc par bērnišķīgu, tāpat kā vīrs – bērnu.

²³⁰ [99; Marc. 92 b.] PLATO *Hipp. maior* 289 A πιδήκων ὁ κάλλιστος αἰσχροὺς ἀνθρώπων γένει συμβάλλειν. – Visskaistākais no pērtiķiem, salīdzinot (συμβάλλειν) ar cilvēka dzimumu, ir neglīts.

²³¹ [98; Marc. 92 b.] PLATO *Hipp. maior* 289 B ἀνθρώπων ὁ σοφώτατος πρὸς θεὸν πιδήκος φανείται καὶ σοφαί καὶ κάλλει καὶ τοῖς ἄλλοις πᾶσιν. – Visgudrākais no cilvēkiem, salīdzinot ar dievu, izrādīsies par pērtiķi tiklab gudrībā, kā skaistumā un visā citā.

²³² [105; Marc. 70.] PLUT. *Coriol.* 22 θυμῶι μάχεσθαι χαλεπὸν· ὁ γὰρ ἀν θέλι, ψυχῆς ὠνεῖται. – Ar dusmām (θυμῶι) grūti cīnīties: jo, ko tās iegrib, tās pērk par dvēseli.

²³³ [116; Marc. 12.] PLUT. *Coriol.* 38 ἀλλὰ τῶν μὲν θείων τὰ πολλὰ, καθ' Ἡράκλειτον, ἀπιστήι διαφυγγάνει μὴ γιγνώσκεισθαι. – Bet vairumu dievišķā, pēc Hērakleita, nevar atzīt (izdibināt) neiespējamības dēļ, jo paslīd garām.

²³⁴ [95; Marc. 24.] PLUT. *de superst.* 3, 166 C ὁ Ἡ. φησι τοῖς ἐγγηγορόσιν ἓνα καὶ κοινὸν κόσμον εἶναι, τῶν δὲ κοιμωμένων ἕκαστον εἰς ἴδιον ἀποστρέφεσθαι. – Hērakleits saka, ka tiem, kas nomodā, ir sakars ar vienu un kopīgu [pasaules?] izkārtotumu (ἓνα καὶ κοινὸν κόσμον εἶναι), bet no guļošiem katrs aizgriežas savpatīgajā.

²³⁵ [29; Marc. 52.] PLUT. *de exil.* 11, 604 A Ἥλιος γὰρ οὐχ ὑπερβήσεται μέτρα· εἰ δὲ μή, Ἐρινύες μιν Δίκης ἐπίκουροι ἐξευρήσουσιν. – Hēlijs nepārkāps mēru; ja ne, Erīnijas, Dikes palīdzes viņu atradīs.

²³⁶ [108; Marc. 110.] PLUT. *Symp.* III 1, 644 F ἀμαθίην γὰρ ἄμεινον κρύπτειν, ἔργον δὲ ἐν ἀνέσει καὶ παρ' οἶνον. ΣΤΟΒ. *Flor.* I 175 κρύπτειν ἀμαθίην κρέσσον ἢ ἐς τὸ μέσον φέρειν. – Nemācītību labāk slēpt (κρύπτειν), [taču tas ir] grūts darbs pie atslābināšanās un vīna. ΣΤΟΒ. *Flor.* I 175 Slēpt (κρύπτειν) nemācītību labāk, nekā nest atklātībā (ἐς τὸ μέσον φέρειν).

²³⁷ [85; Marc. 76.] PLUT. *Symp.* IV 4, 3. 669 A νέκυες γὰρ κοπρίων ἐκβλητότεροι. – Jo mirušie izmetami vairāk par

97. Jo suņi rej tos, kurus nepazīst.²³⁸
- 101^a. Jo acis ir labāki liecinieki par ausīm.²³⁹
102. Dievam viss ir skaists, labs un taisns, bet cilvēki tur vienu (lietu) par netaisnu, otru par taisnu.²⁴⁰
110. Ja cilvēkiem notiktu viss, ko viņi vēlas, viņiem nebūtu labāk.²⁴¹
111. Slimība ir veselību padarījusi saldu (patīkamu), ļaunums labumu, bads pilnību, pūles atpūtu.²⁴²
112. Domāšana ir lielākais labums un gudrība ir patiesību runāt un darīt saskaņā ar dabu viņu uz-
klausot (var arī 'saprotot').²⁴³
113. Kopēja visiem ir domāšana.²⁴⁴
116. Visiem cilvēkiem ir piešķirts (dots) pazīt sevi pašus un prātīgiem (= gudriem) būt.²⁴⁵
119. Cilvēka daba (raksturs) ir (viņa) daimons.²⁴⁶
121. Visiem pieaugušiem (= pilngadīgiem) efesiešiem pienāktos pakārties un atstāt pilsētu nepieau-
gušiem par to, ka viņi viskrietnāko no saviem (ļaudīm) Hermodoru ir izdzinuši (izraidījuši), teikdami:
no mums neviens nedrīkst būt viskrietnākais, pretējā gadījumā (= bet, ja tāds ir, gadās), tad citur un pie
citiem.»²⁴⁷

Zīmīgs šajā Hērakleita tulkojumā liekas pilnīgs vācu valodas vārdu (iekavās vai bez tām) iztrūkums gan atsevišķu terminu, gan pilnu izteikumu veidā. Šāds lietu stāvoklis Zālītes lekciju materiālos ir re-
tums. Tas vēl lieku reizi varētu bridināt atturēties no pāragriem secinājumiem tulkojuma autorības
sakarā par labu filozofijas vēstures pirmējam metram (*maître*) LA un LU. Tajā pat laikā Hērakleita iz-
mēsliem.

²³⁸ [115; Marc. 22.] PLUT. *an seni resp.* 7, 787 C κύνες γὰρ καταβαῦζουσιν ὧν ἂν μὴ γινώσκωσι. – Suņi aprej tos, ko nepazīst (μὴ γινώσκωσι).

²³⁹ [15; Marc. 6.] POLYB. XII 27 δυεῖν γὰρ ὄντων κατὰ φύσιν ὡσανεὶ τιῶν ὀργάνων ἡμῖν, οἷς πάντα πυνθανόμεθα καὶ πολυπραγμονοῦμεν, ἀκοῆς καὶ ὀράσεως, ἀληθινωτέρας δ' οὐσης οὐ μικρῶι τῆς ὀράσεως κατὰ τὸν Ἡράκλειτον· ὀφθαλμοὶ γὰρ τῶν ὤτων ἀκριβέστεροι μάρτυρες. – ..Jo acis ir pilnīgāki liecinieki par ausīm.

²⁴⁰ [61; Marc. 91.] PORPHYR. *ad Δ* 4 [I 69, 6 Schr.] τῶι μὲν θεῶι καλὰ πάντα καὶ ἀγαθὰ καὶ δίκαια, ἄνθρωποι δὲ ἅ μὲν ἄδικοι ὑπελήφασιν ἅ δὲ δίκαια. – Dievam viss [ir] skaists, labs un taisnīgs (δίκαια), bet cilvēki [vienu] pieņem (ὑπελήφασιν) par netaisnu, [otru] – par taisnīgu.

²⁴¹ [104a; Marc. 71.] STOB. *Flor.* I 176 ἀνθρώποις γίνεσθαι ὁκόσα θέλουσιν οὐκ ἄμεινον [vgl. B 85]. – Ja cilvēkiem notiek [viss?], ko viņi vēlas, tas nav labi.

²⁴² [104b; Marc. 44.] STOB. *Flor.* I 177 νοῦσος ὑγίειν ἐποίησεν ἡδὺ καὶ ἀγαθόν, λιμὸς κόρον, κάματος ἀνάπαυσιν. – Sli-
mība veselību padarījusi saldu un labu, bads – sātigumu, nogurums – atpūtu.

²⁴³ [107; Marc. 23 f.] STOB. *Flor.* I 178 σωφρονεῖν ἀρετὴ μεγίστη, καὶ σοφίη ἀληθὲς λέγειν καὶ ποιεῖν κατὰ φύσιν ἐπαίον-
τας. – Domāšana [?] ir lielākā tikumība [?], un gudrība (σοφίη) – patiesību runāt un rīkoties (radīt?) saskaņā ar (ie-)dabu (κατὰ φύσιν), viņu izprotot.

²⁴⁴ [91; Marc. 23 d1.] STOB. *Flor.* I 179 ξυνὸν ἐστὶ πᾶσι τὸ φρονεῖν. – Visiem kopēja ir saprašana.

²⁴⁵ [106; Marc. 23 e.] STOB. *Flor.* III 5, 6 ἀνθρώποισι πᾶσι μέτεστι γινώσκειν ἑωυτοὺς καὶ σωφρονεῖν. – Visiem cilvēkiem ir piemītoši (μέτεστι) atzīt sevi pašus un būt domājosiem [?].

²⁴⁶ [121; Marc. 94.] STOB. *Flor.* IV 40, 23 Mein. Ἡ. ἔφη ὡς ἦθος ἀνθρώπωι δαίμων. – Hērakleits sacīja, ka ētoss (savpa-
tība, īpatība, raksturs) ir cilvēkam daimons (δαίμων).

²⁴⁷ [114; Marc. 105.] STRABO XIV 25, 642. DIOG. L. IX 2 [s. I 140, 5] ἄξιον Ἐφεσίοις ἡβήδων ἀπάγξασθαι πᾶσι καὶ τοῖς ἀνήβοις τὴν πόλιν καταλιπεῖν, οἵτινες Ἐρμόδωρον ἀνδρα ἑωυτῶν ὀνήιστον ἐξέβαλον φάντες· ἡμέων μὴδὲ εἰς ὀνήιστος ἔστω, εἰ δὲ μὴ, ἄλλη τε καὶ μετ' ἄλλων. – Pienāktos visiem efesiešiem brieduma gados pakārties un atstāt mantojumā (καταλιπεῖν) polisu brieduma gadus nesasniedzajiem par to, ka viņi Hermodoru, derīgāko (ὀνήιστον) savu vīru, ir izdzinuši, teikdami: no mums neviens nedrīkst būt derīgākais, bet, ja ne, citā vietā un citu vidū.

Hērakleita fr. no Zālītes lekciju rokraksta: ZĀLĪTE, P. "Hērakleits," 4.-9. lpp.

teikumu latviskojuma kopa uzrāda pirmos pirmssokratiķu domātāju primāro avotu recepcijas mēģinājumus latviešu valodā kāda anonīma tulkotāja personā vismaz jau 1927. gadā. 'Tumšā' prātnieka sacījumu fragmentu iekļaušanas fakts Zālītes rokrakstos nedod tiesības izteikt viennozīmīgus apgalvojumus par vienu vien sekundāru avotu esamību antikai pasaulei veltītos filozofijas vēstures lekciju materiālos. Arī tas, vismaz iesākumam, ir daudz.

2.5. Palikums

Zālītes antīkās filozofijas vēstures materiālos vairāku tēmu izklāstā var konstatēt pietiekami tuvu sekošanu atsevišķu vācu filozofijas vēsturnieku darbiem (jāsaka, lielumis pat tiešu pārlikšanu latviešu valodā). Var fiksēt pārstāstus un tulkojumus no:

1. Detera,
2. Ībervega,
3. Nestles (Garā pastarpinājumā) un
4. Šveglera.

Jāpiebilst, ka Zālītes filozofijas lekciju fragmentārajos materiālos ir arī vēl virkne neatpazītu citējumu un tulkojumu. Zināmas atšķirības varētu būt vērojamas vien viņam tuvākās tēmās – Kants, Platons un Bēkons, tomēr to izklāsta stils, saturs un forma vedināt vedina izteikt pieņēmumu, ka arī šajos materiālos ir klātesoši aizguvumi un patapinājumi, kuri vien ilgstošāka un intensīvāka darba rezultātā ir jau zaudējuši savu pirmējo avotu atpazīstamības un identifikācijas iezīmes, un tiem pilnībā jau ticis piesaistīts paša priekšlasījumu turētāja patības 'zīmols.' Savuties pārējās tēmās, ņemot vērā arī īso laika periodu, kurā šie lekciju materiāli, jādūmā, tika sagatavoti (vismaz to pirmajā redakcijā) priekšlasījumiem LA un LU klausītāvās, tiešu, arī atpazīstamu aizguvumu klāsts ir prāvs. Un tas ir arī saprotams, jo pasniedzējam, kas lasa visu filozofijas vēstures kursu (šajā gadījumā filozofiem un arī nefilozofiem), ir neiespējami ikvienu priekšlasījumu dibināt uz saviem paša tās vai citas tēmas iztaujājumu rezultātiem. Aizguvumi un patapinājumi ir ne vien neizbēgami, bet pat nepieciešami. Vienlīdz gan jāpiebilst, ka tie ne vienmēr ir saskanējuši ar Zālītes paša izvīrītājām mērauklām (saistībā ar Studenta darbu) antīkās filozofijas vēstures izpratnes iedibināšanā un izkopšanā latviešu valodā. Varbūt pietrūka laika, varbūt pietrūka labvēlības, varbūt...

Tomēr problēma ir, bet tā skar nedaudz citādu kontekstu, proti, ņemot vērā 'lietu' stāvokli saistībā ar primāro antīko avotu tulkojumiem latviešu valodā un to iestrādi filozofijas vēstures lekciju materiālos

(faktiski tā tuvinās minimumam),²⁴⁸ un pat neskatoties uz to, ka arī Latvijas teritoriju vismaz daļēji skāra Zeļinska Krievijā uzsāktā organizatoriskā ofensīva antīko autoru tulkojumu veidošanā krievu valodā, ir jāsecina, ka antīkā filozofijas vēsture (un ne tikai tā) latviešu valodā lielumis tomēr bija... sekundāru avotu filozofijas vēsture. Tā dēļ pat 1935. gadā, kad LU filozofijas vēstures sceptoris pāriet Jureviča rokās, var sacīt, ka viss vēl bija teju teju aizsācies, viss vēl bija tikai priekšā... Un priekšā bija darbs.²⁴⁹

Visupēc, pietuveni līdzšinējam, gribu izdalīt arī dažas nozīmīgas Zālītes zinātniski akadēmiskās darbošanās jomas atsevišķi:

1. antīkās (u.c.) filozofijas vēstures satura izteikšana latviešu valodā (pirmo reizi pilna augstskolas kursa apmērā);
2. meklējumi latviskās terminoloģijas laukā (īpaši 'būšanas' terminu izstrāde);
3. filozofisku tekstu tulkošanas veicināšana (tulkoto darbu satura sadaļas tiek iekļautas arī filozofijas vēstures lekciju materiālos, piem., Paulsens). Varētu sacīt, ka tas ir vērtīgs aizguvums, iespējams no Zeļinska pieredzes, ar to vien atšķirību, ka pēdējais iesaistīja profesionālus tulkotājus un dzejniekus, kamēr Zālīte – studentus.

Liekas, ka Zālīte nebija pelnījis aizmirstību. Arī šobaltdien viņš vēl prasīt prasa tikai izpēti. Vai šādu laipnību kāds vēl atvēlēs, rādīs tuvākais laiks?

---

²⁴⁸ Izņēmums, cik var spriest, bija vien Hērakleits.

²⁴⁹ Piem., salīdzinot to, kas tika paveikts un publicēts līdz 20. gs. 30. gadu beigām, ar dažādos materiālos pieminētām iecerēm un plāniem par to, kas vēl tiks laists klajā (īpaši 1940. gadā vai nedaudz tālākā nākotnē) jāsaprot, ka šo vienu, divu (vai nedaudz vairāk) gadu veikums varēja atsvērt līdzšinējos 20 gadus. Tieši pēdējos Latvijas pastāvēšanas gados tika sasniegta zināma pirmējā brieduma pakāpe zinātnē, kuras viena no spilgtākām uzskatēm antīkās pasaules recepcijā Latvijā ir Ķīzaukas mācību grāmata *Grieķu literatūras vēsture*. Tā paspēja ieraudzīt dienas gaismu, bet citi darbi guva svešu valstu pavalstniecību (Dīls, 1939) vai izgaisa kara laikā ceļtekās, tika konfiscēti (Kundziņš, 1940) vai kā citādi pagaisa vispārības skatam u. tml.

Noslēgums

Pēc izglītības latviešiem – pietuveni daudzām citām tautām – jo bieži ir nācies raudzīties tuvāka vai tālāka ‘nāburga’ sētā gan burtiskā, gan pārnestā nozīmē. Turklāt saistība ar t.d. augstāko izglītību – dažādu vēsturisku apstākļu sagaidīšanās dēļ līdz LV un LA dibināšanai – bija apgrūtināta ne tikai ar nacionāliem¹ un ekonomiskiem, bet arī ģeogrāfiskiem faktoriem: katram, kas tiecās pēc augstākas izglītības bija jāšķir par tādu kā ‘atraitnes’ dēlu, bija jāaizklīst svešumā, no kura ne visi atgriezās, rasdami piemērotas darba un dzīves vietas to laiku dzimtenes plašajos iespēju laukos. Latvijas teritorijai tuvākās augsto skolu mācību iestādes:

1. 1570. gadā acīmredzot saistībā ar kādām baznīcas darbinieku aktivitātēm un plašākiem diplomātiskiem priekšdarbiem Viļņu pagodināja kāda jezuītu deputācija, kuras dienišķo uzdevumu lokā ietilpa arī akadēmijas atklāšana Viļņā, un ar formālu Polijas karaļa un Lietuvas lielkņaza Sigismunda Augusta piekritību – bibliotēkas izveidošana. 1579. gadā Polijas karalis Stefans Batorijs dāvāja Viļņas akadēmijai universitātes tiesības (*Academia et Universitas Vilnensis Societatis Jesu*).² 1773. gadā mācību iestāde kļuva par laicīgu universitāti. Mainoties varām un valstu robežām ietekmīgi spēki Krievijā visupēc panāca, ka cars Nikolajs I 1832. gadā universitāti slēdza, rodot arī formālu ieganstu – poļu sacelšanos. Universitāti pēc Viļņas iekļaušanas Polijas teritorijā atjaunoja tikai 1919. gadā ar apmācību poļu valodā; to nosauca Stefana Batorija vārdā. Tās vietā Lietuvā, Kauņā 1922. gadā tika reorganizēti līdz tam pastāvējušie Augstākie kursi un iedibināta Lietuvas Universitāte, kurai 1930. gadā tika piešķirts Vītauta Dižā vārds. 1939. gadā pēc Viļņas atgriešanas Lietuvas sastāvā Stefana Batorija universitāti slēdza un atjaunoja bijušo Viļņas mācību iestādi ar lietuviešu mācību valodu. Tradicionāli Viļņas augstākai mācību iestādei (līdz 1832. gadam) tiek veltīta fragmentāra uzmanība saistībā ar latviešu izglītošanās centieniem (nav pat isti skaidrs, vai kāds latvietis to vispār ir apmeklējis un varbūt pat beidzis).³
2. 1632. gadā saistībā ar karaļa Gustava II Ādolfā iekarojumiem Baltijā tika dibināta Tērbatas Universitāte⁴ kā tā laika Zviedrijas teritorijā iekļauto Vidzemes un Igaunijas apgabalu augstskola ar nosaukumu *Academia Gustaviana*.⁵ Akadēmija laika gaitā tika vairākas reizes

¹ «Ši [latviešu] tauta gan mostās, bet katru, kas izgājis skolas, kas sāk zināmu augstāku stāvokli, tas denacionalizējas, tas pārvācojas. Tas ir gandrīz vispārējs uzskats, ka latvietis un izglītots un mācīts cilvēks nav savienojamas lietas. Bet to mācīto cilvēku skaits, kuri domā citādi, ir uz pirkstiem saskaitāms» (VIRZA, E. “Gājējs no mūžīgās Grieķijas uz mūžīgo Latviju,” *BZ* 85 {1937} 9. lpp. {17. iv}).

² Vēl agrāk 1544. gadā nodibināta Alberta universitāte Kēnigsbergā, kurā vismaz kopš 1702. gada ir pamanāmi arī latviešu vārdi (Vilhelms Šteineks, pēcāk, liekas, arī viņa dēls Kristofs Šteineks u.c.).

³ «Vēl pētāmi būtu jautājumi, kāda loma bija Kurzemes hercogistes atkarībai no Žečpospolitas jeb Lietuvas lielhercogistes un vai Kurzemei bija saistība ar Viļņas un Krakovas universitāti» (STRADIŅŠ, J. *Zinātnes un augstskolu sākotne Latvijā*. 2. izd. R.: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2012, 241.-242. lpp.).

⁴ Šim notikumam bija tālejošas sekas attiecībā tieši uz latviskās domvides un latviešu ziniskās valodas (terminoloģijas) veidošanos. Uz daudziem jo daudziem gadu desmitiem pietuvenas institūcijas izveide Latvijā atradās Tērbatas domkalna koku ēnā.

⁵ Te ir darbojies arī kāds ‘kurzemnieks’ – Georgs Mancelis, kas ieguva profesūru teoloģijā un rotācijas kārtībā kādu laiku

pārcelta (uz Rēveli, Pērnavu), slēgta, atkal atjaunota (1690, 1802), tās nosaukumi mainījās (*Academia Gustavo-Carolina, Kaiserliche Universität zu Dorpat*). Tieši Dorpatas (vai Jurjevas) Ķeizarišķā universitāte (1802-1918) ar apmācību vācu valodā 19. gs. vidū sasniedza savas plauksmes augstāko punktu, un šajā periodā augstskolā darbojās un mācījās arī daudzi tagadējās Latvijas teritorijai vai latviešu domvidei piederīgi studenti (piem., Kurcs {tēvs un dēls}, Osis, Milenbahs, Felsbergs, Sanders {tēvs un dēls}, Bērziņš, Ķiķauka u.c.).

3. 1724. gadā tika dibināta Krievijas Akadēmiskā universitāte (*Академический университет*) Sv. Pēterburgā (Pētera I 'ukazs' 28. 1 1724. gadā) un nedaudz vēlāk arī Zinātņu akadēmija. Pietuvena mācību iestāde Maskavā tika izveidota 1755. gadā pēc krievu zinātnieka Mihaila Lomonosova iniciatīvas. Arī šajās mācību iestādēs vismaz kopš 19. gs. ir atrodami minētajiem pietuveni vārdi (piem., Garais, Dīls, Straubergs u.c.).
4. 1775. gadā Latvijas teritorijā tika iedibināta Mītavas (Jelgavas) akadēmiskā ģimnāzija jeb *Academia Petrina* (Pētera akadēmija, no 1795. gada *Mītavas akadēmija*), kas pildīja Kurzemes un Zemgales hercogistes, vēlāk Kurzemes guberņas 'augstākās' mācību iestādes funkcijas. Tā darbojās līdz 1806. gadam, kad to pārdēvēja par Kurzemes guberņas *Cildeno ģimnāziju* (*Gymnasium illustre*), bet 1837. gadā – par Mītavas vīriešu ģimnāziju, kas Pirmā Pasaules kara sākumā 1915. gadā tika evakuēta uz Taganrogu. Kā ģimnāzijai, tai piemita vien vidējas mācību iestādes nozīme. Šajā institūcijā ir rodami arī latviešu un ar Latvijas teritoriju saistītu darbinieku vārdi (piem., H. Kurcs {E. Kurca tēvs}, Zēbergs, Garais, Straubergs, Dīls u.c.).

Tomēr ir sagādijies tā, ka laikā, kad austrumu (par rietumiem runāt būtu pat nepiedienīgi) kaimiņzemes jau aplidoja *Bite* (*Μέλισσα; Книги б'чела. Ръчи и моудрости о еуагелъя и отъ апостола, и о святыхъ моужь, и разумъ внишнихъ философъ*),⁶ dažas baltu ciltis pie t.d. Sarmatijas okeāna⁷ par vārda rakstu māku, kurā visa cita starpā varētu ietērt arī antīkās pasaules patiesības, kā liekas, vēl pat nesapņoja. Bizantijas laika krājums *Bite*, kas bija iztulkots Krievzemē, varbūt tās dienviņu apgabalos apm. 12. gs. beigās vai 13. gs. sākumā (uzskata, ka ne vēlāk par 1220. gadu), bija gnomu (izteikumu) krājums, kurā ietilpa evaņģeliju, apustuļu un svētu vīru runas un gudrības, kā arī 'ārējo' (acīmredzot domājot ar to ne-kristiešu) filozofu prātulas. Tomēr senās Krievzemes skaitliski gan nelielam un visnotaļ privilēģētam lasītpratēju lokam bija iespēja iepazīt *Bitē* priekšā stādītos dažu izmeklētu (protams, kristietībai nepretrunīgu) tekstu paraugus no Aishila, Aristoteļa, Dēmokrita, Dēmostena, Epikūra, Eurīpīda, Isokrata, Homēra, Ksenofonta, Lūkiāna, Menandra, Platona, Pītagora, Plūtārha, Sofokla, Sokrata dzīves stāstiem, Tūkīdīda u.c.⁸ Savuties 'latzemē' uz pirmiem 'grieķeru' un 'romnieku' dzīves un ieskatu

(1636-1637) bija arī akadēmijas rektors; sk.: ŠAURUMS, G. *Tērbatas.*, 16. lpp.

⁶ СЕМЕНОВ, В. *Древняя русская пчела по пергаменному списку*. СПб.: Типография Императорской Академии наук, 1893, с. 1 (Ἀνθολόγημα, ἤρουν μέλισσα, ἔχον κεφάλαια διάφορα ἀγίων καὶ σοφῶν [ἀγίων] ἀνδρῶν). Forma 'б'чела' sastopama tikai tulkojuma pirmajā §, savukārt 'б'чела' – 111 reizes (*ibid.* c. IX).

⁷ РТOL. *Geog.* 3,5,1: Σαρματικὸς ὠκεανός; T.: 2,G2.

⁸ ФРОЛОВ, Э.Д. *Русская наука об античности. Историографические очерки*. СПб.: Издательство Санкт-Петербургского университета, 1999, с. 22, 23, 24.

pārstāstiem latvju mēlē jau minētās formas ‘pēc’ paveidos nācās gaidīt vēl gadus 500-600. Tomēr kāds latvju recenzents vēl nesenā pagātnē ir izsacījis satraukumu pat par nieka 200 gadiņiem: «..Mēs latvieši, šimbrīžam savā kopumā tomēr esam provinciāli laucinieckiska tauta ar visām šo atzinumu veidojošajām pazīmēm: spilgti dominējošu interesi par piezemēto, ikdienišķo, atkārtojamo; izteiktu saistību ar dabu un tās norisēm; neizkoptu orientācijas spēju plašākās laikmeta un pasaules realitātēs. ..Tāds ir secinājums, kuram pierādījumus var atrast dučiem, ja vien mazinām savu mazpamatoto iedomību, kaut nedaudz dziļāk ieejam pasaules domas un prakses krātuvēs un salīdzinām savu, pašradīto, līdzpaņemto ar tajās rodamo. Te jautājums tikai viens – vai mēs gribam un spējam veikt šādu ietiekšanos, lai ‘augšup celtos’? Tikai šādās vispārīgās pārdomās mēs varam rast atbildi uz jautājumu, kāpēc pasauleslavenais domātājs Imanuels Kants (1724-1804), kuru vismaz vārda pēc zina visas pasaules ‘labas gribas cilvēki,’ kura ieguldījumam nevar paiet garām neviens nopietns sabiedrības norišu pētnieks vai to virzītājs, latviešu valodā mūsu lasītājiem plašāk kļūst pieejams tikai apmēram 200 gadu pēc tam, kad viņa darbi pirmoreiz pasaulē nākuši klajā Latvijas teritorijā...?»⁹ Bet ko lai saka par Homēru, ko par Gilgamešu...?

Šādā vēsturiska piespiedu daļēja ‘analfabetisma’ situācijā¹⁰ attaisnojumu gūst ikviens jau minētā ‘pēc’ forma, ikviens patapinājums (ar vienu vienīgu piebildi – tas būtu bijis jāuzrāda). Tieši šādu ainu (tiesa gan, bez piebildes) var vērot arī antīkās pasaules recepcijas sākotnējos mēģinājumos Latvijas teritorijā latviešu valodā.¹¹ Ir saprotams, ka pavadīt dažus gadus augsto skolu klausītavu solos un ietapt gadsimtiem ilgā tradīcijā, aptvert simtiem gadu ilgstošas izpētes pieredzējumus un izdibinājumu rezultātus, pie reizes kļūstot par to radošu turpinātāju, nav iespējams. Visupirms nācās iemācīties.. mācīties.. un liekas, ka būtu jāturpina apgūt šo māku... Būtu, ja vien reizumis neuzrastos jau pasen radušās šaubas, – šaubas par ‘mazā’ cilvēka ‘būšanas’ sūtību un jēgumu tajā zemes nostūrī, kuru žēlastību nepazīstoša likteņa loze ir iedalījusi kādai cilvēku kopai, kas varbūt nejaušības dēļ sevi ir apvienojuši apzīmējumā ‘latvieši.’ Kā laba pēc tas viss bija un vēl būtu jādara? Liekas, ka nav atbildes uz šo jautājumu vismaz tad, kad ir izstaigātas Vecmūižas *Bizdēnu* (*Birznieku*) māju gruvas un uz kādreiz privāti uzstādītas kapu plāksnes beigu beigās ir izdevies saburtot tās piederību apliecinošas, tiesa gan, jau pasūbējušas un padilušas rakstu zīmes, pie reizes atgādājoties arī tos solījumu, apņēmības un taisnotākas dzīves mūtisku rosinātāju desmitus, kas bija apskandinājuši ‘latzemes’ neakadēmiskā ziniskuma pārstāvja valstisko institūciju neizdarības veicinātu aizgājību. Protams, atradīsies cilvēki, kas veiksmīgi sameistarotus laikmeta padzīves dūksnai piederīgus atsacījumus iespēs piemērot jebkuram taujājumam. Bet vai tā būs atbilde, atbilde uz prasījuma saturu? Nākas domāties, ka vienīgais pieņemamais piemērinājums neiespējamās, kā šķiet, atbildes sakarā varētu būt pieņēmums par katra recepcijas jomā iesaistīta vienbūtņa paša ieinteresētību, apņemību, pat izglītošanās paceļos pie- un ievēdotu vai nez no kurienes ieliesmotu ‘apmātību,’ kā to reiz jau aprunājis Platons, šajā gadījumā attiecinātu uz sentautu antīkvītātēm. Ir skaidrs, ka vismaz daži

⁹ VĀLANTS, N. “Pasauleslavenā domātāja darba ‘atgriešanās’ Latvijā,” *Jaunās Grāmatas* 11 (1987) 24. lpp.

¹⁰ «..Pirmais augstskolas izglītību baudījušais latvietis [J. Reiters] radās tikai 17. gadsimtā. [...] 18. gadsimtā studējuši jau kādi desmit latvieši.» (VĪKSNA, A. *Tērbatas Universitāte*. R.: Zinātne, 1986, 85., 87. lpp.).

¹¹ Bet ne tikai. Tas bija vērojams visā Krievijas impērijā pateicoties eiropeiskas universitātes idejas adaptācijai, sk.: КРАСИКОВ, В.И. “Идейный импорт как форма существования русской философии в XIX-XX вв.,” *Электронный научный журнал Вестник Омского государственного педагогического университета*. Выпуск 2006.

cilvēki Latvijas teritorijā ir centušies aizsākt dzīvot 'poiētisku' (no ποιήσις, ποιέω)¹² dzīvi arī šajā latviskai domvidei tik attālinātā jomā, kazi, pat savpatnīgā iespītā par visu piederīgi pierocīgo apkārtējību.

Antīkās domvides recepcijas aplūks Latvijas teritorijā nav vainagojies ar ozolzaru apvītu latvju ziniskuma sasniegumu un panākumu galerijas atainu. Drīzāk tas ir ieskicējis melna 'zemesdarba' aizsākumu vēl tikai topošas zinātnības iespējamības jomā. Tā vietā, lai sekotu un atkārtotu mūsdienu masu retorikas lietpratēju spoži dzirkstošas bezzemes satura pilnestīgas frāzes,¹³ apskata 'loģikas' piespiedu kārtā nācās pievērsties primāriem materiāliem pašiem. Bet tie izrādījās esam tādi, kādi tie ir, un lielāki vai labāki tie nevar būt. Ziniskums latvjiem vēl tikai raisījās, un atsevišķās jomās tas vēl turpina tikai raisīties. Vai tas visupēc arī atraisīsies, ir jau citas patēmas jautājums.

Kopsavelkot sacīto, ir jāatzīt, ka neskatoties uz visām vēstures peripetijām un samezģlojumiem, latviskās domvides daļēju kūtrumu un savrupību, attiecīgu izpausmes pieredzējumu iztrūkumu latviešu valodā, antīkās filozofijas iestrādes aizsākums latviešu valodas izteiksmē ir noticis un nav apšaubāms:

1. Antīkās pasaules mantojuma recepcija (izsacišana dzimtajā valodā, atpazīšana, pieņemšana un iestrāde, iesavināšana lokālas domvides 'telpā,' citādā – atšķirīga veida nozīmē {ἕτερος}¹⁴ padarīšana par citu – tā paša veida nozīmē {ἄλλος}¹⁵) ir daudzu kultūru, izglītošanas paņēmienu un satura, kā arī viens no ziniskuma pamatu izveides nosacījumiem.
2. Antīkas kultūras un filozofijas recepcija Latvijas teritorijā lielumis pasākās līdz ar t.s. tautisko centienu laikmetu (Zeiferts),¹⁶ kurā līdztekus latviešu izcelsmes skolmeistaru un patsniedzēju iesaistei Krievijas impērijas izglītības iestāžu klasiskā atzara darbībā, vietējā rakstniecībā retumis uzsāk parādīties arī kādi informatīvi izglītojoši materiāli par t.d. grieķeriem un romniekiem. Tika laisti klajā arī antīko tekstu tulkojumi latviešu valodā, liekot priekšā lasītājiem fragmentārus kultūrkanonisku tekstu pārcēlumus (Homēra *Odiseja* Milēnbaha un Dinsberģa darinājumā, Platona *Sokrata aizstāvēšana* un *Ijona*, atsevišķi grieķu prozas un liriskas piemēri).
3. Par ziniskas pieejas aizsākuma mēģinājumiem, savdabīgu propedeutisku etapu antīkās filozofijas apzināšanā un iestrādē latviešu valodā Latvijas teritorijā var uzskatīt laika posmu no 20. gs. otrās desmitgades. Šajā laikā tiek celti priekšā pirmie lekciju kursi LA, kā arī mācību grāmatas filozofijā ģimnāzijām, tiek veiktas pirmās iestrādes filozofijas vēstures izveidei vietējā valodā.

¹² Sk.: HEIDEGGER, M. "…dichterisch wohnet der Mensch…", HEIDEGGER, M. *Gesamtausgabe*. Bd. 7. Frankfurt a.M.: Vittorio Klostermann, S. 191.

¹³ «..Ne viss tas, kas notiek sakarā ar cilvēkiem, ir nepieciešamība. Antropoloģiski individuālām un sociāl-vēsturiskām parādībām sevišķi tagadējā laikmetā piemīt tīri samākslots un slimīgs gadījuma raksturs. Viņas notiek. Tas taisnība. Bet vai tāpēc mums viņām jāpadodas un tās jāattaisno?» STUDENTS, J. "Par trūkumiem mūsu studējošās jaunatnes dzīvē. 3. Iespējamās izejas pamatojumi. (Beigas.)", S 28 (1923) 4.-5. lpp. (9. v).

¹⁴ Piem., ābols un bumbieris.

¹⁵ Piem., ābols un cits ābols.

¹⁶ «Pirmos patstāvīgos soļus rakstniecības laukā latvieši spēra deviņpadsmitā gadu simteņa otrā pusē.» (ZEIFERTS, T. *Latviešu rakstniecības vēsture*. 2. d. R.: A. Gulbja apgādībā, 1923, 1. lpp.).

4. Oriģinālpētnieciska darbība antikās kultūras un filozofijas laukā atsevišķos specifiskos aspektos un jomās (tiesa, ne vienmēr latviešu valodā) ir saistāma ar Kurca, Oša, Sandera, Zālītes, Dīla, Strauberga, Ķiķaukas, Garā, Studenta, Rolava, abu Jureviču u.c. vārdiem un mantojumu.
5. Tomēr promocijas darba atsevišķu sastāvdaļu izstrādes gaitā dažādu valstu bibliotēkās, arhīvos un privātpersonu materiālos atklātie jaunie, līdz šim nezināmie teksti, rokraksti un publikācijas¹⁷ ļauj secināt, ka antikās filozofijas recepcija minētajā laika posmā ir bijusi plašāka un nozīmīgāka salīdzinājumā ar tiem priekšstatiem, kurus sniedz līdz šim zināmas lielumis populāras publikācijas attiecīgā jomā. Šāda iespējamība varbūt spētu raisīt interesi arī mūsdienu pētniekos.

Zinātnei ir nepieciešams laiks, ilgs laiks. To nevar iedibināt ar dažu dekrētu piepalīdzību; tās esamību nevar apstiprināt ar vieniem vien spoži noformētiem projektiem. Arī turpmāk vēl ir nepieciešams darbs, ilgs un daudzpusīgs darbs.

---

¹⁷ Šajā jomā uzsāktos meklējumus būtu vēlams turpināt.

Bibliogrāfijas izlase

1. Avoti

1. ARNIM, H. von. "Die europäische Philosophie des Altertums," WUNDT, W.; OLDENBERG, H.; GOLDZIEHER, I.; GRUBE, W.; INOUE, T.; ARNIM, H. von; BAEUMKER, C.; WINDELBAND, W. *Allgemeine Geschichte der Philosophie*. (Die Kultur der Gegenwart Herausgegeben von PAUL HINNEBERG.) Berlin und Leipzig: Druck und Verlag von B.G. Teubner, 1909, S. 115-287.
2. BUCENIECE, E. (sast.) *Ideju vēsture Latvijā. Antoloģija*. R.: Zvaigzne ABC [1995].
3. –. (sast.) *Ideju vēsture Latvijā. Antoloģija*. 1.-2. daļa. [R.]: RaKa, 2005-2006.
4. Chrestomathia Graeca. Studiosae iuventutis in usum composuit ERICUS DIEHL. Editio altera, funditus retractata, accedit glossarium Graeco-Lettum. Rigae: Valters et Rapa, 1928.
5. CROISSET, A.; CROISSET, M. *Histoire de la littérature grecque*. T. 4. CROISSET, A. *Période attique: Éloquence. Histoire. Philosophie*. Paris: Thorin et Fils, éditeurs, 1895.
6. DIELS, H. *Die Fragmente der Vorsokratiker*. Griechisch und deutsch. Herausgegeben von WALTHER KRANZ. [Zürich, Hildesheim]: Weidmann, 1985-1987.
7. DĪLS, E. "Hypomnema. De Callimachi librorum fatis capita selecta," *LURF* 4 (1936/1937) 305.-476. lpp.
8. Filozofijas vēstures kurss: Vidusskolām un pašmācībai. Pēc Vunta un citiem avotiem sastādījis ARTURS KLEPERS, Smiltenes vidusskolas skolotājs. R.: Valtera un Rapas akciju sabiedrības izdevums, 1921.
9. Filozofijas vēstures kurss: Vidusskolām un pašmācībām. Pēc Vunta un citiem avotiem sastādījis ARTURS KLEPERS. 2. pārlabotais un papildinātais izdevums. R.: Valtera un Rapas akciju sabiedrības izdevums, 1924.
10. FÜLLEBORN, GEORG GUSTAV. *Beyträge zur Geschichte der Philosophie*. (VI). Züllichau und Freystadt: In der Frommannischen Buchhandlung, 1795.
11. GARAIS, F. *Grieķu filozofija* (manuskripts – apm. 15 t.s. drukas loksnes – 1935. gada beigās iesniegts Kultūras fondam; rokraksta atrašanās vieta nav zināma).
12. JUREVIČS, G. *Grieķu gudrais Epiktēts: viņa dzīve un stoiskā mācība*. Prof. A. Dauges priekšvārds. R.: Valtera un Rapas akc. sab. apgāds, 1936.
13. JUREVIČS, P. "Prof. Dr. AUGUSTS MESERS. *Filozofijas vēsture*. I. daļa: *Senatne un viduslaiki*. Tulk. cand. phil. A. ROLAVS, Rīgā, 1931, 175 lapp.," *B* 5 (1931) 466.-468. lpp.
14. KALLIJA [ҪИҘАУКА, P.] *Kukulītis*. [B.v.]: *Latvijas Jaunatnes* Sark. krusts, [b.g.]. *Latvijas Jaunatnes bibliotēka* № 13. Bezmaksas pielikums *LJ* 7. (61.) numuram 1930. g.

15. KAULIŅŠ, J. "Piezīmes par J. Studenta rakstu: Atziņas teorija grieķu filozofijā," *LUR* 18, Pie-likums.
16. KURCS, E. "Recenzija par J.E. Timošenko darbu Trīssimts krievu sakāmvārdu un parunu literārie pirmavoti un prototipi," *Ideju vēsture Latvijā: Jaunā strāva – 20. gs. sākums*. 2. daļa. R.: RaKa, 2006, 79.-90. lpp.
17. KIKAUKA, P. *Grieķu literatūras vēsture*. R.: Universitātes apgāds, 1944.
18. MĒKLEERS, E. "Platons latviešu valodā," *Latvijas Vēstnesis* 52 (1921) 5. lpp. (5. III).
19. MESERS, A. *Filozofijas vēsture*. I d. *Senatne un viduslaiki*. Tulkojis A. ROLAVS. R.: Grāmatrūpnieks, 1931.
20. MICHAELIS PSELLI *Scripta minora magnam partem adhuc inedita*. Edidit recognovitque EDUARDUS KURTZ, ex schedis eius relictis in lucem emisit FRANCISCUS DREXL. Volumen primum: Orationes et dissertationes. Milano: Societa editrice Vita e pensiero, 1936.
21. MICHAELIS PSELLI *Scripta minora magnam partem adhuc inedita*. Edidit recognovitque EDUARDUS KURTZ, ex schedis eius relictis in lucem emisit FRANCISCUS DREXL. Volumen alterum: Epistulae. Milano: Societa editrice Vita e pensiero, 1941.
22. Papyri Graecae magicae. Die griechischen Zauberpapyri. Herausgegeben und übersetzt von K. PREISENDANZ. 2. Bd. Unter Mitarbeit von ERICH DIEHL, SAM EITREM, ADOLF JACOBY. Leipzig, Berlin: B.G. Teubner, 1931; ²1974.
23. PLATONS ausgewählte Schriften. Für den Schulgebrauch Erklärt von CHRISTIAN CRON und JULIUS DEUSCHLE. 2 Teil. *Gorgias*. 5. Aufl. Neu bearbeitet von Dr. WILHELM NESTLE. Leipzig und Berlin: Druck und Verlag von B.G. Teubner, 1909.
24. PLATONS ausgewählte Schriften. Für den Schulgebrauch Erklärt von CHRISTIAN CRON und JULIUS DEUSCHLE. 4 Teil. *Protagoras*. 6. Aufl. Neu bearbeitet von Dr. WILHELM NESTLE. Leipzig und Berlin: Druck und Verlag von B.G. Teubner, 1910.
25. [PLATONS.] "Ijons [Ions]. PLATONA dialogs par māksliniecisku un dzejniecisku darbu," *Z 4* (1908) 160.-171. lpp. [Tulkotājs nav zināms.]
26. -. *Faidons*. No grieķu valodas tulkojis FR. GARAIŠ. (2. izdevuma manuskripts, LNBR).
27. -. *Protagors*. No grieķu valodas tulkojis FR. GARAIŠ. Ievadā: Sengrieķu zofistika. R.: Tulkotāja izdevums, 1925 [dialoga daļējs tulkojums].
28. [-.] "*Sokrata aizstāvēšana*. PLATONA sacerējums. Latviski tulkots no grieķu valodas," *MVM* 1 (1905) 10.-12. lpp.; 2, 95.-98. lpp.; 3, 180.-182. lpp.; 4, 269.-272. lpp.; 5, 367.-368. lpp.; 6, 453.-456. lpp. [Tulkojuma beigās abreviatūra un iniciāļi: Dr. P.S.]
29. -. *Sokrata aizstāvēšanās runa. Kritons*. No grieķu valodas tulkojis FR. GARAIŠ. (2. izdevuma manuskripts, LNBR).
30. -. *Sokrates aizstāvēšanās runa. Kritons. Faidons*. No grieķu valodas tulkojis FR. GARAIŠ. Ieva-

- dā: Grieķu filozofijas sākumi līdz Platona laikam. [R.:] A. Gulbja apgādībā, [1920].
31. RIJNIEKS, K. *Sengrieķu dzīves gudrība*. 2. izd. R.: Zvaigzne, 1992.
  32. SANDERS, V. *Der Idealismus des Parmenides*. Inaugural-Dissertation der Hohen Philosophischen Fakultät zu München zur Erlangung des Philosophischen Doktorgrades. München: Akademische Buchdruckerei von F. Straub, 1910.
  33. SCHWEGLER, A. *Geschichte der griechischen Philosophie*. Herausgeg. Köstlin Karl Reinhold von. Freiburg, Tübingen: Akademische Verlagsbuchhandlung J.C.B. Mohr, 1882.
  34. Scythica et Caucasica. E veteribus scriptoribus Graecis et Latinis collegit et cum versione Rossica edidit BASILIUS LATYSHEV. Vol. 3: Indices. Scripsit ERICUS DIEHL (Thüringer Universitätsbibliothek Jena, Nachlaß E. Diehl, Karten 1 Bl. 1,2).
  35. STRAUBERGS, K. "Antīkā kultūra un mēs," *SDz* 2 (1937/38. m.g.) 2. lpp.
  36. –. *Antīkā pasaule. Rakstu krājums*. R.: Latvju Kultūra, 1924.
  37. –. "Antīkās pasaules iespaids latviešu literatūrā," *Latvieši*. II. *Rakstu krājums*. Prof. Fr. Baloža, P. Šmita un A. Tenteļa redakcijā. R.: Valters un Rapa, 1932, 311.-326. lpp.
  38. –. "Filozofiskie motīvi Eurīpida traģēdijās," *IMM* 2 (1920) 134.-140. lpp.
  39. –. "Horacijs un viņa latviešu draugi," *Antīkā pasaule. Rakstu krājums*. R.: Latvju Kultūra, 1924, 218.-225. lpp.
  40. –. "Piezīmes pie Veidenbauma dzejas. Pasaules uzskati. Horātijs un Anakreonts," *Jauna dzīve*. Periodisks rakstu krājums jaunatnes kulturai. Red. A. Dauge. 1 (1920) 79.-88. lpp.
  41. –. "Piezīmes pie Veidenbauma dzejas," *Antīkā pasaule. Rakstu krājums*. R.: Latvju Kultūra, 1924, 209.-217. lpp.
  42. –. "Reliģija grieķu kolonijās Melnās jūras ziemeļos un rietumos," *LURF* 5,3 (1939) 77.-108. lpp.
  43. –. *Romiešu literatūra*. R.: Valtera un Rapas a/s apg., 1936.
  44. STUDENTS, J.A. "Atziņas teorija grieķu filozofijā: Disertācija filozofijas doktora grāda iegūšanai," *LUR* 16 (1927) (Atsevišķs novilkums).
  45. THÉOPHRASTE *Caractères*. Texte établi et traduit par OCTAVE NAVARRE. Paris: Société d'édition *Les Belles Lettres*, 1931.
  46. THEOPHRASTI *Characteres*. Recensvit HERMANNVS DIELS. Oxonii: E typographeo Clarendoniano [1909].
  47. "TEOFRASTS. *Raksturi*. Tulk. G. JUREVIČS," *Latgales Vēstnesis* 76 (1938) 3. lpp. (15. VII); 79, 3. lpp. (22. VII); 82, 3. lpp. (29. VII); 85, 3. lpp. (5. VIII); 88, 3. lpp. (12. VIII); 90, 3. lpp. (19. VIII); 93, 3. lpp. (26. VIII); 96, 3. lpp. (2. IX); 99, 2. lpp. (9. IX); 102, 3. lpp. (16. IX); 105, 3. lpp. (23. IX); 108, 3. lpp. (30. IX); 111, 3. lpp. (7. X); 114, 3. lpp. (14. X); 117, 3. lpp. (21. X); 120, 3. lpp. (28. X); 122, 3. lpp. (4. XI); 125, 3. lpp. (11. XI); 130, 3. lpp. (25. XI); 133, 3.

lpp. (2. XII).

48. TEOFRASTS. *Raksturi*. Tulk. G. JUREVIČS. R.: Valtera un Rapas akc. sab. apgāds, 1939.
49. TEOFRASTS. *Raksturi: Paralēlteksti*. 2. izd., labots un papildināts (no gr. v. tulk. M. VECVAGARS). [R.]: FSI, [2005].
50. UEBERWEG, F. *Grundriss der Geschichte der Philosophie*. Erster Teil. *Die Philosophie des Altertums*. 12. Aufl. Berlin: Verlegt bei E.S. Mittler & Sohn, 1926.
51. VECVAGARS, M. (sast.) *Antīkā pasaule Latvijā: Rakstu krājums*. R.: Filozofijas un socioloģijas institūts, [1998].
52. –; ĶEMERE, I. *Pirmssōkratisko domātāju darbu fragmenti*. [B.v.]: Vaga, [1994].
53. VERGILIJS. *Georgikas un Bukolikas*. No latīņu valodas tulkojis K. STRAUBERGS. Mulsjō (Zviedrija): A. Dravnieka grāmatu apgāds, 1948.
54. ZĀLĪTE, P. *Apcerējumi un lekcijas grieķu filozofijas vēsturē. Aristotelis*. LUABR Rk. 1348.
55. –. *Apcerējumi un lekcijas grieķu filozofijas vēsturē. Ksenofans. Elejas filozofu skola. Parmenids. Empedokls. Hērakleits. Talēss. Anaksagors*. LUABR Rk. 1347.
56. –. *Apcerējumi un lekcijas grieķu filozofijas vēsturē. Platons. Viņa dzīve un darbi. Platons. Fizika. Platona valsts. Platona Teaitēts. Platona akadēmija. Platona akadēmijas attīstība un beigas. Platonisma atjaunošana. Meliss*. [Fragmenti.] LUABR Rk. 1348.
57. –. *Apcerējumi un lekcijas grieķu filozofijas vēsturē. Sokrats*. LUABR Rk. 1347.
58. –. *Atziņas teorija grieķu filozofijā*. Kritiska apcere no P. Zālītes. R.: Valtera un Rapas spiestuve, 1928.
59. –. “Dvēseles jēdziens. Par dvēseli vispār,” ZĀLĪTE P. *Latviešu tautas dvēsele ar iepriekšēju dvēseles jēdziena un tautu dvēseles apskatu*. 2. pap. izd. R.: Autora apgādībā, 1932.
60. –. “Elejas filozofu skola,” Zālīte P. *Apcerējumi un lekcijas grieķu filozofijas vēsturē. Ksenofans. Elejas filozofu skola. Parmenids. Empedokls. Hērakleits. Talēss. Anaksagors*. LUABR Rk. 1347.
61. –. *Frensis Bekons, viņa dzīve un filozofija, sakarā ar grieķu filozofiju, viduslaiku sholastiku un renesansi*. R.: [b.i.], 1926; t.p. LUR 14 (1926).
62. –. *Kā Latvija tapa vai kā piepildījās tautas pašnoteikšanās ideja?* R.: Valtera un Rapas akc. sab. grāmatspiestuve, 1928.
63. –. *Mani memuāri I. 1. Jēna un Pēterpils. 2. 1905. gada revolūcija*. R.: Prof. Dr. phil. Zālītes izdevniecība, 1935.
64. –. *Mani memuāri III. 1. Valsts un Universitāte. 2. Kā Dr. P. Zālīte palika par Mājas Viesa redaktoru?* [B.v.]: Prof. Dr. phil. Zālītes izdevniecība, 1935.
65. –. “Platona Teaitēts,” ZĀLĪTE P. *Apcerējumi un lekcijas grieķu filozofijas vēsturē. Platons. Viņa dzīve un darbi. Platons. Fizika. Platona valsts. Platona Teaitēts. Platona akadēmija. Platona akadēmijas attīstība un beigas. Platonisma atjaunošana. Meliss*. [Fragmenti.] LUABR Rk. 1348.

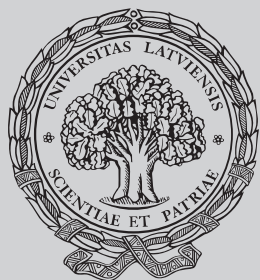
66. –. “Sokrata tiesāšana,” ZĀLĪTE P. *Apcerējumi un lekcijas grieķu filozofijas vēsturē. Sokrats.* LUABR Rk. 1347.
67. АРНИМ, Г. *История античной философии.* Авторизованный перевод с немецкого и предисловие С.И. ПОВАРНИНА. Изд. 2-е. М.: Издательство ЛКИ, 2007.
68. ДИЛЬ, Э.В. *Греческая хрестоматия.* Для нужд академического преподавания составил проф. Э. В. Диль. Томск, 1919.
69. ‘Критон.’ Диалог ПЛАТОНА. Перевод с подлинника, с введением и пояснениями А. ШЛОСБЕРГА и А. КНАУФА. Под редакцией Э.Э. ЗЕБЕРГА, преподавателя Рижской Александровской гимназии. [Рига: Типография и словолитня Гутенберг, 1901.]
70. ЛУКИАН. “Сновидение или жизнь Лукиана. Дважды обвиненный или судебное разбирательство.” ЛУКИАН. *Сочинения.* Пер. с древнегр. членов студенческого о-ва классической филологии при Петроградском университете под ред. [и с предисл.] Ф. ЗЕЛИНСКОГО и Б. БОГАЕВСКОГО. Т. 1. *Биография. Религия.* М.: М. и С. Сабашниковы, 1915 (Типолитограф. Т-ва И.Н. Кушнерев и Ко.), с. 3-10; с. 11-35 [E. Dila tulkojums].
71. МАКОВЕЛЬСКИЙ, А. *Досократики.* Часть вторая. *Элеатовский период.* Казань: Издание книжного магазина М.А. Голубева, 1915.
72. –. *Мораль Эпиктета.* Казань: Типо-литография Императорского Университета, 1912.
73. НАГУЕВСКИЙ, Д.И. *Римская сатира и Ювенал.* Литературно-критическое исследование Д.И. НАГУЕВСКОГО, преподавателя Александровской и Ломоносовской гимназий в Риге, магистра Римской словесности. Митава: Типография И.Ф. Штеффенгагена и сына, 1879.
74. ТЕОФРАСТ. *Характеристики.* С греческого перевел В. АЛЕКСЕЕВ. С.-Петербург: Типография А.С. Суворина, 1893.
75. ТРУБЕЦКОЙ, С.Н. “Чему учит история философии,” *Манифесты русского идеализма. Проблемы идеализма. Вехи. Из глубины.* М.: Астрель, 2009.
76. ШТРАУБЕРГ, К. “К вопросу о греческой религии в колониях северного побережья Черного моря,” *Гермес* 7 (1917) с. 133-141.
77. ЧЕРТКОВ, В.Г. *Римский мудрец Эпиктет, его жизнь и учение.* М.: Тип. И.Д. Сытина и К°, 1889; М.: Тип. И.Д. Сытина и К°, 1891; М.: Тип. И.Д. Сытина и К°, 1897; М.: Отд. тип. т-ва И.Д. Сытина, 1904; М.: Тип. И.Д. Сытина и К°, 1909; М.: Посредник, 1911; [Москва]: Тип. Издательской комис. Моск. Сов. солд. деп., 1917.
78. –. *Римский мудрец Эпиктет, его жизнь и учение.* Издание Посредника. М.: Типография Вильде, 1911 (Репринтное издание. М., 1991.).

2. Sekundārā literatūra

79. 800 gadi. Mūsu kopējā Rīga: Vācbaltiešu autoru apcerējumi. R.: Karla Širrena biedrība Līneburgā, 2001.
80. A Greek-English Lexicon. Compiled by HENRY GEORGE LIDDELL and ROBERT SCOTT. Revised and Augmented throughout by sir HENRY STUART JONES... Oxford: Clarendon Press, 1996.
81. Allgemeines Schriftsteller- und Gelehrten-Lexikon der Provinzen Livland. Bearbeit von JOHANN FRIEDRICH v. RECKE und KARL EDUARD NAPIERSKY. 1-3 Bd. Mitau: Johann Friedrich Steffenhagen und Sohn, 1827, 1829, 1831.
82. APĪNIS, A. *Latviešu grāmatniecība: No pirmsākumiem līdz 19. gadsimta beigām*. R.: Liesma, 1997.
83. Augstākās tehniskās izglītības vēsture Latvijā. 1. daļa: Rīgas Politehnikums, Rīgas Politehniskais institūts 1862-1919. Rīga: [Tehniskā universitāte], 2002.
84. BĒRZIŅA, L. *Pārnākšana*. 2. izdevums. Sidneja: Sidnejas Latviešu biedrības apgāds, 1987.
85. BĒRZIŅŠ, R. *Lerchis-Puškaitis dzīvē un darbā*. R.: Valtera un Rapas akciju sabiedrības izdevums, 1928.
86. BUCHHOLTZ, A. [Materialien zur Personenkunde der Ostsee-Provinzen]. [LUABR].
87. Deutschbaltisches Biographisches Lexikon: 1710-1960. Herausgegeben von WILHELM LENZ. Köln-Wien: Böhlau Verlag, 1970.
88. GUĻEVSKIS, H. "Izglītības tiesiskie pamati Krievijā un Baltijas guberņās XVIII gadsimtā un XIX gadsimta pirmajā pusē," *RTU Zinātniskie raksti*. Humanitārās un sociālās zinātnes 18 (2011) 19.-32. lpp.
89. Hercoga Pētera ģimnāzija, *Academia Petrina 1775-1975*: Rakstu krājums. Red. ARTURS VEISBERGS. [B.v.:] Ziemeļblāzma, 1974.
90. Izceļojušo vācu tautības pilsoņu saraksts: Ziņas par personām, kas izceļojušas saskaņā ar līgumu par vācu tautības Latvijas pilsoņu pārvietošanu uz Vāciju... [B.v.:] Iekšlietu ministrijas Administratīvā departamenta izdevums, 1940.
91. KAHN, CHARLES H. *Essays on Being*. Oxford: Oxford University Press, 2009.
92. Krišjāņa Barona 'Latvju dainu' substantīvu rādītājs. R.: Latviešu folkloras krātuve, 1994.
93. KURSĪTE, J. "Kārlis Straubergs – zinātnieks, tulkotājs, dzejnieks," *Varavīksne, 1990: Literārā mantojuma gadagrāmata*. R.: Liesma, 1990, 38.-51. lpp.
94. ĶIČAUKA, T. "Mans tēvs," *JGa* 5 (1986) 28.-29. lpp.

95. MAASS, P. "Eduard Kurtz +," *Gnomon* 2 (1926) p. 64.
96. [MĪLENBAHS, F.] *Latvieši un latvietes Krievijas augstskolās*. Jelgava: Drukāts H. Allunana drukātavā, 1908.
97. No pedagoģiskās skolas līdz universitātei: Skolotāju sagatavošana Daugavpilī (1921-1996). Red. HENRIKS SOMS. Daugavpils: Saule, 1996.
98. PAKALNS, G. (sast.) *Anss Lerhis Puškaitis: Atmiņās un stāstos*. R.: Madris [2000].
99. ROZENBERGS, J. "Kārlis Straubergs (1890-1962). Dzīve un darbi," STRAUBERGS K. *Pār deviņi novadiņi*. R.: Zinātne, 1995, 3.-29. lpp.
100. SPEKKE, A. *Atmiņu brīži: Ainas, epizodes, silueti*. [B.v.]: Zelta Ābele, 1967.
101. STARIS, A. *Skolas un izglītība Rīga no sendienām līdz 1944. gadam*. [Lielvārde]: Lielvārds, [2000].
102. STRADIŅŠ, J. *Zinātnes un augstskolu sākotne Latvijā*. 2. izd. R.: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2012.
103. STRAUBERGS, J. un K. *Džūkste: Pagasta un draudzes vēsture*. [B.v.]: Džūkstes pagasta Valdes apgāds, 1939.
104. ŠAURUMS, G. *Tērbatas Īniversitāte: 1632 – 1932*. R.: Autora apgādībā, 1932.
105. VECVAGARS, M. "A Note on the Life and Works of Eduard Kurtz," *Byzantinische Zeitschrift* 98/1 (2005) pp. 77-79.
106. –. *Bizantoloģija Latvijā: Eduards Kurcs*. R.: Filozofijas un socioloģijas institūts, 2003.
107. –. *Bizantoloģija Latvijā – Eduards Kurcs*. 2. izdevums, labots un papildināts. R.: Filozofijas un socioloģijas institūts, 2006.
108. –. "Eduards Kurcs (1845-1925)," *Ideju vēsture Latvijā: Jaunā strāva – 20. gs. sākums*. 2. daļa. R.: RaKa, 2006, 76.-79. lpp.
109. –. *Erihs Dīls Latvijā*. [1. izdevums.] R.: Filozofijas un socioloģijas institūts, 2003.
110. –. *Erihs Dīls Latvijā*. MOLDT D. *Erich Diehl (1890-1952): Lebensbild eines deutschen Altphilologen*. Riga: FSI, 2006.
111. –. *Kārļa Krūzas 'klasiskās' piezīmes: Fricis Bārda un Jānis Poruks*. [B.v.]: Apgāds MSV, 2011.
112. –. "Kārļa Krūzas piezīmes par Frici Garo (V. Zemcevu)," VECVAGARS M. *Kārļa Krūzas 'klasiskās' piezīmes*. [B.v.]: FSI, [2007], 195.-198. lpp.
113. –. "Pēteris Ķiķauka: Kukulītis un Sappo," *Modernitātes veidošanās Latvijā filosofiskajā un ideju vēstures skatījumā: Personības un virzieni*. R.: FSI, 2012, 173.-190. lpp.
114. –. "Senklasiskās filoloģijas profesors Pēteris Ķiķauka," *Grāmata* 2 (1991) 36.-38. lpp.
115. ZIEĻINSKIS, T. *Antīkā pasaule un mēs*. No krievu oriģināla tulkojis VĪKSNIŅU NIKOLAJŠ. R.: Izglītības ministrijas izdevums, 1922.

116. Zinātne tēvzemei divdesmit gados: 1918-1938. R.: Latvijas Universitāte, 1938.
117. АНЦИФЕРОВ, Н.П. *Из дум о былом: Воспоминания*. М.: Феникс. Культурная инициатива, 1992.
118. АХУТИН, А.В. *Понятие 'природа' в античности и Новое время*. М.: Наука, 1988.
119. ВЕЦВАГАРС, М. "Эдуард Курц (1845-1925)," *Византийский временник* 70 (95) (2011) с. 250-253.
120. ДИЛЬ, Э.В. "В Екатеринбурге (Поездка за царскими бумагами)," *Архив русской революции*. Т. 17. Берлин, 1926; репр. т. 17.-18. М.: Терра, 1993. с. 293-297.
121. -. "Экскурсия в Грецию летом 1910 г. под руководством профессора Э.Ф. Зелинского," *Гермес* 18 (1910) с. 475-478; 19 (1910) с. 506-509; 20 (1910) с. 526-532; 1 (1911) с. 19-22.
122. ЖЕБЕЛЕВ, С.А. "Эдуард Курц (некролог)," *Известия Академии Наук СССР* 12 (1926) с. 1047-1052.
123. ПУСТАРНАКОВ, В.Ф. *Университетская философия в России. Идеи. Персоналии. Основные центры*. СПб.: Изд-во Русского Христианского гуманитарного института, 2003.
124. Профессора Томского государственного университета. Биографический словарь. Выпуск 1: 1888-1917. Отв. ред. С.Ф. Фоминых. Томск: Издательство Томского университета, 1996.

LATVIJAS
UNIVERSITATE

ANNO 1919